

The background of the cover features a detailed woodcut-style illustration. At the top, a large flag is being held up, with the word 'PAIS' visible on a banner to its left and 'CHOCOLATERIN' on another below it. Two men in traditional, heavy clothing and hats are shown in the upper right, one appearing to be in conversation with the other. The lower portion of the illustration depicts a group of people, including a man in the foreground who is shouting or singing with his mouth wide open, and another man behind him. A horse is visible on the left side of the lower illustration, and a drum is being played. The overall scene suggests a public gathering or a historical event.

TESI DOCTORAL

Autora: Catalina Maria Martorell Fullana

Director: Pere Gabriel i Sirvent

El republicanisme federal i la cultura liberal democràtica a Mallorca (1840-1900)

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona

Doctorat en Història Comparada, Política i Social

Departament d'Història Moderna i Contemporània de la UAB

Bellaterra, Cerdanyola del Vallès, setembre de 2015

TESI DOCTORAL

Autora: Catalina Maria Martorell Fullana

Director: Pere Gabriel i Sirvent

EL REPUBLICANISME FEDERAL I LA CULTURA LIBERAL DEMOCRÀTICA A MALLORCA (1840-1900)

**Universitat Autònoma
de Barcelona**

Doctorat en Història Comparada, Política i Social.

Departament de Història Moderna i Contemporània de la UAB.

Bellaterra, Cerdanyola del Vallès, setembre de 2015.

ÍNDIX

Introducció: anàlisi cultural i social del republicanisme i el federalisme a Mallorca. Més enllà del moviment polític.....	p.9
1. Naixement i configuració inicial del republicanisme mallorquí, fins el Sexenni Democràtic.....	p.21
1.1. Uns primers espais de sociabilitat democràtica popular: casinos, centres instructius i ateneus, societats mutuels, cafès i teatres.....	p.40
1.2. La difusió impresa popular de les idees: la premsa i el llibre.....	p.55
1.3. Influències i contactes socialistes i republicans que venien de fora.....	p.67
1.3.1. Els confinats catalans.....	p.70
1.3.2. Professors i estudiants illencs a Barcelona i viceversa.....	p.74
1.3.3. Madrid.....	p.76
1.4. Antoni I. Cervera i Mallorca. Els fourieristes. Les societats secretes.....	p.79
1.5. Jeroni Bibiloni Llaneras i el socialisme utòpic a Mallorca.....	p.91
2. Trajectòria organitzativa i política del republicanisme federal illenc. El Sexenni.....	p.97
2.1. Naixement del republicanisme federal. L'organització del PRDF i la creació de societats republicanes federals. De la Setembrina revolucionaria a l'establiment d'una nova força política: el partit i el moviment.....	p.98
2.1.1. Els primers comitès i les primeres conteses electorals.....	p.100
2.1.2. El Pacte de Tortosa i l'intent d'una organització federal del partit a Mallorca i les Balears.....	p.121
2.2. Fora quintes! Revoltes i insurreccions populars.....	p.130
2.3. La proclamació de la Federal el 1873 i la insurrecció cantonal.....	p.151
2.3.1. Les tendències: benèvols i intransigents.....	p.151
2.3.2. El moviments insurreccionals i el cantonalisme.....	p.156

2.4. Davant el moviment obrer i la Primera Internacional.....	p.160
2.4.1. L'impuls republicà al primer moviment obrer. Creació d'escoles populars i de societats obreres el 1868-1869.....	p.162
2.4.2. La incidència de l'AIT i la lluita pel control de la Federació de Societats Obreres. El Congrés de Barcelona de 1870.....	p.166
2.4.3. Els fets de la Comuna Parisenca (1871) i la il·legalització de la AIT. El republicanisme i la reorganització del 1872-1873.....	p.169
2.5. Des dels ajuntaments i la Diputació: Obra i projectes de govern del republicanisme mallorquí al llarg del Sexenni.....	p.174
2.5.1. Modernització i nou urbanisme. L'higienisme i la salubritat pública. L'enderrocament de les murades. Nous barris (el cas de Santa Catalina a Ciutat). L'Eixample.....	p.174
2.5.2. Modernització i desenvolupament econòmic. La reforma del Port de Palma. El ferrocarril i la seva xarxa territorial.....	p.187
2.5.3. Supressió i enderrocament de convents: canvis d'usos i discurs sobre la laicització de la societat.....	p.194
3. Creació i visibilitat de la cultura política republicana federal a Mallorca.....	p.199
3.1. Trets bàsics del republicanisme. Democràcia, igualtat, sufragi universal. República contra monarquia.....	p.200
3.2. L' anticlericalisme i la laicització de l'Estat. El lliurepensament.....	p.202
3.3. Maçoneria i republicanisme.....	p.239
3.4. El primer feminisme: participació política i educació femenina.....	p.250
3.5. L'obrerisme i el millorament de la situació de les classes populars.....	p.281
3.6. La simbologia i la representació de la cultura republicana. Rituals i calendaris.....	p.288
4. Més enllà del partit i la política institucional. Els espais de la sociabilitat i la propaganda republicana federal.....	p.295

4.1. A Palma. Per una geografia urbana de la sociabilitat republicana federal.....	p.297
4.1.1. El partit i els comitès del PRDF.....	p.298
4.1.2 Els casinos republicans i altres locals (cafès, societats instructives, etc.).....	p.301
4.2. Part Forana. La seva geografia.....	p.328
4.3. La premsa republicana federal i les publicacions de propaganda republicana.....	p.345
4.3.1. Contactes i relacions polítiques i culturals amb el republicanisme hispà i l'uropeu.....	p.364
5. El republicanisme federal sota la Restauració.....	p.367
5.1. La repressió del cop d'estat de Pavía i la desorganització del republicanisme.....	p.370
5.2. La represa: la dècada dels 80's. Reorganització: partits i societats republicanes, la premsa. Eleccions: preparació, resultats, influència electoral.....	p.372
5.3. La divisió del republicanisme i la lluita per mantenir el republicanisme històric federal.....	p.393
5.4. Sociabilitat republicana durant la Restauració: els casinos i la premsa.....	p.400
5.5. Participació en el poder: programa i execució. L'ensenyament al marge de l'Església: L'Escola Mercantil i la ILE, les escoles laiques dels anys 80. Un impuls laicista.....	p.422
5.6. La preocupació obrera: creació de caixes d'estalvis per a l'estalvi dels obrers, creació de societats mutuels i cooperatives: el projecte de Unió Obrera Balear.....	p.466
5.7. La pervivència del lliurepensament i l'anticlericalisme. Societats maçòniques, espiritistes, etc. dels 80's. La maçoneria mallorquina durant la Restauració i els republicans.....	p.511

5.8. La lluita per l'emancipació de la dona: organització del Congrés Femení a Mallorca (1883).....	p.538
6. La crisi finisecular i l'esmicolament del republicanisme.....	p.559
6.1. El relleuament del republicanisme amb el sufragi universal. Vigència i evolució de les xarxes de sociabilitat republicanes. La nova premsa republicana (1886-1896).....	p.561
6.2. El republicanisme federal a la part forana. Anys 90.....	p.584
6.3. Es nous programes republicans. El programa del PRDF. El moviment obrer en el partit republicà federal. De l'esmicolament de la Unió Obrera a la creació de l'Ateneu Obrer Mallorquí.....	p.590
6.4. Pervivència i marginació del republicanisme.....	p.627
7. El pensament federal i la lectura mallorquina del mateix.....	p.655
7.1. El federalisme: estudis i tipologia.....	p.655
7.2. La formulació teòrica dels federalismes republicans. La descentralització política i administrativa i el municipalisme. El republicanisme federal pimargallià i Mallorca.....	p.664
7.3. Formulacions republicanes federals sota la Restauració. Regionalismes i municipalismes. El cas mallorquí.....	p.677
Epíleg: Qui eren els republicans federals mallorquins? Canvis al llarg del segle.....	p.703
Conclusions.....	p.725
Annexos.....	p.729
Fonts i bibliografia.....	p.773

INTRODUCCIÓ: ANÀLISI CULTURAL I SOCIAL DEL REPUBLICANISME I EL FEDERALISME A MALLORCA. MÉS ENLLÀ DEL MOVIMENT POLÍTIC

Aquesta tesi que porta per títol *El republicanisme federal i la cultura liberal democràtica a Mallorca (1840-1900)*¹ pretén posar llum al sorgiment i a l'evolució del republicanisme federal a Mallorca, un corrent lligat a la cultura republicana liberal democràtica. En general es tendeix a pensar que el republicanisme és un moviment homogeni, però com han apuntat aquests últims anys historiadors com Pere Gabriel i Àngel Duarte, cal tenir present que dins el republicanisme van existir distintes tendències ideològiques o cultures polítiques². En el cas de Mallorca, els pocs estudis sobre republicanisme que existeixen, no han tingut en compte les distintes cultures polítiques republicanes que es donaren també a Mallorca al llarg del vuit-cents. Aleshores, per una banda el nostre objectiu ha estat analitzar la cultura liberal democràtica al llarg del vuit-cents on s'hi trobava reflectit el moviment republicà federal mallorquí. La cultura liberal democràtica era la més democràtica i popular. Aleshores la cultura federal republicana estava més a l'esquerra que no pas l'altra cultura republicana, la liberal progressista, que apareixia preocupada de forma obsessiva per la modernització de l'Estat i la política, mentre que la liberal popular i democràtica cercava per damunt de qualsevol altra consideració un aprofundiment

¹ Un altre títol tal vegada hagués pogut esser *El republicanisme federal a Mallorca (1840-1900): cultura liberal i pensament democràtic*, donat que en el treball expliquem les distintes cultures democràtiques que sorgiren a l'illa i que foren properes al republicanisme federal del vuit-cents.

² Pere Gabriel advertí que és usual parlar de republicanisme, així en singular. I diu: "Fixem-nos que amb això donem per suposat una certa unitat i homogeneïtat del moviment. Molts sabem que el republicanisme es va dividir i que no tot el moviment mantenia uns mateixos criteris [...] que no va existir una sola ideologia republicana". GABRIEL, P.: "Cultures polítiques del republicanisme espanyol i català: entre el liberalisme progressista i el liberalisme democràtic", a GABRIEL, P.: *El catalanisme i la cultura federal: història i política del republicanisme popular a Catalunya el segle XIX*. Reus, Fundació Josep Recasens, 2007a, p.19. Altres articles on Pere Gabriel juntament a Àngel Duarte han exposat aquesta idea és DUARTE, À.; GABRIEL, P.: "¿Una sola cultura política republicana ochocentista en España?", *Ayer*, 39 (2000), p.11-35.

social efectiu de la democràcia³. Aquesta pretenia constituir un moviment popular i obrer, preconitzava la construcció d'un Estat Federal, que havia de partir de la voluntat dels sectors populars ja que d'alguna manera se tractava del seu Estat, front a l'Estat unitari que era l'Estat dels burgesos⁴. Per altra banda, Román Miguel, afirma també que existiren dues tendències organitzatives clarament diferenciades dins el republicanisme: per una banda la que aspirava a l'organització d'un partit de masses fort i disciplinat de dalt a baix i, per altra banda hi havia la tendència a organitzar des de baix a dalt el moviment federal, no sols com a partit de masses disciplinat, sinó també com una gran associació cívica o institució ciutadanitzadora de les classes populars, així com també incideix que la tendència que ell anomena *demosocialista*, en quan a l'organització del partit federal, havia d'esser especialment local, eminentment social i embrionària de la futura organització federal d'Espanya⁵.

Aquesta investigació gira entorn de dues grans línies, per una banda analitzem el republicanisme federal en el seu vessant més polític, on parem atenció a la ideologia, l'organització d'aquests, el seu paper a les institucions, el seu programa polític i social, etc. i per altra banda incidim en l'anàlisi d'aquesta nova cultura política que apareix a Mallorca i que pren força al llarg del segle XIX. Aleshores en aquesta tesi queda reflectida la configuració de la cultura republicana federal on exposem els trets identitaris que la caracteritzen i en coneixem els seus espais de sociabilitat i la simbologia que generà i la seva evolució. Per últim, hem tractat de posar llum al pensament federal que es donà a Mallorca i n'hem dedicat un capítol per analitzar l'evolució del federalisme mallorquí des dels seus inicis fins al canvi de segle. Amb tot, hem estructurat l'anàlisi a partir de les diferents etapes històriques en què es desenvolupà la cultura republicana federal. En primer lloc els antecedents que oscil·larien entre 1840 i 1868, moment en què comencen a sorgir els primers grups de republicans a l'illa de Mallorca. Després, en un segon lloc, analitzem l'època del Sexenni Democràtic que fou una etapa d'èxit del republicanisme federal, sobretot a la capital, Palma. En tercer lloc parem atenció en la nova etapa que s'obre a partir de la Restauració, en la qual es dibuixa un nou escenari pel republicanisme, apareixen noves famílies republicanes i els federals han de conviure dins un règim de poques llibertats i amb poca representació a les institucions de govern donat les dificultats del període. En el nostre cas parem atenció a l'organització dels republicans federals i a la seva lluita per fer-se visibles en un règim hostil. Com veurem, a pesar de no ocupar llocs importants al govern, sí que organitzaren una importat xarxa de sociabilitat on es mantingué i pervisqué el republicanisme de caire federal i que puntualment aconseguí certs èxits. Un quart bloc analitza l'etapa del final de segle que es correspon a un moment de crisi de la cultura republicana federal i que es veu suplantada per altres nous corrents com el socialista o per altres cultures republicanes, la liberal

³ *Ibidem*.

⁴ GABRIEL, P.: "Republicanism popular, socialismo, anarquismo y cultura política obrera en España (1860-1914)" a PANIAGUA, J., PIQUERAS, J.A. i SANZ, V. (eds.): *Cultura social y política en el mundo del trabajo*. Valencia, Fundación Instituto Historia Social, 1999, p.216.

⁵ MIGUEL, R.: *La pasión revolucionaria. Culturas políticas republicanas y movilización popular en la España del siglo XIX*. Madrid, Centro de Estudios políticos y constitucionales, 2007, p.235.

progressista, que es proclamen vencedores dintre del terreny del republicanisme.

Ha estat amb aquesta crisi de final de segle que hem cregut oportú tancar cronològicament la nostra investigació ja que es marca un abans i un després⁶. El republicanisme federal es veu encallat davant el triomf de la proposta d'unió dels republicanismes sota un mateix partit sense tenir en compte la totalitat del seu programa federal, tal hi com proposaven. Els federals s'uniren als zorrillistes i salmeronians, amb qui havien format anteriorment nombroses coalicions electorals, i ara ho feien sota les sigles d'un partit únic, la Unió Republicana. En aquesta nova etapa, en el cas de Mallorca, s'aconseguí passar de l'arraconament electoral a aconseguir èxits, un altre cop sobretot a Palma. Però aquella cultura republicana democràtica i popular que defensaven els federals, entrats al segle XX i sobretot arrel de la mort de Francesc Pi i Margall (1901), es veié superada per la cultura liberal progressista, de la que participaven homes com Nicolás Salmerón. Tot i que, posem punt i final en aquest moment, sí que plantejem quins foren els corrents successors que begueren d'aquesta cultura política a Mallorca i n'apunten uns quants fils per donar continuïtat a la investigació que hem obert. Pel que fa a la cronologia que marca el nostre punt d'arrencada al 1840, l'hem elegit perquè és la data que trobem les primeres referències sobre l'organització d'un embrionari republicanisme a Mallorca.

Un altre qüestió important és el marc geogràfic escollit. Algú pot pensar que tal vegada s'hagués pogut plantejar una investigació que analitzés el conjunt de les Balears, però pel fet que les diferents illes viuen una realitat diferent ha estat preferible des del primer moment centrar-nos amb Mallorca. A més s'ha de tenir en compte la dificultat d'accedir als arxius eivissencs i menorquins que suposarien un cost econòmic molt alt per la necessitat de desplaçar-se a les illes. Lligat a l'espai geogràfic val a dir, i com han apuntat diversos autors, que la comprensió i estudi del republicanisme hispà necessita d'estudis regionals per aprofundir en el seu coneixement. A més, és a través d'aquests estudis locals que es pot conèixer la força que tenien els federals, els quals gaudien d'unes importants xarxes de sociabilitat, malgrat la inoperància electoral que ens feia pensar amb una cultura política més bé marginal. Aquests estudis permeten repensar el seu paper polític en la vida política i social del país i en aquest cas concret, de Mallorca.

A banda de conèixer quina implantació política i social tingué el republicanisme federal a Mallorca al llarg dels vuit-cents, també ens hem demanat per les relacions que tingué amb el republicanisme hispànic i europeu. És a dir els contactes, intercanvis d'idees amb els principals

⁶ En aquest sentit Àngel Duarte dirà: "En la España de 1900 el final de las guerras coloniales en las Antillas y en Filipinas altera la vida doméstica. La alternancia de los partido dinásticos se complica. Cánovas es asesinado en 1897, Sagasta fallece en 1902. Las formaciones que ellos se habían encargado de mantener unidas se fraccionan. En algunas regiones el desastre da alas a la eclosión de corrientes nacionalistas que revelan a unos partidos dinásticos tachados de inútiles por alejados del país real". Mentre que els republicans com apunta dit autor, porten un lustre pregonant les seves ànsies d'innovació. Són anys en què conviu allò nou amb allò vell. La innovació arribà de la mà de homes com Salmerón, Lerroux o Blasco Ibañez. DUARTE, À.: *El republicanismo. Una pasión política*. Madrid, Cátedra, 2013, p. 173-174.

corrents republicans de l'època, etc. i conèixer sobretot d'on agafen els fonaments els republicans mallorquins en els moments embrionaris i durant el Sexenni, que és quan s'estructurà el partit republicà federal mallorquí. Pel que fa a l'etapa de la Restauració, un dels objectius ha estat conèixer quina evolució feren els mallorquins, si per una banda molts dels antics federals es passaren al camp del possibilisme i feren el joc al partit liberal o feren part d'altres partits republicans creats en aquella etapa, o si restaren fidels a les idees lligades al corrent federal de Pi i Margall.

Estat de la qüestió sobre els estudis entorn del republicanisme i el federalisme.

Abans d'iniciar aquesta investigació eren pocs els estudis que hi havia sobre aquesta qüestió. Existien algunes publicacions que posaven llum a la presència de republicans durant el Sexenni Democràtic (1868-1874) i estudis sobre la Restauració que permetien conèixer la continuïtat o intuir-la, en el cas dels federals mallorquins. Per contra no es coneixien els antecedents, l'embrió del republicanisme a Mallorca i en certa manera hem partit de zero, llevat d'algunes ajudes a partir d'obres de Joan Mas i Vives o Pere Fullana Puigserver sobre episodis anteriors al 1868⁷. En el cas de Mallorca, al nostre parer ens trobem que ideologies com el republicanisme federal no havien estat estudiades en profunditat. Tan sols comptàvem amb alguns articles, alguns monogràfics en algunes revistes d'àmbit local i alguns llibres de tipus general que tractaven o bé el període o bé alguna qüestió que afectava al republicanisme. En aquest sentit són importants les següents obres per apropar-nos al republicanisme federal i que ens han servit com a punt de partida inicial en la nostra recerca. Estam parlant de les obres de Pere Gabriel "Entorn del moviment obrer a Mallorca" publicades a la revista *Randa*⁸ o el llibre *El moviment obrer a Mallorca* (1973)⁹. També ha suposat un bon punt de partida el monogràfic que publicà el 1996 la revista *Lluc* sobre el republicanisme, on hi col·laboraren tres historiadors: Pere Fullana, Antoni Marimon i Isabel Peñarrubia¹⁰. Especialment ens resulta interessant l'estudi d'Isabel Peñarrubia ja que el seu article tracta específicament sobre els republicans federals abastant gairebé tot el segle XIX. Per altra banda, la mateixa autora publicà fa pocs anys un llibre divulgatiu sobre el Sexenni Democràtic a Mallorca on es fa referència a la participació política dels republicans¹¹ i és autora d'importants llibres de referència com el de *Mallorca davant el centralisme, 1868-1910* que ens ha estat de gran ajuda per conèixer el període estudiat i el paper dels republicans¹². Un altre dels estudiosos de l'època i que ha treballat algun aspecte del republicanisme ha estat l'historiador Antoni Marimon que, a més del monogràfic de la

⁷ Vegeu FULLANA, P.: "Els orígens del republicanisme a Mallorca", *Lluc*, 794, (1996), p.26-29; MAS, J.: "El pensament demòcrata. Tensions ideològiques a Mallorca entorn del Bienni Progressista", *Randa*, 8, (1979), p.125-150.

⁸ GABRIEL, P.: "Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX (I)", *Randa*, 1, (1975), p. 89-128 i GABRIEL, P.: "Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX (II)", *Randa*, 2, (1976), p. 101-122.

⁹ GABRIEL, P.: *El moviment obrer a Mallorca*. Barcelona, Curial, 1973.

¹⁰ Els articles d'aquest monogràfic publicat a la revista *Lluc* són: FULLANA, P.; MARIMON, A.: "Característiques generals del republicanisme a Mallorca (1868-1923)", *Lluc*, 794, (1996), p.18-25. FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1996. PEÑARRUBIA, I.: "L'alternativa modernitzadora dels republicans federals (1868-1900)", *Lluc*, 794, (1996), 43-45.

¹¹ PEÑARRUBIA, I.: *El Sexenni Democràtic (1868-1874)*. Palma, Documenta Balear, 2005.

¹² PEÑARRUBIA, I.: *Mallorca davant el centralisme (1868-1910)*. Barcelona, Curial, 1980.

revista *Lluc*, ha escrit alguns articles sobre el republicanisme federal ja sigui analitzat l'associacionisme, la premsa, la participació electoral, etc.¹³ Altres historiadors com Miquel Duran Pastor també han treballat algun aspecte. Duran el 1980 ens deixà una de les primeres obres que es feren a Mallorca sobre la Revolució de Setembre: *Repercusiones de la Revolución de Setiembre de 1868 en Mallorca*¹⁴.

També comptem amb treballs d'altres historiadors que tenen a veure amb algun aspecte o estan relacionats amb l'objecte d'estudi com són el d'Ana Gargallo sobre la premsa republicana, publicat al Congrés de Parla Catalana (2006) que versà sobre el republicanisme a les terres de parla catalana¹⁵, l'article sobre Jeroni Bibiloni, considerat uns dels pares del republicanisme federal, realitzat per Gregori Mir o el treball de Ferrer Flórez sobre el mateix Bibiloni¹⁶. També és interessant l'aportació que féu Francesc J. Díaz de Castro que tractà sobre el setmanari *El Cantón Balear*¹⁷. Però en general, podem dir que els estudis sobre el republicanisme a Mallorca, són gairebé inexistent i del tot insuficients ja que no existeix cap obra que analitzi en conjunt el que significà el republicanisme a Mallorca i que en destriï les diferents cultures polítiques que es donaren. En els últims anys han aparegut algunes memòries d'investigació i treballs fi de màster sobre el republicanisme mallorquí realitzades a la Universitat de les Illes Balears (UIB)¹⁸ i també han aparegut obres que fan referència a algun aspecte característic sobre el republicanisme com per exemple l'obra de Isabel Peñarrubia sobre la dona¹⁹ o biografies de republicans que estigueren a la primera línia de la política mallorquina²⁰ i altres que toquen

¹³ Alguns dels seus estudis són: MARIMON, A.: "L'associacionisme republicà a Mallorca (1868-1936)" a les XXI Jornades d'Estudis Locals. Palma, IEB, 2001, p.75-104; MARIMON, A.: "El republicanisme federal a Mallorca", *El Contemporani*, 5, (1995), p.10-11; MARIMON, A.: "La participació electoral del republicanisme a Mallorca entre 1895 i 1901", *Lluc*, 794, (1996), p.30-42; MARIMON, A.: "Lluís Martí Ximenis. En els orígens de l'esquerra nacionalista a Mallorca", *Afers*, 44, (2003), p.141-156; MARIMON, A.: "Sobre el nacionalisme a Mallorca (1890-1936)", *Cercles: revista d'història cultural*, 11, (2008), p.43-59 o MARIMON, A.: "En tierra hostil: la prensa diaria republicana en las Islas Baleares durante la Restauración canovista (1879-1894)", *Historia Contemporánea*, 48, (2014), p.245-281.

¹⁴ DURAN, M.: *Repercusiones de la Revolución de septiembre de 1868 en Mallorca*. Palma, 1980.

¹⁵ GARGALLO, A.: "Aproximació a la premsa republicana de Mallorca durant el Sexenni Democràtic (1868-1874)" al VI Congrés de la CCEPC: *Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana*. Barcelona, 2006, p.395-428.

¹⁶ MIR, G.: "El socialisme utòpic de Jeroni Bibiloni", *Lluc*, 618, (1972), p.21-24 o l'obra: FERRER, M.: *Socialismo y utopía en Mallorca. Jeroni Bibiloni (1802-1876)*. Palma, Lleonard Muntaner, 1996

¹⁷ DÍAZ DE CASTRO, F.J.: "Notes sobre premsa política a Mallorca: El Cantón Balear (1873-74)", *Affar*, 1, (1981), p.179-187.

¹⁸ GARGALLO, A.I.: "*El Iris del Pueblo*, òrgan del republicanisme federal a Mallorca (1869-1873)", Memòria d'investigació, UIB, 2010; MARTORELL, C.: *Modernització, republicanisme i patrimoni a la Ciutat de Palma (1868-1874)*, Treball Final del Màster Patrimoni cultural: investigació i gestió. UIB, Palma, 2009a; MAYOL, G.: *Tres publicacions republicanes del segle XIX. El Demócrata. El Republicano. La República*. Treball final de màster de Patrimoni Cultural: investigació i gestió. Palma, UIB, 2012.

¹⁹ PEÑARRUBIA, I.: *Entre la ploma i la tribuna. Els orígens del primer feminisme a Mallorca, 1869-1890*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006. Altres obres de la mateixa autora i que aporten informació en aquest cas sobre la burgesia republicana és PEÑARRUBIA, I.: *L'origen de la Caixa de Balears. Els projectes d'una burgesia modernitzadora*, Palma, Documenta Balear, 2001.

²⁰ És el cas de Guillem Cifre de Colonya i Benet Pons Fàbregues. SALAS, P.: *Guillem Cifre de Colonya. Un sant que no anava a missa, (1852-1908)*. Pollença, Colonya Fundació Guillem Cifre, 1999; SERRA, S. (ed.): *El món dels professionals i dels intel·lectuals: Benet Pons i Fàbregues (1853-1922)*. Palma, Fundació Emili Darder, 1999; o les ja esmentada sobre Lluís Martí realitzada per Antoni Marimon o la de Jeroni Bibiloni per Miguel Ferrer Flórez.

aspectes relacionats amb l'obrerisme i l'associacionisme republicà²¹. A nivell local també existeixen obres que ens apropen al coneixement del republicanisme vuitcentista mallorquí²².

A nivell de tot l'Estat espanyol l'estudi del republicanisme ha estat tractat per un gran nombre d'historiadors però aquests estudis s'iniciaren tard, ja que el franquisme féu que l'estudi del liberalisme en general i del republicanisme en particular quedés relegat en un segon pla. Com diu la historiadora Carmen Pérez, malgrat que el republicanisme sigui uns dels aspectes més importants de la història política espanyola dels segles XIX i XX, ha estat un dels més oblidats²³. Fou sobretot a partir de 1965 i sobretot en motiu dels centenaris de la Revolució de Setembre i de la Primera República quan es recuperà l'interès pel tema²⁴. Com exposaren Àngel Duarte o Manuel Morales la historiografia clàssica estava massa aferrada a l'estudi dels programes i acció de govern en les breus conjuntures en què els republicans accediren al poder i desatengueren altres àmbits com el social o el cultural²⁵. En el decenni del noranta del segle XX van aparèixer les compilacions realitzades per Niegel Townson i per J.A. Piqueras i M. Chust²⁶. La primera reunia treballs enfocats en la història de les idees i de la sociologia històrica prioritzant el discurs polític, mentre que el segon treball estava més lligat a la història social on a més d'aparèixer els discursos i estratègies d'acció, s'hi descrivien les experiències col·lectives, des de les organitzacions i les seves bases socials fins a l'univers mental²⁷. Una

²¹ FULLANA, P.: "Las sociedades de socorros mutuos en Mallorca en la segunda mitad del siglo XIX (1836-1900)" a CASTILLO, S. (coord.): *Solidaridad desde abajo*. Madrid. UGT: Centro de Estudios Históricos, 1994b, p.347-371; GABRIEL, P.: *El moviment obrer a les Balears (1869-1936)*. Palma, Documenta Balear, 1996a i les citades anteriorment. SANTANA, M.: *Classe obrera, cultura i educació a Mallorca (1868-1969)*. Palma, Leonard Muntaner, 2007; SANTANA, M.: *El forjament de la solidaritat. Mutualitats, cooperatives, societats obreres i recreatives a Mallorca (1868-1936)*. Palma, Cort, 2002 o SANTANA, M.: "Els casinos i ateneus: esbarjo, política, educació i cultura a Mallorca a finals del segle XIX, *BSAL*, 57, (2001).

²² La majoria d'elles publicades aquests últims anys. Aquestes són: GABRIEL, P.: *Llucmajor i les associacions populars i obreres 1866-1916*. Llucmajor, Edicions de l'Ajuntament de Llucmajor, 1992; MARIMON, A.: "El republicanisme polític i cultural a Mallorca. El cas de Sóller (1868-1923)" a *Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx*. Sóller, Ajuntament de Sóller, 2014, p.13-40; o les obres MARTORELL, C.: "El republicanisme federal a la ciutat d'Inca (1868-1874)", a XII Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Inca, Ajuntament d'Inca, 2011, p.87-96 i MARTORELL, C.: *Temps de Revolució. El republicanisme federal andritxol durant el Sexenni Democràtic (1868-1874)*. Palma, Documenta Balear, 2014c.

²³ PÉREZ, C.: *Bases sociales del republicanismo madrileño (1868-1874)*. (Tesis doctoral, s.p.). Universidad Complutense, Madrid, 1997-1998, p.18-19.

²⁴ Entre aquestes primeres obres podríem citar a AJA, E.: *Democracia y socialismo en el siglo XIX español. El pensamiento político de Fernando Garrido*. Madrid, Edicusa, 1976; CATALINAS, J.L.; ECHENAGUSIA, J.: *La Primera República. Reformismo y revolución social*. Madrid, Alberto Corazón, 1973; EIRAS, A.: *El partido democrata español (1849-1868)*. Madrid, 1961; ELORZA, A.; TRÍAS, J.: *Federalismo y reforma social en España (1840-1870)*. Madrid, Seminarios y Ediciones, 1975; FERNÁNDEZ, J.L.: *La Primera República*. Madrid, Tebas, 1975; HENNESSY, C.A.M.: *La república federal en España. Pi y Margall y el movimiento republicano federal (1868-1874)*. Madrid, Catarata, 2010 (1a edició 1967); JUTGLAR, A.: *Federalismo y Revolución. Las ideas sociales de Pi y Margall*. Barcelona, Universitat de Barcelona, 1966; JUTGLAR, A.: *Pi y Margall y el federalismo español*. Madrid, Taurus, 1975; LACOMBA, J.A.: *La I República. El transfondo de una revolución fallida*. Madrid, Guadiana, 1973; LÓPEZ, M.V.: *El pensamiento político-internacional del federalismo español (1868-1874)*. Planeta, Barcelona, 1975; MALUQUER, J.: *El socialismo en España, 1833-1868*. Barcelona, Crítica, 1977; MOLAS, I.: *Ideari de Francesc Pi i Margall*. Barcelona, Edicions 62, 1965; TRÍAS, J. J.: *Almirall y los orígenes del catalanismo*. Madrid, Siglo XXI, 1975; TRUJILLO, G.: *Introducción al federalismo español*. Madrid, Edicusa, 1967; ZAVALA, I.: *Masones, comuneros y carbonarios*. Madrid, Siglo XXI, 1971.

²⁵ DUARTE, A.: "El republicanismo decimonónico (1868-1910)", *Historia Social*, 1, (1988), p. 120-126. Recollit per MORALES, M.: "El republicanismo ochocentista: escuela de ciudadanía", *Ayer*, 45, (2005a), p. 305.

²⁶ TOWNSON, N. (ed.): *El republicanismo en España (1833-1977)*. Madrid, Alianza Editorial, 1994 i PIQUERAS, J.A. i CHUST, M. (comps.): *Republicanos y repúblicas en España*. Madrid, Siglo XXI, 1996.

²⁷ MORALES, M.: *Op. cit.*, 2005a, p. 325.

altra obra important fou la de Álvarez Junco sobre el lerroxisme *El emperador del Paralelo*²⁸. Aquesta obra marcà un punt d'inflexió amb la tradicional manera d'interpretar el republicanisme. Álvarez Junco es va valer d'altres disciplines com la sociologia, l'antropologia o la mateixa psicologia per realitzar un exhaustiu estudi sobre el líder del republicanisme radical²⁹.

En quan als estudis regionals han abundat a indrets com Catalunya, el País Valencià i Andalusia. Però, com digué l'historiador Josep Antoni Piqueras, en un estudi de finals dels anys 90, encara fa falta, per exemple, un estudi conjunt sobre els republicans a Espanya³⁰. En el cas concret de Catalunya comptem amb les aportacions fetes per Pere Gabriel, Àngel Duarte, Juli Colom, etc.³¹ i del País Valencià amb les aportacions fetes per Ramir Reig³² i d'Andalusia les de Antonio López Estudillo o Manuel Morales³³. A la resta de geografia a partir dels noranta aparegueren obres sobre Tenerife, Extremadura, Aragó o Astúries³⁴.

Poc a poc han anat apareixen obres relacionades amb el republicanisme i el federalisme i aquests últims anys han proliferat els estudis que analitzen el republicanisme que abasta els dos segles, el segle XIX i XX. Algunes d'elles són les obres de síntesi editades per Càtedra com *El*

²⁸ ÁLVAREZ, J.: *El Emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*. Madrid, Síntesis, 1990.

²⁹ MORALES, M.: *Op. cit.*, 2005a, p.306.

³⁰ PIQUERAS, J.A.: "Introducción: los historiadores y el republicanismo" a PIQUERAS, J.A.; CHUST, M. (comps): *Republicanos y repúblicas en España*. Madrid, Siglo XXI, 1996, p.29.

³¹ Abans de tot hauríem de citar les obres primerenques de ALBERTÍ, S.: *El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923)*. Barcelona, Albertí ed., 1973 i també de TERMES, J.: *Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo*. Barcelona, Anagrama, 1976. Mentre que de les obres de Pere Gabriel o Àngel Duarte podem citar en el cas de Catalunya: DUARTE, À.: *El republicanisme català a la fi del segle XIX*. Vic, Eumo, 1987; DUARTE, À.: *Possibilistes i federales. Política y cultura republicanes a Reus (1874-1899)*. Reus, Associació d'Estudis Reussencs, 1992; GABRIEL, P.: "Insurrección y política. El republicanismo ochocentista en Cataluña" a TOWNSON, N. (comp.): *El republicanismo en España (1830-1977)*. Madrid, Alianza, 1994, p.341-371. Per la última etapa de la Restauració tenim l'obra de CULLA, J.: *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*. Barcelona, Curial, 1986. També en el cas de Girona comptem amb el treball: CLARA, J.: *El federalisme a les comarques gironines (1868-1874)*. Girona, Diputació, 1986. Existeixen altres estudis concret com el de Terrassa de COLOM, J.: *Republicanisme i cultura republicana a Terrassa: de la I República a la Setmana Tràgica*. Terrassa, Fundació Torre del Palau, 2003.

³² REIG, R.: *Obrers i ciutadans. Blasquisme i moviment obrer. València, 1898-1906*. València, Institució Alfons el Magnànim, 1986b; REIG, R.: *Blasquistas y clericales. La lucha por la Ciudad en la Valencia de 1900*. València, Institució Alfons el Magnànim, 1986a. També hauríem de tenir present l'obra de GUTIÉRREZ, R.A.: *El republicanismo en Alicante durante la Restauración (1875-1895)*. Alacant, Ajuntament d'Alacant, 1989. I pel que fa a la zona de Castelló, també hem de parlar dels estudis de Ferran Archilés com: ARCHILÉS, F.: *Parlar en nom del poble. Cultura política, discurs i mobilització social al republicanisme de Castelló de la Plana, 1891-1909*. Castelló, Ajuntament de Castelló, 2002; o el de MARTÍ, M.: "Resistència, crisi i reconstrucció dels republicanismes valencians durant els primers anys de la Restauració (1875-1891)", *Recerques*, 25, (1992), p. 73-101.

³³ Les aportacions en el camp del republicanisme andalús han estat: CASAS, J.L.; DURÁN, F. (coord.): *El republicanismo en la Historia de Andalucía*. Priego de Córdoba, Patronato Niceto Alcalá-Zamora y Torres, 2001; LÓPEZ, A.: *Republicanism and anarquismo en Andalucía. Conflictividad social agraria y crisis finisecular (1868-1900)*. Córdoba, Ediciones de La Posada, 2001; MORALES, M.: *El republicanismo malagueño en el siglo XIX. Propaganda doctrinal, prácticas políticas y formas de sociabilidad*. Málaga: Ayuntamiento de Málaga, 1999.

³⁴ SÁNCHEZ DE ENCISO, A.: *Republicanism and republicanos durante el Sexenio revolucionario: el caso tinerfeño*, Las Palmas, Ediciones del Cabildo Insular de Gran Canaria, 1991; LÓPEZ, F.: *Masonería y republicanismo en la Baja Extremadura*, Badajoz, Diputación Provincial de Badajoz, 1992; FRÍAS, C.: *Liberalismo y republicanismo en el Alto Aragón. Procesos electorales y comportamientos políticos, 1875-1898*, Huesca, Ayuntamiento de Huesca, 1992; VILLANUEVA, J.R.: *El republicanismo turolense durante el siglo XIX (1840-1898)*. Zaragoza, Mira, 1993; o RADCLIFF, P.: "Política y cultura republicana en el Gijón de fin de siglo", a TOWNSON, N. (ed.): *El republicanismo en España (1833-1977)*. Madrid, Alianza, 1994, p. 373-394.

Federalismo. La libertad protegida, la convivencia pactada de Piqueras³⁵ o *El republicanismo. Una pasión política* d'Àngel Duarte³⁶. O les obres col·lectives *El republicanismo de ayer y hoy. Culturas políticas y retos de futuro* o les més recents *Experiencias republicanas en la historia de España* i *Republicans i solidaris. Homenatge al professor Pere Gabriel*³⁷.

Per últim hem de citar els treballs de Manuel Suárez Cortina sobre el republicanisme de fi de segle, on analitza la transició del republicanisme d'arrels vuitcentistes fins a les noves modalitats radical i reformista³⁸.

Lligats als estudis que tracten sobre aspectes culturals i socials, aquests últims anys han aparegut investigacions com les de Roman Miguel, Rosa Ana Gutiérrez o Manuel Morales i en el cas català les esmentades de Gabriel i Duarte que han donat una nova visió del republicanisme³⁹. Però encara calen més estudis, tal i com apuntà Rosa Ana Gutiérrez no existeix una ampla bibliografia sobre la sociabilitat republicana i l'articulació d'aquesta cultura política de llarga duració i d'indubtable calat entre les classes populars en contrast amb els altres països⁴⁰.

Si a nivell de l'Estat espanyol ens trobem amb una manca important d'estudis, més limitada es troba la investigació d'aquesta qüestió a Mallorca i arreu de les Illes Balears en general. Aleshores pretenem amb aquest estudi cobrir el buit existent en l'estudi del republicanisme mallorquí, en el qual a més dels aspectes purament ideològics i polítics, incidim també en els aspectes socials i culturals.

Les nostres fonts: la premsa i els arxius.

Una de les fonts més importants per estudiar el republicanisme mallorquí ha estat la premsa que van generar els mateixos republicans. Els seus òrgans d'opinió ens han permès resseguir les seves passes i conèixer els seus programes polítics, la seva organització, les ressenyes dels debats celebrats en els comitès o clubs, les reunions de propaganda, els principals temes que ocuparen l'atenció dels republicans, dades sobre les eleccions, ressenyes dels debats parlamentaris, reproducció de documents oficials del partit (manifestos, circulars o instruccions), les convocatòries de les reunions, etc. Més enllà dels aspectes polítics i ideològics

³⁵ PIQUERAS, J.A.: *El federalismo. La libertad protegida, la convivencia pactada*. Madrid, Cátedra, 2014.

³⁶ DUARTE, À.: *Op. cit.*, 2013.

³⁷ MARTÍNEZ, F.; RUIZ, M.: *El republicanismo de ayer a hoy. Culturas políticas y retos de futuro*. Madrid, Biblioteca Nueva, 2012; PÉREZ, J.S. (ed.): *Experiencias republicanas en la historia de España*. Madrid, Catarata, 2015 i DD.AA.: *Republicans i solidaris. Homenatge al professor Pere Gabriel*. Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 2015.

³⁸ SUÁREZ, M.: "La quiebra del republicanismo histórico, 1898-1931" a TOWNSON, N. (ed.): *Op. cit.*, 1994, p.139-163 i SUÁREZ, M.: *El gorro frigio. Liberalismo, democracia y republicanismo en la Restauración*. Madrid, Biblioteca Nueva, 2000.

³⁹ Estudis com: MIGUEL, R.: *Op. cit.* GUTIÉRREZ, R.A.: "Sociabilidad política, propaganda y cultura tras la revolución de 1868. Los clubes republicanos en el Sexenio Democrático", a *Ayer*, (44), 2001, p.151-174; MORALES, M.: *Op. cit.*, 1999.

⁴⁰ GUTIÉRREZ R.A.: *Op. cit.*, 2001, p.152.

també ens ha permès aprofundir en el coneixement de la cultura federal que forjaren al llarg del vuit-cents. Com han apuntat diversos investigadors la premsa és una font importantíssima per l'estudi del republicanisme⁴¹. A més de la premsa purament republicana també ha estat útil l'ús de premsa comarcal i la que generaren altres tendències polítiques. Com digué Julio Aróstegui: *la documentación hemerográfica nos coloca ante uno de los conjuntos documentales de mayor interés en la investigación de la historia*⁴². També Tuñón de Lara apuntà que tot i la tendenciositat de la premsa que obeeix al capital que la fa possible, també reflexa la visió del món i per tant la cultura política de qui la pública⁴³.

Aleshores la font principal ha estat la premsa que generaren els republicans mallorquins al llarg del vuit-cents. Però molts cops aquesta premsa es troba fragmentada, dispersa i és de difícil accés. Tot i que en les hemeroteques de Mallorca és conserven algunes col·leccions completes, gairebé sempre parlem de col·leccions parcials. Tenim la sort que els principals rotatius romanen a les nostres hemeroteques gairebé complets. Aquestes principals capçaleres republicanes són *El Iris del Pueblo* (1855 -1a època- i 1869-1876 -2a època-), *El Comercio* (1880-1883), *La Autonomía* (1883-1884) i *Las Baleares* (1890-1896). La fragmentació és fa evident si pensem que en el cas de *El Iris del Pueblo* (1869-1876) només es conserva parcialment una col·lecció que va de 1869 a 1873 i en el cas de *Las Baleares* respon a un problema de dispersió, així els primers anys (1890-1891), on el diari passà per diferents canvis, essent primer un setmanari i després un diari autonomista, aquesta primera època es conserva a la hemeroteca de la Societat Arqueològica Lul·liana i la resta, quan el diari s'estabilitzà i es definí simplement com a diari republicà (1891-1896), es troba conservada a la Biblioteca Pública de Can Salas. També cal fer esment als diaris desapareguts dels quals no en tenim ni tant sols un exemplar. Aquest seria el cas d'un diari, *El Porvenir*, creat el 1866 pel primer grup de republicans mallorquins i que durà tan sols uns mesos. Ocórrer una cosa similar amb la premsa de coalició republicana, algunes col·leccions estan perdudes com en el cas de *El Pueblo Balear* (1885-1886) o *El Republicano* (1887-1891), que se'n conserva una col·lecció molt fragmentada a la Biblioteca Pública de Can Salas. Altres capçaleres com *El Demócrata* (1879-1886) fins aleshores a les nostres hemeroteques només es conservaven alguns exemplars i al llarg de la realització d'aquesta tesi hem pogut localitzar una col·lecció parcial que va de 1881 a 1883 a les golfes de la casa de la família Fàbregues.

Per altra banda hem de comentar la premsa generada pel grup de mallorquins residents al Madrid del decenni dels anys cinquanta. Es tracta de la premsa que dirigia Antoni Ignasi Cervera junt a altres mallorquins com Francesc Josep Vich, una premsa que es troba dispersa per diferents hemeroteques de Madrid i de la qual, fortuïtament algunes capçaleres, que semblava no se'n conservava cap col·lecció, es trobem a la hemeroteca de la Biblioteca

⁴¹ PÉREZ, C.: *El partido republicano federal 1868-1874*. Madrid, Endymion, 2001 i GUTIÉRREZ, R.A.: *Op. cit.*, 1989, p.18.

⁴² ARÓSTEGUI, J.: *La investigación histórica, teoría y método*, Crítica, Barcelona, 1995, p.405.

⁴³ TUÑÓN DE LARA, M.: *Metodología de la historia social de España*, Madrid, Siglo XXI, 6a Edició, 2009, p.26-27.

Municipal de Cort (Palma).

Per últim ens hem fet valer d'altra premsa, la qual ens donava informació sobre els republicans. Sobretot n'hem trobat informació en aquella premsa on els republicans esdevenien els principals enemics. Aleshores ha estat de gran interès la consulta de la premsa carlina i catòlica.

Un incís important és que en el nostre treball a més de la premsa editada a Mallorca, hem utilitzat premsa editada a altres ciutats, sobretot Barcelona i Madrid. Aleshores en el treball, a la premsa que es publicà fora de l'illa, hem fet constar la ciutat de publicació per no entrar en confusions amb aquells diaris que porten un mateix nom o similar.

A més de premsa, la consulta als arxius mallorquins ha estat fonamental. Els principals arxius dels quals ens hem valgut han estat en primer lloc l'Arxiu Municipal de Palma, també conegut com Can Bordils. Palma com hem fet esment, esdevingué un important punt republicà i no és d'estranyar que es conservi documentació referent als reglaments de partits, societats, casinos, ateneus, etc. a més, trobem informació en els llibres d'actes, sobretot del període efervescent del Sexenni i en els lligalls de correspondència generada per l'Ajuntament palmès. D'aquell any no hi manquen llibres interessants en referència a l'organització del Cos de Voluntaris de la República o expedients com el de les reunions secretes del govern municipal contra el possible aixecament carlista el 1869.

Altres arxius a destacar han estat l'Arxiu del Regne de Mallorca on hem consultat el fons del Govern Civil en referència a les associacions republicanes creades. Tot amb la dificultat de la poca documentació que es conserva en aquest arxiu sobre el segle XIX. Altres fons que ens han ajudat a pal·liar el buit de l'època han estat entitats econòmiques i socials que tingueren un important pes en la societat mallorquina. Es tracta del Fons de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (SEMAP), que ens ha aportat molta documentació sobre les mesures de modernització i millora de les infraestructures comercials, industrials, de transport i higièniques de l'etapa del Sexenni. Una altra entitat lligada a la burgesia republicana i que conserva el seu fons en aquest arxiu és el Círculo Mallorquí que ens ha ajudat a suplir el buit d'uns anys de clandestinitat com eren la dècada dels cinquanta i seixanta. En aquest arxiu li hem de sumar la documentació localitzada a dues biblioteques de l'illa que són un referent per l'estudi local i que contenen un important fons documental d'obres del segle XIX mallorquí, es tracta de la Biblioteca de la Fundació Bartomeu March i de la Biblioteca Lluís Alemany. En ambdues a més de col·leccions de premsa hi hem localitzat la majoria de fonts bibliogràfiques. A més les dues també compten amb un fons de manuscrits on es conserva correspondència, i en elles hi hem localitzat cartes del republicà federal Antoni Villalonga Pérez que romangué al llarg de la seva vida fidel a les idees federals. Tot i que parlem d'unes deu cartes en total i molt disperses en el temps, ens han permès recompondre una mica més la història del republicanisme federal mallorquí.

Un altre arxiu que ens ha portat nova llum a les investigacions sobre el republicanisme ha estat l'Arxiu Intermedi Militar de les Balears on ha aparegut documentació inèdita que ens obre camí a futures línies d'investigació que fins ara es trobaven ben closes. Per una banda ens reafirma l'existència d'un important primer republicanisme relacionat amb l'Ateneu Català de la Classe Obrera de Barcelona a través de Benet Seguí Ros. Per altra banda, ha aparegut documentació referent a la maçoneria menorquina però que contenia informació d'alguns mallorquins que foren els fundadors de les lògies mallorquines i altres documents de mallorquins i mallorquines exiliats a Menorca i que es relacionaren amb la maçoneria i que posen també sobre la taula la participació femenina en la maçoneria. Tot i que es tracta d'expedients solts i sense continuïtat temporal ens han permès obrir i sobretot entendre el pes que tingué la cultura republicana federal mallorquina del vuit-cents.

Altres arxius que ens han portat llum en aquest treball han estat els arxius i biblioteques de Madrid i Barcelona, parlem sobretot, en el cas de Madrid de la Biblioteca Nacional i en el cas de Barcelona de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i la Biblioteca de Catalunya, que ambdues compten amb una important hemeroteca on hi hem pogut localitzar premsa i obres de l'època referent a Mallorca. També incorporem informació de l'Arxiu Secret del Vaticà que ens han ajudat a corroborar les tensions entre el catolicisme i el republicanisme mallorquí⁴⁴.

Amb tot, creiem que aquest treball esdevé una nova mirada i una aportació important en el desert de l'estudi del republicanisme mallorquí i que també vol ser una aportació en els distints estudis sobre el republicanisme i federalisme català i hispà. Un treball que ha estat realitzat a la Universitat Autònoma de Barcelona i fet des de Mallorca, amb l'esforç que significa en uns temps difícils però que sens dubte ha valgut la pena i tot allò que pugui tenir de bo aquesta tesi és gràcies a les aportacions i suggeriments del director de la tesi, el catedràtic Pere Gabriel i Sirvent.

⁴⁴ Notes cedides pel catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona, Antoni Moliner Prada.

1. NAIXEMENT I CONFIGURACIÓ INICIAL DEL REPUBLICANISME MALLORQUÍ, FINS EL SEXENNI DEMOCRÀTIC

L'objectiu d'aquest capítol es conèixer els antecedents de la idea republicana a Mallorca. Com arreu de l'Estat espanyol trobem les arrels del republicanisme majoritàriament en el Partit Democràtic creat el 1849. En aquest partit ja s'estilen dues línies ben distintes en quan als procediments i objectius i a partir del text que segueix podem destriar perfectament els dos camins que es dissenyen dintre de la democràcia balear. Ens interessa la línia socialista que des dels primers moments es mostrà partidària de la república. Per conèixer els antecedents socialistes i republicans a Mallorca ha estat necessari mirar cap a tot aquell moviment que es mostrà proper a la democràcia i crític contra el règim monàrquic i les seves bases. Hem buscat en aquelles societats on es congruïa un pensament oposat a la monarquia i també a l'Església catòlica i hem indagat en el Partit Progressista d'on sorgí el Partit Democràtic i evidentment hem analitzat en profunditat en totes aquelles entitats encapçalades pels primers republicans mallorquins. En la narració que ve a continuació podrem destriar aquestes dues línies, una més moderada i una més radical, que encaixa perfectament amb les distintes cultures polítiques republicanes que existiren a Mallorca al llarg del segle XIX i que sovint treballaren unides tot i les seves divergències. Una la cultura liberal progressista i l'altra la cultura liberal democràtica i popular⁴⁵. El republicanisme federal mallorquí oscil·là entre una i altre corrent però la seva puressa ideològica romaníu dintre dels paràmetres de la cultura liberal democràtica. A més de conèixer els espais pròpiament demòcrates, uns espais que sovint eren compartits pels primers republicans, caldrà fixar-se en els espais purament liberal democràtics i populars que es

⁴⁵ Com ja hem esmentat en la introducció al llarg del segle XIX van existir dos grans cultures polítiques de base en l'esquerra espanyola i de manera més particular en el republicanisme espanyol: una de liberal progressista i una altra de liberal, també progressista, però més fonamentalment, popular i democràtica. A GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 2007a, p.16.

generaren a Mallorca abans de la Revolució de Setembre (1868) i que sovint han quedat ocultats a causa de la clandestinitat i repressió governamental. Una cosa molt més interessant serà conèixer quina de les dues línies tingué més pes en aquells nous espais demòcrates que d'alguna manera crearen plegats, una pregunta de no fàcil resposta si ens atenem a la poca informació sobre el corrent republicà donat a les circumstàncies exposades. Però si analitzem la composició del comitè democràtic mallorquí s'ha de tenir en compte la presència d'un alt contingent d'homes defensors de la república i que a partir de la Revolució de Setembre en el casino que freqüenten els demòcrates uns es decidiran per la monarquia democràtica i uns altres per la república.

Dins aquest nou corrent de pensament hi jugà un paper clau la burgesia i també les classes populars. La burgesia mallorquina fou protagonista del canvi polític, social i econòmic que pretenia per un país monàrquic que considerava en ruïnes. Es tractava d'una burgesia molt vinculada als negocis i que pretenia posar en alça l'economia mallorquina. Una important part de la burgesia mallorquina adoptà els ideals democràtics que molts dels seus pares ja van defensar en el si del Partit Progressista i part d'ella era conscient que calia una reforma social i cercava en les classes populars el seu aliat. Mentre que les classes populars cada cop estaven més imbuïdes en la misèria social i feren cas dels nous postulats defensats pels republicans mallorquins. Sobretot es sentiren atrets per aquell republicanisme més socialitzant que apostava per l'associació, la instrucció i l'estalvi com a via emancipadora.

En els moments embrionaris els demòcrates, on hi combreguen diversos corrents, treballaren plegats. El terreny on es féu més visible la seva tasca fou en el camp de la millora de la instrucció per a les capes populars, una tasca que es mantindrà constant al llarg del segle XIX i que molts cops comptà a Mallorca amb la complicitat dels burgesia liberal progressista i la democràtica.

A Mallorca el partit republicà federal tenia els seus antecedents en la vessant socialista del partit democràtic. Aquests defensaven la redempció del proletari o altres aspectes importants com la descentralització administrativa. Tot seguit coneixerem els canals d'emissió i recepció de les idees democràtiques i els treballs dels democràtes mallorquins en els institucions de les illes, a més en coneixerem els espais de sociabilitat democràtica i popular: els casinos, centres instructius, ateneus, societats mutuels, cafès, teatres, premsa, etc. De tot aquest ampli ventall de societats ens fixarem amb els predecessors del republicanisme federal que en moments prematurs (dècada dels 40 i 60) estaven protagonitzant les primeres passes de la cultura liberal democràtica i popular a Mallorca.

L'arribada de les idees democràtiques i la formulació republicana.

Parlar de l'embrió del republicanisme a les Illes Balears i en concret de Mallorca, ens porta a

recordar la figura de Joan Picornell Gomila⁴⁶, republicà, que el 1795 conspirà contra la monarquia. Aquest mallorquí es deixà en dur pels ideals de la Revolució Francesa. Participà en una conspiració contra la monarquia, coneguda com la *Revolució de San Blas*⁴⁷. Alguns historiadors de l'illa s'han apropiat a la seva figura com és el cas d'Antoni Marimon amb l'article titulat "Joan Baptista Picornell: un precursor del republicanisme"⁴⁸ i de Roman Piña en la seva obra *Un triángulo masónico. Los secretos de tres vidas azarosas: Francesc Seguí, Miguel Cayetano Soler y Juan Bautista Picornell*⁴⁹, tot i que existeixen altres estudis sobre la seva figura realitzat amb anterioritat⁵⁰. Podem també resseguir els esdeveniments de la *Revolució de San Blas* a través de l'obra de Vicente Blasco Ibañez *Historia de la revolución española* en ella es narra la conspiració organitzada per un grup d'homes entusiasmats amb els esdeveniments de la veïna França i també narra les dificultats d'implantar una república en un país com Espanya el qual defineix com un poble ignorant, fanàtic i degradat, que es deixava manejar pels frares⁵¹. El pla dels conspiradors era establir, un cop enderrocada la monarquia, una Convenció Nacional –com la francesa- i que aquesta concentrés el poder legislatiu i executiu. Però la conspiració fou descoberta per part del Govern que perseguí als conspiradors però només pogueren prendre a Joan Mariano Picornell⁵², segons Blasco Ibañez: "por sus sobresalientes facultades era el alma de la Revolución" i també detingueren a José Lax, Sebastián Andrés, Manuel Cortés, Bernardo Gavasa i Juan Pons Izquierdo. A tots ells se'ls formà un procés i se'ls va sotmetre a un turment perquè confessessin els mitjans amb què comptava l'alçament i les persones que hi estaven compromeses⁵³. El Tribunal va condemnar als

⁴⁶ Havia nascut a Palma el 1757, era fill d'un comerciant del ferro i coure. Picornell estudià dos anys filosofia a la Universitat Literària de Mallorca. Cap al 1776, amb deu anys, s'incorporà a l'exèrcit espanyol com a soldat i deixà Mallorca per servir com a artiller a Cartagena, Cadis i Xerès. En aquella època es va embarcar per realitzar una expedició en un vaixell corsari. Aviat deixà les armes i optà per estudiar el tercer any de Filosofia a la prestigiosa Universitat de Salamanca. Es llicencià a Salamanca el 1778 i dos anys després es casà amb Feliciano Obispo de Torres amb qui tingué un fill. Influit per les idees de Rousseau els anys 1785 i 1786 va publicar a Salamanca dos tractats sobre l'educació de la infància. El 1788 es traslladà a Madrid. Aquest volia impulsar un pla d'estudis per reformar l'educació espanyola d'acord amb les idees del pedagog suís Pestalozzi. Des de 1784 formava part de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País de Madrid. Les seves demandes en educació no foren escoltades i es posà a treballar realitzant informes pel govern sobre agricultura i indústria. El seu tarannà oberturista i reformista es va anar radicalitzant amb el coneixement, de primera mà, de la misèria i endarreriment dels sectors populars hispànics. El febrer de 1795 des de la barriada popular de Lavapiés (Madrid) inicià la conspiració contra a la monarquia. A MARIMON, A.: "Joan Baptista Picornell: un precursor del republicanisme" a les XXVII Jornades d'Estudis Històrics Locals *La Guerra del Francès (1808-1814)*. Palma, Govern de les Illes Balears; Conselleria d'Educació i Cultura; IEB, 2009a, p.25-27.

⁴⁷ La conspiració avortada fou coneguda amb el nom de *Revolució de San Blas*, per haver fixat els conjurats el dia d'aquest sant perquè estallàs el moviment insurreccional.

⁴⁸ La cita completa de l'obra és MARIMON, A.: *Op. cit.*, 2009a, p.25-33.

⁴⁹ L'historiador Roman Piña en aquesta obra vincula a Juan Bautista Picornell com a maçó. A PIÑA, R.: *Un triángulo masónico. Los secretos de tres vidas azarosas: Francesc Seguí, Miguel Cayetano Soler y Juan Bautista Picornell*. Palma, Objeto perdido, 2011.

⁵⁰ L'obra de GRASES, P.: "La personalitat del revolucionari mallorquí Joan Marià Picornell", *Revista de Catalunya*, 12, (1987), p.69-83, l'obra de LÓPEZ, C.F.: *Juan Bautista Picornell y la conspiración de Gual y España*. Caracas-Madrid, Ediciones Nueva Cádiz, 1955 o una altra obra de PIÑA, R.: "Juan Picornell: de maestro reformista a líder revolucionario", *Estudios Baleàrics*, 32, (1989), p.65-71.

⁵¹ BLASCO IBAÑEZ, V.: *Historia de la Revolución Española. Desde la guerra de la independencia a la Restauración en Sagunto. (1808-1874), Tomo primero*. Madrid, Editorial Cosmopolis, 1930, p.29-30.

⁵² Blasco Ibañez l'anomena Juan Mariano Picornell, mentre que els demés s'hi refereixen com a Joan Baptista Picornell.

⁵³ Com era costum a l'època, els detinguts patiren algunes tortures i l'advocat Manzanera fins i tot va intentar suïcidar-se. El judici va ésser molt llarg i no es va dictar sentència fins al juny del 1796. Els jutges, a causa de la gravetat del cas, acceptaren totes les propostes del fiscal. Els principals incautats, Picornell, Andrés, Lax i Cortés,

sis republican, però posteriorment Carles IV, per decret del 25 de juliol de 1796, commutà la pena per la reclusió perpètua en els castells de Portobelo, Puerto-Cabello i Panamà⁵⁴. Segons Blasco Ibañez aquí es perd el rastre de Picornell i els demés companys, aquest apunta que lluitaren sota la bandera de Simon Bolívar –el llibertador d'Amèrica- en la independència de les repúbliques del sud⁵⁵. Els estudis actuals parlen que foren conduïts a Panamà i que per mala navegació foren duts a La Guaira (Veneçuela). Picornell en la seva estada a Amèrica participà en una segona conspiració revolucionària a Veneçuela, on fou deportat per les autoritats espanyoles i arribà a esdevenir una mena de precursor de la independència d'aquest país⁵⁶. La seva esposa i el seu fill el 1797 foren alliberats i es traslladaren a Mallorca i estigueren a càrrec de seu oncle Lucas Picornell⁵⁷. El 1806 Picornell s'embarcà des dels Estats Units cap a França, ubicant-se primer a Nants i després a París. Possiblement després passà a Londres⁵⁸. Després d'haver-se proclamat la independència de Veneçuela (1811) s'estableix una república i Picornell retorna d'Europa i se li ofereix el càrrec d'intendent de la policia de Caracas. Quan caigué la república de Miranda, el juliol de 1812, Picornell tornà als Estats Units i treballà en favor de l'alliberació de Texas, després s'instal·là a Filadèlfia on connectà amb un grup d'homes ocupats en l'elaboració d'un nou pla revolucionari a favor de la independència de Mèxic⁵⁹. Quan tenia 60 anys, el 1814, decidí demanar perdó a la Corona espanyola⁶⁰. L'indult arribà el 1816 i a partir d'aquí actuà com agent al servei de la Corona. El seu biògraf López Casto establí la teoria de que Picornell mai traicionà els seus ideals revolucionaris i que amb l'indult sol tractava de guanyar temps i capacitat de maniobra⁶¹. Al final de la seva vida, residí a Nova Orlenas exercint com a metge i després el 1820 partí a Cuba on treballà en un hospital i allà morí el 1825 a l'edat de 68 anys.

En el cas de Mallorca no tornem a tenir notícia de l'arribada de la idea republicana o participació d'algun mallorquí en la seva difusió fins a la dècada dels anys 40. Des de Catalunya

foren condemnats a mort, com també els pròfugs Garasa i Pons. Altres 13 persones, entre les quals hi havia l'esposa de Picornell i algunes dones més, també patiren severes condemnes. A MARIMON, A.: *Op. cit.*, 2009a, p.29.

⁵⁴ Joan Mariano Picornell, natural de Mallorca, gaudia d'una desfogada posició social. En paraules de Blasco Ibañez: "Su espíritu independiente y su amor a la libertad y la justicia le hicieron adoptar con entusiasmo los principios que proclamava la República francesa y soñar en establecer tal institución en España. Hombre de grandes estudios de valor a toda prueba y de elocuencia convincente y arrebatadora, sus ardientes palabras no tardaron en facilitarle prosélitos que transformaban sus pensamientos y se sentían presos de entusiasmo ante aquellas doctrinas tan claramente expuestas". En el cas de Picornell fou conduït juntament a tres companys més al castell de Puerto-Cabello, a la presó Picornell continuà fent propaganda de la idea republicana i es guanyà l'amistat dels soldats que el vigilaven i aconseguí que el deixessin escapar.

⁵⁵ BLASCO IBAÑEZ, V.: *Op. cit.*, p.30-31.

⁵⁶ MARIMON, A.: *Op. cit.*, 2009a, p.31.

⁵⁷ PIÑA, R.: *Op. cit.*, 2011, p.84. El fill de Picornell es tralladarà a Amèrica, concretament a Nueva España per unir-se al seu pare. A la seva arribada aquest jove de 35 anys morí, era l'any 1817.

⁵⁸ Piña explica que es titulà a París en medicina i que no ens estranyem ja que fou acollit per la fraternitat maçònica i comptava amb un bon coneixement del francès i anglès. *Idem*, p.93.

⁵⁹ *Idem*, p.96.

⁶⁰ Piña es basa en una carta inèdita de Juan Mariano Picornell datada a Nova Orlenas el 9 de juliol de 1814. Piña analitza aquest arrepeniment de Picornell i també es demana si és sincer aquest arrepeniment o si és l'últim recurs d'un desenganat al qui li queden poques cartes per jugar, o és tal volta una estratègia del revolucionari per disposar de temps per reposar forces. Piña diu que les tres coses estan presents en la seva petició de perdó i que mai sabrem a quina d'elles pesà més sobre les altres. *Idem*, p.105.

⁶¹ Ho recolleix Piña en la seva obra: *Idem*, p.107.

ja s'editava premsa exclusivament republicana com *El Republicano* (1842), on hi participaven els primers republicans com Abdó Terrades i Francisco de Paula Coello –més tard desterrat a Eivissa (1848)-. Des de les pàgines de *El Republicano* es publicà un breu dirigit contra l'Església de Mallorca: s'insultava a un eclesiàstic que segons deien es dedicava a combatre els republicans⁶². Per tant és prova que el 1842 ja hi havia algun grup a les illes que es definia com a republicà i propagava els ideals republicans. Sumat a tot això, el 1842 coincidint amb el clima de llibertats del Trienni Esparterista aparegué la primera lògia maçònica a Mallorca –*Fidelidad masónica*- del Gran Orient Nacional d'Espanya-. Aquesta degué desaparèixer el 1848 com a conseqüència de la repressió de Nàrvaez⁶³.

En aquell temps tan prematur es desconeix l'ambient liberal democràtic i cal investigar-ho⁶⁴. A més de l'ajut d'aquestes investigacions per refer l'ambient liberal democràtic cal parar atenció per exemple a la premsa progressista de les Balears. Aquesta es veia reduïda a *El Genio de la Libertad* que s'edità de 1837 fins el 1857 -quan fou substituït per *El Isleño*⁶⁵. Aquest òrgan reflectia les idees del partit progressista a Mallorca. El novembre de 1847 aquest diari hagué de canviar de nom i passà a dir-se *El Noticiero Balear*. Durà fins dia 15 de gener 1848 i entre les seves pàgines sempre portava articles de *La Fraternidad*, mitjà dels cabetians catalans. Aquest fet indica que les idees socialistes també eren prou conegudes a les illes i un dels seus màxims difusors va esser el prevere Jeroni Bibiloni Llaneras (1802-1876) que també col·laborava com a redactor a *El Genio de la Libertad*. El febrer de 1848 s'anunciava l'edició de l'obra *Cristiano-socialistas*⁶⁶ de Jeroni Bibiloni i primera obra defensora de les idees socialistes a Mallorca⁶⁷.

Un moment propici per propagar la idea democràtica fou el Bienni Progressista (1854-1856). Sobretot es propagà en cercles com la Milícia Ciutadana. En el diari progressista del moment –

⁶² *El Republicano*, Barcelona, 26-10-1842.

⁶³ El 1842 apareix la lògia *Fidelidad Masónica* de Palma de Mallorca que formava part del Gran Oriente Nacional de España. El 1847 continuava existint segons ho acredita una carta dirigida per José Victory al Gran Oriente de Francia. Aquesta lògia degué desaparèixer el 1848 a causa de la repressió del govern del general Narváez. A SANLLORENTE, F.: *La masonería en las Islas Baleares 1800-1940*. Palma, Miquel Font Editor, 1999, p.44-46.

⁶⁴ Les investigacions sobre l'època són escasses, llevat d'algunes obres de Joan Mas i Vives el qual s'aproxima a aquells primers demòcrates que es dedicaren a les lletres. Es tracta de les següents obres: MAS, J.: *Op. cit.*, 1979, p.125-150; MAS, J.: “Josep Lluís Pons i el primer Ateneu Balear (1862-1873)”, *Randa*, 25, (1989), p.57-130 o altres títols com PONS, D.: *La construcció d'una identitat. El debat ideològic i cultural entorn de J.M. Quadrado i J.Ll. Pons i Gallarza*. Palma, Lleonard Muntaner, 2008; PASCUAL, I.M.: “La democràcia mallorquina del ochocientos y Garibaldi”, *BSAL*, 55, (1999), p.281-300; També són importants els estudis que ja hem remarcat a la introducció com: PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 1980 o l'article de FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1996, p.26-29. O l'obra recent: PEÑARRUBIA, I.: *Els primers demòcrates. Diccionari biogràfic del liberalisme mallorquí (1808-1837)*. Palma, Documenta Balear, 2014.

⁶⁵ Pere Josep Gelabert Llabrés era l'editor. Participà en l'edició de premsa demòcrata, morí el 13 d'abril de 1866. El seu fill continuà la tasca editora de l'empresa familiar.

⁶⁶ Bibiloni hagué de retractar-se del que havia exposat al seu llibre de *Cristiano-Socialistas* a petició del Bisbe. El 1855 es publicà la rectificació d'aquest davant el Bisbe Rafael Mansó: *Explicaciones que en descargo de su conciencia y rectificación de sus ideas presentó el autor del folleto titulado Cristiano-socialistas al Ilmo. Sr. Obispo Don Rafael Manso, obispo entonces de la diócesis de Mallorca y actualmente de Zamora. Se dan a luz explicaciones, sin añadirles ni quitarlas nada, ni una sola letra, ni un solo apice; advirtiéndole que por no alterarlas, se dejan vacios muchos paréntesis a cada uno de los cuales corresponde un texto de la Escritura sagrada*.

⁶⁷ L'obra de Jeroni Bibiloni vinculada a les seves idees socialistes ha estat estudiada per Miquel Ferrer i Flórez en l'obra titulada: FERRER, M.: *Op. cit.*, 1996. També ha estat estudiada per Gregori Mir en el seu article MIR, G.: *Op. cit.*, 1972, p.21-24 i a nivell espanyol en estudis com el de MALUQUER, J.: *Op. cit.*, 1977.

El Genio de la Libertad- apareix un manifest signat per Cristòfol Pons Clar en nom de diversos oprimits on intentava que la gent s'unís a la Milícia Ciutadana⁶⁸. Aquest Cristòfol Pons Clar el trobarem a les candidatures republicanes a partir de la Revolució de 1868. Dintre de l'organització d'aquesta Milícia Ciutadana també hi trobarem a Epifanio Fàbregues Santander, que fou elegit abanderat i que també tingué una gran implicació política dintre del republicanisme federal, mentre que era primer comandant Martí Pou, segon comandant Faust Melià⁶⁹ i primer ajudant Josep Rousset⁷⁰. Un any després fou elegit com abanderat Fèlix Duval Oliver⁷¹, un altre dels personatges que tendran un paper destacat dintre del republicanisme federal a partir de 1868. Mentre que fou elegit comandant del Batalló de la Milícia Nacional de Palma en reemplaçament a Martí Pou, el diputat a Corts Ramon Pérez que era col·laborador de *El Genio de la Libertad*⁷². El juliol de 1856 Josep Miquel Trias declarà l'estat de setge a causa dels fets que es vivien a alguns punts del país⁷³. Encara a l'agost, tot i el canvi de règim, es mantenia armada la Milícia Nacional a Burgos, Bilbao i Palma⁷⁴. Dies després, el 16 d'agost de 1856 es desarmava definitivament.

Per a les eleccions de 1854 totes les tendències que existien dintre del Partit Progressista de Mallorca s'uniren. Dintre d'aquest partit trobem a l'industrial de farines, Miquel Quetglas Bauzà (1826-1872), que més endavant tindrà un paper fonamental com a cap del Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF). Aquest probablement liderava la tendència democràtica dintre del partit i també hi formava part Antoni Villalonga que el 1856 fou nomenat vicepresident del comitè democràtic⁷⁵. Durant el Bienni Progressista els demòcrates llançaren al carrer una publicació, *El Iris del Pueblo* (1855)⁷⁶. L'equip que impulsà el diari demòcrata foren Joaquim Fiol Pujol –que feia poc havia tornat a l'illa acabats els estudis de Dret-, Pere Josep Gelabert –impressor i editor de *El Genio de la Libertad*, el socialista utòpic i prevere Jeroni Bibiloni Llaneras i l'industrial Miquel Quetglas Bauzà. D'aquesta primera experiència que suposà el Bienni Progressista hi podem trobar personatges dintre del Partit Progressista que més endavant defensaran les idees demòcrates i republicanes, sense oblidar que aquest grup comptà durant aquests dos anys amb un comitè democràtic a l'illa i un diari propi. D'aquestes primeres candidatures liberals podem extreure alguns noms dels qui encapçalaren a les illes aquelles

⁶⁸ *El Genio de la Libertad*, 1-09-1854.

⁶⁹ El 1865 serà un dels dirigents del Partit Progressista de Mallorca.

⁷⁰ *El Genio de la Libertad*, 8-09-1854.

⁷¹ Foren reelegits don Fausto Melià segon comandant de la Milícia, i don José Rousset ajudant de la mateixa i fou nomenat abanderat don Fèlix Duval. *El Genio de la Libertad*, 17-09-1855.

⁷² *El Balear*, 17-09-1855.

⁷³ *Diario de Palma*, 21-07-1856.

⁷⁴ *Diario de Palma*, 12-08-1856.

⁷⁵ MOREY, A.: "Sobre la venta de la biblioteca Villalonga i la personalitat del seu compilador: Antoni Villalonga Pérez (1821-1910)", a Actes del III Congrés *El nostre patrimoni cultural: el patrimoni tudat (1836-1994)*, Palma, Societat Arqueològica Lul·liana, 1995, p.91-104.

⁷⁶ El febrer de 1855 aparegué la notícia sobre l'aparició del nou rotatiu "Bajo este título se anuncia la aparición de un diario político, literario y moral en la provincia de las Baleares, cuyo propósito es abogar ardientemente por la instrucción de las masas como medio mas seguro de arraigar en los pueblos el imperio de todas las libertades y derechos del hombre. Deseamos larga vida a nuestro isleño colega en la noble misión que se propone". *El Genio de la Libertad*, 26-02-1855.

idees. Alguns dels republicans que militaren a les files del Partit Progressista i que els trobem formant part de la candidatura a les municipals eren Marià de Quintana, Josep Rosich, Miquel Quetglas, Gabriel Reus, Joaquim Fiol, Joan Palou Coll⁷⁷. Tots ells probablement formaven la facció demòcrata ja que a partir de 1868 militaran al partit monàrquic democràtic o al republicà federal i durant la Restauració treballaran un altre cop plegats ara tots ells en favor d'una república, militant dins el republicanisme federal, radical o bé possibilista.

Cal destacar que durant el Bienni Progressista, les Balears destacaren també per ser un dels llocs amb més adeptes en la defensa de l'associacionisme obrer. Així, 800 persones de les Balears van participar en una recollida de signatures en contra de la prohibició que s'havia fet Catalunya en matèria d'associacionisme obrer⁷⁸. També cal destacar a Miquel Quetglas Bauzà (1826-1872) com a regidor del consistori municipal durant el Bienni Progressista. El febrer de 1855 fou nomenat alcalde del barri⁷⁹ i el juliol de 1855 es convertí en nou regidor de l'Ajuntament de Palma⁸⁰. En la seva actuació com a regidor fou vocal de les comissions de comptabilitat, Casa de la Pietat i de la Casa de la Criança⁸¹. També formà part de la comissió d'instrucció encarregada de millorar l'ensenyament primari de Palma i encarregada de reunir-se amb la Comissió Provincial⁸². Sembla que les idees democràtiques durant el Bienni Progressista calaren entre la població mallorquina. Trobem alguns exemples de participació de les classes populars com la celebració a Lluçmajor i a l'Oratori de Gràcia (Puig de Randa, ubicat entre Lluçmajor i Algaida) en un acte festiu de la Milícia Ciutadana de Lluçmajor en la qual es dugué a terme un simulacre i una serenata per part del regiment de la milícia i que acabà amb un banquet fraternal en el qual segons la crònica regnà l'ordre i l'alegria vertaderament democràtica⁸³. Un mes després, el corresponsal de Mallorca de l'òrgan demòcrata i republicà *La democracia* que es publicava a Madrid, explicava la situació de la democràcia a Mallorca i deia així: "las ideas que las columnas de su periódico defiende cuenta en esta con bastantes adeptos, pero desde la muerte del periódico *El Iris del Pueblo* no se ha levantado ninguna voz que aboga por nuestra causa [...]. La organización del partido democrático en esta, a pesar de los manejos y vacilaciones de algunos, va adelantando"⁸⁴. Com podem observar les idees democràtiques no anaven mal encaminades a Mallorca i la propaganda en pro d'aquestes havien fructificat i a poc a poc anaven comptant amb espais i adeptes. A partir del juliol de 1856 es posà fi al període progressista i s'acabaren les llibertats establertes i es tornà a obrir un altre període de

⁷⁷ *El Genio de la Libertad*, 18-08-1856.

⁷⁸ Es van recollir 22.000 de Catalunya, 4.550 de Sevilla, 1.280 d'Alcoi, 1.141 de Navarra, 1.028 d'Antequera, 1.000 de Valladolid, 958 de Màlaga, 800 de Balears, 650 de Còrdova, 600 de Madrid i unes altres 600 aproximadament de València, Santander, etc. Publicat a *El Eco de la Clase Obrera*, Madrid, del 16-12-1855 i del 3-11-1856. Recollit a MIGUEL, R.: *Op. cit.*, p.172.

⁷⁹ Concretament era l'alcalde del barri número 45 del quarter 15 i entrà en substitució de Joan Umbert. Arxiu Municipal de Palma (a partir d'ara AMP), Arxiu Històric 2151/2, Llibre d'Actes Municipals 1854-1855, 27-02-1855.

⁸⁰ AMP, Arxiu Històric 2151/2, Llibre d'Actes Municipals 1854-1855, 17-07-1855.

⁸¹ AMP, Arxiu Històric 2151/2, Llibre d'Actes Municipals 1854-1855, 11-08-1855.

⁸² També formaven part de la comissió d'instrucció Quintana i Sitjar. AMP, Arxiu Històric 2151/2, Llibre d'Actes Municipals 1854-1855, 16-10-1855.

⁸³ Ho recollia el diari redactat des de Madrid per Fernando Garrido i el mallorquí Antoni Ignasi Cervera, *La Democracia*, de Madrid, 16-04-1856. Es donava l'enhorabona a la milícia de Lluçmajor.

⁸⁴ *La Democracia*, Madrid, 17-05-1856.

clandestinitat. De fet, arribaren presoners des de Catalunya com els germans Antoni i Josep Anselm Clavé que segurament aprofitaren per fer proselitisme per l'illa de Mallorca. Reprendrem aquesta qüestió en l'apartat sobre la influència dels catalans a Mallorca. Després de 1856 continuava havent-hi un cercle demòcrata dintre del progressisme mallorquí però més desinflat que l'època del Bienni Progressista a causa del govern moderat i de caire repressiu amb les idees demòcratiques.

Taula de la candidatura de El Genio de la Libertad (agost 1856)⁸⁵:

Càrrec:	Nom:	Ofici:
Batlle primer	Rafel Rosselló	Propietari
Batlle segon	Marià de Quintana	Advocat
Batlle tercer	Josep Rosich	Del comerç
Batlle quart	Marià Valentí	Propietari
Batlle cinquè	Miquel Quetglas	Industrial
Regidor	Miquel Oliver	Del comerç
Regidor	Llorens Muntaner	Metge
Regidor	Llorens Ordines	Pagès, llaurador
Regidor	Pere Joan Aguiló	Del comerç
Regidor	Antoni Reus	Advocat i propietari
Regidor	Joaquim Pujol	Del comerç
Regidor	Gregori Vicens	Notari i propietari
Regidor	Joan Marin Ferrer	Terrissaire
Regidor	Josep Ferrer Tomás	Fabricant
Regidor	Cristòfol Serra	Advocat
Regidor	Pere Parera	Farmacèutic
Regidor	Joan Ballester	Fuster
Regidor	Joaquim Fiol Pujol	Advocat
Regidor	Francesc Singala	Del comerç
Regidor	Josep Salas	Navilier
Regidor	Joan Vanrell	Del comerç
Regidor	Joan Palou i Coll	Advocat i notari
Regidor	Mariano Oliver	Fabricant i propietari
Regidor	Miquel Serra	Sastre
Regidor	Gabriel Mas	Fabricant i propietari

⁸⁵ En aquesta taula ens podem adonar de la base social que aglutinava l'ala democràtica del partit progressista. A la premsa es parla de la candidatura de *El Genio de la Libertad*. Amb això volen dir el grup de gent d'idees progressistes més a l'ala esquerra que té publicació pròpia i que porta per títol *El Genio de la Libertad El Balear*, 22-08-1856.

Regidor	Jaime Motta	Botiguer
Regidor	Andreu Torrens	Forner propietari
Regidor	Josep Vilches	Fabricant
Regidor	Pere Antoni Bernat	Ebenista

El 1858 el governador civil de les Balears estigué vigilant la possible arribada de propaganda democràtica des de Barcelona. Segons havia informat el governador de Barcelona s'havia localitzat a un grup de catalans encarregats de partir a l'illa de Mallorca per propagar les doctrines democràtiques. Des de Madrid es donava l'ordre al governador civil de les Balears perquè actués amb precaució i entregués als tribunals als propagandistes en cas de localitzar-los⁸⁶. Previament, des del març, es sabia de la circulació de llibres i fulletons socialistes per l'illa de Mallorca i de la qual el governador civil de Balears ja n'estava a l'aguait. Aquests llibres no només circulaven per Palma sinó que també circulaven pels pobles de l'illa. Un d'aquests llibres era el titulat *Catecismo democrático*⁸⁷, i des de Madrid la Reina manava al governador civil de les Balears que impedís la circulació dels impresos subversius i que redoblés la vigilància i prengués les mesures necessàries per acabar amb la propaganda socialista⁸⁸.

El 1859 el republicà Sixto Cámara intentà una insurrecció a Olivenza (Extremadura) però fou descobert i morí en la seva fugida. Molts demòcrates mallorquins participaren en ajuts a la filla orfe de Cámara. Entre ells trobem a Josep Elías, Andreu Barceló, Josep Guarro, Andreu Mir, Josep Gelabert, Josep Forteza, Josep Ferrer, J.E. Forteza i Benet Seguí Ros. Els donatius es dipositaven a la botiga del Sr. Elías, carrer de los Bastaixos, número 32, contigua al forn d'en Frau⁸⁹. La majoria d'aquests homes tingueren un important paper dintre del republicanisme mallorquí. A l'any 1859 *La Discusión* organitzà una subscripció a favor dels orfes de Tomàs Bru, on més de 50 mallorquins hi col·laboraren⁹⁰. Entre ells homes que durant el Sexenni Democràtic tindran un paper molt destacat trobem a: Joaquim Fiol, Miquel Quetglas, Antoni Villalonga Pérez, Antoni Marroig, Ignasi Vidal, Josep Guarro Figueras, Benet Seguí Ros (devia haver mort ja que durant el Sexenni no apareixen notícies d'ell), Josep Francistorra, Miquel Payeras, Joaquim Quetglas, Cristòfol Pons Clar, Epifani Fàbregues, Josep Rousset, P.J. Gelabert, Josep Pericàs Sastre, Josep Forteza Bonnin, etc. Aquesta subscripció en favor dels orfes de Tomàs Bru, agent de Rivero que fou assassinat, va ser gestionada pel diari *La Discusión*. Aquest diari proposà a tots els demòcrates espanyols la participació en aquesta

⁸⁶ Arxiu del Regne de Mallorca (a partir d'ara ARM), Fons SEMAP, Caixa 68/3, *Gobierno civil de Baleares. Censura de libros, 1858*. El document datava del 17 de juny de 1858.

⁸⁷ El 1857 es publicà l'obra *Catecismo democrático para la instrucción del pueblo español: formulado por una sociedad de obreros*. Fulletó de 28 pàgines editat a Brussel·les i imprimit a la impremta del pueblo. Hi ha una edició de Barcelona de l'any 1852 també impressa a la impremta del Pueblo i que consta de 24 pàgines.

⁸⁸ ARM, Fons SEMAP, Caixa 68/3. *Gobierno civil de Baleares. Censura de libros, 1858*. El document datava del 7 i 13 de març de 1858.

⁸⁹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX.* Palma, Gráficas Miramar, 1958-1998, Vol. III. 15-03-1859.

⁹⁰ *La Discusión*, Madrid, 10-04-1859

subscripció per mitjà de la formació d'una junta directiva a cada província i que evidentment es compondria dels demòcrates de cada localitat. A Mallorca composaven aquesta junta 15 homes del comitè democràtic mallorquí: Joaquim Fiol, Joan Garcia, Miquel Quetglas, Antoni Marroig, Ignasi Vidal, Antoni Villalonga, Martí Pereire, Jaume Fuster, Joan Villalonga Gómez, Mateu Socias, Josep Lagrange, Josep Guarro Figueras, Benet Seguí, Julià Carrió i Eusebi Pascual Orrios⁹¹.

El 1859 dos demòcrates com Marià de Quintana i Josep Rosich foren regidors de l'Ajuntament de Palma. L'abril, ambdós renunciaren com a regidors⁹². Els dos eren regidors de part del Partit Progressista que aquell any comptaven amb Josep Villalonga Aguirre com a diputat a Corts. A les Balears, aquell 1859 s'intentava impulsar el ferrocarril a l'illa de Mallorca –entre Alcúdia i Manacor-, la Reina havia de visitar Mallorca, s'estaven enllentint les obres del Teatre Principal i també les de la instal·lació de l'enllumenat per gas –empresa que comptà amb nombrosos demòcrates a la seva direcció⁹³. La instal·lació del nou enllumenat de la ciutat de Palma fou promoguda durant la batlia de Marià de Quintana. També es treballà per establir un fil submarí entre la Península i Mallorca⁹⁴. El juliol de 1859 es féu realitat la instal·lació d'un fil submarí que comunicés les illes amb la Península.

Hem vist com els demòcrates mallorquins estaven integrats dintre del Partit Progressista ja que no tenien força suficient com per anar sols però el 1861 ja es deia que el partit republicà es creia prou fort per lluitar a camp obert⁹⁵. Es referia al nucli de demòcrates que des de el Bienni Progressista havia comptat amb un comitè però electoralment havien lluitat al costat dels progressistes. Alguns dels homes del republicanisme prematur participaren en la redacció de l'Almanac de 1861 del diari *El Isleño*, com Antoni Marroig, Miquel Quetglas, Eusebi Pascual i Joaquim Fiol. A l'abril d'aquell 1861, aparegueren per Palma exemplars d'una fulla volant publicada a Saragossa en peu de impremta de Paris que remetia als demòcrates mallorquins el catedràtic Eugenio Ruiz Pons –que havia estat confinat a Palma⁹⁶. Aquell full contenia expressions contra la reina, els seus predecessors i els ministres de l'altar⁹⁷. A l'agost de 1861 arribaren a l'illa de Mallorca pasquins de la Revolució de Loja, en concret n'arribaren a Palma i a Manacor⁹⁸. El juliol de 1862 arribà a Mallorca Emilio Castelar, catedràtic de la Universitat Central, aquest s'allotjà a casa de l'advocat Joaquim Fiol. Fou rebut amb una serenata i en la

⁹¹ PEYROU, F.: *Tribunos del pueblo. Demócratas y republicanos durante el reinado de Isabel II*. Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2008, p.369. Ho extreu del diari *La Discusión*, Madrid, 4-02-1859.

⁹² *El Telégrafo*, Barcelona, 8-04-1859.

⁹³ *El Telégrafo*, Barcelona, 22-04-1859. Alguns dels republicans que feren part de la societat d'Enllument i Gas fou Eusebi Pascual Orrios.

⁹⁴ També s'havia sol·licitat la contrucció d'un fil submarí entre Mallorca i Menorca a proposta de la Diputació Provincial i que es resolgués aviat la proposta d'instal·lar un fil entre les Balears i el continent. *El Telegráfo*, Barcelona, 20-05-1859.

⁹⁵ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 30-01-1861.

⁹⁶ Ruíz Pons morí el setembre de 1865, el 1857 fou desterrat a Mallorca. Arrel del seu desterrament comptava amb molts amics a l'illa. LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. Resum 1865.

⁹⁷ *Idem*, Vol. IV. 5-04-1861.

⁹⁸ *Idem*. Vol. IV. Agost de 1861.

seva visita a Mallorca va estar a Sóller i altres punts⁹⁹. Feren un berenar al saló del cafè Universo on després del discurs es féu un brindis. Marxà el dia 7 d'agost de l'illa. Després del seu pas per Mallorca, Emilio Castelar havia de visitar Barcelona i celebrar un míting a l'Ateneu Català de la Classe Obrera¹⁰⁰. A partir de 1864 Castelar capitenajà el bàndol dels individualistes dintre del Partit Demòcrata que s'acabà imposant als socialistes que perderen el pes i influència que havien tengut amb anterioritat a través de les seves societats secretes. Aquest comptà amb un diari propi *La Democracia* (1864-1866). En el punt dedicat al vessant socialista, de la qual participà el mallorquí Antoni Ignasi Cervera, tornarem a fer referència en aquesta qüestió.

Un document que també aporta informació sobre els primers demòcrates mallorquins és la carta que escrigueren a Garibaldi en motiu de felicitar-lo pel restabliment rere la seva ferida a Aspromonte¹⁰¹. Segons Pascual es tractaria de Joaquim Fiol Pujol, Antoni Villalonga Pérez i Eusebi Pascual Orrios. S'enviaren felicitacions per part dels demòcrates des de Barcelona, València, Sevilla, etc. En total 88 cartes enviades i publicades en el diaris democràtics madrilenys. Els mallorquins foren els quarts en enviar una carta a Garibaldi per la qual cosa com suposa Pascual això demostra que la minoria que liderava el partit mallorquí era molt activa i tenia molt clara la seva posició ideològica. Recorda que igualment tenien un contacte molt recent i freqüent amb el famós líder Ruiz Pons –resident a Florència-, ja que tenien notícia precisa d'on vivia a Florència, donat que enviaren la carta al domicili i no a través del diari *El Pueblo* de Madrid com feien la resta¹⁰². En la resposta Garibaldi es dirigeix als amics de Palma de Mallorca els dóna les gràcies i parla que durant la seva joventut visità Menorca, en concret Maó¹⁰³. Aquell estiu també s'aplaudia la tasca realitzada pel demòcrata Marià de Quintana a l'Ajuntament de Palma en favor dels industrials¹⁰⁴. Des de l'Ajuntament de Palma es començaven a fer polítiques que afavorien al sector de la burgesia i als seus negocis i dels quals molts d'ells simpatitzaven amb la idea republicana. Eren industrials i militants del Partit Democràtic en aquell moment personatges com Miquel Quetglas Bauzà o Ignasi Vidal Bennassar. Miquel Quetglas regentava una fàbrica de farina a la Porta del Mar i Ignasi Vidal tenia una fàbrica d'abastiment de ferro. Els dos tingueren una alta participació dintre del partit federal i gaudiren d'importants càrrecs. Un altre cop el grup de militants dels cercles demòcrates participaren en la redacció de l'Almanac de les Illes Balears per l'any 1864. En aquest hi participaren Miquel Quetglas, Joaquim Fiol, Joan Albis, Joaquim Quetglas, Vicenç Mora, Miquel Bibiloni Corró entre d'altres homes com Jeroni Rosselló, Pere d'Alcàntara Peña, Pablo

⁹⁹ *Idem.* Vol. IV. 9-07-1862.

¹⁰⁰ *El Telégrafo*, Barcelona, 16-07-1862. Informen que Emilio Castelar ha arribat a Mallorca i que se l'espera en breu a Barcelona per donar una lliçó a l'Ateneu Català de la Classe Obrera. El dia 27 *El Telégrafo* anuncia que s'està preparant el míting d'Emilio Castelar a Barcelona.

¹⁰¹ L'agost de 1862 tingué lloc la batalla d'Aspromonte on Garibaldi caigué derrotat i fou capturat. Garibaldi havia desembarcat a Aspromonte juntament amb 3.000 voluntaris en l'objectiu de marxar cap a Roma.

¹⁰² La carta porta data del 18 de desembre de 1862. Signen Palma de Mallorca-Islas Baleares. PASCUAL, I.M. *Op. cit.*, p.298.

¹⁰³ Dient: “en mi juventud yo visité, no la mayor de las Baleares, mas varias veces Mahón, donde he debido simpatizar con esos queridos y hospitalarios compatriotas de ustedes, y apreciar su gentileza como marinos, cierto no segunda a ningún pueblo de la tierra”. *Idem.*, p.299.

¹⁰⁴ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 1-08-1862.

Bouvy, etc¹⁰⁵.

L'any 1865 els progressistes, on hi militaven demòcrates com Marià de Quintana, governaren l'Ajuntament de Palma. Aquest any es dedicà un carrer a l'agermanat Joan Odon Colom i també es sol·licità l'enderrocament de les murades per poder expandir la indústria i dur a terme un eixample a la Ciutat. Dirigia la facció demòcrata a Mallorca l'advocat Joaquim Fiol el qual el 15 de març de 1865 havia signat un manifest important redactat pel comitè electoral democràtic¹⁰⁶. L'agost de 1865 el còlera envaí la ciutat, i deixà centenars de morts. En la junta municipal de sanitat que es formà hi havia alguns personatges del cercle democràtic de Palma com Pere Josep Gelabert que era regidor de l'Ajuntament de Palma, el germà d'Antoni Villalonga Pérez – Manuel Villalonga- també regidor, i Joaquim Fiol com a advocat¹⁰⁷. Les barriades més afectades foren les de la Catedral i Santa Eulàlia. Un dels metges designats per l'assistència dels pobres fou Rafel Manera Serra (1829-1881), futur batlle republicà de Palma el 1869. Rafel Manera havia acabat els seus estudis a Barcelona el 1856¹⁰⁸. A l'octubre de 1865 els problemes causats pel còlera encara no havien estat superats i per això visitaren Mallorca per tal d'aportar ajuda els Amics dels Pobres de l'Ateneu Català de la Classe Obrera de Barcelona. En total arribaren 7 catalans, entre ells una dona, per tal d'aportar gratuïtament ajuda als malalts colèrics. Es celebrà una junta en el Casino del Amparo i es formaren sis comissions per anar a realitzar visites als malalts. No es sap si visità Mallorca el Sr. Descolé membre de l'Ateneu Català de la Classe Obrera i un dels fundadors de l'associació. Aquests catalans comptaren amb el suport del casino i mútua El Amparo, els germans Miró que tenien una botiga a la plaça de les Copinyes on es podia col·laborar amb subscripcions, els germans Estrada –botiguers-, i amb Benet Seguí Ros que era el seu representant i amb qui es reunien diàriament. Arribaren el 17 d'octubre i fins el 7 de novembre havien fet 2.833 visites als malalts i es repartiren entre els indigents 8.163 reals dels 9.585 recaptats¹⁰⁹. Es sabia de la seva ideologia radical i per això no es d'estranyar que a

¹⁰⁵ *Almanaque de las Islas Baleares para el año 1864, El Isleño*. Palma, Imprenta de Pere Josep Gelabert, 1863. Miquel Quetglas escrigué un article titulat “Nuestro planeta”; Joaquim Fiol escrigué “Prendas del alma: a la memoria de mi madre y de mi hija”; Des de Pollença Joan Albis escrigué “La medicina y sus detractores”; Joaquim Quetglas publicà una novel·la de 13 pàgines titulada “El primer y segundo desengaño (Novela)”; Vicens Mora publicà un poema en català titulat “Espinas y dolores”.

¹⁰⁶ En aquest manifest es proclamava la llibertat i la igualtat. El fi social de la democràcia era emancipar i redimir al poble i el seu fi polític, “sense negar la societat ni desconèixer l'Estat, reintegrar a l'individu a totes aquelles precioses facultats que es nomenaven drets. A PEYROU, F.: *Op. cit.*, p.477.

¹⁰⁷ Composaven la Junta Municipal de Sanitat i Beneficència durant el còlera els següents: president Miquel Estade Sabater, batlle; vocals: Bartomeu Castell, capellà de Santa Eulàlia, Bartomeu Morlà, capellà de Santa Creu, Josep Ferriol, capellà de Sant Jaume, Josep Muntaner, capellà de Sant Nicolau, Pere Joan Julià, beneficiat reial, Manuel Moragues, regidor, Tomàs Aguiló, regidor, Antoni Gelabert, regidor, Antoni Cànaves Coll, regidor, Pere Josep Gelabert, regidor, Manuel Villalonga, regidor, Ignasi Ribas, metge, Antoni Jaume, metge, Comte d'Aimans, senador del Regne, Manuel Sureda, hisendat, Joaquim Fiol, advocat, Dionís Arias Fernandez, arxiver-bibliotecari, Bernat Fiol, farmacèutic, Joan Ribas, farmacèutic, Rafel Fiol, cirurgià, Nicolau Parera, farmacèutic, Joan Mayol, veterinari, Jaume Ordines (del raval), Antoni Alemany (de Son Sardina), Bartomeu Comas (de Son Suñer). A ARM, Fons SEMAP, Caixa 33/19. *Epidemia de cólera, 1865*.

¹⁰⁸ Inicià la carrera de medicina a Barcelona a partir del curs 1845-1846 i acabarà el 1855 obtenint el títol el 1856. A Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (a partir d'ara AHUB), Expedient acadèmic de Rafael Manera Serra.

¹⁰⁹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 7-10-1865.

Mallorca haguessin comptat amb l'ajuda del sector demòcrata¹¹⁰. També des de Barcelona s'obrí una subscripció especial a la secretaria de l'Ateneu Català de la Classe Obrera un cop iniciada l'expedició a Mallorca. De bon inici comptaren amb 3.936 reals, dels quals 2.000 les havien aportat del fons de l'associació¹¹¹. El seu lloc de reunió fou el casino El Amparo dintre del qual també s'hi associaren diverses persones distingides instituint a l'illa una associació d'igual caràcter que la dels Amics dels Pobres. Podem entendre que s'havia creat una secció en el si del casino El Amparo, una entitat que aleshores era dirigida per demòcrates com l'advocat Joaquim Fiol Pujol. Aquell mateix dia en què s'instituí feren 70 visites als malalts colèrics. També s'havia establert a Madrid una associació amb el mateix nom i de idèntics fins¹¹². Els Amics dels Pobres de l'Ateneu Català i la secció mallorquina que es creà dintre de la societat de socors mutus El Amparo havia realitzat a mitjan octubre 395 visites en les quals practicaren la beneficència i el socors. Alguns dels metges adherits a la campanya foren Francesc Siquier, també aportaren importants donatius els senyors Lluís i Antoni Salas i Antoni Rosselló. Els catalans retornaren a Barcelona el 18 d'octubre de 1865¹¹³. En total havien realitzat 2.098 visites (segons altres font: 2.833) i havien deixat constituïda l'associació a Mallorca que estava composta per 26 persones¹¹⁴. En el comiat dels expedicionaris catalans al buc que els portaria cap a Barcelona s'hi reuní una comissió de catalans i mallorquins entre els que hi figurava l'escriptor Guillem Forteza¹¹⁵ i un considerable nombre de pobres que volgueren acomiadar als Amics dels Pobres de Barcelona. Fins i tot el Bisbe anà a acomiadar-los a la fonda on s'havien allotjat¹¹⁶. En el col·lectiu de metges que treballaren en l'extinció del còlera molts d'ells simpatitzaven amb les idees democràtiques i republicanes com era el cas de Rafel Manera o també el metge Joan Ferrer d'Andratx, únic poble a més de Palma on el còlera havia penetrat. Dit metge fou considerat el portador de les idees republicanes al poble d'Andratx¹¹⁷. Altres metges a tenir en compte era el cas de Llorenç Muntaner que fou el metge de la societat mutual casino El Amparo, societat que també s'involucrà en l'erradicació del còlera i que havia format part de la candidatura progressista de l'ala esquerra.

Un any després, el 1866, els demòcrates llançaren un diari al carrer, *El Porvenir*, la seva vida fou breu i no aconseguí surar un any. El març de 1866 s'informava de la multa imposada al diari

¹¹⁰ Es deia també que entre els primers donants de la subscripció que obriren hi figuraren els més extremistes en ideals antireligiosos i polítics. Citat per OLESA Y ESPAÑA, J.: "El cólera de 1865 en Palma", *Boletín de Información Municipal*, 66-67, (1868), p.249-250.

¹¹¹ *El Telégrafo*, Barcelona, 2-10-1865.

¹¹² *El Telégrafo*, Barcelona, 11-10-1865.

¹¹³ *El Telégrafo*, Barcelona, 18-10-1865.

¹¹⁴ *El Telégrafo*, Barcelona, 19-10-1865.

¹¹⁵ El 1868 féu el pròleg de l'obra *Poesias de Joaquin Fiol. El Isleño*, 16-09-1868.

¹¹⁶ *El Telégrafo*, Barcelona, 19-10-1865. L'església mallorquina també treballà en l'extinció del còlera a l'illa.

¹¹⁷ A Joan Ferrer i a Miquel Moner –ex batlle d'Andratx 1873– els companys republicans andritxols els recordaven cada any en una espècie de ritual alternatiu que feien al cementiri no catòlic el dia dels morts. Es pot llegir el discurs que féu el republicà Jaume Roca commemorant la mort de Ferrer i Moner publicat el 1891: ROCA, J.: *Discurso pronunciado sobre la tumba de los librepensadores D. Juan Ferrer, médico y D. Miguel Moner, comerciante, el día 2 de noviembre de 1890, en el pueblo de Andraitx, en el momento de depositar varias coronas, acudiendo el pueblo en masa a escucharlo*. Palma, Imprenta de B. Rotger, 1890.

de 100 escuts. El 13 d'abril de 1866 hagué de cessar la seva publicació¹¹⁸. Formaren part de la redacció molts dels que havien impulsat el 1855 el primer diari demòcrata publicat a Mallorca – *El Iris del Pueblo*-. Componien la redacció de *El Porvenir*: Miquel Quetglas, Ignasi Vidal, Antoni Marroig, Joaquim Quetglas, Vicens Mora i Pere A. Bernat. Tots ells segurament republicans socialistes ja que no hi formava part Joaquim Fiol que el 1865 havia signat el manifest dels individualistes del Partit Democràtic. El manifest signat per Fiol segurament creà discrepàncies en el si del comitè democràtic de Mallorca on el socialistes hi tenien un pes considerable. El Partit Democràtic tot i que no s'haguessin presentat a les eleccions no vol dir que no estassin organitzats, ben al contrari, els demòcrates illencs per aquells anys conspiraven contra el règim tal com estaven fent els seus companys a la resta de l'Estat espanyol. El juny de 1866 tingué lloc una reunió clandestina en una finca –Son Noguera (Esporles)- propietat de Marià de Quintana (futur cap dels monàrquics demòcrates el 1869), on hi participà el general Nouvillas, que feia poc havia estat desterrat a l'illa, també hi participà el canonge Camilo Monjón de Ciutadella (Menorca), i altres personatges d'idees liberals, a més d'algún oficial que havia participat en la Guerra d'Àfrica amb els exèrcits de Prim¹¹⁹. No es coneixen en profunditat casos de participació de mallorquins en els processos conspiratius de 1868, ara que d'alguna manera els mallorquins estaven coordinats amb els esdeveniments revolucionaris que s'estaven preparant i just després de *La Gloriosa* existí un grup de mallorquins republicans que immediatament s'organitzà i creà el Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF). A partir de setembre de 1868 el republicanisme illenc lluitaria a camp obert. L'any abans de la Revolució de Setembre, el 1867, alguns dels homes del sector dels demòcrates com Miquel Bibiloni fou tancat al Castell de Bellver per haver participat en una conspiració. Aquell any es gestà una revolta que acabà fracassant. L'agost de 1867 s'inicià un aixecament a Catalunya i Aragó i s'inicià amb una proclama de Prim en el que feia al poble les següents promeses: Corts Constituent elegides per sufragi universal; supressió dels consums i de les quintes; reducció de les contribucions; abolicció dels privilegis; posar l'administració al servei exclusiu dels pobles; unitat en l'administració de justícia; tolerància amb totes les opinions; separació de l'Església i Estat, i altres com lliure emissió de pensament, dret de reunió i associació, sufragi universal i lliure llibertat de la tribuna. L'aixecament fracassà rotundament tot i que hi hagué aixecaments parcials de republicans a Aragó, Catalunya i València. A partir d'aquí s'iniciaren les represàlies i les presons s'ompliren d'agitadors i sospitosos¹²⁰. Entre aquests presoners tenim a l'escriptor i periodista Miquel Bibiloni Corró (1838-1891) que havia nascut a Palma tot i que de jove visqué a Madrid on freqüentà l'escriptor i polític Roque Barcia i els grups d'intel·lectuals republicans radicals. Tornà a Mallorca i participà en l'agitació política que precedí la Revolució de Setembre del 1868, per la qual cosa fou empresonat al Castell de Bellver. Posteriorment evolucionà cap al moderantisme. Com a periodista, fou redactor i col·laborador de diverses revistes i diaris, i director de *La Campanilla* (1864), de *El Juez de Paz* (1869-1872) i de *El Violón* (1879-1880).

¹¹⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 15-03-1866.

¹¹⁹ *Idem*, Vol. IV. 22 i 23-06-1866.

¹²⁰ EIRAS, A.: *Op. cit.*, 1961, p.340-341.

Al llarg de la seva vida publicà dues novel·les: *Simon Ballester, el Tuerto* (1863) amb pròleg del seu company d'idees Roque Barcia i *Los explotadores* (1879). Deixà algunes obres d'assaig i també sarsueles, però de sarsueles només se'n publicà una, *El Castillo de Bellver o la Corte de D. Jaime II de Mallorca* (1860). Les seves sarsueles eren representades als cafès cantants de Palma on ell mateix actuava com a tenor¹²¹. Miquel Bibiloni un cop proclamada la Revolució de Setembre abandonà les idees democràtiques i passà del radicalisme més fervorós al conservadorisme més recalitrant. Per altra banda s'hauria de conèixer la influència de Roque Barcia dintre del republicanisme federal mallorquí ja que més endavant Barcia és un dels homes més propagats dintre de la cultura federal mallorquina i ens fa pensar en la influència d'una intransigència de tipus insurreccional molt diferent a la proposta intransigent del català Valentí Almirall que era poc social i poc insurreccional a diferència de Barcia. Possiblement en la dècada del 50 i 60 la colònia de mallorquins que habitaven o estudiaven a Madrid s'influïren de l'amic i company d'idees Roque Barcia.

Fins aquí hem descrit els primeres passes del comitè democràtic organitzat a Mallorca en aquells anys embrionaris. Paral·lelament a la formació d'un comitè sorgiren nombroses societats on es difongueren els ideals republicans i els quals esdevingueren un punt de trobada dels republicans. A més també aparegueren les primeres lògies maçòniques que ajudaren a crear un clima favorable a les noves idees relacionades amb la llibertat de pensament i la millora de l'educació, en aquest sentit també fou important l'arribada dels primers protestants a l'illa.

Les crítiques a l'Església i el catolicisme: maçons, protestants i jueus

També es començava a divulgar un pensament oposat a l'Església catòlica, un dels pilars de l'Antic Règim. Començaven a tenir entrada a l'illa noves idees com la visió protestant. El 1842 arribà a Mallorca Ramon de Montsalvatge amb la intenció de difondre les idees protestants. Aquest va organitzar una missió però les circumstàncies polítiques l'obligaren a exiliar-se¹²². El 1856 van aparèixer fulletons protestants que segons es deia foren portats per uns marinos¹²³. El 1864 els treballs de la dessecació de s'Albufera estaven prou avançats, una empresa anglesa era l'encarregada d'emprendre les obres. Uns 700 obrers hi feien feina i l'objectiu no era altra que millorar la salubritat pública i evitar les febres¹²⁴. Sabut és que els anglesos que realitzaren la dessecació de l'Albufera pertanyien a la comunitat protestant i és que en certa manera la

¹²¹ En quan a les sarsueles Miquel Bibiloni Corró de cap a finals dels 50 començà a compondre tota una sèrie de sarsueles i peces curtes pels cafès cantants. Joaquim Maria Bover cita a la *Biblioteca de escritores baleares: El castillo de Bellver o la Corte de D. Jaime II de Mallorca, La espiación, Pobres y ricos, Los esclavos de América, Una mujer, Juan Odon Colom o Los comuneros en Mallorca*. Recollit a MAS, J.: *El teatro a Mallorca a l'època romàntica*. Barcelona, Curial, 1986, p.172.

¹²² CAPÓ, C.: *El protestantisme a les Balears*. Palma, Documenta Balear, 2009, p.11.

¹²³ "Recogieronse por los agentes de orden público los folletos protestantes clandestinos Extratos de las Sagradas Escrituras y El Alba, al parecer traídos por unos marinos". LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. Juliol 1856.

¹²⁴ Pel mateix motiu, un any més tard, el 1865 es demanà l'enderrocament de les murades a Ciutat: *El ayuntamiento aprobó por unanimidad solicitar el derribo de las murallas y el ensanche de la capital. Las industrias se ejercían en medio de la calle: carpinteros, herreros, zapateros y toneleros especialmente, por falta de local y lugar donde trasladarse pues no permitía Guerra edificar en el arrabal. El acuerdo cayó mal a la clase militar y dio lugar a polémicas*. *Idem*, Vol. IV. 2-06-1865.

introducció del protestantisme a Mallorca estigué relacionada amb l'enginyer promotor de l'obra, William Greene. Aquest amb el suport de societats missioneres protestants començà una tasca d'evangelització per les Illes. Després d'una curta estada a Maó (Menorca), s'instal·là a Mallorca als voltants de l'any 1863 i des d'allà col·laborà amb el maonès Francesc Tudurí¹²⁵. A Palma l'ajudà a obrir una llibreria bíblica a la plaça de Cort, davant l'Ajuntament¹²⁶. Greene ajudà també un altre ciutadà, Pere Lliteres, que després d'uns anys a l'estranger, arribà a Mallorca el 1869 convertit al protestantisme. Amb el suport de Greene, Lliteres recorregué l'illa predicant, sobretot a Alcúdia i Sóller, fins al 1870, quan es traslladà a Barcelona¹²⁷. Per altra banda, el 1860 per exemple es rebien a Palma diaris maçònics com *La Reforma*, *La Libertad del Pensamiento* i *La República Ibérica*¹²⁸, pocs anys després es creà la lògia *La Fraternidad*. També ja hem comentat que el 1842, durant el Trienni Esparterista, degué aparèixer la primera lògia mallorquina *Fidelidad masónica* del Gran Oriente Nacional de España i de la qual no tenim més informació. En quan a *La Fraternidad* es creà amb el nom de Fraternidad número 187 i fou promoguda per Joan Gomila.

Entre la premsa balear existí un fort debat entre els diaris conservadors i els progressistes sobre la llibertat de cultes. Com recorda Mas i Vives, naturalment els demòcrates d'*El Iris del Pueblo* es declaraven defensors de la llibertat de cultes i de la tolerància religiosa i acusaven de fanàtics i intolerants els homes del *Diario* que feien circular una exposició a les Corts en contra d'aquesta llibertat. Era molt comú també escriure contra els jesuïtes. Un dels escrits polèmics fou el que s'encarregà de respondre Josep Maria Quadrado, respongué a l'article "Examen de las máximas jesuíticas publicadas por *El Iris*, publicat al *Diario de Palma* del 12 de juliol de 1855. Tot plegat va fer que les dues publicacions es denunciessin recíprocament i l'afer passés als tribunals¹²⁹. Durant tot el Bienni Progressista existí un fort debat sobre la llibertat de cultes, sobretot al llarg de 1855. Les cròniques dels diaris contenen que mentre uns cridaven visques a la llibertat de cultes a la plaça de cort, uns altres impulsaven una subscripció dirigida a Corts contra la llibertat de cultes. De bon començament comptaren amb 227 electors en favor de la unitat catòlica¹³⁰. A principi de març de 1855 portaven més de 1.200 signatures¹³¹. El 1869, després que s'aprovés la Constitució democràtica que declarava la llibertat de cultes, les beates de Mallorca es posaren també a recollir signatures per revocar la llei. En general durant el Bienni es demanava que es reduís el número de bisbes, que es regulés el clero beneficiat i el clero parroquial, que es prohibís l'ordenació de persones que no haguessin cursat teologia i

¹²⁵ El 8 de novembre de 1868 Francesc Tudurí fundà la denominada Sociedad Evangélica Libre de Mahón. Des del principi, Tudurí s'havia finançat gràcies a l'ajuda de donatius, sobretot de William Greene, enginyer anglès que participava en les obres de dessecació de l'Albufera a Mallorca i actiu evangelitzador. CAPÓ, C.: *Op. cit.*, p.13.

¹²⁶ L'establiment tancà aviat, a causa de les destrosses que provocaren joves catòlics, i que obligaren a traslladar el fons bibliogràfic a casa d'un gravador, a la costa de la Pols.

¹²⁷ CAPÓ, C.: *Op. cit.*, p.17-18.

¹²⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. Resum 1860.

¹²⁹ MAS, J.; *Op. cit.*, 1979, p.147.

¹³⁰ *El Balear*, 28-02-1855.

¹³¹ *El Balear*, 5-03-1855.

sobretot es demanava que el clero abandonés la política¹³². La llibertat de cultes no s'arribà a aplicar a causa de l'oposició catòlica i no fou fins a la Constitució de 1869 que es decretà la llibertat de cultes. El 1867 s'aconseguí construir un cementiri per donar sepultura als protestants¹³³. Això indica que la comunitat protestant devia haver augmentat considerablement i que necessitaven un lloc on enterrar-se. A partir del Sexenni Democràtic augmentaren els enterraments civils i no pas catòlics, tot provocant un gran enrenou entre les veus més conservadores. En el capítol tercer analitzarem l'anticlericalisme com un dels factors propis del republicanisme i tornarem incidir en tots aquests aspectes.

La visibilitat de les condicions e vida de les classes obreres i populars i la necessitat de la reforma social

Durant el Sexenni Democràtic esclatà en força el moviment obrer però en aquella època ja hi havia alguns reclams a favor de les millores de les capes populars més pobres de la ciutat i pobles de Mallorca. Els demòcrates de l'ala socialista denunciaven les miserables condicions de vida que patien els obrers i els pobres. La denúncia de la misèria social fou una constant del republicanisme federal més socialitzant. A més dintre del corpus republicà es forjà tot un projecte de reforma social que entenia que s'havien de millorar les condicions de vida dels obrers i proposar mesures encaminades a pal·liar la situació dels obrers i dels més desvalguts. Per aquest motiu les polítiques dels republicans giraren entorn a tres eixos: associacionisme mutualista, cooperativisme i instrucció. En l'època prèvia al Sexenni Democràtic a Mallorca ja trobem algunes propostes mutualistes i instructives encapçalades pels demòcrates del vessant socialista. Paral·lelament es feren manifestes un seguit de denúncies contra la situació de pobresa i el mal estat de la beneficiència a les Balears per part de grups mallorquins residents a Madrid encapçalats per Antoni Ignasi Cervera. Els mallorquins també van estrènyer llaços de solidaritat amb els obrers de Barcelona (un total de 800 obrers signen contra la prohibició de l'associacionisme el 1856). Hi havia també un gran recolçament de les capes populars amb els malalts colèrics de la ciutat el 1865 i que comptaran també amb l'ajuda d'un grup català –els Amics dels Pobres de Barcelona– guiats per homes de la democràcia i republicanisme mallorquí. Els republicans promogueren molts actes filantròpics tot amb l'objectiu d'ajudar als desemparats. Fins i tot Jeroni Bibiloni Llaneres en un de les seves darrers voluntats legà els seus béns als pobres de la ciutat.

Però quina era la situació econòmica i condicions dels obrers als anys previs a *La Gloriosa*?. Generalment havien estat anys de sequera al camp mallorquí provocant males collites i sobretot provocant la fam entre les classes més desfavorides. L'agricultura era la principal activitat econòmica a l'illa. El maig de 1867 Mallorca patia una forta sequera i preocupava que l'aridesa

¹³² Segons un article publicat a *El Genio de la Libertad* i que recollia *El Balear*, 11-07-1856.

¹³³ *El Principado*, Barcelona, 28-02-1867.

al camp no portés a mals majors¹³⁴. Un any després, les pluges també eren poques i les collites de cereals i llegums oferien insignificants resultats i l'estat dels sembrats eren en molts terrenys desconsoladors tal com diuen les cròniques als diaris del moment¹³⁵. A Mallorca, la crisi financera de 1866 anà acompanyada d'una crisi de subsistències que perjudicà a les classes més pobres de la població que havien generat un fort malestar en totes les capes socials. Anteriorment s'havien viscut situacions de malestar, com els focs que semblen intencionats als camps mallorquins durant l'estiu de 1856¹³⁶. El 29 de juny de 1856 també es commemorava a Alcúdia la memòria del liberal Agustín Argüelles i es col·locà una làpida en la casa de Joan Qués on habità durant el seu desterrament. Jeroni Bibiloni fou l'encarregat de pronunciar una oració fúnebre a Argüelles. Des de 1815 fins el 1820 Argüelles havia habitat en aquella casa a causa del seu desterrament juntament amb altres homes¹³⁷. La nit d'aquell 29 s'incendiaren les garberes que es tenien preparades per trillar sense saber-ne la causa. També anys anteriors, el 1848, quan el republicà federal Jeroni Bibiloni escriu *Cristiano-socialistas* parlava de la situació de crisi que es vivia al camp mallorquí i en conseqüència de misèria social.

A mitjans segle XIX l'activitat agrícola es compaginava amb la incipient indústria¹³⁸. En general s'estava alterant també el tradicional paper econòmic i social de l'aristocràcia. Malgrat que la illa continuava fonamentada econòmicament en la agricultura, sorgiren noves forces relacionades amb la petita burgesia artesanal. La cultura continuava essent el privilegi d'uns pocs, si bé es començava a fer evident el pes social de petits nuclis de professionals liberals, en especial advocats i metges. Com hem vist a les candidatures i a les societats afins a la democràcia era bastant usual trobar a les seves files homes procedents del món de la medicina i advocacia. Amb el nou ordre liberal les capes populars es toparen amb la desprotecció i davant aquesta desprotecció els nous protagonistes veren en l'associacionisme la manera de donar emparament i protecció a les capes populars. L'associació pels primers socialistes com Antoni Ignasi Cervera, Benet Seguí Ros, Jeroni Bibiloni o Miquel Quetglas Bauzà era el camí per aconseguir la igualtat social, premissa que reivindicaren al llarg dels vuits-cents i foren els principals protagonistes de la cultura democràtica i popular que es gestà a la Mallorca vuitcentista.

¹³⁴ *El Principado*, Barcelona, 1-05-1867.

¹³⁵ Aquell 1868 sí que al final arribaren les pluges esperades i donaren una oportunitat als camps de l'illa. A *El Principado*, Barcelona, 6-05-1868.

¹³⁶ A Calvià s'havia calat foc a un gran paller i no se n'havia esbrinat la causa, a Lluçmajor també s'havia incendiat una era on es tenia preparat tot el gra per trillar. El 29 de juny a Alcúdia es van cremar dues garberes d'uns 200 garbers cada una. Se li sumava l'incendi que havia tingut lloc el dia que es donava la notícia al predi de Son Malferit (La Soledad, Palma). Sobre el foc a Son Malferit: *Ardia en furiosas llamas por tres puntos distintos consumiendo momentáneamente dos numerosas hacinas que creemos seria la cosecha entera de cereales recogida en el presente año en el predio referido y segun se nos ha informado era ya propiedad de un comerciante en granos del pueblo de Alaró que recientemente había comprado y tal vez formaba la mayor parte de su fortuna a Diario de Palma*, 8-07-1856.

¹³⁷ *Diario de Palma*, 5-07-1856.

¹³⁸ A partir de 1855 s'havia produït un període d'expansió industrial, iniciant-se així un procés de superació del taller de caràcter humanitzat i paternalista, a un tipus de fàbrica cada cop més nombrosa i a la creació de societats comercials. MANERA, C.; PETRUS, J.M.: "El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca, 1780-1985" a MANERA, C.; PETRUS, J.M. (coords.): *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*. Palma, Ajuntament de Palma, 1991b, p.13-54.

La introducció de la mecanització en els petits tallers i fàbriques urbanes va generar la transformació social i econòmica de les classes treballadores, sense que existeixin indicis de reivindicacions socials de cap classe¹³⁹. Segons Pere Fullana aquestes societats d'abans de 1868 no tenen pretensions de caràcter obrerista, entre d'altres motius perquè no existia un contingent obrer propens a l'organització i proposa que els antecedents del moviment obrer a Mallorca els busquem en el si de l'Acadèmia Instructiva Artesana, impulsada per l'industrial Miquel Quetglas Bauzá¹⁴⁰. Amb les noves aportacions a partir d'aquest treball podem evidenciar la importància que degué tenir l'escola obrera de Quetglas i també la propaganda realitzada per un col·lectiu de republicans socialistes a Mallorca. Un col·lectiu que el 1855 fou capaç de mobilitzar 800 obrers contra la prohibició de l'associacionisme a Barcelona i que tingué en Benet Seguí Ros un dels seus màxims exponents. I en aquell embrionari moviment obrer hem de sumar l'escola de Quetglas que durà de 1852 a 1856 i que després ell mateix davant la prohibició organitzà un club democràtic segurament vinculada a la societat secreta *Los Hijos del Pueblo* i més endavant a *El Falansterio* en la que hi participaven activament des de Madrid els amics Fernando Garrido o Antoni Ignasi Cervera. També hauríem de tenir en compte que en els moments previs a *La Gloriosa* es donà la creació d'un Montepío de Socors Mutus per oficials ebenistes, cadirers i fusters de Palma [1867]¹⁴¹. Aquests foren els primers en organitzar-se i el 1858 ja hi hagué algunes intentones que no foren aprovades pel Govern Civil al·legant el to polític que tenia al darrera aquesta associació¹⁴². Era ebenista el qui havia estat company de Quetglas en la candidatura demòcrata –Pere A. Bernat-. També es parlava de Benet Seguí com a l'introducció del socialisme a Mallorca¹⁴³. De Benet Seguí en tenim poca informació. Sabem que el 1865 fou el representant dels Amics dels Pobres de Barcelona de l'Ateneu Català de la Classe Obrera, també durant el Trienni Esparterista sembla que fou regidor de l'Ajuntament de Palma i era escrivent de professió. Benet Seguí participà en la vaga de 1855 convocada a Barcelona. A causa de la seva implicació amb la mobilització obrera fou enviat a Palma a complir la condemna. No fou l'únic que enviaren a Mallorca sinó que també foren deportats a Mallorca els germans Clavé, Antoni i Josep Anselm Clavé, Ceferí Tresserra, entre d'altres. Es conserva un passaport atorgat pel Capità General de Catalunya –Zapatero- en el qual li concedeix el passaport a Benito Seguí y Rós per passar a la ciutat de Palma a Mallorca sota vigilància de l'autoritat. El permís fou donat a Barcelona el dos de juliol de 1856¹⁴⁴. Comptem, en aquest cas, amb una detallada i viva descripció feta per un altre dels implicats en la vaga de 1855 a Barcelona, Albert Columbrí, enquadernador, que publicà un llibre *Una víctima. Memorias de un presidiario político* (1857), editat a Barcelona per Innocenci López el 1864.

¹³⁹ FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1994b, p.351.

¹⁴⁰ *Idem.* p.353.

¹⁴¹ El secretari d'aquesta prematura societat obrera era Juan Sánchez que tingué un paper fonamental dintre de l'organització de l'Associació Internacional de Treballadors (AIT). Féu part del consell redactor del diaris *El Obrero* (1869-1870) i *La Revolución Social* (1871).

¹⁴² AMP, Fons Pons, 1506/14, *Sociedad de socorros entre carpinteros*, 1868.

¹⁴³ TERMES, J.: *Anarquismo y sindicalismo en España (1864-1881)*. Barcelona, Crítica, 2000, p.71. Josep Rubaudonadeu en una breu història de les idees socials i del moviment obrer a Espanya esmentà a Benet Seguí Ros a les Balears.

¹⁴⁴ Arxiu Intermedi Militar de Balears (a partir d'ara AIMB), Fons Almudaina, passaport de Benet Seguí Ros, 1856.

Algunos días después de nuestro confinamiento, era preso nuestro correligionario D. Benito Seguí y Ros, habiéndolo sido por equivocación, el mismo día, otro del mismo nombre y apellido, ardiente progresista, y concejal que había sido en varias épocas de su dominación. Seguí fue confinado a Palma de Mallorca¹⁴⁵.

A finals d'agost de 1858 tornà a viatjar a Barcelona i retornà a Mallorca el 6 d'agost de 1858¹⁴⁶. Potser fos un viatge polític ja que professionalment no tenia perquè viatjar com feien altres comerciants i industrials mallorquins. El 1859 formava part de la junta democràtica encarregada de la subscripció en favor dels orfes de Tomàs Bru i el 1865 era el representant del Amics dels Pobres de Barcelona en la seva visita a Mallorca per tal d'erradicar el còlera. En general es desconeix pràcticament la tasca de Benet Seguí en el camp de les idees socialistes, a partir de *la Gloriosa* ja d'havia haver finit ja que no es parla d'ell. En l'apartat dedicat al socialistes utòpics parlarem de l'obra del prevere Jeroni Bibiloni Llaneras i incidirem més en el grup de Miquel Quetglas Bauzà i la seva relació amb la colònia de mallorquins residents a Madrid com l'Antoni Ignasi Cervera o Josep Francesc Vich. Aquests havien organitzat per les classes populars societat de socors mutus que es finançaven a través d'un diari elaborat per aquest grup socialista i es divulgava arreu de totes les províncies. El vessant socialista del Partit Democràtic entre les seves demanda estava la redempció dels proletaris, la qual devia esser compartida per homes com Quetglas, Bibiloni, Seguí, Barbier que es perceb en les seves obres escrites.

1.1. Uns primers espais de sociabilitat democràtica popular: casinos, centres instructius i ateneus, societats mutuels, cafès i teatres

Les entitats que freqüentaven els demòcrates -i en especial els que ja es declaraven republicans- eren sobretot entitats culturals i científiques, societats mutuels i recreatives i també premsa. Algunes d'elles més populars i altres plenament burgeses. En les més populars hi predominaren uns ambients més al costat del liberalisme democràtic i popular. Un d'aquests espais fou l'Ateneu Balear, aquesta fou una entitat purament burgesa i en ella hi participaren alguns futurs republicans federals com Antoni Villalonga Pérez, Joaquim Fiol Pujol o Eusebi Pascual Orrios. Més bé era una entitat lligada al liberalisme progressista. Mangué contactes amb altres ateneus com l'Ateneu Català de la Classe Obrera però a diferència d'aquest el seu objectiu no era instruir a les classes populars sinó esser un espai de debat de la burgesia palmesana emergent. L'Ateneu Balear es fundà el gener de 1862 i comptà a les seves immediateses amb 69 socis¹⁴⁷. Tot i que amb manco mesura va comptar a les seves files amb membres d'ideologia republicana que fomaren part de les juntes directives com el cas d'Antoni Villalonga Pérez que

¹⁴⁵ COLUMBRÍ, A.: *Una víctima. Memorias de un presidiario político (1857)*. Barcelona, Imp. Innocenci López, 1864, p.160.

¹⁴⁶ ARM, Fons El Mallorquí i El Barcelonés, Caixa 206, *Registro de pasajeros de salida y entrada, 1858*. En aquell viatge cap a Mallorca també s'hi trobava el republicà federal Josep Elías, comerciant, que sovint viatjava a Barcelona.

¹⁴⁷ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 21-01-1862.

era l'arxiver i bibliotecari, també Gabriel Humbert que era el vicesecretari¹⁴⁸, o bé Joaquim Fiol que era el vicepresident de la secció de literatura i història i que tenia com a president un dels fundadors de l'Ateneu Balear –Josep Lluís Pons i Gallarza. En els primers moments altres homes importants foren Paul Bouvy que era el president de la secció de ciències naturals¹⁴⁹. Altres implicats el 1866 en el pensament demòcrata foren Eusebi Pascual Orrios que fou tresorer o Joan Palou Coll que fou president d'una secció. Dels 69 inicials es passà a 98 el 1864¹⁵⁰. L'Ateneu Balear imitava probablement el model català de l'Ateneu Català de la Classe Obrera on membres impulsors del balear com Josep Lluís Pons i Gallarza havien tingut un destacat paper dins l'Ateneu Català¹⁵¹. A més un dels objectius passava per ser un espai de debat i instrucció. Però a diferència del català, l'objectiu no era instruir a les classes populars sinó més bé ser una plataforma de debat d'homes intel·lectuals i científics –la majoria provinents de la burgesia- que d'alguna manera també pretenien canviar la societat o almanco participar en les decisions, és a dir, en el poder. De fet el 1862 aquest grup demòcrata participà en el poder municipal i el 1864 aconseguiren bons resultats electorals a Palma¹⁵². Paral·lelament gairebé tots eren socis de la societat recreativa El Círculo Mallorquí (creada el 1851). Una societat de les més prestigioses i de moda del moment i en la qual hi participà de ple la nova burgesia mallorquina més transformadora¹⁵³. En aquest període inicial també es varen establir relacions amb altres entitats anàlogues de la Península. La primera iniciativa va esser de l'Ateneu Català que a l'octubre de 1863 va trametre una comunicació a l'Ateneu Balear en la qual li notificava “haber celebrado un convenio con el Ateneo Literario y científico de Madrid, mediante el cual los miembros de una y otra corporación se consideran de ambas indistintamente” i proposava el mateix conveni amb els mallorquins. La proposta va ser aprovada de seguida. Després, aquesta vegada a iniciativa de l'Ateneu Balear, es repetí l'operació amb l'Ateneo de Madrid¹⁵⁴. El 1864 convocaren uns premis. Concretament es va convocar un premi per cada secció. Els premis havien de consistir en una medalla d'or i el títol de soci de mèrit i s'havien d'adjudicar el mes de gener de 1865. La temàtica dels premis indica quines eren les principals qüestions a

¹⁴⁸ El 1861 llegí el discurs a la Universitat Central sobre la seva investidura com a Doctor en Dret. *Discurso leído en la Universidad Central por el licenciado en Derecho y en administración D. Gabriel Humbert Burguer en el acto solemne de recibir la investidura de Doctor[...]*. Madrid, 1861.

¹⁴⁹ Aquest enginyer belga morí l'abril de 1868 a Barcelona víctima d'una pneumònia. Un any abans estigué treballant en l'obra de canalització d'aigües de Palma.

¹⁵⁰ MAS, J.: *Op. cit.*, 1989, p.67.

¹⁵¹ Aquest fou guanyador d'un dels certàmens literaris que organitzava l'Ateneu Català de la Classe Obrera.

¹⁵² S'ha de tenir molt en compte el context i les ganes de participació de la burgesia en el quefer quotidià de la societat illenca. Com recorda Joan Mas i Vives en el moment de creació de l'Ateneu Balear -1862- es configuren a Mallorca uns nous grups de poder, ja no identificables amb la vella aristocràcia que senten la necessitat d'imposar-se com a tals grups de poder i que, alhora que proposen millores en les formes de producció de riquesa, reclamen el seu protagonisme en tots els sectors de la vida pública. Tots ells, si més no en un estat embrionari, es presenten a fer les seves primeres armes a l'interior de l'Ateneu. A MAS, J.: *Op. cit.*, 1989, p.67.

¹⁵³ Un grup de l'Ateneu Balear proper als cercles demòcrates sol·licità un canvi de local amb l'excusa que el local estava situat als afores del nucli antic de la ciutat. Dintre d'aquest grup de socis hi havia: Joan Palou i Coll, Joaquim Fiol i Eusebi Pascual. Aquests presentaren a la junta general ordinària del 23 de gener de 1863 la proposta de canviar d'edifici. L'alternativa que presentaven era la d'estudiar la possibilitat de traslladar-se a la mateixa seu del Círculo Mallorquí, ja fos com a entitat independent, ja fos fusionant-s'hi. La unió no es produí però es proposà llogar un edifici situat a les porxades de l'ex convent de Sant Domingo, precisament ben a prop del Círculo Mallorquí. L'ateneu es va traslladar a l'estiu de 1864. *Idem.*, p.68.

¹⁵⁴ *Idem.*, p.69.

debatre. Per exemple el de la primera secció versava sobre “*Método de organizar en esta capital escuelas gratuitas para adultos, extensión que en ellas haya de darse a la enseñanza y medios para atraer concurrencia a las mismas y cubrir sus gastos con poco o ningún gravámen de las rentas públicas*”¹⁵⁵. Després dels premis l’Ateneu Balear patí una crisi i només comptava amb 26 socis però es reactivà i l’Ateneu Balear passà a viure anys d’esplendor. Segons Mas i Vives no sabem amb exactitud, els sectors ideològics o socials que en quedaren marginats, perquè no s’ha pogut trobar més documentació sobre els socis que aquells dies es donaren de baixa¹⁵⁶. El febrer de 1866 es programaren una sèrie de debats. Es tractava de tota una sèrie de classes públiques que havien de ser impartides per socis de l’Ateneu Balear¹⁵⁷. Una de les primeres lliçons fou “Principios generales de literatura” per Josep Lluís Pons i Gallarza president de la societat i catedràtic d’Institut, un altre debat sobre agricultura per Lluís Pou Bonet també catedràtic d’Institut i president de la secció de Ciències Naturals, un altre de Filosofia moral a càrrec de Lluís Castellà, advocat i d’Aritmètica social per Pere d’Alcantara Peña, mestre major en fortificacions¹⁵⁸. També Pablo Bouvy havia fet una lectura pública dins el marc de les conferències on féu una introducció sobre geologia¹⁵⁹. Pel que fa a Lluís Pou el 1872 llegí un discurs de comiat el dia de l’enterrament de Miquel Quetglas Bauzà i Lluís Castellà era el germà de Gabriel Castellà qui el 1879 començà editar un diari republicà de tendència republicana progressista, *El Demócrata*.

El 1867 s’intentà fundar un quinzenari titulat *El Ateneo* on s’hi preveïen tres seccions: una per publicar els treballs –memòries i discursos– originats a l’interior de l’Ateneu; una altra de redacció, en la qual havien de col·laborar sobretot els socis; i una darrera de varietats que havia de donar compte del “*movimiento intelectual del extranjero, de España y de Mallorca*”. Els noms proposats per encarregar-se de la direcció i de la redacció estan lligats amb la vida de l’Ateneu: de la direcció se n’encarregarien d’una manera rotativa *por meses*, Jeroni Rosselló, Josep Lluís Pons, Lluís Castellà i Jaume Sancho¹⁶⁰. La redacció es completava amb Joan Palou i Coll, Antoni M. Sbert, Gaietà Socias, Eduard Infante, Enric Bonet i Paul Bouvy¹⁶¹. També impulsaren un premi extraordinari al Consistori dels Jocs Florals. Consistia en una cigala d’argent i havia d’esser per premiar la millor composició poètica d’assumpte pertanyent a la història o costums balears. La Renaixença també florir a Mallorca i en part es gestà dintre de l’Ateneu Balear que creà aquests premis específics. Aquests anys foren presidents de l’Ateneu Balear: Josep Lluís Pons i Joan Palou Coll, ambdós lligats al pensament demòcrata. Aquells anys previs de la Revolució de Setembre, a l’Ateneu Balear s’hi discutia sobre temes d’actualitat política i comptaren amb una alta participació de les veus demòcrates. La primera

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ *Idem.*, p.72.

¹⁵⁷ *Diario de Palma*, 23-02-1866.

¹⁵⁸ *El Telégrafo*, 21-02-1866.

¹⁵⁹ *Diario de Palma*, 12-03-1866.

¹⁶⁰ Tots ells havien estudiat als anys 50 a Barcelona. Vegeu ARM, Fons El Mallorquí/ El Barcelonés. On podem seguir els viatges de tornada que feien els estudiats balears.

¹⁶¹ MAS, J. *Op. cit.*, 1989, p.76.

secció, la de Ciències morals i polítiques era la més ideològica. Per exemple Joaquim Fiol hi presentà una memòria sobre l'abolició de la pena de mort, la discussió de la qual s'allargà durant els cursos 1862 i 1863. Altres propostes que es presentaren d'aquesta primera secció de l'Ateneu Balear a més de l'abolició de la pena de mort foren sobre responsabilitat criminal, si en la monarquia podia existir la democràcia, si seria útil considerar el port de Palma com a port franc, si era reprovat el suïcidi, l'organització de l'ensenyament públic, l'abolició de l'impost de consums, consideracions sobre l'aranzel en els articles de ferro i carbó de pedra, si seria convenient el jurat en tota classe de delictes, la llibertat de premsa i la beneficiència pública¹⁶². També degué esser interessant, la discussió sobre el lliurecanvisme del 1863 amb una memòria presentada per l'enginyer francès establert a Mallorca, Paulí Verniere, d'ideologia liberal o la que se centrà sobre el suïcidi amb una memòria de Josep Enseñat. El 1866 es discutí sobre les matrícules marines i la necessitat de crear caixes d'estalvi per a les famílies pobres. Mas i Vives ens recorda que cal pensar que Antoni Maria Sbert va ser el primer president de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de les Balears quan es creà el 1882¹⁶³ i també hem de pensar que la creació de caixes d'estalvis era considerat un mitjà per aconseguir l'emancipació obrera per part dels republicans i per això a més de participar amb la creació de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de les Balears també crearen caixes d'estalvis en la cooperativa i mútua Unió Obrera Balear o en les institucions educatives de l'Escola Mercantil i la Institució Lliure d'Ensenyament de Pollença, ambdues vinculades a la Institució Lliure d'Ensenyament i liderades pels republicans. En la tercera secció de Literatura i Història hi havia el republicà, Enric Bonet Ferrer¹⁶⁴, el 1864 presentà una discussió sobre el tema de les germanies a Mallorca, que també s'inscriu en el context d'un debat més ampli entre sectors conservadors i liberals que blasmaven o reivindicaven la memòria dels protagonistes de les revoltes foranes dels segles XV i XVI¹⁶⁵. Feia un any que a més Miquel Bibiloni Corró havia publicat la seva obra sobre un dels caps de la revolta forana, *Simó Ballester lo Tort* i també l'ajuntament progressista de Palma honrava memòria als agermanats Joan Odon Colom i Joan Crespí. Temes com l'abolició de la pena de mort, les caixes d'estalvi per obrers, les matrícules de mar, les germanies com a símbol de lluita dels obrers contra la monarquia i les injustícies socials, etc. es reprengueren amb força a partir del 1868 però és important veure com hi havia un treball previ de divulgació d'aquestes idees i símbols abans d'esclatar *La Gloriosa* (1868). Mentre que a Catalunya el 1862 es creà l'Ateneu Català de la Classe Obrera, al qual li seguiren l'Igualí (1863), el Manresà (1864), el de Sant Martí de Provençals (1869), el Tarragoní (1879) i molts d'altres que esdevingueren autèntics centres de cultura popular on s'aplegaren els treballadors més conscients de la necessitat d'associar-se per tal d'aconseguir una millora social i cultural que el deficient estat

¹⁶² El 1863 de totes aquelles propostes de moment només s'havien ocupat en discutir sobre l'abolició de la pena capital. A *Memoria presentada en la primera junta general ordinaria del Ateneo Balear, por su secretario don Gaspar Sancho, 23 de enero de 1863*. Palma, Imprenta Pedro José Gelabert, 1863, p.14.

¹⁶³ *Idem*, p.85.

¹⁶⁴ El 1863 Enric Bonet Ferrer s'havia doctorat en Dret a Madrid. El 1868 arrel del triomf de la Revolució de Setembre fou regidor de l'Ajuntament de Palma i era escrivà de professió.

¹⁶⁵ MAS, J. *Op. cit.*, 1989, p.89.

liberal espanyol els negava. Aquests ateneus a més de l'educació informal que donaven els seus associats, que anaven des de la tertúlia fins a les conferències científiques, passant per els vetllades músico-literàries o les corals- mantenien escoles per la formació dels obrers¹⁶⁶. Aquest darrer aspecte en el cas de l'Ateneu Balear s'hauria de comprovar si existí en qualque moment una escola d'obriers, en tot cas sí que hem vist com un dels primers debats giraren entorn a la millora de la instrucció de les classes populars. L'Ateneu Català de la Classe Obrera estigué primer sota la inquietud dels liberals demòcrates i progressistes més sensibilitzats amb la qüestió social (1862-1865); després sota la influència de les idees republicanes i cooperativistes (1865-1869); i finalment, a mans del grup de republicans federals que amb l'esclat revolucionari del Sexenni i l'arribada de les idees bakuninistes van passar-se a les files de la Internacional (1869-1874)¹⁶⁷. A Mallorca sembla que hi havia una primera etapa amb un grup liberal progressista i demòcrata però després d'una breu aturada l'entitat no caminà com el cas de Barcelona cap a una entitat amb predomini de les idees republicanes. A Madrid també existia la societat *El Fomento de las Artes*, punt de reunió dels elements liberals il·lustrats de Madrid. En paraules de l'anarquista Anselmo Lorenzo: “*todo liberal de la categoría de burgués de poco pelo o trabajador capaz de sustraerse a la sugestiva y predominante influencia de la taberna, era socio del Fomento*”¹⁶⁸.

L'Ateneu Català de la Classe Obrera havia creat un nou premi als Jocs Florals costejat per l'Ateneu amb destí al poeta que millor cantés al treball nacional. El març de 1862 el premi fou guanyat pel mallorquí Josep Lluís Pons i Gallarza amb el poema “Lo treball de Catalunya”¹⁶⁹. Josep Lluís Pons fou un dels impulsors i fundadors de l'Ateneu Balear el 1862. El juliol de 1862 tornava a la ciutat de Barcelona on ja era prou conegut com a literat, ell mateix havia estat catedràtic de retòrica de l'institut i ara era catedràtic a Palma. Cap el 1867 els mallorquins de l'Ateneu Balear també impulsaren un premi dintre del marc dels Jocs Florals. La projecció exterior més important de l'Ateneu Català i en relació amb Mallorca la van aconseguir per la seva actuació durant l'epidèmia del còlera que va colpir Barcelona aquest mateix any 1865. Als locals de l'Ateneu es va organitzar un grup d'atenció als necessitats que *El Telégrafo* va batejar com “*Asociación de los amigos de los pobres*”, en la qual col·laboraven amb donacions i aportacions personals, industrials, farmacèutics, metges i obrers. Aquesta associació va fer de l'Ateneu el seu centre d'operacions i es va moure en tres direccions: recaptació de diners, visites als malats sense recursos i instal·lació d'una petita infermeria de 10 o 12 llits als salons de l'Ateneu¹⁷⁰. L'octubre de 1865 es formà una secció a Mallorca per tal de sufocar el focus a l'illa. Aquesta germanor va néixer en el si del casino El Amparo i al voltant de personatges com Benet Seguí, els germans Miró, els germans Estrada, Guillem Forteza, el metge Francesc Siquier, etc.

¹⁶⁶ VICENTE, M.: “L'ateneu català de la classe obrera i la seva escola (1862-1874)”, *Educació i Història, Revista de l'Educació*, 2, (1995), p.169.

¹⁶⁷ *Idem.*, p.170.

¹⁶⁸ LORENZO, A.: *El proletariado militante: memorias de un internacional*. Bilbao, Zero, 1974, p.30.

¹⁶⁹ VICENTE, M.: *Op. cit.*, p.171.

¹⁷⁰ VICENTE, M.: *Op. cit.*, p.171.

molts d'ells simpatitzants amb les idees democràtiques i republicanes.

Una altra entitat era el Círculo Mallorquín, aquesta estigué lligada al divertiment de les classes socials burgeses de Palma. Es creà el 1851 fruit d'una fusió entre les societats Liceo Mallorquín i Casino Balear. Estava ubicada al carrer Conqueridor –ocupant l'antic solar del convent de Sant Domingo desamortitzat el 1836- i a més d'oferir activitats de recreo tenia una secció filharmònica, de dibuix, d'armes, dramàtica, de música i fins i tot de tennis de les quals podien gaudir els seus socis i també sòcies. També comptava amb un gabinet de lectura. Des de els seus inicis hi participaren alguns dels burgesos que romandran al capdavant del liberalisme democràtic i progressista. Fins i tot alguns d'ells com Antoni Villalonga Pérez fou president de l'entitat burgesa (1860)¹⁷¹. En el moment en què fou president l'entitat tenia com a secretari a Antoni Marroig Bonet, destacat republicà federal durant el Sexenni Democràtic, després el substituï en el secretariat Joaquim Fiol Pujol¹⁷². Entre finals dels cinquanta i fins l'arribada de *La Gloriosa* (1868) el grup compost pels primers demòcrates controlà o almenys tingué un important pes dins l'entitat de divertiment burgesa. Prova d'això és que en la biografia com a diputat de Marià de Quintana (1869), es digués que el Círculo Mallorquín, del qual Marià de Quintana n'havia estat president, era el centre polític més important de l'illa¹⁷³. Pel que fa als primers socis de l'entitat més representativa de la burgesia liberal foren Joan Bo (el gener de 1852 era soci, aquest havia estat professor del Liceu Mallorquí realitzant classes de francès i el 1849 havia creat una escola junt a Jeroni Bibiloni), Pere Josep Bosch, Jeroni Bibiloni, Miquel Bonafé, Pere Joan Bosch, Miquel Estade Sabater, Epifani Fàbregues, Pere Josep Gelabert, Guillem Miró Ferragut, Josep Rosich, Antoni Villalonga Pérez, Manuel Villalonga Pérez... Tots ells formaven part de les candidatures del Partit Progressista abans de la formació del Partit Democràtic que a Mallorca apartir de 1859 començà a prendre volada i ja durant el Sexenni la majoria d'ells participen en candidatures republicanes però no tots. En el cas de Josep Rosich milità dintre del partit monàrquic demòcrata però durant la Restauració es passà al bàndol republicà dels radicals progresistes de Ruiz Zorrilla. També eren socis del Círculo Mallorquín Rafel Manera –metge republicà-, Joaquim Fiol –també monàrquic democràtic durant el Sexenni i que durant la Restauració donà suport als republicans possibilistes de Castelar-, Joan Palou i Coll –que seguí el mateix camí que Josep Rosich i milità en el partit radical durant la Restauració-, Antoni Reus –també dels monàrquics demòcrates que es canviaren per defensar la República dins el partit republicà progressista-¹⁷⁴. També en aquest primers anys eren socis del Círculo Mallorquín Epifani Fàbregues Santander i Gabriel Oliver Morey¹⁷⁵, aquest darrer batlle

¹⁷¹ El Círculo Mallorquín també estigué sota presidència de Villalonga l'any 1858 i el 1862. A SANMARTÍN, J.: *Los cien años del Círculo Mallorquín*. Palma, Imprenta Mossèn Alcover, 1951.

¹⁷² El mes de novembre de 1869 Joaquim Fiol era el secretari del Círculo Mallorquín. A ARM, Fons Círculo Mallorquín, Caixa 55, *Correspondencia y documentación, 1860-1866*.

¹⁷³ PRIETO, M.: *La Asamblea Constituyente de 1869. Biografías de todos los representantes de la nación*. Madrid, Imprenta de Tomás Rey y Compañía, 1869, p.366. El fet que Quintana fos president de el Círculo Mallorquín li valgué aconseguir la batllia de Palma. Fou president del Círculo Mallorquín durant el Bienni Progressista.

¹⁷⁴ ARM, Fons Círculo Mallorquín, Caixa 109, *Relaciones mensuales de socios, 1852*.

¹⁷⁵ El febrer de 1852 formaven part de la secció filharmònica del Círculo Mallorquín. ARM, Fons Círculo Mallorquín, Caixa 537, *Correspondencia y documentación varias secciones del Círculo: sección filarmónica*,

de Palma durant la Primera República i els dos eren membres del Comitè Republicà Federal de les Balears durant el Sexenni Democràtic. Havien també estat socis el cap del Partit Progressista Josep Villalonga Aguirre i també Josep Rousset que devia simpatitzar amb les idees democràtiques ja que col·laborà amb una subscripció en favor dels demòcrates espanyols. També hi havien participat com a socis el republicà federal i després possibilista Eusebi Pascual Orrios i el republicà federal Joaquim Quetglas Bauzá¹⁷⁶, així com també l'advocat Cristòfol Pons Clar o el monàrquic demòcrata Marià Quintana Ramon. Aquest últim fou president de l'entitat durant el Bienni Progressista, el 1854, i sota el seu mandat es decidí la construcció d'un teatre en el seu propi local. L'1 d'octubre de 1855 s'inaugurà la primera temporada d'òpera en l'anomenat Coliseu del Círculo Mallorquí que comptava amb 900 seients i va venir a substituir l'arruïnat teatre de Palma¹⁷⁷. En aquest nou teatre es donà a conèixer per exemple el notari Joan Palou Coll que presentà el seu primer treball teatral *Broma improvisada*¹⁷⁸. La seva obra més coneguda però fou *La Campana de la Almudaina* (1859), després aquest abandonà el món de l'escriptura i es dedicà plenament a exercir de notari a Palma¹⁷⁹. Els anys seixanta, sobretot, l'any 1865 a la història sobre els centenari de l'entitat es cita com l'any dels aires revolucionaris, com si a partir d'aquella data es congruís a Mallorca el moviment revolucionari que estallaria en força l'any 1868¹⁸⁰. A finals de 1865 s'ha de tenir en compte que era l'any de l'arribada dels Amics dels Pobres a Mallorca i que professaven idees radicals com esmenten les fonts de l'època. Ja durant el Sexenni Democràtic hi continuaven com a socis Pere Josep Gelabert Pol, Antoni Marroig Bonet, Rafel Manera Serra, Cristòfol Pons Clar, Joan Palou Coll, Marià Quintana Ramon, Josep Rosich Mas i altres de nous i que ja destacaven en el camp del republicanisme com Josep Estade Coll –el seu pare el progressista Miquel Estade Sabater i el seu germà des de 1864 eren socis-¹⁸¹. El 1869 Josep Estade Coll era el vicepresident del Círculo Mallorquí. Altres socis del món burgès liberal i republicà eren Nicolau Humbert Burguer, Gabriel Humbert Burger, Gabriel Reus Lladó –dels monàrquics demòcrates-, Josep Salas Palmer, Francesc Siquier Garau entre d'altres¹⁸². També havia arribat a Mallorca el mestre català

sección de dibujo, sección de armas, sección de dramática, sección de música y sección de tenis. 1852, 1883, 1890, 1922-23.

¹⁷⁶ El desembre de 1861 s'hagué de donar de baixa com a soci. ARM, Fons Círculo Mallorquí, Caixa 55, *Correspondencia y documentación, 1860-1866.*

¹⁷⁷ El Teatre de Palma tornà a obrir les seves portes el novembre de 1857 però el juny de 1858 tornava a tancar les seves portes a causa d'un incendi.

¹⁷⁸ SANMARTÍN, J.: *Op. cit.*, p.39-40.

¹⁷⁹ Joan Palou Coll havia nascut a Palma el 1829. Era orfe de pare i el seu oncle Antoni Coll Muntaner es féu responsable d'ell. Estudià a la Universitat de Barcelona i a La Central on obtingué el títol d'advocat el 1852. De 1852 a 1855 formà part del col·legi d'advocats però volia tornar a Madrid i entregar-se per complet als treballs literaris pels quals des d'infant havia mostrat predilecció. Però el seu oncle que es negava a que Joan Palou Coll es dediqués a escriure li adquirí una notaria per a ell amb residència fixa a Palma i frustrà el seu projecte de fer-se poeta. La vida literària el portà a la vida política activa, va formar part del partit progressista de Mallorca i féu part de la junta directiva de l'associació progressista de Palma. El 1869 fou elegit diputat en la candidatura monàrquica democràtica. A PRIETO, M.: *Op. cit.*, p.505-506.

¹⁸⁰ Sanmartín no dona dades clares, simplement apunta a un conflicte dintre de la junta a causa d'un robatori esdevingut a l'església de Manacor, per aquest motiu una part dels homes que formen la junta volen aturar els actes programats però un altre sector es nega rotundament aturar uns actes que ja estan preparats i que han costat diners. Al final triomfa la proposta de continuar amb els actes programats. A SANMARTÍN, J.: *Op. cit.*, p.57-58.

¹⁸¹ ARM, Fons Círculo Mallorquí, Caixa 55, *Correspondencia y documentación. 1860-1866.*

¹⁸² ARM, Fons Círculo Mallorquí, Caixa 110, *Relaciones mensuales de socios. 1868-1878.*

Joan Goula que s'ocupà en aquell moment, el 1868, del càrrec com a professor de la secció filharmònica. Els mallorquins van convèncer a Goula perquè es quedés a Mallorca proporcionant-li moltes classes de música i cant. Al cap de poc, Joan Goula, fou encarregat d'instruir als socis de l'Orfeó Republicà¹⁸³.

Conèixem poques iniciatives dutes a terme per aquest sector que estava al capdavant de l'entitat més moderna de Mallorca. Una de les campanyes que impulsaren els anys que presidiren els democràtes el Círculo Mallorquí fou la campanya per recollir diners en favor de l'invent del català socialista utòpic Narcís Monturiol. També treballaren ben d'aprop de l'Ateneu Balear inclús en els anys 60 hi hagué la voluntat de fusió d'ambdues entitats que al final no collà. La comissió encarregada de recaptar diners en favor de l'ictineu de Narcís Monturiol formada per Pere Gual, Pere Sans Serra i Joaquim Fiol organitzà un concert filantròpic en el local del Círculo Mallorquí l'agost de 1862. Narcís Monturiol des de Londres el novembre de 1862 envià els seus agraïments a la junta del Círculo Mallorquí per haver organitzat un concert en favor de l'ictineu i pels diners recaptats a través de la subscripció creada pel Círculo Mallorquí¹⁸⁴. *El Eco de las Baleares* també havien anunciat la gran funció de cant que preparava el Círculo Mallorquí a benefici de Narcís Monturiol i anunciaven que també des de *El Eco de las Baleares* havien iniciat una subscripció pel mateix objecte¹⁸⁵. El gener de 1863 es continuaven recaptant diners i l'encarregat de recollir-los era Joaquim Fiol¹⁸⁶. Sembla que durant els anys seixanta fou un espai de debat i reunió política dels homes afins a les idees democràtiques i que després, el 1868, tingueren un paper polític destacat però ja per aquells anys tingueren cert pes a l'Ajuntament de Palma.

Els cafès teatre i les societats mutus i recreatives foren espais populars lligats al poble i on els demòcrates –sobretot els socialistes– aprofitaren per fer xarxa i expandir entre les classes obreres el seu ideal. En aquests espais bàsicament hi acudien les capes populars però en les juntes directives hi troben a petits burgesos que pretenien ajudar a l'obrer desemparat i proporcionar-li socors, instrucció i també esbarjo. El 6 de desembre de 1836 foren suprimides les organitzacions gremials, mentre que les societats de socors mutus foren autoritzades en una Reial Ordre de 1839¹⁸⁷. En aquest moment és quan es crearen les primeres societats o casinos eminentment populars com el Casino Artístic Industrial o cafès i centres de recreació popular

¹⁸³ SANMARTÍN, J.: *Op. cit.*, p.81.

¹⁸⁴ ARM, Fons Círculo Mallorquí, Caixa 55, *Correspondencia y documentación, 1860-1866*. En total recaptaren 3.774 reals de vellón.

¹⁸⁵ *El Telégrafo*, 15-05-1862. *El Eco de las Baleares, periódico literario y de noticias* era una publicació quinzenal que sortí de 1861 a 1863. S'imprimia a la impremta La Palmesana a càrrec de Francesc Rosselló Frau però el tercer any -1863- s'imprimí a la impremta de Josep Ramis Arbona (El 1880 Josep Ramis Arbona va ser el director del setmanari *La Bocina*. S'imprimia a la impremta de Joan Colomar). Segons Lluís Alemany *El Eco de las Baleares* fou el substitut de *El Isleño* que fou suspès pel Capità General arrel de *la Ortegada* i sols es publicà mentre durà la suspensió de *El Isleño*. ALEMANY, L.: *Las publicaciones periódicas en Mallorca: contribución a su estudio*, Palma, s.p., 1955. Treball inèdit guanyador dels Premis Ciutat de Palma 1955.

¹⁸⁶ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 19-01-1863.

¹⁸⁷ Entre aquestes trobem La Protectora (1844), La Protección (1856), La Asistencia Palmesana (1859), El Amparo(1860), La Protectora (Llucmajor, 1866), etc.

com El Recreo Social i les primeres mutualitats de caràcter popular¹⁸⁸. El 1866 encara existia la societat de El Recreo Social, que a més dels serveis mutuels també disposava d'un espai de cafè i teatre. El novembre al seu local s'interpretà una obra sobre l'agermanat Joan Odon Colom¹⁸⁹. El 1864 Enric Bonet ja havia realitzat un debat en el si de l'Ateneu Balear sobre el tema de les Germanies a Mallorca i també des de l'Ajuntament s'havia proclamat Fill Il·lustre a Joan Crespí, així com també s'havia dedicat un carrer a Joan Odon Colom. El 1870 es commemoraren les germanies amb una gran manifestació impulsada pels republicans federals i obrers del Centre Federal de Societats Obreres. Anteriorment, a l'estiu de 1855 s'havia estrenat l'obra del publicista republicà Fernando Garrido *Un día de Revolución* al teatre El Recreo Social¹⁹⁰. Sobre el teatre de El Recreo Social en tenim alguna notícia a través de *El Iris del Pueblo* (1855) en la qual ens parla que s'han representat dues funcions en el *teatre-casero*¹⁹¹. Al capdavant del teatre amateur que s'hi representava hi havia un grup de joves. Des del diari democràtic s'animava en aquests joves a continuar amb les seves reunions recreatives i el definien com un centre de diversió moral e instructiu¹⁹². Un altre de les societats on es realitzaven funcions de teatre era al Casino Artístico Industrial i també es donava l'enhorabona des de *El Iris del Pueblo* per la tasca que feien aquests homes amants de l'educació del poble¹⁹³. Segurament era un dels espais en els quals hi freqüentaven els republicans. Línies més avall tornem a incidir en els cafès com espai d'arribada de les idees democràtiques i republicanes.

Més lligada a aglutinar les classes populars era la societat anomenada El Amparo i no pas les altres societats descrites com l'Ateneu Balear o el Círculo Mallorquí més pròpies de la naixent burgesia mallorquina. Aquest casino ja portava el nom del que era el seu vertader objectiu: *amparo*. Es tractava d'una de les primeres mútues liderades per demòcrates i que pretenia ajudar a les classes obreres en cas de desemparament a causa de malaltia, defunció, accident laboral, etc. i també tenia com a objectiu donar instrucció als seus socis. Aquesta societat a l'octubre de 1865 col·laborà intensament amb els Amics dels Pobres de l'Ateneu Català de la Classe

¹⁸⁸ FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1994b, p.352.

¹⁸⁹ El drama que s'havia d'interpretar en el cafè del Recreo es titulava *Juan Colom*. A LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 14-11-1866.

¹⁹⁰ Es tractava d'un drama en un acte original de Fernando Garrido. Aquesta obra fou representada en molts teatres. Des de la premsa democràtica s'anunciava l'obra la qual es podia adquirir per 2 reals a algunes llibreries de Madrid on residia l'autor de l'obra: "Nuestro apreciable amigo y corresponsal el joven demócrata D. Fernando Garrido, nos ha remitido su drama que con el título de Un día de revolución y con extraordinario aplauso se ha representado en Madrid, hace algunos días. Recomendamos su lectura de tal producción, y damos el mas sincero para bien al joven demócrata, porque ha logrado añadir un nuevo lauro a los que tiene conquistados ya". A *El Iris del Pueblo*, 23-05-1855.

¹⁹¹ Segons dades aportades per Antoni Nadal, El Recreo estava situada a l'exconvent de la Misericòrdia, cantonada dels carrers Passadís i del Forn del Racó, i donava per darrera al carrer de Sant Bartomeu. Segons l'arxiduc Lluís Salvador, constava de dues sales des de les quals es dominava l'escenari: una sala de teatre, amb una capacitat per unes 180 persones, i un cafè que podia donar cabuda a 200-250 persones, però moltes de les quals havien d'estar dretes. En aquest teatre hi representaven companyies professionals i d'aficionats. A NADAL, A.: *El teatre mallorquí del segle XIX*. Palma, Documenta Balear, 2007, p.9.

¹⁹² *El Iris del Pueblo*, 11-04-1855. A El Recreo Social s'havia executat la comèdia titulada "Un verdadero hombre de bien" a *El Iris del Pueblo*, 18-05-1855.

¹⁹³ *El Iris del Pueblo*, 30-04-1855. Algunes obres representades foren "El novio a pedir de boca" de Manuel Breton de los Herreros.

Obrera¹⁹⁴. El Amparo s'havia creat al desembre de 1859 però els seus estatuts foren aprovats el 9 de juny de 1860¹⁹⁵. Llabrés Bernal contava que el Casino del Amparo era el 1864 una societat de caràcter mutualista que no obstant servia per tenir reunions recreatives, tenia gabinet de lectura de diaris i càtedres d'instrucció primària i una altra de moral, també realitzaven balls en èpoques determinades¹⁹⁶. El 1864 estava ubicada al carrer Miñonas, número 5¹⁹⁷, on posteriorment durant l'època del Sexenni Democràtic s'hi ubicarà al mateix carrer el Casino Republicà. Tal com definien els seus estatuts aquesta societat tenia per objecte proporcionar als seus associats socors mutus, instrucció, decoroses diversions i demés avantatges que s'obtenien en el tracte de les persones. Aquesta societat comptava amb l'assistència als socis malalts i a les seves famílies. L'assistència era en cas de malaltia, inutilitat o viduitat. Entre els membres que formaren part d'aquesta societat trobem a Jaume Lluís Ramonell, secretari el 1860, Antoni Villalonga Pérez –soci que el 24 de novembre de 1860 va rebre una carta on se'l informava de la modificació de l'article 35 del reglament de la societat-, i eren president i secretari accidentals Nicolau Llull i Lluís Terrades¹⁹⁸. Mentre que el 1864 era president Joaquim Fiol¹⁹⁹, aquest últim director de *El Iris del Pueblo* (1855). En el cas de Lluís Terrades durant el Sexenni Democràtic formà part com a soci del Casino Republicà. També degué estar vinculat al Casino El Amparo el metge Llorenç Muntaner que participà activament amb els Amics dels Pobres de Barcelona (1865). Aquesta societat el 1869 continuava existint i el nombre de societats recreatives i mutuals havia augmentat i juntament amb El Recreo Social havien esdevingut els precedents a Palma en matèria mutual i en el cas de El Amparo havia estat impulsada pels cercles demòcrates dels quals brotarien els primers republicans²⁰⁰. Un altre casino era el de La Marina ubicat a la barriada de Santa Catalina a l'any 1866. Durant el Sexenni Democràtic aquest casino estigué vinculat al republicanisme federal i segurament dos anys abans de la Revolució de Setembre alguns dels seus homes també simpatitzaven amb la idea republicana. El domicili social es trobava al carrer Pelaire, número 58 i era president Joan Lluís Ferriol i un altre dels impulsors era Antoni Salom veí del raval de Santa Catalina i que en fou secretari. Després de la sol·licitud presentada al govern de la província el mes de març finalment l'octubre de 1866 fou aprovat el

¹⁹⁴ El Casino El Amparo aglutinà en el seu si una secció dels Amics dels Pobres de Barcelona en motiu del còlera de 1865. Com ja hem vist es van implicar en el projecte els primers demòcrates i republicans de Mallorca com per exemple Benet Seguí Ros, els germans Miró o els germans Estrada.

¹⁹⁵ *Reglamento general de la sociedad de socorros mutuos denominada El Amparo*. Palma, Imprenta de la V. de Villalonga, 1860.

¹⁹⁶ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Tom III, p.65.

¹⁹⁷ LEZCANO, A.; ROSSELLÓ, M.C.: "Sociedades privadas mallorquinas del siglo XIX: introducción a su catalogación". *BSAL*, 39, (1983), p.542.

¹⁹⁸ *Reglamento general de la sociedad de socorros mutuos denominada El Amparo*. Palma, Imprenta de la V. de Villalonga, 1860.

¹⁹⁹ *Reglamento general de la sociedad de socorros mutuos denominado El Amparo aprobado por el gobernador de esta provincia*. Palma, Imp. V. de Villalonga, 1865.

²⁰⁰ La relació de les societats de recreo que existien a Palma el juliol de 1869 eren: Casino Palmesano, Circulo Mallorquín, Casino Balear, Asistencia Palmesana, Protección Artística, Ateneo Balear, Academia Artística Industrial, Casino Central, Casino Mallorquín, Sociedad Filharmónica Científica, Casino de la Paz, Casino La Marina, La Fraternal, La Aplicación, Hermandad Filharmonica, Casino El Recreo, Casino La Fraternidad, La Previsora, La Habanera, Tertulia de la Amistad, Casino Forense, Sociedad la Juventud Palmesana, Las Bellas Artes, Progreso Mercantil. A AMP, Fons Pons 1066/14. *Diversiones públicas que han tenido lugar en este distrito municipal en los años 1865-1870*.

reglament. En aquell moment traslladaren el seu domicili al carrer de l'Hort²⁰¹. El 1869 es tornà redactar un nou reglament, la presidència va recaure a mans de Josep Reynés i els objectius del casino eren la diversió i també la instrucció, tenien un gabinet de lectura i també disposaven d'un billar i altres jocs no prohibits²⁰². Ni Antoni Salom ni Joan Lluís Ferriol formaven part de la nova junta. A la part forana també es visqueren experiències mutualistes com en el cas de Lluçmajor amb la fundació de La Protectora el 1866. Fou impulsada pels primers republicans llucmajorers com Nicolau Taberner i Mateu Ripoll i tingué continuïtat al llarg del vuit-cents²⁰³.

A més de les societats mutualistes, altres societats més vinculades a l'esbarjo a la ciutat eren el cafè cantant Universo. Hem vist com en aquest cafè el 1862 es féu un acte per rebre a Emilio Castelar en la seva visita a Mallorca. Es trobava situat a l'antic convent de les Monges de la Misericòrdia (carrer Sant Bartomeu) on després s'hi instal·là el Casino Republicà. En la seva re inauguració (1864) s'interpretà la parodia catalana *L'Esquella de la Torratxa*²⁰⁴. El cafè Universo era regit per Joan Roca Pascual que durant el Sexenni Democràtic fou una de les ànimes del Casino Republicà i també del diari federal *El Rayo* (1869-1870). Al cafè Universo bàsicament hi havia cant i ball i no tenien gabinet de lectura²⁰⁵. L'altre cafè destacat era El Recreo situat al carrer Rincón i que estava vinculat a la societat mutualista i recreativa El Recreo Social. A més de servir-se cafès, xocolata i begudes hi havia joc de billar i es cantava diàriament però tampoc gaudia de gabinet de lectura²⁰⁶. Hi havia en total a la ciutat de Palma 7 cafès i dos dels quals eren cafès cantants que eren els que hem anomenat: El Recreo i el Universo²⁰⁷. Aquests cafès com les societats recreatives i mutuels foren un punt d'encontre entre la classe obrera i la burgesia demòcrata i es convertiren en aquests anys en nius dels amants d'aquestes idees. A tall d'exemple podem veure el nom d'algunes de les sarsueles que compongué Miquel Bibiloni Corró i que interpretà al cafè Universo. Si ens fixem amb els títols

²⁰¹ AMP, Fons Pons 1506/11, *Casino de la Marina en Santa Catalina, 1866*.

²⁰² AMP, Fons Pons, 1505/23, *Casino de la Marina, 1869*.

²⁰³ La Protectora fou creada dia 1 de març de 1866. La societat havia de facilitar assistència mèdica, ajuts econòmics als invàlids i als malalts, petites indemnitzacions a les vídues dels socis morts, etc. A més la societat pretenia moltes coses més: procurar instrucció, decoroses diversions, tots els avantatges que s'obtenen en el tracte de les persones, segons deien els seus estatuts. A GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 1992, p.11.

²⁰⁴ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 10-09-1864.

²⁰⁵ Vet aquí el nombre de cants i balls que es celebraren al cafè Universo de Joan Roca segons una estadística de l'Ajuntament de Palma: "Relación que da Juan Roca, dueño del café cantante, nominado del Universo, manzana 128 del género de espectáculos, y número de funciones públicas, que se han dado en su establecimiento, en todo el año anterior, de 1864 a saber [...] Desde el 1º de enero, hasta el día 17 de marzo, función diaria, compuestas de piezas de canto insignificantes, y parodias en catalán, precio de entrada seis cuartos, que después los dan en consumición. Durante este período de setenta y siete días, han tenido lugar, en varios sábados y domingos, nueve bailes públicos, siendo el precio de entrada 2 reales de vellón. Desde el día 27 del mismo mes de marzo hasta el día 4 de junio, que son 70 días, y de función diaria, del mismo genero, y precios arriba dichos, habiendo tenido lugar, en sábados y días festivos, diez bailes públicos. Desde el día 10 de septiembre, hasta el 31 de diciembre, o sean tres meses y veinte y un días, función diaria, siendo igualmente como las arriba dichas, habiendo tenido lugar en este último período 12, bailes públicos. Total de las funciones durante todo el año de 1864: 258. Total de bailes en el mismo año: 38". A AMP, Fons Pons 1066/14, *Diversiones públicas que han tenido lugar en este distrito municipal en los años 1865-1870*. Joan Roca signava la relació feta en data del 3 de maig de 1865.

²⁰⁶ AMP, Fons Pons 1590/7, *Número y estado de todos los casinos, liceos, ateneos y demas asociaciones de recreo públicas y particulares existentes en esta Ciudad, 1864*.

²⁰⁷ També existien 208 tavernes, 132 ubicada a la ciutat i al seu raval i 46 ubicades al terme rural. A AMP, Fons Pons 1066/14, *Diversiones públicas que han tenido lugar en este distrito municipal en los años 1865-1870*. Estadística del 8 de febrer de 1868.

de les peces ens adonarem que estaven lligades al pensament demòcrata vinculat als socialistes en el qual es sumergí Miquel Bibiloni als anys 50 a Madrid on va conviure amb les idees republicanes socialistes. Es tractava de sarsueles que no s'han conservat llevat de *El castillo de Bellver o la Corte de D. Jaime II*. Dins l'ambient liberal democràtic i popular podem destacar la titulada *Pobres y ricos, Los esclavos de América o Juan Odon Colom o Los comuneros en Mallorca*. El 1860 signà sarsueles en castellà sobre la Guerra d'Àfrica musicades per Felip Gioffredi, representades a El Recreo on ell actuava com a tenor²⁰⁸.

En quan als espais d'instrucció popular, hem de tenir en compte el centre que creà Jeroni Bibiloni, Jaume Balaguer i Joan Bo²⁰⁹. Aquest col·legi es fundà el 1849, era un col·legi de primer ensenyament i comptava amb un gimnàs. El prevere Jeroni Bibiloni el 1854 passà a exercir com a catedràtic a l'Institut Balear i a més combinava la seva tasca de professor amb la tasca periodística escrivint a *El Genio de la Libertad* i més endavant a *El Iris del Pueblo* (1869-1876). I més en compte hem de tenir la Acadèmia Instructiva d'Artesans que impulsà Miquel Quetglas Bauzà el 1852²¹⁰. A la mort de Miquel Quetglas Bauzà (1872), en una de les necrològiques es recordava l'escola que regentà Quetglas durant quatre anys i que ell mateix havia fundat i un dels lemes que havia inculcat als seus alumnes era el de "llibertat, treball i instrucció"²¹¹ i també una altra necrològica recordava el seu pas per l'Acadèmia Instructiva d'Artesans:

"En 1852 reunido con un pequeño número de amigos hijos también del pueblo promovió la formación de la Academia Instructiva de Artesanos de la que fue su primer presidente, de aquella pequeña sociedad salieron los primeros y mejores gérmenes del gran partido republicano mallorquín. La revolución de julio de 1854 dio un poco de expansión a nuestra idea y del seno de una pequeñísima agrupación salió el primer *Iris del Pueblo* que no pudo entonces llamarse republicano y que murió al ver que espiraba la revolución que le dio origen. Después del golpe de estado y reacción Narvaizta que le siguió continuó Quetglas con los pocos amigos que le seguían la propaganda y estudio de los principios democráticos y cuando por causas que no es ocasión de reseñar, fue precisa la disolución de la Academia Instructiva de Artesanos, no tardó mucho nuestro desgraciado amigo en procurar y obtener la creación de un club que al paso que instruía a los ignorantes y desheredados de la fortuna, era una conspiración continua, en lo que sus fuerzas alcanzaban, contra la dominación borbónica que por tanto tiempo fue el ludibrio y vergüenza de nuestra desgraciada patria. Forzado este círculo a vivir casi siempre en la oscuridad a causa de las Instituciones políticas que nos gobernaban fue sostenido hasta la revolución de septiembre por un puñado de jóvenes, aunque pocos, entusiastas por su idea. Desde la revolución de septiembre acá son demasiados conocidos los actos públicos de Quetglas para que no los

²⁰⁸ DD.AA: *Diccionari del teatre a les Illes Balears*. Palma, Lleonard Muntaner i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

²⁰⁹ De Joan Bo (Maó, 1817) era professor d'idiomes, sabem que el 1864 s'afilià a la lògia La Fraternidad i després a Los Amigos de la Humanidad de Mahón. També el tenim identificat com a soci del Círculo Mallorquín –el 1852–.

²¹⁰ Segurament degué restar en peu durant tot el Bienni Progressista i el 1856 hagué de tancar les seves portes.

²¹¹ *El Iris del Pueblo*, 23-05-1872. Necrològica escrita per Joan Obrador Peris des de Cuba.

conozca todo republicano federal²¹².

Com veiem aquesta escola de Miquel Quetglas fou el nucli originari dels primers republicans mallorquins i que amb l'arribada de la Vicalvarada (1854) les seves idees es pogueren estendre amb més facilitat ja fos mitjançant un diari com *El Iris del Pueblo* o a través d'altres cercles com la Milícia, els casinos com El Amparo, els cafès cantants, etc. Després de 1856 amb el tancament de l'Academia Instructiva Artesana, Quetglas impulsà una altra societat democràtica que hagué d'esquivar els controls de vigilància i als agents de la policia del govern reaccionari. Aquest club estigué obert fins poc abans de la Revolució de Setembre²¹³. Segurament era un club vinculat a la societat secreta *El Falansterio* de la qual parlarem més endavant. Dintre del republicanisme espanyol una de les societats secretes actives era la societat carbonària *Los Hijos del Pueblo*²¹⁴. De cap als anys 60 s'organitzà la societat secreta *El Falansterio* i de la que deduïm que existí una branca organitzada a Mallorca. Miquel Quetglas Bauzà havia organitzat (a partir 1856) després del tancament de la seva escola per obrers un club democràtic que hagué de resistir a les estrictes normes del règim de Narvaez. A partir de 1868 la llavor de la idea republicana sembrada en els anys anteriors germinà exitosament creant-se nombroses societats republicanes i un partit republicà federal. Dins aquest club del qual no en tenim gairebé informació és també on congruà el republicanisme federal mallorquí als anys previs de la Revolució de Setembre.

També s'ha de tenir en compte l'impuls en matèria educativa que es donà durant el Bienni Progressista. Isidre Arabí mestre republicà de sa Pobla (Mallorca), el 1855 entregà un projecte a l'Ajuntament de Palma per tal de projectar una escola per obrers²¹⁵. També durant el Bienni Progressista (1854-1856) s'impulsà una escola industrial. Tot amb la intenció que els artesans, pares de família, portessin els seus fills en aquesta escola per tal que tinguessin l'oportunitat de rebre instrucció ja que fins aleshores les places en el treball com els vapors, les fàbriques o empreses industrials eren exercides per estrangers²¹⁶. Entrats a la dècada dels 60 es fundà l'Ateneu Industrial (1862) a càrrec de Pere d'Àlcantara Peña amb l'objectiu d'ensenyar als obrers les noves tècniques per a la construcció i la indústria o el Casino Artístico e Industrial, fundat a Palma el 1853 per artesans de Palma²¹⁷. Tots aquests projectes educatius anaven lligats al desenvolupament industrial i comercial que es vivia a l'illa i eren impulsats per la burgesia incipient i de tendència progressista i també democràtica. En la dècada dels 80 del segle XIX

²¹² *El Iris del Pueblo*, 20-02-1872.

²¹³ Ignasi Vidal recorda el pas de Quetglas al capdavant d'aquest club democràtic. A *El Iris del Pueblo*, 26-02-1872.

²¹⁴ Sobre aquesta societat secreta en poden trobar informació a: EIRAS, A.: *Op. cit.*, 1961 i més endavant tornarem a parlar de les societats carbònaries quan parlem dels socialistes mallorquins residents a Madrid.

²¹⁵ Isidre Arabí fou amic personal de Miquel Quetglas i Jeroni Bibiloni, dos dels dirigents més importants del republicanisme federal. Ja durant el Sexenni Democràtic, Arabí fou un membre destacat del comitè republicà federal de sa Pobla (Mallorca) i corresponsal del diari i òrgan del partit *El Iris del Pueblo*, i president de la societat La Fraternidad Social. A LLINARES, J.: "Entorn a l'obra pedagògica d'Isidre Arabí Andrades (1854-1905): 50 anys de magisteri a sa Pobla" a I Jornades d'Estudis Locals a Sa Pobla. Sa Pobla, Ajuntament de Sa Pobla, 2008, p.157.

²¹⁶ Es tractava aleshores de crear enginyers. Aquesta escola aconseguí obrir l'u d'octubre de 1856. *Diario de Palma*, 29-09-1856.

²¹⁷ FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1994b, p.353.

aquesta mateixa burgesia creà nous projectes similars amb l'objectiu de fomentar la indústria i el comerç com l'Escola Mercantil (1880) o l'escola industrial impulsada pel federal Joan Oliver *Maneu*. En ple Sexenni, naixeren altres centres instructius de gran pes, com l'Escola Republicana Democràtica (1869) o la pròpia escola del Casino Republicà (1869). També dintre dels cercles liberals progressistes de l'Ateneu Balear s'havia discutit sobre donar instrucció a les classes obreres i també s'havia proposat parlar de la millora de l'ensenyament públic. A més els mateixos demòcrates a través de la premsa comencen a incidir amb la problemàtica de la instrucció pública com el cas del federal Joaquim Quetglas Bauzà que el 1866 publicà en l'Almanac del diari progressista *El Isleño* un article titulat "Sobre la instrucción pública y primaria de las Baleares" i que posava de manifest la necessitat de millorar l'ensenyament primari a les illes. En ell esmentava la propaganda i difusió de les primeres nocions del saber entre les classes treballadores i pobres de la societat en les que ell participava tal com feien els sectors republicans en aquella època en altres indrets de la geografia²¹⁸. En aquest article Joaquim Quetglas -redactat el 1866- pretenia analitzar la situació educativa des de 1857 amb la posada en marxa de la llei Moyano que propugnava una instrucció gratuïta i obligatòria. Es demanava si l'aplicació d'aquesta llei marxava igual que a les demés províncies, si el professorat era retribuït tal com manava la llei, si les escoles ocupaven els locals apropiats, etc. Per Joaquim Quetglas els resultats de la instrucció sobre les masses populars eren totalment benèfics i creia que la instrucció primària per si sola i ben dirigida, bastava per treure de la postració al poble més abatut i regenerar-lo²¹⁹. En aquest article mostrava la realitat educativa que vivia Mallorca, on des de 1857 denunciaven que no es complia la llei i que les juntes provincials i locals no n'havien fet cas i no l'havien aplicat. No és d'estranyar que un cop que es formà el nou govern revolucionari de 1868 les juntes d'educació fossin ocupades majoritàriament per republicans i donassin un fort impuls a la instrucció pública donat el panorama desolador anterior²²⁰. En aquest text aportava dades estadístiques que situaven les Balears entre les 10 províncies menys afavorides per la instrucció²²¹. Davant aquesta situació, Joaquim Quetglas en primer lloc assenyalava com a culpables als pares perquè no valoraven els avantatges de la instrucció i no enviaven els seus fills a les escoles i també assenyalava com a culpable l'abandonament per part de l'ajuntament i de les juntes locals la instrucció pública²²². Aleshores la solució segons ell, estava en mans dels ajuntaments i juntes locals que havien de fer entendre a les famílies la necessitat d'instruir als seus fills. Alguns com Isidre Arabí, amic de Miquel Quetglas Bauzà i Jeroni Bibiloni, exercint de mestre al poble agrari de sa Pobla adaptà

²¹⁸ En aquest sentit el seu germà Miquel Quetglas, regentava l'Acadèmia Instructiva d'Artesans des de 1852 on el objectiu era instruir a les classes treballadores i més desvalgudes de la ciutat.

²¹⁹ QUETGLAS, J.: "Sobre la instrucción pública y primaria de las Baleares" a *Almanaque de las Islas Baleares para el año 1867*. Palma, 1866, p.136-144.

²²⁰ En aquest article Joaquim Quetglas dirà "pues sin una instrucción primaria bien dirigida, bien organizada, bien desarrollada, no es posible que exista pueblo alguno capaz de marchar por el verdadero camino de los adelantos, por la segura senda de la libre y moderna civilización". *Ibidem*.

²²¹ "Solo un alumno por cada veinte y nueve almas concurre a las escuelas públicas y privadas, segun los datos estadísticos que tenemos a la vista, existiendo tan solo la de Lugo en la proporción de uno por cada treinta y cuatro, guardándola las cuarenta y siete restantes muchísima mas ventajosa. *Ibidem*."

²²² Amb el pretext que suposen una càrrega molt gran en els pressupostos municipals sense pensar amb la inversió futura que s'està fent i que reportarà interessos.

els horaris de l'escola a la feina al camp davant l'alt absentisme escolar. Aquest mateix grup durant el Bienni Progressista intentà crear una escola per obrers a Palma. Joaquim Quetglas en el seu article també denunciava que estudiar només tres anys com preveia la llei no era suficient. Una solució que proposava eren les escoles d'adults, les quals deia que a les Balears eren pràcticament desconegudes i que només n'existien una o dues²²³. Augurava que fent que els obrers assistissin a aquestes classes nocturnes ajudaria a apartar-los de les tavernes i del joc en què estaven inmersos i d'allò que estava convençut era que la instrucció acabaria amb l'estupidesa i el vici²²⁴. A partir de la Revolució de Setembre participaren del poder i pogueren dur a terme els seus plans per millorar l'educació i les condicions de vida de les classes treballadores.

Un altre dels espais era la casa dels Villalonga i Escalada. El casal dels Villalonga i Escalada en el carrer de Sant Francesc de Palma hauria estat un punt de confluència ideològica important a l'empar del mecenatge exercit per l'heterodox Francesc Marià Villalonga Escalada. Allà es departia amb viatgers inquiets, exiliats, militars progressistes, amb professionals estrangers com Paul Bouvy o Paulí Vernière, també devia ser freqüent trobar-hi personatges significatius de l'heterodòxia social i el radicalisme polític com Joaquim Fiol, Miquel Quetglas o el mateix Jeroni Bibiloni²²⁵. El pare d'Antoni Villalonga Pérez, Francesc Marià de Villalonga i Escalada, era l'hereu del patrimoni familiar dels Villalonga-Escalada i dels vincles de can Bordils. Fou un noble d'ideologia liberal, un dels primers volterians de Mallorca i uns dels primers pocs mallorquins que acolliren a George Sand i Frederic Chopin quan vingueren a Mallorca, viatjà sovint per Europa, fou l'inspirador, segons sembla, d'un dels personatges de la novel·la *Los muerto mandan* del republicà valencià Vicente Blasco Ibañez²²⁶. El seu fill, Antoni Villalonga Pérez (1821-1910) fou pràcticament fins a la seva mort un dels líders del Comitè Republicà Federal de les Balears i el fill d'aquest –Francesc Villalonga Fàbregues– també milità dintre dels corrents republicans i fou també com el seu pare batlle de Palma. Antoni Villalonga –el 1849– es trobava a Barcelona estudiant²²⁷ juntament a un altre grup afí a les idees democràtiques com Guillem Forteza, Joaquim Fiol, Rafel Manera, Gabriel i Lluís Castellà, Joan Palou Coll, Eusebi Miró Piquer, Emili i Lluís Pou, Joan Albis, entre d'altres. L'agost 1851 partia cap a Barcelona segurament a continuar els seus estudis que mai va completar²²⁸. Durant el Bienni Progressista formà part del Comitè democràtic de Mallorca i el 1859 era un dels membres de la junta

²²³ El 1865 l'Ateneu Balear va convocar uns premis i la temàtica a tractar era sobre l'organització d'escoles gratuïtes per adults a Palma.

²²⁴ Al final del seu article acabava amb la següent valoració: "Escuelas de niños y niñas, con escasa concurrencia; los adultos, sin clases a que asistir; los locales, cuando no malos, imperfectos y el profesorado falto de estímulo y de recompensa. Esta es la verdad, la verdad que por mucho que amargue, decirse debe en voz alta, con el objeto de que se administren pronto, digamoslo así, eficaces remedios, a los males que aquejan, institución de tanta importancia, para la moral, progreso y perfeccionamiento de las masas populares". QUETGLAS, J.: *Op. cit.*, p.136-144.

²²⁵ FULLANA, P.; MARIMON, A.: *Op. cit.*, p.21.

²²⁶ MOREY, A.: *Op. cit.*

²²⁷ ARM, Fons El Mallorquí i El Barcelonés, Caixa 38, *Registro de pasajeros de salida y entrada, 1848-1849*. El 3 de juny de 1849 viatgen cap a Barcelona els estudiants Guillem Forteza, Joaquim Fiol Pujol i Antoni Villalonga.

²²⁸ ARM, Fons El Mallorquí i El Barcelonés, Caixa 199, *Relación de los pasajeros que conduce de Palma a Barcelona*. El 2 d'agost de 1851 viatjava en destí a Barcelona Antoni Villalonga, fill de hisendat.

democràtica encarregada de gestionar la subscripció a Mallorca en favor dels orfes de Tomàs Bru. Durant el Sexenni Democràtic (1868-1874) fou batlle de Palma (1872) i diputat a Corts (1873). Les seves idees democràtiques arran del cop d'estat del general Pavía el gener de 1874 li valgueren la presó i el desterrament a València i Albacete (1875). Durant la Restauració reorganitzà el qui sempre fou el seu partit, el PRDF, i es mantingué fidel al republicanisme de Pi i Margall. Una altra de les seves passions foren els llibres. Aquest arribà a acumular una biblioteca de devers 4.000 títols i va arribar a ésser una de les biblioteques particulars més importants de Mallorca. A causa del seu malestar econòmic es veié obligat a vendre el patrimoni bibliogràfic²²⁹. Aquesta col·lecció aglutinava les obres de tots aquells autors i literaris dissidents del segle XIX i que eren propis de la cultura democràtica i popular²³⁰.

1.2. La difusió impresa popular de les idees: la premsa i el llibre

Un dels primers diaris on hi feren les seves primeres passes els demòcrates fou *El Genio de la Libertad* (1839-1857). Es tractava d'un diari de tendència progressista, era dirigit per Pere Josep Gelabert Llabrés i els redactors en un primer moment eren Jeroni Bibiloni Llaneres i Francesc Carrió López²³¹. Com que era l'únic diari de l'oposició hi envien escrits de tots els homes que no eren massa benvists en els estrats dominats pel diari de can Guasp (conservadors). Així hi trobam obres en algun cas les primeres de Jeroni Bibiloni, de Miquel Quetglas²³², de Joan Palou i Coll (1828-1906), d'Eduard Infante i d'altres com Josep Francesc Vich i Sastre (1827-1859) el traductor de les *Poesies Fantàstiques* de Tomàs Aguiló al castellà²³³. A Josep Francesc Vich se l'ha d'incloure dins els cercles democràtics i socialistes de Madrid on participà de la redacció de premsa d'aquesta tendència i acompanyà a Antoni Ignasi Cervera gairebé en tots els seus projectes. A més era el corresponsal de *El Iris del Pueblo* (1855), fet que demostrava el contacte que no abandonaren mai els mallorquins residents a Madrid amb l'illa. El 1855 escrigué un poema dedicat a Charles Fourier al diari *La Democracia* impulsat per Garrido i Cervera a

²²⁹ Per posar la biblioteca a la venda se li encomenà realitzar un catàleg a Mateu Obrador –professor i periodista–, on indexà tots els títols de la col·lecció agrupats per grans temàtiques: teologia, jurisprudència, ciències, belles arts, història, literatura i poligrafia que sortí publicat el 1889. El 1921 l'Ajuntament de Palma comprà la col·lecció de llibres d'Antoni Villalonga, es traspasaren devers 3.600 títols de la biblioteca particular a la biblioteca de Cort que passava a conservar un poc més de la meitat de la col·lecció.

²³⁰ Parlem d'obres originals de Rousseau, Zola, Voltaire, com a escriptors francesos, o l'aplec de gairebé tota l'obra de Proudhon en francès i les corresponents traduccions al castellà, així com també algunes obres dels socialistes utòpics Sant Simon o Fourier. Iguament hi trobem les obres dels autors espanyols i catalans lligats a les idees més avançades com Fernando Giner de los Ríos, de la Institució Lliure d'Ensenyament; Francesc Pi i Margall, cap del PRDF; Emilio Castelar, que esdevingué president com Pi i Margall durant la Primera República, Fernando Garrido, un dels primers propagandistes del socialisme, Roque Barcia un altre propagandista republicà del segle XIX; l'escriptor Ayguals d'Izco, el primer a divulgar les novel·les obreres per al poble, etc. A MARTORELL, C.: "El patrimoni bibliogràfic d'Antoni Villalonga i Pérez: del descuit a l'oblit. Un infern de gestió", *Lluc*, 886-887, (2014), p.37-38.

²³¹ Sortí el 1839 i finalitzà el 1857 i fou substituït per *El Isleño*. A partir de 1846 foren redactors: Francisco Alcalde, Francesc Carrió, Joan Mut Danus i Jeroni Bibiloni. Entre 1848 i 1854 ho eren: Estanislau Piñano, Jeroni Bibiloni, Lluís Pou, Ramon Ballester, Pere Josep Gelabert Pol –fill– i Joaquim Fiol. ALEMANY, L.: *Op. cit.*, 1955. Treball inèdit guanyador dels Premis Ciutat de Palma 1955.

²³² El 14-10-1851 Miquel Quetglas escrigué un poema titulat "Un pensamiento" a *El Genio de la Libertad*. Reproduït a l'apèndix. En aquest poema ja es veu com Quetglas ha pres consciència de l'opressió de les classes treballadores. En el seu poema denuncia la situació de misèria i d'exploatació que pateix el poble treballador.

²³³ MAS, J., *Op. cit.*, 1979, p.143.

Madrid²³⁴. Algun cop *El Genio de la Libertad* va reproduir articles dels republicans socialistes de Madrid. El 1850 es féu difusió de la societat El Trabajador i s'enviaren cartes als subscriptors de les províncies a través del diari. Es publicaren articles sobre associacionisme i educació obrera. Per exemple el 20 de novembre de 1850 es publicava un article d'Antoni Ignasi Cervera publicat prèviament al diari *El Trabajador* i que es titulava "Instrucción Primaria"²³⁵.

Molts dels futurs homes defensors de la democràcia i de la república s'estaven formant en aquells anys a la Universitat de Barcelona o a la Universitat Central de Madrid. En el seu retorn a Mallorca participaren activament en la publicació d'articles o petites obres literàries. El seu retorn a l'illa coincideix amb el període revolucionari de la Vicalvarada i amb la il·lusió d'escampar els seus ideals demòcrates iniciaren la publicació *El Iris del Pueblo* (1855). Durant el Bienni Progressista fou possible emprendre el projecte d'una publicació de caràcter democràtica com *El Iris del Pueblo*. Fou el febrer de 1855 quan es començà a publicar *El Iris del Pueblo, periódico político literario y moral* a la impremta de P.J. Gelabert. Es publicava tres cops a la setmana i posà punt i final el 30 de novembre de 1855. A la segona època de 1869 a 1876 es subtitulà *periódico republicano federal*. El de la primera època no pogué explicitar obertament la seva defensa d'una república i es denominà simplement de tendència demòcrata, en total van treure 119 números. El director era Joaquim Fiol i els redactors Miquel Quetglas, Pere Josep Gelabert, Jeroni Bibiloni, Miquel Guasp Pujol i Joaquim Quetglas. També hi col·laboraven: Josep Boadas i Cristòfol Serra²³⁶. Segons Ferrer Flórez durant la primera època el grup girava entorn a Joaquim Fiol, Jeroni Bibiloni, Miquel Quetglas i l'editor Pere Josep Gelabert. Miquel Bibiloni Corró va col·laborar aquest primer període amb altres amics seus Pere Josep Gelabert que era editor i propietari d'una impremta, els germans Joaquim i Miquel Quetglas Bauzà i Miquel Guasp Ripoll. El va dirigir Joaquim Fiol i l'editor responsable sembla que era Joan Villalonga Gómez²³⁷ que durant el Sexenni edità alguns diaris republicans. La seva seu es trobava a la llibreria Gelabert situada a la plaça de Cort. Entre els seguidors de *El Iris del Pueblo* tenim que el 6 de febrer de 1855 Joaquim Fiol en nom de la redacció de *El Iris del Pueblo* es dirigia en una carta a Antoni Villalonga Pérez on li presentava aquesta nova publicació d'aquelles idees de les quals sabia que Villalonga era partidari²³⁸.

El Iris del Pueblo de la primera època aparegué el 28 de febrer de 1855 i duraria fins el 20 de

²³⁴ Poema reproduït a l'apèndix.

²³⁵ En aquest article signat per Antoni Ignasi Cervera es denunciava la manca d'instrucció primària que existia i apuntava els problemes concrets de l'absentisme dels nins que treballaven al camp o bé a la fàbrica. Cervera aportava solucions com la creació d'escoles nocturnes o escoles dominicals. En aquest article també parla d'impulsar escoles industrials per les classes obreres. Aquesta idea a Mallorca fou recollida per Miquel Quetglas i Isidre Arabí que durant el Bienni Progressista volgueren crear una escola per obrers i una escola industrial. *El Genio de la Libertad*, 20-11-1850.

²³⁶ ALEMANY, L.: *Op. cit.*, 1955.

²³⁷ FERRER, M.: *Op. cit.*, 1996, p.57.

²³⁸ Li presentava la publicació que segons deien: "tenía por objeto la instrucción y la moralidad del pueblo. Y siendo V. uno de los que mas se ha distinguido en la propagación de estas ideas, espero que secundará V. nuestras miras al objeto de llevar a cabo la empresa con decisión y facilidad. Nota que es troba a l'interior de la col·lecció de *El Iris del Pueblo* (1855) conservada a la Biblioteca Lluís Alemany.

novembre de 1855. Primer va sortir dues vegades a la setmana i després passà a tres. Constava de quatre pàgines i es distribuïa a la resta d'illes i també a altres províncies. Les subscripcions al nou diari es podien fer a Palma a la llibreria de Gelabert ubicada a la plaça de Cort, a Maó a la casa de Maties Mascaró i Domingo Orfila i a Eivissa a casa de Joan Cabot. Un primer problema que presentava era l'atribució dels articles. En general surtien sense signar, però sabem que el principal redactor era Joaquim Fiol. Al costat d'ell hi degueren participar altres representats del pensament més avançat de l'illa, sobretot Jeroni Bibiloni, que ja cita Mir com a col·laborador i Pere Josep Gelabert pare i/o fill. Com era d'esperar, insereix també sovint articles d'altres publicacions peninsulars, sobretot de *La Soberanía Nacional* i *El Eco de la Clase Obrera*; això permet que hi trobem treballs signats per Castelar, Roque Barcia i Sixto Cámara, per exemple²³⁹. Els objectius de la publicació *El Iris del Pueblo* eren ben clars ja al prospecte insertit en el primer numero. Fonamentalment instruir el poble i lluitar per una major igualtat social. Des de 1852 Miquel Quetglas, redactor de *El Iris del Pueblo* havia fundat l'Acadèmia Instructiva d'Artesans, amb aquesta creença en l'educació com a camí cap a la igualtat social. Els demòcrates de *El Iris del Pueblo* es declaraven defensors “de la libertad de cultos y de la tolerancia religiosa” i acusaven de fanàtics i intolerants els homes del *Diario de Palma* que feien circular una exposició a les Corts en contra d'aquesta llibertat. En general, el diari intentà reflectir el programa d'aquest partit: defensa de la llibertat de cultes, de la instrucció de les classes baixes i del progrés; sobirania popular; dignificació del treball com a font de progrés i de l'economia com a ciència social per excel·lència. Quant a mesures concretes: supressió de quintes, reducció d'imposts, desamortització i abolició de la pena de mort²⁴⁰. Totes elles i aquests mateixos homes, les defensaran amb fervor durant el Sexenni Democràtic a través de la segona etapa de *El Iris del Pueblo* (1869-1876).

Sobre el fundador de *El Iris del Pueblo* –Joaquim Fiol Pujol (1835-1895) sabem que estudià dret a Barcelona i es doctorà a Madrid el 1854. Aquest s'afilià al Partit Democràtic. En el mateix any que es doctorà va esclatar la Vicalvarada i Fiol fundà a Palma el diari *El Iris del Pueblo*. El diari estigué en contacte amb altres diaris dels correligionaris i amics de Madrid. Hem vist com va recórrer a la introducció d'articles del diari democràtic madrileny de més prestigi –*La Soberanía Nacional* de Sixto Cámara. Per Pascual –*La Soberanía Nacional*- fou el mentor de *El Iris del Pueblo* al llarg de la seva trajectòria, mentre que *El Iris del Pueblo* va constituir la veu de *La Soberanía Nacional* i els seus homes a Mallorca²⁴¹. Joaquim Fiol es donà a conèixer durant el Bienni Progressista i després, ja més endavant, durant el Sexenni Democràtic fou membre de la Junta de Govern de les Balears a l'octubre de 1868, on abandonà les files republicanes per passar a les files dels monàrquics demòcrates, així obtingué el nomenament com a cònsol d'Espanya a Alexandria el novembre del mateix any i fou governador civil d'Almeria (abril de 1870), després ho fou de Barcelona. Durant la Restauració,

²³⁹ MAS, J., *Op. cit.*, 1979, p.146.

²⁴⁰ *Idem.*, p.148.

²⁴¹ PASCUAL, I.M.: *Op. cit.*, p.290.

del maig de 1879 a l'agost de 1890 dirigí *La Opinión* –òrgan del Partit Republicà Possibilista, sempre fent costat a Castelar. Com hem dit Fiol s'havia donat a conèixer en el camp de les idees política arrel de la revolució de 1854. Des de Madrid envià tres articles per publicar en *El Genio de la Libertad* amb el títol de *De la revolución*²⁴². El novembre de 1855 *El Iris del Pueblo* posà punt i final. En una carta escrita pel director Joaquim Fiol a *El Genio de la Libertad* parla de la duresa i les crítiques constants que rebien: “*apareció El Iris y desde entonces me ví condenado al sufrimiento, y a ser blanco de groseras inventivas y envenenados tiros*”. En aquest article també explicava que la por i la pressió feta pel poder governamental no havia estat la causa del seu tancament com les veus contràries volien fer creure. En aquest article no acabava de desvetllar el motiu real del tancament i ho mantingué en l'anonimat²⁴³. Segurament les multes començaven a pesar i acabaren provocant el tancament del diari. L'agost de 1855 foren denunciats²⁴⁴. A la vegada començaven una creuada contra el *Diario de Palma* que provocaria un fort ambient de crispació, ambdós diaris es denunciaren. Segurament l'esgotament de les denúncies i la situació irritant de crispació en gran mesura provocà el tancament de *El Iris del Pueblo*. El final de l'etapa de l'empresa periodística coincideix amb la publicació d'articles de fons lligats a un pensament més proper als cercles dels demòcrates socialistes. Com veurem a partir de setembre de 1855 hi ha una sèrie d'articles de fons escrits pels homes que després amb l'arribada de la Revolució de Setembre (1868) lideraran el Partit Republicà Federal de Balears. Amb aquest escrit s'acomiadaven:

“Los redactores de *El Iris del Pueblo* a sus suscritores y al público. Motivos independientes y muy ajenos a nuestra voluntad hijos de circunstancias desgraciadas que ejercen sobre nosotros una presión irresistible con toda la plenitud de su fatídico imperio, no nos deja lugar para seguir por ahora en el ministerio sublime de la tribuna periodística. Lo sentimos altamente por los numerosos amigos y correligionarios que se han servido honrar-nos hasta con exceso y robustecer nuestra empresa con su abnegación y patriotismo. Tal vez lleguen pronto para el mundo liberal tiempos más felices y bonancibles; tal vez no está lejos el plazo señalado en el espacio por el dedo de la Providencia para una revolución santa, completa y universal: entonces no será tan difícil ni costoso dar libremente complida expansión al sentimiento Humanitario, a la idea Democrática, a las naturales e indefectibles aspiraciones de la República, que no es otra cosa en resumen que la misma caridad del evangelio en acción, la fraternidad cristiana traducida en gobierno y aplicada en inmensa escala a todas las clases de sociedad”²⁴⁵.

En el seu últim número sí que reivindiquen la república cosa que no havien pogut fer als altres números com bé expliquen més endavant a causa de la manca de llibertats. Aquest grup que

²⁴² Surten el 15, 21 i 28 de setembre de 1854 a *El Genio de la Libertad*. Al tercer article Fiol es mostrava clarament defraudat i pessimista per l'evolució política a l'estat espanyol. Pocs dies abans, el mateix setembre de 1854, Espartero i O'Donnell creaven la Unió Liberal i bandejaven els demòcrates de l'exercici del poder. Per a Fiol la conclusió era clara: “*la revolución caminaba, pero por un camino torcido, por un camino enteramente distinto del que debía seguir*”. MAS, J.: *Op. cit.*, 1979, p.145.

²⁴³ *El Genio de la Libertad*, 7-12-1855.

²⁴⁴ S'informa que *El Iris del Pueblo* ha denunciat el *Diario de Palma*, a *El Iris del Pueblo*, 3-09-1855.

²⁴⁵ *El Iris del Pueblo*, 30-11-1855.

formava part de la redacció de *El Iris del Pueblo* estigué format per republicans i es veu clarament a partir de 1868 que son els homes que agafen les rendes del partit republicà federal a Mallorca. Sobre el contingut ideològic que defensava *El Iris del Pueblo* ja hem avançat alguns aspectes i ara n'exposem alguns exemples concrets. El combat contra la ignorància del poble fou un dels puntals de la lluita dels primers demòcrates mallorquins. Ja en el primer número del diari publicaren un article estret de *La Soberanía Nacional* que tractava el tema de la ignorància i segons ells aquesta era la més odiosa de les tiranies²⁴⁶. Una altra de les lluites era per implantar la llibertat de cultes al país i en aquesta brega es toparen amb la intolerància dels jesuïtes que es convertiren en un dels principals enemics de la democràcia, a més la Companyia de Jesús era la que tenia el monopoli educatiu a Espanya i per tant la clau de la ignorància²⁴⁷. L'estiu de 1855 els demòcrates mallorquins publicaren un article titulat "Los jesuitas en Mallorca"²⁴⁸. També es guanyaren l'enemistat del diari *El Balear* que no acceptava la llibertat de cultes i es mostrava bel·ligerant amb *El Iris del Pueblo*. També el diari demòcrata s'enemistà per la mateixa qüestió amb el *Diario de Palma* arribant a denunciar-se ambdós. Una altra de les qüestions que preocupaven més eren les quintes. Durant el Sexenni els republicans federals apostaren per fer-les desaparèixer però no ho aconseguiren. Els antecedents a la lluita per abolir les quintes els trobem durant el Bienni Progressista i en concret en el Partit Democràtic. El 1855 l'Ajuntament de Palma proposà mesures per pal·liar la situació dels joves quintats. L'ajuntament realitzà un projecte per endolcir la sort dels desventurats que els toqués la desgràcia de formar part a l'ominosa "contribució de sang"²⁴⁹. Amb el llenguatge utilitzat en aquesta notícia es mostra la postura que tenien els demòcrates davant el sistema de quintes. Aquesta mesura també fou anunciada en el diari *La Democracia* publicat a Madrid on hi participaven els mallorquins Antoni Ignaci Cervera i Josep Francesc Vich i que tenia un corresponsal a Mallorca.

A *El Iris del Pueblo* (1855) constantment divulgaven les bases de la democràcia i explicaven que aquesta passava per la instrucció i per l'associació. Calia acabar amb la tirania que tenia l'home esclavitzat, una esclavitud que es fomentava amb la ignorància i aquí era on la instrucció i l'associació tenia el paper fonamental per capgirar la situació d'opressió del poble²⁵⁰. I pel que

²⁴⁶ *El Iris del Pueblo*, 28-02-1855.

²⁴⁷ Alguns exemples als que es refereixen a la Companyia de Jesús és aquesta notícia publicada a *El Iris del Pueblo*, 1-06-1855: "Crónica de la capital. Anteayer en la iglesia de la Concepción el predicador que dijo el sermón de la Inmaculada en la súplica dirigida a la Reina de los cielos, nos han asegurado exclamó: Proteged, señora, la compañía de Jesus. Ahora bien señor predicador, ¿no sabe V. que la compañía de Jesús por sus maquinaciones iniquidades y desafueros, fue abolida por el papa Clemente XIV y perpetuamente expulsada de los dominios españoles por el inmortal Carlos III, el mismo monarca que proclamó patrona de España a María santísima en su inmaculada concepción? No lo sabe V. señor predicador? Si la revolución de julio nos ha de dar por legado escenas de esta naturaleza, de nada nos habrá servido contribuir a quitar la mascara a los hipócritas y serviles, si hipócritas y serviles quedan aun que bajo la intención de hacer el panegírico de la virgen santísima tratan de realzar la tristemente célebre compañía de jesus. Sobre este hecho llamamos la atención de las autoridades civil y eclesiástica y especialmente de la última la cual no debe consentir abusos de esta clase. He ahí un ministro de Dios de ese Dios de paz, en rebelión contra las instituciones que nos rigen. Pueblo, pueblo, observa y aprende, examina y juzga, y veras, lo que puedes esperar de ciertos devotísimos varones, que con capa de santidad tratan de conducirnos a los tenebrosos tiempos de la Inquisición".

²⁴⁸ *El Iris del Pueblo*, 6-08-1855. Primerament havia estat publicat en *El Constitucional*.

²⁴⁹ *El Iris del Pueblo*, 26-03-1855.

²⁵⁰ Sobre un article extret de *El Tribuno* i publicat a *El Iris del Pueblo* el 26-03-1855.

fa a aspectes més concrets de reformes econòmiques proposades pels demòcrates mallorquins hi havia la reforma del port que durant el Sexenni fou feta realitat. El 1855 des de *El Iris del Pueblo* ja denunciava la situació de deixadesa del port de Palma. Un port que tenia una important tasca diària dedicada al comerç amb les Antilles i en la qual hi feien feina molts de braços que alimentaven a un considerable nombre de famílies. La deixadesa del port que es trobava amb un estat deplorable podia fer que tota aquella activitat comercial hagués de posar punt i final en un moment d'auge on continuadament es construïen bucs destinats al comerç amb les Antilles²⁵¹. Durant la Restauració els federals també reivindicaren la millora del port de Palma, sobretot a través de la veu d'Alexandre Rosselló Pastors. També són interessants els articles segurament escrits per Jeroni Bibiloni titulats "El socialismo" i que surtiren publicats a *El Iris del Pueblo* a partir del juny de 1855²⁵². A partir de setembre publicaren en la mateixa línia un article titulat "El Obrero"²⁵³, també adscrit al mateix personatge, el prevere Jeroni Bibiloni i ho podem deduir per les constants referències que fa a Jesucrist i que té a veure amb el socialisme vinculat al cristianisme primitiu que professa Bibiloni. Altres articles en aquest sentit foren uns que iniciaven el text de la següent manera: "Soy un hijo del pueblo"²⁵⁴ o "Las revoluciones"²⁵⁵ o "El pueblo soberano"²⁵⁶. Per exemple l'article "El socialismo I" tractava de demostrar el vertader significat del socialisme. En aquest text es veu la influència cabetiana sobre Jeroni Bibiloni que reprendrem en l'apartat sobre els socialistes utòpics mallorquins. També l'article titulat "El Obrero I" segurament fou escrit pel prevere Jeroni Bibiloni ja que fa al·lusions al cristianisme. En aquest article fa un repàs històric de les principals transformacions que ha sofert la classe artesana. Explica que amb l'arribada del cristianisme es proclama la igualtat dels homes davant Déu²⁵⁷.

Pel que fa a la difusió d'altres mitjans de premsa, a més de *El Tribuno*, *La Soberanía Nacional* – sobretot trobem reproduïts articles d'Emilio Castelar o Sixto Cámara– que eren els grans diaris del partit democràtic. També es publicitaven altres diaris fets a Madrid com *La Emancipación* dirigida pel l'escriptor i doctor Pere Mata Fontanet. També es publicitava el nou diari d'Antoni Ignaci Cervera titulat *El Municipio Soberano* que s'havia d'editar a Madrid. Aquest nou diari dirigit per Cervera anava dedicat als ajuntaments, exercint la felicitat del poble, s'aconseguiria la felicitat de tots segons manifestaven a l'anunci i des de *El Iris del Pueblo* en recomenaven la seva subscripció²⁵⁸. Per altra banda recorda molt a la recent estrenada obra de Pi i Margall *La*

²⁵¹ *El Iris del Pueblo*, 30-04-1855.

²⁵² El primer es publicà dia 18 de juny de 1855, el segon titulat "El socialismo II" va sortir publicat el 25 de juny i el 29 de juny es publicà "El socialismo III", el 16 de juliol "El socialismo IV", el 10 d'agost aparegué "El socialismo V".

²⁵³ *El Iris del Pueblo*, 7-09-1855. Aquest dia sortí publicat l'article titulat "El Obrero I", dia 19 de setembre surt publicat "El Obrero II", dia 28 de setembre publiquen "El Obrero III".

²⁵⁴ *El Iris del Pueblo*, 14-11-1855. Dies més tard, el 26 de novembre publicaren un article de fons titulat "Hijos del pueblo". Contra les injustícies de la misèria de la societat dividida entre rics i pobres, aposten per una revolució radical de veritat.

²⁵⁵ *El Iris del Pueblo*, 16-11-1855.

²⁵⁶ *El Iris del Pueblo*, 19-11-1855.

²⁵⁷ *El Iris del Pueblo*, 10-09-1855.

²⁵⁸ *El Iris del Pueblo*, 4-06-1855.

Reacción y la revolución (1854) que també parlava de la descentralització del poder i del fort paper que havien de jugar els municipis. Tant Cervera com Pi i Margall es coneixien i havien treballat junts en l'escola madrilenya de El Trabajador. Més endavant el setembre de 1855 apareix un nou diari publicat a Madrid titulat *El Eco de la Clase Obrera* dirigit per l'operari Ramon Simó Badia i que estava destinat a defensar els drets de la classe obrera²⁵⁹. L'octubre neix un nou diari *La Voz del Pueblo*, en el cos de direcció d'aquest diari hi formaven part dos homes amb una gran experiència en el món de la publicació de diaris obreristes com eren Fernando Garrido i Antoni Ignasi Cervera. Sobre aquest nou diari donat a conèixer a través de *El Iris del Pueblo* citen que hi escriu l'amic Roque Barcia, una prova més de la gran consideració que li tenien els demòcrates mallorquins²⁶⁰ i constantment *El Iris del Pueblo* reproduïx articles de Roque Barcia publicats a *La Voz del Pueblo* com per exemple "Axiomas sociales", "Explicaciones" o "La voz del proletariado". En quan als principals corresponsals amb els quals comptà *El Iris del Pueblo* podem destacar al mallorquí resident a Madrid, Josep Francesc Vich, al qual a més de corresponsal consideraven també amic. Vich envià una composició que havia publicat sobre l'aniversari del 7 de maig de 1848 sobre els fusilaments de Madrid. Aquest dia –el 7 de maig- es féu una jornada commemorativa en la qual es llegiren diversos discursos i poesia entre elles la de Josep Francesc Vich titulada *Sobre la tumba de las víctimas del 7 de mayo de 1848*²⁶¹. El juny de 1855 també publicà la poesia *El siglo XIX sobre el mundo*²⁶². Més endavant, el 4 de juliol de 1855 publicà una altra composició titulada *A la restauración de Pio IX en Roma* i que havia escrit el juliol de 1849²⁶³. Josep Francesc Vich escrigué a *La Voz del Pueblo* un article que es difongué a Mallorca a través de *El Iris del Pueblo* titulat *A los obreros de Madrid y comisionados de Barcelona*²⁶⁴. Es tractava d'un discurs que féu el jove demòcrata en un banquet celebrat a Madrid per la classe obrera.

Un altre diari que aconseguiren impulsar els primers republicans mallorquins fou *El Porvenir* (1866). El diari *El Porvenir* era un diari que vetllava pels interessos materials i estava comandat per un grup de persones afins al republicanisme que més endavant, a partir de la Revolució de Setembre, tindran un paper destacat dintre del partit federal. Pere Gabriel diu que aquest grup el 1866 sembla haver comptat amb un òrgan d'expressió per escapolir-se de la prohibició governativa. Els redactors eren Miquel Quetglas, Ignasi Vidal, Antoni Marroig, Joaquim Quetglas, Vicenç Mora i Pere A. Bernat²⁶⁵-aquest el 1872 es trobava residint a Montevideo (Uruguai) i a l'assebentar-se de la mort de Miquel Quetglas envià una poesia al seu amic íntim²⁶⁶. Tant els germans Quetglas com Antoni Marroig ja havien participat en la redacció de

²⁵⁹ *El Iris del Pueblo* informa de l'arribada d'un número d'aquest nou diari a la seva redacció, a *El Iris del Pueblo*, 17-09-1855.

²⁶⁰ *El Iris del Pueblo*, 12-10-1855.

²⁶¹ *El Iris del Pueblo*, 16-05-1855.

²⁶² *El Iris del Pueblo*, 6-06-1855.

²⁶³ *El Iris del Pueblo*, 4-07-1855.

²⁶⁴ *El Iris del Pueblo*, 23-11-1855.

²⁶⁵ GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 1975, p.91

²⁶⁶ *El Iris del Pueblo*, 1-05-1872. Ell mateix en assabentar-se de la proclamació de la República envià una poesia titulada "A mis compatriotas". A Montevideo formava part del Comitè Republicà Espanyol de Montevideo, el

El Iris del Pueblo (1855). Mentre que Pere Antoni Bernat, ebenista, havia participat en les llistes electorals del Partit Progressista durant el Bienni Progressista i segurament organitzà la societat de fusters i ebenistes el 1858 però no obtingué el permís fins el 1867. Degué emigrar a Montevideo abans de la proclamació de la Revolució de Setembre. Segons Lluís Alemany, aquest diari de tendència demòcrata sortí el 8 de febrer de 1866 i posà punt el 31 de març. Els seus redactors eren els que ja havia expressat Pere Gabriel, afegint però com a editor responsable a Antoni Garcia Salvà. El 13 de març de 1866 el governador civil Primitivo Seriñá Raimundo va imposar a l'editor una multa de 100 escuts perquè sent un diari d'interessos materials publicà un article polític. Es publicava a Palma i s'imprimia a la Vídua de Ramis e fill²⁶⁷. *El Porvenir* havia estat multat amb 100 escuts, el número del dia 17 de març havia estat recollit per ordre del Governador i el 13 d'abril cessava la seva publicació²⁶⁸. En concret el *Diario de Palma* sobre la capçalera demòcrata deia:

“Ha sido recojido por orden de la autoridad el numero de ayer de nuestro colega *El Porvenir*. Sentimos de todas veras las crisis que está sufriendo esta publicación, pero como ha de ser, paciencia... y barajar”²⁶⁹.

Poc després moria l'editor i propietari de *El Isleño* –Pere Josep Gelabert Llabrés²⁷⁰– qui també havia participat en la propagació de les idees democràtiques i en tirar endavant *El Iris del Pueblo* (1855). Pere Josep Gelabert Llabrés morí a l'edat de 68 anys i a més de la seva vertent com a editor i impressor també era regidor de l'Ajuntament de Palma²⁷¹. El seu fill Pere Josep Gelabert Pol (1832-1884) continuà la tasca editora engegada pel seu pare. La col·lecció del diari *El Porvenir* (1866) no es conserva a cap biblioteca ni arxiu de les Illes Balears i no es té constància de l'existència d'alguna col·lecció privada.

A partir de la Revolució de Setembre començaren a sorgir diverses publicacions ara ja de caràcter obertament republicà. Entre les que destaquen *El Iris del Pueblo*, *El Rayo*, *El Trueno*, *La Bocina*, *La Trompeta de la Revolución* i *El Cantón Balear*. Mentre que a Catalunya la premsa republicana caminava a una velocitat diferent que a les Illes Balears. Existien tota una sèrie de diaris demòcrates i republicans. Primerament va aparèixer a Barcelona *El Republicano* (1842). Fou impulsat per Francesc de P. Cuello i el federal empordanès Abdó Terrades. Paral·lelament, alguns elements republicans col·laboraren a les planes del diari progressista *El Constitucional*

president era Guillermo Vidal Colom, el vicepresident José María Riguera, el secretari Luís Poch i el secretari fundador Miquel Turriol. També enviaren un correspondència al diari *La Discusión* que deia així: “Adjunto a V. Esos versos improvisados por el carpintero Pedro Bernat, hijo de Mallorca, inspirados, como todos los suyos en el santo amor a las libertades patrias. A este obrero le faltaba en las islas Baleares el aire de la libertad, y hace años que le tenemos aquí entre nosotros siendo modelo como buen español y trabajador honrado. He aquí la preciosa composición recitada anoche de la manifestación en honor a la República Ibérica por el fogoso demòcrata Pedro A. Bernat, redactor de nuestro colega *El Obrero*. A *El Iris del Pueblo*, 23-04-1873.

²⁶⁷ ALEMANY, L.: *Op. cit.*, 1955.

²⁶⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 15-03-1866.

²⁶⁹ *Diario de Palma*, 17-03-1866.

²⁷⁰ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 13-04-1866.

²⁷¹ *Diario de Palma*, 13-04-1866.

(1839-1843). Les limitacions imposades pel mateix Espartero a l'exercici de la llibertat de premsa, la repressió patida per uns dirigents involucrats de manera directa en les revoltes populars urbanes d'aquells temps, acabaren aviat amb aquella experiència del periodisme republicà. Tret dels anys del Bienni Progressista (1854-1856) els republicans varen haver de moure's en una situació de clandestinitat que feia difícil, fins arribar a impedir-la, la possibilitat de treure al carrer periòdics propis. El moviment republicà a Catalunya cercà altres vies per continuar fent sentir la seva veu i ho assolí a través de la premsa tímidament democràtica i d'aquella altra que naixia amb la pretensió de donar a conèixer, d'entendre, l'ideari del socialisme utòpic; molt particularment, del comunisme cabetà. L'exemple més notable el "periódico de educación y de moral" *La Fraternidad* (1847-1848), impulsat i dirigit per un dels membres més destacats d'aquell primer nucli de republicans, el ja esmentat Narcís Monturiol²⁷². D'aquest diari, cal recordar que un cop suprimit *El Genio de la Libertad* i passat a anomenar-se *El Noticiero Balear* va arregar articles de fons de *La Fraternidad* i demostrava el vincle entre el socialisme utòpic del prevere Jeroni Bibiloni –col·laborador de *El Genio de la Libertad*- i els cabetians catalans. De fet part dels articles de fons que publicaren d'aquest es titularen "El socialismo". A més Antoni Villalonga Pérez en la seva gran biblioteca conservava *El Padre de Familia: semanario de educación y de moral* dirigit per Monturiol (1849-1859). Villalonga també estava subscript a *La Soberanía Nacional: diario democrático* que es publicava a Madrid (almenys l'any 1854) i també a *El Eco de las Barricadas: hoja democrática*, editada a Madrid el 1854²⁷³.

També s'han de tenir en compte les capçaleres democràtiques com *La Corona de Aragón* (1854-1857) o *El Conceller* (1856-1857), impulsades per homes com Víctor Balaguer, tot i ésser partidàries d'una monarquia constitucional i descentralitzada, varen donar cabuda a l'expressió, més o menys esporàdica, de certs militants republicans. De republicà no declarat, en els seus primers anys d'existència, podríem qualificar *El Telégrafo* (1858-1879). Creat i dirigit per Ferran Patxot, hagué de patir tancaments i canviar periòdicament la seva capçalera: *El Principado* i *La Imprenta*, foren les alternatives a les quals es va recórrer²⁷⁴. També trobem en aquells anys prematurs l'antecedent al que seria la premsa satírica en català, antecedent directe de *La Campana de Gràcia*. Es tractava de *Un Tros de Paper* (1865-1866). Aquest setmanari eludia la reflexió política més directa, però entre els seus redactors trobem als homes de vocació republicana: Conrad Roure, Manuel Angelon, Antoni Altadill, Manuel de Lasarte, Robert Robert, Josep Anselm Clavé, Josep Feliu i Codina, Frederic Soler. *Lo Noy de la Mare* (1866) vindria a donar continuïtat a l'equip que donà vida al setmanari abans esmentat. Entre 1865 i 1874, el mateix col·lectiu –Roure, Soler, Vidal i Valenciano- va treure una almanac anual: *Lo*

²⁷² CULLA, J.B.; DUARTE, À.: *La premsa republicana*. Barcelona, Diputació de Barcelona; Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1990, p.10-11.

²⁷³ OBRADOR, M.: *Catálogo de la Biblioteca de D. Antonio Villalonga, existente en Palma de Mallorca: consta de unos 10.000 volúmenes*. Palma, Imp. de vda.e hijos de P.J. Gelabert, 1889.

²⁷⁴ *Idem.*, p.9-12.

*Xanguet*²⁷⁵. Més endavant, a partir del Sexenni Democràtic, i al igual que passava a les Illes Balears aparegueren quantitat de capçaleres republicanes a Catalunya. Aquell grup en vocació republicana aterritzà algun cop a Mallorca com ocorregué el 1869 a causa d'un desterrament que partiren pels fets que s'alçaren a Barcelona contra la inacceptació de la constitució monàrquica. Alguns d'ells com Antoni Aldadill o Antoni Feliu i Codina forjaren amistats amb els federals mallorquins.

A partir de 1848 començaren arribar llibres totalment vinculats al pensament demòcrata i republicà. Dins el món de l'edició també arribaren lectures interessants com aquesta on veiem com començava a créixer la preocupació per les classes obreres: *Deberes de los trabajadores y de los fabricantes o medios de asegurar su bienestar por el ciudadano J.G.B*²⁷⁶, publicació que es donà a conèixer a través de les pàgines de *El Genio de la Libertad*. Aquestes obres normalment es podien adquirir a la llibreria de Pere Josep Gelabert. Una de les obres més populars foren les de Wenceslao Ayguals de Izco com *La escuela del pueblo, páginas de enseñanza universal, obra útil para todos, dirigida por Don Wenceslao Ayguals de Izco*²⁷⁷ que es podia adquirir per fascicles a la llibreria de Pere Josep Gelabert. Una altra de Wenceslao Ayguals de Izco era: *El palacio de los crímenes o el pueblo y sus opresores tercer y última época de Maria la hija de un jornalero. Historia-novela contemporánea*. També es podia comprar a la llibreria palmesana de Pere Josep Gelabert²⁷⁸ o *Los verdugos de la humanidad. Desde el primer siglo hasta nuestros días*²⁷⁹. Més endavant Wenceslao Ayguals de Izco publicà *Los pobres de Madrid*²⁸⁰. També des de *El Iris del Pueblo* (1855) es feia molta promoció de totes les obres de Ayguals de Izco. Una d'aquestes obres publicades a *El Iris del Pueblo* era *La Corona de Quintana*. En general *El Iris del Pueblo* anuncià les grans obres que per aquells moments escrivien els prohoms de la democràcia. Aquests són alguns títols de les obres més importants que es difonien entre els cercles demòcrates mallorquins i que es podien adquirir a la redacció del diari *El Iris del Pueblo* o també es podien adquirir a la llibreria de Pere Josep Gelabert: *Cuestión Pontificia* o *La verdad social* de Roque Barcia conegut en aquell moment com autor de viatges; *La reacción y la revolución* de Francesc Pi i Margall on es divulgà el pensament descentralitzador i federal que tant arrelà en el republicanisme; *La cuestión social* de Sixto Cámara; *Espartero y la Revolución* o *Un día de Revolución* de Fernando Garrido i també *La voluntad nacional* del mallorquí Antoni Ignaci Cervera²⁸¹. Pel que fa a les obres del publicista Roque Barcia, a Mallorca Barcia fou dels propagandistes més coneguts i dels que més

²⁷⁵ *Idem.*, p.12.

²⁷⁶ *El Genio de la Libertad*, 19-07-1848. El prospecte del llibre deia així: "Libro de toda pretensión y contrario al charlatainismo y pompulosas ofertas, que el día suelen llenar los prospectos la mayor parte de autores, tan solo indicaré el fin que me he propuesto en la presente publicación, cual es contribuir con mis débiles esfuerzos a mejorar el malestar de la clase trabajadora". Autor adicional Albert Frexas, impr. Barcelona.

²⁷⁷ *El Genio de la Libertad*, 12-04-1852.

²⁷⁸ *El Genio de la Libertad*, 17-04-1855. A Palma es rebia la col·lecció per entregues de l'obra *El Palacio de los crímenes*.

²⁷⁹ *El Genio de la Libertad*, 17-12-1855.

²⁸⁰ *El Genio de la Libertad*, 4-03-1857.

²⁸¹ *El Iris del Pueblo*, 23-05-1855.

publicitat editorial hi havia als diaris, fins i tot es presentà com a diputat per Balears en el districte de Palma el 1871, a més les seves obres foren prohibides des de la trona pels capellans d'alguns pobles com Andratx. Amb anterioritat el 1863 havia participat fent el pròleg a l'obra de Miquel Bibiloni Corró sobre el revoltat Simó Lo Tort: *Simon Ballester el Tuerto, novela-històrica original precedida de un prólogo por don Roque Barcia*²⁸². De Roque Barcia a més de *Cuestión Pontificia* també s'anunciava en aquells moments *La verdad y la burla social* que publicà amb gran èxit a Madrid i que ara feia arribar la primera entrega de l'obra als seus companys mallorquins. Aquests des de les pàgines de *El Iris del Pueblo* recomenaven als seus lectors la subscripció en aquesta obra²⁸³. L'amistat de Roque Barcia amb els mallorquins era tal que el juny de 1855 escrigué expressament per *El Iris del Pueblo* una composició titulada *La Palabra* la qual havia escrit des de Madrid²⁸⁴. Com hem fet esment línies més amunt s'hauria de tenir en compte la influència que tingué la intransigència de Barcia a partir del Sexenni entre els mallorquins que com en la dècada dels 50 i 60 continuen fent difusió dels seus llibres i pensament. Un altre escriptor i propagandista era Fernando Garrido²⁸⁵ que en aquella època ja defensava les idees republicanes i era un dels màxims difusors del socialisme utòpic de Fourier. Durant el Bienni Progressista es representaren algunes obres teatrals escrites per Garrido, com fou el cas del drama *Un día de revolución* estrenat al teatre de la societat El Recreo Social²⁸⁶. Una de les obres més importants de Garrido per la propaganda de la República Federal fou el llibre *La República democrática federal universal*, aquesta s'anuncià des de les pàgines de *El Iris del Pueblo* en el seu darrer número²⁸⁷. Un altre de les figures més llegendades fou Francesc Pi i Margall i la seva obra *La reacción y la revolución*²⁸⁸. Una obra que també s'anunciava a *El Iris del Pueblo* (1855). Un altre dels divulgadors i polítics del Partit Democràtic era Sixto Cámara, a l'agost de 1855 es publicà una obra seva titulada *Pobres mujeres*²⁸⁹. També era coneguda l'obra de l'higienista Pere Felip Monlau *Higiene industrial* que havia estat premiada per l'Acadèmia

²⁸² BIBILONI, M.: *Simon Ballester el Tuerto, novela histórica original precedida de un prólogo por don Roque Barcia*. Madrid, Imprenta de P. de Castro, 1863.. Miquel Bibiloni i Corró que per aquell temps simpatitzava amb les idees democràtiques rescatà de la pols al personatge Simó Ballester lo Tort, un dels caps de la revolta forana viscuda a Mallorca al segle XV. Per aquesta obra on reivindica la figura d'un oblidat de la història contada. Comptava amb el pròleg del ja propagandista Roque Barcia que enalteix la figura de Simó Ballester. Al final del seu pròleg conclou dient que Simó Ballester és tot el que exposem seguidament: "tu eres en el pueblo mallorquín lo que fue Leonidas en Esparta; lo que fue un Guillermo Tell en la Suiza, y un Cromwell en Inglaterra, y una Carlota en Francia y una Pineda en nuestro país. Tú fuiste entonces lo que fueron después en tu mismo pueblo Juan Odom Colom y Juan Crespí, lo que fueron Vicente Peris y Guillem Sorolla en las Germanías de Valencia, lo que fueron Padilla, Bravo, Maldonado y el obispo Acuña en las Comunidades castellanas. No eres un ladrón, un asesino, un incendiario; eres un mito histórico, una moral histórica, una lección, un vaticinio y un escarmiento". Signa en data del 30 de gener de 1863. Aquesta obra sortí per entregues en algun diari dels que treballava Miquel Bibiloni Corró o el mateix Roque Barcia.

²⁸³ *El Iris del Pueblo*, 8-06-1855.

²⁸⁴ *El Iris del Pueblo*, 6-06-1855.

²⁸⁵ El 1855 s'estrenà als teatres el drama: *Un día de revolución. El Genio de la Libertad*, 22-05-1855.

²⁸⁶ Aquest era l'argument de l'obra de Fernando Garrido: *Un día de revolución*. "Su argumento al par que sencillo es sumamente moral; recuerdase en él, aunque la acción se verifique en febrero de 1848, cuando la república fue proclamada en la capital de Francia, los rasgos heroicos y humanitarios del pueblo de Madrid, en la revolución de julio ultimo. Mejor sabidos los papeles de esta página interesante de nuestra historia contemporánea, mayores hubieran sido sus efectos, sin embargo el numeroso público que asistió a su representación recibíola con marcadas pruebas de entusiasmo". S'estrenà al teatre de la societat Recreo Social. *El Genio de la Libertad*, 4-06-1855.

²⁸⁷ *El Iris del Pueblo*, 30-11-1855.

²⁸⁸ *El Genio de la Libertad*, 12-02-1856.

²⁸⁹ *El Iris del Pueblo*, 29-08-1855.

de Medicina i Cirurgia de Barcelona²⁹⁰. El 1858 visità l'illa de Mallorca l'higienista Pere Felip Monlau i immediatament passà cap a Maó enviat per la Junta Suprema de Sanitat per inspeccionar els serveis del llatzeret de Maó²⁹¹. Monlau havia escrit l'obra *Abajo las murallas* (1841) en la qual s'exposaven les avantatges que suposaria per a la indústria barcelonina l'enderrocament de les murades. Poc després es decretà l'enderrocament d'aquestes. En el cas de Palma no fou fins la Primera República que s'aconseguí el permís per enderrocar-les parcialment però el 1865 en un govern municipal progressista a l'Ajuntament de Palma es sol·licità l'enderrocament que no progressà a causa de la negativa dels sectors militars. Pere Felip Monlau es movia pels ambients demòcrates i des de feia anys coneixia a Antoni Ignasi Cervera amb qui havia compartit a Madrid la redacció de l'òrgan de la societat matritense *El Amigo del País*. A més el seu fill, Josep Monlau fou catedràtic de l'Institut Balear i es casà amb una mallorquina. D'alguna manera es relacionà amb els mallorquins més inquiets políticament i que compartien les seves idees. A nivell internacional era prou coneguda l'obra de Proudhon, a les pàgines del diari progressista *El Genio de la Libertad* es comentava la darrera obra d'aquest titulada: *Manual del especulador de la bolsa*²⁹². Antoni Villalonga Pérez en la seva gran col·lecció bibliogràfica tenia gairebé totes les obres de Proudhon. Tenia fins i tot les obres originals publicades en francès i les corresponents traduccions al castellà²⁹³. A més des de la llibreria de Pere Josep Gelabert i el diari *El Genio de la Libertad* un es podia subscriure a la premsa democràtica del moment com *El Tribuno del Pueblo*, *La Discusión*, *El Trabajador*, *Sobirania Nacional*, etc. Prova de l'existència d'un grup demòcrata mallorquí en connexió amb la resta de grups demòcrates. Hi havia fins i tot lectures força interessants elaborades per mallorquins, com la de *Cristiano-Socialistas* de Jeroni Bibiloni publicada el 1848, obra que en el següent apartat s'analitza amb més detall²⁹⁴. Segons Miquel Duran és possible que Bibiloni fos el traductor d'una obra d'Agust Ricard: *La bandera tricolor o los tres días de julio en París*. Obra traduïda al castellà i apareguda en dos volums en quart a la impremta de Pere Josep Gelabert de Ciutat l'any 1841. En aquesta obra de Ricard hi ha reiterades expressions contra els jesuïtes i Ferrer Flórez al·ludeix un paràgraf de Bibiloni aparegut a *El Iris del Pueblo*, on hi ha paraules poc elogioses als de la Companyia²⁹⁵. Aquesta obra figurava a la biblioteca personal d'Antoni Villalonga i Pérez, a més de companys de la causa republicana, aquest fou nomenat administrador del testament de Bibiloni el 1874, dos anys després, el 1876, morí.

²⁹⁰ *El Genio de la Libertad*, 21-04-1856.

²⁹¹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. 20-09-1858.

²⁹² *El Genio de la Libertad*, 5-03-1857.

²⁹³ Aquests eren alguns dels llibres de P.J.Proudhon que conservava a la seva biblioteca Antoni Villalonga: *Filosofia popular*, Madrid, 1868; *Filosofia del progreso*, Madrid, 1885; *Idées révolutionnaires*, Paris, 1849; *De la capacidad política de las clases jornaleras*, traduïda al castellà per F.Pi i Margall, Madrid, 1869; *Teoría de la propiedad*, traduïda al castellà, Madrid, 1873; *Solución al problema social*, traduïda i amb pròleg de Pi i Margall, Madrid, 1869; *Teorías de la contribución*, Madrid, 1862.

²⁹⁴ El 1855 Bibiloni hagué de publicar *Explicaciones que, en descargo de su consciencia y rectificación de sus ideas, presentó el autor del folleto titulado Cristiano-socialistas al Ilmo. Sr. Obispo D. Rafael Mansó, obispo entonces de la diócesis de Mallorca y actualment de Zamora*. Obra que es podia comprar a la llibreria de Pere Josep Gelabert a Palma. *El Iris del Pueblo*, 28-11-1855.

²⁹⁵ DURAN, M.: "Jeroni Bibiloni, incòmode amb el bisbe Manso, col·laborador de Pere J. Gelabert i orador civil i sagrat", a DD.AA.: *Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy*. Vol. I, Palma, Conselleria d'Educació i Cultura, 2002, p.380-382.

Com hem pogut constatar, en la dècada dels cinquanta i seixata acudim a la difusió de la novel·la social de fulletó, una novel·la sovint autoqualificada de “filosòfico-polític-social” i de “contemporània”. Els referents en aquest tipus de publicació foren el parisenc Eugène Sue (1804-1857) i el jove barceloní que aviat anà a Madrid, Wenceslao Ayguals de Izco (1801-1873). Aquest s'establí a Madrid on obrí una impremta. Les seves novel·les foren de les primeres que a Espanya seguiren els postulats del romantisme social de Victor Hugo i Eugène Sue. Aparegueren en fulletó i assoliren un gran èxit. En el cas de Catalunya un dels militants democràtics i republicans que es dedicaren a la literatura fou Ceferí Tresserra (1830-1880). Dins la mateixa línia “filosòfico-social” i de fulletó radical democràtic, publicà una sèrie de novel·les bàsiques com *Los misterios del Saladero* (1860) entre d'altres. Aquest destacà com a dirigent del partit democràtic i el primer republicanisme. Fou caixista d'impremta i dels homes més importants del moviment democràtic barceloní durant el bienni progressista de 1854-1856. Aquest fou desterrat el 1856 a València, Mallorca i Menorca²⁹⁶. A Mallorca els que s'aproximaren a l'aventura d'escriure novel·la i que professaven idees democràtiques foren Josep Francesc Vich, Josep Barbier Rosselló o Miquel Bibiloni Corró. Tots ells hagueren de marxar a Madrid per dedicar-se al món de les lletres. En el cas de Miquel Bibiloni abandonà les seves idees democràtiques i romangué a Mallorca dedicant-se al periodisme i posicionant-se al costat dels sectors conservadors. També altres prohoms del republicanisme mallorquí deixaren escrites algunes obres destacant el prevere Jeroni Bibiloni i també Miquel Quetglas Bauzà però més que novel·la escrigueren sobre propaganda política i combinaren la seva passió per escriure amb la seva professió. Miquel Quetglas publicà als anys previs del Sexenni una petita narració publicada el 1862 al diari estatal *La Discusión* titulada “El espíritu del siglo”²⁹⁷ i durant el Sexenni escrigué la seva obra més coneguda *Cuestión religiosa* (1869) i amb anterioritat havia escrit un recull de textos publicats després de la seva mort sota el títol de *Propaganda democràtica* (1875). Altres republicans que a Mallorca havien publicat novel·les eren Vicens Mora que ho féu en un almanac de *El Isleño* i també Joaquim Quetglas.

1.3 Influències i contactes socialistes i republicans que venien de fora

Les Illes Balears esdevingueren un espai de recepció de presos, sobretot pel que fa als primers polítics liberals demòcrates. Molts d'aquests presos es dedicaren a fer propaganda d'aquelles idees, però com hem vist també hi hagué visites explícites de catalans que vingueren a fer propaganda republicana a l'illa de Mallorca (el 1858 el governador estava en alerta per la possible arribada de propandistes catalans). Aquest fet es repetí arreu de l'arxipèlag balear. Per exemple, des de ben prest trobem el cas d'una fugida a França d'uns presoners que romanien a l'illa d'Eivissa. Era l'estiu de 1848 quan un grup organitzà la seva fugida a Argèlia. Aquest grup

²⁹⁶ GABRIEL, P.: “Militància democràtica i literatura a Catalunya. El segle XIX”, *Jornada sobre Literatura Popular* realitzada al Centre d'Estudis Catalans, adscrit a la Universitat Paris-Sorbonne, 2007f, p.13-14.

²⁹⁷ *La Discusión*, Madrid, 30-09-1862.

finalment aconseguí exiliar-se a França²⁹⁸. Entre ells hi viatjava Francesc de Paula Coello director del diari *El Republicano* de Barcelona²⁹⁹. Continuant amb exemples d'Eivissa, eren temps de conspiracions per enderrocar la monarquia isabelina i el juny de 1866 fou desterrat a Eivissa el Comte de Cuba, ajudant i amic del general Prim. No complí l'ordre de confinament a Madrid i fou enviat a Eivissa. L'illa d'Eivissa també allotjà al militar gironí d'idees liberals progressistes Victoriano de Ametller i Villademunt. El seu desterrament ocorria el setembre de 1866. Un any després a l'agost de 1867 aconseguí escapar d'Eivissa amb un llaüt. Segurament estava ben implicat en la conspiració democràtica que encapçalà el general Pierrad a Catalunya, Aragó i València³⁰⁰. Paral·lelament a aquest aixecament Victoriano de Ametller s'escapava de l'illa³⁰¹. Tan Ametller com Pierrad havien estat vinculats amb el partit progressista mallorquí els anys anteriors. Quan la Revolució de Setembre estava preparant-se, a l'estiu d'aquell 1868 es van descobrir algunes maniobres dels militars de la Unió Liberal. Alguns militars també foren enviats a romandre tancats a Eivissa³⁰². L'historiador Ferrer Flórez ja advertia aquesta visió d'Eivissa com a lloc d'arribada de presos polítics. Anomenava uns quants exemples i a més de l'arribada de presos carlins provinents de Girona i altres indrets, també comentava l'arribada el 1837 de José María Gámez el qual havia victorejat la República³⁰³. Eivissa no era l'única illa a la qual s'enviaven presoners. Mallorca també fou un punt d'arribada de presoners. El novembre de 1842 fou desterrat a Mallorca per treballar en favor de la República -Joan Gutiérrez de Acuña-, aquest fou indultat i passà un dies a Barcelona acompanyat pels republicans barcelonesos fins que marxà a la seva ciutat, Xerès³⁰⁴. Abans ja havien estat desterrats alguns

²⁹⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. 25-08-1848. "Se fugaron de Ibiza en un falucho que los desembarcó en la playa de Cherchel, Argelia el 28 los confinados políticos en aquella plaza: D. Luis Prudencio Alvarez, juez del Tribunal de Valencia; José Merlo, abogado y juez, D. Gregorio Rodríguez, empleado en la secretaría de guerra; D. Francisco de Paula Coello, director del diario El Republicano, de Barcelona; D. José María de la Llana, abogado y redactor del diario El Siglo de Madrid; D. Jerónimo Grasot, coronel de caballería, D. Alvaro Salom, estudiante de medicina, D. Francisco Rivas, teniente, D. Manuel Ureña, capitán; D. Bartasar Mir, propietario; D. Juan Figuerola, empleado en el Museo de Artillería, don Pedro Roman, negociante; D. Francisco Herrera, carpintero; D. Lucas López, teniente; D. Carlos Pujante; propietario, don Alberto Fontanals, fundidor, D. Domingo Hernández, caballero de S.M. el Rey y D. José Herrero, teniente. También huyeron de Ibiza en el laud del patrón Bartomeu Pujol y consiguieron llegar igualmente a Argel los desterrados D. Antonio Nuñez, D. Jose Álvarez, D. Angel Enrich, D. Juan Abl... y don Nicolás Alejandro. Todos pasaron a Francia".

²⁹⁹ Francesc de Paula Coello morí el 24 de juny de 1851 assassinat. De la seva fugida amb llaüt d'Eivissa a Argèlia aconseguí passar a França. Allà es trobà amb Abdó Terrades i planejaren creuar la frontera i realitzar un acte polític. RODRÍGUEZ, E.: *Historia del partido republicano español, de sus protagonistas, de sus tribunos, de sus héroes y de sus mártires*. Vol. I, Madrid, Imprenta Fernando Cao y Domingo de Val, 1892, p.435 i 439.

³⁰⁰ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 18-08-1867." *Insurrección progresista republicana en Aragon, Valencia y Cataluña. El general Pierrad con algunos carabineros sublevados y contrabandistas entró en Aragón el 17*". A finals de 1865 el general Pierrad fou designat representant del Partit Progressista a Mallorca pel Comitè Central de Madrid segons: *Idem*, Vol. IV. 13-12-1865.

³⁰¹ *Idem*, Vol. IV. 30-08-1867. *El coronel retirado D. Victoriano de Ametller y Vilademunt natural de Bañolas (Gerona) desapareció de Ibiza donde se hallaba confinado embarcándose en un falucho*.

³⁰² *Idem*, Vol. IV.. 4-07-1868. "A partir del día 7 fueron presos en Madrid y confinados a diferentes lugares varios generales unionistas. El teniente general D. Rafael Echague y Birmingham fue detenido en San Sebastián y desterrado a Ibiza a donde llegó a bordo del vapor de guerra León, acompañado de un oficial de la Guardia Rural a las 6 de la mañana del día 10, pasando seguidamente al castillo. El brigadier de Caballería, D. Antonio Lopez de Letona fue confinado también a Ibiza. El mariscal de campo don Joaquín Jovellar Soler, mahonés, pudo marchar al extranjero. Los tres partidos liberales se habían coaligado para destronar a Isabel II, pero el Gobierno descubrió la conspiración".

³⁰³ FERRER, M. "Historia política contemporánea de Mallorca", a MASCARÓ, J. (coord.): *Historia de Mallorca*, Vol. IV, Palma, Esago, 1978, p.22.

³⁰⁴ *El Republicano*, Barcelona, 9-11-1842.

membres del moviment revolucionari de Barcelona encapçalat per Xaudaró³⁰⁵. Ramon Xaudaró fou un dels primers republicans que ja el 1832 escrigué *Bases de una Constitución Política o principios fundamentales de un sistema republicano*. El maig de 1837 dirigí un alçament republicà a Barcelona pel qual el juliol d'aquell any fou condemnat a mort i executat. Alguns dels homes que havien participat en les bullangues a la ciutat de Barcelona acabaren desterrats a Mallorca com conta Fernando Garrido. També el 1844 arribà confinat a Mallorca el qui havia estat batlle constitucional el 1843 de Barcelona, Josep Soler Mata³⁰⁶.

Abans de la Vicalvarada ja es començaven a sentir veus que clamaven la república però de forma molt minoritària. Es tractava a més de notícies que tenien a veure amb altres indrets fora de les illes. L'abril de 1851 les notícies inserien els visques a la república –*Viva la República Roja*– que s'havien donat en una localitat de Girona en la qual la Guardia Civil havia detinguts als revoltats i havia posat a aquests a disposició del Tribunal³⁰⁷. Aquell 1851, arribaren uns 11 demòcrates francesos que havien estat presos per les seves idees durant tres anys a Argèlia. En el seu periple de fuga contactaren amb un vaixell mallorquí que es dedicava al contraban, aquest les havia de portar a Gibraltar però foren descoberts i els portaren detinguts a Palma a finals de 1851. Entre ells es trobava un jove francès Mr. Hugelmann³⁰⁸. Anys després, el 1858, es preparava una conspiració revolucionària des de Barcelona pel maig i un vaixell contrabandista de mallorquins hi estava implicat, havien de subministrar pólvora als conspirats³⁰⁹. Potser estigués relacionat amb les alertes d'arribada de propaganda democràtica i socialista des de Catalunya que feia la Reina al Governador civil de Balears. A poc del triomf de la *Vicalvarada* van arribar confinats a Mallorca amb el vapor *El Mallorquí* procedents de Barcelona el Sr. Álvarez de la redacció del diari demòcrata *El Tribuno* i el Sr. Campos³¹⁰. Mesos abans es deia que havien d'arribar desterrats el general i senador José Gutiérrez de la Concha acompanyat per Infante. Aquest havia desaparegut de Barcelona i segurament havia escapat a França³¹¹. L'abril de 1854 arribà informació dels tumults que es vivien a la ciutat de Barcelona on es sabia que els treballadors havien deixat de treballar. Al final s'indultà a 400 presos dels quals es deia que els caps de la revolta havien de ser deportats a l'illa de Mallorca³¹².

³⁰⁵ GARRIDO, F.: *Historia del reinado del último Borbón de España de los crímenes, apostasías, opresión, corrupción, inmoralidad, despilfarros hipocresía, crueldad y fanatismo de los gobiernos que han regido a España durante el reinado de Isabel de Borbón*. Tom III, Barcelona, Salvador Manero Editor, 1868, p.262.

³⁰⁶ *El Genio de la Libertad*, 14-08-1844.

³⁰⁷ *El Genio de la Libertad*, 2-04-1851.

³⁰⁸ Aquest refugiat polític francès havia participat als fets revolucionaris de 1848. Un cop a Mallorca es guanyà la vida exercint de professor de francès. El desembre de 1851 la premsa local publicava: *Mr. Hugelmann participa al publico que tiene ya abierto el curso de literatura e idioma francés que anunció hace algunos días. Las personas que gusten inscribirse en la lista de alumnos, podrán pasar por su habitación que la tiene en la fonda de las Tres Palomas, cuarto num.11, desde las 8 a las 10 de la mañana. Mr. Hugelmann, se compromete en el termino de su permanencia en esta que será de 4 meses a hacer comprender perfectamente a sus discípulos los autores mas complicados de dicho idioma*. Publicat a *El Genio de la Libertad*, 15-12-1851. Aquest, el 1855 dedicà un llibre a la reina Isabel II: *Historia de Aragón, Cataluña, Valencia e Islas Baleares*.

³⁰⁹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. 16-01-1858.

³¹⁰ *El Genio de la Libertad*, 3-07-1854.

³¹¹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.* Vol. III. 4-02-1854.

³¹² *Idem*, Vol. III. 7-04-1854.

1.3.1. Els confinats catalans

Però sens dubte un dels desterraments més influents fou el dels germans Antoni i Josep Anselm Clavé el juliol de 1856 al finalitzar l'etapa progressista. A partir d'aquí imaginem que sorgiren tota una sèrie de contactes amb els cercles republicans de Barcelona i es divulgaren els Cors de Clavé a Mallorca³¹³. No sabem quins lligams existiren amb el músic Joan Goula Soley, català i resident a Mallorca que a partir de la Revolució de Setembre de 1868 organitzà un orfeó republicà. Segurament Goula mantenia relacions amb els Cors de Clavé i havia adquirit la consciència obrerista que propagaven els Cors de Clavé. El 1866 després del debut en una companyia italiana a l'illa³¹⁴ sembla que Goula es quedà a viure a Mallorca a insistència dels amics mallorquins per donar classes de música al Círculo Mallorquí i el 1868 dirigí l'orfeó republicà mallorquí. Sobre el desterrament dels germans Clavé, en la necrològica de Josep Anselm Clavé publicada el febrer de 1874 als diaris locals recordaven aquest desterrament del juliol de 1856. Recordaven que Josep Anselm Clavé havia estat confinat a Palma juntament amb el seu germà Antoni i que foren traslladats a Maó on a causa dels escassos recursos econòmics foren ajudats pels socis de la coral catalana La Fraternidad. Fou a Maó que Josep Anselm Clavé va compondre *Emma* i *Enriqueta* –nom d'una de les seves filles³¹⁵ i quan estava a Mallorca escrigué un xotis titulat *El primer amor*³¹⁶. Abans de l'esclat de *La Gloriosa*, a l'estiu de 1868, en el Teatre de Palma es cantaren algunes peces d'Anselm Clavé al seu benefici³¹⁷. La biografia realitzada per Apeles Mestres ens conta que acabat el règim progressista, el 1856 diversos revolucionaris foren arrestats, deportats o afusellats. Entre ells hi havia el germà de Josep Anselm Clavé, Antoni, que tenia idees més exagerades, i al qual el capità general Juan Zapatero no dubtà en castigar. Josep Anselm Clavé no volgué separar-se del seu germà³¹⁸. Ambdós foren deportats a Mallorca. Josep Anselm Clavé tenia 33 anys. Apeles Mestres també menciona els pocs diners que tenien els dos germans en els seu confinament a Mallorca però que foren ajudats pels individus de la societat coral catalana La Fraternidad. Aquests cada dissabte reunien un fons per enviar-lo als desterrats de Palma. Després de quatre mesos de confinament Josep Anselm Clavé enyorat de la seva família i dels seus Cors aconseguí tornar a Barcelona. La seva filla Enriqueta havia caigut malalta de gravetat i la policia descobrí la presència de Josep Anselm Clavé a Barcelona i l'anaren a prendre. Aleshores el capità general Zapatero sol·licità que Clavé es presencies i escoltà els patiments de Clavé a causa de la malaltia de la seva filla i amb la condició d'abandonar per sempre la política restà en llibertat, a la qual cosa Clavé

³¹³ “Vinieron confinados a Palma por sus ideales políticos los hermanos Antonio y José Anselmo Clavé de Barcelona, por orden del capitán general de Catalunya D. Juan Zapatero y Navas, hombre de la confianza de Espartero”. *Idem*, Vol. III. 5-07-1856.

³¹⁴ *Idem*, Vol. IV. 13-10-1866. El desembre de 1860 actuava a Barcelona al Conservatori. *El Telégrafo*, Barcelona, 19-12-1860.

³¹⁵ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 24-02-1874.

³¹⁶ CANADELL, R.: *Josep Anselm Clavé I l'escriptura: obra poètica I periodisme cultural* (Tesis doctoral s.p.). UB, Vol. 1, 2012, p.239.

³¹⁷ *El Principado*, Barcelona, 5-07-1868.

³¹⁸ “En Clavé no volgué separarse de són germà per més qu'en idees no marxessin compactes”. A MESTRES, A.: *Clavé: sa vida y sas obras*. Barcelona, Est. Tip. de Espasa Germans y Salvat, 1876, p.19-20.

contestà “si surto d’aquí lliure’n sortiré republicà com cavo d’entrarhi”, tot i aquesta resposta, Zapartero el deixà marxar acomiadant-se amistosament. Després vingué una època on es posà fi a l’agitació i persecucions i Clavé pogué tornar a treballar amb les seves societats corals. El 1866 tornà a ser víctima de persecucions i fou deportat a Madrid i tancat a la presó del Saladero³¹⁹. Un any després la seva filla Enriqueta morí el 23 de novembre de 1867³²⁰. Un cop esclatada la Revolució de Setembre fou nomenat membre de la junta revolucionària, època en que formà part de diaris com *La Vanguardia* o *El Estado Catalán*. Precisament en aquest últim diari el mateix Clavé recordava el seu pas per Menorca i Mallorca. Citava les deportacions que patiren els republicans Pablo Armengol, Ceferí Treserra, Albert Columbrí, el mallorquí Benet Seguí, Josep Guarro –també mallorquí–, Josep Antoni Clavé i altres tants a Palma³²¹. La presència de mallorquins ens fa pensar la forta connexió que tenien aquests amb els catalans i la seva participació en el moviment republicà català dels cinquanta. Pensem també amb la solidaritat dels 800 obrers mallorquins el 1855 amb la primera vaga obrera viscuda a Catalunya per adonar-nos de la connexió entre ambdós grups.

Hi hagué altres propagandistes republicans i socialistes –com acabem d’apuntar– que arribaren a Mallorca en aquell desterrament de 1856 que estan a l’altura dels germans Clavé pel que fa al seu vessant com a propagandistes republicans. Es tractava de Ceferí Tresserra³²² que el 1856 fou desterrat a València i després a les Balears. Publicà llavors l’estudi *Porvenir de las asociaciones de la clase obrera. Origen y estado actual de la cuestión del Trabajo en Cataluña* (1855), on defensà el societarisme sindical obrer, la centralitat de la qüestió social i plantejà el repte per als demòcrates d’aconseguir el seu suport. Aquest text aportava informació sobre la situació i actuacions dels obrers durant el bienni, i molt en especial en relació a la vaga general de 1855. Per haver participat en les mobilitzacions obreres fou reportat forçosament primer a València i després a Mallorca i Menorca i després fou enviat a Granada. Després, el 1857-1858 passà a residir a Madrid i amb el mallorquí Antoni Ignasi Cervera, fundà la societat carbonària *El Falansterio*, que arribà a comptar, segons algunes fonts amb xifres exagerades, amb uns vuitanta mil afiliats³²³. En aquell desterrament a causa dels fets ocorreguts a Barcelona fou enviat també a Mallorca Albert Columbrí, enquadernador, que deixà un llibre de referència: *Una víctima. Memorias de un presidiario político* (1857) publicat a Barcelona per Innocenci López el 1864. En aquesta obra de Columbrí ens conta que el mallorquí Benet Seguí es trobava a Barcelona participant dels successos vaguístics i fou detingut i desterrat a la seva Mallorca natal. Segurament Josep Guarro, comerciant i que més tard va ser el representant balear al Pacte de Tortosa, també es veié involucrat en el moviment vaguístic de Barcelona. Després del Bienni Progressista, el 1857, arribà desterrat a Mallorca un dels propagandistes demòcrates més

³¹⁹ Després d’un govern tolerant de O’Donnell en succeí un altre que actuava en caràcter persecutori: delacions, destitucions, confinaments, sentències ràpides...

³²⁰ MESTRES, A.: *Op. cit.*, p.41.

³²¹ CANADELL, R.: *Op. cit.*, p.236. Citat el diari *El Estado Catalán*, 18-06-1869.

³²² Tresserra era un dels dirigents del Partit Democràtic i el primer republicanisme i un dels homes més importants del moviment democràtic barceloní durant el bienni progressista de 1854-1856.

³²³ GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 2007f, p.14.

destacats i que movia els fils a la zona d'Aragó, es tractava d'Eduardo Ruiz Pons (1819-1865)³²⁴. Fou suspès de la seva plaça de catedràtic a la Universitat de Saragossa durant tres mesos. Quan arribà a Mallorca fou acollit pels demòcrates mallorquins al cafè Oriente (ca'n Tomeu)³²⁵. Se l'acollí amb un banquet que fou celebrat el 16 d'abril de 1857. Morí el setembre de 1865 a Madrid i es deia que comptava amb molts amics a l'illa de Mallorca³²⁶. Ruiz Pons havia impulsat algunes capçaleres democràtiques com *El Pueblo* i mantenía contacte amb aquests en el seu exili a Itàlia (recordem la carta dirigida a Garibaldi). A Mallorca degué conèixer el grup que treballava entorn a *El Iris del Pueblo* (1855) i que formaven part del Partit Democràtic. El 1861 tingué lloc una de les conspiracions democràtiques més importants, fou la insurrecció de Loja. Mallorca també allotjà presoners de la revolta de 1861. El setembre de 1861 foren conduïts des del port de Màlaga 62 sentenciats a conseqüències dels fets de Loja³²⁷. Ferrer Flórez parla que arribaren a Mallorca 65 individus implicats en la sublevació de Loja i més tard un batalló que havia participat en el sotmetiment de la mateixa i que fou rebut amb mostres d'alegria³²⁸. El setembre de 1862 foren posats en llibertat 112 condemnats pels successos de Loja entre el juny i juliol de 1861 i en compliment de l'indult foren traslladats a València a càrrec de l'Estat³²⁹. A finals de setembre va morir a Alacant un dels individus indultats pels fets de Loja en el seu retorn de presidi de Mallorca, es tractava de Miguel Garcia de 75 anys³³⁰.

El juny de 1866 romania desterrat a Mallorca el general Nouvillas que participà en una reunió clandestina en la finca de Son Noguera (Esporles, Mallorca) del demòcrata Marià de Quintana, aquest fou un dels caps del partit monàrquic democràtic durant el Sexenni. La primavera de 1866 també arribaren presos polítics procedents del camp de Tarragona, uns foren enviats a Mallorca i altres a Maó³³¹. A principis de 1867 fou desterrat a Menorca el general Serrano però el febrer fou traslladat a Mallorca. Mentre que el líder progressista Camilo Mojón era traslladat de Ciutadella (Menorca) a Inca (Mallorca) i després a Barcelona³³². La tasca subversiva del canonge Mojón culminà el 1867. A principi de 1867 el general Francisco Serrano, duc de la Torre, fou desterrat a Menorca, el 10 de febrer fou traslladat a Mallorca. Els mesos previs a l'esclat de la Revolució de Setembre, en un hort propietat de Joan Sabater –progressista

³²⁴ *El Genio de la Libertad*, 16-02-1857.

³²⁵ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. 14-02-1857.

³²⁶ *Idem*, Vol. IV.. Setembre de 1865.

³²⁷ *El Telégrafo*, Barcelona, 17-09-1861.

³²⁸ FERRER, M.: *Op. cit.*, 1978, p.407.

³²⁹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 10-09-1862.

³³⁰ *El Telégrafo*, Barcelona, 29-09-1862.

³³¹ *El Diario de Tarragona*, Tarragona, 13-04-1866.

³³² L'impulsor del Partit Progressista a Menorca fou el canonge galleg resident a Ciutadella, Camilo Mojón Lloves. Durant la seva joventut havia estat monjo del Císter i fou exclaustrat l'any 1835 en decretar-se la desamortització de Mendizábal. Sense deixar d'exercir el ministeri sacerdotal, s'enrolà a la Milícia Nacional. Era beneficiat de la catedral d'Astorga quan esclatà la Vicalvarada, el juliol de 1854, amb la qual començà l'anomenat Bienni Progressista. En aquells moments, Mojón es posà al capdavant dels liberals, ocupà la presidència de la Junta de Salvació de la ciutat lleonesa i fou elegit diputat provincial per Astorga. Fou nomenat canonge de Menorca per la reina Isabel II, Camilo Mojón prengué possessió del seu càrrec el juny de 1855. El 1864 ell mateix s'encarregà el mes de maig d'organitzar els comitès liberals a Menorca i el mateix 1864 es creà la Tertúlia Progressista. CASASNOVAS, M.A.: *El Sexenni Revolucionari a Menorca (1868-1874)*. Palma, Documenta Balear, 2001, p.7.

ciudadellenc- s'hi reuniren 18 persones. S'acordaren les línies d'actuació dels progressistes per si la revolta triomfava i Mojón fou nomenat cap del partit a Ciutadella. Cinc dies després, un dels assistents, el tinent Ferrater, fou detingut per la policia, encara que pogué escapar-se. El canonge no tingué tanta sort i, després de restar confinat un temps a Inca (Mallorca), fou traslladat a Barcelona i d'allà al castell de San Sebastián de Cadis on fou empresonat. Fou condemnat, juntament amb altres conspiradors contra el règim, a ser deportat a les illes Marianes, al Pacífic, per ordre del general Narváez. Finalment, però, a causa de la concessió d'una amnistia general, la condemna fou commutada pel confinament a Santiago de Compostel·la, sota la custòdia de les autoritats eclesiàstiques. No durà gaires mesos l'absència del Capítol de la catedral de Menorca, possiblement indultat pel Govern³³³.

Relacionat amb aquest món d'exilis, desterraments, confinaments, etc. és important veure les mostres de suport que donaren els illencs als presos polítics. Poc es coneix sobre l'ambient demòcrata que existí a les Balears i a Mallorca en concret, abans de 1868. Un dels motius més importants es perquè com hem apuntat mai ha estat investigat i l'altre és que existeix molt poca informació d'aquell món clandestí. En aquell moment prematur, els anys 50, coneixem la tasca que practicà en aquest sentit el mestre ebenista Jaume Salom, que participava dintre del progressisme balear. En la seva necrològica se'ns parla de l'esment que dedicà a acollir a tots els refugiats polítics que passaren per les Balears³³⁴. En la notícia que es publicà sobre el confinament de Ruiz Pons també s'anomena l'esment que sempre han tingut els illencs davant els presos polítics³³⁵. En el cas de Ruíz Pons els mallorquins mantingueren el contacte, ja que el 1864 es posen en contacte amb ell, moment en què romangué exiliat a Florència. També durant el Bienni Progressista l'Ajuntament d'Alcúdia rendí homenatge als exiliats com Agustín Argüelles i altres que romangueren confinats a Mallorca durant uns anys. Igualment, Garibaldi recordava l'hospitalitat dels maonesos en el seu pas per l'illa menorquina. També del demòcrata Joan Palou Coll (futur republicà progressista de Ruiz Zorrilla) recordava que abans de 1868 havia fet quan havia pogut en favor dels desterrats que el govern moderat envià a les Balears.

³³³ *Idem*, p.16.

³³⁴ "A la una de la tarde del 21 de los corrientes falleció D. Jaime Salom, maestro ebanista a la edad de 46 años, cuya temprana muerte ha dejado en el mayor desconsuelo a su familia y amigos que son numerosos, porque a su honradez e infatigable aplicación al trabajo, y a su constante adhesión a las ideas liberales progresistas, reunia sentimientos humanitarios que eternamente harán grata su memoria. Son muchos los desgraciados que han recibido socorros de su mano y que han hallado en su casa completa hospitalidad durante los tiempos de revueltas y persecuciones por asuntos políticos. Ha sucedido por espacio de años enteros sostener en su casa a uno y mas de esos hombres honrados que arrojados de su patria por disposición de la autoridad venían aquí desde el continente a buscar un asilo y el amparo de alguno de sus amigos políticos, y lo hallaban en don Jaime Salom del modo mas voluntario y generoso que otro alguno pudiera hacerlo. No dudamos asegurar que ha sacrificado cantidades de consideración ejerciendo la virtud de la hospitalidad, virtud arraigada en su corazón tanto como lo estaban las ideas liberales progresistas que ha seguido con la mayor constancia y sin imprimir en su conducta política el mas pequeño lunar. Sea, pues, para siempre grata su memoria, y que la tierra le sea ligera. Según estamos enterados las exequias se celebraran en la parroquial de Sta Eulalia a las 10.30 de la mañana del martes próximo 27 del corriente". Publicat a: *El Genio de la Libertad*, 25-07-1852.

³³⁵ *El Genio de la Libertad*, 16-02-1857.

Palou Coll juntament amb alguns dels seus companys envià recursos als emigrats³³⁶.

1.3.2. Professors i estudiants illencs a Barcelona i viceversa

Un altre element a tenir en compte són tots aquells estudiants que es formaren professionalment i políticament a la ciutat de Barcelona o Madrid. Al no haver-hi Universitat a les illes³³⁷ molts joves d'aquella generació de republicans que serien protagonistes en l'etapa del Sexenni i de les etapes posteriors, partiren a realitzar els seus estudis a Barcelona, Madrid o València. Foren molts els estudiants de les illes que optaren per fer els seus estudis a Barcelona (el cas de Rafel Manera Serra, Joaquim Fiol Pujol, Guillem Serra Bennassar, Alexandre Rosselló Pastors, Josep Estade Coll, etc.).

Un dels que es formaren a Barcelona fou el notari Joan Palou Coll i vinculat primer al sector demòcrata que milità dintre del Partit Progressista i a partir de la Revolució de Setembre al partit monàrquic democràtic i ja durant la Restauració al partit progressista de Ruiz Zorrilla. Combinà els seus estudis amb la tasca literària³³⁸. El 1859 publicava la seva obra més coneguda que li donà el reconeixement com escriptor, *La Campana de la Almudaina*³³⁹. Joan Palou Coll havia nascut a Palma l'any 1828, havia fet els seus primers estudis a l'Institut Balear essent un dels millors de la seva promoció entorn el 1845. El 1852 va acabar els seus estudis de jurisprudència i el 1859 publicà com hem assenyalat la seva obra més coneguda *La Campana de la Almudaina* que aquell any mateix era interpretada als teatres de Madrid³⁴⁰. Abandonà les lletres per dedicar-se plenament a la seva notaria de Palma a desig de la seva família que no veia un futur còmode per Palou Coll com a escriptor. Durant la Restauració destacà com a dirigent del partit republicà progressista.

Un altre dels demòcrates i republicà que es formà a Barcelona fou Joaquim Fiol Pujol, el 1852 estudiava jurisprudència a Barcelona i escrivia a *El Genio de la Libertad*, per exemple tenia un poema dedicat al seu cosí Jeroni Rosselló que es titulava *A mi querido primo Gerónimo*

³³⁶ En aquells moments els demòcrates com Joan Palou Coll militaven en el si del partit progressista de Mallorca. A PRIETO, M.: *Op. cit.*, p.506.

³³⁷ La Universitat desaparegué el 1829 per un Reial Decret. Durant la regència del general Espartero, l'octubre de 1840, la Junta de Govern de Mallorca restablí la Universitat amb el nom d'Universitat Literària Balear però a l'agost de 1842 se suprimí definitivament.

³³⁸ El 1849 escrigué un romanç dedicat a un amic que es publicà en *El Genio de la Libertad* i que escrigué des de Barcelona. *El Genio de la Libertad*, 22-01-1849. Abandonà la carrera literària i es dedicà a exercir de notari. El juny de 1862 era el secretari del Col·legi de Notaris de Balears.

³³⁹ Una obra que fou també fou coneguda a Barcelona ja que el desembre d'aquell any es publicà una crítica a la revista dramàtica del teatre del Circo Barcelonés. Palou Coll sembla que residia en aquells moments a Madrid i a finals de desembre viatjà a Mallorca. *El Telégrafo*, Barcelona, 11-12-1859 i 23-12-1859.

³⁴⁰ POMAR, J.: *Assaig històric sobre el desenvolupament de la instrucció pública a Mallorca*. Palma, Ed. Govern Balear; Conselleria de Cultura, Educació i Esports, 1990, (1a edició de 1904), p.160-161. Joan Torrandell féu un bell estudi de la personalitat de Palou Coll amb motiu de declarar-lo Fill Ilustre de Mallorca l'Ajuntament de Palma l'any 1900. El 1865 l'Ateneu Balear el nomenà soci de mèrit. Representà el seu país natal a les Corts Constituïent de 1868 i fou senador del Regne.

Rosselló³⁴¹. El 1853 tornava a publicar un altre poema *Estaba escrito* des de Barcelona³⁴² i també ho feia un altre mallorquí, Miquel Victoriano Amer. El juny de 1854 se'ns informa que Joaquim Fiol havia traduït alguns poemes de Lord Byron³⁴³ i el setembre estava preparant un drama titulat³⁴⁴. Al proclamar-se la Vicalvarada degué finalitzar els seus estudis a Madrid, on es doctorà després de llicenciar-se a Barcelona, se'l anomena “jove advocat”³⁴⁵. En el seu retorn a Mallorca fundà *El Iris del Pueblo* (1855). L'agost de 1868 es posà en venta *Poesías* de l'advocat Joaquim Fiol amb el pròleg de Guillem Forteza³⁴⁶. Joaquim Fiol en la seva estada a Madrid degué conèixer a Emilio Castelar, ell mateix l'allotjà a Mallorca (1862) i fou sempre fidel a les seves idees, durant la Restauració fou el cap del partit possibilista de Castelar a Mallorca.

Altres mallorquins relacionats amb el món de les lletres eren tots aquells que estaven triomfant a Barcelona en els Jocs Florals. Alguns d'ells tingueren un paper destacat en el desenvolupament de les idees democràtiques. Era el cas de Jeroni Rosselló que fou declarat Mestre en Gay Saber en els Jocs Florals de Barcelona en l'obra *Lo Castell de la armonia*³⁴⁷ i també, com ja hem fet esment, Josep Lluís Pons i Gallarza va obtenir la ploma de plata de l'Ateneu de la Classe Obrera per la seva poesia *Lo treball de Cataluña*³⁴⁸. El 1865 hi hagué una alta participació de mallorquins en els Jocs Florals, i foren premiats³⁴⁹: Victòria Peña de Amer amb *Amor de mare*, Miquel Zavaleta amb *Darrera esperança*, Josep Lluís Pons Gallarza per *La Llar*, Tomàs Aguiló per *25 d'octubre de 1347* i Miquel Victoriano Amer per *La Redempció*. Aquests eren els mallorquins i mallorquines lligats a la Renaixença catalana i que participaven als Jocs Florals any rera any i que fins i tot organitzaven premis específics per les balears. Junts, catalans i mallorquins impulsaren el diari *Lo Gay Saber* (1868-1883). Amb la creació de l'Ateneu Balear (1862) es creà un premi adherit als Jocs Florals, entitat impulsada per la burgesia progressista i democràtica mallorquina i que alguns dels seus homes més importants com Joan Palou Coll foren defensors al llarg de la seva vida de la democràcia i treballaren al costat dels republicans federals ja fos formant part de coalicions electorals o reivindicant drets que els unien a ambdós.

³⁴¹ *El Genio de la Libertad*, 1-04-1852. El gener de 1850 també dedicà un poema al seu cosí Jeroni Rosselló en una carta privada escrita després de la mort del pare de Rosselló. Joaquim Fiol l'anomenava com a *mi buen amigo D. Gerónimo Rosselló*. Carta conservada a la col·lecció de manuscrits autògrafs de la Biblioteca Bartomeu March.

³⁴² *El Genio de la Libertad*, 6-05-1853.

³⁴³ *El Genio de la Libertad*, 21-06-1854.

³⁴⁴ El drama es titulava: *Borrar con amor recuerdos. El Genio de la Libertad*, 18-09-1854.

³⁴⁵ “Sabemos que ha presentado la renuncia del cargo de oficial 3º de esta excelentísima diputación provincial, el joven abogado D. Joaquin Fiol y Pujol, conocido en esta por sus escritos literarios que hemos publicado varias veces en nuestras columnas”. *El Genio de la Libertad*, 21-07-1856.

³⁴⁶ Aquestes tingueren transcendència ja que s'encarregaren de divulgar-les a la península D. Ventura Ruiz Aguilera en *El Museo Universal* i *La Nación* de Madrid, *El Diario Mercantil* de València i *La Montaña de Monserrat* de Barcelona. A més de les llibreries mallorquines. LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 3-08-1868.

³⁴⁷ Rosselló sempre estigué vinculat al Partit Liberal de Mallorca, en un moment formà part de l'escisió Esquerra Dinàstica. Amic també de Victor Català. Jeroni Rosselló havia acollit a Barcelona al seu cosí Joaquim Fiol en els anys d'aquest com estudiant de la carrera de dret. A Barcelona el primer any de carrera, el 1847, fou acollit pel seu cosí Jeroni Rosselló Ribera. El 1853 acabà els seus estudis a Barcelona i el 1853 partí a Madrid a fer el setè i darrer curs a la Universitat Central. AHUB, Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, expedient Joaquim Fiol Bauzà.

³⁴⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 4-05-1862. Josep Lluís Pons i Gallarza havia exercit de secretari de la Real Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona (el gener de 1859 passà de ser segon secretari a ser el primer secretari). El maig de 1859 Lluís Pons i Miquel Victoriano Amer estaven dintre de l'organització dels Jocs Florals d'aquell 1859, extret de *El Telégrafo*, Barcelona, 13-01-1859 i 19-03-1859.

³⁴⁹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 7-05-1865.

1.3.3. Madrid

Un altre dels mallorquins que escrivia era Josep Barbier Rosselló, comerciant de professió³⁵⁰ i que devia alternar amb l'escriptura. Finalment es decidí per la seva vocació literària. El 1854 publicà una obra política sobre els fets revolucionaris ocorreguts a Alacant el 1844: *Fe y esperanza, Palma de los mártires. Dedicada a las víctimas de la causa del pueblo, en el glorioso alzamiento que tuvo lugar en Alicante el año 1844*³⁵¹. Anys després Barbier s'instal·là a Madrid per continuar la seva carrera literària, almanco després del Bienni Progressista i durant el Sexenni Democràtic romangué a Madrid. Escriví sobre els fets d'Alacant, uns fets que ell mateix havia viscut³⁵². Josep Barbier, abans del Bienni, s'havia donat a conèixer en el camp literari. Juntament amb Josep Martí i Pou va participar activament a la redacció de dues revistes literàries *El Laurel Literario* i *El Estudiantón*. Als 20 anys estrenà el drama *Juana Souvry* al Teatre Principal de Ciutat el 29 de gener de 1843 i editat el mateix any a la impremta Guasp. Joan Mas i Vives parla que no s'ha trobat explicitat enlloc que formés part del partit democràtic. Però per exemple *El Genio de la Libertad* en la ressenya sobre l'obra deia:

“Los principios políticos del autor, y sus padecimientos por la causa del pueblo, son bastante conocidos en esta provincia y en varias otras del continente; no creemos pues necesario encomiar la producción que presenta ahora al público, ni mucho menos decirle cual sentimiento reina en ella”³⁵³.

Molt probablement formava part del grup de demòcrates que hi havia a Mallorca als anys previs de 1868 i no hi dubte de la seva adhesió al republicanisme un cop esclatà *La Gloriosa*, moment en què Barbier es trobava a Madrid. Aquest degué abandonar la seva tasca com a comerciant i partí a provar sort en el terreny de les lletres a Madrid. Durant el Sexenni habità a Madrid, lloc on segurament s'hi establí entorn al 1857, ja que formava part del diari madrileny *Ambos Continentes*. Al Madrid del Sexenni es convertí en un propagandista en favor de la República Federal. El maig de 1871 envià el primer número d'un nou diari titulat *El Comunero federal* que es publicava a Madrid sota direcció de Romualdo Lafuente i del qual n'eren redactors Josep Barbier, Jesús Calvo, Luís Coll i Enrique Arredondo³⁵⁴. Aquell any també escrigué una obra conjunta en favor de la república federal, obra titulada *La bandera de la revolución*. Es tractava de fulletons polítics i socials compilats per Josep Barbier i Lluís Coll i comptarem amb la col·laboració d'un seguit de propagandistes com Modesta Periu –que durant el Sexenni tingué relació amb les mallorquines de la societat de cosidores La Virtud Social-, Francisco Garcia

³⁵⁰ ARM, Fons El Mallorquí i El Barcelonés, Caixa 202, Registro de pasajeros de salida y entrada, 1854. Dia 4 de novembre de 1854 viatja en destí a Barcelona Josep Barbier del comerç.

³⁵¹ L'obra de Josep Barbier Rosselló relatava la història dels màrtirs que s'aixecaren el 27 de gener de 1844 contra la injustícia al poble d'Alacant a ritme de l'himne de Riego i assaltaren el castell de Santa Bàrbara però la sublevació fracassà i foren afusellats 36 homes.

³⁵² De la revolta alacantina de 1844 sols va poder escapar de l'afusellament gràcies a l'ajuda de Manuel Lanuza que l'hostatjà a Benidorm i li va proporcionar un vaixell per exiliar-se. A MAS, J., *Op. cit.*, 1979, p.126.

³⁵³ *Idem.*, p.128-129.

³⁵⁴ *El Iris del Pueblo*, 13-05-1871.

López, Francesc Pi i Margall, Roque Barcia, Gonzalo Serrallera, Federico Carlos Beltrán, Antonio Aguayo, Florentino Pelaez, Jesús Calvo Romeral, Eduardo Navarro Gonzalo, Robustiano Trelles, Ángel Arenas i per altres coneguts escriptors –tal com anunciaven-. Va sortir publicat a Madrid un primer tom. El mallorquí Josep Barbier va escriure el primer fulletó titulat *Guerra a la guerra* i també era l'autor de l'apartat *Páginas sueltas*. Es tractava d'una recopilació d'articles publicats el 1870 al diari *La Bandera del Pueblo* que havia deixat de publicar-se. Es podien subscriure per aconseguir aquesta obra completa dirigint-se a l'administració que estava ubicada al carrer Jesús y María, número 6 (al barri de Lavapiés, Madrid) i tota la correspondència anava a nom de Josep Barbier.

Pel que fa a l'obra literària més interessant de Barbier *Fé y esperanza* s'hi reflecteix un pensament demòcrata i republicà. L'obra estava dividida en vuit capítols i un epíleg. Cada capítol era encapçalat per una citació bíblica. El primer capítol titulat "Libertad" era un cant fervorós a la llibertat i a l'igualitarisme social de tots els homes, en el sisè per exemple tracta una de les qüestions que més preocupava a les files republicana –el sistema injust de les quintes- i que Barbier prematurament denuncià. Val la pena reproduir-ho³⁵⁵:

-Dime joven soldado: ¿Quien es tu padre?

-Un pobre labrador.

-¿Y son tuyas las tierras que cultiva?

-Son del conde.

-¿Y al hijo del conde le dieron como a ti un fusil?

-Él es rico y pagó por no ser soldado.

-¿Con que solo los pobres son soldados?

-Sí, los pobres, porque los ricos pagan para no serlo, y los pobres como no tienen no pueden pagar.

El febrer de 1860 se'ns informa d'un dinar que tengué lloc a Madrid organitzat per uns 70 alumnes catalans –majorment provinents d'escoles industrials- a la fonda de la Fuente Castellana, l'acte fou presidit pel catedràtic de literatura espanyola Josep Coll Vehí de l'Institut de Sant Isidre, també intervingué un tal Forteza –que deduïm que era mallorquí-, aquest brindà perquè s'estrenguessin més els vincles fraternals entre Mallorca i Catalunya³⁵⁶. Possiblement es tracti de Guillem Forteza que tingué un paper destacat el 1865 fent feina amb els Amics dels Pobres de Barcelona i prologuista de Joaquim Fiol en la seva obra *Poesias* de 1868. Un altre escriptor format a Madrid fou Miquel Bibiloni Corró qui de jove estigué involucrat dins l'ambient liberal i conspirà contra la monarquia isabelina. Abandonà els seus ideals abans que esclatés la Revolució de Setembre. El 1863 havia escrit *Simon Ballester el Tuerto*, una novel·la històrica, el pròleg l'havia escrit el publicista republicà Roque Barcia. El 1867 estigué condemnat a 22 mesos de presó, romangué tancat al Castell de Bellver en la mateixa cel·la que

³⁵⁵ MAS, J.: *Op. cit.*, 1979, p.131.

³⁵⁶ *El Telégrafo*, Barcelona, 17-02-1860. La guerra d'Àfrica era recent i Coll també recordà els voluntaris catalans caiguts en la pressa de Tetuan.

Jovellanos. L'estiu de 1867 fou absolut i sembla que a partir d'aquí abandonà les idees democràtiques. Se l'acusà de repartir propaganda subversiva en un casino polític de Palma³⁵⁷.

També havia fet carrera professional i política el mallorquí Antoni Ignasi Cervera, professor de matemàtiques i impulsor de la societat de socors mutus i escola El Taller amb el seu corresponent diari per autofinançar-se també anomenat *El Taller*, 1852-1853, (prèviament havia publicat *El Trabajador*, 1851-1852) i havia estat impulsor d'altres projectes juntament amb el propagandista Fernando Garrido i Sixto Cámara. Dintre d'aquest cercle proper a les idees falansterianes de Fourier també hi havia el mallorquí Josep Francesc Vich que participava en l'edició de diaris obreristes del grup de Cervera. A més Josep Francesc Vich, mallorquí resident a Madrid, era corresponsal de *El Iris del Pueblo* (1855). Això prova el contacte i lligams d'aquests cercles existents a Madrid o Barcelona amb els cercles illencs. Sovint Josep Francesc Vich escrivia a *El Iris del Pueblo* per anunciar les seves noves obres o fins i tot commemoracions que feien els republicans madrilenys als propagandistes morts per la idea. Aquest va morir l'octubre de 1859 al poble mallorquí d'Andratx³⁵⁸. Josep Francesc Vich estudià a l'Institut Balear en el curs de 1837-1838 essent un dels alumnes més il·lustres juntament amb Jeroni Rosselló, Miquel Victorià Amer, molt conegut per les seves poesies catalanes, Marià Aguiló, patriarca de les lletres catalanes, Pere d'Alcàntara Peña i Lluís Pou, catedràtic de la secció de ciències del mateix institut. Es recordava a Francesc Vich com el novel·lista i poeta³⁵⁹. Una dada curiosa és que abans d'anar a residir a Madrid féu els seus estudis a Barcelona i en aquesta ciutat establí amistat amb el cosí de Joaquim Fiol –director de *El Iris del Pueblo*– en Jeroni Rosselló, un dels principals homes del progressisme a Mallorca. Com escriptor Josep Francesc Vich, a més de la traducció al castellà de *Poesies fantàstiques* de Tomàs Aguiló, va escriure la novel·la *La cruz del bosque*. En l'apartat que ve a continuació sobre el socialistes utòpics mallorquins incidirem en la seva tasca com a propagandista.

Com he vist, alguns d'ells després dels seus estudis universitaris cercaren a les principals ciutats com Madrid o Barcelona la sort en destacar en les lletres. Molts s'aventuraren en projectes periodístics, altres visqueren d'allò que escrivien amb l'ajut de la premsa afí on publicaven i a través d'aquesta premsa donaven a conèixer les seves obres com escriptors i molts d'ells com a propagandistes polítics. Es per això que Pere Gabriel ha dit que la literatura –més bona o més dolenta– era política. Una forma de trasmetre ideologia i de contribuir a l'afirmació d'una identitat pròpia. Segons Gabriel, en aquest sentit, sembla clar l'interès d'observar i analitzar també l'obra “literària” d'aquells dirigents i militants, si realment volem entendre amb els seus detalls i amplitud quina fou la cultura política que pretenien construir³⁶⁰.

³⁵⁷ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 7-08-1867.

³⁵⁸ Josep Francesc Vich morí als 32 anys al poble d'Andratx dia 21 d'octubre de 1859. A MARTORELL, C.: *Op. cit.*, 2014c, p.26.

³⁵⁹ POMAR, J.: *Op. cit.*, p.139.

³⁶⁰ GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 2007f, p.1.

1.4. Antoni I. Cervera i Mallorca. Els fouriestistes. Les societats secretes

Antoni Ignasi Cervera es convertí en un referent socialista dintre del Partit Democràtic (creat el 1849). Prest abandonà Mallorca i passà a Madrid on exercí de professor de matemàtiques i combinà la seva vida com a professor amb la passió política. La dècada dels 60 es mogué entre la confrontació existent dintre del Partit Democràtic entre socialistes i individualistes³⁶¹. La tradició socialitzant del partit fou recollida per Pi i Margall que defensà la intervenció de l'estat en la vida econòmica i, atacant l'aliança amb els progressistes, afirmà un contingut republicà-federal. Per contra, Castellar i *La Democracia* (Madrid, 1863-1866) defensaren l'individualisme amb una concepció liberal del paper de l'estat en el món econòmic i preconitzaren l'entesa amb el progressisme. El representant d'aquest corrent a Mallorca fou l'advocat Joaquim Fiol Pujol. Mentre que el vessant socialista es movia a l'entorn de Miquel Quetglas Bauzà (1826-1872) que el 1852 creà una escola per a obrers i que d'alguna manera estava en relació amb els companys mallorquins residents a Madrid com Cervera o Vich o estudiants a la capital com Miquel Bibiloni Corró amic de Roque Barcia. Sense oblidar també la tasca del prevere Jeroni Bibiloni vinculat als cabetians catalans o la relació que també tenia Benet Seguí i Josep Guarro amb els catalans de l'Ateneu Català de la Classe Obrera. Dintre del cercle dels primers demòcrates mallorquins s'intueix un clar predomini -o almeny destaca-, el perfil socialista i republicà dels seus militants i d'arrel popular, que es mantindrà al llarg dels vuit-cents.

Antoni Ignasi Cervera (1825-1860) va néixer a Mallorca a la ciutat de Palma el 1825 i finí el setembre de 1860 a Madrid on anà treballar com a professor de matemàtiques a l'Institut Espanyol a la dècada dels quaranta. A més de la seva tasca com a professor va dirigir o formà part de la redacció de diaris de caire socialista com *El Trabajador*, *La Granja*, *La Niñez*, *El Taller*, *La Caridad*, *La Voz del Pueblo* i també va dirigir una escola popular primer anomenada *El Trabajador* i després *El Taller*. Antoni Ignasi Cervera morí a Madrid, ciutat on gairebé residí

³⁶¹ El 1856 ja es veia el desacord entre els demòcrates. Les tres escoles que havien entrat en la constitució del partit adopten diferent actitud davant les circumstàncies polítiques. Les escoles són els progressistes-demòcrates, els republicans i els socialistes. Divergències sobre si s'han d'acceptar o no una aliança amb els progressistes d'esquerra; sobre si s'ha de declarar o no fonamental al partit la forma republicana de govern; sobre si ha de proclamar-se o no el principi socialista d'estructuració política i econòmica; i molt més tard, sobre si la república ha de prendre o no una organització federalista, polemitzaràn, disputaran i forçetjaran entre si els demòcrates. A EIRAS, A.: *Op. cit.*, 1961, p.230. Hi hagué moments de treva com el 1860 quan es signà el compromís de la *Declaració dels trenta* signada el 12 de novembre de 1860. A partir de *La Declaració* els socialistes quedaven en llibertat de predicar els principis que volguessin sobre qüestions econòmiques i socials sense que ho haguessin de retreure al resta del partit. Perquè vegem la magnitud del problema entre socialistes i antisocialistes, Eugenio Garcia Ruiz després del sucesos de Loja escriví l'obra "La Democracia, el socialismo y el comunismo, según la filosofía y la historia", obra encaminada a demostrar que la democràcia era incompatible amb el comunisme. A partir de 1864 s'imposà la visió individualista que en aquells moments compten amb el diari *La Democracia* dirigit per Castellar. Fernando Garrido publicà una obra en defensa del socialisme: *Historia de las asociaciones obreras en Europa* encaminada a demostrar la falta de lògica d'aquells demòcrates que ataquen al socialisme i defensen una estructura econòmica de la societat que no permet el general gaudiment dels drets humans. Obra datada a París el 28 de maig de 1864 i editada a la premsa de Barcelona. El 15 de març de 1865 veu la llum el *Manifiesto de La Democracia*, redactat per Castellar i signat per tots els demòcrates d'importància que donen el vist i plau a les tesis individualistes. Entre els mallorquins signà Joaquim Fiol. A finals de 1866 dins un ambient conspiratiu contra la monarquia d'Isabel II es formà un nou comitè i es tancà un cicle d'escissió, divergència i cisma en el partit demòcrata. Ara és la imminència de la revolució i l'ansia de derriuir els obstacles tradicionals allò que torna a reunir el bloc. Els socialistes tornaren a ser admesos. A EIRAS, A.: *Op. cit.*, 1861, p.315.

tota la vida, el 17 de setembre de 1860. Anys després les seves restes foren traslladades a Mallorca³⁶². D'ell es comentava que durant la seva vida havia intentat plantar les llibertats cíviques que havia estat propagant a través de periòdics dels quals fou director i redactor³⁶³. Antoni Ignasi Cervera formà part del grup dels republicans socialistes de Fernando Garrido, formant part de l'ala socialista del Partit Democràtic. A Madrid creà una societat secreta carbonària anomenada *El Falansterio* i la revista *El Falansterio Nacional*³⁶⁴. Sembla que entrà de professor a l'Institut Espanyol el 1847, però el 1846 ja residia a Madrid com estudiant, Antoni Ignasi Cervera vivia al carrer Pez, 12, principal³⁶⁵. El 1846 guanyà un premi convocat per la Real Societat Econòmica Matritense d'Amics del País que tractava sobre l'extinció del pauperisme³⁶⁶.

Quan ja era professor de matemàtiques també fou secretari de la secció de comerç de la Societat Matritense³⁶⁷. Un any després, el 1848, era secretari de la secció d'agricultura i era bibliotecari de la Matritense, Pere Felip Monlau³⁶⁸, que poc després coincidiren plegats en la redacció del diari de la societat Matritense *Los Amigos del País*. El 1849 continuava com a secretari de la secció d'agricultura. A l'Institut Espanyol degué coincidir amb altres mallorquins com Emili Pou que fou enginyer i Pere d'Alcàntara Peña els tres exercint com a professors:

“Matemáticas 1º y 2º año, Don Antonio Ignacio Cervera, profesor de esta asignatura en el instituto español. Don Emilio Pou química aplicada a las artes. Miniatura: Don Pedro de Alcántara Peña”³⁶⁹.

El 1850 creà l'escola El Trabajador (el 1850 hi havia propaganda al diari progresista mallorquí *El Genio de la Libertad*) i més endavant canvià de nom i es digué El Taller. Aquestes escoles per obrers comptaren amb una publicació que les ajudava a finançar-se i permetia comptar fins i tot amb serveis de socors mutus pels obrers. La seva escola a Madrid, la qual sostenia gratuïtament, hi rebien instrucció centenars de treballadors i també les impulsava a altres províncies³⁷⁰. Els primers anys Cervera havia començat a donar classes amb un petit grup de 12 alumnes. L'escola que fundà per adults estava ubicada primerament al carrer del Nuncio. Era una escola que no disposava de molts de mitjans econòmics, els mateixos obrers acondicionaren

³⁶² L'octubre de 1874 les seves restes arribaren a Mallorca amb un vapor procedent de València i el seu cadàver fou enterrat a l'oratori de Sant Telm (Palma). Oratori dels mariners que tenien com a patró Sant Telm. LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 26-09-1874.

³⁶³ *El Isleño*, 10-10-1874.

³⁶⁴ FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1996, p.27.

³⁶⁵ *Diario de Avisos de Madrid*, 26-12-1846.

³⁶⁶ Es tractava d'una memòria sobre l'extinció del pauperisme. “Así sabemos que, junto al Sr. Monlau, presentaron trabajos Antonio Ignacio Cervera y Pedro Sáez (de los otros dos no se ofrece el nombre). El Sr. Cervera, premiado, publicó posteriormente el estudio *Solución práctica del problema social: caja de cambio* (Madrid, 1855). P. Sáez, que quedó sin premio, también publicó años más tard una memoria *De la supresión de la mendicidad y organización de las Juntas de Caridad* (Madrid, 1851), presentada a otro premio de la Academia, al que también concurrió con un texto de idéntico título Pedro Felipe Monlau”. *El Amigo del Pueblo*, 4-04-1846.

³⁶⁷ *El Clamor Público*, Madrid, 7-12-1847.

³⁶⁸ *El Clamor Público*, Madrid, 24-11-1848.

³⁶⁹ *El Clamor Público*, Madrid, 23-09-1849.

³⁷⁰ *La Discusión*, Madrid, 22-09-1860.

l'espai de l'aula. Aviat començà a circular la veu que l'escola era un club democràtic i socialista. El celador del barri va amenaçar als obrers que temerosos varen deixar d'assistir-hi. Cervera tornà a instal·lar-la al carrer de la Corredera en una sala baixa amb alguns bancs i cadires i en aquesta hi donà lliçons Francesc Pi i Margall. Pi hi realitzava classes d'economia política i explicaven altres assignatures Sixto Cámara, F.C. Beltrán, Sala, Landa i altres com Camps, Vich...³⁷¹ L'escola marxava a bon ritme i es traslladaren al carrer de Preciados, número 84 i arribaren a comptar a les seves files amb 400 alumnes als que se'ls donava lliçons de lectura, escriptura, aritmètica, geometria, dibuix i idiomes. Després creà la publicació *El Trabajador* (1851-1852), la subscripció constava d'una pesseta mensual i d'ella sols cobrava el 20% deixant el 80 restant a benefici dels subscriptors perquè poguessin establir noves escoles i fundar associacions de socors mutus pels obrers. El govern alarmat de les tendències polítiques que hi havia al darrera tancà les escoles i dissolgué les associacions i suprimí el diari que ja havia canviat el seu nom pel de *El Taller* (1852-1853). Les autoritats acabaren tancant l'escola El Taller. Més endavant Cervera publicà altres diaris com *La Caridad*, *La Granja* i *La Niñez* consagrats per difondre la instrucció entre les masses. El 1853 juntament amb el català Miquel Suris imprimí un diari democràtic amb impremta pròpia. Es tractava de *La Voz del Pueblo* que fou suprimit aviat i tornà a reapareixer el 1855³⁷².

L'amistat de Cervera amb Pi i Margall es degué forjar a l'escola El Trabajador on Pi hi realitzava classes d'economia política. Francesc Pi i Margall havia arribat a Madrid un any després d'ell, el 1847³⁷³. El febrer de 1854 es parlava de la relació d'amistat entre Pi i Cervera, el català decepcionat amb la política del Partit Demòcrata a causa de les baralles entre Rivero i Ordax no volgué assistir a una reunió del partit i això fou el que el salvà d'una redada policial de la qual també es veié lliure Cervera que arribà a tard a la reunió³⁷⁴.

Fernando Garrido recordava la tasca d'Antoni Ignasi Cervera el qual al llarg de la seva vida s'havia dedicat a l'estudi dels problemes socials de l'època, i havia aconseguit establir una impremta i sostingué durant molts d'anys l'escola de El Trabajador. Escola on hi arribaren a concórrer més de 1.500 obrers de Madrid que aprenien en les distintes classes a llegir, escriure, dibuixar, higiene, francès, matemàtiques, etc. Contribuïen a aquesta gran obra com a professors els ciutadans Ildefonso Lozano, Benigno Joaquín Martínez, José Siro Perez, Juan Sala,

³⁷¹ Garrido aporta més noms descrits línies més avall.

³⁷² RODRÍGUEZ, E.: *Op. cit.*, p.498-499.

³⁷³ Salió Pi y Margall de Barcelona el 15 de marzo de 1847, y llegó a Madrid a los cuatro días, muy pobre en caudal, pues apenas llevaba veinte duros en el bolsillo, pero rico en esperanzas aun en fuerza de voluntad. A VERA, E: *Pi y Margall y la política contemporánea*. Vol. I, Barcelona, Tipografía La Academia, 1886, p.272.

³⁷⁴ "Pi y Margall, muy desilusionado ya, no sólo por las rencillas que fraccionaban la agrupación, sino por el carácter decididamente monárquico que se trataba de imprimirla, no quiso acudir a la junta; redactó su dimisión de representante y la entregó a su amigo D. Antonio Ignacio Cervera para que diese lectura de ella ante el comité. Llegó Cervera algo tarde a la reunión y se encontró con que la policía estaba ya dentro de la casa. La tía del Sr. Becerra preguntó intencionalmente a Cervera si iba a ver a un enfermo que había en la habitación; condújole, en efecto, a la alcoba y allí rompió Cervera en menudos fragmentos la dimisión de Pi y Margall. Desde aquella habitación vió salir presos a sus compañeros de comité que fueron encerrados en la cárcel del Saladero y no recobraron su libertad hasta que triunfó la revolución de julio". A VERA, E: *Op. cit.*, Vol. II, p.381.

Francisco de Sales Vich, Alberto Campos, Valdés, Pi y Margall i Federico Beltran. Junts van tirar endavant l'escola, la publicació d'un diari, diferents cops suprimit, i que per aquest motiu varià de nom *El Trabajador*, *El Taller* i *El Amigo del Pueblo*, arribant a reunir 14.000 subscriptors i formant associacions d'obrers a Barcelona, Málaga, Figueres, Reus, Antequera, València, Sevilla, Cadis, Almeria, etc. El diari costava dos reals al mes, es publicaven dos números i sols cobrava tres quarts, quedant per a les diferents localitats, per atendre a les malalties dels socis, a la instrucció i als demés objectes que convingués tota la quantitat restant. L'empresa humanitària de Cervera també publicà algunes obres, associant-se a ella com impresor Tomás Nuñez Amor³⁷⁵.

Durant el Bienni Progressista formà part del Comitè del Partit Democràtic. Apareixien els noms dels que sempre estigueren al costat dels seus projectes Fernando Garrido, Francisco Javier Moya o Sixto Cámara³⁷⁶. L'octubre de 1854 es presentà a les eleccions per Madrid on hi havia noms tan populars com el d'Emilio Castelar³⁷⁷.

Els anys 50 havien creat la societat secreta *El Falansterio* que tenia ramificacions per altres províncies. Aquest grup que girava entorn a les idees fourieristes obrí diversos diaris i sempre hagueren de fer front a les persecucions. Durant el 1859 s'encarregà de les subscripcions al diari democràta de *La Discusión*. Per qualsevol problema els subscriptors s'havien de dirigir a Antoni Ignasi Cervera. Realitzà alguns viatges a Barcelona, concretament el juny de 1860 arribà l'escriptor demòcrata Ignasi Cervera tal com narraven els diaris catalans³⁷⁸. A la ciutat de Barcelona demòcrates republicans com Antoni Altadill acabava de publicar la primera entrega de l'obra *Garibaldi en Sicilia o la unidad italiana*³⁷⁹.

El setembre de 1860 morí a Madrid i aparegueren algunes necrològiques als diaris madrilenys:

“Tenemos el sentimiento de anunciar que ha fallecido en esta corte el joven escritor demócrata D. Antonio Ignacio Cervera, tan estimado por su laboriosidad y honradas como por la fe y la consecuencia con que profesaba sus ideas políticas. Ausente de Madrid su familia, el Sr. Cervera ha muerto rodeado de sus leales amigos”³⁸⁰.

³⁷⁵ GARRIDO, F.: *Op. cit.*, p.190-191.

³⁷⁶ Aquesta era la junta: “Según nos dice *El Liberal*, órgano al parecer del Círculo Democrático de la Unión, este organizó ya en su sesión de ayer el comité central que, en nombre del partido democrático ha de dirigir las elecciones próximas. Este comité está así compuesto: D. José María Orense, Santiago Alonso Cordero, Julian Pellon Rodríguez, Pedro Oilar, D. Nemesio Fernandez, Nicolas Maria Rivero, Sixto Cámara, Fernando Garrido, Francisco Javier Moya, Antonio Ignacio Cervera, Eduardo Asquerino, Pedro Mata, Manuel Seco de Luna, Ramon María Mainar, Manuel Becerra, Mateo Valera, Ignacio Eguileon”. A *La Esperanza*, Madrid, 16-08-1854.

³⁷⁷ “Candidatura Madrid: José María Orense, Patricio Olavarría, Tomás Berenguel, Eugenio Lindo, Antonio Larraz, Ignacio Gurra, Antonio Riego Riego, Antonio Ignacio Cervera, Manuel Aguilar, Emilio Castelar, Joaquín Sanz de Medionde”. A *La España*, Madrid, 5-10-1854.

³⁷⁸ *El Telégrafo*, Barcelona, 12-06-1860. Diu així: “ha llegado a esta Ciudad el escritor demócrata don Ignacio Cervera.

³⁷⁹ *El Telégrafo*, Barcelona, 20-06-1860.

³⁸⁰ *La Correspondencia de España*, Madrid, 14-09-1860.

Com ja hem dit el 1874 el cos de Cervera fou traslladat a Mallorca, la seva terra natal, i s'ubicà la seva tomba a l'oratori de Sant Telm (Palma), un oratori vinculat al gremi dels mariners de Palma. També des de *La Discusión* féu la necrològica enviada des de Lleida, Albert Camps que havia estat professor de les escoles obreres de Cervera. El 1926 la revista anarquista *La Revista Blanca* recordava l'efemèride de la figura d'Antoni Ignasi Cervera vinculat als orígens del moviment obrer espanyol:

“18 septiembre de 1860. Muere Antoni Ignacio Cervera, escritor economista español. Dióse a conocer desde muy joven por una memoria sobre la extinción del pauperismo que fue premiada por la Sociedad Económica Matritense. Más adelante fundó en Madrid para los artesanos una escuela en la que se enseñaba a leer, escribir y contar, dibujo, matemáticas e idiomas, y publicó un periódico, *El Trabajador*, de cuya suscripción el 90 por 100 servía para organizar asociaciones de socorros mutuos y escuelas. Casi todas las capitales de España adoptaron el pensamiento de Cervera y fundaron asociaciones numerosas; pero el gobierno, creyendo encontrar en ello tendencias políticas peligrosas, disolvió las asociaciones, cerró las escuelas y suprimió el periódico, que ya había cambiado su nombre y llevaba el título de *El Taller*. Ello ocurría en el año 1852. Cervera publicó después varios periódicos destinados todos a extender la cultura entre las masas populares y en unión del catalán Miguel Surés, imprimió en 1853 *La Voz del Pueblo*, diario democrático que, suprimido en aquella época, reapareció en 1855”³⁸¹.

En la necrològica feta des de Lleida per Albert Camps i publicada a *La Discusión* es recordava a Cervera com aquell entusiasta propagador de idees humanitàries. Es recordava la seva tasca en la creació de diaris dedicats a la instrucció i utilitat de la classe obrera com *El Trabajador*, *La Granja*, *La Niñez* i *El Taller* i altres com *La Caridad* dedicats a estimular el ram de la beneficiència pública o *La Voz del Pueblo* consagrat a la defensa dels drets del poble. També per haver estat el fundador d'escoles de mútua i instrucció. També va fundar un banc, el Cambio Universal, establiment destinat a canviar els hàbits del crèdit del país: “de este banco de cambio cuyas gigantescas proporciones hacen concebir tan lisonjeras esperanzas para el porvenir”³⁸². Fundà el Banco de Cambio que fou dirigit per Pla i arribà a manejar 16 milions de reals, els seus bonos es canviaven a les llibreries, cafés, sastreries i botigues dels socis. El Banc arribà a comptar amb cases pròpies a Barcelona, Sevilla i Granada i foren propietat del banc dos vaixells³⁸³. Aquesta activitat Cervera l'inicià després d'haver escrit l'obra *Solución práctica del problema social*. *Caja de cambio* on proposava el canvi directe sense els intermedis del diners per evitar les alteracions brusques de la circulació i les crisis financeres. Aleshores el propi Cervera en col·laboració a F.C. Beltrán, va emprendre la creació d'una caixa de canvi a Madrid l'any 1858 i edità fins i tot un butlletí titulat *El Cambio Universal*, iniciativa que fracassà el 1863³⁸⁴.

³⁸¹ *La Revista Blanca*, Barcelona, 15-09-1926.

³⁸² *La Discusión*, Madrid, 22-09-1860.

³⁸³ RODRÍGUEZ, E.: *Op. cit.*, p.501.

³⁸⁴ MALUQUER, J.: *Op. cit.*, p.296. Cervera havia mort el 1860.

Altres àmbits en els que participà activament Cervera fou a les societats secretes. La primera que s'organitzà fou *Los Hijos del Pueblo*. Aquesta fou una societat clandestina que en tot moment intentà esquivar la legalitat del règim monàrquic i treballà en favor de la propagació dels ideals de la república. Alguns cops, la policia descobrí la societat secreta *Los Hijos del Pueblo*, del la qual Fernando Garrido en tenia la seva direcció. Segons Eiras Roel: *parece que la asociación agrupava a la base obrera del Partido Demócrata bajo la dirección del grupo democrático-social*³⁸⁵. Aquesta societat s'havia creat el 1850 i era dirigida a més de Garrido per Aguilar, Ferreras, Aguilar i altres³⁸⁶. El 1858 perseguits pels governs conservadors, els demòcrates passaren a la clandestinitat. Un dels seus dirigents, el català Ceferí Tresserra, retornava d'Itàlia imbuït en les pràctiques del carbonarisme i proposà resucitar l'organització a Espanya. A Madrid fou adoptada la idea pel directori republicà, i en poc temps, es formaren nombroses *chozas*, que ben aviat tingué ramificacions a les províncies. Eiras Roel recull la informació de la *Historia del Último Borbon* de Garrido on conta la situació del partit republicà, on explica que es feia propaganda secreta a Andalusia, Galicia, Aragó i Catalunya perquè en els actes constitucionals res podia representar un partit als qual s'eliminava de les llistes i se'l vetava i se'l oprimia. Per això el partit republicà hagué de recórrer com altre temps a les societats secretes. Tresserra a Madrid proposà a un grup que sempre havia conspirat i propagat les idees la formació d'una organització revolucionària que tingués com a base la forma i els reglaments carbonaris. A una casa del carrer de les Minas on vivia Josep Francesc Vich se reuniren una nit Tello, Lozano, Juan Sala, Federico Beltrán, Cervera, Quiles, Guisasola, i van constituir la primera *choza* amb totes les formalitats i accessoris, acordant que es donés entrada a altres persones de gran importància en el partit. Ben aviat es va estendre a les províncies i a Catalunya i Andalusia la propaganda fou immensa, arribant en el darrer punt a constituirse més de 80.000 associats. El falansteri (director de l'associació, compost per trenta persones) es reunia periòdicament i formulà un programa revolucionari que es discutí àmpliament i en el qual es declarava que la única forma acceptable per la democràcia era la república. La societat reorganitzada fou la qui en aquests anys va dirigir tota l'activitat del Partit Democràtic³⁸⁷. El programa revolucionari fou repartit clandestinament en data de l'1 de febrer de 1858 sota el títol de *Manifiesto político de la Junta Nacional del partido democrático español*. En ell es consignaven tots els drets individuals, la sobirania nacional amb totes les seves conseqüències, i es declarava la república com única forma de govern acceptable. S'estimulava als correligionaris perquè en el moment d'estallar la revolució prevista, constituïssin a totes parts juntes revolucionàries i proclamessin la república democràtica. Proclamava la redempció social dels proletaris, la completa descentralització administrativa, i l'alienació dels terrenys patrimonials de la Corona a cens entre els jornalers del camp. La policia acabà descobrint les *chozas*. A Madrid se celebraven infinites reunions on hi anaven els oradors i els antics propagandistes a explicar les doctrines republicanes, forticant la fe i anunciant la proximitat del

³⁸⁵ EIRAS, A.: *Op. cit.*, 1961, p.176.

³⁸⁶ EIRAS, A.: "Sociedades secretas republicanas en el reinado de Isabel II", *Hispania*, 86, (1962), p.300.

³⁸⁷ EIRAS, A.: *Op. cit.*, 1962, p.302.

triomf als nombrosos adeptes³⁸⁸. Més tard, l'estiu de 1859 tingueren lloc noves conspiracions a Andalusia. L'aixecament encapçalat per Sixto Cámara a Extremadura fou atribuït als manejos dels carbonaris, i prova l'existència d'una xarxa carbonària ja que el pla d'aquesta insurrecció no era merament local sino que s'estenia a altres punt d'Andalusia i Alacant³⁸⁹. Mentre que la conspiració de Loja (juliol 1861) fou un aconteixement aïllat que ignoraven per complet els dirigents republicans³⁹⁰. A la dècada dels seixanta sembla que aquestes organitzacions secretes perderen efectivitat i importància en favor de les idees individualistes del Partit Democràtic, sumat a les persecucions policials que patien els demòcrates en general.

Una altra característica de les societats secretes era que es camuflament sota d'una societat il·lustrada o científica. S'hauria de conèixer si en el cas de Mallorca hi hagué alguna societat que serví com a niu clandestí on es reuní una possible societat secreta mallorquina. A Mallorca després del tancament el 1856 de l'escola popular Acadèmia Instructiva d'Artesans dirigida per Miquel Quetglas, aquest fundà un club democràtic que actuava de manera clandestina i de la qual no se'n coneix més informació. Aquesta societat secreta degué aglutinar aquell sector del Partit Democràtic més socialista i probablement estigué relacionat amb les societats falansterianes de Madrid. A Madrid els mallorquins Vich i Cervera tingueren una gran implicació en les *chozas* carbonàries. De fet la reunió per formar una organització revolucionària es féu a la casa de Vich i en la qual hi assistiren Tello, Lozano, Juan Sala, Federico Beltrán, Cervera, Quiles, Guisasola moment en que constituïren la primera *choza*. Per altra banda, normalment la premsa mallorquina portava informació sobre els diaris obreristes d'Antoni Ignasi Cervera, com el cas de la mútua i escola *El Trabajador* on una llarga notícia sobre el projecte de Cervera a Madrid era divulgat entre els mallorquins el setembre de 1850 amb la voluntat de captar subscriptors a les províncies. En aquell moment la societat *El Trabajador* comptava amb un mitjà de premsa que era *El Amigo del Pueblo* dirigit pels que més tard publicaren *El Trabajador* i *El Taller*. L'anunci per captar subscriptors deia així:

“*El Trabajador* a los suscritores de provincias. Aunque hasta ahora los beneficios de la suscripción a *El Amigo del Pueblo* han sido solo para los suscritores de Madrid, sin embargo, nuestro deseo ha sido siempre extenderlos a todos los pueblos que fuese posible. Hemos luchado pero con graves dificultades y esto nos ha impedido realizar tan pronto como hubieramos deseado aquel intento. Asegurado el buen éxito de las escuelas que fundamos en esta corte, nos seria fácil en adelante poner en práctica los medios que consideramos mas útiles para fomentar la instrucción y educación del pueblo y las asociaciones de socorros mútuos. Así es que vamos a proponer las bases que han sido consideradas como más convenientes para este fin, con arreglo a las cuales podran formarse en cada pueblo asociaciones de socorros y auxilios mutuos que, poniéndose en contacto unas con otras y prestándose entre sí servicios también mútuos, podran llegar con facilidad al objeto que nos hemos propuesto”.

³⁸⁸ GARRIDO, F.: *Op. cit.*, p.361.

³⁸⁹ EIRAS, A.: *Op. cit.*, 1962, p.305.

³⁹⁰ Ho recull de l'obra de *El Ultimo Borbón...* de Fernando Garrido, tot i que alguns historiadors com el republicà (E. Rodríguez Solís) atribuïa al carbonarisme els fets de l'aixecament socialista de Loja. *Idem*, p.306.

Tot seguit publicaven les bases sobre el funcionament en cas de crear una escola i una associació mutualista adherida en *El Trabajador*. De les bases destaquem que la redacció només exigia un 20% dels beneficis que eren per sufragar les despeses del correu i l'administració. La subscripció dels associats havia de ser com feien a Madrid una subscripció voluntària d'un mínim de 2 reals. Els associats, en la majoria jornalers, tendrien dret a assistència mèdica i animaven als capellans dels pobles, professors d'instrucció primària i a les persones influents, és a dir a la gent il·lustrada, que promoguessin la subscripció per aliviar gran part dels mals de les classes pobres. La subscripció d'aquests provocaria una bona inversió ja que fomentaria entre les classes pobres l'hàbit de l'estalvi i el sentiment de previsió, els únics mitjans per desterrar la pobresa. Per això deien:

“Que no haya, pues, incúria de parte de los que por un corto esfuerzo pueden introducir en su país una institución tan ventajosa. Por nuestra parte no podemos hacer mas. Les damos el periódico como el mejor estímulo para reunir suscripciones, y estas no las queremos para nosotros sino para los mismos que se suscriban. Con suscribirse, ellos adquieren un periódico y además las ventajas que proporciona la unión de los esfuerzos de muchos. Cada suscriptor por los dos reales recibirá, con el periódico, la seguridad de ser recorrido si tiene desgracia de caer enfermo y además la esperanza de obtener un anticipo de semillas si le faltasen al tiempo de la siembra”.

Animaven que als pobles es fundessin associacions de socors mutus encara que des de el principi no sumessin més de 5 o 6 subscriptors³⁹¹. Potser el grup de Miquel Quetglas estigué subscrit a la iniciativa de *El Trabajador* però no n'hem trobat indicis. Sabem que els mallorquins comptaren amb l'escola –l'Acadèmia Instructiva d'Artesans– però no sabem de l'existència d'una societat mutual. La mútua lligada als demòcrates que coneixem és tardana a les idees de *El Trabajador* i *El Taller*, aquesta mútua mallorquina fou la creada el 1859, es tractava de *El Amparo*. Un altre petita pista era que el metge de la sociedad de socors mutus madrilenya, Joan Amich, era soci de número de l'Acadèmica Quirúrgica Mallorquina però el seu origen era català.

Del diari *El Trabajador* d'Antoni Ignasi Cervera es també publicà a *El Genio de la Libertad* un article d'ell titulat “Instrucción primaria” publicat el 20 de novembre de 1850. També a la inversa, els diaris de Cervera comptaven amb corresponçal a la província de Balears. En el cas de *La Voz del Pueblo* (1853) es publicà la situació que es vivia en el camp mallorquí i eivissenc. S'informà de la crisi de la vinya i la situació de pobresa que generava la plaga de l'oidium, dita plaga havia devastat part de la vinya³⁹². També hi havia fortes crítiques de la situació de misèria social que hi havia als centre de beneficiència d'Eivissa. Informaven de l'arribada de l'arquitecte francès Peyronet per tal de reformar la catedral de Palma i el cost de l'obra (6.000 duros

³⁹¹ *El Genio de la Libertad*, 30-09-1850.

³⁹² Parla de la terrible enfermetat de l'oidium que ha devastat vinyes i també ha afectat als arbres fruitals. Informen que l'Ajuntament d'Eivissa on tant terriblement es deixa sentir aquesta plaga s'ha dirigit al governador de la província sol·licitant rebaixar les contribucions de consums per atenuar els efectes que estava causant tal calamitat. A *La Voz del Pueblo*, Madrid, 31-08-1853.

destinats a la restauració), des de *La Voz del Pueblo* veien en mals ulls que es destinessin aquestes quantitats de diners havent pobresa a la ciutat i parlaven concretament del cas de la casa de beneficiència d'Eivissa dient que la meitat dels diners bastaria per pal·liar la situació de misèria en què vivien³⁹³. Dies abans ja havien denunciat la misèria de la casa d'expòsits d'Eivisa³⁹⁴. A més dels afectes de la plaga a la vinya, de la que sovint informaren aquell estiu, també donaven a conèixer accidents laborals a les fàbriques mallorquines. Informaven que un nin de 13 anys que treballava en una fàbrica de fideus de Palma s'agafà el cap i quedà en mal estat³⁹⁵. Amb aquestes notícies que arriben de les Balears es reflexen prou bé les preocupacions d'aquest nucli socialista. Denúncia de la misèria social, la dignitat del treballador al món del treball i sobretot les ganes de fomentar la instrucció entre les classes populars per pal·liar la injusta desigualtat. En els anys de clandestinitat Miquel Quetglas Bauzà publicà una narració curta al diari *La Discusión* titulada *El Espiritu del Siglo*³⁹⁶ i també havia preparat un treball titulat *Juicios a un trabajador*³⁹⁷ on exposava la desigualtat social econòmica de la població i es posava al costat dels miserables als qui prometé defensar tota la vida. Un dels seus primers poemes publicats a *El Genio de la Libertad* ja versaven sobre la lluita contra la misèria social i la llum que portaria la instrucció³⁹⁸.

Una de les armes dels fourieristes com Antoni Ignasi Cervera fou la premsa i el fulletó social. Cervera arribà a comptar fins i tot amb una impremta pròpia i fou autor d'algunes obres. També forem molts els diaris socialistes que dirigí juntament amb els prohoms del socialisme que militaven en el si del Partit Democràtic. A més de la premsa escrita fou important la difusió d'obres d'ideologia democràtica i republicana. El 1853 Ordax Avecilla publicà la seva obra *La política en España. Pasado, presente y porvenir*, fulletó de propaganda i afirmació doctrinal republicana-democràtica editat a la impremta de Cervera³⁹⁹. També el 1853 la impremta d'Antoni Ignasi Cervera publicà un llibre de Leandro Rubio titulat *Historia de las clases obreras, desde los tiempos primitivos hasta nuestros días por D.L.R.*, Madrid, Imprenta de

³⁹³ “¿Y en la casa de beneficencia de Ibiza, a donde viven en la mayor miseria los infelices a quienes se debe mejor hospitalidad que la que gozan, no merece ni aun la mitad de esa suma que podría sacarla por de pronto del miserable y vergonzoso estado en que se halla?”. A *La Voz del Pueblo*, Madrid, 24-08-1853.

³⁹⁴ Ho feren a partir de la descripció d'un diari de Palma. Deien així: “La descripción que de la casa de beneficencia de Ibiza, hace un diario de Palma, arranca lágrimas al corazón, al paso que indigna el ánimo al ver la sangre fría con que se miran por los hombres de la situación esa multitud de infelices que gimen llenos de miseria y en el más completo abandono [...] Aquellas criaturas permanecen casi desnudas y comen lo justo para no ser víctimas del hambre, por cuyas causas y la de no poder salir del establecimiento por no tener calzado, disfrutan de poca salud. Se dice que algunas nodrizas empiezan ya a dejar los nidos que lactan, y todas amenazan de hacer lo mismo porque se les deben nueve mensualidades y su pobreza no les permite continuar criando si no perciben la módica retribución que tienen asignada. A los empleados se les adeudan también doce mensualidades y todo, todo en fin, sigue en el estado más decadente y abatido”. A *La Voz del Pueblo*, Madrid, 17-08-1853.

³⁹⁵ En el momento que examinava la pasta fue cojido por la cabeza entre la muela y el madero que se junta a la caballería, dejando al infeliz en el mas lastimoso estado. No sabemos si hay esperanzas del salvar-lo. A *La Voz del Pueblo*, Madrid, 6-09-1853.

³⁹⁶ *La Discusión*, Madrid, 30-09-1862.

³⁹⁷ El 1875, després de la mort de Miquel Quetglas al febrer de 1872, es publicà una obra pòstuma escrita feia 10 anys i que contenia diferents capítols que segurament havien estat agrupats per l'editor Bartomeu Rotger i el primer era el titulat *Juicios a un trabajador*. El llibre final es titulava *Propaganda democrática*.

³⁹⁸ Vegeu apèndix.

³⁹⁹ EIRAS, A.: *Op. cit.*, 1961, p.187.

Antonio Ignacio Cervera, Jesus y María, nº28 duplicado, 1853⁴⁰⁰. Ja durant el Bienni a *El Eco de las Barricadas* que publicaren conjuntament Garrido i Cervera s'anunciaven les seves obres de propaganda com *La voluntad nacional, como el pueblo espera que la interpreten las Cortes*⁴⁰¹. En aquesta obra Cervera escrigué sobre el sistema de govern democràtic i tractà de resoldre els problemes socials. El fulletó d'Antoni Ignasi Cervera titulat *La Voluntad Nacional* havia patit set denúncies en un dia⁴⁰². Aquesta obra a la introducció feia una crida a la joventut i al poble perquè obrissin els ulls a la nova llum i confiessin en l'avenir. Consignava que el principi que tot poder emana del poble, que té el dret de governar-se a si mateix, demanava el sufragi universal i la proclamació de la seguretat individual com a garantia de la llibertat del ciutadà, drets el de la sobirania i el del sufragi que es convertiren, anys més tard, en banderes de la Revolució de Setembre. Quan parlava del poder legislatiu sostenia per tal d'evitar dualitat de poder la càmera única. En quan al poder executiu es pronunciava per la república afegint que si era possible diria que ni reis ni presidents. Al ocupar-se de l'administració provincial i municipal deia que la sobirania del poble i la del ciutadà emboliquen en si la sobirania del municipi i de la província en tot allò que és propi de la vida municipal i provincial. Deia no a més absorció de les províncies per part de Madrid, ni dels pobles per la capital de la província. Cadascú havia de ser lliure i sobirà en l'esfera de la seva acció. No és d'estranyar que publicqués un diari titulat *El Municipio Soberano* i a partir d'ara s'hauria d'estudiar el vessant federal de l'obra escrita i periodística de Cervera que l'apunta cap un dels primers federals i segurament molt lligat al pensament del seu amic Francesc Pi i Margall. En aquesta obra –*La Voluntad del pueblo* (1855)- també clamava per l'abolició de la pena de mort, l'abolició de les quintes, la instal·lació d'un servei militar voluntari i de la milícia nacional. En quan al culte i clero volia la independència del clero en el dogma i disciplina interna de la església i un concili nacional per organitzar l'església espanyola; millor dotació del clero parroquial, pagada directament pels ajuntaments, assistència gratuïta de la església als pobres, les parròquies guanyades per oposició, els bisbes elegits per el clero parroquial; no més fundació de capellanies; no més convents, reduint els actuals, cases d'asil pels sacerdots pobres i ancians i desamortització completa dels béns de l'església. Per la instrucció pública demanava un pressupost més elevat, en comptes de 16 milions que fossin 50 milions que després s'havien d'eleva a 100 per fundar escoles gratuïtes, acadèmies, liceus, museus, gabinets de història natural i dotar als professors de bons sous. Per millorar la situació de les classes obreres, tan oblidades, exigia un crèdit de 50 milions i 10 anuals per organitzar el treball agrícola, combinant-lo amb l'industrial, 20 milions anuals per a noves cases d'obers i altres 20 per establiments públics, cases de banys pels pobres, rentadors, etc⁴⁰³. Tota una proposta avançada en el seu temps i que recolliren els hereus

⁴⁰⁰ Leandro Rubio advocat de professió tenia altres obres com: *Historia de la economía política o examen crítico sobre los sistemas económicos y sociales que han ejercido alguna influencia en el progreso humano desde los tiempos primitivos hasta nuestros días por D. Leandro Rubio, abogado del Colegio de Madrid.*

⁴⁰¹ El fulletó estava dedicat a les associacions obreres de *El Trabajador* i es podia comprar a un real a les llibreries Monier, Cuesta, a gabinets de lectura i a les principals províncies. A *El Eco de las Barricadas*, 7-11-1854. Aquesta obra també es va anar publicant en capítols entre les pàgines de *El Eco de las Barricadas*, Madrid.

⁴⁰² El 20 de novembre es publicava que el fiscal d'impremta havia sentenciat que no hi havia denúncia.

⁴⁰³ RODRÍGUEZ, E.: *Op. cit.*, p.499-500.

dels seu pensament, és a dir, aquells primers republicans i socialistes que a partir de 1868 participaren en política i gaudiren del poder per executar el pensament republicà federal.

En aquells moments també es publicà *Hoja de las barricadas* de Garrido i Cervera de la que es van vendre des de les 9 de la nit a la una de la matinada entre 8.000 i 10.000 exemplars⁴⁰⁴. Aquestes no eren les úniques publicacions de Cervera, coincidint amb la seva arribada a Madrid, el 1846, recordem que havia obtingut un premi per eradicar el pauperisme atorgat per la Societat Econòmica Matritense. Són els seus inicis a la nova ciutat, Madrid, moment en què prengué consciència obrera i socialista, la qual defensà tota la seva vida.

Un dels seus companys de projectes fou el mallorquí Josep Francesc Vich Sastre (1827-1859) que el trobem juntament a Antoni Ignasi Cervera a Madrid participant com a redactor en algun dels seus diaris, el qual també indica que participà d'aquests cercles republicans i socialistes. A més de la seva implicació més política també féu carrera literària. Escrigué composicions a diaris de Palma i Madrid, fou autor de la novel·la *La Cruz del Bosque* (1857) i el traductor al castellà de *Poesies Fantàstiques* de Tomàs Aguiló. D'ell sabem que morí als 32 anys al poble d'Andratx. El 1858 també traduí al castellà una altra obra de Tomàs Aguiló Fuster: *Baladas escrites en mallorquín* traduïdes per José Francisco Vich a Madrid a la impremta Militar de Pedro Montero i s'informa que Vich era redactor de diversos diaris de la Cort⁴⁰⁵. Josep Francesc Vich va néixer el 10 de gener del 1827, a Palma. Era fill d'Ignasi Vich, un important advocat de Palma –jutge de primera instància pel partit d'Esporles des del 1824. Dos mesos després del naixement del seu fill va morir. La família sense el sustent del pare es veié sotmesa en la misèria econòmica fet que degué condicionar la vida de Vich el qual defensà i lluità sempre pels més desvalguts. Ja hem assenyalat que Vich estudià a l'Institut Balear i que ja destacà com un dels millors alumnes. Després dels estudis secundaris passà amb la seva mare, Anna Sastre, a Barcelona. A Barcelona Vich s'inicià a la carrera de lleis a partir de 1843 on hi realitzà els primers cursos fins el 1847. Allà hi va establir una relació molt íntima amb Jeroni Rosselló Ribera i amb Marià Aguiló Fuster. En el cas de Jeroni Rosselló és segur que durant els seus estudis a Barcelona s'hostejà a casa de Vich i també el 1847 hostejés un cosí seu⁴⁰⁶, probablement es tracti de Joaquim Fiol Pujol, del qual sabem que Jeroni Rosselló es feia càrrec de la tutela d'aquest a la ciutat de Barcelona. Vich després decidí marxar a Madrid per treballar

⁴⁰⁴ Garrido afegeix que per les províncies es publicaven diaris democràtics, el poble s'armava, i es discutia públicament en tots els clubs sobre la conveniència d'unirse Espanya i Portugal i abolir la monarquia. A GARRIDO, F.: *Op. cit.*, p.232-233.

⁴⁰⁵ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. Resum 1858.

⁴⁰⁶ Almenys així ho va fer amb Jeroni Rosselló, el qual l'11 d'agost del 1847 li demanava que acceptàs, en les mateixes condicions, un cosí seu. Pel que fa a Marià Aguiló potser també va viure amb la família Vich entre novembre del 1844 i octubre del 1847, encara que no es pot assegurar. (Joan Mas i Vives treu la informació de les cartes conservades a l'Arxiu Marià Aguiló de la Biblioteca de Catalunya, les trameses per Vich a Marià Aguiló i per M. Aguiló a Vich entre el 26 d'octubre del 1847 i el 2 de juny del 1859 (també a l'Arxiu Marià Aguiló) i també les cartes de Vich a Tomàs Aguiló, escrites entre el 15 de febrer del 1851 i el 12 d'abril del 1859 (conservades a la Societat Arqueològica Luliana). A A MAS, J.: "Josep Francesc Vich i el pensament religiós heterodox al segle XIX", *Lluc*, 756-757, (1990), p.71.

en un despatx d'un amic de la família⁴⁰⁷ on també compaginà aquesta tasca amb la de periodista i escriptor. El 1854 féu un breu parèntesi a Mallorca on havia tornat en motiu d'un desfalc a la pròpia empresa per on treballava⁴⁰⁸. Té nombroses poesies sobre esdeveniments polítics o les dedicades a personatges com el socialista utòpic Charles Fourier. La seva relació amb Mallorca la mantigué a través del grup de mallorquins que impulsaven *El Iris del Pueblo* (1855), diari del que ell mateix en fou corresponsal des de Madrid. El 1859 a l'edat de 32 anys, degué retornar a la seva Mallorca natal, en concret a Andratx, segurament a causa d'alguna malaltia i moriria l'octubre d'aquell any⁴⁰⁹. Vich havia emigrat com molts joves a Madrid en la recerca d'una oportunitat en el món de la literatura. Segurament possibilità aquest trasllat a Madrid l'oferta de treball que se li presentà al despatx de l'advocat Malats. Des del 1849 havia començat a treballar amb Cervera col·laborant amb el diari *El Ensayo* i des d'aquest moment fins a la seva mort participà en les redaccions de la premsa demòcrata i socialista i també exercí com a professor en l'escola de El Taller fundada per Antoni Ignasi Cervera⁴¹⁰. Entre el gener i octubre del 1858 va esser el màxim responsable de la redacció de la *Revista de Ambos Continentes*, l'únic col·laborador fix de la qual era Francesc Pi i Margall, que tenia l'obligació de lliurar-li dos articles cada mes⁴¹¹. En aquest diari hi participaren altres mallorquins com Josep Barbier⁴¹². Feia poc que Ceferí Tressera s'havia iniciat al carbonarisme al seu exili a Itàlia i proposà al grup socialista de Madrid l'organització d'una societat carbonària. La reunió es feu a casa d'un tal Vich⁴¹³. Naixia la societat secreta *El Falansterio*. Aquest va finir poc després. D'aquest grup que girà entorn a Antoni Ignasi Cervera tenim a Federico Carlos Beltran, el 1857 féu una crítica literària a *Hojas y flores* del mallorquí Jeroni Rosselló. Els diaris locals recolliren l'article de Beltran sobre Rosselló⁴¹⁴. Recordem que Jeroni Rosselló fou amic de Josep Francesc Vich, una amistat forjada en la seva estada com estudiant a Barcelona.

⁴⁰⁷ L'octubre de 1847 va decidir pasar a viure a Madrid, quan se li presentà l'avinentsa de treballar amb l'advocat Ramon Malats, amic de la família. *Idem*, p.72.

⁴⁰⁸ El 1854 també és un any molt agitat: entre el gener i juliol resideix a Palma on mira de malvendre totes les seves pertinences i propietats i demana crèdits perquè ha contret un deure molt gros a causa d'un desfalc. Finalment aquest aconsegueix de resoldre els seus problemes econòmics i torna esser admès a casa de Malats, que devia esser la víctima del desfalc. *Ibidem*.

⁴⁰⁹ Efectivament fou en motiu de la detecció d'una malaltia que Vich ha de tornar el juny de 1859 cap a Mallorca. En ho conta Joan Mas i Vives: Vich tornarà a Mallorca el juny del 1859, quan se li declara una greu malaltia. En aquesta ocasió els seus amics mallorquins el varen haver d'ajudar perquè pogués llogar una caseta a Andratx, on va morir el 21 de setembre del 1859, als 32 anys. *Ibidem*.

⁴¹⁰ A l'escola situada al carrer Preciados (Madrid) hi ensenyaven a més de Cervera, Camps, Vich, el metge i altres demòcrates. A RODRÍGUEZ, E.: *Op. cit.*, p.498. Altres fonts parlen de que aquest Vich sigui Francisco Sales Vich.

⁴¹¹ MAS, J.: *Op. cit.*, 1990, p.72.

⁴¹² Per altra banda, Lluís Alemany assegurava que *Ambos Continentes* havia deixat de publicar-se el 1857. ALEMANY, L.: *Op. cit.*, 1955.

⁴¹³ Segurament es tractava de Josep Francesc Vich. EIRAS, A.: *Op. cit.*, 1962, p.302.

⁴¹⁴ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. 21-10-1859, 10 i 11-12-1857.

1.5 Jeroni Bibiloni Llaneras i el socialisme utòpic a Mallorca

Un dels personatges més estudiats ha estat el prevere Jeroni Bibiloni Llaneras (1802-1876)⁴¹⁵, aquest va introduir el socialisme utòpic a Mallorca i va ser considerat pels seus contemporanis com el patriarca del partit republicà federal a les Illes⁴¹⁶. Segons Joan Mas Vives és ben interessant la relació de Bibiloni amb el socialisme utòpic francès de Cabet i el ressò que es feren de *Cristianos-Socialistas* (1848) els utòpics catalans de *La Fraternidad* que dirigia Narcís Monturiol. Bibiloni era un franciscà exclaustrat que treballà tota la vida en favor dels més desvalguts i impulsà importants projectes educatius per combatre la desigualtat. Havia fundat un col·legi de primer ensenyament (1849) i formà part del Partit Democràtic i fou col·laborador de l'òrgan dels demòcrates mallorquins *El Iris del Pueblo* (1855). Durant el Sexenni, és lògic doncs, trobar a Bibiloni regentant les juntes d'educació donat des de ben prest el seu interès per millorar l'educació del poble. Nascut a Ciutat el 16 de març de 1802, es va fer religiós de l'ordre dels Observants, vestint l'hàbit el 24 d'agost de 1818 al convent de Jesús situat a extramurs de Palma. Segons Gregori Mir el 1835 es va exclastrar i dedicà la seva vida a l'apostolat polític, religiós i pedagògic en la Mallorca del seu temps. L'any 1826 fou nomenat catedràtic interí de la Universitat Literària d'aquesta illa i que al cap de tres anys renuncià. Poc després fou nomenat lector en teologia i el 1835 oposità a la càtedra de humanitats castelleses de l'Institut Balear. La càtedra però no la hi donaren potser per la seva joventut, tenia 33 anys, potser perquè un altre va treure millor puntuació. El 1849 juntament amb altres professors de Ciutat fundà un col·legi d'interins i un gimnàs mallorquí de primer ensenyament. Aquests professors a més de Jeroni Bibiloni, eren: Bartomeu Álvarez, Antoni Manresa, Joan Bo –de la lògia *La Fraternidad*–, Antoni Quintana, Jaume Balaguer Bosch, Bernat Homar entre d'altres⁴¹⁷. L'agost de 1854 es reposà el càrrec que abans regentava Bibiloni com a catedràtic d'humanitats castelleses de l'Institut Balear⁴¹⁸. Jeroni Bibiloni també treballà en l'ordenació de la biblioteca pública juntament amb Joan Gamundí i aquesta pogué ser inaugurada a l'any 1847. Segons Mir aquest contacte quotidià amb els llibres li degué permetre estar al corrent dels autors i obres contemporànies i també obrir perspectives intel·lectuals a la seva inquietud⁴¹⁹. L'historiador Miquel Duran li atribueix traduccions d'una obra francesa *La bandera tricolor o los tres días de julio en Paris* (1841), abans esmentada. En el camp polític fou vocal de la Comissió de Monuments de la província l'any 1855, durant el període progressista. Era el capellà de la Milícia Nacional, per exemple féu un discurs el dia de la benedicció de la bandera de la Milícia i també oficià una missa en honor al desterrat Argüelles a Alcúdia. Després de la Revolució de

⁴¹⁵ S'han acostat a la figura de Jeroni Bibiloni Llaneras els investigadors Gregori Mir, Miquel Ferrer Flórez i Joan Mas i Vives, Josep Llineres, entre d'altres. Aquestes són les principals referències bibliogràfiques: FERRER, M.: *Op. cit.*, 1996; MAS, J.: *Op. cit.*, 1979; i MIR, G.: *Op. cit.*, 1972; LLINARES, J.: "El valor pedagògic de l'obra de Jeroni Bibiloni: socialisme utòpic i pedagogia a la Mallorca progressista del segle XX" a Actes de les 7enes Jornades d'Història de l'educació als Països Catalans. *Escola i Estat*. Vic, Eumo Editorial, 1985, p.437-444.

⁴¹⁶ MAS, J.: *Op. cit.*, 1979, p.126

⁴¹⁷ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. 27-10-1849.

⁴¹⁸ *Idem*, Vol. III. 2-08-1854.

⁴¹⁹ MIR, G.: *Op. cit.*, 1972, p.21

Setembre de 1868 fou proposat diverses vegades candidat a diputat a Corts i no fou elegit però va obtenir sempre gran nombre de vots. Va desenvolupar en dues ocasions, des de 1868, el càrrec de president de la Junta Provisional del Primer Ensenyament. La influència de Bibiloni en les formacions demòcrates mallorquines es fa evident en les seves col·laboracions a la premsa periòdica. Segons Benet Pons Fàbregues fou redactor de *El Iris del Pueblo* de 1855 i col·laborador de la segona època de *El Iris del Pueblo*⁴²⁰, i també fou redactor de *El Genio de la Libertad*⁴²¹. Al llarg de la seva vida deixà moltes publicacions⁴²². L'obra política escrita més important de Jeroni Bibiloni fou *Cristiano-Socialistas*. Aquest opuscle de 58 pàgines, segons Mir, diu que si bé des de el punt de vista teòric no representa cap aportació original en el món de les idees del seu temps, és històricament important per quan vol relacionar el cristianisme catòlic, amb les teories socialistes utòpiques llavors en expansió per Europa. Diu que l'obra és absolutament original i és el primer testimoniatge de socialisme utòpic. Cita Chateaubriand i les doctrines utòpiques d'Etienne Cabet⁴²³. A Catalunya Cabet tingué considerables adeptes que editaren dues revistes: *La Fraternidad* i *El Padre de Familia*. Narcís Monturiol, l'inventor del submarí, fou l'ànima d'aquestes publicacions i un dels organitzadors principals del grup icarià a Barcelona. Mir diu que és molt possible que el grup icarià de Barcelona tingués relacions personals amb Bibiloni però que ho ha pogut comprovar⁴²⁴. Bibiloni com tants utopistes del seu temps, tingué fe absoluta en la raó, en la formació de l'home, a la seva obra *Cristiano-Socialistas* ho donava a conèixer:

“Instruid al pueblo y a las masas y desaparezcan de todo punto las calamidades y convulsiones políticas. La ignorancia y la desigualdad son, pues, el cancer roedor que despedaza las entrañas de la sociedad”.

L'opuscle transcriu al final les condicions per ingressar a la comunitat icariana, dada que de qualque manera ens explica les relacions que degué tenir amb la gent de Barcelona⁴²⁵. Aquesta comunitat tenia per finalitat reclutar adeptes per anar a fundar un colònia socialista a Nord-Amèrica, com Cabet feu l'any 1848. *La Fraternidad* publicà una ressenya de l'obra de Bibiloni

⁴²⁰ *Ibidem*.

⁴²¹ ALEMANY, L.: *Op. cit.*, 1955.

⁴²² Com: *Discurso inaugural en la apertura de los estudios de la Universidad Literaria de esta isla, ejecutada el 18 de octubre de 1827; Solemnes exequias que la Provincia de Observantes de Mallorca hizo en el Real Convento de San Francisco de Asís de Palma, (1832); Derrotero del Brasil o descripción de las costas de la América meridional entre Santa Catalina y Buenos Aires; Instrucción para navegar en los mares del Brasil por M. Baral, capitán de cubierta, ejecutada por orden del gobierno francés con una continuació del derrotero del Brasil*, por el B. Boussin, Palma, 1840. *Es traducción del francés* Gregori Mir parla que és important aquesta data ja que vol dir que Bibiloni el 1848 coneixia suficientment el francès per poder traduir al castellà una obra en aquell idioma, traducció que segurament li demanaren armadors i capitans mallorquins que comerciaven amb Amèrica. També el coneixement de la llengua francesa li va permetre llegir els utòpics i romàntics francesos. També escrigué: *Discurso que en la iglesia de San Francisco de Asís de Palma el día 30 de junio de 1846 en la solemnidad que en obsequio del Beato Raimundo Lulio [...]*; L'obra socialista *Cristiano-socialistas*, Palma 1848; *Explicaciones que, en descargo de su conciencia y rectificación de sus ideas, presentó el autor del folleto Cristiano Socialistas al Ilmo. Sr. Obispo de Mallorca D. Rafael Mansó, obispo entonces de la Diócesis de Mallorca y actualmente de Zamora*, Palma, 1855; *Discurso en la bendición de la bandera de la Milicia Nacional Voluntaria de Palma de Mallorca*, Palma, 1856. MIR, G.: *Op. cit.*, 1972, p.22.

⁴²³ *Ibidem*.

⁴²⁴ *Ibidem*.

⁴²⁵ *Ibidem*.

en el número 16 del día 20 de febrer de 1848. També és important remarcar que *El Genio de la Libertad* publicat a Palma recollia nombrosos notícies i articles de *La Fraternidad*. Perquè vegem doncs com hi havia una relació entre els mallorquins i els catalans i les idees socialistes circulaven per l'illa. L'obra de *Cristiano-Socialistas* tingué molt d'impacte entre la societat mallorquina i sobretot entre els sectors eclesiàstics. La màxima autoritat eclesiàstica considerà que dita obra contenia expressions subversives, mal sonants i encara digna de censura més odiosa per voler estendre el precepte de l'amor i caritat fraternal fora dels límits i fins l'extrem de destruir el dret de propietat, la justa desigualtat de fortunes. Jeroni Bibiloni, catòlic, al cap i a la fi, va acceptar l'advertiment greu del bisbe Mansó i es va adherir al judici⁴²⁶. El mateix Jeroni Bibiloni publicà una nota als diaris *El Balear* o *El Genio de la Libertad*, a causa de la condemna que en feia l'Església de la seva obra⁴²⁷.

La particularitat de Bibiloni és que era un home de l'Església i defensà el socialisme des de dintre de l'Església, un fet poc comú. Per Bibiloni el llaç d'unió entre l'ortodòxia cristiana i la nova societat passaria per la restauració dels principis del cristianisme primitiu inspirat en *l'Amor, la Caritat fraternal* i tenia com a finalitat molt clara l'estirpar radicalment el pauperisme i tot el gènere de misèries. Jordi Maluquer estudià l'obra de Bibiloni titllant-la de la primera mostra impresa d'alineació subversiva i precisament comunista dintre de l'Església espanyola del segle XIX⁴²⁸. Dins l'Església catòlica només un grup minoritari acceptà les conquestes de la Revolució, amb el fenomen denominat "Primera democràcia cristiana"⁴²⁹,

⁴²⁶ *Ibidem*. Mir ho extreu de Llabrés Bernal. Aquí tenim tot allò que diu Llabrés Bernal: "el presbítero D. Jerónimo Bibiloni publicó a primeros de año el folleto titulado *Cristianos-socialistas* y a pesar de que en su redacción no llevó otro designio que contribuir con sus esfuerzos a la dicha y felicidad temporal y eterna de sus semejantes, el Sr. Obispo consideró que dicha obrita contenía expresiones subversivas, mal sonantes y aún dignas de censura mas odiosa, por el empeño de extender el precepto del amor y caridad fraternal fuera de sus límites y hasta el extremo de destruir el derecho de propiedad, la justa desigualdad de fortunas, y no menos justa distinción de categorías, que la razón y la fe aprecian como necesarias especialmente entre hombres y degradados y corrompidos por el pecado. Se adhirió su autor al juicio y parecer de su Sria. Ilma y adjuró humildemente de cuanto error hubiera podido incurrir, y por orden del Obispo destruyó la edición. A LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. Resum 1848.

⁴²⁷ La nota que aparegué a la premsa balear deia així: "Al escribir el folleto, titulado *Cristiano-socialistas*, que publiqué bajo mi nombre a principios del año corriente en esta Ciudad, no llevé otro designio que contribuir con mis débiles esfuerzos a la dicha y felicidad temporal y eterna de mis semejantes. Pero el Ilmo. Sr. Obispo de esta diócesis mi prelado, intérprete y juez de la doctrina en materia de fe y de costumbres y a cuyo cargo está advertir y enderezar cualesquiera extravíos de esta especie, siquiera solo materiales, me hizo advertir que mi obrita contiene espresiones subversivas, mal sonantes y aun dignas de censura más odiosa por el empeño en estender el precepto del amor y caridad fraternal fuera de sus límites y hasta el extremo de destruir el derecho de propiedad, la justa desigualdad de fortunas, y no menos justa distinción de categorías, clases y condiciones que la razón y la fe aprecian como necesarias, especialmente entre hombres degradados y corrompidos por el pecado. Dios nuestro Señor se ha dignado concederme la gracia de oír sumiso la voz de mi pastor, y muy distante de resistir a sus advertencias y consejos, me adhiero en todo al juicio y parecer de su Sría. Ilma. y abjuro como hijo fiel de la iglesia católica y apostólica romana, rogando a los que hubieran leído y retengan el espresado folleto procuren no defraudar mis deseos y esperanzas conformes a los de s Sría. Ilma. que por los motivos indicados se hizo con todos los ejemplares en poder del impresor del mismo folleto. Palma y setembre 7 de 1848. Gerónimo Bibiloni Pro." La nota fou escrita el setembre de 1848 i és la que acabem de narrar a través del que publicà Juan Llabrés Bernal al seu noticier.

⁴²⁸ MALUQUER, J.: *Op. cit.*, p.260. Segons Maluquer es veu una postura molt crítica cap al nou ordre capitalista, i una sensibilització especial cap a la misèria dels grups més desfavorits de la societat que pareix relacionada amb la crisi de subsistències dels mesos immediatament anteriors a la publicació del seu text.

⁴²⁹ J. Andrés Gallego parla d'aquesta época com a "Primera democràcia cristiana", com a primer intent per part d'un sector de catòlics progressistes i demòcrates de combatre la qüestió social i de col·laboració amb els grups progressistes en la seva obra *Pensamiento y acción social de la Iglesia en España 1887-1896*. Madrid, Espasa Calpe, 1984. Recollit a FULLANA, P.: *El catolicismo social a Mallorca (1877-1902)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, p.55.

dintre de la qual trobem a Jeroni Bibiloni. En èpoques de domini del liberalisme progressista l'Església que havia vist com perdia part dels seus béns i efectius tradicionals i per aquest motiu no escatimà les crítiques al liberalisme polític i econòmic, i el considerà el seu enemic⁴³⁰. Amb anterioritat havia escrit un text més revolucionari però com que no s'havia produït encara l'ambient revolucionari de 1848 dita obra havia passat desapercebuda a Mallorca. Es tractava com hem dit de l'obra *La bandera tricolor o los tres dias de julio en París* (1841). Pere Fullana ens situa un altre personatge a l'altura de Jeroni Bibiloni però aquest no és un home d'església sinó un advocat afí a les idees socialistes utòpiques. En la seva obra parla que s'hauria d'incidir en la figura de Pere Joan Morell Rullan (1785-1867) que sembla conèixer de prop els socialistes utòpics, advocat, administrador de béns civils i eclesiàstics, polític parlamentari, catedràtic de moral i publicista entre el 1814 i el 1867⁴³¹.

Després de la polèmica amb els sectors eclesiàstics, Bibiloni continuà dins els cercles democràtics formant part del Partit Democràtic i participant com a redactor en el diari demòcrata dels mallorquins *El Iris del Pueblo* (1855). Just després d'escriure la seva obra més polèmica *Cristiano-socialistas* (1848), el 1849, obrí el col·legi de primer ensenyament i el 1854 exercí com a catedràtic a l'Institut Balear. Durant el Sexenni formà part de les juntes d'educació i fou presentat com a diputats a Corts però no obtingué la representació necessària. Després del període revolucionari del Sexenni, dos anys després, moria víctima d'una pulmonia. Era el 15 de maig de 1876 i tenia 75 anys. L'enterrament fou popular. Acompanyaren el fèretre els religiosos franciscans, altres eclesiàstics i nombrosa multitud de persones que pertanyien al partit republicà, entre els quals hi havia els més notables. Honest en si mateix i volent donar exemple de les seves creences va fer testament en favor dels pobres de Ciutat. Els seus escassos béns foren llegats pel finat a sis menestrals pobres que van ser designats per una junta de 10 amics del difunt⁴³². Aquesta junta estava formada pels amics Antoni Villalonga Pérez, noble i hisendat; Onofre Fernández, advocat; Joaquim Fiol, advocat; Mateu Armengol, hisendat; Joaquim Quetglas, del comerç; Pere Josep Gelabert, impressor; Rafel Manera, metge; José Playa, cirurgià i Ignasi Vidal, ferrer. Tots ells la gran majoria vinculats al republicanisme federal i al pensament democràtic. Villalonga, Quetglas, Gelabert i Vidal foren caps del partit

⁴³⁰ A més dins aquell antiliberalisme hi hem de sumar que el 1864 el papa Pius IX havia llançat al carrer el Syllabus uns punts que anaven en contra les heterodòxies incompatibles amb la doctrina catòlica. El Syllabus va fomentar l'endarreriment de la ciència moderna en els estats on l'església catòlica hi tenia influència en la política educativa i científica. Eren uns punts que bàsicament anaven contra el liberalisme, el socialisme i el racionalisme.

⁴³¹ FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1990, p.53. Aquest personatge conta amb un biografia publicada a la revista *Estudis Baleàrics*. MORA, G.; GARCIA, J.: "El pensamiento político y económico de Pedro Juan Morell Rullan (1785-1867)", *Estudis Baleàrics*, 29-30, (1989), p.147-156. On es parla de la vinculació de Morell amb les idees utòpiques: "En campos concretos, como en la política, el interés de Morell lo llevó a consultar revistas de actualidad francesa (sobre todo desde mediados de siglo) y de ellas pudo extraer importante información sobre el socialismo utópico, Proudhon y Louis Blanc, siendo probablemente uno de los primeros mallorquines en leer referencialmente el nombre de Carlos Marx. En concreto, la Gaceta de Francia le permitió seguir la situación político-económica del país, completando las informaciones recibidas por sus agentes comerciales y amigos, a pesar de que entre los años 1825-1835 tuvo que valerse exclusivamente de estos últimos y de propias intuiciones. Igualmente la Revista Ambos Mundos sirvió al mismo objeto, encontrando en ella un artículo que reseñó (14 diciembre 1841), con el título "democratismo o comunismo". Del mismo modo recibió influencias en su pensamiento ético moral de Fourier (defensor de las capacidades individuales) y Saint Simon (y su inocuidad de las pasiones)".

⁴³² *Diario de Palma*, 16-05-1876.

federal i Joaquim Fiol un dels primers demòcrates de Mallorca, republicà en el seu primer temps i durant el Sexenni es passà al camp de la monarquia democràtica. El testament de Jeroni Bibiloni Llaneres es troba reproduït a l'apèndix de l'obra *Socialismo y utopia en Mallorca* de Miguel Ferrer Flórez⁴³³. Bibiloni va fer testament el 1874 i morí el 1876, legà els seus béns als pobres de la ciutat⁴³⁴. Els amics eren els que hem anomenat ratlles més amunt i foren els encarregats de repartir l'herència de Bibiloni. Aquests amics podien elegir lliurement els treballadors però recomenava que tenguessin present a José Taya i la seva vídua.

El seu pensament sempre estigué lligat al cristianisme més primitiu. Des de els inicis de la Revolució, Bibiloni intentà explicar que era el republicanisme. En l'escrit de Jeroni Bibiloni publicat al *Diario de Palma* defineix com eren els republicans. Sota la signatura de J.B. que deduïm que es tracta de Jeroni Bibiloni, escrigué un article titulat "Condiciones del republicanismo (histórico)", es tracta d'una sèrie de normes morals de com s'han de comportar i han d'actuar els republicans⁴³⁵. Era una visió és semblant a la que defensà anys anteriors en el seu *Cristiano-socialistas* (1848), el text està impregnat d'al·lusions al cristianisme, no crítica la religió –tot el contrari- això no vol dir que no pogués criticar el poder de l'Església. Aquest article fou publicat el desembre de 1868, quan aquelles idees eren pràcticament noves per a la majoria de la societat mallorquina. Sembla que la publicació d'aquest text vé donat pels rumors que van córrer per la ciutat de Palma quan els republicans havien de reunir-se a la plaça de bous el desembre de 1868 per celebrar-hi un míting previ a les primeres eleccions. A causa de la convocatòria del míting republicà a la plaça de bous es generà una situació d'alarma i es pintà als republicans com a grans alborotadors de l'ordre. En aquest article Bibiloni pretén desmitificar la imatge del republicà com ésser destructor i descriu als republicans com a

⁴³³ FERRER, M.: *Op. cit.*, 1996, p.141-145.

⁴³⁴ "Muertas que sean todas mis herederas usufruarias quiero se distribuia mi herencia en iguales partes entre seis menestrales o artesanos, casados o viudos, cuyas virtudes sociales, actividad, celo, inteligencia y afición al trabajo manual hubiere justificado la experiencia, a fin de que con este auxilio puedan sacar todo el provecho posible de su laboriosa carrera y mantenerse asi lejos de la corrupción e inmoralidad. Por supuesto que dichos menestrales o artesanos se han de buscar entre los necesitados. Para llevar a efecto esta disposición y designar las personas entre quienes se haya de distribuir mi herencia, nombro en administradores de ella a mis amigos...".

⁴³⁵ Diu així: "Lector tratándose de un asunto puramente descriptivo, te hacemos merced del exordio, y pasamos de un tiron al grano. El republicanismo tiene una sumisión tal a la ley y a la autoridad que de ella faltara. El republicano es austero sencillo y aunque sea pobre es muy aseado. El republicano mira al gobierno del Estado con un don de la Providencia, así es que nunca conspira para suplantarle, a no ser que le falte al pacto convenido. El republicano respeta y no amenaza nunca a su creador. El republicano tolera el pensamiento político de su vecino o amigo. El republicano nunca hace mal uso del arma que la patria le pone en sus manos para defenderla. El republicano no quiebra por la mala fe, porque sujetándose a la esfera de su poder y de su fortuna, no se excede en el fausto y en el lujo que no le permita su haber. El republicano vive de su trabajo material, intelectual o del producto de sus bienes, y por la noche al llegar a su casa cansado de su tarea diaria, se une a su familia y juntos en el hogar doméstico pasan la velada recitando versículos de la sagrada Biblia, y en este acto de sublime moral, las mujeres hilan o arreglan la ropa de la casa. Cuando el republicano para algunas horas en el club, lo hace oyendo la lectura de los deberes y derechos del hombre, o de la moral universal de Holbach. El republicano no gasta en los cafés ni en el juego aquellas cantidades que debe al sostenimiento de su esposa y de sus hijos. Para el republicano no hay plaza de toros, casas de orgia, embrelos, venganzas ni incendios. El republicano no conoce al concubismo. El republicano no desea la mujer del prójimo. La mujer del republicano es la mujer de la biblia, cuida del aseo del hogar doméstico y de la crianza de sus hijos con un afán tal que raya en fanatismo. La prole del republicano es un modelo de amor y respecto a sus padres, y en especial las hijas son un dechado de inocencia y de candor. El republicano venera al austero ministro de su religión. En aquellos afortunados países el cura es el amigo, el verdadero amigo, el consuelo y el padre de todos. Cuando la muerte troncha la existencia de algún individuo de la familia, su sagrada voz se levanta misericordiosa esparciendo el alivio y derramando el consuelo sobre cuantos le rodean...*Diario de Palma*, 30-12-1868.

persones humils, respectuoses i treballadores davant l'onada d'alertes que es començaven a generar a Palma sobre els republicans.

Jeroni Bibiloni a causa de la seva trajectòria en el camp de les idees democràtiques formà part de la simbologia republicana mallorquina i durant la Restauració Borbònica es recordava la seva efemèride i se'l recordava com el mestre dels demòcrates mallorquins⁴³⁶. Els pensament d'aquests mallorquins com Jeroni Bibiloni, Antoni Ignasi Cervera o Miquel Quetglas Bauzà fou l'embrió de la lluita per la qüestió social a Mallorca que recollí el partit federal. En les obres primerenques de Bibiloni o Cervera es veu una primera preocupació per eradicar el pauperisme. Es tracta d'una primera generació de republicans socialistes que denunciaven la pobresa i misèria que pateixen les classes populars⁴³⁷ i que creuen fervorosament amb la instrucció.

⁴³⁶ *El Comercio*, 14-02-1881.

⁴³⁷ El terme pauperisme dins el camp de les idees evolucionarà cap a la moderna "qüestió social" on ja no estam solament davant una divisió entre rics i pobres, sinó més bé entre capital i treball. Com diu Gonzalo Capellán: "ya no estamos ante algo natural con lo que hay que resignarse a vivir, sino ante un problema de las más graves dimensiones en todos los órdenes de la vida (no se trata ya de algo exclusivamente material y/o moral, sino social, político, espiritual, educativo, etc.) donde además el propio Estado se va a ver compelido a tomar cartas en el asunto". A CAPELLÁN, G.: "Cambio conceptual y cambio histórico. Del pauperismo a la cuestión social", *Historia Contemporánea*, 29, (2004), p.541-542.

2. TRAJECTÒRIA ORGANITZATIVA I POLÍTICA DEL REPUBLICANISME FEDERAL ILLENC. EL SEXENNI

En aquest capítol pretenem estudiar l'organització del republicanisme federal mallorquí que es començà a vertebrar just després de *La Gloriosa*. El maig de 1870 fou un moment clau, ja que fou la data en què es conformà el definitiu Comitè Republicà Federal de l'Estat Balear. El republicanisme federal havia penetrat en la vida pública dels mallorquins formant part d'algunes batllies i formant part de la Diputació Provincial i les Corts dels Diputats (a partir de 1872 aconseguiren representació). A més participaren en el procés de creació d'un partit fort a nivell estatal, recolzant la política pactista de Francesc Pi i Margall i participant en la primavera de 1869 en el Pacte de Tortosa, on es forjà una germanor amb els companys federals catalans, valencians i aragonesos. El 1873 catalans i mallorquins consolidaren els seus llaços de suport en la proclamació de l'Estat Català i Balear durant el març de 1873. Aquell Sexenni foren anys convulsos i els republicans federals pretenien dur a terme una vertadera revolució i per això engegaren lluites al costat del poble contra les quintes i fins i tot aparegué una ala insurreccional que no aconseguí llevar tot el pes que tenia el republicanisme partidari de la via legal –els benèvolos–. Foren sis anys de treballar en l'organització dels obrers i obreres, de formar escoles populars, cooperatives, etc. i de fer front a idees més radicals que es generaren a partir de la creació de l'Associació Internacional de Treballadors (AIT). Gràcies a haver comptat amb una base prou àmplia, formada per la petita i mitjana burgesia i les capes populars, aconseguí entrar al govern municipal de Palma i alguns pobles projectant un programa renovador on no hi mancaven elements propis del republicanisme com el laïcisme, l'enlairament econòmic a través de la indústria i del comerç (reformant el port de Palma, projectant un eixample, enderrocant part de la murada, etc.) Tot plegat, féu possible l'aparició d'una burgesia federal prou important que programà tots aquests canvis amb la complicitat de les classes subalternes que li donaren recolzament al carrer i a les urnes.

2.1 Naixement del republicanisme federal. L'organització del PRDF i la creació de societats republicanes federals. De la Setembrina revolucionària a l'establiment d'una nova força política: el partit i el moviment

L'1 d'octubre arribà la notícia dels esdeveniments revolucionaris a l'illa de Mallorca. La notícia fou benvinguda a la majoria de localitats. Tot i que en algunes es deixaren en dur per l'eufòria de la Revolució i es produïren alguns incidents. En aquelles localitats, en les quals hi havia certs nuclis liberals progressistes i democràtics, fou on més es celebrà l'esclafit de *La Gloriosa*. En canvi en altres nuclis semblava que res de nou passava al país⁴³⁸. Els homes amb esperit liberal s'encarregaren d'escampar la flama revolucionària i contagiar al poble sota les ganes de canviar el rumb d'un país en crisi, assenyalant com a principal mal a la monarquia. Aquest odi cap a la monarquia quedava palès quan la nit de la Revolució fou enderrocada l'estàtua d'Isabel II de la plaça de la Reina de Ciutat i quan foren llançats a la foguera els quadres d'Isabel II, que es trobaven en els ajuntaments i a les escoles d'arreu de Mallorca. A més, també es cremaren arxius per tal d'esborrar registres de propietat, llistats d'imposts de recaptació, etc. Era el cas de Porreres, Santanyí i Andratx. I també s'entrà a les cases particulars d'alguns recaptadors d'impostos i funcionaris públics. En el cas d'Andratx per exemple es destruí l'abeurador on llegendàriament es deia que havia begut el cavall de Jaume I, el conqueridor, a l'illot de Pantaleu. Aquest fet era una prova de l'odi contra qualsevol símbol monàrquic. Poc després es conformà una Junta de Govern Provisional i s'intentà calmar a les turbes que durant dues nits havien provocat aldarulls. Després de l'èxit del pronunciament, els republicans mallorquins participaren de les juntes de govern que es formaren arrel de la Revolució de Setembre. Es va crear una primera junta de govern el dia 1 d'octubre de 1868. Aquesta estava integrada per progressistes, republicans i alguns membres de la Unió Liberal. D'un total de 37 components, n'hi havia 9 que eren republicans⁴³⁹. La Junta Provisional de Govern de les Balears era presidida pel navilier liberal progressista Marià de Quintana⁴⁴⁰. El 9 d'octubre publicaren al Bolletí

⁴³⁸ Els aconteixements de la Revolució de Setembre son narrats pel periodista Miquel Bibiloni i Corró a la seva obra: *La Revolución de Setiembre en Mallorca. Páginas cronológicas en las que se reseñan los principales acontecimientos que han tenido lugar en esta isla durante el período de interinidad revolucionaria; con un apéndice que contendrá lo mas notable que ocurra hasta la terminación de la obra por Miguel Bibiloni y Corró*. Palma, Imprenta de Felipe Guasp, 1871. Aquestes narracions han estat utilitzades en el treball que Miquel Duran Pastor publicà el 1980 *Repercusiones de la Revolución de 1868 en Mallorca*. Pel que fa a l'obra de Bibiloni i Corró descriu poble a poble allò que va succeir i explica on foren més agravats els incidents. Als pobles de Lluçmajor, Andratx, Inca, Palma hi hagué importants aldarulls. Al llarg del Sexenni aquestes localitats tindran un important recolzament del republicanisme federal.

⁴³⁹ En estudis anteriors es parlava de 7 republicans localitzats en la llista dels 37 membres. Podem apuntar a 9 republicans: Joaquim Fiol, Josep Faust Pomar, Ignasi Vidal, Miquel Quetglas, Guillem Miró, Antoni Marroig, Joaquim Estrada, Teodor Ládico –navilier menorquí– i Jacint Sastre.

⁴⁴⁰ La composició de la Junta Provisional del Govern de les Balears creada el 2 d'octubre de 1868 estava formada per Josep Miquel Trias –president honorari–; Marià de Quintana –president–; Joaquim Fiol –vicepresident primer–; Josep Rosich –vicepresident segon–; Miquel Estade i Sabater, Gabriel Reus, Jacint Sastre, Llorenç Muntaner, Francesc Socias, Pere Antoni Obrador, Lluís Pou, Fèlix Campaner, Josep Faust Pomar, Pere Antoni Castañer, Joan Bosch Ferrer, Jaume Puig, Ramon Servera, Joaquim Rodríguez, Ignasi Vidal Bennàssar, Miquel Quetglas, Guillem Miró, Jeroni Tomàs, Antoni Marroig, Joaquim Estrada, Jaume Piña, Antoni Ferrer, Domingo Riutort, Francesc Gacías, Sebastià Rosselló, Rafel Palou, Nicolau Garau, Joan Sabater, Teodor Ládico, Bernat Salleras, Jacint Aquerza, Ramon Ballester –secretari primer–; i Joan Palou Coll –secretari segon–. A BIBILONI, M.: *La Revolución de Setiembre en Mallorca. Páginas cronológicas en las que se reseñan los principales acontecimientos que han*

Oficial de la Província el punts fonamentals de l'ideari revolucionari⁴⁴¹. Al cap d'uns dies aquesta junta es va dissoldre i fou substituïda per la Junta Revolucionària de Govern de les Balears, elegida per sufragi universal i formada per 28 membres –dels quals quatre eren republicans-. Entre d'altres coses, la junta suprimí els impostos de consums, rebaixà a la meitat el preu del tabac i de la sal i sobresegué les causes en curs dels jutjats d'hisenda de les illes, creà la Milícia Ciutadana, etc.⁴⁴² La Junta Revolucionaria publicà un manifest el 24 d'octubre on es proposava defensar els principis de la Revolució de Setembre: el sufragi universal, la llibertat d'imprensa, la llibertat de cultes, la llibertat d'ensenyament, l'abolició de les quintes i matrícules de mar, la unitat dels furs, la inamobilitat judicial, la milícia ciutadana, el desestancament d'allò estancat, l'abolició de la pena de mort, la supressió del dret de consums i Fora els Borbons. Aquestes propostes sortiren dels tres partits que havien iniciat el pronunciament. Acabava amb un *Viva la Soberanía Nacional, Viva la Libertad, Abajo los Borbones*⁴⁴³. Els republicans eren Joaquim Fiol –que als inicis del Sexenni es passà al camp monàrquic⁴⁴⁴-, l'industrial Miquel Quetglas, el botiguer Josep Elías i el sabater Jacint Sastre.

La majoria d'homes que formaven part de les Juntes de Govern freqüentaven el Casino Liberal. Dintre d'aquest Casino Liberal hi militava un important sector republicà que a finals de 1868 organitzà el seu propi comitè. Entre ells destacaven els germans Quetglas –Miquel i Joaquim- o Antoni Villalonga entre d'altres, però la majoria d'integrants del Casino Liberal eren del Partit Progressista que en el seu si aglutinava una important fracció demòcrata i que a partir de 1868 la majoria d'ells es definiren com a republicans, però d'altres es decantaren per defensar una monarquia democràtica com fou el cas de Joaquim Fiol, Marià de Quintana, Josep Rosich o bé Joan Palou Coll. Tots ells, després de sis anys de baralles polítiques, es retrobaren per sumar esforços a favor del republicanisme, uns dins el Partit Republicà Progressista de Zorrilla (que eren els que havien optat durant el Sexenni per la monarquia democràtica) i els altres en el partit federal que foren els qui continuaren fidels en la defensa d'una república, juntament –tot i que amb menor suport- als republicans possibilistes i als salmeronians. Formaven part de la junta directiva del Casino Liberal Josep Miquel Trias com a president honorari i Pere Antoni Obrador com a president⁴⁴⁵, els secretaris eren Joan Palou i Coll i Miquel Socias Caimari⁴⁴⁶. Aquell

tenido lugar en esta isla durante el período de interinidad revolucionaria. Palma, Imprenta de Felipe Guasp, 1871, p.36.

⁴⁴¹ *Boletín Oficial de la Provincia de Baleares*, 9-10-1868. Aquests eren els punts de la Junta de Govern de les Balears: 1. Sufragio Universal, 2. Libertad absoluta de prensa, 3. Libertad de cultos, 4. Abolición de quintes, 5. Supresión de derecho de consumos, 6. Desestanco de la sal y del tabaco, 7. Reducción de gastos improductivos, 8. Aumento de gastos productivos, 9 Derechos de reunión pacífica, 10. Derecho de asociación pacífica, 11. Libertad de enseñanza, 12. Unidad de fueros, 13. Jurado para toda clase de delitos, 14. Descentralización administrativa.

⁴⁴² PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 1980, p.56.

⁴⁴³ Signaven el manifest els homes que componien la Junta Revolucionària: Miquel Trias –president honorari-, Joaquim Fiol –president-, Josep Rosich –vicepresident primer-, Andreu Barceló –vicepresident segon-, i els vocals: Joan Sabater, Miquel Quetglas, Lluís Pou, Gabriel Reus, Joaquim Rodríguez Termena, Josep Faust Fuster, Josep Elías, Jacint Aquerza, Jaume Sancho, Joan Pizà. I com a suplents: Jeroni Rosselló, Ignasi Ribas, Jacint Sastre, Ramon Mariano Ballester, Ramon Servera, Pere Antoni Obrador, Ignasi Fuster, Onofre Ferrer, Ramon Prieto i com a secretaris Joan Palou i Coll i Miquel Socias Caimari. A *Diario de Palma*, 26-10-1868.

⁴⁴⁴ Tot i que en un primer moment forma part del Comitè electoral republicà, el novembre de 1868 fou nomenat cònsul espanyol a Alexandria, Egipte i es passà al camp monàrquic. A *Diario de Palma*, 18-11-1868.

⁴⁴⁵ *Diario de Palma*, 24-10-1868.

octubre havien celebrat una funció dedicada als liberals de la província de Balears que tingué lloc al cafè teatre Universo situat al devora l'ex convent de les Monges de la Misericòrdia⁴⁴⁷ i també dies abans havien programat al Teatre Principal l'obra *La Molinera*⁴⁴⁸. Segurament en motiu del triomf del progressisme arrel de la Revolució de 1868. També es van programar tota una sèrie de debats, cosa que segurament degué provocar la ruptura entre els monàrquics demòcrates i els republicans que tot i les divergències havien actuat plegats en el si del Casino Liberal. La discòrdia dintre del casino es donà quan es començà a debatre la forma de l'Estat – monarquia o república-. El novembre es discutia la forma de govern que més convenia a Espanya, si la monarquia constitucional o la república federal⁴⁴⁹. Pocs dies després, es va continuar la discussió sobre la forma de govern. En ella van parlar diferents oradors uns en pro de la monarquia constitucional i altres adherint-se a la forma republicana⁴⁵⁰. Després d'aquestes sessions els republicans segurament decidiren organitzar els seu propi comitè electoral. A principi de desembre (1868) els republicans es van veure capaços i suficients per formar un Comitè Republicà Federal a Balears.

Aquelles sessions de debat continuaren. L'objectiu d'aquelles conferències no era d'altra que la d'exposar els principis democràtics, per això una de les primeres xerrades girà entonr de la llibertat de pensament i ja apareix com a secretari el republicà Fèlix Duval Oliver⁴⁵¹. Una altra de les conferències fou sobre la llibertat de cultes⁴⁵² i per aquelles dates també tindria lloc una reunió republicana per preparar un Comitè electoral. Gairebé un mes després, es continuen les exposicions però aquesta vegada només hi participen els republicans i ja no les convoquen al Casino Liberal, sinó que les convoquen al seu propi casino, el Casino Republicà. Poc a poc anaven creant una infraestructura republicana i comptaven amb un espai i formació. Les primeres xerrades que tingueren lloc al Casino Republicà continuaven en la línia oberta al Casino Liberal que pretenia explicar els principis democràtics. El gener es tractà el tema de l'abolició de la pena de mort i continuava essent secretari Fèlix Duval⁴⁵³. Anteriorment, també havien estat president i secretari del Casino Liberal Antoni Marroig i Vicens Mora⁴⁵⁴, ambdós afins a les idees democràtiques i republicanes i membres ara del comitè electoral republicà.

2.1.1. Els primers comitès i les primeres conteses electorals

El mes de desembre els republicans federals mallorquins s'afanyaren en preparar un comitè electoral per participar en les primeres eleccions amb sufragi universal. Per això convocaren una

⁴⁴⁶*Diario de Palma*, 5-11-1868.

⁴⁴⁷*Diario de Palma*, 23-10-1868.

⁴⁴⁸*Diario de Palma*, 23-10-1868.

⁴⁴⁹ Es van pronunciar discursos per part de distints socis en un i altre sentit i s'acordà aplaçar per una altra sessió aquest debat. A *Diario de Palma*, 17-11-1868.

⁴⁵⁰*Diario de Palma*, 20-11-1868.

⁴⁵¹*Diario de Palma*, 26-11-1868.

⁴⁵²*Diario de Palma*, 2-12-1868.

⁴⁵³*Diario de Palma*, 29-01-1869.

⁴⁵⁴*Diario de Palma*, 28-11-1868.

reunió a la plaça de bous de Palma. A principis de desembre publicaren la convocatòria, aquesta anava dirigida a tots els republicans de les Balears⁴⁵⁵. Se'ls convocava a una reunió el diumenge 13 de desembre a les dues de la tarda a la plaça de bous amb l'objectiu de nomenar un comitè electoral i determinar la línia de conducta que havia d'encapçalar el partit republicà. En la crònica es parlava que va regnar molta animació⁴⁵⁶. Tot i la por que havien intentat crear alguns diaris com *Diario de Palma* la reunió es celebrà dintre del major ordre. Ja hem explicat que aquells dies Jeroni Bibiloni publicà en aquest diari un article motivat per les alarmes generades cap als republicans que eren vist com a malbaratadors de l'ordre públic. En aquella reunió s'elegí al Comitè electoral: Ricard Anckermann Riera, Enric Bonet Ferrer, Gabriel Dalmau Ribot, Josep Elías Gallarch, Joaquim Fiol Pujol, Gabriel Humbert Burguer, Rafel Manera Serra, Antoni Marroig Bonet, Guillem Miró Piquer, Vicens Mora Capellà, Jaume Ordines Sancho, Eusebi Pascual Orrios, Cristòfol Pons Clar, Miquel Quetglas Bauzà i Antoni Villalonga i Pérez⁴⁵⁷.

A més de Palma, en un dels primers indrets on es començà a fer propaganda republicana fou al poble de Lluçmajor. Aquest poble al llarg del Sexenni Democràtic esdevingué un dels principals feus del republicanisme. A principi de gener de 1869 Miquel Quetglas Bauzà acompanyat del pintor Ricard Anckermann realitzaren un acte públic a Lluçmajor. En aquest acte Miquel Quetglas va exposar els principis fonamentals del republicanisme i va posar especial èmfasi en la supressió de les quintes i en el mecanisme de les contribucions indirectes. Mentre que Anckermann en to calorós parlà de l'ideal republicà. Al dia següent es va celebrar una magna concentració en favor de la República Federal⁴⁵⁸. Els resultats electorals foren molts positius però es quedaren a les portes d'aconseguir algun diputat a les Corts.

Mentre s'anava conformant el Comitè Republicà de les Balears arribaren moments crucials com l'aprovació d'una constitució monàrquica que desencantà a molts republicans. Dintre del partit alguns no suportaren que la constitució fos monàrquica i batallaren perquè el país es transformés de ple en una república. Aquests foren partidaris dels aixecaments armats. En el cas de Mallorca foren un grup minoritari els que es mostraven partidaris de la via insurreccional i no hi hagué cap succés revolucionari. Però alhora els republicans federals mallorquins estigueren molt implicats amb els catalans que sí s'havien aixecat contra la declaració d'una monarquia i que havien arribats desterrats a Mallorca el 1869. En el cas de Mallorca el juliol de 1869 s'havia incoat una causa criminal en el districte de la Catedral en el jutjat de primera instància i escrivania de Enric Bonet Ferrer contra diversos individus que havien cridat *Visca la República*

⁴⁵⁵ Aquest anunci anava signat per Miquel Quetglas, Antoni Villalonga i Pérez, Vicens Mora, Guillem Miró, Joaquim Quetglas, Ignasi Vidal Bennassar, Ricard Anckermann, Joaquim Estrada, Lluís Salas, Josep Elías, Fèlix Duval i Antoni Pericàs. A *El Diario de Palma*, 3-12-1868. Molts d'ells abans de la Revolució de 1868 militaven en el Casino Liberal.

⁴⁵⁶ *Diario de Palma*, 14-12-1868.

⁴⁵⁷ *Diario de Palma*, 15-12-1868.

⁴⁵⁸ *El Iris del Pueblo*, 9-01-1869.

a la plaça major de Ciutat⁴⁵⁹. El mateix havia ocorregut a Menorca on tres joves foren portats a la presó per haver donat visques a la República. Aviat es començà a notar també la divisió dintre el partit federal entre els benèvols i els intransigents. Tot i que predominà el corrent benèvol que fou el qui a Mallorca arribà a controlar algunes institucions.

Després de la creació d'un Comitè republicà electoral, s'organitzà el mes de gener de 1869 un Comitè Republicà Federal Provincial, però no fou fins el maig de 1870 que s'acabà de perfilar i donà pas a una organització més forta arreu de les illes amb la creació del Comitè Republicà Federal de Balears. Fou el gener de 1869 quan a Palma s'organitzà el Comitè Republicà Federal Provincial de Palma format per Jeroni Bibiloni Llaneres –prevere-, Miquel Quetglas Bauzà –del comerç-, Gabriel Humbert –advocat-, Antoni Villalonga Pérez –noble i propietari- i eren secretaris Eusebi Pascual i Vicens Mora. Signaven a Palma en data de 11 de gener de 1869⁴⁶⁰. Sembla que el 1869 també hi havia un Comitè de la Joventut⁴⁶¹. El maig de 1870 arribà un moment clau per l'organització del republicanisme federal de les Balears. Es presentaren les bases per l'organització del partit i es començaren a crear comitès locals arreu de Mallorca⁴⁶². El Comitè Republicà Federal de l'Estat Balear diu així:

“Habiéndose hecho cargo este comité del manifiesto publicado por la Asamblea Republicana Federal a su partido fecha 31 de marzo último, ha resuelto convocar una reunión de Estado por medio de representantes para el día 26 de mayo a las 10 de su mañana en el local que ocupa el Casino Republicano Federal en la calle San Bartolomé antes Monjas de la Misericordia número 42, a fin de acordar definitivamente la organización de Estado Balear y del modo de llevar a efecto la renovación de las Juntas o Comités por medio de sufragio universal directo de todos los republicanos mayores de 20 años. Llenando este cometido cumple a este comité manifestaros: 1. Tendrán representación a la reunión de Estado todas las localidades de que se componen las Islas Baleares, que tengan Comité constituido o lo constituyan. 2. Cada localidad nombrará de uno a tres representantes autorizados con un solo voto por cada una. 3. Cada localidad nombrará de uno a tres representantes autorizados con un solo voto por cada una. 3. Cada localidad acusará recibo de esta circular con la debida anticipación. Ciudadanos: el comité de Estado está llamado a cumplir la gran misión, organicemos las Baleares con el vínculo sagrado de la Federación llevados por las mágicas palabras de Igualdad y Fraternidad a fin de que en breve abrazados todos podamos gritar fervorosamente Viva la República Federal”.

El document portava la data de 27 d'abril de 1870 i el signaven el president del Comitè Republicà Federal de les Balears, Miquel Quetglas i el secretari Sebastià Bauzà⁴⁶³. El que realment es pretenia era organitzar l'Estat Balear i aquest havia de constituir-se de manera

⁴⁵⁹ *Diario de Palma*, 5-07-1869.

⁴⁶⁰ *El Iris del Pueblo*, 13-01-1869. Un altre dels homes que en un principi havia d'integrar el comitè era Epifanio Fàbregues, però renuncià al càrrec i fou substituït per Antoni Villalonga Pérez.

⁴⁶¹ Segons Llabrés Bernal el Comitè Republicà de la Joventut de Palma va fer una crida a fi de dur una exposició a les Corts per indultar al soldat autor de dos assassinats i pel qual era condemnat a la pena capital. Una de les altres lluites del republicanisme era l'abolició de la pena de mort. A LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 8-04-1869.

⁴⁶² *Idem*, Vol. IV. 26-05-1870.

⁴⁶³ *El Iris del Pueblo*, 5-05-1870

federal, és a dir, descentralitzant el poder i per tant s'havien d'implantar comitès locals que estarien federats entre si. Com vèiem els republicans federals intentaven dur a terme els seus ideals democràtics i els intentaren aplicar dins el seu dia a dia. El 13 de maig sortiren publicades a *El Iris del Pueblo* les bases per l'organització del Partit Republicà Federal Balear i constava de 35 punts.

La presidència del Comitè Republicà Federal de l'Estat Balear va recaure en la persona de Miquel Quetglas Bauzà i el secretariat l'exercí el sabater Miquel Payeras o el també sabater, Sebastià Bauzà. Després de la mort de Quetglas (febrer 1872) seria president Antoni Villalonga Pérez. El Comitè era l'òrgan que convocava el partit en cas de preparació d'eleccions o altres assumptes d'interès. El 1871 arribaren els mals entesos més trascendents en el si del Comitè Republicà Federal de les Balears a causa d'unes avantvotacions del comitè municipal de Palma. Les avantvotacions havien encetat les discrepàncies entre les dues tendències –benèvols i intransigents-. A finals de novembre de 1871 el Comitè Republicà Federal de les Balears emetia un comunicat per tal d'anul·lar les votacions del Comitè municipal de Palma de cara a les properes eleccions i el Comitè Provincial convocava a tot el partit republicà a una reunió que havia de tenir lloc l'1 de desembre de 1871 per tractar el tema de les eleccions internes. A partir d'aquí Josep Estades Coll liderà la fracció intransigents però malgrat l'esforç d'organitzar un casino, societat mutual i premsa pròpia, els benèvols controlaren el partit i estigueren al capdavant de les institucions. Les divergències es donaren sobretot a partir de la proclamació de la República (1873) quan els intransigents crearen el seu propi comitè. Normalment, el republicanisme actuà unit i es presentà a totes les convocatòries electorals aconseguint importants resultats a Palma i altres municipis com Lluçmajor, Andratx, Pollença o Sóller. De fet Palma fou un dels principals baluards del republicanisme federal. Va aconseguir predominar electoralment en dos períodes molt diferents, entre el 1868 i 1873 i entre el 1901 i el 1905⁴⁶⁴. La seva primera participació en les institucions fou, com hem vist, en les juntes revolucionàries i provisionals formades arrel de la Revolució de Setembre de 1868. Al llarg del Sexenni trobarem batlles republicans ocupant les batllies d'alguns municipis, regidors al capdavant del govern municipal, diputats provincials i també diputats republicans les Corts madrilenyes com Antoni Villalonga Pérez, Rafel Manera Serra, Ignasi Vidal Bennassar, Eusebi Pascual Orrios, Lluç Tortella Pujol, Julià Suau Carrió o Jordi Albis Bennassar.

En el cas de la capital, després de la Revolució de Setembre la batllia de Palma també es transformà i comptà amb una alta representació republicana⁴⁶⁵. Els republicans presents al nou

⁴⁶⁴ MARIMON, A.: *Op. cit.*, 2001, p.76

⁴⁶⁵ Quedà de la següent manera: batlle primer: Miquel Estade Sabater (comerciant), batlle segon: Miquel Quetglas; batlle tercer: José Rosich (comerciant); batlle quart: Ignasi Vidal; batlle cinquè: Gabriel Reus; batlle sisè: Jaume Piña. Els regidors eren Jeroni Alós, Enric Bonet, Benet Cortès, Pere Parera, Jacint Sastre, Jacint Feliu Ferrà, Onofre Ferrer, Gabriel Humbert, Pere Joan Oliver, Pere Antoni Castañer, Ramón Cañellas, Josep Faust Pomar, Bartomeu Aguiló, Joan Bosch Ferrer, Jeroni Tomàs, Joan Ballester, Gabriel Martorell, Guillem Miró, Bartomeu Pieras, Rafel Manera, Antoni Servera, Guillem Llabrés, Llorens Ordines i Jaume Puig. A LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 2-10-1868.

govern municipal foren vuit: Miquel Quetglas, Ignasi Vidal, Enric Bonet, Jacint Sastre, Gabriel Humbert, Josep Faust Pomar, Guillem Miró i Rafel Manera. També hi hagué participació per part dels republicans a la Diputació representats per Miquel Quetglas i del monàrquic demòcrata Joaquim Fiol. Igualment a les juntes provincials per part de Joaquim Quetglas, Jeroni Bibiloni, i a la local de primer ensenyament de l'Ajuntament de Palma, on trobem una participació de republicans federals com Ignasi Vidal, Miquel Quetglas i Gabriel Humbert.

A principis de 1869 hi hagué eleccions a les Corts i els republicans prepararen una campanya electoral enfocada a denunciar el centralisme sota l'eslògan *Balears per les Balears*. Es tractava evitar que hi hagués diputats *cuneros* que no coneguessin en profunditat la realitat mallorquina. Els seus discursos electorals anaven també encaminats a explicar tot allò que significava la república en detriment de la monarquia i al nou paper que tenien ara els ciutadans que amb el sufragi universal podien decidir i apostar pel canvi polític, econòmic i social. Aquestes idees queden reflectides en aquest manifest del partit:

“Se nos ha llamado a las urnas. El voto en estos momentos es nuestra bandera de combate. Electores republicanos acudid con esa fuerza moral de vuestro sufragio que es el arma de mejor ley. Luchad con brio. Ahuyentad todo linaje de temores. El sufragio es libre; desechad toda la suerte de aviesas e indiosas sujestiones, votad según os dicte vuestra conciencia que todo el que intente, ora con amenazas, ora con dadivas, ora con promesas, cohibir vuestra voluntad, representada por vuestro voto, falta a los preceptos de la moral y es vuestro declarado enemigo. Meditadlo bien: la monarquía será la continuación de los pasados abusos: la monarquía con sus atributos esenciales en España, nos llevará a una nueva dominación extranjera. La dominación de la casa de Austria nos dejó tras si el esqueleto de un gigante, la dominación de los Borbones nos dejó la bancarrota y la deshonra. Sólo la República, la República federativa, puede levantar nuestro crédito, reducir nuestros gastos, mejorar nuestra hacienda, moralizar la administración pública, pagar todas nuestras deudas y redimiros de todos los pecados que han cometido la mayor parte de los monárquicos durante su funesta gobernación de más de 300 años. La historia de los reyes en España es el verdadero martirologio del pueblo. Aprenda una vez para siempre este pueblo, eternamente vejado y oprimido que el es el único soberano de hecho y de derecho que solo a él compete esa soberanía y que el día en que la abdique este día volverá a ser el principio de su esclavitud y de su inevitable ruina”.

Aquest manifest estava signat pels primers homes públicament retractats com a republicans federals: Miquel Quetglas, Gabriel Humbert, Ricard Anckermann, Gabriel Dalmau, Josep Elías, Rafel Manera, Antoni Marroig, Guillem Miró, Jaume Ordines, Cristòfol Pons, Antoni Villalonga Pérez i els secretaris Eusebi Pascual Orrios i Vicens Mora en data del 19 de desembre de 1868⁴⁶⁶. Els elegits per representar les Balears a les Corts eren: Jeroni Bibiloni – prevere-, Miquel Quetglas –industrial-, Gabriel Humbert –advocat-, Epifani Fàbregues –

⁴⁶⁶ *La Discusión*, Madrid, 8-01-1869.

propietari⁴⁶⁷. Poc a poc anaren organitzant aquelles eleccions, a principis de gener de 1869 es convidava a tots els electors del primer col·legi electoral a una reunió que havia de tenir lloc el dia 1 de gener a les 12 del migdia al Casino Republicà del carrer Miñonas per tractar les eleccions a Corts. Eren secretaris en aquells moments Eduard Roca i Antoni Pericàs⁴⁶⁸. Del 15 al 18 gener de 1869 hi hagué les eleccions a Corts. En quan als republicans, Pere Gabriel parla que l'èxit assolit fou considerable malgrat que no aconseguís la victòria cap dels seus candidats. Fou afavorit per la divisió dins la Conciliación Liberal de progressistes i unionistes que els propis republicans havien aguditzat en plantejar la necessitat que els representants escollits fossin mallorquins i no forasters⁴⁶⁹. Així i tot, triomfà la candidatura de Conciliación Liberal i resultaren guanyadors: Carlos Navarro de Conciliación Liberal, Joan Palou Coll de Conciliación Liberal, Salvador Maria de Ory independent, Marià de Quintana dels liberals dissidents⁴⁷⁰.

*Taula de resultats de les eleccions a Corts del gener de 1869*⁴⁷¹:

Conciliación Liberal	Vots	Dissidents Liberals	Vots	Republicans federal	Vots
Carlos Navarro	18.110	Gabriel Reus	10.078	Jeroni Bibiloni	10.155
Joan Palou Coll	15.570	Socias Caimari	9.635	Miquel Quetglas	8.345
De Ory (independent)	12.228	Sebastià Rosselló	3.795	Gabriel Humbert	8.062
Quintana (dissident)	11.100	Feliciano Pérez	2.456	Villalonga Pérez	7.917

Les cròniques parlen de que la Conciliación Liberal fou qui triomfà a pesar de la propaganda feta pels republicans. Tot i així, fent un anàlisi més global d'aquestes eleccions, el primer dia d'eleccions se'ns informava que els candidats republicans havien guanyat a excepció del col·legi de la Llonja ja que a les meses electorals hi havia els monàrquics. Igualment passà als col·legis de la Casa Consistorial i al de Montesión on els presidents designats per dites taules eren candidats monàrquics. En quan a la part forana, el primer dia d'eleccions també s'anunciava que els resultats pareixien favorables al partit monàrquic liberal⁴⁷². La presència de candidats liberals monàrquics presidint les taules electorals degué influir per declinar el vot cap a la seva candidatura. Els col·legis on més èxit tingueren els republicans fou als de Palma. En general fou al segon i tercer col·legi on els republicans aconseguiren més vots, és a dir, al col·legi de Montesión i al de Sant Antoni de Pàdua, col·legis que es mantingueren a favor de les

⁴⁶⁷ Des de el rotatiu *Diario de Palma* es comunicava que en breu dites persones donarien a conèixer el seu corresponent manifest. A *Diario de Palma*, 28-12-1868.

⁴⁶⁸ *Diario de Palma*, 29-12-1868.

⁴⁶⁹ GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 1975, p.92.

⁴⁷⁰ Els resultats dels federals fou el següent: Jeroni Bibiloni: 10.155 vots; Miquel Quetglas: 8.345 vots; Gabriel Humbert: 8.062 vots; Antoni Villalonga: 7.917 vots.

⁴⁷¹ A partir de: LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 13-01-1869.

⁴⁷² *Diario de Palma*, 18-01-1869.

candidatures republicanes al llarg de tot el Sexenni, i algunes com les de Sant Antoni de Pàdua durant la Restauració també foren un feu important de republicans. Precisament eren els barris on hi vivien les classes populars i aglutinava la zona del carrer Sindicat i també el barri perifèric dels Hostalets. Després de les eleccions a Corts, els republicans de Palma aconseguiren la majoria a l'Ajuntament de Ciutat on comptaren amb 17 regidors i l'alcalde fou Rafel Manera Serra. L'èxit relatiu de les eleccions a Corts de la candidatura republicana, sobretot a Palma, ja feia pensar en el possible èxit electoral dels republicans a nivell municipal⁴⁷³. El desembre es parlava d'una gran majoria republicana a Palma i que també havia triomfat el partit a totes les illes. Els monàrquics s'havien retret i sols guanyaren a Sencelles. A Alcúdia sortí la candidatura ministerial, i a Muro una de popular formada sense distinció d'opinions públiques. A Sóller no hi hagué taula electoral perquè ningú volia ser batlle. A Manacor es van viure aldarulls i el jutjat va instruir una causa criminal⁴⁷⁴. El republicanisme s'estenia als ajuntaments populars de Mallorca i en algunes localitats aconseguia representació.

Pel que fa a l'actuació a Madrid dels diputats monàrquics demòcrates, van dur endavant lluites que compartien amb els republicans. Per exemple, el diputat Marià de Quintana va enviar una exposició a les Corts per fer front al problema de les quintes. També en matèria religiosa, l'arquebisbe de Santiago va presentar una esmena defensant la unitat catòlica i dels diputats mallorquins sols va comptar amb el vot de De Ory i el negatiu de Quintana i Palou Coll i l'abstenció de Carlos Navarro. Per aquests fets, De Ory, fou xiulat i fou víctima dels incidents que tingueren lloc al Port de Palma en la seva tornada a l'illa el 30 d'agost de 1869. Aquests també foren partícips de la votació per elegir com a monarca a Amadeu de Savoia⁴⁷⁵.

Després del triomf al consistori de Ciutat no aconseguiren cap escó a les eleccions generals de 1871 i hagueren d'esperar a les eleccions de 1872 per tenir el seu primer èxit electoral a les Corts. En aquelles eleccions generals el PRDF de les Balears obtingué dos escons, per dos dels radicals de Ruiz Zorrilla i un carlista. Amb la proclamació de la República, el 1873, aconseguiren els cinc escons a les eleccions generals. No va ser fins aquell 1873 que el PRDF de Balears dominà la vida política local. A més de les eleccions generals, controlaren les municipals de Palma i la Diputació Provincial. El pes específic del republicanisme federal radicava a Palma i era en els nuclis urbans on comptava amb major suport popular⁴⁷⁶, sense

⁴⁷³ La candidatura que havia designat el partit per aquelles eleccions fou la següent: Pere Joan Vallès –pilot-, Gabriel Morey –propietari-, Gabriel Alzamora Ginard –del comerç-, Antoni Mestres Gómez –del comerç-, Lluís Salas Palmer –del comerç-, Joan Miralles Buades –veterinari-, Manel March Reynés –botiguer-, Jaume Far –industrial-, Rafel Manera Serra –metge-, Nicolau Sitjar Salom –agricultor-, Josep Escardó Sabater –fabricant-, Joan Oliver Castanyer –fonador- i un tal Bonafé que no acceptà. A *El Rayo*, 27-06-1869.

⁴⁷⁴ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 10-12-1869.

⁴⁷⁵ El novembre de 1870 els diputats mallorquins Marià de Quintana i Joan Palou Coll havien rebut de Madrid una comunicació perquè assistissin a les sessions de les Corts Constituents en una de les quals s'havia de votar la candidatura del príncep Amadeu com a rei d'Espanya. Dies després, s'informava que els diputats constituents per les Balears: Carlos Navarro Rodrigo, Salvador Maria de Ory, Rafael Prieto Caulés, Joan Palou Coll, Marià de Quintana Ramon havien votat la candidatura del Duc d'Aosta (Amadeu de Savoia) com a rei d'Espanya. A *Diario de Palma*, 22-11-1870.

⁴⁷⁶ FULLANA, P.; MARIMON, A.; *Op. cit.*, p.18-19

menysprear les localitat més industrioses com Andratx, Sóller, Lluçmajor, Manacor o Pollença on fou més fàcil la penetració del republicanisme en la vida política local.

El març de 1871 es celebraren eleccions a Corts. Unes 300 persones participaren en l'elecció de candidats per presentar-se a la nova cita electoral i escoltaren els parlaments dels principals homes del partit: Joaquim Quetglas, Ignasi Vidal, Bonet, Bauzà i Manera. Pel districte de Manacor s'elegí a Miquel Quetglas –director de *El Iris del Pueblo* i per Inca s'elegí–al degà de la democràcia balear: Jeroni Bibiloni Llaneras⁴⁷⁷. Pels altres districtes foren elegits a la capital Roque Barcia, Eusebi Pascual i Antoni Villalonga Pérez⁴⁷⁸. Roque Barcia era un destacat propagandista de les idees republicanes i socialistes i el 1871 es presentà pel districte de Palma. Era nascut a Andalusia. Segurament el presentaven davant la por que generava la participació dels carlins a les eleccions i era una figura de renom prou coneguda dins el món de la democràcia balear. Efectivament en aquelles eleccions generals els carlins, que havien provat la via legal a través del sistema parlamentari, van triomfar en aquelles eleccions. Però a Ciutat els republicans foren els vertaders triomfadors en la majoria de districtes com el primer –Casa Consistorial, el tercer –Sant Antoni Pàdua, el quart –Sant Antoni de Viana i al cinquè –La Llonja i les barriades populars de Santa Catalina i Son Serra. Perderen vots sobretot a Montesion i Hospital en favor dels carlins. Els candidats monàrquics demòcrates no obtingueren la victòria a cap districte i foren superats pels republicans i carlins, els seus candidats eren Jeroni Rosselló, Domingo Riutort, Gabriel Monedero. A Inca s'havia presentat Carlos Navarro i pel de Manacor Joan Palou Coll.

*Quadre del districte Palma. Només la Ciutat amb els seus respectius 9 districtes. Candidats Antoni Villalonga, Roque Barcia i Eusebi Pascual*⁴⁷⁹.

Districtes	Republicans	Carlins	Monàrquics demòcrates
1.Casa Consistorial	276	162	68
2.Montesion	152	210	42
3.St. Antoni Pàdua	318	201	68
4.St. Antoni Viana	296	173	29
5.Llonja	176	131	62
6.Hospital	76	218	24
7.Sant Magí	Guanyen	-	-
8.La Soledad	11	8	-
9.Son Serra	Guanyen	-	-

⁴⁷⁷ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 2-02-1871.

⁴⁷⁸ *Diario de Palma*, 25-02-1871

⁴⁷⁹ Taula d'elaboració propia a partir de la premsa local.

Mentre a la part forana fou més complicat, guanyaren a la localitat de Sóller i en canvi els carlins sortiren victoriosos als pobles d'Algaida, Inca, Manacor, Bunyola, etc. Pel que fa a la capital, Palma es dividia en tres grans districtes. El primer districte tenia per candidat a Eusebi Pascual, el segon a Antoni Villalonga i el tercer a Roque Barcia. Sense contar els pobles que també formaven part d'aquests districtes, Eusebi Pascual se'n portà 1.353 vots, Antoni Villalonga pel segon districte se'n portà 1.738, mentre que el carlí –el Marquès de Campofranco obtingué 638 vots i el candidat demòcrata Riutort en va obtenir 307. Pel tercer districte, sense contar els pobles, Roque Barcia també triomfà a la Ciutat, se'n portà 1.451 vots, mentre que el candidat carlí San Simon n'obtingué 1.026 i el demòcrata Gabriel Monedero 247. Per exemple Roque Barcia al barri d'extramurs de Santa Catalina (Palma) obtingué 643 vots i els altres candidats 113 i 111 respectivament. Vet aquí com a la Ciutat el republicanisme tot i la aclaparant victòria carlista arreu de l'illa fou majoritària, el que demostra que el 1871 les idees republicanes a Palma i sobretot en les zones perifèriques -on es concentrava la majoria de població obrera- hi tenien els seus seguidors. Una altra de les tendències que s'evidencien en aquests resultats electorals era la manca d'implantació del republicanisme a la part forana, una de les principals raons n'era el pes del caciquisme i el catolicisme en el món rural mallorquí. Aquesta problemàtica fou una constant i els republicans mai foren capaços de resoldre la manca de suport als pobles, només en contades excepcions. Sense menysprear l'esforç i penetració del republicanisme en pobles com Sóller, Lluçmajor, Pollença, Andratx o Manacor.

Quadre del resultat final de les eleccions generals de març de 1871⁴⁸⁰.

Primer districte:

Candidats	Resultats
Manuel Sureda (carlí)	4.471
Eusebi Pascual (republicà)	4.038
Jeroni Rosselló (monàrquic demòcrata)	633

Segon districte:

Candidats	Resultats
Marques del Campo Franco (carlí)	4.353
Antoni Villalonga (republicà)	2.744
Domingo Riutort (monàrquic demòcrata)	853

Tercer districte:

⁴⁸⁰ Taules d'elaboració pròpia a partir de la premsa local.

Candidats	Resultats
Jorge San Simon (carlí)	3.247
Roque Barcia (republicà)	3.134
Gabriel Monedero (monàrquic demòcrata)	1.595

Inca:

Candidats	Resultats
Guillem Verd (carlí)	3.758
Carlos Navarro (monàrquic demòcrata)	3.591
Jeroni Bibiloni (republicà)	1.513

Manacor:

Candidats	Resultats
Josep Quint Zaforteza (carlí)	4.314
Miquel Quetglas (republicà)	2.002
Joan Palou Coll (monàrquic demòcrata)	1.487

En total els carlins obtingueren 20.143 vots, en segon lloc els republicans van treure 13.431 vots i els monàrquics demòcrates 8.159 vots. Allà on els republicans van treure els pitjors resultats fou al districte d’Inca on presentaren a Jeroni Bibiloni i fou superat àmpliament pels carlins i els monàrquics demòcrates. En canvi els millors resultats els aconseguiren al primer i tercer districte de Palma on presentaren a Eusebi Pascual i a Roque Barcia respectivament. Pascual es veié superat pel candidat carlí per uns 300 vots i Roque Barcia es veié superat per un centenar de vots també pel candidat carlí. A les localitats on els republicans es feren amb la victòria fou a Lluçmajor que votaven al candidat del primer districte –Eusebi Pascual- a Sóller que votaven pel segon districte amb Antoni Villalonga al capdavant, a Andratx amb Roque Barcia representant del tercer districte. Pel districte d’Inca, Jeroni Bibiloni obtingué la majoria a Pollença, mentre que al districte de Manacor, Miquel Quetglas obtingué la victòria a Capdepera i Santanyí⁴⁸¹. El 13 de març de 1871 les notícies que apareixen als diaris parlen del triomf de la candidatura catòlica i monàrquica. A Maó també parlen de la victòria dels carlins i a Eivissa de la candidatura ministerial⁴⁸². A l’abril de 1871 els carlins mallorquins es prepararen per partir

⁴⁸¹ *Diario de Palma*, 13-03-1871.

⁴⁸² *Diario de Palma*, 13-03-1871.

cap a Madrid. Van viatjar cap a la capital Josep Quint Zaforteza, el Marques de CampoFranco, Jorge San Simon i Guillem Verd⁴⁸³.

Els juny de 1871 hi hagué eleccions provincials i el panorama polític girà a favor del republicanisme aconseguint guanyar la seva candidatura en tots els col·legis⁴⁸⁴. Al igual que a les generals, els districtes on manco vots obtingueren els republicans fou al segon districte – Montesion- i al sisè –Hospital- on vengeren els carlins. Mentre que els republicans van guanyar a la resta de col·legis⁴⁸⁵. El desembre de 1871 es tornaren a convocar eleccions municipals. La candidatura republicana va triomfar el primer dia per 325 vots contra 155 dels monàrquics i el segon dia també la mateixa per 802 contra 182 vots⁴⁸⁶. Als pobles, els republicans aconseguiren la victòria a Lluçmajor i a Lloseta ja que els monàrquics s'havien retret⁴⁸⁷. Per tant, un altre cop els republicans es feren amb l'Ajuntament de Palma. Els republicans també triomfaren a Lluçmajor, Lloseta, Pollença, Inca, sa Pobla, Andratx⁴⁸⁸ i també s'afegiren Valldemossa, Establiments i Campos. En alguns d'aquests pobles els federals abans no havien guanyat mai en el cas de Valldemossa i Establiments on no comptaven amb partidaris en aquelles localitats⁴⁸⁹. Com totes eleccions i hagué algunes queixes i alguns disturbis. Al poble de Manacor es deia que s'havien comès diversos desordres i no es sabia més al respecte⁴⁹⁰. A l'illa de Menorca els republicans de Maó havien emès 903 vots regnant el major ordre, mentre que a Ciutadella s'hi havia produït alguns disturbis⁴⁹¹. A Andratx segons *El Iris del Pueblo* es deia que s'hi havien comès abusos en la formació de les actes electorals⁴⁹². Aleshores, tot i l'èxit electoral a Corts dels carlins el 1871, s'ha de tenir compte el pes del republicanisme a Palma i que quedarà palès quan es produeixin les eleccions provincials que seran guanyades pels republicans i les municipals de desembre de 1871 que també seran pels republicans en el cas de Palma i alguns pobles.

El març de 1872 es prepararen unes noves eleccions a les Corts. El Comitè Republicà Federal de les Balears el març de 1872 decidí anar en coalició amb el partit radical. Es tractava d'una

⁴⁸³ *Diario de Palma*, 14-04-1871.

⁴⁸⁴ Els nous diputats provincials foren els següents: primer districte –Casa Consistorial: Jacint Sastre Quetglas, Miquel Valls Forteza, Sebastià Bauzà Quetglas, Bartomeu Marí Fuster, Joan Perelló Ginard; segon districte – Montesion- Antoni Villalonga Pérez, Gabriel Oliver Morey, Gabriel Pérez Ros, Jaume Suau Torres i Guillem Vidal Nicolau; districte tercer –Sant Antoni de Pàdua- Ignasi Vidal Bennàssar, Miquel Bauzà Nicolau, Joaquim Quetglas Bauzà, Joan Salom Bestard, Bernat Pericàs Fiol; districte quart –Sant Antoni de Viana- Lluís Crespí Ferragut, Bartomeu Horrach Rosselló, Josep Arbona Martí, Antoni Gómez Abad, Joan Porcel Ramos; cinquè districte –La Llonja- Rafel Manera Serra, Guillem Malbertí Fornés, Vicens Caballero Díez, Antoni Darder Bil; sisè districte –Hospital- Josep Pericàs Sastre, Joan Moll Palmer; setè districte –Sant Magí: s'hagué de dissoldre la mesa per ordre del governador, es presentaven Pere Joan Vallès Monge, Nicolau Company Pujol i Bartomeu Abraham Cladera; districte vuitè –Son Serra- Jaume Ordines Sancho, Joan Miralles Buades, Martí Frau Oliver, Miquel Payeras Llabrés; novè districte –La Soledad: Nicolau Sitjar Salom, Joan Genovard Esteva.

⁴⁸⁵ *Diario de Palma*, 21-03-1871.

⁴⁸⁶ *Diario de Palma*, 9-12-1871.

⁴⁸⁷ *Diario de Palma*, 9-12-1871.

⁴⁸⁸ *Diario de Palma*, 12-12-1871.

⁴⁸⁹ *Diario de Palma*, 16-12-1871.

⁴⁹⁰ *Diario de Palma*, 11-12-1871.

⁴⁹¹ *Diario de Palma*, 11-12-1871.

⁴⁹² *Diario de Palma*, 14-12-1871.

estratègia electoral a nivell estatal. La candidatura radical-republicana es féu realitat el març de 1872. Tant la comissió del partit radical com la del PRDF acordaren que pel primer districte presentarien a Eusebi Pascual, pel segon a Antoni Villalonga i pel tercer a Ignasi Vidal –tots ells candidats republicans federals. Mentre que pel districte d’Inca i Manacor, el candidat per Inca fou Joaquim Fiol Pujol i pel de Manacor Marià de Quintana⁴⁹³. S’entén que als districtes que afectaven Palma presentessin a candidats republicans ja que era on aquests havien aconseguit uns bons resultats mentre que Inca i Manacor eren districtes on els republicans no hi tenien molt de pes i en canvi els monàrquics demòcrates hi tenien més adeptes. S’inicià la campanya electoral i els candidats es dedicaren a fer visites de propaganda per les localitats en les quals es presentaven. Així, a finals de març, Joaquim Fiol era a Inca i es convidava també a tots els correligionaris i republicans del districte per participar en la campanya preelectoral⁴⁹⁴. També dintre dels actes de propaganda per les eleccions, el radical Joaquim Vanrell, va acompanyar al republicà Eusebi Pascual a fer campanya als pobles de Montuiri i Porreres⁴⁹⁵. S’animava doncs tant a federals com a liberals –els vertaders, els qui volen polítiques democràtiques, els que no havien estat d’acord amb les polítiques del partit i es mostraven més pròxims als republicans-. Aquesta crida estava signada pels homes del Comitè, amb Ignasi Vidal com a vicepresident i com a secretaris Julià Suau i Miquel Payeras⁴⁹⁶. La fórmula de la coalició funcionà. Així a l’abril de 1872, el diari republicà federal –*El Iris del Pueblo*– anuncià l’èxit aconseguit per la coalició i parlava de la gran victòria a l’illa de Mallorca i a la de Menorca, on quedaren elegits diputats, els republicans: Antoni Villalonga, Eusebi Pascual, Ignasi Vidal i Teodor Ládico i els radicals: Marià de Quintana i Joaquim Fiol⁴⁹⁷. El diari –*La Trompeta*– comentava que la coalició liberal havia triomfat a cinc districtes però anunciava que el govern havia sofert una derrota espantosa⁴⁹⁸ (a nivell estatal). Després de la victòria es van organitzar conferències als llocs habituals com el Casino Republicà de Palma on hi van intervenir els futurs diputats: Antoni Villalonga, Eusebi Pascual i Ignasi Vidal. Pascual recordà la figura de Miquel Quetglas (morí el febrer) i la seva tasca en pro dels principis a l’illa i també féu una història del partit republicà a les illes i apuntà algunes dades estadístiques. En canvi, Antoni Villalonga fou més breu i s’excusà dient que no estava acostumat a parlar en públic però va deixar algunes paraules per a la classe obrera amb qui es comprometia per demanar reformes econòmiques perquè poguessin millorar la seva condició⁴⁹⁹. Això demostra que una gran massa que recolzava els republicans a les urnes era la classe obrera i també on els republicans buscaven la seva massa electoral. La seva actuació a les Corts no fou fàcil i toparen amb la majoria parlamentària amb polítiques que giraven totalment en contra de la ideologia defensada pels republicans i per això van proposar

⁴⁹³ *El Iris del Pueblo*, 28-03-1872.

⁴⁹⁴ *El Iris del Pueblo*, 27-03-1872.

⁴⁹⁵ A través dels seus òrgans de premsa també introduïen missatges com aquest: “a votar pues federales: a votar liberales verdaderos que os apartais del gobierno como de un apestado. A las urnas por conseguir el triunfo; o a la brecha, si con armas de mala ley se nos derrota”. A *El Iris del Pueblo*, 2-04-1872.

⁴⁹⁶ *El Iris del Pueblo*, 2-04-1872.

⁴⁹⁷ *El Iris del Pueblo*, 6-04-1872.

⁴⁹⁸ *La Trompeta*, 7-04-1872.

⁴⁹⁹ *El Iris del Pueblo*, 8-04-1872.

sortir del govern. Fou a mitjans abril de 1872 quan els diputats elegits viatjaren cap a Madrid⁵⁰⁰. I ja a principi de maig arribà la proposta de renúncia com a parlamentaris:

“El partido republicano de esta ciudad acordó días pasados una proposición consistente en que vería con gusto que los diputados republicanos todos y muy particularmente los de esta capital se retiren del Congreso después de protestar energéticamente contra el proceder del actual gobierno, declarando además que no pueden deliberar con diputados que en consciencia y justicia no representan la voluntaria de la nación”⁵⁰¹.

I és que la situació i les deliberacions que prenién els monàrquics constitucionals no agradaven gens als republicans. La situació al país tal com narren els republicans era nefasta, hi havia problemes a les Antilles i la guerra carlista també esdevenia un greu problema, així que davant les mesures que prenia el govern constitucional en una reunió al Casino Republicà acordaren transmetre als diputats republicans mallorquins la voluntat dels seus correligionaris que era que sortissin del Parlament⁵⁰².

Després dels esdeveniments viscuts, la sortida dels republicans del Parlament, etc., es tornaren a convocar eleccions a Corts. L'agost de 1872 el partit republicà va acordar la candidatura següent: primer districte –Eusebi Pascual, segon –Antoni Villalonga, tercer –Lluc Tortella Pujol i per Manacor –Joaquim Quetglas⁵⁰³. Mancava saber qui presentarien per Inca. Aquesta vegada no feren coalició amb els demòcrates monàrquics que presentaren la seva pròpia candidatura⁵⁰⁴. Com s'havia fet el març de 1872, els republicans es passejaren arreu de l'illa fent propaganda per captar el vot dels ciutadans. Joaquim Quetglas i Joan Fernández Latorre recorregueren els pobles del districte de Manacor per fer campanya electoral i foren obsequiats amb serenates pels correligionaris d'aquell districte⁵⁰⁵. Fernández Latorre era el mateix que havia defensat mesos abans la sortida dels republicans del govern espanyol.

Fou a partir de 1872 que els federals mallorquins entraren a les Corts i aconseguiren superar l'arraconament a l'Ajuntament de Ciutat. Tal com explica Pere Gabriel, anteriorment, en les generals de 1871 guanyaren clarament les forces dretanes, potser en coalició amb els antics moderats –isabelins- i els carlins, que coparen els cinc escons de l'illa, essent votat per 20.325 electors d'un total de 41.948 votants. Per Pere Gabriel, aquest fet degué facilitar una certa entesa

⁵⁰⁰ *Diario de Palma*, 19-04-1872.

⁵⁰¹ *Diario de Palma*, 2-05-1872.

⁵⁰² Aquesta era la proposició presentada: “los republicanos que suscriben ruegan a la reunión se digne acordar que vería con gusto que los diputados todos y muy particularmente los de esta capital se retiren del Congreso después de protestar energéticamente contra el escandaloso proceder del actual gobierno, declarando además que no pueden deliberar con diputados que en consciencia y en justicia no representan la voluntad de la nación y sí el atropello y el soborno contra lo que indignado protesta el pueblo español”. Fou Fernández Latorre l'autor d'aquesta proposició i que ell mateix defensà, a més aquesta proposició fou molt aplaudida pels seus companys. Aquella vesprada també intervingueren els ciutadans Marroig i Tortella entre d'altres, la proposta fou votada i aprovada per unanimitat. A *El Iris del Pueblo*, 29-04-1872.

⁵⁰³ *Diario de Palma*, 12-08-1872.

⁵⁰⁴ Pel primer districte presentaren a Sebastià Vila Salom, pel segon a Pere Sans Serra, pel tercer a Gabriel Reus Lladó i per Inca i Manacor encara no es sabia. A *La Trompeta*, 21-07-1872.

⁵⁰⁵ *El Iris del Pueblo*, 21-08-1872.

entre els republicans i els progressistes dissidents de 1869 –els que s’havien presentat a les generals sota la candidatura de dissidents. Així hi hagué coalició republicana-progressista per a les eleccions a senadors del maig de 1871. El grup de Marià de Quintana aviat s’adsciria al radicalisme de Ruiz Zorrilla i en les eleccions de l’abril de 1872 resultaren vencedors dos republicans federals –Villalonga i Vidal- i dos radicals, enfront un sol carlí. L’agost del mateix any foren elegits un republicà –Antoni Villalonga i quatre radicals⁵⁰⁶. No fou Antoni Villalonga, sinó Eusebi Pascual el que resultà elegit. En aquest cert èxit electoral a les Corts, hem de tenir present els bons resultats previs aconseguits pels republicans a les eleccions provincials de 1871 i de l’Ajuntament de Palma.

*Quadre de les eleccions a Cort d’agost de 1872*⁵⁰⁷:

Districte	Candidat	Vots
Primer	<u>Eusebi Pascual (republicà)</u>	2.130 vots
	Sebastià Vila (radical)	1.542 vots
Segon	Antoni Villalonga (rep.)	2.737 vots
	<u>Pedro Sans Serra (radical)</u>	2.997 vots
Tercer	Lluc Tortella (republicà)	1.463 vots
	<u>Gabriel Reus (radical)</u>	2.400 vots
Manacor	Joaquim Quetglas (rep.)	1.624 vots
	<u>Pedro de Gorostiza (rad.)</u>	2.487 vots
Inca	<u>Joaquim Fiol (radical)</u>	3.587 vots
Eivissa	<u>José Simon (radical)</u>	1.842 vots
Maó	<u>Rafael Prieto (radical)</u>	3.251 vots
	Teodor Ládico (republicà)	1.391 vots

En general els radicals superaren als republicans, llevat del primer districte –que guanyaren- i al segon districte on la distància de vots fou més reduïda, els separaren 260 vots. Els mecanismes per captar el vot dels ciutadans eren els mateixos que hem vist abans. La propaganda de les eleccions a través de la premsa era fonamental, allà s’hi podien trobar llargs discursos dels principals candidats o dels màxims exponents del republicanisme mallorquí. En aquest sentit, a l’agost de 1872, Joan Fernández Latorre publicà un article a *El Iris del Pueblo* fent propaganda perquè la gent acudís a les urnes a votar el partit republicà federal⁵⁰⁸. L’altre mecanisme era recórrer els pobles i transmetre la idea republicana entre els correligionaris i demés habitants d’aquelles localitats. Per això a l’agost de 1872, Joaquim Quetglas i Juan Fernández visitaren el districte de Manacor -districte on Joaquim Quetglas era el candidat- i feren propaganda a favor

⁵⁰⁶ GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 1975, p.94.

⁵⁰⁷ Taula elaborada a partir del *Diario de Palma*, 28-08-1872.

⁵⁰⁸ *El Iris del Pueblo*, 9-08-1872.

de les idees republicanes i foren obsequiats amb serenates i altres pels correligionaris d'aquell districte electoral⁵⁰⁹. Des de les Corts dominades pels radicals, sabem que el radical Josep Rosich, presentà al Senat un projecte de llei sobre l'abolició de les matrícules de mar i que dit projecte havia passat ja a les seccions perquè s'autoritzés la seva lectura a l'alta cambra⁵¹⁰. Un dels qui havien estat diputats -Gabriel Reus- el novembre de 1872 fou nomenat per ocupar un alt càrrec a l'illa de Cuba⁵¹¹. El novembre de 1872 tornà haver-hi eleccions a Corts, foren pel districte d'Inca. El mateix mes de novembre s'informava que el candidat proposat pel partit era Rafel Manera ex batle de Palma⁵¹². L'havien de presentar pel districte d'Inca i les dates de celebració de les eleccions eren el 27, 28, 29 i 30 de novembre. Però la candidatura de Manera fou una de les menys votades i veient-se superat pels seus opositors.

*Quadre eleccions a Corts, novembre de 1872. Districte d'Inca*⁵¹³.

Candidats	Vots
Peralta	2.428 vots
Socis	1.692 vots
Rafel Manera Serra	532 vots

Segons *Diario de Palma*, el segon dia d'eleccions, l'únic punt on no es votà a Rafel Manera fou a Pollença⁵¹⁴. Anys abans, Pollença havia estat l'indret on precisament més vots havia obtingut el candidat Jeroni Bibiloni. Davant la derrota de Manera en aquestes eleccions, el setmanari carlista -*La Honda Carlista*- irònicament deia a Manera que es retirés de la política i es dedicés al que sabia fer que era curar a la gent⁵¹⁵. Manera era metge de professió. El setembre de 1872 hi hagué eleccions a la Diputació Provincial i els resultats pels republicans foren positius⁵¹⁶. Segons *El Iris del Pueblo* dels 19 districtes els republicans van guanyar a 8. Els republicans elegits foren els següents: Josep Estade Coll, Antoni Marroig, Lluç Tortella, Joan Miralles, Nicolau Taberner, Joan Oliver, Antoni Taltavull i Antoni Monjo⁵¹⁷.

El febrer de 1873 s'havia proclamat la República. La proclamació de la República li seguiren multitud d'actes festius. Un dels actes que es prepararen fou la rebuda dels diputats a Corts que havien participat en la proclamació de la Primera República. Aleshores, alguns dels diputats a Corts foren homenajats. En el cas del radical Gabriel Reus Lladó quan arribà a l'illa, la Tertulia

⁵⁰⁹ *El Iris del Pueblo*, 21-08-1872.

⁵¹⁰ *Diario de Palma*, 17-10-1872.

⁵¹¹ *La Honda Carlista*, 23-11-1872.

⁵¹² *Diario de Palma*, 17-11-1872.

⁵¹³ *Diario de Palma*, 22-11-1872.

⁵¹⁴ *Diario de Palma*, 21-11-1872.

⁵¹⁵ *La Honda Carlista*, 16-11-1872.

⁵¹⁶ Els republicans presentaren als següents electors: pel tercer districte a Josep Estade Coll, pel 4t a Antoni Marroig Bonet, pel 6è a Lluç Tortella Pujol, pel 7è a Joan Miralles Buades, entre d'altres. A *El Iris del Pueblo*, 13-09-1872.

⁵¹⁷ *El Iris del Pueblo*, setembre 1872.

del Progreso va organitzar una serenata per tal de demostrar-li l'agraïment per part dels illencs amb la política de Reus i per l'activitat i energia que havia desplegat a Madrid. A les seves gestions es devia en gran part l'enderrocament del llenç de murada que s'estava duent a terme en aquells moments i l'aprovació de les obres del port⁵¹⁸. El fet d'haver-se proclamat la República ocasionà que els republicans federals tinguessin un important pes en les institucions mallorquines. El qui havia estat diputat a Corts pel partit republicà federal –Eusebi Pascual Orrios- el març fou nomenat Governador Civil de la província⁵¹⁹. El dia de la votació de la República a les Corts hi van assistir els diputats per Palma: Ignasi Vidal i Eusebi Pascual i per Manacor: Marià de Quintana. Tots aquests es mostraren a favor de la República. La resta, Antoni Villalonga no hi fou present. Mentre que el radical Joaquim Fiol representant del districte de Manacor i que era Governador Civil de Madrid es diu que s'escaquetjà del *gorro frigio* i que fou el darrer que estregué la mà a Amadeu i besà la mà a la Reina.

En motiu de la proclamació de la República, l'Ajuntament enfilà la bandera nacional juntament amb la mallorquina en senyal de federació a la que tan aspirava el partit republicà. A la bandera espanyola se li va llevar l'escut d'armes i la creu roja de la casa de Savoia. Es celebrà sessió extraordinària i el metge Gabriel Oliver fou designat batlle popular. Aquest va publicar una curta alocució als ciutadans recomenant ordre i tranquil·litat fent constar que la nova forma de govern els reintegraria tots els seus drets i col·locava al país entre els més avançats per les institucions polítiques. El diari republicà *El Iris del Pueblo* va aparèixer amb una orla en primera pàgina en celebració del canvi de règim. El general Villavicencio, encarregat interinament del comandament militar de l'arxipèlag, va reunir els caps i oficials de la guarnició notificant-los el canvi de les institucions. En els quarters es va vitoretjar a la República mentre que a l'Ajuntament s'acordà organitzar la Milícia Voluntària⁵²⁰.

Durant la República s'elegí una comissió permanent que havien de representar el Comitè Provincial i foren elegits: Joaquim Quetglas, Epifani Fàbregues, Antoni Taltavull, Joan Pericàs i Sebastià Bauzà. Advertien que els comitès locals dirigissen la seva comunicació a través d'un sobre al president del Comitè Provincial a Palma. Els representants que tenia el partit a la part forana segons aquesta notícia eren Llorens Pons per Lluçmajor, Gabriel Oliver per Algaida, Jordi Albis per Pollença, Joan Pericas per Sineu, Miquel Antich i Bartomeu Alzamora per Felanix, Josep Raya per Eivissa, Miquel Monjo i Fernando Beltran per Maó, Antoni Taltavull i Antoni Florit per Ciutadella. Signaven Sebastià Bauzà representat per Pollença i Gabriel Juan representant per Palma⁵²¹.

Pel maig de 1873 es convocaren eleccions a Corts. S'havia de presentar pel primer districte Rafel Manera (que ja s'havia presentat pel districte d'Inca el 1872 sense gens d'èxit), pel segon

⁵¹⁸ *La Trompeta*, 6-04-1873.

⁵¹⁹ *Diario de Palma*, 5-03-1873.

⁵²⁰ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 13-02-1873.

⁵²¹ *El Iris del Pueblo*, febrer 1873

Antoni Villalonga, pel tercer Lluç Tortella, per Manacor Julià Suau. També s'informava que la Tertulia Progresista (on s'hi aglutinaven els dissidents) donaria suport al partit republicà⁵²² i no es presentaria a les eleccions. Mentre que al districte d'Inca, el partit republicà proposà a Jordi Albis de Pollença dient que era un dels principals propagandistes del partit federal d'aquell poble⁵²³. El districte d'Inca era on hi havia més candidats, on es presentaven en un primer moment: Albis, Fiol, Socias Caimari i Fèlix Mateu Domeray –director de *El Cantón Balear*⁵²⁴. Poc després els monàrquics demòcrates retiraren la seva candidatura. Mentre que pel districte de Manacor es presentava a Julià Suau, batlle popular del poble de Felanitx⁵²⁵. A finals d'abril de 1873 el Partit Republicà Democràtic Federal va emetre el comunicat presentant els candidats a diputats a les Corts:

“Candidatura para diputados a la Asamblea Constituyente, acordada por el partido republicano democrático federal de las Baleares. Palma. Primer distrito: Rafael Manera Serra; Segundo distrito: Antonio Villalonga Pérez; Tercer distrito: Lucas Tortella Pujol; Distrito de Manacor: Julian Suau Carrió; Distrito de Inca: Jorge Albis Llobera⁵²⁶; Distrito de Menorca: Teodor Ládico Font; Distrito de Ibiza: Guillermo Ramon Colomar. Republicanos federales: estos son los candidatos que cada distrito en uso de su autonomía acaba de elegir. Los 7 son hijos del país, que a salir triunfantes, acudirán presurosos a ocupar sus puestos en la próxima asamblea, donde deben ventilarse los destinos del país. Los 7 son reconocidos por sus ideas federales. Al triunfo de estas ideas han dedicado su existencia política. Al planteamiento de la única forma de gobierno que entraña la salvación de España, están decididos a cooperar y dar sus votos. Trabajad pues republicanos para que salgan triunfantes de las urnas, que de ellas saldrá también fuerte y vigorosa la República Democrática Federal. La comisión permanente del Comité Provincial: Joaquin Quetglas, Juan Pericás, Epifanio Fabregas, Sebastián Bauzá, Antonio Taltavull”⁵²⁷.

Durant el mes de maig els distints candidats publicaren el seu discurs entre les pàgines de *El Iris del Pueblo*. El 7 de maig sortí publicada una crida als republicans del primer i segon districte de Palma. El 8 es publicà la crida als votants del tercer districte i el 9 es publicà el discurs de Fèlix Mateu Domeray dirigit als federals d'Inca i el 10 de maig el que féu Albis també candidat per Inca. El districte d'Inca era on en principi s'hi presentaren més candidats però finalment tot quedà entre Jordi Albis i Fèlix Mateu. El radical Joaquim Fiol abandonà la seva candidatura⁵²⁸.

⁵²² *Diario de Palma*, 19-04-1873.

⁵²³ *Diario de Palma*, 23-04-1873.

⁵²⁴ *Diario de Palma*, 25-04-1873.

⁵²⁵ *Diario de Palma*, 26-04-1873.

⁵²⁶ El segon llinatge correcte és Bennàssar.

⁵²⁷ *Diario de Palma*, 28-04-1873

⁵²⁸ Aquest escrigué una carta a *El Isleño* informant de la retirada de la seva candidatura: “Sr. Director de *El Isleño*: mi muy apreciable amigo, publicando esta carta en su periódico a quien tantos favores debo, podrá V. con ello servir de intermedio entre mi y los electores del distrito de Inca, para dar las gracias a todos aquellos que pensaban honrarme apoyando mi elección para diputado a Cortes. Ante consideraciones muy altas debo retirar mi candidatura, y al hacerlo aprovecho esta ocasión para manifestar a todos los pueblos del distrito de Inca, que ahora y siempre, amigos y enemigos que en ellos tenga, me encontraran dispuesto a hacer en obsequio suyo cualquier sacrificio, único medio que puedo emplear para pagar a unos los favores que de ellos tengo recibidos, y a otros sus infundadas prevenciones. Siempre suyo afectísimo amigo S.S. Joaquin Fiol”. A *El Isleño*, 9-05-1873.

Mentre que els intransigents que únicament es presentaven pel districte d'Inca, asseguraven que comptaven amb grans probabilitats de triomfar⁵²⁹, però no fou així ja que Fèlix Mateu es veié superat amb facilitat per Albis. El maig de 1873 la candidatura a diputats a Corts fou la següent: pel primer districte de Palma: Eusebi Pascual Orrios (s'acabà presentant Rafel Manera), pel segon districte Antoni Villalonga Pérez, pel tercer districte Lluç Tortella Pujol, pel districte de Manacor Julià Suau Carrió, pel districte d'Inca Jordi Albis Bennassar, a Menorca es presentava Teodor Ládico i per Eivissa Guillem Ramon Colomar⁵³⁰. En aquestes eleccions de maig de 1873 afavorits pel retraïment de la resta de partits, vengueren els 5 candidats republicans que foren votats per 22.893 electors, amb un tant per cent d'abstencions no gaire superior als d'agost de 1872⁵³¹. Els radicals com a la resta de l'Estat no havien volgut ser un obstacle i es mantingueren al marge de les eleccions. *La Trompeta* seguí ben d'aprop tots els moviments del partit radical mallorquí. Cosa que el diari intransigent *El Cantón Balear* li recriminà i l'anomenà "el trompetín" pel seu suport als radicals com Fiol⁵³². *La Trompeta* era cert que sempre portava informació de primera mà del partit radical. El 20 d'abril de 1873 comentava una reunió dels radicals que havia tengut lloc el dia 15 d'abril en els salons de la Tertulia. En aquella reunió s'acordà no crear obstacles al govern, ni al partit federal de la província en les pròximes eleccions per a diputats constituents i per conseqüència no presentà candidatura contrària a la del partit republicà federal i en segon lloc donà suport a totes les forces morals i materials al partit republicà, en el cas que sagastins, moderats o carlistes tratassin de prendre part en les citades eleccions⁵³³.

Aquestes eleccions estigueren marcades per les controvèrsies que sorgiren entre benèvolos i intransigents. La polèmica la portava el portaveu dels intransigents –*El Canton Balear*. Gabriel Gil publicà un article el primer de maig on deia el següent:

“El comité nos dice que el partido republicano ha acordado la siguiente candidatura para candidatos a diputados constituyentes, preguntamos ahora nosotros, ¿cuándo y cómo ha acordado el partido semejante candidatura? Conste el llamado Comité. Aquí correligionarios lo que se ha hecho es un abuso intolerable, se han asaltado los derechos de los ciudadanos y se ha prohibido por este mal llamado comité el derecho a la antevotación o designación de candidatos”⁵³⁴.

De fet demanaven més participació i una clara política de baix a dalt. Alguns dels discursos dels federals benèvolos parlaven de la descentralització del poder i del paper que havien de jugar els municipis en un govern republicà. Fou el cas del discurs elaborat per Lluç Tortella que provenia

⁵²⁹ *Diario de Palma*, 10-05-1873.

⁵³⁰ *El Iris del Pueblo*, 10-05-1873.

⁵³¹ GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 1975, p.94.

⁵³² *El Cantón Balear*, 17-04-1873.

⁵³³ *La Trompeta*, 20-04-1873.

⁵³⁴ *El Cantón Balear*, 1-05-1873.

del Comitè republicà d'Andratx. El discurs de la descentralització i del federalisme més pur fou agafat pels intransigents que afinaren més cap aquests aspecte bàsic i vital per a ells.

*Quadre dels resultats de les eleccions a Corts, maig de 1873*⁵³⁵.

Districte	Candidat	Vots
Primer	Rafel Manera (republicà)	4.894
Segon	A.Villalonga (republicà)	6.063
Tercer	Lluc Tortella (republicà)	4.140
Inca	J. Albis (republicà ben.)	3.361
	Fèlix Mateu (intransigent)	229
Manacor	J. Suau (republicà)	4.506
Maó	Teodor Ládico (republicà)	4.561
Eivissa	Colomar (republicà)	1.505
	A. Palau (sagastí)	1.640

A totes les illes van triomfar els candidats republicans, menys a Eivissa on Antoni Palau de Mesa superà al metge republicà Miquel Ramon Colomar. Una altra candidatura perdedora fou la intransigent presentada al districte d'Inca. L'intransigent Fèlix Mateu Domeray, tot i no haver sortit elegit, també donava les gràcies als republicans del districte d'Inca, tant als que l'havien votat com als que no⁵³⁶. A finals de maig els diputats electes embarcaren a fi de participar a les Corts, aquests eren Manera, Villalonga, Tortella, Albis i Suau. Se'ls va acomiadar al moll de Palma entre un gran massa popular i al port els vaixells foren decorats amb banderes i es recordà que els diputats havien de treballar activament en el pla de la millora del port de Palma i es clamà en favor de la República Federal⁵³⁷. Després de la victòria electoral *El Iris del Pueblo*

⁵³⁵ Taula elaborada a partir del *Diario de Palma*, 15-05-1873.

⁵³⁶ *El Cantón Balear*, 26-05-1873.

⁵³⁷ Vet aquí la crònica de l'acomiadament i totes les reivindicacions dels republicans a Madrid: "próximo ya el día de la apertura de la Asamblea que ha de constituir la República Federal en España, salieron en la tarde de ayer, como teníamos anunciado, en dirección a Madrid, los cinco diputados por Mallorca, ciudadanos Manera, Villalonga, Tortella, Suau y Albis. Nunca Palma había presenciado una ovación tributada a sus representantes, como la de que fueron objeto ayer los representantes de Mallorca. El punto de partida era la plaza de Cort, cuando a las cuatro y media de la tarde aquella espaciosa plaza apenas era suficiente a contener el numeroso acompañamiento. En donde empero tuvo un aumento indescriptible fue en el muelle en el punto de despedida. El pueblo de Palma parecía haberse dado cita en aquel lugar. Aquello era una mar de cabezas, ansiosas de dar el adiós a sus diputados, recordándoles que la suerte de la patria estaba en sus manos. Los buques surtos en el puerto, aparecieron todos empavesados; encontrándose además adornados con banderas los astilleros y casitas de sus alrededores. Esta demostración que aumentaba la solemnidad de la despedida, venia a recordar a los diputados la imperiosa necesidad de trabajar activamente, a fin de que sean resueltos a la mayor brevedad, los varios expedientes que hacen referencia al plan general de mejoras del puerto de Palma [...] "En el momento de partir el vapor Union, su marcha fue saludada con un hurra general, aclamándose ardientemente la República Federal y saludando con pañuelos y sombreros a los dignísimos representantes de esta salvadora idea. La apiñada multitud fue luego retirándose en medio de una admirable compostura, llevando la convicción en el ánimo, que una vez proclamada la federación, cuantos esfuerzos intenten los reaccionarios en contra de la libertad, se estrellaran en el fuerte valladar de su inflexible justicia. Ya lo ven los propaladores de pavorosas y falsas noticias, el pueblo, las masas republicanas, les están dando en todas ocasiones magníficos y patentes ejemplos de sensatez y cordura. Los republicanos, los federales lo esperan todo de

va fer la seva valoració pròpia. Publicà una estadística on analitzà les eleccions i deia que per primer cop havien estat unes eleccions sense pressió administrativa, sense abusos i influències per part dels posseïdors de riquesa. També assenyalaven que s'havia de tenir en compte que no hi havien participat els diversos partits monàrquics. Sols havien votat els republicans. Manera havia obtingut 4.894 vots, Villalonga 6.063, Tortella 4.140, Albis 3.361, Mateu 229, Suau 4.506. El total de vots republicans emesos era de: 22.193. En el seu anàlisi parlaven que els republicans majors de 20 anys que havien votat eren 23.193 i feien un càlcul sobre gent com morosos, malalts, etc. i calculaven els republicans que no havien votat que els cifraven en un 7.400 i després els sumaven als 22.193 i afirmaven que hi havia 30.593 republicans declarats existents a Mallorca. Tot, tenint en compte que l'illa tenia una població damunt els 210.000 habitants. Llavors feien la següent suposició que si cada votant de més de 20 anys representava una dona i dos nins, resultava que la població republicana federal a les illes era almenys quatre vegades més 30.593 o sigui 122.372 habitants. Segons ells aquesta era la força republicana a l'illa. Consideraven que els republicans declarats a Mallorca eren el 60% i a partir d'aquí legitimaren els diputats elegits a Corts⁵³⁸. Recordem que s'havia recriminat moltíssim la poca resposta que havien tingut aquelles eleccions a Corts i criticaven el poc suport que tenia el republicanisme de la població i que a través de les eleccions havia quedat clar que la ciutadania no havia participat a les eleccions, essent unes eleccions marcades per l'absentisme.

A partir de la Primera República, alguns federals mallorquins van tenir un paper important a nivel estatal. Un exemple era Eusebi Pascual Orrios que fou nomenat Governador civil de Balears, sembla que també ho fou de València.⁵³⁹ Fou el creador d'una biblioteca popular al poble de Lluçmajor. En el cas d'Eusebi Pascual fou continuament combatut pels republicans intransigents i també per la Internacional mallorquina ja que molts cops aplicà mesures de repressió contra aquests dos col·lectius. Altres mallorquins diputats a Corts que tingueren una implicació molt gran fou Gabriel Reus. Malgrat que aquest provingués del partit monàrquic demòcrata s'entengué amb els federals alhora de demanar una millora del port, l'enderrocament de les murades, etc. i fou un dels polítics més participatius en el procés de canvi. Es feren millores urbanístiques, sanitàries, de mobilitat, educatives i totes aquelles que tenien a veure amb la laïcització de la societat. A més del vessant ideològic hi pesà també el vessant econòmic on molts dels burgesos que militaven al partit federal i també els radicals (a partir de la Restauració republicans progressistes) vetllaren pels seus interessos i promocionaren

los legisladores que acaban de elegir. Esto y nada mas significa la ovación que el pueblo de Palma y comisiones forenses tributaron en la tarde de ayer a sus elegidos. A ellos pertenece ahora encauzar la marcha política y económica de la nación por el alveolo de la autonomía municipal y federal, constituyendo así la forma federativa, destinada a dar muchos días de paz, gloria y ventura a nuestra hoy desgarrada España. A ellos pertenece por fin dictar medidas enérgicas que aplasten para siempre la cabeza a ese partido de bandoleros y de fieras a los demagogos del oscurantismo, que infestan las provincias vascas y catalanas. El carlismo es la deshonra de España... La República federal salvará el orden y la libertad en España". A *El Iris del Pueblo*, 31-05-1873.

⁵³⁸ *El Iris del Pueblo*, 16-05-1873.

⁵³⁹ A l'agost de 1873 Eusebi Pascual va dimitir de governador de l'illa. LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 5-08-1987.

econòmicament l'illa fent grans obres que els reportaren molts diners pels seus negocis: l'impuls del ferrocarril, l'enderrocament de les murades, la reforma del port de Palma, etc.

El juny de 1873 es proclamà la Federal i es preveïa la celebració d'unes eleccions municipals el juliol de 1873. A Palma, el juliol de 1873 el Partit Republicà Democràtic Federal preparava els seus candidats en els nou districtes electorals de la ciutat⁵⁴⁰. En aquestes municipals no tan sols s'hi presentà una candidatura benèvola, sinó que els intransigents presentaren la seva pròpia i en alguns districtes com el sisè van triomfar. El *Diario de Palma* informava que en el primer i segon col·legi els republicans ministerials no havien tingut oposició. En el tercer els ministerials van obtenir 30 vots d'avantatge als internacionals (on també hi figuraven els intransigents), el primer dia i 150 vots els primers i 95 els altres en el segon. En el quart col·legi el primer dia van obtenir uns 60 vots i els altres 32 i en el segon 77 els primers i 52 els segons. En el cinquè sumant el resultat dels dos dies l'avantatge estava de part dels ministerials per 40 vots de diferència. En el sisè, els internacionalistes portaren 40 vots d'avantatge als ministerials⁵⁴¹. La candidatura dels internacionals i intransigents era un barreig entre membres de El Auxilio Social i l'AIT mallorquina. Tots ells tornaren confluïr el 1881 per crear la Unió Obrera Balear. Evidentment el republicanisme benèvol advertí als seus votants sobre l'altre candidatura republicana intransigent presentada en aquestes municipals:

“Los que titulándose republicanos voten o apoyen una candidatura que no sea la aprobada por el partido que es la que antecede, obran en contra de los intereses de la república promueven las desuniones...”⁵⁴².

Sobre els resultats, poca cosa pogueren fer els intransigents. El *Diario de Palma* informava que el resultat general de les eleccions municipals era que els ministerials –o sigui els benèvols– havien obtingut el triomf en tots els col·legis de la ciutat⁵⁴³. Aquesta era la valoració que en feien els propis republicans ministerials. *El Iris del Pueblo* deia el següent:

⁵⁴⁰Primer col·legi: Benet Pomar, Josep Valls Piña, Guillem Miró, Sebastià Bauzà Quetglas, Joan Bauzà Capó. Segon col·legi: Gabriel Oliver Morey, Gabriel Pérez Ros, Miquel Bauzà Nicolau, Joan Rosselló Clar, Gabriel Garí Ros. Tercer col·legi: Miquel Palou Nicolau, Jaume Far Castelló, Josep Valls Bonnin, Miquel Salvà Saguñolas, Gabriel Perelló Juan. Quart col·legi: Antoni Marroig Bonet, Joaquim Quetglas, Joan Pericàs, Josep Arbona, Jorge Ankermann. Cinquè col·legi: Ignasi Vidal Bennassar, Joan Oliver, Manel Salas Palmer, Matias Lladó. Sisè col·legi: Bartomeu Barceló, Joaquim Botia. Setè col·legi: Antoni Darder Bill, Francesc Oliver Berga, Josep Porcel Mandiego. Vuitè col·legi: Claudi Valls, Pere Joan Estelrich, Joan Perelló (advocat), Jaume Serra. Novè col·legi: Joan Genovard, Nicolau Sitjar. A *El Iris del Pueblo*, 14-7-1873.

⁵⁴¹ Aquesta era la candidatura intransigent: “La candidatura del partido intransigente o internacional es como sigue: Tercer distrito: Antonio Roig Portella, industrial. Manuel Fuster Fuster, fabricante; Sebastian Alorda Llompert, zapatero; Guillermo Mora Rama, fabricante. Jaume Rosselló Escanellas, medidor. Cuarto colegio: Francisco Ramírez Baronard, jornalero. Gabriel Forteza Valls, industrial; Antoni Garcia Coll, albañil –segons l'historiador Miquel Àngel Casasnovas era l'introduïdor de les idees de l'AIT a Menorca–; Juan Frau Roig, zapatero. Gabriel Estelrich Caimari, zapatero. Quinto Colegio: Miguel Fornés Palmer, marinero; Gabriel Mas Danus, marinero. Jaume Alemany Estela, cirujano; José Lagranje, marmolista. Sexto Colegio: Pascual Torrens y Mangado, zapatero. José Vilar Nebot, industrial” A *Diario de Palma*, 15-7-1873.

⁵⁴² *El Iris del Pueblo*, 14-07-1873.

⁵⁴³ *Diario de Palma*, 16-7-1873.

“La candidatura acordada por el partido republicano federal de Palma para constituir el Ayuntamiento, salió ayer victoriosa de las urnas en todos los colegios del interior de la capital y en los tres de las afueras, a pesar de haber sufrido una ligera variante en el de la Vileta, con motivo de dar representación de nuevo el escaso valer de la fracción disidente, que tanto tiempo hace se mueve en la impotencia, aunque se presentará esta vez coalicionada con los internacionalistas; la sensatez de los republicanos está muy por encima a los instintos revoltosos de ciertas pobres e infelices gentes”⁵⁴⁴.

L’Ajuntament de Palma quedà aleshores controlat majoritàriament pels benèvols i fou batlle de Palma el propietari Antoni Marroig⁵⁴⁵. El setembre de 1873 es celebraren eleccions provincials. Sobre aquestes eleccions provincials, el partit republicà era el que havia tret major nombre de candidats a les urnes. Dels 19 districtes vacants els republicans havien obtingut la victòria a 8, sortint electes els ciutadans: Josep Estade Coll, Antoni Marroig, Lluç Tortella, Joan Miralles, Nicolau Taberner, Joan Oliver, Antoni Taltavull i Antoni Monjo⁵⁴⁶. A finals de setembre fou elegit com a president de la Diputació Provincial un federal, Epifani Fàbregues Santander, com a vicepresident el radical Francisco Gacias i com a secretaris Pere Joan Estelrich i Josep Pericàs⁵⁴⁷. La Diputació Provincial fou una institució que al llarg de 1873 estigué dominada pels republicans i fou protagonista de fets històrics com el seu suport a la proclamació de l’Estat Català i Balear el març de 1873 a Barcelona.

2.1.2 El Pacte de Tortosa i l’intent d’una organització federal del partit a Mallorca i les Balears

Altres qüestions fonamentals i que narrarem a continuació foren la demanda d’un estat federal i descentralitzat administrativament. En quan en aquest punt hi hagué unitat en la postura que la república fos federal. En canvi a altres indrets existiren fortes bregues entre unitaris i federals. Pi i Margall havia formulat una política de pactes federals per constituir un estat federal. La

⁵⁴⁴ *El Iris del Pueblo*, 16-07-1873.

⁵⁴⁵ Formaren part de la composició de l’Ajuntament de Palma: Batle popular: Antoni Marroig; Primer tinent: Gabriel Oliver, segon tinent: Joan Pericàs, tercer tinent: Guillem Miró, quart tinent: Bartomeu Barceló, cinquè tinent: Benet Pomar, sisè tinent: Jaume Far, setè tinent: Antoni Darder, vuitè tinent: Nicolau Sitjar. Síndics: Joan Bauzá i Miquel Salvà. A *El Iris del Pueblo*, 25-8-1873.

⁵⁴⁶ Aquests foren els resultats: A Palma pels primer districte Pedro Juan Estelrich; 2n: Gabriel Pérez Ros; 3r: Antoni Bestard Ramis; 4t: Miquel Payeras, 5è: Antoni Salas Palmer, 6è: Nicolau Company; 7è Gabriel Juan; 8è: Josep Pericàs Sastre. Per Andratx: Gaspar Massot Calafell; Calvià: Lleonard Estelrich; Lluçmajor: districte primer: Nicolau Taberner; districte 2n: Epifanio Fàbregues. Sóller: primer districte: Ignasi Vidal Bennàssar, 2n districte: Pedro Juan Colom. Pel partit de Inca: Binissalem: Gabriel Oliver Morey; Llubí: Joan Bauzá Capó; Inca: Salvador Real Llabrés; Pollença: districte primer: Sebastià Bauzá Quetglas, 2n: Joan Andreu Burguera. Sencelles: Miquel Socias Caimari; Santa Margalida: Joan Ribas Fluxà; Sineu: Francisco Gacias Garau. Pel partit de Manacor: Epifanio Fabregues. Felanitx: primer districte Joaquim Quetglas, segon districte: Joan Alzamora; Manacor: primer districte Miquel Pastor Morey; segon districte: Miquel Riutort Santandreu. Porreras: Mateu Escarrer Oliver; Campos: Miquel Escales Palmer. De Maó: deien que sabien que els republicans havien obtingut majoria de vots⁵⁴⁶. Per altra banda s’informava que els reaccionaris havien vençut a sis, sortint electes Martí Bonet, Pedro Sampol, Francesc Truyols, Joan Massanet, Antoni Ferrer, Pedro Rossiñol. Els ministerials sols a cinc, que eren Jordi Andreu, Pedro Aloy, Francesc Cervera, Pedro Gual i un altre a Eivissa. A *El Iris del Pueblo*, 10-09-1873.

⁵⁴⁷ A més havien de ser elegits per formar part de la Comissió permanent de la Diputació Provincial pel partit de Palma: Ignasi Vidal Bennàssar, pel de Manacor Joaquim Quetglas Bauzá, pel d’Inca Sebastià Bauzá Quetglas, pel de Maó Antoni Taltavull, i pel d’Eivissa encara no s’havia elegit a causa de les protestes que contenien les actes. A *El Iris del Pueblo*, 24-09-1873.

primera experiència fou el Pacte de Tortosa (1869) que incloïa les Balears. El maig de 1869 les regions de l'antiga Corona d'Aragó promogueren el Pacte de Tortosa. Es convocà una reunió a Tortosa en la qual s'havien de fixar unes bases programàtiques i organitzatives del moviment republicà que havien de permetre la seva vertebració de baix a dalt. Els federals aspiraven a una descentralització radical i concebien l'Estat com una estructura organitzada de baix a dalt en la que l'individu, el poble, la província i la nació fossin igualment sobiranes. També es tractava d'acabar amb tot allò que simbolitzava la monarquia i aconseguir obertura cap a la modernitat. El desembre de 1868, els federals mallorquins, digueren públicament que la monarquia al llarg de la història l'únic que havia deixat era un país en bancarrota i deshonra i sols confiaven amb una república federativa com a millor forma d'aixecar el crèdit, reduir despeses, millorar la hisenda, moralitzar l'administració pública, pagar tots els deutes⁵⁴⁸.

El 18 de maig de 1869, els mallorquins amb Josep Guarro Figuera com a representant balear, es reuniren a Tortosa juntament amb els delegats de les províncies que antigament formaven la Corona d'Aragó i publicaren un manifest: *Los representantes de los Comités Republicano-Federales de Aragón, Cataluña, Valencia y Baleares a sus correligionarios* amb l'objectiu que la Revolució de Setembre no es quedés en un simple pronunciament⁵⁴⁹. Els representants dels Comitès republicans es van constituir en assemblea confederada i signaren les següents bases:

1. Los ciudadanos aquí reunidos convienen en que las tres antiguas provincias de Aragón, Cataluña y Valencia, incluidas las Islas Baleares, estén aliadas y estén unidas para todo lo que se refiera a la conducta del partido republicano y a la causa de la Revolución, sin que en manera alguna se entienda por esto que pretendan separarse del resto de España.
2. Asimismo manifiestan que la forma de gobierno que creen conveniente para España es la República Democrática, con todas sus legítimas y naturales consecuencias.
3. El partido republicano democrático federal de las expresadas provincias completará su organización en la forma siguiente: Habrá comités locales, de distrito judicial en las que sean cabeza de partido los provinciales en las capitales de Estado en Barcelona, Valencia y Zaragoza, que representarán respectivamente a Cataluña, Valencia y Aragón. El Comité Provincial de las Islas Baleares se entenderá con el Comité de Estado de Cataluña.
4. Los representantes aquí reunidos manifiestan que no consideran conveniente apelar a fuerza material por el solo hecho de que las Cortes Constituyentes voten la forma monárquica, siempre que en lo sucesivo no se conculquen los principios proclamados por la Revolución de Setiembre;

⁵⁴⁸ *La Discusión*, Madrid, 8-01-1869.

⁵⁴⁹ “Debemos y queremos hacer que el esfuerzo de septiembre sea una revolución y no un pronunciamiento, [...]. El partido republicano español está llamado a una gran misión y debe cumplirla. Para él ha pasado el período de la propaganda y ha llegado ya el de la realización práctica de sus doctrinas. Es un hecho de convencimiento universal en España, que para constituir sólida y definitivamente el país, para dar la expansión necesaria a todos los encontrados intereses, no hay más solución que la república, ni medio más eficaz que nuestros principios regeneradores”. A PI I MARGALL, F.; PI ARSUAGA, F.: *Historia de España en el siglo XIX. Sucesos políticos, económicos, sociales y artísticos, acaecidos durante el mismo*. Vol. V, Barcelona, Miguel Seguí editor, 1902, p.532.

pero convencidos de los males que inevitablemente ha de producir la monarquía, declinan toda responsabilidad de los que se ocasionen con su establecimiento⁵⁵⁰.

D'aquests quatre punts acordats allò interessant és veure com les Balears s'havien d'entendre amb el Comitè Republicà Federal de Catalunya. Per tant segurament que alhora d'elegir representants en les Assemblees federals no és d'estranyar que no hi participessin mallorquins, sinó que formaven part com a representats de Balears homes pertinents al Comitè de Catalunya. Aleshores no ens han de sorprendre les fortes relacions que existiren entre els catalans i els balears en moments com el de la proclamació de la Primera República. Amb les ganes de conquerir la seva autonomia, les diputacions provincial de Catalunya i les Illes Balears es van reunir i d'aquí nasqué la idea de constituir i proclamar l'Estat Català i el Balear convidant a seguir el mateix camí a les demás regions d'Espanya⁵⁵¹. A més, el Pacte de Tortosa motivà la creació d'altres pactes. Així que es va signar el Pacte de Córdoba -amb representants de les províncies d'Andalusia, Extremadura i Murcia- el de Valladolid per les Castelles, el d'Eibar per les Vascongades i Navarra i el de la Corunya pel país galaico-asturià⁵⁵². Fou a partir d'aquí que Francesc Pi i Margall cregué oportuna la constitució del Pacte Nacional que es reuniria en assemblea i hi participarien els representants dels pactes regionals. El juliol de 1869 reunits a Madrid acordaren la constitució del Pacte Nacional i a partir d'aquí Pi i Margall elaborà un manifest *Al partido republicano* amb els acords signats. Com a representant del Pacte de Tortosa hi participà José Antonio Guerrero i Rafael Montestruc i Manuel Bes Hediger com a secretari. La missió no era altra que implantar la República Federal a Espanya. A la visió de Pi li sortiren enemics dins el partit i sorgiren altres propostes com la dels unitaris, que analitzem en el setè capítol.

El diari republicà de Tortosa -*El Sufragio Universal*- recollí l'esdeveniment del Pacte de Tortosa. La convocatòria era per tal de que la Revolució de Setembre no es quedés en un simple pronunciament, com bé deia el manifest. Recordaven que la Revolució de Setembre significava l'odi a una dinastia ingrata i corrompuda i per tant no es podia permetre una monarquia: "debemos pues salvar a nuestra patria de un grave peligro y de una gran vergüenza". Parlen que ha acabat el període de propaganda per part dels republicans i que ha arribat el moment d'aplicar les seves doctrines. La unió entre Aragó, Catalunya, València i les Illes Balears responia a una unió per la seva situació topogràfica i passat històric. Per ells s'havia de perfeccionar l'actual

⁵⁵⁰Signaren el Pacte de Tortosa del 18 de maig de 1869 el president Manuel Bes Hediger, representant de la província de Tarragona. El vicepresident de l'Estat d'Aragó, Mamés de Benedicto, que era representant de la província de Terol. El vicepresident de l'Estat de Catalunya, Josep Anselm Clavé que era representant per la província de Barcelona. El vicepresident per l'Estat de València, Josep Franch, que era representant de la província de València. Per les Illes Balears, Josep Guarro. Per la província de Barcelona, Valentí Almirall i Josep Lluís Pellicer. Per la de Castelló de la Plana, Sebastià Caballer Roza i Francisco González Chermá. Per la d'Osca, Fermín Colomer, Ángel Palacios i Eugenio Serrano. Per la de Lleida: Francisco Camí, Bautista Tarragó. Per la de Tarragona: Manuel Salavera. Per la de Terol: Francisco Giménez i Ambrosio Gimeno. Per la de València: José Climent i Pascual García Enríquez. Mentre que eren secretaris: Marcelino Isábal per l'Estat d'Aragó, Francisco Llorens Bellés per l'Estat de València i en representació del Comitè Federal d'Alacant, Josep Rizo. *Idem*, p.534-435.

⁵⁵¹*Idem*, p.126.

⁵⁵²*Idem*, p.539.

organització del partit, cercant en les condicions geogràfiques i històriques la base de l'organització. Recordaven que en aquest indret quan la monarquia s'havia oposat a les llibertats populars havien sorgit grans protestes, com per exemple, la de València i Balears amb les guerres democràtiques de les germanies que humiliaren l'orgull de Carles V. Per a ells la república democràtica sols es possible a Espanya sota l'organització federal i que aquesta no significa separació:

"Nos confederamos para defendernos, para resistir, no para ofender, no para provocar [...]. Deseamos el establecimiento de la República Democrática Federal quizás tanto porque solo con ella es posible la libertad y la justicia"⁵⁵³.

La segona assemblea es celebrà també a Tortosa els dies 27 i 28 de juny de 1869. En aquesta assemblea es tractaren greus qüestions com la de resoldre la conducta que havia de prendre el partit republicà davant l'exigència del Govern sobre el jurament de la Constitució i l'altra feia referència al perfeccionament de la seva organització⁵⁵⁴. En aquesta segona assemblea segurament no hi anà ningú com a representant de les Balears, ja que en els signants no hi ha cap representant per les Balears. Aquesta fou convocada pel grup que es vertebava entorn del Club dels Federalistes per intentar que aquest (el Pacte de Tortosa) desaconsellés el jurament de la Constitució als càrrecs públics del PRDF. La polèmica entre les direccions dels comitès local i provincial republicanofederals barcelonins controlats pels federals intransigents i la direcció del PRDF generà expectació entre les bases del republicanisme català. El mateix Almirall, conjuntament amb Clavé i Altadill, eren els representants republicanofederals barcelonins a la segona reunió del Pacte de Tortosa. Aquesta s'inicià el 27 de juny i aviat s'evidencià que els intransigents eren minoritaris, ja que només comptaven amb els representants de Barcelona i els de Terol. Els debats es caracteritzaren pel seu apassionament, però la lògica d'Almirall, l'eloqüència d'Altadill o el prestigi de Clavé no serviren de res. Aquest grup denunciava que l'organització descentralitzada del republicanisme federal impulsada des del Pacte de Tortosa estava en crisi per "*la inmiscuición de Madrid*". Es mostraven molt crítics amb la direcció del republicanisme federal espanyol⁵⁵⁵. El maig de 1869 en el setmanari republicà mallorquí *El Rayo* també apareix un escrit criticant la postura de Madrid davant la política de Pactes Federals. Des de Madrid, la qüestió dels pactes fou entesa com un acte de separatisme, i la gent de *El Rayo* a través d'un article expressava que el que volien no era separar-se d'Espanya sinó aconseguir la federació dels distints cantons de la Península Ibèrica i deia així:

"Debemos aclarar que la prensa republicana de Madrid si bien admite y garantiza la autonomía completa del municipio y la provincia, parece rechazar por otra parte el lazo de unión entre las provincias o estados que se llama pacto, mientras nosotros tenemos la convicción de que el pacto

⁵⁵³*Diario de Tarragona*, Tarragona, 23-05-1869. Forma part del document que insertà *El Sufragio Universal* de Tortosa escrit pels representants dels comitès republicans democràtics i federals d'Aragó, Catalunya, València i Balears dirigit als seus correligionaris.

⁵⁵⁴*Diario de Tarragona*, Tarragona, 2-07-1869.

⁵⁵⁵ PICH, J.: *Valentí Almirall i el federalisme intransigent*. Barcelona, Afers, 2006, p.88-89.

es la forma característica de toda federación, la que constituyen un número de estados o cantones autónomos en cuyos límites funcionan también un número de municipios autónomos; no queremos pues las desmembraciones del territorio en un número de pequeños estados, sino la unidad más completa de sus divisiones naturales por medio de pactos que garanticen la libertad y la igualdad de los estados o cantones contratantes”⁵⁵⁶.

El 19 de setembre de 1869 hi hagué una altra Assemblea de l'anomenat Pacte de Tortosa. En ella estaven representats tots els estats confederats representant així a Aragó, Balears, Catalunya i València. La crònica contava que l'arribada de dits representants causà entre la població de Tortosa gran entusiasme, per això una multitud els recollí a l'estació de ferrocarril, els portaren al seu allotjament i després al Casino de la Classe Artesana on molts socis d'aquest casino eren republicans. A més visitaren la ciutat de Tortosa alguns diputats a Corts, es llegiren discursos al poble per part dels representants del Pacte, etc.⁵⁵⁷ No hem pogut esbrinar qui assistí en aquella tercera reunió des de Mallorca o si com en la segona no hi hagué participació mallorquina i es delegà en el representant català. Mallorca s'havia deixat influir per aquells homes més combatius com Almirall, Clavé o Altadill que havien passat per l'illa com a presoners el 1856 i el 1869⁵⁵⁸. Però la propaganda d'aquests i que trobà els seus màxims seguidors al diari *El Rayo* (1869-1870) i *El Trueno* (1870-1871) no fou tanta com per desbancar als qui duïen les rendes del partit federal mallorquí, controlat pel sector benèvol i compost bàsicament per burgesos: comerciants –grans i petits-, menestrals i gent de professions liberals, que eren els qui encapçalaven normalment les candidatures republicanes.

L'octubre de 1869 es parlava que a través del representant de les Balears en el Pacte Federal de Tortosa, la província per si sola havia aconseguit formar un Estat Federal Independent, investit de la seva deguda autonomia i de la representació que per la seva especialitat i importància mereixia i aplaudien des de l'òrgan federal menorquí *El Menorquín* els treballs del representant balear a Tortosa⁵⁵⁹. Tot i no tenir-ne informació possiblement el representant balear continuà essent el comerciant Josep Guarro. Des del maig existia un reformat Comitè Republicà Federal de l'Estat Balear.

El febrer de 1870 el Pacte Nacional proposà una reunió i el seu principal acord fou el de celebrar una Assemblea General de partit per tal de formar una direcció més centralitzada i evitar la confusió pactista, d'aquí nasqué la primera Assemblea Federal. Per Balears havien estat elegits com a representants els correligionaris Enrique Rodríguez Solís, Roque Barcia, Ramon

⁵⁵⁶ *El Rayo*, 29-05-1870.

⁵⁵⁷ *Diario de Tarragona*, Tarragona, 21-09-1869.

⁵⁵⁸ L'octubre de 1869 es desencadenà la insurrecció de caràcter federal a Barcelona. Un cop fracassada la insurrecció 137 presos foren enviats primer a Menorca i després a Mallorca, aquests foren traslladats al Castell de Sant Carles (Palma). Des del Casino Republicà de Palma s'obrí una subscripció en favor dels presos. Poc després passaren al Castell de Bellver. A principis de gener de 1870, la redacció de *El Menorquín* va obrir una subscripció a favor dels desterrats catalans que es trobaven al Castell de Bellver. Els catalans enviaven un vot de gràcies al partit republicà de les illes per la hospitalària acollida. També Valentí Almirall i tots els seus companys saludaven cordialment als balears al crit de “Visca la República Federal”. A *El Menorquín*, Maó, 16-01-1870.

⁵⁵⁹ *El Menorquín*, Maó, 15-10-1870.

Chies i José Ruban. Com veiem cap d'ells eren de les Balears i sembla que els menorquins gairebé no participaren en l'elecció del seu representant i no sabem si ho feren els mallorquins⁵⁶⁰. El que s'havia proposat aquell febrer de 1870 era una reunió en el que el principal acord fou el de celebrar una assemblea general de partit per formar una direcció més centralitzada i evitar la confusió pactista. Així fou com nasqué la primera Assemblea Federal amb el nomenament d'un directori que seria l'organització que finalment donaria el partit i que aconseguiria el seu desenvolupament definitiu el 1871⁵⁶¹. En total el Partit Republicà Federal celebrà quatre assemblees. La primera assemblea federal es celebrà a Madrid entre el 6 i 31 de març de 1870 i fou presidida per Francesc Pi i Margall. S'acordà la creació d'un Directori o Consell Federal compost per cinc individus i s'acordà que la propera assemblea es componria d'un a tres representants per cada província. En aquesta primera assemblea sortiren triomfants les idees de Pi i Margall, i fou gràcies a l'absència dels extremistes que es trobaven desterrats o presos per la insurrecció federal de 1869. L'aparent unitat amb la que acabà l'assemblea no durà molt. El 7 de maig de 1870 aparegué la *Declaración de la prensa* que era una protesta d'un grup d'intel·lectuals i periodistes de Madrid contra la creixent influència de Pi i les seves teories pactistes. Des de les Balears es mostraren contraris en aquesta declaració de la premsa madrilenya, en són alguns exemples l'article publicat a *El Rayo*, les paraules del federal Epifani Fàbregues en una reunió al Casino Republicà, etc. Després que aparegués la declaració signada pels directors de *La Discusión*, *El Pueblo*, *Gil Blas*, *La Igualdad*, *La República Ibérica* i *El Sufragio Univeral*, Pi i Margall reuní al Directori i signaren un manifest el 10 de maig dirigit als comitès en el qual desaprovaven la *Declaración* i es reafirmava el principi federatiu basat en el pacte.

La segona assemblea federal es reuní el 30 d'abril de 1871 a Madrid i tancà les seves sessions el 17 de maig. S'acordà constituir una comissió encarregada de redactar un projecte de Constitució Federal que s'havia de discutir en la propera assemblea. En quan a l'organització del partit s'aprovaren les bases del partit. A més aquest nou Directori s'insistí en la tasca de propaganda i en condemnar tot el moviment armat mentre es respectessin els drets individuals. Per dur a terme aquesta propaganda demanaven als comitès que fundessin diaris, imprimissin fulletons, i creessin gabinets de lectura, escoles d'adults i organitzessin clubs⁵⁶². Per Balears hi va participar Antoni Villalonga i Pérez⁵⁶³. En total hi van assistir representants de 21 províncies. Antoni Villalonga va estar dins la comissió auxiliar d'actes juntament amb Miguel Ayllon Altolaquirre i Manuel Fernández Herrero⁵⁶⁴. També hi participà Eusebi Pascual, qui l'11 de maig sortí cap a

⁵⁶⁰ Des de *El Menorquín*, Maó criticaren la presa de decisions respecte al Manifest dels representants dels Pactes publicat a Madrid. Deien que als centres republicans constituïts a Menorca no s'havia passat cap comunicació sobre els acords a decidir ja durant el mes de febrer de 1870. El març surtiren publicats els noms dels representants per Balears a *El Menorquín*, Maó, 11-03-1870.

⁵⁶¹ PÉREZ, C.: *Op. cit.*, 2001, p.41.

⁵⁶² *Idem*, p.44.

⁵⁶³ *El Iris del Pueblo*, 20-05-1871.

⁵⁶⁴ *El Menorquín*, Maó, 6-05-1871.

Madrid amb l'objecte d'assistir a la deliberació de l'Assemblea Federal⁵⁶⁵. Els diaris se'n feien ressò de la partida de representants mallorquins: “hoy se cumplen 8 días que salió de esta Ciudad para ir a tomar asiento en el Congreso Federal el ciudadano Antonio Villalonga Pérez”⁵⁶⁶. En total en aquesta segona assemblea celebrada a Madrid per Balears hi participaren en total tres representants: Antoni Villalonga, Roque Barcia i Eusebi Pascual Orrios⁵⁶⁷. Barcia quedà elegit en la comissió encarregada de redactar un projecte de Constitució Democràtica Federal que s'havia de discutir en la següent assemblea⁵⁶⁸. Un altre cop veim a Barcia molt proper als mallorquins i no podem menysprear la influència que degué degenerar aquest en l'organització i pensament dels federals mallorquins que des dels anys 50 mantenir estrets lligams.

La tercera assemblea federal es reuní el 25 de febrer de 1872 i tenia com a objectiu la discussió del projecte de Constitució que havia redactat la comissió elegida per l'anterior assemblea. El metge republicà Rafel Manera estava dintre d'aquesta comissió de redacció. També s'havia de discutir un projecte sobre “bases económico-sociales para el mejoramiento de las clases jornaleras”. També es discutiren diverses proposicions com la conveniència o no d'acudir a les eleccions i d'acceptar o no la coalició nacional proposada pels radicals. L'acord final fou d'acudir a les urnes i acceptar la coalició. En aquesta tercera assemblea a més de Rafel Manera per Balears hi assistiren els foranis Ramon Chies (pare) i Cesareo Martin Somolinos⁵⁶⁹. Segons Vera foren representats per Balears: Rafael Minuesa, Ramon Chies (pare) i Cesáreo Martínez Somolinos. Segons *El Iris del Pueblo*, òrgan del republicanisme federal mallorquí, era Rafel Manera el qui representà les Balears, segurament es confongué al tenir el mateix nom Rafel Manera que Rafael Minuesa.

L'abril de 1872 les sessions polítiques es veren agitades per la insurrecció carlista i les polítiques de Sagasta. El Directori publicà el 10 de maig de 1872 un manifest sobre la conducta a seguir, en la qual es parlava de la necessitat de continuar una política d'organització i propaganda per consolidar la revolució i fundar una república. Aquest manifest provocà la ruptura dels intransigents amb el Directori. La ruptura es féu més intensa rere la formació d'un govern radical presidit per Ruiz Zorrilla i davant el temor que s'iniciés amb ell una política d'expectació i benevolència. A Mallorca després que les accions del govern central els disgustessin, es decidí rompre la coalició amb els radicals. Un dels principals promotors fou el federal Fernández Latorre que tingué el recolzament de la majoria. El 15 de juliol es tornà a convocar l'assemblea però no es pogué celebrar per falta de representants. Mentre que els

⁵⁶⁵ *El Menorquín*, Maó, 19-05-1871.

⁵⁶⁶ *El Juez de Paz*, 4-05-1871.

⁵⁶⁷ VERA, E.: *Op. cit.*, Vol. II, p.228.

⁵⁶⁸ A més de Barcia, la comissió estava composta per Pi i Margall, Chao, Salmeron, Cala, Castelar, Olías, Santos Manso i Díaz Quintero. En Roque Barcia que havia representat les Balears juntament a Villalonga i Pascual formà part també del nou directori nomenat a Madrid juntament amb Pi i Margall, Orense, Castelar, Salvochea, Pruneda i Joaritzti. A *Idem*, p.231.

⁵⁶⁹ *El Iris del Pueblo*, 27-02-1872.

partidaris de la lluita armada i de la intransigència celebraren una reunió paral·lela en la redacció de *El Combate* a Madrid i establiren un Consell Provincial de la Federació Espanyola amb Juan Contreras com a president. A Mallorca els intransigents es començaren a organitzar i feren oposició als benèvolos. S'intentà programar una quarta assemblea que no s'aconseguí dur a terme fins dia 15 de febrer de 1873 donat la situació d'insurrecció republicana que es vivien en algunes províncies. Per les Balears s'havia elegit per majoria de vots a Eusebi Pascual Orriol, Antoni Villalonga i Pérez i Teodor Ládico i com a suplents quedaren Roque Barcia, Ramon Chies (pare) i Cesareo Martin Somolinos⁵⁷⁰. A finals de desembre es celebrà dita assemblea.

L'organització federal a Mallorca

A Mallorca el juny de 1870 es va dur a terme una reorganització del partit segons les resolucions preses en la darrera Assemblea Republicana reunida a Madrid (es referien a la primera assemblea federal). En aquells moments, s'estava constituint el Comitè Federal de l'Estat Balear segons les noves bases aprovades. Anteriorment, ja havia existit un Comitè Provincial de l'Estat Balear i que havia tingut com a precedent el Comitè electoral del desembre de 1868. El que realment es volia amb la organització del Comitè Republicà d'Estat Balear era posar en pràctica el federalisme. La nova organització del Comitè Republicà d'Estat Balear preveia la creació de comitès locals als distints pobles de l'illa, era per aquest motiu que entorn del maig de 1870 hi hagué una proliferació de comitès locals arreu de l'illa. Es tractava sens dubte de poder dur a la pràctica el model federal a l'illa. El 1869 ja hi havia algunes localitats que comptaven amb una organització republicana: Algaida, Artà, Santanyí, Sóller, Fornalutx, sa Pobla, Muro, Andratx, Selva, Santa Eugènia, Lluçmajor, Mancor, Santa Margalida, Alaró, Calvià, Capdepera, Eivissa, Palma, Menorca, Pollença i Inca. El 1870 amb la nova configuració organitzativa apareixen alguns comitès nous: Campos, Pollença, Felanitx o Santanyí. També el 1873 amb la proclamació de la Primera República augmentà considerablement el nombre de comitès a l'illa: Binissalem, Mancor, Pòrtol, Selva, Alcúdia, Muro, sa Pobla, Fornalutx, etc.

Generalment el Comitè Republicà Republicà d'Estat Balear sempre estigué presidit pels mateixos prohoms. En fou president fins la seva mort, Miquel Quetglas Bauzà (febrer de 1872), després Antoni Villalonga i Pérez i durant la República per Joaquim Quetglas Bauzà. Un dels comitès locals més fort i amb més pes fou el de Palma que comptava amb Ignasi Vidal Bennassar com a president i que a través de la seva xarxa de casinos i el control de la Milícia Ciutadana comptaven amb molt de suport. Un recolzament que quedava reflectit a les urnes. De fet Palma fou l'indret on arrelà més i on aconseguí més força el republicanisme. A partir de 1871 es comencen a percebre conflictes entre les dues tendències –benèvola i intransigent- al capdavant dels comitès però sempre hi figuraren homes de la via legalista. Els republicans mallorquins sempre defensaren la república federal i en cap cas la república unitària defensada per Emili Castelar que en aquell moment no comptà amb cap recolzament a Mallorca. A partir

⁵⁷⁰ *El Iris del Pueblo*, 21-02-1873.

de 1879 homes com Joaquim Fiol –monàrquic demòcrata- i el republicà federal que havia estat Governador civil durant la Primera República –Eusebi Pascual- es passaren al partit possibilista de Castelar. El 1871 les controvèrsies entre les dues tendències vengueren donades pels fets de la Comuna de París i el debat a les Corts sobre la Internacional i la declaració de Castelar que els republicans estaven disposats a mirar amb benevolència a un possible govern radical. Arrel de la declaració a les Corts per part de Castelar en una sessió del 22 de juny de 1871, digué que el partit republicà miraria amb benevolència un govern radical. Així que aparegueren els noms definitius amb els quals es denominà als dos grups enfrontats: benèvols i intransigents. Els benèvols eren els que estaven disposats a entendre's amb els partit monàrquics i eren partidaris de l'oposició parlamentària. Castelar es va posar al capdavant d'aquest grup. Per altra banda, els intransigents eren els que rebutjaven tot tipus d'enteniment amb els monàrquics i clamaven per la revolució armada. Els dos grups a Mallorca es distanciaren a partir del problema generat per unes avantvotacions. El 1871 s'havia creat la societat La Verdad Republicana, aquesta societat era presidida per l'advocat Josep Estade -republicà federal i fill del progressista navilier Miquel Estade-. Estade fou derrotat en l'avantvotació que verificà el partit republicà el 12 de novembre de 1871⁵⁷¹. Un any després, el setembre de 1872 havien sortit elegits com a candidats a diputats provincials en l'avantvotació: Josep Estades Coll pel tercer districte, Antoni Marroig pel quart districte, Lluç Tortella pel sisè districte i Joan Miralles pel setè districte⁵⁷². Aquest cop Josep Estade en una sessió de la Diputació Provincial havia vetat a Estelrich i Pericàs (els dos republicans) per no tenir acta de diputat constituïda, donant suport a un conservador, un tal Sampol⁵⁷³. Així Estade rompia amb els republicans benèvols i donava suport als reaccionaris. Josep Estades Coll fou obsequiat pels seus votants amb una serenata, algunes de les cançons que li feren i que fou recollida per la premsa és la següent:

Modelo de polisons
Será sempre en Pep Estades
Per axò aquests camarades
li fan gloses y cansons.

Els republicans de l'ala benèvola se'n feien creus del que havia succeït i recordaven temps passats quan el tercer districte tenia per cap al prohóm de la democràcia Miquel Quetglas⁵⁷⁴. Tot un escàndol per a ells aquesta unió amb els reaccionaris. El febrer de 1873 es queixaven del poc esment que feien els benèvols dels intransigents en els actes públics que organitzaven els republicans. Els retreien que en les cròniques de la commemoració de la mort de Miquel Quetglas no haguessin parat atenció amb la banderola dels homes de El Auxilio Federal que portaven la inscripció de *El Ausilio Federal, loor inmortal al ciudadano Miguel Quetglas* i apuntaven que la música d'Inca que participà en la commemoració no fou casual sinó que foren

⁵⁷¹ *El Iris del Pueblo*, 29-11-1871.

⁵⁷² *El Iris del Pueblo*, 10-09-1872.

⁵⁷³ *El Iris del Pueblo*, 4-11-1872.

⁵⁷⁴ *El Iris del Pueblo*, 4-11-1872.

convidats a instància de la pobre i humil societat que composava El Auxilio Federal. Signava la nota de premsa el grup de federals intransigents: Antoni Martin, Ignasi Bonet, Bartomeu Villalonga, Pedro Onofre Bonnin, Josep Bonnin, Gabriel Gil Coll i Josep Vilar⁵⁷⁵. Reprendrem aquesta qüestió tot seguit en l'apartat titulat insurrecció cantonal on a partir del 1873 aquest grup intransigent ja actuà independentment del Comitè Republicà Federal de l'Estat Balear.

2.2 Fora quintes! Revoltes i insurreccions populars

L'abolició de les quintes era una de les màximes aspiracions populars de l'època i les juntes revolucionàries n'havien consagrat la seva abolició. A pesar de les constants promeses d'abolició, tots els anys es va decretar una nova quinta. Les mobilitzacions en contra de les quintes foren en aquesta època constants. Quan el 1869 es va decretar una nova quinta de 25.000 homes, després d'haver promès la seva abolició, es van succeir manifestacions a tot Espanya. Els ajuntaments de les principals ciutats i entre elles Madrid, per evitar conflictes originats per la quinta, van acordar cobrir amb diners i redimir d'aquest mode als soldats que havien de formar part del contingent decretat. Aquest recurs també fou utilitzat en el cas de Palma i fou promogut pel batlle republicà Rafel Manera. Ara que al llarg del Sexenni també es succeïren manifestacions arreu de la geografia mallorquina. El 1870 es tornà a prometre l'abolició de les quintes però novament no es dugué a terme. Així que el diumenge 3 d'abril de 1870 van estallar a diverses ciutats (Màlaga, Huelva, Cadis, Sevilla, Salamanca, Saragossa...) motins nombrosos; però els més greus foren a Catalunya on diversos ajuntaments van dimitir per tal de no efectuar la quinta, molts joves emigraren a l'estranger per no entrar en el sorteig, es cremaren urnes, llistats, arxius, hi hagué enfrontaments amb la tropa, es va decretar l'estat de setge, es van suprimir diaris i finalment, la vila de Gràcia (Barcelona) fou assetjada i bombardejada durant cinc dies. A Mallorca i més concretament a Palma, no hi hagué grans motins però sí que a principi d'abril de 1870 s'organitzaven manifestacions multitudinàries i des de la premsa republicana i obrerista s'escrivia contínuament sobre l'injust sistema de quintes. Aquestes manifestacions comptaven amb el recolzament de la classes obrera i d'un important contingent de població femenina: les mares, les esposes, les germanes dels sortejats.

El 1872 fou un altre any dur en la qüestió de les quintes. Es sol·licitaren 35.000 homes pel reemplaçament de 1872, des de la tribuna de *La Igualdad* es recomanà la resistència, l'organització d'associacions i no acudir a la convocatòria del sorteig. També des del diari intransigent *El Combate* es feia una crida a la resistència:

“Pueblo español; pueblo afrentado, humillado, esclavizado y vendido; el primer domingo del próximo mes de mayo es el día designado para la quinta: ¿consentirás que la cuarta quinta de la

⁵⁷⁵ *El Iris del Pueblo*, 4-03-1873.

revolución de septiembre se lleve a cabo?, i acabava apostant per la violència: “siendo una quinta una violencia, solo la violencia es la que puede abolirla”⁵⁷⁶.

El 1872 també es constata a Mallorca l'existència de tumults fent cas als portaveus del republicanisme espanyol més importants. El 1873 el projecte de Constitució federal recollia l'abolició de les quintes però aquest fou impossible dur-ho a terme a causa dels problemes a Cuba, amb la guerra carlina i amb els alçaments cantonals. A Mallorca amb l'esclafit de la Revolució de 1868, la demanda a favor de l'abolició de les quintes es convertí en una de les proclames populars més importants. Els republicans federals recolliren en el seu programa polític aquesta demanda del poble. El 1868 en general totes les tendències polítiques progressistes i quasi tots els líders revolucionaris van prometre l'abolició de les quintes. Al llarg dels sis anys que durà el Sexenni Democràtic, l'incompliment d'aquesta promesa va provocar protestes contra el general Prim, Topete i Serrano, sobretot des del partit republicà, que s'encarregà de dur a terme una campanya popular de recollida de signatures demanant l'abolició de les quintes, alhora que els seus diputats presentaren diversos projectes de llei per abolir-les. Es volia acabar amb les quintes per posar fi a les angoixes que patien les mares, per tal d'evitar l'abandonament del treball dels quintats que eren enviats al vici i a la vagueria i perquè es creia que Espanya no necessitava un exèrcit tan nombrós si es fiava la defensa de les seves fronteres als Voluntaris de la Llibertat. Per contra Prim i Topete argumentaven que abolirien les quintes un cop resolt el problema carlista, la guerra de Cuba i l'amenaça isabelina⁵⁷⁷.

Pels republicans, la solució passava per la formació d'un exèrcit de voluntaris, aquest posaria fi als abusos de la talla, a les autolesions i als fraus en el reconeixement i també s'argumentava que al soldat voluntari se li podia exigir més que no pas a un soldat forçós, però no tothom veia possible que hi hagués tants voluntaris. Tenint en compte que els soldats forçats eren els pobres ja que els rics es lliuraven de la quinta mitjançant la redempció en metàl·lic o la substitució. Recordem que Josep Barbier en una novel·la publicada durant el Bienni ja havia exposat la injustícia social que suposaven les quintes i la gran línia divisòria existent que separava els pobres i els rics. Els partidaris de l'abolició de les quintes al veure que la revolució sols havia servit per substituir una dinastia per una altra, uns ministres per uns altres, els quals havien demostrat al poble que els que manaven i elaboraven les lleis eren els primers en violar-les i al no complir les seves promeses, sentien que la crida a la insurrecció estava justificada per l'actitud amoral d'aquells polítics⁵⁷⁸. Amb la República, els republicans aconseguiren aprovar l'abolició de les quintes el 17 de març de 1873, però la mateixa Llei contemplava la possibilitat d'omplir l'exèrcit amb soldats forçosos, procedents de reserves, si faltaven voluntaris. L'estiu de 1873 van reclamar 80.000 homes de les reserves forçosos i van haver de fer front a les crítiques per incompliment de promeses amb arguments similars als governs anteriors que tant

⁵⁷⁶ *El Combate*, Madrid, 20-04-1872. Recollit per PÉREZ, C.: *Op. cit.*, 2001, p.121.

⁵⁷⁷ FEIJÓO, A.: *Quintas y protesta social en el siglo XIX*. Madrid, Ministerio de Defensa, 1996, p.156.

⁵⁷⁸ *Idem*, p.160-161.

havien criticat. Un cop els republicans pujaren al poder els fou impossible abolir del tot el sistema de quintes. Les guerres de Cuba, la carlina i l'aixecament cantonal, impediren eliminar el sistema de quintes.

Però en què consistien i que eren exactament les quintes?. Les quintes havien estat implantades des de el segle XVIII i no s'aboliren fins el 1912 amb la instauració del sistema militar obligatori. Aquestes havien estat implantades per solucionar el problema general per la falta d'efectius voluntaris i consistia en triar per sorteig, a diverses parts del territori i en funció d'un càlcul estimat dels mossos necessaris, a aquells que obligatòriament havien de servir a l'exèrcit. En un principi, es triava una cinquena part d'un llistat d'homes en edat militar (que va anar variant, tot i que majoritàriament oscil·là entre els 18 i els 25 anys). Amb el temps aquesta proporció va canviar, però el nom de quinta va quedar⁵⁷⁹. Aquest era un sistema injust pel poble i amb l'arribada de *La Gloriosa*, el poble s'alçà demanant l'abolició del tribut de sang com es deia popularment. Era un sistema injust perquè hi havia diverses maneres de lliurar-se del servei de quintes al qual no tothom podia accedir. Una era la redempció en metàl·lic –pagant una quantitat de diners- i l'altra la substitució, és a dir, cercant algun jove que suplís el teu lloc. Ambdues possibilitats només les podien satisfer les classes benestants, i així que tan sols anaven a la guerra la gent pertinent a les classes treballadores i populars. Es donaven nombrosos casos de fugides, era típic absentar-se de l'illa i desaparèixer per lliurar-se del servei militar. La demanda popular d'abolir les quintes ha estat tractada en alguns articles com el de Pere J. Garcia on explica els factors pels quals el poble es rebel·là contra el servei militar. Segons Garcia el motiu de rebuig per part del poble al sistema de quintes fou bàsicament degut a la injustícia d'aquest. En primer lloc s'ha d'entendre la pèrdua d'un fill en edat productiva per les famílies pageses pobres, que eren la majoria en la societat mallorquina fins ben entrat el segle XX, perdre els braços més productius era una cosa que moltes famílies no es podien permetre. Un altre motiu important era la injustícia del sistema militar a través dels mètodes d'alliberament com la redempció en metàl·lic o la substitució que sols eren vàlids per certs sectors socials adinerats. Un tercer motiu molt estès entre el poble mallorquí era que no entenien perquè els illencs havien de sortir a fora de l'illa mentre a l'illa venien soldats d'altres llocs. Era un fet absurd, una altra injustícia⁵⁸⁰. Per altra banda, la historiadora Isabel Peñarrubia també apuntava que els mallorquins des d'antic, en concret des del Decret de Nova Planta, sentien un rebuig pel servei militar, *esa gravosa contribución de sangre que pugnava con las tradiciones del país y que había sido una consecuencia de la pérdida de sus fueros, después de la Guerra de Sucesión*⁵⁸¹. Peñarrubia continuava dient que per diverses raons fou molt difícil acostumar els mallorquins al servei militar. En primer lloc hi havia la por que sentien com a illencs de sortir de

⁵⁷⁹ Per més informació vegeu: GARCIA, P.J.: "L'antimilitarisme a Mallorca durant el Sexenni Democràtic (1868-1874)", *Historica.cat*, 3, (2010), p.11.

⁵⁸⁰ *Ibidem*.

⁵⁸¹ Citant a Miquel dels Sants Oliver, la cuestión regional 1899, p.114. A PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit*, 1980, p.161.

l'illa, i en segon, com a catalans de Mallorca, l'avversió a anar a un país castellà⁵⁸². En general, durant el Sexenni Democràtic allò que reivindicaven sobretot les classes populars i obreres afins al republicanisme era que el sistema era una injustícia social i que només anaven els pobres a complir el servei militar. El discurs com veurem es centra sobretot en aquest punt i es difon un nou model d'entendre la defensa del país a partir de la formació de milícies de voluntaris com ja s'havia intentant des d'antany. Una novetat fou que les dones en aquesta lluita contra les quintes prengueren un fort protagonisme com a mares que veien com els arrabassen els seus fills de les mans per anar a una guerra que no entenien i que significava la mort dels seus fills, el tribut de sang.

Des dels diaris republicans foren molt crítics amb les quintes. Sobretot des de la premsa de caràcter obrerista com *El Obrero* –més endavant portaveu de la Internacional-, *El Rayo* i *El Cantón Balear*, dos setmanaris lligats al federalisme intransigent i a la defensa d'una república més socialitzant.

Les classes populars surten al carrer: Fora quintes!

Durant el Sexenni Democràtic hi hagué moltes manifestacions en favor de la supressió de les quintes. La primera manifestació fou el març de 1869⁵⁸³. Abans però cal destacar els aldarulls de l'octubre de 1868 –moment en què arribà la notícia a Mallorca de *La Gloriosa*- on el poble cridà intensament el famós crit: Fora quintes!. A la majoria dels pobles de l'illa es visqueren alguns avalots en motiu d'haver-se proclamat la Revolució i haver posat punt i final a la monarquia d'Isabel II. El poble fou el protagonista en la nit del 2 d'octubre on per tals motius féu malbé els quadres de la monarca dels ajuntaments i escoles públiques i fins i tot estàtues -la de la plaça de la Reina Isabel II- en el cas de Palma. Un dels crits més populars que es deixaren sentir fou el crit de *abajo las quintas, abajo los consumos y matrículas de mar o abajo los borbones*. L'odi cap a les quintes per part de les classes populars era ben present des dels inicis de la revolució. En el cas d'Andratx en motiu de la revolució el poble sortí en massa i cridà *Fora quintes!*⁵⁸⁴, a través de l'obra del federal Jaume Roca *Sa revolució d'un poble* es pot percebre l'ambient revolucionari de *La Gloriosa* a Mallorca i en concret a la localitat d'Andratx.

Després dels fets revolucionaris i que les juntes provisionals de govern haguessin reivindicat l'abolició de les quintes s'arribà a l'abril de 1869 i el govern es va veure amb la necessitat de quintar. Davant la negativa dels sectors populars que havien donat suport a la revolució i que ara d'alguna manera es sentien traïts, el març de 1869 es convocà una manifestació en favor de

⁵⁸² *Idem*, p.161. Cita un escrit de Gabriel Alomar de 1898 que diu: “y no hay que olvidar que para un mallorquín ha de ser mucha más dolorosa esa obligada estancia en tierra extraña en continuo temor de que la propia lengua le sirva de motivo para la represión o el castigo acostumbrados”.

⁵⁸³ *Diario de Palma*, 12-03-1869.

⁵⁸⁴ ROCA, J.: *Sa revolució d'un poble. Comedi en 4 actes y 4 cuadros composta per un pajés d'Andraitx l'any 1869*. Palma, Imprenta Bartomeu Rotger, 1874, p.10. També recollit per Miquel Bibiloni Corró en l'obra sobre la Revolució de Setembre.

l'abolició de les quintes i matrícules de mar⁵⁸⁵. Però, les grans manifestacions contra les quintes arribaren l'any 1870. A finals de març de 1870 va tenir lloc una reunió de joves al Liceu Mallorquí on s'acordà que es faria una manifestació pacífica contra la injusta llei de quintes i quedava oberta una subscripció a favor de les manifestació pacífica contra les quintes en els següents punts de la ciutat: a l'administració del setmanari *El Obrero*, a l'Escola Democràtica i al Centre Federal de Societats Obreres⁵⁸⁶. El convocant d'aquesta manifestació era el Centre Federal de Societats Obreres, entitat creada pels republicans federals el 1869 i que a principis de 1870, després de conèixer-se les tesis de la Internacional, féu un tomb camp a postures més radicals i s'adherí a la AIT. La manifestació es preveia pel dia 3 d'abril i es titulava “manifestación contra el robo de los hijos”. Com bé deia el Centre Federal de Societats Obreres a través del seu òrgan *El Obrero*, organitzaven la manifestació per procurar la destrucció de l'ordre actual de les coses i per demostrar que els obrers no volien quintes ni matrícules de mar, les quals titllaven d'institucions feudals. Abans d'iniciar la marxa de la manifestació, els obrers i obreres s'havien de reunir a les 8 al local de Centre Federal de Societats Obreres i a les 9 començaria la marxa on hi formarien part les societats obreres –ara ja adscrites a l'AIT de Balears⁵⁸⁷. En total hi havia 23 societats obreres, cosa que demostrava la ràpida expansió de l'organització obrera i de la Internacional a Mallorca. La manifestació a més de la gent del Centre Federal de Societats Obreres també comptà amb la participació de l'Escola Democràtica i una comissió del Casino Republicà o Central. La marxa passà pel raval de Santa Catalina on es comentava que els liberals d'aquesta barriada no havien participat a la manifestació i es deia que els obrers de Santa Catalina havien sortit al carrer i seguien les idees de la Internacional. D'aquí anaren fins a la plaça de Cort esperant que algun membre del consistori popular els dirigís la paraula. Fou el regidor federal Jaume Far, el qual es dirigí al públic i manifestà que l'ajuntament faria tot el possible per redimir a tots els mossos. Després es dirigiren a la seu del governador i aquest es dirigí al públic però no parlà en cap moment de les quintes. Finalment la manifestació es reuní a la plaça de l'ex convent de Sant Francesc on s'havia construït un cadafal pels oradors. Aquesta fou una de les més nombroses manifestacions dutes a terme a Palma. Tot i així, es comentava que hi havia molts pocs pagesos i quasi cap privilegiat. També comentaven que la classe mitja –llevat d'algunes excepcions- tampoc participà en la manifestació. Recalcava també l'alta participació de ciutadanes les quals segons *El Obrero* també treballaven per destruir tots els privilegis de la societat present⁵⁸⁸, les dones en la lluita contra les quintes foren un dels col·lectius més implicats. Un mes abans, en la manifestació pacífica que commemorava als agermanats, en la qual també hi participaren nombroses societats obreres, es deia que hi havien

⁵⁸⁵ *Diario de Palma*, 12-03-1869. *El Juez de Paz* del 20-03-1869, diu també: “por fin se verificó la gran manifestación popular a favor de la abolición de quintas”.

⁵⁸⁶ *El Obrero*, 24-03-1870

⁵⁸⁷ Havia d'encapçalar la manifestació l'Associació Internacional de Treballadors de Balears amb el lema “Abajo las quintas y matrículas de mar” i havia d'anar seguida segons sorteig per la societat de cosidores La Virtud Social, la de cordills, argenters, sabaters, calafats, fusters, teixidors, capellers, ferrers, esparters, terrissaires, vidriers, obrers de la barriada de sa Vileta, adobadors, tipògrafs, fusters de ribera, llauners, forners, fideuers, picapedrers, folradors de vidre. La manifestació havia de començar a les 10 a l'esplanada de la Porta del Moll. A *El Obrero*, 31-03-1870.

⁵⁸⁸ *El Obrero*, 7-04-1870.

participat unes vint o vint-i-dues mil persones i que entre les nombroses pancartes abundaven les que demanaven l'abolició de les quintes i la seva substitució per la milícia ciutadana, portades per representants de Pollença, Artà i de Capdepera⁵⁸⁹.

Després de la promesa del govern (el 1870) de no quintar, arreu de l'Estat espanyol es succeïren nombroses manifestacions com la de Palma, Inca, Sóller, entre d'altres. A més de la de Palma, a final de març s'informava que alguns regidors republicans de Palma havien anat a Sóller per participar en un protesta contra les quintes⁵⁹⁰. A Inca també s'organitzà una manifestació⁵⁹¹. Es tractava de localitats grans i amb major índex de població.

La quinta de 1872 fou moguda i el novembre de 1872 es visqueren incidents per tot el país. A Mallorca el maig de 1872 hi hagué controls a la sortida d'Algaida i altres punts de l'illa on s'hi posaren les forces de carrabiners i de la guàrdia civil vigilant en motiu dels assumptes referents a les quintes⁵⁹². Pel maig de 1872 aparegué un article a *El Iris del Pueblo* titulat: "No más quintas, no más contribución de sangre". Era un jove de Capdepera –Luciano Alzina– qui havia redactat l'escrit. Es queixava de la injustícia del sistema, de la contribució de sang que feien els joves i de les desigualtats econòmiques entre rics i pobres. Acabava dient que la federació portaria la llibertat⁵⁹³. El poble tenia l'esperança que la República posaria fi a les injustícies socials i s'obriria un època de llibertats. Aquell any els radicals monàrquics governaven les institucions i no foren capaços d'abolir les quintes a decepció dels republicans i del poble. Però el mateix succeí quan els republicans es posaren al capdavant de l'estat. El setembre de 1873 davant la negativa del govern de la República d'acabar amb les quintes tingué lloc una important manifestació. La marxa fou organitzada per les classes populars i els mossos quintats, i anà precedida per música i per la bandera roja i el lema de la manifestació era "Cumplase lo prometido, no más quintas, no". Darrera l'organització d'aquesta manifestació hi havia la societat intransigent El Auxilio Federal que fou la impulsora de la manifestació. Una gran nombre de mossos van recórrer els carrers de Palma, s'aturaren a la plaça de Cort on donaren alguns visques i després es dirigiren a la costa de Sant Domingo i al carrer Peraires on vivia el diputat republicà Ignasi Vidal Bennasser, el qual sortí al balcó i intentà parlar amb els manifestants que l'interromperen contínuament. Especialment un d'ells en un llenguatge descompost i amenaçador es dirigí a l'orador, que no li quedà més remei que retirar-se. La marxa es dirigí cap al Born però aquest cop la Guardia Civil ja estava a l'aguait. Hi hagué certs incidents, un dels manifestants va treure un revòlver i un altre dels manifestant aconseguí llevar-li patint alguns cops. El manifestant de la pistola cridà que per morir a mans dels carlistes més valia morir allà. Donat el caràcter que anava prenent la marxa alguns mossos es desferen dels grups més exaltats. Un cop arribat als jardins del Born, la Guàrdia Civil s'avançà i s'apoderà de

⁵⁸⁹ PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 1980, p.167

⁵⁹⁰ *El Juez de Paz*, 31-03-1870.

⁵⁹¹ "El domingo último hubo también manifestación contra las quintas en Inca" a *El Juez de Paz*, 7-04-1870.

⁵⁹² *Diario de Palma*, 13-05-1872

⁵⁹³ *El Iris del Pueblo*, 1-05-1872

la bandera roja dels manifestants. Els manifestants es dirigiren aleshores cap al Govern Civil on trobaren les portes tancades i custodiades per la Guàrdia Civil i els amenaçaren de carregar la baioneta, produint-se nombroses carreres. Així, els grups foren desfent-se i la música que acompanyà tota la manifestació deixà de sentir-se després de l'amenaça davant el Govern Civil. Palma restà tranquil·la a la tarda i desfilava per la ciutat una companyia de carrabiners i una secció de l'esquadró de cavalleria, forces de la guàrdia civil, tot amb l'objectiu de mantenir l'ordre. Igualment per la nit van patricular guàrdies civils i Voluntaris de la República. Els diaris republicans acusaren dels fets als federals intransigents de la societat El Auxilio Federal i a alguns carlistes. Entre altres incidents també s'assegurà que al carrer Concepció de Palma es llançaren pedres a la Guàrdia Civil. A conseqüència de la manifestació foren detinguts els intransigents: Fèlix Mateu Domeray, Ramírez, Campins, Mestres, Mascaró, Rubí i altres⁵⁹⁴. Com comentava el diari del Centre Federal de Societats Obreres de Barcelona -*La Federación*- els intransigents mallorquins havien estat cruelment perseguits pels benèvolos, havent tancat a la presó a 12 homes. També comentaven que entre els presos no hi havia cap internacional tot i que corria el rumor que n'hi havia algun i continuava dient que no tots els actes de protestes contra l'autoritat tenien perquè ser duts a terme pels internacionals⁵⁹⁵. Després dels fets de la manifestació, *El Iris del Pueblo*, publicà un article on acusava a molts socis de El Auxilio Federal i a alguns carlistes com a provocadors de la manifestació i els titllava de “cobardes y miserables, porque no tuvieron valor de presentar la cara al público, encargando la ejecución de sus negros propósitos a algunos perdidos y borrachos”⁵⁹⁶. En canvi, el diari català de *La Federación* comentava el següent sobre la manifestació viscuda a Palma aquell setembre de 1873:

“Segun manifiesta el Consejo Local entre los quintos de este año hay grande agitación, porque piden el cumplimiento de lo prometido por los farsantes del federalismo que ahora no cumplen, ni cumplirán, ninguna de las promesas que solemnemente hicieron al pueblo. Durante la monarquía se permitian por los poderes las manifestaciones pacíficas, y las autoridades recibían muy bien, a las comisiones del pueblo. Ahora en plena República Federal, como ha sucedido en Palma, la guardia civil ha dispersado a los mozos que hacían una manifestación pacífica y uno de los caciques del federalismo, que ha sido diputado, recibió, revólver en mano, a una comisión de los manifestantes”⁵⁹⁷.

Però a més d'aquesta manifestació a final del setembre de 1873, al llarg de tot el Sexenni Democràtic hi hagué manifestacions sol·licitant la supressió de les quintes. Des del febrer de 1869 es visqueren mobilitzacions, com per exemple la protagonitzada per unes ciutadanes de Madrid que s'havien dirigit a les Corts per demanar l'abolició de les quintes. El setmanari *El Rayo* feia al·lusió als fets i deia que es fes el mateix a Mallorca e inseria un article titulat

⁵⁹⁴ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 3-09-1873.

⁵⁹⁵ *La Federación*, Barcelona, 11-10-1873.

⁵⁹⁶ *Diario de Palma*, 5-09-1873.

⁵⁹⁷ *La Federación*, Barcelona, 27-09-1873.

“Mujeres despertad”, per tal de despertar a les dones mallorquines perquè es mobilitzessin davant la pèrdua dels seus fills⁵⁹⁸. Vet aquí:

A LAS MADRES.

Despedida del quinto.

Adiós, adiós madre mía,
Ya suena el rudo tambor
Que á trocar llegó en dolor
Mi esperanza y mi alegría.
Esa suerte hartó fatal
Que se cruzó en mi camino,
Aleve, a arrancar vino
Del regazo maternal.
Adiós, hijo, el hado impío
Que te arranca de mis brazos...
El corazón a pedazos
Se lleva, el pecho mío.
-¡Vas acaso á perecer!
-Tal vez no, madre querida.
-¡Adiós, hijo de mi vida!
¡Ya no te volveré a ver!
Cuando de tierras extrañas
Tristes nuevas de la guerra
El aura traiga a esta tierra
Desgarran mis entrañas.
.....
-¡Hijo del alma!
-¡Adiós madre!
-¿Qué delito has cometido
Si honrado y libre has nacido?
-El no ser rico mi padre.
-¿Quién dictaría esa ley
Que nunca llegó hasta el fuerte,
Que mientras el llanto y la muerte
Siempre en la pobre grey?
-Los sabios legisladores.
-¡Ay! Cuando así legislaron,
A las madres, nos legaron
Una fuente de dolores.
-¡Adiós, que el tambor se aleja
-dame, hijo mío, otro abrazo.

⁵⁹⁸ *El Rayo*, 27-03-1869.

-Yo volveré a tu regazo.
 -Que la suerte te proteja!

 Quedó la madre llorando
 Cayendo ¡infeliz! de binojos,
 El hijo se fue alejando
 A caminar comenzando
 Por una senda de abrojos.
 Triste recuerdo a su mente
 Se agolpa, el pueblo al dejar
 Que a tan oscuro presente
 Negro porvenir presiente:
 ¡Sabe Dios si volverá!

Una de les primeres manifestacions constatades, com hem dit, fou la celebrada el març de 1869, on hi hagué música, visques i cartells en forma de pendons en els quals es podien llegir les aspiracions dels manifestants. Aquesta primera manifestació transcorregué sense incidents⁵⁹⁹. En aquestes manifestacions fetes a Palma i diferents pobles, en general es tenia l'esperança que les Corts resoldrien aquest problema de manera satisfactòria⁶⁰⁰. Per exemple, una de les localitats on es celebrà una manifestació fou a Algaida i quan el grup de manifestants arribà a la Casa de l'Ajuntament el batlle mostrà la seva adhesió a la idea de suprimir les quintes⁶⁰¹. Un any després, a la primavera, quan tenia lloc el sorteig de la quinta, s'organitzaren noves manifestacions. El mes de març de 1870 hi hagué una manifestació a favor de l'abolició de les quintes a Marratxí⁶⁰² i també el diumenge de Rams es preveia una manifestació a Palma contra les quintes i les matrícules de mar⁶⁰³. Com ja hem comentat, aquesta manifestació havia estat organitzada pel Centre Federal de Societats Obreres i havia de transcórrer el 3 d'abril i havia de començar a les 10 del matí a l'esplanada de la Porta del Moll demanant que es suprimís d'una vegada la odiosa i trista e injusta contribució de sang incompatible amb la civilització dels nostres dies –tal com manifestaven des de *El Obrero*-. Signava l'anunci la comissió formada per Francesc Arbona, Joan Muntaner, Antoni Pons, Josep Capdebou, Sebastià Trian, Miquel Grau i Enric Ramis⁶⁰⁴. Com hem dit fins i tot s'havia preparat un cadafal a la plaça Sant Francesc per llegir els discursos. Aquell mateix dia s'havien manifestat també al poble d'Inca, on es visqueren alguns incidents ja que el jutge envià a la presó alguns dels organitzadors⁶⁰⁵. *El Rayo* comentava que durant la manifestació formada per uns milers de persones, mentre es feia un recorregut pacífic, el batlle d'Inca es llançà damunt un manifestant que portava una bandera on

⁵⁹⁹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 14-03-1869.

⁶⁰⁰ *Diario de Palma*, 22-03-1869.

⁶⁰¹ *Diario de Palma*, 24-03-1869.

⁶⁰² *Diario de Palma*, 7-03-1870.

⁶⁰³ *Diario de Palma*, 26-03-1870.

⁶⁰⁴ *Diario de Palma*, 2-04-1870.

⁶⁰⁵ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 3-04-1870.

es podia llegir *Fuera quintas*. Després dels fets ocorreguts Fèlix Mateu Domeray (organitzador de la manifestació a Inca) fou cridat als jutjats i després de quatre o cinc hores d'interrogatori el van tancar a la presó, on romangué fins al dimecres –havia entrat el diumenge-. Un cop que fou posat en llibertat, al dia següent, es convocà una nova manifestació denunciant els fets ocorreguts⁶⁰⁶. També s'havia celebrat una manifestació al poble de Sóller que com hem dit comptà amb la participació de regidors republicans de Ciutat.

Un cop proclamada la Primera República, tot i les esperances no s'havia aconseguit posar fi al sistema de quintes, així que les classes populars guiades sobretot pels federals intransigents continuaren preparant manifestacions oposant-se als republicans benèvolos que governaven les institucions. L'abril de 1873 es celebrà una manifestació a Pollença, en la qual destacà el propagandista inquer –Mateu Vicens-, qui pronuncià un discurs en motiu de les quintes. El grup de la publicació intransigent, *El Cantón Balear*, elogià a Vicens dient que podria ser candidat pel districte d'Inca o almanco que es presentés per batlle a Inca donades les simpaties que despertava entre els inquers⁶⁰⁷. Per aquelles dates, també s'organitzà una manifestació a Fornalutx, però aquesta era en motiu de la proclamació de la República, però anà totalment lligada a la demanda de suprimir les quintes. Reunits a casa del batlle –Pere Antoni Nadal– aquest féu un discurs i després el ciutadà Jordi Mayol Valls amb una talla amb la mà demanà l'abolició de les quintes. Aquesta talla fou arrastrada pels carrers i cremada enmig de la plaça. En aquesta manifestació sonà la música i finalment la manifestació es dissolgué proclamant crits a favor de la República Federal⁶⁰⁸. El juny de 1873 hi hagué una manifestació a Palma on es visqueren certs incidents. Hi hagué un aldarull en motiu de la reunió pel judici d'exempcions dels mossos de la reserva⁶⁰⁹. Ocorregué després que l'Ajuntament de Palma, a través d'una circular, es dirigís als joves de 20 anys per formalitzar la reserva. Aquests joves improvisaren una manifestació i es dirigiren al Governador civil que en aquells moments era el republicà Eusebi Pascual, sol·licitant-li que es posés fi a la quinta⁶¹⁰. Els diaris informaven d'aquest succeït i culpaven als intransigents d'introduir discòrdia dintre de les files republicanes⁶¹¹. Igualment des de *El Iris del Pueblo* criticaven que a Felanitx els intransigents havien provocat desordres⁶¹². El setembre ja hem vist com esclatà a Ciutat una revolta organitzada pels intransigents de El Auxilio Social que acabà amb detencions. Per tant dins aquesta lluita contra les quintes foren els intransigents els qui provocaren grans mobilitzacions durant la Primera República i combateren el republicanisme benèvol que estava al cap davant de les institucions.

⁶⁰⁶ *El Rayo*, 10-04-1870.

⁶⁰⁷ *El Cantón Balear*, 17-04-1873.

⁶⁰⁸ *El Iris del Pueblo*, 1504-1873.

⁶⁰⁹ *La Trompeta de la Revolución*, 22-06-1873.

⁶¹⁰ *El Cantón Balear*, 29-06-1873.

⁶¹¹ *El Iris del Pueblo*, 21-06-1873.

⁶¹² “En Felanitx parece que también trataron los reaccionarios de alterar el orden con motivo del juicio de exenciones para la reserva. No sería mal que se repartieran algunas armas a los voluntarios de dicho pueblo”. *El Iris del Pueblo*, 23-06-1873.

A través de la prensa i fulletons sovint es posava de manifest el que significava marxar a la guerra i es reflexava el sentiment de rebuig de les classes subalternes cap al tribut de sang:

“Ayer mañana fue un día de lágrimas con motivo del embarque para el continente de los mozos de la reserva de este año. La despedida en el muelle fue un acto que hirió vivamente las entrañas del más insensible. Por donde quiera se veían madres llorando amargamente cual si hubiesen despedido para siempre a sus queridos hijos”⁶¹³.

En aquest sentit hem vist la publicació d’alguns articles des de ben prest, titulats “Mujeres despertad”, o poemes com “A las madres, despedida de un quinto”⁶¹⁴, etc. També el 1870 a les pàgines de *El Obrero* es féu una proclama antimilitarista amb un poema titulat “La pau dels pobles” i es publicaren “Deu manaments contra la guerra”⁶¹⁵. També en aquest sentit, un mitjà de propaganda molt popular de difusió contra les quintes foren els romanços i les coples⁶¹⁶. Fou una forma molt important de difusió de les idees polítiques entre les masses populars i s’utilitzà no només per oposar-se a les quintes sinó també per fer propaganda de les demés preocupacions de la ideologia republicana com la crítica del rei, de la institució monàrquica, l’anticlericalisme, etc.⁶¹⁷. En el cas de Mallorca hi ha nombroses gloses i poemes editats en les publicacions republicanes. Altres exemples serien aquests versos publicats al setmanari intransigent *El Cantón Balear*⁶¹⁸:

UN DIA DE QUINTAS

A mi madre.

¡Día de luto y de espanto!
Pobre madre!... no lloreis
Si mañana marchar veis
Al hijo de vuestro encanto:
Cesad ya en vuestro llanto,
No escitéis mi cobardía;
Es un deber, madre mía,
Que la patria nos exige...
Porqué el corazón se aflige?
¡Oh suerte!... Suerte impia!
Ausente de vuestro lado
Recordaré vuestro amor
Vuestra voz será el tambor,
Mi casa la del soldado.
Todo ya se habrá trocado

⁶¹³ *Diario de Palma*, 2-03-1874.

⁶¹⁴ *El Rayo*, 27-03-1870.

⁶¹⁵ *El Obrero*, 24-09-1870.

⁶¹⁶ En l’obra de PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 1980, podem observar un recull important fet per aquesta autora en el capítol “La resistència davant les quintes” p.161-171.

⁶¹⁷ PÉREZ, C.: *Op. cit.*, 2001, p.124.

⁶¹⁸ *El Cantón Balear*, 20-04-1873, signa A.

En duelo, tristeza y llanto;
Y al cumplir un deber santo,
Ese deber llorareis,
De tanta pena y quebranto.
Madre, un momento escuchad;
En un tiempo ya pasado
Cada pobre era soldado
Porque era pobre, verdad? ...
Nacida la Libertad
Rompiendo tiranos lazos
Y el orgullo hecho pedazos,
Supo el pueblo su valia,
Y la Libertad, madre mía,
Me devuelve a vuestros brazos.

Després del cop d'estat de Pavía, el 3 de gener de 1874, es seguiren vivint alguns motins demanant l'abolició del tribut de sang. A alguns pobles com Felanitx s'alçaren petits avalots: "una turba rompió la lista de los mozos que han de entrar en el próximo sorteo y destruyeron algunos objetos de las Casas del Ayuntamiento"⁶¹⁹. A més de Felanitx, es visqueren aldarulls a Lluçmajor⁶²⁰. Els motins arribaren a Manacor, on també havien estat preses les persones involucrades en un motí en motiu de la quinta⁶²¹. De qualque manera la lluita contra les quintes brotà durant els sis anys del Sexenni on hi hagué una massa de població inconformista davant la situació d'injustícia que representaven les quintes i que comptava amb uns antecedents prou arrelats⁶²². Aquesta massa es rebel·là a les places i carrers de Mallorca amb el recolzament dels republicans federals i els internacionals del Centre Federal de Societats Obreres. Els republicans federals foren majoritàriament els convocants de les manifestacions i amb això aconseguiren acontentar a les classes obreres i tenir-les a prop i comptar amb elles com a principal base electoral. Altres com els intransigents, arribats a la proclamació de la República, creien que el poble havia de jugar un paper actiu en el canvi polític i no els bastava el seu vot i foren partidaris d'aconseguir els seus objectius per la via insurreccional. Un objectiu era abolir les quintes, aleshores no és d'estranyar que el 3 de setembre de 1873 organitzin una gran manifestació contra les quintes en oposició als republicans benèvolos. Una manifestació que segons la crònica dels diaris dels republicans benèvolos la participació havia estat mínima.

⁶¹⁹ Per tal de mantenir l'ordre davant la propera quintada s'enviaren tropes a alguns pobles. *Diario de Palma*, 3-08-1874.

⁶²⁰ "La fuerza de carabineros tuvo que hacer fuego hiriendo gravemente a un tabernero de la plaza mayor de aquella villa. Desde hace algunos días hay de guarnición en dicho pueblo 25 carabineros y 5 soldados de caballería, además de la pequeña fuerza de Guardia Civil que hay allí establecida". A *Diario de Palma*, 6-08-1874.

⁶²¹ *Diario de Palma*, 12-08-1874.

⁶²² Com hem vist, existiren denúncies prèvies contra les quintes realitzades pels primers republicans socialistes com Josep Barbier Rosselló que a la seva obra *Fe y esperanza* (1854) reflectia la problemàtica a la qual es veien exposades dels classes humils.

La tasca als ajuntaments i diputació en matèria de supressió de les quintes.

Alguns ajuntaments com el de Palma i Sineu des de ben prest enviaren peticions al govern central perquè acabés d'una vegada per totes amb el sistema de quintes. A més, emprengueren una sèrie de mesures per tal d'evitar que els joves amb menys possibilitats econòmiques anessin a servir a l'exèrcit. La més important fou, sens dubte, la instauració d'una borsa de possibles quintos que pagaven una quota a l'ajuntament, que posteriorment repartia els diners entre els seleccionats per poder fer front a les taxes de redempció del servei⁶²³. El gener de 1869 la comissió de reemplaçament de l'Ajuntament de Palma treballà en la sol·licitud per demanar al govern la supressió⁶²⁴. Fou el març de 1869 quan enviaren una exposició a les Corts⁶²⁵. També ho féu la Diputació Provincial, aquesta demanava la supressió de les quintes i de les matrícules de mar⁶²⁶. El diputat, monàrquic demòcrata, Marià de Quintana tractà de defensar la sol·licitud emesa per l'ajuntament i la diputació a les Corts madrilenyes. L'Ajuntament de Palma a partir de l'estiu de 1869 passà a ser controlat pels republicans amb Rafel Manera Serra –metge federal- com a batlle. Abans estava controlat pels monàrquics demòcrates però ja hi actuava com a segon batlle el federal Ignasi Vidal o com a regidor defensor del comú Gabriel Humbert⁶²⁷ i també tenien homes al cap davant de la Diputació com Miquel Quetglas Bauzà.

A l'abril de 1869 arribà la notícia del repartiment d'aquell any, aquest havia de ser de 25.000 homes i corresponia a Balears un contingent de 435 soldats⁶²⁸ i a Palma 80 soldats⁶²⁹. A les localitats de Manacor i Sant Llorenç s'havien aconseguit 2.500 duros pels mossos sortejables i pogueren fer front a la seva redempció⁶³⁰. El mateix abril de 1869 el consistori de Palma tirà endavant una iniciativa similar i arplegà diners per redimir els quintos. Es classificà a les famílies dels mossos segons la seva capacitat econòmica⁶³¹. Aquell abril de 1869 molts ajuntaments de Mallorca havien debatut la qüestió d'abolir les quintes. Per exemple convidats per la Diputació Provincial s'havien reunit a Palma comissions de tots els ajuntaments populars de l'illa. Però la realitat era una altra, la majoria dels ajuntaments afirmaven que quintarien ja que no tenien diners per fer front a la despesa⁶³². Palma fou un dels indrets on des de ben prest es treballà per acabar amb el reclutament forçós⁶³³. I també s'informava que en molts pobles de

⁶²³ GARCIA, P.J.: *Op. cit.*, p.9.

⁶²⁴ AMP, Arxiu Històric 2155/2, actes municipals, 4-01-1869.

⁶²⁵ AMP, Arxiu Històric 2155/2, actes municipals, 8-03-1869.

⁶²⁶ *Diario de Palma*, 17-03-1869.

⁶²⁷ *El Juez de Paz*, 2-01-1869.

⁶²⁸ *Diario de Palma*, 5-04-1869.

⁶²⁹ AMP, Arxiu Històric 2155/2, actes municipals, 1-05-1869.

⁶³⁰ *Diario de Palma*, 10-05-1869.

⁶³¹ L'Ajuntament que decretà aquella mesura estava composta per regidors republicans en la seva majoria i monàrquics demòcrates: Miquel Socias Caimari, Josep Tomàs, Jacint Sastre, Ricard Anckerman, Josep Pericàs, Ramon Canyelles, Joaquim Estrada, Miquel Rosselló, Miquel Palou, Josep Forteza, Lluís Fuster i Miquel Forteza. AMP, Arxiu Històric 2155/2, actes municipals, 20-04-1869.

⁶³² *El Juez de Paz*, 1-04-1869.

⁶³³ "El Ayuntamiento ha tomada la iniciativa en la cuestión de quintas. Le damosles mas sinceras gracias. El llamamiento que hizo a los mozos que deben ser quintados ha dado muy buen resultado, pues se han suscrito por una cantidad respetable. Lo que falte para cubrir el cupo en metálico lo pagaran las clases pudientes del municipio, que esperamos satisfarán ese recargo con gusto". A *El Juez de Paz*, 7-04-1869.

l'illa es tenien arbitrats mitjans perquè els seus fills no anessin al servei d'armes i conservaven els seus braços per l'agricultura⁶³⁴. Tot i que com ja hem vist la majoria d'ajuntaments no tenien diners per fer front a una despesa tan gran⁶³⁵.

A més d'aquestes mesures per redimir els quintos, una altra de les mesures per aconseguir diners pels mossos fou a través de l'organització de funcions benèfiques. El 14 d'abril de 1869 s'organitzà al Teatre Principal una funció per part de la societat recreativa El Recreo Social en el qual es recaptaren diners perquè l'Ajuntament pogués fer front a la redempció dels mossos d'aquell any⁶³⁶. Aquella primavera de 1869 també es celebraren actes al Círculo Mallorquín i a la societat Joven Palmesana⁶³⁷. També el vapor *Mallorca* va realitzar un trajecte a la vila de Sóller, el dia que el poble celebrava la fira, i els diners que es van treure del petit viatge l'empresa el vapor *Mallorca* els destinà a la redempció de quintos⁶³⁸.

El 1870 es decretà una quintada de 372 homes per Balears. Ja el febrer de 1870, el diari obrerista *El Obrero*, criticava que el govern democràtic no aturés les quintes:

“Hemos leído el proyecto de ley de quintas, presentado al Congreso por el Ministerio. Parece imposible que un gobierno que se titula demócrata quiera otra vez realizar el robo de hijos cuando uno de los dogmas de la democracia es la completa abolición de quintas y matrículas de mar”⁶³⁹.

Al següent número criticaven el militarisme dels Estats i el poder dels rics sobre els pobres:

“Como saben ya nuestros lectores, nosotros los obreros somos enemigos de los ejércitos permanentes, único apoyo de los tiranos de la sociedad actual... Tan injusta es la actual organización de la sociedad que es necesario que millones de hijos del pueblo se conviertan en verdugos de los mismos que de su sudor y sangre compran los cañones y fusiles que sirven para ametrallarles y fusilarles... Necesitan ejércitos y apelan a las quintas. ¿Sabeis que es una quinta? Un robo de sangre del pueblo, mucho más que el fraude del dinero. La quinta es un privilegio del rico contra el pobre... Esto es la justicia de las clases privilegiadas, de esa gente que vive del fruto de nuestro trabajo, que necesitan el trabajador, como un hambriento un pedazo de pan, y sin embargo le insultan y les escupen al rostro”⁶⁴⁰.

⁶³⁴ *El Juez de Paz*, 20-04-1869.

⁶³⁵ Per exemple a l'Ajuntament de Palma no li fou fàcil recaptar els diners de totes les famílies. El *Diario de Palma* se'n feia ressò d'aquell problema: “según parece la recaudación de la derrama impuesta para la redención de quintos presenta sus dificultades en la cobranza, sin embargo muchas personas han satisfecho ya su cuota con la mejor voluntad y patriotismo. Desearíamos que todos se convenciesen de la utilidad de este pequeño sacrificio, para que de vez en cuando pudiese nuestro Ayuntamiento salir airoso en su empresa como ha sucedido en las capitales del continente. De otro modo la cuestión de quintas será interminable”. A *Diario de Palma*, 23-06-1869.

⁶³⁶ AMP, Arxiu Històric 2155/2, actes municipals, 15-04-1869.

⁶³⁷ *Diario de Palma*, 4-05-1869.

⁶³⁸ *El Juez de Paz*, 20-04-1869.

⁶³⁹ *El Obrero*, 24-02-1870.

⁶⁴⁰ *El Obrero*, 3-03-1870.

I recordem que dia 3 d'abril de 1870 el Centre Federal de Societats Obreres amb el suport de l'Escola Democràtica Federal i el Casino Republicà organitzà la major manifestació contra les quintes a Mallorca que aglutinà tots els obrers i obreres.

A banda de la lluita al carrer, els republicans que governaven ajuntaments com el de Palma feren un gran esforç per redimir als soldats quintats. El batlle Rafel Manera i l'equip de govern republicà ideà un pla per redimir els soldats i ho féu amb un ajuntament que patia molts problemes econòmics. Els mossos havien de fer un petit sacrifici econòmic i així veure's lliures de participar en la guerra. Aleshores es creà un registre on tots els mossos s'havia d'apuntar, tots aquells que no ho fessin s'entendria que ho feien perquè no volien redimir-se. El batlle Rafel Manera ho decretà a través d'un comunicat el 9 d'abril de 1870⁶⁴¹. Dues terceres parts havien de ser assolides pels quintos i una tercera part havia de ser satisfeta per l'Ajuntament⁶⁴². Després de la publicació per part de l'Ajuntament de Palma del decret el setmanari *El Obrero* elogiava la mesura del govern municipal i deia el següent:

“Laudable, muy laudable es la idea del Ayuntamiento Popular de Palma y muy humanitarios resultados producirá entre los mozos... No dudamos un momento que todos los obreros, acudirán presurosos a formar parte de una asociación, la que sin duda redimirá de la suerte de soldado. Nosotros somos enemigos irreconciliables de las quintas, de esa despótica ley que arranca los mejores brazos de la agricultura y a la industria... Las Islas Baleares, es la única que ha podido prologar esta operación un mes, a fin de reunir los recursos suficientes para redimir a los mozos que sean llamados a las armas... Pero aunque sucediera lo mencionado anteriormente los obreros no deben desmayar; acudan todos a la mayor brevedad posibles en la Casa Consistorial a inscribirse en la lista de socios: porque el triunfo es seguro; aunque opongán todos los explotadores”⁶⁴³.

En total foren 284 els mossos que s'havien inscrit a les llistes de l'Ajuntament popular⁶⁴⁴. Però les coses no foren tan fàcils, sembla que l'abril de 1870 no s'havien satisfet les dues terceres parts de la quantitat necessària per la redempció que era exactament la que havien d'aportar els mossos⁶⁴⁵.

A l'abril de 1871, la qüestió de les quintes tornà a sortir a la llum. A principis de maig s'efectuà el sorteig de quintes en major ordre⁶⁴⁶. També amb la mirada posada a poder redimir els soldats es convocà una reunió amb els pares dels mossos al Casino Artístic Industrial, fent-li saber que si contribuïssin en el pagament de dues terceres parts de la quantitat necessària, l'Ajuntament de

⁶⁴¹ *El Obrero*, 14-04-1870.

⁶⁴² Es creà també una comissió per establir el màxim i el mínim de les quantitats que havia d'aportar cada quinto, després aquests haurien d'aportar la quantitat corresponent, el qui no ho fes s'entendria que era perquè renunciava a la redempció i seria esborrat del registre. Per fer-ho realitat s'havia anomenat una comissió especial composta pels regidors Vidal, Oliver, Mestres, Rosselló i Miralles. AMP, Arxiu Històric, actes municipals, 8-04-1870.

⁶⁴³ *El Obrero*, 14-04-1870.

⁶⁴⁴ *El Obrero*, 14-04-1870.

⁶⁴⁵ AMP, Arxiu Històric, actes municipals, 22-04-1870.

⁶⁴⁶ *Diario de Palma*, 1-05-1871.

Palma podria cobrir la resta. A més com hem vist es feien actes com funcions benèfiques, corregudes de bous, rifes... Com a l'any anterior, l'Ajuntament anomenà un comissió encarregada de redimir els soldats composta aquell any per: Martorell, Gabriel Oliver, Estrada i Far⁶⁴⁷. Els tres últims republicans federals. Algun exemple de les quantitats que es recaptaven per redimir als soldats fou la recaptada per la Societat d'Enllumenat de Gas, els quals van cedir l'import de la quantitat de gas que es consumí durant una funció al Teatre Principal, també a benefici dels mossos⁶⁴⁸. Per la quinta de 1872 també es tractà de redimir als soldats. Aquest cop l'Ajuntament realitzà una proporció sobre la seva fortuna i benestar i també es nomenà una comissió especial⁶⁴⁹. Aquell 1872, el govern demanava 40.000 homes. El diari carlí –*La Honda Carlista*– ironitzava sobre aquest fet:

“Ya está aprobada la quinta. Así cumplen su palabra los que entraron a gobernar con el lema abajo las quintas. Consolemonos con saber que solo se piden 40 mil hombres. Cierito y con la seguridad de que esta quinta será la última por este año”⁶⁵⁰.

Finalment per Mallorca dels 2.139 mossos sortejables, ingressaren als servei militar 608⁶⁵¹. Les borses creades pels republicans serviren en petita part però evidentment no pogueren cobrir tot el jovent sortejable. Els carlins tornaven a burlar-se dels republicans, ara els culpaven d'haver permès la quinta d'aquell any i comentava que el diputat republicà federal Eusebi Pascual no hagués votat ni a favor ni en contra. La gent de *La Honda Carlista* dies després rectificà i digué que Pascual sí havia votat contra la contribució de sang a les Corts però així i tot el seguien culpant de no haver fet res per evitar la quinta⁶⁵². El novembre de 1872 es visqueren tumults, assalts, incidents, agitacions a tot l'Estat espanyol amb motiu de les quintes i es sentiren crits de *Viva la República*, *Abajo las quintas*. Es publicà un Bolletí Oficial Extraordinari sobre els succeïts d'aquesta província⁶⁵³ que com hem vist afectà a pobles com Algaida i altres. Algunes iniciatives per redimir els quintos de 1872 fou l'organitzada per l'Orfeó Republicà en el Teatre Principal de Palma. S'havia de posar en escena *Borrascas del corazón* i *Marinos en tierra*, a més havien de cantar els cors de l'Orfeó Republicà⁶⁵⁴.

El 1873 s'esperava la total abolició de les quintes. Era el juny i davant els fets els joves quintats organitzaren una manifestació. A principi de febrer de 1873, quan encara no s'havia proclamat la República, Joaquim Quetglas escrigué un article sobre l'abolició de quintes. Va fer una crítica al partit radical per no haver resolt el problema de les quintes i criticà que no s'hagués dut a

⁶⁴⁷ AMP, Arxiu Històric, actes municipals, 20-04-1871.

⁶⁴⁸ Se'ns diu que es recaptaren prop de cinc mil reals en la funció del Teatre Principal. A *Diario de Palma*, 6-05-1871.

⁶⁴⁹ En total es formaren vuit classes, la primera havia de satisfer 150 duros, la segona 110, la tercera 90, la quarta, 80, la quinta 75, la sisena 50, la setèma 40 i la vuitena 30. Inclús es pensà fer una capta general a Palma. AMP, Arxiu Històric, actes municipals, 16-02-1872.

⁶⁵⁰ *La Honda Carlista*, 26-10-1872.

⁶⁵¹ *Diario de Palma*, 17-11-1872

⁶⁵² *La Honda Carlista*, 23-11-1872

⁶⁵³ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 24-11-1872.

⁶⁵⁴ *El Iris del Pueblo*, 4-05-1872

terme la promesa d'abolir les quintes⁶⁵⁵. Però, tot i l'arribada de la República, el juny de 1873 arribà l'ordre de declarar els mossos útils de la reserva. No tots els ajuntaments compliren amb l'ordre decretada pel govern de la República i molts d'aquests ajuntaments es queixaren i protestaren contra l'abolició de quintes⁶⁵⁶. Com bé diuen els diaris aquell decret caigué malament i això provocà aldarulls a molts d'indrets⁶⁵⁷. Com cada any l'Ajuntament de Palma es formava una comissió que es reuní amb els mossos per tractar de lliurar-los del tribut de sang⁶⁵⁸. Sembla que foren molts els mossos que fugiren de l'illa per lliurar-se del servei militar, el juny havien emigrat molts mossos i a principi de setembre també havien marxat molts mossos en direcció a l'estranger⁶⁵⁹.

Com ja hem fet esment, a principi de setembre de 1873 s'organitzà una gran manifestació demanant els compliment de la promesa de suprimir les quintes. Però de poca cosa serví, perquè el decret continuà en marxa i el novembre de 1873 més de 800 mossos ingressaren a la caixa corresponent al contingent de Balears⁶⁶⁰. Hem vist com any rere any havia augmentat també la xifra de mossos que havien de participar a les quintes, cosa que denota les dificultats per suprimir les quintes en un país que tenia molts conflictes oberts com el de Cuba, la guerra carlina o les insurreccions cantonalistes. Motiu pel qual un cop proclamada la República els fou molt difícil posar punt i final als sistema de quintes. Amb la Restauració borbònica els republicans federals passaren anys desorganitzats. A partir de la dècada dels 80 la lluita per l'abolició de les quintes deixà de ser una de les grans demandes del partit federal. Isabel Peñarrubia diu que anys més tard els regionalistes tornarien a oposar-se al servei militar obligatori contractat, i quan l'any 1903 el govern Maura projectava declarar el servei militar obligatori, suprimint l'antiga redempció en metàl·lic i la substitució, foren els republicans de la Unió Republicana els qui s'hi oposaren argumentant que els únics que farien el servei a la seva regió, d'aquesta manera, serien els rics i que com a privilegiats que eren només anirien als quaters a estones⁶⁶¹.

L'organització d'una milícia o cos de voluntaris. Una altra manera d'entendre els exèrcits.

Els republicans federals, un cop ocuparen les institucions, s'afanyaren en organitzar una milícia ciutadana. La creença en la milícia ciutadana tenia les arrels en períodes com el Bienni

⁶⁵⁵ En aquest sentit, Quetglas parlava que el 1855 el general Espartero ja havia promès que aquell any seria la darrera quinta i que des de l'arribada de la Revolució de 1868 no s'havia complit la promesa i aquell 1872 governaven els radicals qui ho havien promès però la supressió no arribava. A *El Iris del Pueblo*, 4-02-1872

⁶⁵⁶ *Diario de Palma*, 18-06-1873

⁶⁵⁷ "Parece que reina una agitación bastante regular en los pueblos de la isla con motivo de la quinta de este año y hasta se dice que han emigrado mozos. Veremos el desenlace que va a tener este asunto, después del chasco que se ha llevado mucha gente ignorante que creía que no se obligaría jamás a nadie al servicio de las armas". A *Diario de Palma*, 25-06-1873.

⁶⁵⁸ El juliol de 1873 es formalitzà una reunió amb els mossos a l'ex convent de la Mercè i s'anomenà una comissió formada per Jaume Ripoll, Francesc Martí, Vicenç Mulet, Jaume Guiscafre, Joan González, Antoni Estarelles i Gabriel Oliver. *El Cantón Balear*, 13-07-1873.

⁶⁵⁹ *Diario de Palma*, 2-09-1873.

⁶⁶⁰ *Diario de Palma*, 4-11-1873.

⁶⁶¹ PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 1980, p.171.

Progressista (1854-1856) on els demòcrates ja hi participaren formant part dels batallons i en foren impulsors. Després de *La Gloriosa* es formà una milícia que fou ben activa i estigué molt vinculada al republicanisme que en gran mesura en fou l'impulsor juntament amb els monàrquics demòcrates. Des de inicis de la Revolució de Setembre el primer que feren les milícies fou demanar armament. Aquesta milícia es féu efectiva l'octubre de 1868⁶⁶², però a mitjans de novembre de 1868 l'Ajuntament de Palma encara discutia sobre el projecte de la Milícia Ciutadana⁶⁶³. A finals de mes de novembre es començaren allistar homes i segons els diaris eren 220 els individus que ho havien fet⁶⁶⁴. L'estiu de 1869 es destapà una conspiració carlista a Palma i uns 500 homes de la milícia van custodiar la ciutat davant el perill d'una revolta⁶⁶⁵. El gener de 1869 havien resultat elegits Miquel Quetglas –com a primer comandant–, Antoni Arrom –com a segon comandant– i com a capitans Antoni Salas, Miquel Antich i Miquel Trian. Els regidors també havien de fer part de la milícia, així formaren la taula de regidors: Vidal, Anckerman, Estrada, Siquier i Oliver –tots ells designats per l'Ajuntament. La primera remesa d'armes fou d'un centenar de carrabines que eren propietat de l'Ajuntament de Palma⁶⁶⁶. La gran majoria d'ells d'idees republicanes i membres del Comitè Municipal Federal de Palma. Al llarg de l'estiu de 1869 s'estigué a l'aguait del què ocorria a Catalunya i els republicans mallorquins aprofitaren per demanar al Capità General armament, aquest s'havia compromès a parlar amb el Ministeri de Guerra per aconseguir-ne. El republicà, Ignasi Vidal exposà que seria convenient que el batlle convidés al tots els liberals a allistar-se a la Milícia Ciutadana un cop aquesta s'armés⁶⁶⁷. Tot i els esforços per muntar una milícia aquesta s'hagué de desfer aquell mateix 1869. Sembla que els únics que hi confiaven fermament eren els republicans. Agreujaren els motius per no armar la milícia els fets succeïts a Catalunya on s'havien viscut insurreccions federals en motiu d'haver-se declarat la Constitució sota la forma monàrquica.

Un cop proclamada la Primera República, des de les files republicanes, ja es treballà en organitzar un altre cop un cos de voluntaris. La milícia de Voluntaris de la República quedà organitzada el març de 1873. El primer comandant dels Voluntaris de la República fou Rafel Manera Serra, el segon comandant Antoni Villalonga i com a capitans es nomenà a Ignasi Vidal Bennassar, Antoni Marroig Bonet, Antoni Salas Palmer, Joan Pericàs Sastre, Pere Joan Borràs, Jaume Far Castelló, Antoni Company, Gabriel Pérez Ros⁶⁶⁸. La majoria d'ells republicans. Es van recuperar les velles banderes i estendards de la Milícia Nacional del Bienni Progressista

⁶⁶² AMP, Arxiu Històric, actes municipals, 2155/1, 23-10-1868.

⁶⁶³ *Diario de Palma*, 16-11-1868.

⁶⁶⁴ *Diario de Palma*, 26-11-1868.

⁶⁶⁵ Tingueren una gran implicació en aturar els plans conspiratius dels carlins el Comitè Interí Republicà de l'Estat Balear i el Comandant de Voluntaris de la Llibertat que immediatament van oferir la seva ajuda per fer front als greus successos.

⁶⁶⁶ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V, 3-01-1869.

⁶⁶⁷ AMP, Arxiu Històric 2155/2, actes municipals, 11-08-1869.

⁶⁶⁸ *El Iris del Pueblo*, 7-03-1873.

(1854-1856)⁶⁶⁹. El 1873 feren front al problema de les quintes. El setembre de 1873 hi hagué una gran manifestació en contra de les quintes organitzada pels intransigents i els Voluntaris de la República hagueren d'actuar i vigilar la ciutat. També estigueren a l'aguait d'una possible incursió d'una flota procedent del Cantó de Cartagena durant l'octubre de 1873. A més d'organitzar-se a Palma, també s'intentà organitzar en altres localitats mallorquines. Per exemple, a Pollença el Comitè Republicà Federal de Pollença va acudir a l'autoritat municipal per tal de que procurés aviat l'armament a la milícia ciutadana⁶⁷⁰. El 1873 també es comentava que davant les amenaces d'alteració de l'ordre públic en motiu del judici d'exempció per la reserva seria útil que es repartissin armes entre els Voluntaris de la República de Felanitx⁶⁷¹.

En realitat, l'organització d'una Milícia Ciutadana significava la minimització dels exèrcits i l'enteniment que els cossos de seguretat de l'Estat fossin de voluntaris i no forçosos. A Mallorca no es cansaren de demanar armes per la Milícia Nacional de 1869, milícia que finalment fou desarmada a causa dels successos de la insurrecció catalana. El 1873 aprofitant la conjuntura de la República es tornà a organitzar un cos de Voluntaris de la República⁶⁷². A finals d'abril de 1873 tingué lloc al Saló de Cents de la Casa Consistorial de Palma i sota la presidència del batlle l'elecció dels capitans de la quarta i setèima companyia dels Voluntaris de la República – que es trobaven en mal estat de salut- i s'elegí a Sbert Jaume per la quarta companyia i a Antoni Sureda Ferrà per la setèima⁶⁷³. També foren substituïts Rafel Manera i Antoni Villalonga primer i segon comandant del Batalló de Voluntaris de la República, ja que havien estat elegits diputats a Madrid. L'Ajuntament nomenà a Antoni Marroig com a primer i a Ignasi Vidal com a segon⁶⁷⁴.

Podem parlar d'èxit de la milícia, ja que a inicis de març ja contaven amb vuit companyies de Voluntaris de la República, on hi havia un total de 800 allistats. Tot seguit s'havien de reunir les companyies per elegir tinents, subtinents i sergents tal com ordenava la llei i es deia que el batlle entregaria 76 terceroles⁶⁷⁵. El portaveu dels carlins –*El Tradicional*- parlava de que eren 700 els voluntaris que s'havien inscrit a la batllia de Palma⁶⁷⁶. A l'abril la milícia de voluntaris ja estava prou consolidada, *La Trompeta* parlava que els Voluntaris de la República estaven fent grans progressos en el maneig de les armes i en altres exercicis militars⁶⁷⁷. El maig s'organitzà un

⁶⁶⁹ Fou el Capità General qui reclamà la bandera que va pertànyer al batalló de la Milícia Nacional i que estava dipositada a la sala d'armes. Ja a l'abril l'autoritat municipal va entregar dues banderes i un estendard de la Milícia Nacional del Bienni Progressista juntament amb 22 carrabines. A *Diario de Palma* de dia 31-03-1873 i 5-04-1873.

⁶⁷⁰ *Diario de Palma*, 16-09-1869.

⁶⁷¹ *El Iris del Pueblo*, 23-06-1873.

⁶⁷² A Menorca també es formà un cos de Voluntaris de la República a Maó. El seu batlle -Francesc d'Asís Pons- aconseguí armes per tal de formar la pròpia Milícia de la ciutat de Maó aquell 1873.

⁶⁷³ *La Trompeta*, 20-04-1873.

⁶⁷⁴ AMP, Arxiu Històric 2156/3, actes municipals, 30-04-1873.

⁶⁷⁵ *El Iris del Pueblo*, 11-03-1873.

⁶⁷⁶ *El Tradicional*, 12-03-1873.

⁶⁷⁷ *La Trompeta*, 20-04-1873. Cada nit els Voluntaris de la República feien pràctiques a la murada de la part de Llevant coneguda amb el nom de Bastió de Sant Jeroni. A més també es feia pràctica de tir al blanc als afores de Palma, al Coll d'en Rabassa i en es Molinar. Sobre aquesta experiència, es diu que fou notable el gran nombre de blancs que van fer, i això demostrava la bona instrucció en el maneig de l'armes que posseïen. A l'esplanada de es

batalló de voluntaris francs de Mallorca, conegut com el número 35 i s'hi allistaren un centenar d'homes⁶⁷⁸. A mitjans maig de 1873 alguns voluntaris embarcaren direcció València i molts d'ells eren eivissencs⁶⁷⁹. També el 1873 a Palma es formà un batalló infantil de Voluntaris de la República que rebia certa instrucció militar⁶⁸⁰.

A finals de juny es visqué un petit incident al carrer Sindicat, fou en motiu d'haver-se col·locat al balcó d'una casa un ninot que representava a un Voluntari de la República. Alguns republicans van creure que allò significava un insult al seu partit i l'arrabassaren d'allà i el dugueren a la plaça de Cort. Van acudir al carrer Sindicat els batlles de barri, Voluntaris de la República armats i els serenos, al cap de poc tot quedà pacificat⁶⁸¹. Dies abans ja hi havia hagut crítiques per part dels republicans intransigents cap a tots aquells Voluntaris de la República que havien participat en la processó del Corpus entenent que els Voluntaris no havien de participar en un acte religiós⁶⁸². Potser foren els intransigents amb l'objectiu de ridiculitzar més a la milícia, però el que és segur és que aquell acte ajudà a desprestigiar-la. Ara bé, tot i aquests petits incidents, el juliol de 1873, els Voluntaris de la República quedaren organitzats en vuit companyies i sobrepassaven els 800 allistats. Es comentava que breument s'havien de reunir les companyies per l'elecció de tinentes, subtinentes i sergents tal com manava la llei. A més, es comentava que serien entregades al batlle 76 terceroles que existien al parc i es comentava que l'autoritat no descansava ni un moment en la gestió d'obtenir armament pels Voluntaris de la República⁶⁸³. L'ambient que es respirava a la ciutat de Palma no era positiu, feia poc que s'havia realitzat el sorteig de les quintes i per tant la promesa de suprimir-les no s'havia realitzat ni durant el govern de la República. Per això els Voluntaris de la República restaren a l'aguait aquells dies per si estellava algun motí. Van ocupar les terrasses de l'església de Sant Francesc armats i amb la bandera⁶⁸⁴. Davant la situació de crispació ocasionada per les quintes, hi hagué diferents persones alienes al partit republicà que sol·licitaren l'ingrés a la Milícia de Voluntaris amb l'objecte de contribuir a la conservació de l'ordre a la ciutat però la idea finalment no es dugué a terme⁶⁸⁵. El 3 de setembre de 1873 tingué lloc la gran manifestació contra les quintes organitzada pels intransigents mallorquins. Davant la possibilitat d'incidents respecte a la manifestació, la nit del 4 de setembre algunes forces de Voluntaris de la República continuaren

Molinar feren diverses descàrregues tancades, particularment la primera companyia. Es feien entrenaments normalment als afores de la ciutat, un dels altres indrets on anaren a practicar el maneig de les armes fou als afores de la Porta de Jesús. També pel juny s'entrenaren al Castell de Sant Carles amb la finalitat de passar un dia al camp i al mateix temps exercitar el maneig de l'arma. A Sant Carles també s'aprofità per realitzar un simulacre.

⁶⁷⁸ *El Isleño*, 10-05-1873.

⁶⁷⁹ *El Isleño*, 23-05-1873.

⁶⁸⁰ PEÑARRUBIA, I.; *Op. cit.*, 2005, p.31.

⁶⁸¹ Això era el que deia la crònica: "anoche hubo un pequeño alboroto en la calle del sindicato con motivo de haberse colocado en el balcón de una casa un monigote que representó un voluntario de la república. Algunos republicanos creyendo ver en aquel monigote un insulto a su partido, lo arrancaron de allí y lo llevaron a la plaza de Cort. Acudieron a la calle del sindicato alcaldes de barrio, voluntarios de la república armados y serenos y al cabo de corto rato quedó todo paciguado continuando pacíficamente la fiesta. A LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 26-07-1873.

⁶⁸² *Diario de Palma*, 19-06-1873.

⁶⁸³ *El Iris del Pueblo*, 11-07-1873.

⁶⁸⁴ *Diario de Palma*, 2-07-1873.

⁶⁸⁵ *Diario de Palma*, 24-07-1873.

patrullant per les places i carrers de Palma⁶⁸⁶. Un altre dels moments difícils fou davant el perill d'arribada de flotes del Cantó de Cartagena. A l'octubre de 1873 els Voluntaris de la República es reuniren a l'oratori de Montesión sota el comandament del republicà federal Antoni Villalonga⁶⁸⁷. A l'octubre es visqueren certs dies d'alarma. Era batlle popular per aquell temps Antoni Marroig⁶⁸⁸. En motiu de l'alerta, els Voluntaris de la República dies després practicaven exercicis de foc a l'esplanada de Molinar de Llevant⁶⁸⁹. Passada l'alarma, la batllia publicà un document donant les gràcies als Voluntaris de la República pel servei donat durant els dies d'alarma viscuts a la capital. En aquest document també s'estampaven els noms de les persones que espontàniament es presentaren a la batllia per oferir els seus serveis. *El Iris del Pueblo* comentava: “no podemos menos de aplaudir al alcalde popular C. Antonio Marroig el laudable pensamiento que le ha guiado con la publicación del citado bando”⁶⁹⁰. A final d'any, *El Iris del Pueblo*, comentava que estaven prou avançats els treballs per la formació de batallons de la Milícia Nacional de la província de Balears⁶⁹¹. Sembla que la Milícia de Voluntaris quedà dissolta a principis de 1874, tot i alguns intents realitzats durant la primavera de 1874⁶⁹².

Allò cert és que la Milícia Ciutadana girà entorn a l'òrbita dels republicans legalistes i no pas del federalisme intransigent. Els federals intransigents castigaren les actuacions dels Voluntaris de la República, per una banda la seva participació en la festivitat religiosa del Corpus i per altra banda la seva entrega en la salvaguarda de la ciutat de les tropes insurgents del Cantó de Cartagena. En quan a la base social a la que pertanyien els cossos voluntaris, majoritàriament tots ells provenien de les classes populars. En els registres d'allistats es pot observar la procedència social d'aquest grup, si bé els càrrecs de capitans i sergents estaven dirigits per líders republicans i regidors republicans del moment procedent de la burgesia palmesana⁶⁹³. A més molts d'ells havien participat durant el Bienni Progressista en la formació de la Milícia Nacional Voluntària de 1856. Era el cas de Ignasi Vidal, Pere Josep Gelabert i Antoni Marroig. Tots ells republicans que havien estat elegits per les seves respectives companyies⁶⁹⁴.

⁶⁸⁶ *Diario de Palma*, 5-09-1873.

⁶⁸⁷ *El Iris del Pueblo*, 11-10-1873.

⁶⁸⁸ Aquesta era la crònica que feia el *Diario de Palma*: “ayer cundió de nuevo la voz que habían de venir las fragatas insurrectas. Nosotros creemos que estos rumores son infundados, si bien se han hecho preparativos militares para resistir un ataque. El castillo de San Carlos está otra vez ocupado por una fuerza de artillería al mando de un teniente. En este fuerte hay preparados cuatro morteros y un numero regular de cañones, con las municiones necesarias. Los Voluntarios de la República fueron ayer avisados para reunirse hoy a la una y media de la tarde”. A *Diario de Palma*, 19-10-1873.

⁶⁸⁹ *Diario de Palma*, 21-10-1873.

⁶⁹⁰ *El Iris del Pueblo*, 16-10-1873.

⁶⁹¹ *El Iris del Pueblo*, 19-12-1873.

⁶⁹² “El Ayuntamiento cumpliendo una orden del Gobernador de la Provincia se ocupa de organizar la Milicia Nacional Local de Palma. Según parece la fuerza de esta capital constará de 9 batallones que se distribuirán por distritos y barrios, todo conforme la ley de 2 de setiembre último y reglamento de 16 de noviembre dictadas ambas disposiciones con arreglo a las ordenanzas de 1822”. A *Diario de Palma*, 13-05-1874.

⁶⁹³ A l'Arxiu Municipal de Palma es conserven les llistes de voluntaris dels set districtes de la ciutat i es veu clarament l'alta participació de les classes populars en el cos de voluntaris de la República.

⁶⁹⁴ AMP, Fons Pons, 403/21. *Milicia Nacional Voluntaria de Infanteria. Año 1856*.

2.3. La proclamació de la Federal el 1873 i la insurrecció cantonal

El juny de 1873 arribà la proclamació de la República federal. La constitució d'una república federal s'havia estat reivindicant des de l'11 de febrer. A Palma en motiu de la proclamació de la Federal es féu una gran celebració. El batlle republicà Gabriel Oliver es va dirigir al balcó de l'Ajuntament i llançà algunes eloqüents frases recomenant l'ordre i la unió sota la bandera republicana i la firmesa per garantir els principis democràtics, acabà amb un visca la República Democràtica Federal. Un altre dels més significats republicans, Antoni Marroig, va continuar els discursos davant una immensa concurrència formada per les masses populars i no hi faltà el batalló de Volutaris de la República⁶⁹⁵. A més a molts pobles tingueren lloc manifestacions en favor de la República Federal i les celebracions, un cop es proclamà la Federal, eren contínues. Aquestes manifestacions s'ompliren de símbols i ritus republicans on tampoc hi faltava la música com element festiu i identitari. En el capítol tercer hi trobarem descripcions d'aquests ambients festius.

Dins el republicanisme mallorquí el reclam de la república federal fou el més estès. Les diferents tendències sorgides en el si del partit tot i les divergències tenien clar que la república havia de ser federal. No hi hagué cabuda dins el republicanisme mallorquí pels republicans unitaris. L'anticentralisme era un element ben sòlid entre els republicans mallorquins i la república unitària que predicaven homes com Emilio Castelar no hi tenia gairebé presència a una illa que demandava en fermor la descentralització del poder.

2.3.1 Les tendències: benèvolos i intransigents

Les primeres bregues començaren el 1871, moment en el qual intransigents com l'advocat Josep Estades Coll a la Diputació Provincial vetà als seus companys republicans i provocà un gran enrenou per haver donat l'acta de diputat a un conservador. La fracció intransigent comptava per aquell temps amb una societat –La Verdad Republicana– però mai gaudí a Mallorca d'un fort pes. Les divergències s'intensificaren just després de la proclamació de la República. A partir de 1872 els intransigents estaven organitzats entorn de la societat mutual El Auxilio Federal. El 1873 signaren un document fals sobre la formació d'un nou comitè provincial i provocaren un gran enrenou dintre del partit⁶⁹⁶. A Mallorca, en aquells moments,

⁶⁹⁵ *El Iris del Pueblo*, 9-06-1873.

⁶⁹⁶ El Auxilio Federal havia convocat als comitès locals per tractar el tema de les eleccions a Corts i convocà reunió pel dia 30. En el moment en què el Comitè Provincial que era l'organitzador se'n adonà començaren les discussions. El Auxilio havia manat a totes les comissions republicanes dels pobles una invitació per organitzar els treballs electorals de les pròximes eleccions a Corts a mode de manifestació i reunió pública pel dia 30. Les comissions dels pobles enviaren una carta al Comitè provincial, molts dels signants del documents no en sabien res. El Comitè provincial digué que no escoltessin cap veu que no fos la seva i esmentava que l'organització i demés treballs electorals per les pròximes eleccions havien de córrer a càrrec del comitè provincial exclusivament. Signaven: Ignasi Vidal Bennàssar, Joaquim Quetglas, Gabriel Oliver, Antoni Marroig, Lluís Terrades, Antoni Villalonga, Miquel Valls, Guillem Morro, Nicolau Company, Rafel Manera i Faust Malbertí. Mentre que el document fals de El Auxilio Federal venia signat per: Miquel Fornés, Joan Pericás, Josep Vilar, Lluç Tortella, Fèlix Mateu, Francesc Ramírez, Gabriel Gil, Pascual Torrens, Jaume Alemany, Manuel Bonet, Antoni Garau, Antoni Villalonga i Faust Fuster en data

els intransigents estaven representants pels homes del setmanari *El Cantón Balear* (1873-1874) i la societat El Auxilio Federal (1872-1874). Al llarg del Sexenni Democràtic foren criticats per aliar-se amb els carlins i els internacionals. Després del trencament de les relacions amb els benèvolos a causa de les tensions provocades per l'organització del nou comitè provincial, a finals de març de 1873, els federals purs presentaren el seu programa que venia signat pels següents personatges: Miquel Fornés, Josep Vilar, Fèlix Mateu, Francesc Ramírez, Gabriel Gil, Pascual Torrens, Jaume Alemany, Manuel Bonet, Faust Fuster, Bartomeu Riera en data del 30 de març de 1873. El programa es componia de 9 punts⁶⁹⁷. Tenien tota una proposta anticentralista i en defensa del municipalisme i la construcció d'unes estructures polítiques, administratives i judicials de tipus federal on la Diputació o Cantó havia de tenir un important paper, així com també el poble que mitjançant el sufragi universal podia opinar i participar en la política o en casos com els de justícia a través dels jurats populars, etc. on el poble hi tenia un paper actiu en la política.

Tot i que no tingueren tant de suport com els benèvolos, comptaren amb la seva pròpia base. Els intransigents pogueren tirar endavant un setmanari, *El Cantón Balear* i tal com informen les seves pàgines, aquest es nodria d'un bon grapat de simpatitzants. Alguns d'ells eren: Antoni Sabrafrem, Josep Vilar, Joan Santandreu, Gabriel Gil, Fèlix Mateu, Bartomeu Villalonga, Francesc Ramírez, Cristòfol Palent, Joan Sastre, Jaume Alemany⁶⁹⁸. Tenien relacions amb la resta d'intransigents. A l'estiu de 1873 uns quants intransigents mallorquins viatjaren a Madrid. Informava d'aquest viatge *La Trompeta*: els ciutadans Ramírez, Mateu i altres tres de la seva calanya, persones totes molt conegudes, han sortit cap a Madrid acompanyades de mil homes comissionats pel nombrós partit intransigent d'aquestes illes per demanar al govern segons de públic se diu la destitució del ciutadà Pascual i de tots els funcionaris republicans. *La Trompeta* ironitzava sobre la nombrosa quota de militància que tenien els intransigents i finalitzava dient: "esperem que a la tornada portin una bandera turca per hissar-la en el Castell de Bellver en senyal de triomf. Pobres intransigents"⁶⁹⁹. Potser havien participat en la reunió que tingué lloc el 30 de juny de 1873 on els intransigents celebraren un míting en el teatre Circo de Madrid al qual hi assistiren uns 6.000 federals, que aprovaren per unanimitat la més absoluta oposició i intransigència per tots els governs que funcionen en nom de la institució monàrquica⁷⁰⁰.

Els intransigents mallorquins comptaren amb el suport de personalitats del món de la lluita republicana. A més del viatge a Mallorca de Mina Puccinelli -havia participant al costat de Garibaldi i el 1873 féu una conferència a Palma-, un altre dels homes que escriviren articles i

del 2 de març de 1873. Una de les persones que es queixaren en veure el seu nom era Antoni Villalonga Pérez. A través d'aquesta notícia podem conèixer els individus que estaven dins una tendència i els que estaven a l'altre. A més de Villalonga, no participava dins el sector intransigent Joan Pericás i Lluç Tortella. La resta d'homes que el 2 de març publicaren un fals document eren els federals purs. *El Iris del Pueblo*, 29-03-1873.

⁶⁹⁷ Descrit en el capítol setè dedicat al federalisme. *El Cantón Balear*, 3-04-1873.

⁶⁹⁸ *El Cantón Balear*, 6-07-1873.

⁶⁹⁹ *La Trompeta*, 20-07-1873.

⁷⁰⁰ JUTGLAR, A.: *Op. cit.*, 1975, Vol. I, p.453.

estigué en contacte amb els mallorquins fou Ubaldo Romero Quiñones⁷⁰¹. L'abril de 1873, Ubaldo Romero Quiñones, envià des de Ponferrada (Lleó) una salutació fraternal a tots els membres de El Auxilio Federal i en particular a la comissió organitzadora de El Auxilio Federal a qui felicitava⁷⁰². Abans havia col·laborat amb *El Iris del Pueblo* i també s'havia publicat dintre del diari alguna novel·la de Quiñones, la titulada *Tipos de Alcolea*. Com altres, ara Quiñones s'emmarcava dins la intransigència i era un dels propagandistes més populars amb els quals comptava el republicanisme intransigent mallorquí. Després del Sexenni mantingué una forta amistat amb un dels homes de la intransigència mallorquina –Fèlix Mateu Domeray– amb qui treballà donant-li suport en la seva societat mutualista i cooperativista de la Unió Obrera Balear creada el 1881. Un altre dels propagandistes més recomanats i publicitats en els seus diaris era Roque Barcia que fins i tot es presentà el 1871 pel districte de Palma en les eleccions generals. Roque Barcia havia tengut relacions des de la dècada dels seixanta amb els republicans mallorquins.

Els intransigents mallorquins arribaren a tenir nombrosos presos polítics. El novembre de 1873 els intransigents visitaren la presó on hi tenien amics i correligionaris i denunciaren les males condicions de vida de la presó on entrava el fred per les finestres rompudes⁷⁰³. Després de la manifestació del mes de setembre contra les quintes, organitzada per El Auxilio Federal sota el lema de *Cumplase lo prometido, no más quintas* foren tancats a la presó 12 intransigents. Pel desembre de 1873 se seguia tractant el cas de la manifestació del setembre contra les quintes. El governador civil denuncià per causa criminal a Fèlix Mateu –director de *El Cantón Balear*– per tres articles contra les quintes. Havia estat elevada al plenari i qualificat el fet pel fiscal de l'Audiència de calúnnia contra l'alcalde d'aquesta ciutat (de 6 mesos i un dia a 4 anys i dos mesos de presó correccional i multa de 500 a 5.000 pessetes i de rebel·lió de 12 anys de reclusió a mort). L'altra causa que per igual denúncia se seguia contra Josep Estade Coll i altres moltes persones en motiu de la manifestació que feren els quintos el dia 3 de setembre, encara estava en sumari, però segons es deia constava ja de més de 600 folis, sense contar els rams separats, se duïen invertides de 9 a 10.000 pessetes en costos i s'havia practicat un embargament a 14 processats, entre ells al senyor Estade, de 750 pessetes a cada un. Hi havia una altra tercera causa contra la societat El Auxilio Federal, feta per denúncia del Governador Civil. A causa de les denúncies i per tant de les dimissions presentades faltava més d'una tercera part dels regidors de l'Ajuntament de Palma i s'informava que aquests últims dies havia formulat la seva dimissió el regidor Martí Frau Oliver⁷⁰⁴ –aquest fou membre de la lògia Primera Luz (1873) i fou més endavant mestre venerable de la lògia Fraternidad de Lluçmajor⁷⁰⁵. El cantonalistes mallorquins foren durament perseguits i a finals de 1873 molts conegueren la presó. Ells

⁷⁰¹ Aquest escriurà a la dècada dels 80 al setmanari de la Unió Obrera Balear i també en una novel·la d'aquest hi ha un pròleg del seu amic mallorquí, Fèlix Mateu Domeray.

⁷⁰² *El Cantón Balear*, 17-04-1873.

⁷⁰³ *El Cantón Balear*, 23-11-1873.

⁷⁰⁴ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 5-12-1873.

⁷⁰⁵ SANLLORENTE, F.: *Op. cit.*, 1999, p.49.

mateixos ho exposaven així: la gent de *El Canton Balear*, adverteix que els vertaders republicans intransigents són els homes del Comitè Cantonalista de Balears, el d'Auxilio Federal i el de *El Cantón Balear*, tots ells avui perseguits, presos i processats pels miserables dèspotes que tremolen davant el pròxim inevitable triomf⁷⁰⁶. Sobre aquest Comitè Cantonalista de Balears, quan la societat Auxilio Federal quedà suspesa per ordre del Governador Civil on estava instal·lat el Comitè, es pregà als correligionaris del Comitè que dirigissin la correspondència al president a l'adreça carrer del Vidre, número 29⁷⁰⁷. Per tant el president sabem que residia al carrer Vidre i en motiu de il·legalitat la correspondència s'havia de fer arribar a aquest domicili particular, que precisament era el domicili de Fèlix Mateu Domeray, el director de *El Cantón Balear* i una de les futures ànimes de la societat Unió Obrera Balear. Anteriorment Fèlix Mateu havia estat reduït a presó per ser un dels instigadors de la manifestació contra les quintes del setembre i se l'acusà en motiu de la publicació d'uns articles a *El Cantón Balear*, també havia conegut la presó en una manifestació viscuda al poble d'Inca (1870). Però l'ambient de repressió contra els intransigents mallorquins s'intensificà a partir d'octubre amb el rumor de l'arribada de tropes insurrectes procedents del Cantó de Cartagena, així que no només fou Fèlix Mateu el qui patí presó. El gener de 1874 fou detingut Bonet, conegut com a membre del partit republicà intransigent⁷⁰⁸. A mitjans gener de 1874 es celebrà el judici per delictes d'impremta al director de *El Cantón Balear*. Aquest fou absolt i el defensà, el mateix intransigent, Josep Estade Coll. La vista sofrí molt de retràs amb motiu de certa declaració que s'havia sol·licitat de part del governador –el benèvol- Eusebi Pascual Orrios⁷⁰⁹.

Mentre que en relació amb Catalunya, la gent de l'entorn de *El Cantón Balear* estava en contacte permanent amb el grup del diari *El Estado Catalán*. Aquest arribava a Palma i també entre les pàgines de *El Cantón Balear* trobem inserits textos d'aquest diari federal o bé obres del seu director, Valentí Almirall⁷¹⁰. Una de les obres publicades era *Idea exacta de la Federación* –obra d'Almirall- aquesta obra pren com a base les discussions que havien organitzat al Club dels Federalistes sobre les *Bases para la Constitución Federal de la nación española y para la del estado de Cataluña*, publicades a finals de 1868. Aquest era un opuscle més propagandístic que teòric, mentre que el nou treball sobre la transformació d'Espanya en una federació era més ampli i aprofundit, tot i que menys conegut que l'anterior, i en conseqüència, menys valorat. Finalitzà la seva redacció el 15 de setembre de 1869, tot i que no el publicaren fins a principis de 1870, perquè estava en premsa quan s'inicià la rebel·lió republicanofederal de 1869. Valentí Almirall el 1869 concebia la federació com una aliança de pobles lliures i sobirans que cedien part de la seva sobirania, entesa com a capacitat competencial, a través d'un pacte que es concretava en la constitució federal. Per a Almirall es podia transformar un Estat centralista,

⁷⁰⁶ *El Cantón Balear*, 1-01-1874.

⁷⁰⁷ *El Cantón Balear*, 9-11-1873.

⁷⁰⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 8-01-1874.

⁷⁰⁹ *Idem*, Vol. V. 15-01-1874.

⁷¹⁰ Com per exemple: *Idea exacta de la federación*. Aquesta obra s'anunciava al setmanari *El Canton Balear* i es deia que l'havia realitzat el director de *El Estado Catalán*. A *El Cantón Balear*, 22-05-1873.

com Espanya, en una veritable federació, a través de dues vies. En la primera la iniciativa sorgiria des de baix, de les classes populars de la perifèria. Aquestes destruirien les institucions centralistes i organitzarien els estats sobirans que posteriorment constituïrien la nova federació espanyola. En la segona la transformació vindria de dalt, de la mà d'un govern que retornés la sobirania als estats que havien d'integrar la federació, perquè aquests desenvolupessin les seves constitucions particulars i posteriorment establissin la de la federació. Almirall i els seus partidaris preferien la primera via⁷¹¹.

És interessant també veure com els catalans desterrats el 1869 propagaren la idea federal intransigent entre els mallorquins⁷¹². La suspensió de les garanties constitucionals es va mantenir fins a principis de 1870. Quan la situació es normalitzà les associacions polítiques vinculades al republicanisme federal reprengueren l'activitat, els comitès començaren a reorganitzar-se, els exiliats i els presos van ser indultats⁷¹³. Un dels grups mallorquins que acolliren amb bons ulls als catalans desterrats foren la gent de *El Rayo*, amb qui Joan Roca –director- mantingué contacte amb Antoni Altadill. Un altre dels empresonats fou el director de *El Estado Catalán* -Valentí Almirall-, que sembla que estigué tancat al castell de Bellver (Mallorca). En la seva obra, Josep Pich, dubte de si l'empresonament de Almirall es produeix al castell de Bellver o a l'illa de Menorca a la Mola de Maó, el que assegura és que compartí cel·la amb Inocenci López Bernagosi i gaudia d'un tracte privilegiat gràcies a les influències de la seva família, fins al punt que cada dia el deixaven sortir a donar una volta per l'illa. Aquest pogué fugir amb una barca al Magrib⁷¹⁴. Amb certesa podem afirmar que Valentí Almirall estigué tancat a Bellver: “a bordo del vapor de guerra Vulcano llegaron unos 140 presos sentenciados a confinamiento como complicados en los desórdenes desarrollados en septiembre anterior en Cataluña, entre ellos D. Valentín Almirall, director del diario *El Estado Catalán*, y hasta se aseguró que también D. José Feliu y Codina, abogados y destacados dirigentes republicanos federales, así como otros escritores y políticos de Barcelona, redactores de *La Razón*, un alcalde de aquell capital, otro de barrio y un comandante de la Milicia ciudadana. Fueron directamente ingresados en el Castillo de San Carlos y después trasladados a Bellver”. Dia 19 d'octubre es fan fugar el llibreter Inocente López, Pedro Costa, Emilio Monroig i Salvador Alfonso. Sortiren cap a Argel en un buc francès per intentar passar a Marsella però el temporal els va retenir primer cinc dies a Alcúdia (Mallorca) i després a Roses fins que arribaren a la ciutat francesa. La resta de detinguts foren traslladats a La Carraca (Cadis)⁷¹⁵. Hi hagué tot un desplegament de solidaritat dels mallorquins cap als catalans que organitzaren una subscripció popular en ajuda als presos organitzat pel Comitè Republicà Federal de les Illes

⁷¹¹ PICH, J.: *Op. cit.*, p.120-121.

⁷¹² Entre els desterrats hi havia el director de *El Estado Catalan*, Valentí Almirall, i els redactors Antoni Feliu i Codina i Emili Morros estaven empresonats i després de la seva detenció van ser *conducidos inmediatamente a bordo de uno de los buques de guerra surtos en el Puerto, pisoteando uno de los artículos constitucionales*. Recollit a *Idem*, p.136.

⁷¹³ *Idem*, p.138.

⁷¹⁴ *Idem*, p.140.

⁷¹⁵ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 3-10-1869 i 19-10-1869.

Balears. També cal tenir present el desterrament de Clavé el 1856 i les relacions amb els mallorquins alhora d'influir en la ideologia més de caràcter intransigent. Tot i així, ja hem anat dient que a Mallorca imperà un republicanisme partidari de la via legal, sense menysprear l'intransigent que no tingué altes quotes electorals, però que fou molt combatent amb els benèvolos, sobretot amb el republicà i governador civil del moment, Eusebi Pascual Orrios. De fet en la campanya electoral per les eleccions provincials de 1872, els membres del casino La Verdad Republicana volien presentar una proposició que prohibís als seus socis votar a Eusebi Pascual al ser considerat un conservador⁷¹⁶. La indignació contra Pascual venia acumulada d'experiències polítiques anteriors al 1873. De fet Eusebi Pascual fou un dels homes que a partir de 1879 es sumà al possibilisme de Emilio Castetal juntament a Joaquim Fiol Pujol.

El grup de El Auxilio Federal i *El Cantón Balear* havia interioritzat que la lluita federal havia de ser construïda des de baix i que la classe obrera era la que hi havia de participar directament. El grup d'intransigents participà el 1873 en les eleccions municipals lluitant al costat dels internacionals però ho feren sense obtenir grans resultats, únicament aconseguint un regidor. Anys després aquest grup seria el promotor de la Unió Obrera Balear, una entitat formada per obrers i obreres amb el recolzament financer de la burgesia liberal progressista i democràtica que ajudà a sostenir les escoles i la casa pròpia de la societat mutual i cooperativa. Durant el Sexenni, els principals esforços realitzats pels federals intransigents, els desenvoluparen en la lluita contra les quintes, en la demanda d'una descentralització del poder de baix a dalt i en l'organització dels obrers, tenint incidència en els sectors dels mariners i sabaters, i alhora també treballaren en la difusió de l'educació dels obrers obrint en el seu local –El Auxilio Federal– una escola obrera.

2.3.2 Els moviments insurreccionals i el cantonalisme

Durant la Primera República els intransigents tornaren optar per la insurrecció i proclamaren cantons en diversos punts de la Península. Els pobles van perdre l'esperança que es votés la Constitució federal i s'afanyaren en proclamar la seva autonomia: València, Sevilla, Cadis, Castelló, Alacant, Astúries, Granada, Salamanca, Jaén, Sagunto, Algeciras, Tarifa, San Fernando, Andújar, Ecija, Orihuela, Torreveja, Loja, Béjar i altres poblacions. El cantó més important fou el de Cartagena que inicià la seva insurrecció el 12 de juliol⁷¹⁷. A Mallorca no s'arribà a formar un Cantó, tot i que a finals de 1873 hi hagué algunes alertes d'insurrecció programades des del Cantó de Cartagena. Hem vist com per la via legal es debatia com havia de ser l'Estat o Cantó Balear, el model federal que era el volgut per tots els republicans mallorquins, tot i les diferències i crispacions entre les dues tendències. Aquell estiu del 1873 es parlà molt que es preparava la proclamació del Cantó Balear i encara que no s'arribés a produir

⁷¹⁶ *El Iris del Pueblo*, 21-08-1872. Extreia la informació del diari dels radicals *El Eco de Mallorca*.

⁷¹⁷ PI I MARGALL, F.; PI ARSUAGA, F.: *Op. cit.*, p.386.

sembla que no era un simple rumor⁷¹⁸. *El Diario de Barcelona* comentava el 29 de juliol de 1873 que “en las Baleares tenemos una tranquilidad por todos conceptos envidiable. Si bien no faltan algunos impacientes que quieren proclamar el Cantón son los menos y los más desautorizados”⁷¹⁹. Es referia clarament al grup intransigent. Més endavant el moviment cantonal prengué protagonisme, tot i que a Mallorca no s’arribà a configurar cap cantó, sí que hi hagué alertes d’arribada de tropes insurrectes des de Cartagena. Fou a l’octubre de 1873 quan es reberen les alertes de la invasió. Els Voluntaris de la República s’encarregaren de vetllar per l’illa de Mallorca –que actuaren en tot moment al costat dels republicans benèvols-⁷²⁰. El grup benèvol entorn d’*El Iris del Pueblo*, estava totalment en contra de la proclamació de cantons i es mostraren contraris en tot moment amb el federalisme pur dels homes de *El Cantón Balear*. Dia rera dia, seguiren arribant notícies dels successos dels cantons a la Península i el seu efecte sobre Mallorca. A Mallorca en total es visqueren tres dies d’alarma davant la possibilitat de l’arribada de tropes insurrectes i durant els dies d’alarma les famílies benestants fugiren de la ciutat i emigraren als pobles davant les pors que es produís una revolució. Aquell octubre de 1873 un contingent de cent Voluntaris de la República vigilaren la ciutat davant l’amenaça⁷²¹. El govern republicà s’encarregà de culpar als intransigents del perill d’insurrecció. Un dia després se’ns informa que havien estat posats en llibertat els intransigents Sabrafen, Ramírez, Mesquida i Forteza, els quals havien estat governativament presos en el moment en què es tingueren notícies de l’arribada de fragates. En canvi Fèlix Mateu no pogué ser detingut perquè no se’l trobà⁷²².

El dia 20 d’octubre s’informava d’un tercer intent per part de les tropes insurrectes però no superà el clima d’alarma de principis d’octubre. Aquest cop s’envià un telegrama al Governador civil amb l’avís de sortida des de Alacant d’un vaixell d’insurrectes amb l’objectiu d’arribar a Mallorca. El fet quedà en un no res i el vaixell acabà fondejant a València⁷²³. De tota manera, el govern activà un altre cop el protocol de prevenció davant un possible atac i comptaren un cop més, amb l’ajuda dels Voluntaris de la República⁷²⁴. Les darreres notícies sobre el possible d’atac

⁷¹⁸ PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 1980, p.65.

⁷¹⁹ *El Isleño*, 1-08-1873.

⁷²⁰ Els diaris locals comentaven: “estuvieron en asecho todo el día de ayer y han estado esta noche atendiendo de uno a otro momento que aparecieron los buques de los piratas que se han propuesto visitarnos, sin que a la hora en que escribimos estas líneas se hayan los tales divisado”.

⁷²¹ “Cien voluntarios de la República montan las guardias de la plaza y el destacamento de Bellver. El público acude a la muralla al objeto de observar las varias piezas de artillería que de pequeño y grueso calibre se han montado en dos de los baluartes que enfilan el mar. El castillo de San Carlos llama también la atención de los curiosos. Se encomian las acertadas disposiciones de la alcaldía acerca la organización de brigadas de bomberos, arreglo de camillas, provisión de aguas, recogida de armas y otras, que unidas a las del Gobierno Civil y militar... A *El Iris del Pueblo*, 6-10-1873.

⁷²² LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 7-10-1873.

⁷²³ “En la mañana de ayer, con la rapidez del rayo circuló la noticia de que los buques insurrectos por tercera vez intentaban visitar estas islas. En efecto, en el gobierno civil se había recibido un telegrama, que en un desembarco hecho en uno de los pueblecillos de la costa de Alicante, los insurrectos manifestaron dirigirse a las Baleares [...] más tarde se supo que las fragatas habían fondeado en Valencia y que a causa de ello el vapor correo había suspendido su salida”.

⁷²⁴ Posen exemples de localitats que es prepararen en cas d’invasió: “el ejemplo que dio Lluçmayor y Buñola en la pasada alarma, debe ser imitado por todos los municipios de la provincia que sí así se hace, la piratería de los insurrectos llevarán su condigno castigo. Los palmesanos podremos sufrir un bombardeo más o menos nutrido y

cantonal eren d'un dia després de l'avís, però els insurrectes seguien a València i des de *El Iris del Pueblo* aprofitaven per criticar als intransigents titllant-los de pirates i sectaris i comparant la seva maldat amb la dels carlins⁷²⁵. Els acusats a Mallorca de promoure la insurrecció cantonal foren Fèlix Mateu Domeray i Ignasi Bonet (pare de la republicana Magdalena Bonet), els dos republicans intransigents que a principi de gener de 1874 foren detinguts i fets presoners acusats d'arrabassar bans i pronunciar paraules subversives. Aviat però foren posats en llibertat per ordre del Capità General⁷²⁶. Des de feia temps que els intransigents a través del seu setmanari *El Cantón Balear* divulgaren com havia de ser el Cantó Balear i allò que entenien per cantó. Tot i que mai foren la força republicana principal, aquell 1873 despertaren en força i encapçalaren un mitjà de comunicació propi, a més de la seva societat de socors mutus El Auxilio Federal.

Els benèvolos mallorquins des de les primeres alertes insurreccionals es posicionaren en contra. A principis d'octubre Lluç Tortella –diputat pel tercer districte de Palma– enviava una carta al Governador Civil manifestant-li la seva indisposició per acudir a Palma en motiu de la alerta cantonal. Tortella pretenia posar-se al costat de les autoritats per tal de donar suport davant l'amenaça cantonal⁷²⁷. En general la població i la base del republicanisme –com el cas dels Voluntaris de la República– actuaren sota les ordres del republicanisme benèvol- i en general no s'alçaren veus a favor de la insurrecció, no hi hagué demostracions al carrer de desig cap a la proclamació d'un Cantó per la via insurreccional. També perquè els benèvolos a través del tancament a la presó dels instigadors intransigents avortaren qualsevol possibilitat de propaganda i organització.

Els intransigents mallorquins en el moment en què tenien lloc les alertes de l'arribada de les fragates de Cartagena foren posats en el punt de mira i continuadament denunciats. De juliol a octubre el setmanari no va poder-se editar⁷²⁸ i el novembre de 1873 el governador va suspendre la societat El Auxilio Federal on es trobava instal·lat el Comitè Cantonalista de Balears⁷²⁹. A principi de gener reberen l'ordre governamental que prohibia la publicació del setmanari *El*

prolongado; no obstante Palma a la par de Alicante y Almeria rechazará con denuedo y valentía las imposiciones de los desalmados políticos, que a trueque de sostener un día más su perdida causa, no repararan en los medios por innobles y vandálicos que sean. Los cartageneros tendrán que salir de la bahía de Palma, en caso de presentarse con las manos en la cabeza. La capital de las Baleares no se deja imponer por bandidos y piratas. A *El Iris del Pueblo*, 20-10-1873.

⁷²⁵ “Los buques insurrectos continuan fondeados en el puerto de Valencia, sin que hayan hecho demostración alguna hostil en contra de dicha capital. Los valerosos tripulantes ciñense a saquear los buques mercantes que entran en aquel puerto. No comprendemos como hombres que se han titulado liberales, se entreguen a semejantes depredaciones, dignas tan solo de los sectarios del absolutismo, a cuya altura quedan colocados. El saqueo y las piraterías no las realizan los partidos honrados, las llevan a cabo indignas y malvadas banderías cual las de D. Carlos y de Contreras y comparsa. Los partidos podrán hacer revoluciones, pero nunca guerras civiles. A *El Iris del Pueblo*, 21-10-1873.

⁷²⁶ *El Menorquín*, Maó, 15-01-1874.

⁷²⁷ *El Iris del Pueblo*, 6-10-1873.

⁷²⁸ “Vencidas las dificultades que obligaron a nuestro apreciable amigo el ciudadano Fèlix Mateu a retirarse del campo de la política podemos anunciar con satisfacción a nuestros correligionarios que desde hoy vuelve a encargarse nuevamente de la dirección de este periódico. A *El Canton Balear*, 26-10-1873.

⁷²⁹ Aleshores avisaven que ara la correspondència dirigida al president i s'havia de fer al carrer del vidre, número 29 fins que es pogués obrir un altre cop El Auxilio Federal. Signava l'avís el Comitè. A *El Canton Balear*, 9-11-1873.

Cantón Balear, una publicació que es veié suspesa per sempre més amb el cop d'estat de Pavía el gener de 1874 i la Restauració.

Els intransigents a més de l'organització de Palma, comptarem amb algun recolzament a la zona del raiguer, per exemple a Inca on els músics inquers participaren convidats per El Auxilio Federal a la manifestació en honor de Miquel Quetglas un any després de la seva mort (1873) i allà mateix comptaven amb una jove promesa que era Mateu Vicens que per aquell temps es dedicava a realitzar mítings amb cert èxit als pobles veïns. A més Fèlix Mateu havia estat el president honorari del Comitè Republicà Federal d'Inca⁷³⁰. També a la localitat de Selva comptaven amb un corresponsal de *El Cantón Balear* –Manel Piferrer-. No és d'estranyar que elegissin el districte d'Inca per presentar un diputat a Corts el maig de 1873.

El final de la República.

El pactisme federal fou ofegat ràpidament per la dreta republicana i l'esquerra monàrquica, a causa de la manca de solidesa de la seva base social⁷³¹. Afegit en això, com apunta Pere Gabriel hi ha la imatge i el tòpic que, després del Sexenni, i després de l'experiència nefasta de la Primera República de 1873, va entrar en crisi el partit republicà. Però, en realitat, el partit com a tal era inexistent i la crisi havia ja estat constant a partir de 1869, quan es va obrir el debat entre benevolència i intransigència, i no parlem ja de 1873. Els grans líders van mantenir posicions molt allunyades⁷³². Existien tres faccions internes: la dreta, liderada per Castelar, que s'orientava cap una república unitària, burgesa i d'ordre; el centre de Salmeron, l'esquerra federalista de Pi i l'extrema esquerra representada pels intransigents com el diputat Roque Barcia o el general Contreras. A Mallorca ja hem vist que el republicanisme oscil·là entre el federalisme de Pi i Margall i en menor mesura l'intransigència federal, tot i que a principis de la Restauració ja es dissenyà un republicanisme de caire conservador i es fundà el Partit Possibilista de Castelar a Mallorca. També Antoni Jutglar exposà les seves idees del fracàs de les idees federals. Una seria la base real del moviment federal, una altra la diversitat d'objectius existents entre la gran massa popular d'adherits i els teòrics i dirigents del partit; la distància – no sols geogràfica, sinó mental i estructural- existent entre els sectors polititzats de Madrid i Barcelona; en el paper massiu desenvolupat, en la conjuntura de 1868-1873 pels nuclis catalans regionalitzats –que representaven interessos econòmics concrets i, com a conseqüència dels interessos polítics molt definits els quals proporcionaven un contingut essencialment burgès al federalisme; el pes de les tendències de casta i privilegi militar i burocràtic que immobilitzaren la posada en marxa de nous mecanismes polítics i administratius. També apunta que difícilment es podien conciliar les dues perspectives diverses. Per una banda, la dels nuclis liberal-burgesos

⁷³⁰ El maig de 1870 quedà constituït el Comitè Republicà Federal d'Inca del qual era president honorari Fèlix Mateu Domeray. A MARTORELL, C.: *Op. cit.*, 2012, p.92.

⁷³¹ GONZÁLEZ, J.A.: *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*. Barcelona, Curial, Barcelona, 1974, p.102.

⁷³² GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 2007a, p.25.

que se plantejaven la necessitat de substituir els restes de l'ordre antic per instaurar els principis de la revolució burgesa i per altra els elements populars, obrers industrials i camperols, prescindint de consideracions intermèdies se plantejaven el salt a una societat col·lectivista⁷³³. En el cas de Mallorca predominà aquests federalisme burgés que fou el que controlà gairebé tots els organismes republicans, tingué a les masses obreres a la seva òrbita i aconseguí imposar-se a les iniciatives més radicals les quals restaren marginades.

Entre 1874 i 1875 es desencadenà una dura repressió contra els federals que pràcticament els féu desaparèixer com a força política organitzada. Durant la dictadura s'il·legalitzà al partit, es dissolgueren els ajuntaments i diputacions provincials, molts dels quals encara estaven en les seves mans i sols es permeté l'existència legal dels republicans unitaris de Castelar. Els successius ministres de Governació, García Ruiz i Sagasta, els tractaren amb duresa i molts federals i cantonalistes foren desterrats a Cuba i Filipines; inclús s'arribà a considerar aplicar aquesta mesura als ex presidents Figueras, Salmeron i Pi, que fou confinat temporalment a Andalusia fins que se'l permeté retornar a Madrid. Pi i Margall en la seva obra sobre la història d'Espanya diu així:

“Siguió a la rendición de Cartagena la más atroz de las persecuciones contra los federales. Dirigió esta persecución el odioso García Ruiz. Deportó a Filipinas y a las islas Marianas y envió a Cuba a centenares de cantonales. No le superó ni Sagasta, que, al suceder a García Ruiz, envió a las Marianas hasta setecientos federales”⁷³⁴.

Alguns mallorquins també patiren el desterrament. Aquest fou el cas d'Antoni Villalonga Pérez –un dels líders del Comitè Republicà Federal Balear-, el republicà federal Fèlix Duval i l'intransigent Ignasi Bonet, el batle republicà d'Andratx –Miquel Moner- i el qui representà les Balears en el pacte de Tortosa –Josep Guarro-⁷³⁵.

2.4 Davant el moviment obrer i la Primera Internacional

Per aproximar-nos al primer moviment obrer mallorquí comptem amb valuosos estudis com el de Pere Gabriel realitzat el 1975 titulat: "Entorn del moviment obrer a Mallorca segle XIX" publicat a la revista *Randa*. Una altra obra de les més importants i que encara avui segueix sent pràcticament l'únic estudi sobre el moviment obrer a l'illa és *El moviment obrer a Mallorca* (1973), també del mateix autor. Encara avui en dia són pocs els llibres i articles sobre el tema a les Balears. Altres autors que han centrat el seu estudi en relació a les societats obreres i el mutualisme són Pere Fullana i Manel Santana, però també destaquen estudis concrets sobre alguns personatges com el de Pere Terrassa sobre l'internacional Francesc Tomàs Oliver

⁷³³ JUTGLAR, A.: *Op. cit.*, 1975, Vol. II, p.745-746.

⁷³⁴ PI I MARGALL, F.; PI ARSUAGA, F.: *Op. cit.*, p.760.

⁷³⁵ Segons la premsa local el gener de 1876 tornaren a casa Villalonga, Duval, Guarro i Bonet. Antoni Villalonga i Ignasi Bonet foren tancats a la presó de los Serranos (València) i després desterrats a Albacete. Mentre que Miquel Moner primer tancat a la presó dels Caputxins de Palma i després desterrat a la localitat mallorquina d'Alcúdia.

publicat a la revista *Randa* (núm.8, 1979) o el de M. Teresa Martínez titulat "Francisco Tomás Oliver. Notas sobre la vida de un internacionalista ", així com també l'obra col·lectiva titulada: *Els invisibles: diccionari de militants, Organitzacions i sindidats Llibertaris (1869-1952)*, volum 1, Mallorca editada pel Grup d'Estudis Llibertaris Els Oblidats⁷³⁶.

Mallorca durant els anys seixanta i setanta patí una lleugera transformació amb l'establiment d'una indústria, que en cap cas superà al sector agrícola, però aquesta nova manera de producció fabril instal·lada sobretot a la ciutat, generà canvis importants⁷³⁷. A Palma la població en la dècada dels 60 havia crescut i cada cop apareixien més fàbriques i per tant més obrers proletaris que davant l'explotació i manca de previsió social abraçaren les idees republicanes, però també feren cas d'un projecte més trencador, el de la Internacional de Bakunin. La indústria principal era el calçat i el punt fort era Palma. El calçat s'exercia a gran escala i a més s'havien introduït màquines de cosir i aparells pel perfeccionament de la seva elaboració. Seguien ben a prop a la indústria del calçat, una fàbrica de cotó, altres teixits, i també fonerries de ferro. El progrés també arribà al camp a causa de la divisió de la propietat ja que els terrenys incults ara es cultivaven i s'havien posat a punt les carreteres que enllaçaven les poblacions entre si i s'havia introduït maquinària de segar i trillar, taules de premsa per l'obtenció d'oli i la vinya començava a tenir certa incidència⁷³⁸. En aquest sentit una de les fàbriques de més renom fou la Fundició Mallorquina del republicà federal Joan Oliver *Maneu* que es dedicà sobretot a la fabricació de maquinària agrícola. Però paral·lelament al creixement industrial i econòmic de l'illa es donava pas a unes condicions de vida dels obrers deplorables. Els obrers s'organitzaren i formaren associacions vinculades al republicanisme federal i també a les idees de l'AIT i denunciaren les condicions de vida que patien com la desnutrició, l'alta mortalitat, la salubritat de les cases, la manca de treball, els salaris baixos, etc.⁷³⁹

Hauríem de tenir en compte fins a quin punt se li escapà de les mans a l'Església catòlica aquesta situació. Fins aleshores, l'Església tenia el control de la beneficència però en aquells moments va veure com el republicanisme i l'AIT li passaven davant en aquesta matèria i no dubtà en combatre des de la trona aquestes idees. A partir de la Restauració l'Església creà una important xarxa d'associacions que superà l'associacionisme republicà i socialista.

⁷³⁶ Entre d'altres destaquen: DURAN, M.: *Op. cit.*, 1980; FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1996; FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1994b; FULLANA, P.; MARIMON, A.: *Op. cit.*; SANTANA, M.: *Op. cit.*, 2002.

⁷³⁷ Per més informació sobre l'economia mallorquina vegeu: BARCELÓ, B.: *El segle XIX a Mallorca*. Palma, Obra Cultural Balear, 1964; ESCARTÍN, J.M. *La ciutat amuntegada. Indústria del calçat, desenvolupament urbà i condicions de vida en la Palma Contemporània (1840-1940)*. Palma, Documenta Balear, 2001; MANERA, C.; PETRUS, J.M. (coords.): *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*. Palma, Ajuntament de Palma, 1991a.

⁷³⁸ Segons l'Almanc de El Diario de Palma redactat per Tomàs Aguiló el 1875. Recollit a l'obra: DURAN, M.: *Op. cit.*, 1980, p.204.

⁷³⁹ Des dels diaris obreristes com El Obrero es denunciaven aquestes situacions. "La miseria y la ignorancia corroen de continuo nuestro cuerpo social. La ignorancia engendra el pauperismo y el pauperismo a su vez engendra la ignorancia. De continuo obreros sin trabajo y trabajadores pagados insuficientemente. Hoy como siempre numerosas familias reducidas a habitaciones húmedas e infectas donde la fiebre y la peste estan en permanencia. Cada día se entierran niños, lo mismo que adultos por falta de cuidados y remedios, faltos de alimento sano y nutritivo. No es posible calcular el número de criaturas humanas que mueren, y habrían podido, que habrían debido vivir. A *El Obrero*, 4-11-1869.

2.4.1 L'impuls republicà al primer moviment obrer. Creació d'escoles populars i de societats obreres el 1868-1869

Les primeres organitzacions de caràcter obrer aparegueren de la mà del republicanisme federal que a partir de la creació de clubs, casinos i escoles va atreure a les masses obreres i lluità pels seus drets. El republicanisme havia recollit lluites tan populars com l'abolició de les quintes i matrícules de mar, la supressió dels consums, denuncià la carestia de la vida, l'atur, etc. Això provocà que les classes subalternes se sentissin atretes pel programa federal. Aquest suport es va fer visible mitjançant la participació de les classes populars en les xarxes de sociabilitat republicana i mitjançant el sufragi universal i el conseqüent suport a les urnes. A més també el 1869 els republicans federals organitzaren el Centre Federal de Societats Obreres que es mantingué a l'òrbita del republicanisme fins a l'arribada a Mallorca de les idees de la Internacional de cap a principis de 1870. Molts republicans optarem pels postulats de l'AIT i radicalitzaren el seu discurs. Havia estat el cas de Francesc Tomàs Oliver (Selva, 1848- Madrid, 1902) que acabà essent un dels principals dirigents de l'anarquisme no només a Mallorca sinó a nivell estatal on fou sovint secretari del Comitè Federal. Francesc Tomàs nasqué a Selva en el si d'una família republicana, el seu pare era el saig del poble i la seva mare era també natural de Selva. El seu avi ja havia ocupat càrrecs polítics i era originari del poble d'Inca fins que es casà amb Catalina Llobera de Selva i passaren a residir a la plaça del poble. El 1869, Francesc Tomàs, partí a la ciutat i treballà com a picapedrer (ofici que tingué al llarg de la seva vida) i participà activament en l'Escola Democràtica Federal i més tard en l'organització de l'AIT⁷⁴⁰. Però, com van afectar les idees de l'Associació Internacional de Treballadors (AIT) en l'organització del moviment obrer a Mallorca? Com a la resta d'Espanya, es donà una doble militància en la qual participaren republicans i internacionals en l'organització de les primeres societats obreres i lluita per l'emancipació del quart estat. Però cal dir que dins de la Internacional mallorquina va a predominar la veu dels antiautoritaris. Els internacionals mallorquins van seguir els postulats de Bakunin i van portar la veu cantant en les seccions obreres més importants de l'illa, que eren les seccions de sabaters, picapedrers o fusters. A Mallorca també es formà una societat secreta de l'Aliança Democràtica Socialista i van impulsar

⁷⁴⁰ Arxiu Municipal de Selva (a partir d'ara AMS), *Registro de nacimientos años 1845-1854*, Lligall 3; i AMS, *Padrón de vecinos del pueblo de Selva* [1844, 1849, 1850, 1857, 1862]. Francesc Tomàs Oliver va néixer dia 26 de gener de 1848 al carrer de la plaça, els seus pares eren Sebastià Tomàs, natural de Selva i oficial saig i la seva mare era Margalida Oliver també natural de Selva. Els avis paterns eren Francesc Tomàs natural d'Inca i casat amb Catalina Llobera natural de Selva, en la professió se li atribueix que fou ministre, segurament fou regidor o tingué un càrrec polític important a nivell municipal o provincial. Els avis materns eren els dos de Selva, Llorens Oliver i Ana Mut. En la llar familiar, quan va néixer Francesc Tomàs Oliver hi vivien la padrina paterna, Catalina Llobera, de 80 anys, una filla d'aquesta –Maria Tomàs- i per tant germana del seu pare, Sebastià Tomàs –pare- que comptava amb 45 anys, l'esposa i mare Margalida Oliver, molt més jove amb 29 anys i Margalida que no era gemana de sang del futur dirigent anarquista sinó que devia ser una nena que havia acollit la família, ja que segons els documents apareix com a filla “de sus padres” i comptava amb 6 anys en el moment en què Francesc Tomàs tenia un any (el 1849). A l'edat de 9 anys (el 1857) Francesc Tomàs estudiava, la qual cosa vol dir que aprengué a llegir i escriure. Francesc Tomàs estigué a Mallorca fins el 1873 i després marxà a Alcoi a participar en els fets insurreccionals, per aquest motiu patí la presó i més endavant passà a romandre a Madrid on tractà de reorganitzar l'anarcol·lectivisme. Per aprofundir més en la seva biografia vegeu: TERRASSA, J.: “Francesc Tomàs i Oliver. Apunts històrics sobre anarcol·lectivisme”, *Randa*, 8, (1979), p.151-163 o MARTÍNEZ, M.T.: “Francisco Tomás Oliver. Notas sobre la vida de un internacionalista” a DD.AA.: *Profesor Nazario González: una historia abierta*. Barcelona, UAB, 1998, p.200-207.

societats i periòdics amb un marcat to antipoliticista i antirepublicà, tal com marcaven els postulats de l'Aliança creada per Bakunin. El conflicte entre republicans i internacionals s'agreujà a partir del Congrés Regional Obrer de Barcelona del juny de 1870. Anteriorment al Congrés de Barcelona molts dels membres de la Internacional van pertànyer en un primer moment a les files del republicanisme, l'exemple més clar és el de Francesc Tomàs, el qual va ser secretari del Casino Republicà i vicepresident de l'Escola Democràtica Federal⁷⁴¹.

La tendència bakuninista es convertí en la predominant i fou la que controlà entre 1870 i 1871 el Centre Federal de Societats Obreres. És important destacar que dins la Internacional mallorquina també existí una tendència marxista, amb menor influència i arrelament i que girava amb torn al republicanisme intransigent⁷⁴² on hi participaven els federals que eren partidaris de construir una societat des de baix i de caire socialista⁷⁴³. I és que dins el republicanisme uns volien convertir el PRDF en un partit obrer i per contra hi havia els que aspiraven a convertir-se en un partit interclassista hegemonitzat per les classes mitjanes i amb les masses obreres com bases electoral⁷⁴⁴. Aquest últim sembla ser que va ser el que va triomfar dins el PRDF mallorquí⁷⁴⁵, tot i que dintre del partit hi havia un grup prou fort que també ressaltava l'aspecte obrerista.

Pel que fa a l'obrerisme republicà més prematur ens en de remetre a l'Acadèmia Instructiva d'Artesans dirigida per Miquel Quetglas Bauzà. El sector socialista del comitè democràtic de Mallorca manifestà, com hem vist, les seves inquietuds per millorar l'educació del poble, un dels seus èxits fou l'obertura d'aquesta escola popular que durà de 1851 a 1856. Durant el Bienni Progressista el socialisme estava ben arrelat a Mallorca, un dels seus màxims difusors havien estat Benet Seguí Ros –l'introduïdor del socialisme a Mallorca-, Jeroni Bibiloni Llanera o Miquel Quetglas Bauzà. Recordem que en aquesta època, les Balears van destacar per ser un dels llocs amb més adeptes en la defensa de l'associacionisme obrer⁷⁴⁶. A partir de 1868 a Mallorca es van crear nombroses societats, clubs, casinos, escoles, diaris en les quals

⁷⁴¹ GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 1975, p.96.

⁷⁴² MARTORELL, C.: "Federales e internacionales: la organización del primer movimiento obrero en Mallorca durante el Sexenio Democrático, 1868-1874" a CASTILLO, S. (coord.): *Mundo del trabajo y asociacionismo en España. Collegia, gremios, mutuas, sindicatos... Actas del VII Congreso de Historia Social de España, Madrid, 24 al 26 de octubre de 2013*. Madrid, Catarata, 2014.

⁷⁴³ Aquesta precisament el 1873 va participar al costat de la Internacional -segurament es tracti d'un grup d'obrers no antipoliticistes. Segons Pere Gabriel: s'ha de tenir present la diferència entre apoliticisme i antipoliticisme. L'apoliticisme donava llibertat als afiliats per mantenir qualsevol idea política, inclús participar en les eleccions, en canvi l'antipoliticisme no. En GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 1975, p.102.

⁷⁴⁴ MIGUEL, R.: *Op. cit.*, p.239.

⁷⁴⁵ Els benèvolts eren els que controlaven els comitès locals, l'òrgan del partit, *El Iris del Pueblo*, els Voluntaris de la República, etc. i els que clarament van vèncer a les urnes. Van ser criticats pels internacionalistes i pels federals intransigents com burgesos i falsos republicans.

⁷⁴⁶ 800 persones de les Balears van participar en una recollida de signatures en contra de la prohibició que es va fer a Catalunya contra l'associacionisme obrer. Se'n recolliren 22.000 de Catalunya, 4.540 de Sevilla, 1.280 d'Alcoi, 1.141 de Navarra, 1.028 de Antequera, 1.000 de Valladolid, 958 de Màlaga, 800 de Balears, 650 de Còrdova, 600 de Madrid i unes 600 aproximadament de València, Santander, etc. inserit a *El Eco de la Clase Obrera*, Madrid del 16-12-1855 y del 3-11-1856. Citat per: MIGUEL, R.: *Op. cit.*, p.172.

participaven les classes obreres i populars⁷⁴⁷. D'alguna manera aquest suport va quedar reflectit a les urnes i al carrer, ja que durant el període del Sexenni, les classes populars participaren activament de la política com no havien fet abans. El republicanisme mallorquí va aconseguir una important força en les zones urbanes de l'illa, sobretot a la capital, Palma, que era on hi havia el gruix de la indústria mallorquina i per tant més obrers i petits burgesos, que eren els que majoritàriament formaven la base social del republicanisme.

Tal com havien preconitzat els republicans abans de 1868, l'associacionisme seria el motor per canviar la societat⁷⁴⁸, idea que cita Román Miguel en la seva obra dient que l'associació, al costat del sufragi universal, es converteix en la premissa discursiva bàsica de tota argumentació demòcrata socialista, ja que l'associació era considerada el gran mecanisme que podia substituir l'individualisme en l'organització de la societat democràtica⁷⁴⁹. Un altre element importantíssim fou l'educació i que, com hem dit altres cops, fou una constant dintre el republicanisme mallorquí. Per aquesta raó, no ens ha de sorprendre la quantitat d'escoles que es van fundar en aquests anys, totes elles impulsades i tutelades pels republicans. Es van crear escoles en el si del Casino Republicà, es va fundar l'Escola Democràtica Federal, una nova Acadèmia Instructiva d'Artesans, van fundar una escola en el si de la cooperativa *El Porvenir* i en la societat El Auxilio Federal, etc. i en el casinos republicans creats a la part forana normalment també s'hi organitzava una escola.

No hem de creure que el republicanisme i els seus espais de sociabilitat responien a un cos ideològic homogeni. Com hem dit al principi, dins el republicanisme havia diverses tendències: una tendència més preocupada per la creació d'una república individualista, que entenia al moviment obrer com una possible base electoral; i una altra tendència, *demosocialista*, més preocupada per l'organització de base de l'obrerisme i la seva participació activa en la creació d'una república socialista, "la república dels iguals"⁷⁵⁰. Aquests últims foren els que organitzaren les primeres societats obreres i els que a partir de 1869 no van cessar en l'afany d'organitzar els obrers entorn al republicanisme. Aquestes dues tendències, malgrat estar en contradicció unes amb les altres, conviuen en el si del partit republicà, cosa que es fa visible dins el mateix PRDF, quan van ser elegits com a delegats per participar en l'Assemblea Nacional del 26 de maig del 1870 els republicans de tendència socialista, que eren Francesc Tomàs -que després del Congrés Obrer Regional de Barcelona abandonà el republicanisme-,

⁷⁴⁷ Uns dels espais de sociabilitat republicana més importants van ser els casinos. El casino més important va ser el Casino Republicà o Central, fundat el 1869. Al costat d'aquest important casino, que canalitzava la vida política republicana de Mallorca, hi havia el Club d'en Mas, el Casino de la Marina al raval de Santa Catalina (Palma), al Casino de La Vileta, també situat als afores de Palma i, anys després, se li van sumar la societat La Verdad Republicana (1871) -de tendència intransigent- i que el 1872 va passar a dir-se Societat El Auxilio Federal.

⁷⁴⁸ La idea que l'associació de tots els obrers era l'únic mitjà per defugir de l'esclavitud fou sovint un dels lemes que més a pareixien e a la premsa obrerista, en els discursos dels principals líders. En aquests sentit el dia de la manifestació en favor dels agermanats Francesc Tomàs parlà de la importància de l'associació. *El Obrero*, 10-02-1870. També pronunciaren discursos Josep Valls i M.D. També en el Casino Republicà Josep Francistorra féu un discurs sobre els beneficis que reportaria als obrers l'associació. A *El Obrero*, 9-12-1870.

⁷⁴⁹ MIGUEL, R.: *Op. cit.*, p.162.

⁷⁵⁰ *Idem*, p.239.

Miguel Quetglas Bauzá i Joan Porcel⁷⁵¹. Eren precisament els republicans socialistes els que havien fundat l'Escola Democràtica Federal i la cooperativa El Porvenir, creada el maig de 1869 i que l'any 1870 ja comptava amb cinc botigues i un butlletí del qual era director Félix Duval⁷⁵². Molts d'ells també havien impulsat el projecte periodístic *El Rayo* (1869-1870) i més tard *El Trueno* (1870-1871). També hem d'afegir el setmanari *El Obrero* (1869-1870), després del divorci entre republicans i internacionals es convertí en el portaveu de l'AIT. Formaren part del seu consell de redacció els internacionals Joan Sánchez, Francesc Tomàs, Francesc Cañellas, Joan Rotger i Guillem Arbós⁷⁵³. Primer va aparèixer com un diari independent i poc després Francesc Tomàs ho va cedir perquè fos l'òrgan del Centre Federal de Societats Obreres de Palma i més endavant es va convertir en l'òrgan de la Federació Local Palmesana de l'AIT.

Entre 1869 i 1870, abans del Congrés Obrer Regional de Barcelona -juny de 1870-, era corrent veure aquesta barreja entre republicans federals i futurs internacionalistes antiautoritaris treballant junts. Van ser aquests republicans socialistes els que van impulsar la creació de les primeres societats obreres i del Centre Federal de Societats Obreres⁷⁵⁴, a imitació del seu homònim català. Les primeres societats obreres van ser les de sabaters, fusters i picapedrers⁷⁵⁵. La societat més antiga era la de la Unió Artística, de fusters, fundada el 1867 (amb uns primers antecedents que es remonten al 1858). A finals de 1869 comptaven amb 100 socis, i a finals de desembre es van adscriure a la Internacional. El seu secretari era Joan Sánchez⁷⁵⁶. La societat obrera de sabaters es deia La Igualdad i entre els seus membres destacava Guillem Arbós, que militaria en l'Aliança de Bakunin, i Miquel Payeras, membre del Comitè Republicà Federal Balear i delegat al Congrés Obrer Regional de Barcelona de juny 1870. Els sabaters van ser uns dels fundadors del Centre Federal de Societats Obreres i dels primers que es van adherir als principis de l'AIT. Per aquell temps comptaven amb 400 socis. D'altra banda, a finals de desembre de 1869 es va organitzar la societat de picapedrers i aviat es va adherir també als principis de la Internacional. En el seu comunicat apareixien exclamacions de salut, fraternitat, redempció, emancipació i també no s'oblidaven de clamar per la República⁷⁵⁷. El Centre Federal de Societats Obreres es va constituir dins el Casino Republicà de Palma el desembre de 1869 a partir d'aquestes societats. Tan aviat com el 21 de gener de 1870 es va adherir als principis de la Internacional. El mes de febrer de 1870 ja s'havien organitzat gairebé la totalitat dels gremis de Palma i comptaven amb uns 2.000 afiliats. Era una tònica general el naixement de les idees internacionalistes en el si dels casinos i centres

⁷⁵¹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 15-05-1870.

⁷⁵² Félix Duval Oliver, propietari i empleat de la Diputació, era membre del PRDF i el 1871 va fer la seva pròpia versió del llibre d'Oscar Testut sobre *La Asociación Internacional de los Trabajadores*.

⁷⁵³ GRUP D'ESTUDIS LLIBERTARIS ELS OBLIDATS: *Els invisibles. Diccionari de militants, organitzacions i sindicats llibertaris (1869-1952), volum 1, Mallorca*. Palma, Grup d'Estudis Els Oblidats; Edicions del Moixet Demagog, 2011.

⁷⁵⁴ Al capdavant del Centre Federal de Societats Obreres hi havia: Miquel Payeras, J. Canyelles, Rafel Alemany, Vicenç Ramon, Josep Rosselló, Joan Sánchez, Lluc Nicolau, Antoni Fullana, Josep Valls i Joan Roca. Alguns com Miquel Payeras, Josep Valls i Joan Roca republicans, els dos últims del setmanari *El Rayo*.

⁷⁵⁵ *El Obrero*, 4-11-1869.

⁷⁵⁶ *El Obrero*, 30-12-1869.

⁷⁵⁷ Firmava el comunicat G. Cañellas, a *El Obrero*, 16-12-1869.

republicans⁷⁵⁸. Com va apuntar l'historiador Manuel Morales “un lugar central en estas relaciones lo ocupan los clubs federales: espacios de convivencia de la pequeña burguesía republicana y la clase obrera con una clara dimensión asociativa y un objetivo de aprendizaje político que no pasó desapercibido para la una ni para la otra. Por ello no tendrá nada de particular que la constitución formal del núcleo fundador de la Asociación Internacional en Madrid, acaecida en enero de 1869, tuviese lugar en el Club de Antón Martín, símbolo del asociacionismo popular republicano”⁷⁵⁹. El Centre Federal de Societats Obreres va tenir un èxit brutal fins a l'estiu de 1870. En total es van arribar a crear 23 societats obreres totes elles adscrites als principis de l'AIT. Al març de 1870 ja hi havia organitzades a Palma 19 societats obreres⁷⁶⁰. A l'abril de 1870 eren 23 les societats obreres adherides a l'AIT⁷⁶¹. En el moment de celebrar-se el Congrés de Barcelona, moment de la ruptura i inici de la conflictivitat entre anarquistes i republicans, les xifres d'afiliats havien disminuït, essent 21 societats i uns 1.700 afiliats⁷⁶².

2.4.2 La incidència de l'AIT i la lluita pel control de la Federació de Societats Obreres. El Congrés de Barcelona 1870

El Congrés de Barcelona, per l'AIT mallorquina, va suposar el triomf de les idees bakuninistes i l'abandonament del republicanisme que havia impulsat les primeres societats obreres. Però fins i tot abans dels preparatius del Congrés Obrer Regional de Barcelona ja sonaven veus rupturistes que posaven de manifest la necessitat de combatre el republicanisme. Al febrer de 1870 els obrers del poble de Felanitx (Mallorca) s'estaven organitzant i exposaven que els republicans del seu poble no promouien societats ni cooperatives d'obrers i que únicament el que farien era demanar igualtat davant la llei i exposaven que el que realment necessitaven els obrers era crear cooperatives de consum i de producció per millorar la posició social dels obrers. Entenien que l'obrer havia d'estar emancipat, havia de ser lliure i que la igualtat que defensaven els republicans només servia per a la classe alta i no per al quart estat⁷⁶³.

⁷⁵⁸ Per exemplificar com les societats internacionalistes sorgiren dintre dels espais republicans, es interessant el discurs de Francesc Tomàs en el Congrés Regional Obrer de Barcelona com a delegat per Mallorca fent un repàs sobre la història recent de les societats obreres: *La asociación de Palma de Mallorca ha sido fundada al parecer por obra de encantamiento, porque apenas hay 7 meses que en Mallorca no había ningún internacional, no teníamos idea de esta gran Asociación. Apenas vimos sus estatutos en La Federación de esta ciudad, todos los que éramos republicanos federales comprendimos los grandes beneficios, las grandes ideas que encerraba la Asociación Internacional de Trabajadores. Reunidos pocos en número (cuatro o cinco no más) tuvimos la idea de fundar el periódico que se titula El Obrero. Al fundarse sólo había dos sociedades, con más la que se iba formando de albañiles, que constaba de cinco o seis miembros, la de carpinteros fue la primera fundada en Palma y si al principio no conocían la Internacional, ahora cooperan para realizar la revolución social. Después se ha establecido la de zapateros, que organizada al principio bajo el sistema individualista, está ahora afiliada a la AIT.* Fragments dels testimonis dels delegats al Congrés de Barcelona sobre l'estat social de les seccions obreres a TERMES, J.: *Op. cit.*, 2000, p.322-323.

⁷⁵⁹ MORALES, M.: “Entre la Internacional y el mito de la Federal. Los obreros españoles durante el Sexenio Democrático (1868-1874)”, *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, 17-18, (1993), p.126.

⁷⁶⁰ *El Obrero*, 3-03-1870.

⁷⁶¹ *El Obrero*, 7-04-1870.

⁷⁶² GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 1975, p.97.

⁷⁶³ *El Obrero*, 10-02-1870.

Poc després, al març de 1870, va ser la societat de capellers qui va publicar un article criticant la postura del republicà Humbert anomenant-lo explotador⁷⁶⁴. També, des de les pàgines de *El Obrero* es criticava a un fabricant de fideus republicà per prohibir als seus treballadors associarse, amenaçant-los amb acomiadar-los⁷⁶⁵. A poc a poc anaven apareixent crítiques cap als sectors de la burgesia republicana i s'anaven marcant les diferències entre burgesia i classe treballadora. Malgrat aquestes primeres mostres de rebuig al republicanisme burgès, una part de l'AIT mallorquina era partidària de la formació d'un partit republicà social⁷⁶⁶, evidenciant una possible tendència marxista. I fins i tot era corrent que a *El Obrero* es publiquessin anuncis del Comitè Republicà Federal de l'Estat Balear⁷⁶⁷. Al Congrés de Barcelona van acudir-hi com a delegats Francesc Tomàs, de tendència bakuninista, i Miquel Payeras, membre del Comitè Republicà Federal Balear⁷⁶⁸. Fet que denota l'heterodòxia ideològica de l'organització obrera mallorquina.

Però a partir del Congrés de Barcelona els obrers de la Internacional mallorquina es llançaren de ple en les idees apolítiques vencedores al Congrés i molts dels líders d'aquest primer moviment obrer esdevingueren membres de la societat secreta de Bakunin, l'Aliança Democràtica Socialista⁷⁶⁹. Com va apuntar en el seu dia Pere Gabriel els aliancistes de Palma van convertir l'apolitisme acordat en el Congrés de Barcelona en un bel·ligerant antirepublicanisme i antipoliticisme⁷⁷⁰. En canvi, la tendència marxista va ser minoritària i és difícil de veure en aquests moments als seguidors de Marx a l'illa. Sabem que el 1872 els internacionalistes autoritaris ja no participaven en la federació mallorquina. També hi va haver un grup que el 1873 participà en les eleccions municipals al costat dels intransigents. Podria ser que fossin socialistes marxistes o bé que simplement fessin ús de la doble militància permesa després d'haver triomfat les tesis apolítiques a la federació i simplement fossin republicans afiliats a algun dels sindicats del Centre Federal.

Després del Congrés, les disputes entre internacionalistes i republicans van créixer enormement. Un exemple foren les polèmiques reproduïdes a través de la premsa republicana i socialista. Després de la publicació per part de *El Rayo* d'una carta de José Guisasola dirigida al seu amic bakuninista Rubaudonadeu, on alertava de l'apoliticisme vencedor al congrés i de la poca confiança que els obrers tenien a la república, els obrers de l'AIT van respondre als republicans dient que es preguntessin si els obrers suïssos en 500 anys de federalisme s'havien emancipat⁷⁷¹. El mateix mes de juny es van revifar les polèmiques. Els republicans van aprofitar la suspensió del diari *El Obrero* i van estendre el rumor que havia estat per un desfalc a la caixa

⁷⁶⁴ *El Obrero*, 17-03-1870.

⁷⁶⁵ *El Obrero*, 27-01-1870.

⁷⁶⁶ A *El Obrero* van sortir publicades les bases per la creació d'un partit republicà social, internacional de Balears. *El Obrero*, 19-05-1870.

⁷⁶⁷ *El Obrero*, 23-06-1870.

⁷⁶⁸ *El Obrero*, 14-04-1870.

⁷⁶⁹ Els membres declarats de la Aliança a Mallorca eren els picapedrers: Francesc Tomàs, Antoni Garcia i Francesc Cañellas, els sabaters: Guillem Arbós, Joan Vidal, Joan Frau, Bartomeu Alorda, Bartomeu Guarros, Pere Gayà i Martí Rullan més l'ebanista Joan Sánchez.

⁷⁷⁰ GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 1975, p.108.

⁷⁷¹ *El Rayo*, 17-07-1870.

de la societat⁷⁷². *El Iris del Poble* va combatre a Francesc Tomàs i va aconseguir un bon nombre de signatures de dirigents de diferents societats obreres que el van acusar de malversar diners per a la gestió d'un forn cooperatiu creat el abril de 1870⁷⁷³, forn integrat dins la cooperativa *La Emancipación*, creada al si del Centre Federal el març de 1870. A més a l'agost de 1870 els republicans van expulsar a Francesc Tomàs de l'Escola Democràtica Federal, aprofitant la seva mala imatge després d'haver estat culpats de malversar diners d'una cooperativa⁷⁷⁴. Des de el setmanari *El Obrero* s'atacà constantment la figura de Miquel Quetglas Bauzà i sovint se'l titllà de fals republicà i burgès⁷⁷⁵.

Però aquestes lluites entre republicans i anarquistes no ens han de fer pensar que la totalitat de l'organització era d'una o altra tendència, sinó que trobem molts casos de republicans i anarquistes formant part dels òrgans de direcció de la Federació. Fins i tot en el nou comitè de l'ara anomenada Federació Local de les Seccions Obreres de Palma es va triar com a president a Josep Còdol Puig i com a secretaris a Francesc Cañellas, Joan Sánchez i a Pascual Torrens⁷⁷⁶, aquest últim federal intransigent. Fet que ens indica aquesta barreja entre internacionals socialistes antiautoritaris i republicans socialitzants que probablement formaven el petit nucli marxista que sempre es va veure superat pels aliancistes.

Aquesta etapa primera etapa fou en general positiva per la quantitat de societats obreres creades. Fou una etapa de protagonisme de les classes obreres on reivindicaren els seus drets a la fàbrica i al taller a través de la vaga, on normalment es demanava una reducció de la jornada laboral i un augment del salari. Sovint s'encararen amb els burgesos i aquest fet els portà a enemistar-se amb els republicans burgesos que foren criticats des de la premsa com *El Obrero* (1869-1870) o *La Revolución Social* (1871). A partir de 1871 es produí un gir i el republicanisme tornà a controlar les societats obreres i la Internacional perdé la seva força. Condicionaren el gir els efectes de la febre groga i la repressió de la Comuna de París.

⁷⁷² LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 24-06-1870.

⁷⁷³ GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 1975, p.107.

⁷⁷⁴ *El Obrero*, 12-08-1870.

⁷⁷⁵ El juliol de 1870 començaren a criticar durament a Miquel Quetglas: "bien sabíamos que el Sr. M.Q. no quiere la República de los iguales, y que con su excelencia, no se acuerda de su bello ideal, llamado comunismo; porque él y todos los de su calaña cuando se han levantado sobre las demás aunque sea comerciando con la miseria del pueblo no se acuerdan de ese mismo pueblo que solo adulan cuando necesitan de sus sufragios, para ser excelentísimos señores, para ser representantes de la autoridad que dicen detestan y sin embargo su bello ideal es convertirse en déspotas de dicha tiranía, para mandar a diestro y siniestro; con el santo fin de ser respetados por los de abajo y adulados por los de arriba. Sí, dichos jefes de la clase media republicana mallorquina no quieren la República de los iguales, ni el colectivismo que no quieren comprender porque ven que la igualdad es la muerte de sus privilegios, y el colectivismo, el deber de trabajar si no deseaban morir de hambre [...] Nosotros como internacionales cuando la Internacional es atacada por un hombre que en otro tiempo merecía nuestro cariño, hoy por su conducta, aunque sea instrumento inconsciente solo merece desprecio [...] Sepan los burgueses republicanos que sin el apoyo de los obreros no podrán continuar la serie de trampas en sus municipios y comprenderán de una vez que la Internacional de Palma acepta el reto lanzado por el jefe del federalismo mallorquín y será nuestro lema desde hoy: Guerra a los farsantes, sean republicanos o realistas. A *El Obrero*, 28-07-1870.

⁷⁷⁶ *El Obrero*, julio de 1870.

Quadre d'algunes vagues obreres 1870⁷⁷⁷:

Vagues	Data
Vaga obrera a Sóller contra el capital	Setembre 1870
Vaga de sabaters	Abril 1870
Vaga de folrradors de vidre	Abril 1870
Vaga de forners	Abril 1870
Vaga de vidriers	Abril 1870
Vaga d'esparters	Primavera 1870
Vaga de mariners	Agost i setembre 1870

2.4.3. Els fets de la Comuna Parisenca (1871) i la il·legalització de la AIT. El republicanisme i la reorganització del 1872-1873

Després del Congrés de Barcelona el nombre de societats va baixar en picat, a l'octubre de 1870 eren 800 afiliats, tenint en compte també els efectes de la febre groga⁷⁷⁸. Les idees revolucionàries -que eren les que predominaven en l'AIT mallorquina- no van acabar de quallar entre els obrers mallorquins, segurament pel pes que tenia el republicanisme sobre les classes populars a través dels seus casinos, escoles, societats mutuels, etc. Però també va influir la repressió dictaminada pel govern del moment, sumat als efectes devastadors de la febre groga⁷⁷⁹. Aquesta crisi va obligar a tancar *El Obrero*, quedant sense òrgan d'expressió fins a la creació de *La Revolució Social* al gener de 1871⁷⁸⁰. També cal tenir present l'empresonament del líder Francesc Tomàs. Immediatament s'organitzà una comissió de socors als presos per la justícia burgesa per tal de recaptar fons per posar en llibertat a Francesc Tomàs el gener de 1871⁷⁸¹.

⁷⁷⁷ Elaboració pròpia a partir de la premsa obrera i la premsa comarcal de Palma.

⁷⁷⁸ *La Federación*, Barcelona, octubre 1870.

⁷⁷⁹ Els obrers feien esment al difícil que era poder sobreviure en aquella situació econòmica després de l'arribada del cólera: "la situación en que se encuentra esta Federación Local, después de haber sufrido la visita del tifus iesterodes, es en extremo muy precaria y como hoy para libertar preventivamente a nuestro hermano y quizá mañana a otros hermanos también, se necesitan recursos metálicos y otros recursos solo pueden prestarlos en nombre de la solidaridad los miembros de la Internacional, siendo de esta manera todos para cada uno, os invitamos a contribuir en lo que podáis a esta fraternal y solidaria obra". A *La Revolución Social*, 22-01-1871. Hi hagué centenars de morts, essent les barriades obreres del Puig de Sant Pere les més afectades. Molts tallers durant a partir d'octubre de 1870 tancaren les seves portes i provocà que els obrers es quedessin sense feina. El Centre Federal de Societats Obreres elaborà una llista de tots els obrers sense feina i l'entregà a l'Ajuntament per tal d'obrir llocs de feina. També féu el mateix la societat de fusters i ebanistes La Unión Artística que es va comprometre a crear llocs de treball pels obrers desvalguts i criticà els sous de l'Ajuntament que també oferia treball als obrers aturats. A *El Obrero*, 9-10-1870.

⁷⁸⁰ Aquest diari sols va poder durar tres números a causa de les denúncies en els seus tres números editats. El seu consell de redacció estava format per Joan Sánchez –ebanista, Guillem Arbós –sabater, Francesc Tomàs, picapedrer, Miquel Fornés, mariner, i Joan Rotger, sabater. La majoria eren membres de la Alianza, menys en Fornés, que era un republicà intransigent.

⁷⁸¹ *La Federación*, Barcelona, 5-02-1871. Els responsables d'aquesta comissió eren Bartomeu Alorda, Antoni Payeras i Bartomeu Palou, els diners es feien arribar al carrer Apuntadors, número 59, primer pis (era la seu de la secció de mariners). A Francesc Tomàs se li imposà una causa per injúries al rei i a l'abril de 1871 fou absolt.

En aquells moments a la Federació Local Palmesana de l'AIT estaven organitzats els mariners, sabaters i els fusters⁷⁸². De tots aquests, n'hi havia alguns que pertanyien a l'Aliança i altres com el cas de Miguel Fornés o Antoni Sabrafen eren destacats republicans intransigents. Precisament l'estiu de 1871 els mariners, dirigits per Miguel Fornés, van acabar per desunir-se del Consell Local de la Federació Palmesana⁷⁸³.

Al juny de 1871, després de l'escissió dels mariners i el poc nombre d'obriers que restaven a la Federació, es va impulsar una renovació. Es va crear així el Cercle Internacional de la Federació Palmesana amb la finalitat d'unir una altra vegada als treballadors⁷⁸⁴. Una altra vegada van ser els picapedrers, els sabaters i els fusters els que van crear seccions obreres⁷⁸⁵. Al poc temps es van sumar els xocolaters i els fabricants de claus, que van aconseguir petites victòries en l'augment del sou⁷⁸⁶. Amb les victòries l'AIT va tornar a créixer de manera ràpida. El mes d'octubre ja eren set les societats organitzades⁷⁸⁷. Però no es va tornar al moment àlgid de l'abril de 1870 quan l'AIT va aglutinar unes 23 societats obreres. En part no va ser possible que tornés a créixer perquè el novembre de 1871 es va il·legalitzar l'AIT, encara que contínuament van ser reprimits, fins i tot en els períodes de legalitat⁷⁸⁸. Els fets de la Comuna de París també van ajudar a fomentar un clima repressiu però va ser més intens després de la il·legalització dictada per Sagasta. El novembre de 1871 tot i la mala premsa i la política contra l'AIT, el Centre Federal de Palma seguia organitzant reunions i conferències i també organitzaren una subscripció voluntària per donar diners als refugiats de la Comuna de Suïssa on hi participaren nombrosos internacionalistes⁷⁸⁹. També el gener de 1872 van crear una escola al local de la Federació Palmesana, de la qual explicaven que tenia un gran funcionament i que era tant de nins com de nines⁷⁹⁰. El març de 1873 havien muntat també una biblioteca i tornaven a comentar que s'estava intentant organitzar una escola⁷⁹¹. Segurament en els mesos repressius de l'estiu de 1872, el projecte de l'escola s'havia hagut d'aturar. La primavera de 1872 fou especialment cruel amb l'AIT mallorquina, el maig tingueren problemes amb les autoritats i el

⁷⁸² *La Federación*, Barcelona, 8-01-1871.

⁷⁸³ Eren membres del consell local els mariners: Miquel Fornés, Vicenç Rosselló, Joan Molí, Salvador Margé, Tomás Campins, Sebastià Alemany, Bartomeu Gomila, Joan Vivó, Antoni Frau, Martí Mayol, Antoni Sabrafen, Bartomeu Palou, Antoni Payeras, Antoni Coll, Joaquim Castanyer; els sabaters: Joan Vidal, Ramon Vicens, Bartomeu Guarro, Bartomeu Alorda, Joan Frau, Gregori Riera, B. Tomás, Miquel Ripoll, Pere Gayà, Joan Rotger i Guillem Arbós; els ebanistes i fusters: Joan Sánchez, Benet Jiménez, Bartomeu Comas i Lleonard Vidal juntament als fusters: Joan Vidal i Antoni Rullán i els picapedrers Gabriel Pizá, N. Lliteras i Francesc Tomàs.

⁷⁸⁴ *La Federación*, Barcelona, 18-06-1871.

⁷⁸⁵ *La Federación*, Barcelona, 30-07-1871 i 6-08-1871.

⁷⁸⁶ *La Federación*, Barcelona, 8-10-1871.

⁷⁸⁷ *La Federación*, Barcelona, 29-10-1871.

⁷⁸⁸ En una carta dirigida al propagandista republicà Roque Barcia els ex redactors de *El Obrero* explicaven que: "la culpa de que El Obrero no se publique no es porque las ideas que defendemos no sean simpáticas a los trabajadores de Palma". També explicaven que així havia mort el seu successor, *La Revolución Social*, "a golpes del poder autoritario". Full solt, carta segona al ciutadà Roque Barcia, 18-10-1871, Imp. Colomar, Palma. Conservada a la col·lecció de *El Obrero* de la Biblioteca Lluís Alemany (Mallorca).

⁷⁸⁹ *La Federación*, Barcelona, 7-01-1872.

⁷⁹⁰ *La Federación*, Barcelona, 28-01-1872.

⁷⁹¹ *La Federación*, Barcelona, 29-03-1873..

domicili del Centre Federal fou envaït pel secretari del govern de la província i segons altres fonts pel jutge de primera instància de la Catedral⁷⁹².

Després d'uns mesos de reorganització i continuada repressió, al gener de 1872 la Federació Palmesana s'havia adherit a la Circular del Jura, de tendència totalment anarquista. A més es comentava que els socialistes autoritaris ja no participaven de les activitats de la Federació⁷⁹³. És més, en la moguda primavera de 1872, els internacionals mallorquins van tornar a revifar el conflicte entre republicanisme i anarquisme publicant una obra clarament antipoliticista i antirepublicana: *Lo que es el partido republicano ante el obrero moderno*. Aquest fulletó havia estat aprovat pel Consell Local de la Federació Palmesana el 16 d'abril de 1872 i estava signat per Joan Sánchez. Tal com apuntava Termes, en aquest text s'esbossava la tesi de la necessitat de combatre al partit republicà perquè era el partit polític amb major influència sobre els obrers. En ell també es propagava la idea de no participar en les eleccions⁷⁹⁴. Veiem per tant com la Federació Palmesana va estar sempre sobre l'òrbita antiautoritària. Després del Congrés de la Haia, celebrat el setembre de 1872 a nivell internacional, es van imposar les idees socialistes de tendència marxista, creant així un fort clima de tensió en el si de l'AIT entre les dues tendències, marxistes i bakuninistes, sent expulsats aquests últims. D'aquesta manera, els anarquistes es van reunir en un nou congrés celebrat a Saint Imier i van crear una nova internacional de tendència antiautoritària. Després d'aquesta escissió, al gener de 1873 es va celebrar un congrés de l'AIT espanyola a Còrdova per adherir-se a una de les dues internacionals. Al congrés celebrat a Còrdova, on els mallorquins van estar representats per Francesc Tomàs, es va acordar per unanimitat no aprovar el Congrés de la Haia i ratificar el pacte de Sant Imier⁷⁹⁵. Poc després la Federació Palmesana va aprovar per 41 vots els acords formulats al Congrés de Còrdova⁷⁹⁶. La tendència majoritària dins de la Federació Palmesana seguia sent l'anarquista. Però el clima durant la Primera República no va ser gens favorable a l'AIT. Durant 1873 els socialistes antiautoritaris seguien amb la idea antipoliticista i antirepublicana fent propaganda a favor de l'abstenció electoral de la classe treballadora⁷⁹⁷ i continuaven difonent el pamflet polític *Lo que es el partido republicano ante el*

⁷⁹² Es contava que s'havien obert tots els caixons i es revisaren els papers i foren tancades a la presó dues persones honrades que per casualitat es trobaven al local i criticaven que això no ocorria en temps de Narvaez ni González Bravo i que Sagasta era un ex conspirador i un ex revolucionari i que havia trepitjat l'article cinquè de la Constitució. A *El Iris del Pueblo*, 18-05-1872. Segons *El Trabajo*, Barcelona, (abans *La Federación*) les forces de seguretat irromperen en el local de la Federació Palmesana i empresonaren als dos únics obrers que allà hi havia, que restaren a la presó 72 hores incomunicats. A més escorcollaren tot el local i se'n dugueren tots els papers, estendards i altres coses, menys els mobles, robant fins i tot la caixa de resistència per les vagues de corders i tintorers que hi havia en aquells moments. A més, Joan Sánchez, secretari d'exterior de la federació, després de presenciar l'escorcoll va marxar a l'exili per por a les possibles conseqüències contra ell. A *El Trabajo*, Barcelona, 2-06-1872. L'operació policial va fer-se pel rumor que corria per Palma que els internacionals volien cremar mitja ciutat.

⁷⁹³ *La Federación*, Barcelona, 28-01-1872.

⁷⁹⁴ TERMES, J.: *Op. cit.*, 2000, p.143.

⁷⁹⁵ *La Federación*, Barcelona, 11-01-1873.

⁷⁹⁶ *Boletín de la Federación Regional Española de la AIT*, Alcoi, 24-04-1873.

⁷⁹⁷ El 15 de abril de 1873 després d'una àmplia discussió s'acordà per unanimitat no prendre part a la pròxima farsa electoral i fer en canvi els més actius treballs de propaganda per arribar aviat al gran dia de la Liquidació Social. *Boletín de la Federación Regional Española de la AIT*, Alcoi, 1-05-1873.

*obrero moderno*⁷⁹⁸. Mentre des del govern republicà es reprimia durament l'acció d'aquests internacionals. Per exemple, a l'estiu de 1873 els internacionals es queixaven de la repressió que patien per part dels governs republicans i no els legalitzaven les seves associacions⁷⁹⁹. Malgrat això van continuar obrint seccions i preparant vagues com la dels forners, picadors d'espart, cosidores, terrissaires, picapedrers, ferrers, esparters, descarregadors de carbó, etc. Totes demanaven l'augment del jornal i la disminució de la jornada laboral⁸⁰⁰. Sembla ser que l'AIT tornava a aixecar el cap i tenia prou força per llançar un nou diari el mes de setembre de 1873, *El Proletario*⁸⁰¹. Però els internacionals de Palma seguien patint moltes i grans persecucions⁸⁰². Denunciaven constantment la repressió per part de l'Ajuntament republicà de Palma, que havia acomiadat obrers picapedrers de l'AIT⁸⁰³. Els sabaters, amb Guillem Arbós al capdavant, foren un dels col·lectius més important. El novembre de 1873 van participar en el III Congrés de la Federació de Sabaters de la Regional Espanyola celebrat a Barcelona⁸⁰⁴. Després del cop d'estat de Pavía, al juny de 1874, l'AIT va patir registres i detencions als seus associats, sent el final de la mateixa⁸⁰⁵.

D'altra banda, durant la Primera República, els republicans intransigents van abandonar l'AIT per organitzar societats obreres de sabaters i de mariners en el si de la societat mutualista El Auxilio Federal. S'evidenciava així la ruptura definitiva del republicanisme socialista amb l'AIT. Malgrat els conflictes i diferències entre republicans i anarquistes, és important destacar que en les eleccions municipals homes de l'AIT van formar una candidatura al costat dels republicans intransigents en els districtes tercer, quart, cinquè i sisè de Palma⁸⁰⁶. Alguns d'ells, com el picapedrer Antoni García Coll o el sabater Joan Frau, havien militat en l'Aliança, mentre que l'altra gran majoria eren destacats intransigents com el cas de Miquel Fornés, Pascual Torrens, Josep Vilar o Francesc Ramírez. Potser que molts d'ells estiguessin més d'acord amb les tesis de Marx o que practiquessin la doble militància -en el partit republicà i alhora en la AIT- que permetia l'apoliticisme, cosa que no havia de ser gens fàcil en un ambient tan antipoliticista i antirepublicà, encara que als intransigents i als internacionals els unia l'odi cap als anomenats "falsos republicans", els republicans benèvols, defensors d'una República individualista i no la

⁷⁹⁸ Durant la primavera i estiu de 1873 es difonia al Boletín de la Federación Regional Española i es podia adquirir a un preu de 75 cèntims de real. Les comandes s'havien de dirigir a [Juana] María Palmer, carrer Piedad, 15, de Palma de Mallorca. Segons el GRUP D'ESTUDIS LLIBERTARIS ELS OBLIDATS: *Op. cit.*: el febrer de 1873 la seva casa era el domicili de la Federació Local de la AIT de Palma.

⁷⁹⁹ *La Federación*, Barcelona, 19-07-1873.

⁸⁰⁰ El *Diario de Palma* informà dels conflictes d'aquel estiu de 1873.

⁸⁰¹ *La Federación*, Barcelona, 30-08-1873.

⁸⁰² *Boletín de la Federación Regional Española de la AIT*, Alcoi, 31-07-1873.

⁸⁰³ *Boletín de la Federación Regional Española de la AIT*, Alcoi, 10-04-1873.

⁸⁰⁴ S'aprovà crear una caixa de resistència a Mallorca i es donava l'adreça de Sebastià Alorda –futur líder d'Unió Obrera Balear- que vivia al carrer Sant Andreu, número 14 de Palma. A *La Federación*, Barcelona, número, 227.

⁸⁰⁵ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 23-06-1874.

⁸⁰⁶ Candidatura del partit intransigent o internacional. Tercer districte: Antoni Roig Portella, industrial; Manuel Fuster Fuster, fabricant; Jaume Rossello Escanellas, medidor. Quart districte: Francesc Ramírez Baronard, jornaler; Gabriel Forteza Valls, industrial; Antoni Garcia Coll, picapedrer; Joan Frau Roig, sabater; Gabriel Estelrich Caimari, sabater. Cinquè districte: Miquel Fornés Palmer, mariner; Gabriel Mas Danús, mariner; Jaume Alemany Estela, cirujà; José Lagranje, marmolista. Sisè districte: Pascual Torrens Mangado, sabater, Josep Vilar Nebot, industrial. A pesar de tot van vèncer en tots els col·legis les candidatures republicanes ministerials. *Diario de Palma*, 15-07-1873.

República dels iguals que defensaven els intransigents. Però aquesta candidatura no va tenir suports electorals, demostrant-se així que les idees republicanes socialistes no havien calat entre la població illenca, com sí que ho havien fet les tesis del republicanisme *demoliberal*, vencedor a les urnes i amb més implantació a tota l'illa i que controlava les escoles populars dels casinos republicans, les cinc cooperatives de El Porvenir⁸⁰⁷, altres escoles com l'Escola Democràtica, l'Acadèmica Instructiva Federal i les societats de socors mutus organitzades pels republicans com El Fomento (Andratx), La Fraternidad Social (Sa Pobla) o les palmesanes de La Marina (a Santa Catalina) o al barri de La Soledad. A més els republicans de renom com Rafel Manera o Joaquim Quetglas presidiren una de les societats de recreo i mutuals més importants de Palma com era La Protectora (fundada el 1849). També s'havien creat societats obreres que devien estar controlades pels republicans federals benèvolos. El 1873 es constitueix una societat d'obrers sabaters titulada La Palmesana⁸⁰⁸ i també una societat de picapedrers Obreros Albañiles⁸⁰⁹. Abans, el juliol de 1872, havien cercat l'entesa entre el patró i els obrers defugint de la vaga que era l'aposta dels republicans per resoldre conflictes obrers. Fou el cas d'un conflicte de sabaters en un taller palmèsà on els republicans apostaren per celebrar una reunió entre el propietari del taller i els obrers⁸¹⁰.

I als pobles quina influència tingué l'AIT? Les societats obreres foren majoritàriament controlades pels republicans. De federacions locals vinculades a l'AIT només triomfà existosament la creada a Palma, tot i que hi hagué alguns intents de fer-ho a Felanitx, poble que ja havia criticat als republicans felanitxers i es mostraven partidaris d'organitzar una cooperativa gestionada pels propis obrers⁸¹¹. També hi hagué apropaments de l'AIT a La Vileta (Palma)⁸¹², Alaró⁸¹³, Selva⁸¹⁴, Pollença⁸¹⁵, Manacor⁸¹⁶, Andratx, Lluçmajor⁸¹⁷ o Sa Pobla⁸¹⁸. Això en el

⁸⁰⁷ Es reunien al Casino Republicà i des de la seva fundació es promogué una escola elemental gratuïta pels consumidors. A *El Obrero*, 6-01-1870. La cooperativa El Porvenir s'havia fundat el maig de 1869 i comptava amb 439 socis. La primera botiga s'ubicà al carrer de Sant Miquel.

⁸⁰⁸ AMP, Fons Pons, 1528/40: *Reglamento de la sociedad de obreros zapateros La Palmesana, 1873*. Expedient desaparegut.

⁸⁰⁹ AMP, Fons Pons, 1528/40: *Reglamento de la sociedad de Obreros Albañiles, 1873*. Expedient desaparegut.

⁸¹⁰ Hi hagué una reunió de sabaters per aconseguir el triomf en una vaga organitzada contra el taller del senyor Sastre. La reunió es celebrà a l'oratori de Montesion donat el nombrós grup de sabaters. A *El Iris del Pueblo*, 20-07-1872.

⁸¹¹ A Felanitx es va organitzar una societat cooperativa amb uns estatuts similars als del Congrés Obrer Regional i des de *El Obrero* se'ls animava a que organitzin seccions i creessin una federació local a Felanitx. A *El Obrero*, juliol 1870.

⁸¹² La societat d'obrers de La Vileta constava de 108 membres i en aquesta localitat dels afores de Palma hi havia una societat de sabaters, picapedrers, fusters, jornalers i teixidors. A TERMES, J.: *Op. cit.*, 2000, p.323.

⁸¹³ *El Obrero* informava que els companys d'Alaró també desitjaven associar a tots els obrers d'aquell poble i constituir un centre o casino exclusivament d'obrers. A *El Obrero*, 13-01-1870.

⁸¹⁴ A Selva s'havia constituït una gran associació d'obrers d'aquell poble i tenia com a objectiu establir una societat cooperativa de consum i producció. Des de *El Obrero* es felicitava a l'amic Gabriel Llull per la propaganda de la idea social. A *El Obrero*, 3-02-1870.

⁸¹⁵ A Pollença també tenien intenció de constituir una societat i al final comptaren amb una societat de teixidors i se'n estaven organitzant dues més, una de sabaters i una de picapedrers. A *El Obrero*, 17-03-1870.

⁸¹⁶ També es comentava que els obrers de Manacor havien de formar una gran associació en la que hi formarien part nombrosos agricultors i també a Andratx. A *El Obrero*, 3-03-1870.

⁸¹⁷ A finals de gener de 1870 s'informa que a Lluçmajor els obrers volen associar-se. A *El Obrero*, 27-01-1870. El març de 1870 els llucmajorers seguien insistint en adherir a les dues societats obreres existents a les files de la Internacional. Aquestes eren les de pelaires i la de pedrers ambdues controlades pels republicans. A l'abril es diu que a Lluçmajor s'ha creat una nova societat formada per 900 petits propietaris i que els sabaters havien iniciat una reunió

moment d'auge de l'AIT. Segurament després del davallament de l'AIT aquestes societats obreres foren fàcilment controlades pels republicans ja que no hi ha continuïtat defensant els postulats de la Internacional i sí organització republicana.

Un cop implantada la Restauració borbònica i amb la il·legalització i repressió de l'AIT i del republicanisme, ambdues corrents van entrar en un estat de declivi i desorganització. No serà fins a 1881 que tornarem a trobar una organització obrerista amb presència de les dues corrents, anarquistes i republicans, amb l'aparició del projecte mutualista i cooperatiu de la Unió Obrera Balear (1881-1886). Va ser una entitat molt vinculada al republicanisme socialitzant on es va donar màxima difusió a l'estalvi, a la instrucció, al cooperativisme i al socors mutus. Encara que dins d'aquesta organització també trobem certa implantació de les idees anarquistes, presents sobretot en els sabaters, entre els quals es trobaven Guillem Arbós, Francesc Roca, Sebastià i Bartomeu Alorda, que continuaven propagant els principis de l'AIT i participant al costat dels republicans.

2.5 Des dels ajuntaments i la Diputació: Obra i projectes de govern del republicanisme mallorquí al llarg del Sexenni

2.5.1 Modernització i nou urbanisme. L'higienisme i la salubritat pública.

L'enderrocament de les murades. Nous barris (el cas de Santa Catalina a Ciutat).

L'Eixample

Al llarg d'aquests sis anys els republicans federals van estar al capdavant d'alguns ajuntaments com per exemple el de Palma. A l'Ajuntament de Palma tingueren la batllia des de 1869 i representació al govern al llarg de tot el Sexenni. Durant els anys de la seva gestió política intentaren implantar els seus ideals. D'entre els canvis que feren a la ciutat destaquen sobretot dues propostes de modernització de la ciutat i que tenien a veure amb el desenvolupament urbanístic i econòmic d'aquesta. Un era l'enderrocament de les murades i l'altre l'eixample del raval de Santa Catalina –situada a extramurs de la ciutat-. Els republicans de Palma s'afanyaren en construir la seva ciutat idealitzada i durant aquells sis anys, tot i tenir unes arques municipals amb un enorme dèficit, van dur a terme la canalització de les aigües potables, la desamortització de béns eclesiàstics, la millora de l'ensenyament, la supressió de les quintes –no ho aconseguiren-, un repartiment més equitatiu dels impostos, etc. Els canvis que introduïren a la ciutat i que van lligats a la seva filosofia d'entendre cap a on havia de caminar la societat es poden observar perfectament en aquest retall de la premsa republicana on es pot intuir tot allò que volien per la seva ciutat:

i comptaven amb 200 homes. Anys després, el 1873 es creava entre el setembre i l'octubre un grup de treballadors del camp. A *El Obrero*, 14-04-1870 i *La Federación*, Barcelona, 11-10-1873.

⁸¹⁸ Des de *El Obrero* es parlava que els treballadors del camp encara no tenien cap associació i que es feia molt difícil combatre el caciquisme de la part forana que esclavitzava i explotava contínuament. A *El Obrero*, 23-12-1870.

“Escuelas, cajas de ahorro, vapores, carreteras, ferrocarriles y fábricas es lo que Mallorca necesita. Con esto y menos curas de los que hay, pronto se vería la isla libre de la ignorancia y del carlismo que la envilece”⁸¹⁹.

Una de les apostes més importants per la ciutat de Palma fou l'enderrocament parcial de les murades. Durant el segle XIX la població havia augmentat de manera considerable, fet que provocà que la ciutat de Palma patís un amuntegament, el qual obligà a la població a créixer verticalment a falta d'espai per poder expandir-se. A més, aquest augment de població va provocar problemes higiènics. Palma va viure en poc temps dues grans epidèmies, la de 1865 i el 1870. A causa de la manca de salubritat pública que en aquells moments imperaven a Palma, les corrents higienistes lligades amb al pensament progressista, promogueren una política higienista. Aquestes veus creien que la manca de salubritat de Palma era culpa de les murades i per aquest motiu calia enderrocar-les. A més, la demolició d'aquestes permetria el desenvolupament industrial i comercial de Palma i la possibilitat d'expandir-se urbanísticament. Una vegada al poder les forces liberals progressistes i democràtiques de Palma van treballar fermament per aconseguir modernitzar la ciutat en aquest sentit⁸²⁰. Eren pràctiques que s'estaven impulsant arreu de les capitals europees. A Barcelona, per exemple, a mitjans segle XIX es féu un concurs per demostrar les avantatges i desavantatges de les murades que guanyà el metge higienista Pere Felip Monlau. La població a Palma des de 1840 a 1877 havia passat de 40.405 habitants a 58.224 habitants amb un augment del 40%. El recinte fortificat constrenyia una població cada vegada més creixent, més amuntegada, que d'una manera desordenada s'anà ubicant als voltants de la ciutat, naixien així, els suburbis i ravals de la pressió poblacional⁸²¹. A fora de les murades naixien nous barris com Santa Catalina, es Molinar o la Soledat. El de Santa Catalina es planificà des de l'Ajuntament a partir de 1869 sota l'impuls de la batllia republicana.

Entre les causes que conduïren a la proposta republicana d'enderrocar les murades es remetien a les epidèmies patides a Mallorca i a Palma considerades com un greu problema de salubritat pública. A mitjans segle XIX diverses epidèmies assolaren en poc temps la població de Palma, el 1865 el còlera arrasava entre els habitants i deixava 2.490 molts i el 1870 arribà procedent de Barcelona la febre groga que suposà una pèrdua de 221 habitants. El 1854 el còlera també havia deixat entreveure els seus efectes mortífers al poble costaner d'Andratx. Anys després, l'enginyer Eusebi Estada, posava de manifest l'amuntegament i l'asfíxia de la ciutat en la seva obra publicada el 1892 *La Ciudad de Palma* on indicava que els principals problemes que patia Palma⁸²². Aquests eren l'augment de població, l'alta mortalitat a causa de la insalubritat i la

⁸¹⁹ *El Iris del Pueblo*, 3-04-1871.

⁸²⁰ MARTORELL, C.: *Op. cit.*, 2009a, p.15.

⁸²¹ ESCARTÍN, J.M.: *Op. cit.*, 2001, p.34.

⁸²² Però el seu pensament sobre la transformació urbana per millorar Palma ve d'abans de la publicació d'aquesta obra. Eusebi Estada havia iniciat els seus estudis a l'Institut Balear on va tenir excel·lents professors de ciències que l'inculcaren l'estimació per la natura i l'higienisme, com el naturista Francesc Barceló Combis i Josep Monlau fill del principal teòric de l'higienisme –Pere Felip Monlau, i el 1861 passà a Madrid per estudiar la carrera a la selecta i progressista Escuela Especial de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos. A MARCH, J.: “Eusebi Estada: un home

necessitat de crear una riquesa industrial. Les seves paraules esdevenen tot un testimoni de les mancances de la ciutat en aquella època:

“La población al aumentar en número de habitantes, requería un aumento proporcional en el número de habitaciones, no pudiendo ensancharse horizontalmente, como la higiene y la conveniencia del vecindario requerían, por oponerse a ello al recinto fortificado, se procuró este ensanche verticalmente acumulando pisos sobre pisos”⁸²³.

No fou l'únic enginyer que defensà aquestes teories. Durant el Sexenni es movien entorn a aquestes idees l'enginyer holandès Paul Bouvy, Paulino Verniere o Emili Pou –molt lligat a les corrents progressistes i amic de líders republicans com Miquel Quetglas Bauzà (llegí una honra fúnebre al cementiri de Palma en el seu enterrament). Aquests enginyers participaven activament en la societat científica que aplegava progressistes i demòcrates: l'Ateneu Balear⁸²⁴. A més dels problemes higiènics, un dels principals detonants del primer enderrocament de les murades (1873) fou el fet de fomentar la indústria a Palma. Per fer-ho era necessari eliminar les murades donat que dintre del recinte emmurallat la legislació prohibia ubicar-hi fàbriques en les anomenades zones polèmiques⁸²⁵.

Els corrents higienistes van néixer precisament a les ciutats industrials d'Anglaterra a la dècada dels 40. L'alta mortalitat provocada per les malalties infeccioses va conduir a la classe metge a realitzar a nivell internacional, durant el segle, una ampla campanya de conscienciació de l'opinió pública encaminada a transformar les condicions sanitàries de les ciutats, habitatges i costums higiènics dels ciutadans. El seu origen el trobem a Anglaterra arrel de les denúncies realitzades per Engels de la situació dels anomenats *slums*⁸²⁶ i la pressa de consciència per part dels científics de les necessàries millores higièniques a realitzar a les ciutats (clavegueram, millora de les instal·lacions dels habitatges, etc.). A l'Estat espanyol la situació higiènica no era òptima, hi havia molts de metges que estigueren al corrent de les idees higienistes i de les millores que s'anaven fent a Anglaterra i França, països que serviren de model pels seus estudis. Per exemple a Barcelona la idea de l'enderrocament de les murades nasqué a 1841, moment en què l'Ajuntament barceloní convocà uns premis per la redacció d'una memòria que posés els

progresista” dins *El I Centenari de l'Enderrocament de les Murades de Palma (1902-2002)*. Palma, Ajuntament de Palma, 2004, p.101.

⁸²³ ESTADA, E.: *La ciudad de Palma: su industria, sus fortificaciones, sus condiciones sanitarias y su ensanche, con un apéndice sobre las condiciones que han de reunir las viviendas para ser salubres*. Palma, Tip. De J. Tous-Editor, 1892, p.86-87.

⁸²⁴ Segons March l'ambient favorable a l'enderrocament de les murades és indubtable que va néixer dins el primer Ateneu Balear (1862-1873) dins de la secció de ciències, sobretot durant el període -1862-1864- que va estar presidida per l'enginyer d'origen holandès Paul Bouvy (1807-1868), autor d'interessants treballs entorn a les possibilitats de captació d'aigües geològiques a Mallorca i de les formes d'organitzar el proveïment d'aigua de la ciutat de Palma del qual va realitzar un treball per l'Ajuntament titulat: “Informe sobre la canalización y distribución del agua de la ciudad de Palma” publicat el 1867. A MARCH, J.: “L'enderrocament de les murades de Palma, un triomf de l'higienisme mallorquí”, *Gimbernat*, 37, (2002), p.249.

⁸²⁵ Les causes del primer enderrocament de murada foren l'extraordinari creixement de la població i l'intent de facilitar el desenvolupament industrial. A FUENTES, J.: “La problemáticas de las murallas en el crecimiento de Ciudad de Mallorca”, *Mayurqa*, 17, (1977-1978), p.159.

⁸²⁶ Barris baixos o obrers.

pros i els contres de l'enderrocament de les murades i que n'esmentés els beneficis industrials als que es veuria exposada la ciutat sense murades. Com hem dit, fou el metge Pere Felip Monlau el guanyador del treball i al·ludí especialment al tema higiènic com a motor principal per fer tombar les murades⁸²⁷.

Però no podem deixar de banda el tema del foment de la indústria, ja que com veiem el treball de Monlau també tractava sobre els beneficis que provocaria en la modernització industrial barcelonina. El 1852, Josep Font Mosela, publicava a Barcelona un fulletó, que estava redactat en els mateixos termes de denúncia que usará Eusebi Estada trenta anys més tard en les seves obres referides a la ciutat de Palma. Josep Font culpa a les murades de l'amuntegament que existeix a la ciutat⁸²⁸. L'estiu de 1869 arribà a l'illa de Mallorca el doctor Pere Felip Monlau – l'autor de diversos tractats sobre higienisme i altres obres científiques⁸²⁹. Sens dubte fou un dels personatges influents del món higiènic i sanitari, sobretot per l'obra que escrigué sobre l'enderrocament de les murades a Barcelona i el seu vincle amb l'illa de Mallorca, ja que el seu fill s'emparentà amb una mallorquina i fou professor de l'Institut Balear⁸³⁰.

La sol·licitud primera per enderrocar les murades es remuntava al 1865. L'Ajuntament de Palma estava governat pels progressistes i foren ells que intentaren dur a terme el primer enderrocamment de les murades però no es va arribar a cap acord i s'obrí la polèmica amb la classe militar que era la que tenia la custòdia en matèria de les murades⁸³¹. Els mesos d'estiu de 1865 el còlera envaí la ciutat. La ciutat patia problemes de salubritat i el còlera fou una demostració més del perill al qual estava exposada la població. Hi hagué una alta mortalitat, en

⁸²⁷ “La higiene pública aconseja, pues, la demolición total, o por de pronto parcial, de las murallas que ciñen a Barcelona; y una salubridad mayor, un vivir más comodo, fuera la primera ventaja que reportaria la ciudad del derribo por el cual clama el mundo”. A MONLAU, P.F.: *Abajo las murallas!!! Memoria sobre las ventajas que reportaria Barcelona, y especialmente su industria, de la demolición de las murallas que circuyen la ciudad.* Barcelona, 1841.

⁸²⁸ Font dirà: “reducida está al estrecho círculo que le fijan sus murallas... levantados hasta terceros y cuartos pisos en aquellas modestas casas que antes no tenían mas que uno o dos; divididos en las modernas en muchas habitaciones pequeños aquellos locales que antes servían para una sola familia y aumentados considerablemente los alquileres...; para poderlos pagar los desgraciados se ven obligados apiñarse en habitaciones pequeñas poco ventiladas”. Recollit a LADARIA, M.D.: *El ensanche de Palma. Planteamiento del tema, problemática, construcción y valoración de un nuevo espacio urbano, 1868-1927.* Palma, Ajuntament de Palma, 1992. p.35.

⁸²⁹ *Diario de Palma*, 17-08-1869.

⁸³⁰ Sobre la persona de Pere Felip Monlau Roca sabem que va morir a Madrid el febrer de 1871, era metge, individu de número de diverses acadèmies i considerat una vertadera il·lustració nacional pel seu talent, immens instrucció i laboriositat. Deixà nombrosos i profunds estudis. En la seva obra: *Elementos de higiene pública* de 1862, descriu el llatzaret de Maó, que havia inspeccionat el 1858 acompanyat d'un plànol. El seu fill Josep Monlau Sala fou catedràtic de Historia Natural de l'Institut Balear, nomenat per Real Ordre el 16 d'octubre de 1855, del qual cessà per trasllat a Barcelona el 9 de juliol de 1862. Aquí entroncà el seu llinatge, casat amb Margalida Homar Rosselló, les seves dues filles van contreure matrimoni amb els germans Xavier, Lluís Moragues de Manzano, militars. Va col·laborà en diverses publicacions, l'Almanac de *El Isleño*, entre d'altres, amb treballs d'exposició i crítica de teories i coneixements científics. A Palma va imprimir dues de les seves obres: el 1856: *Discursos de apertura de curso del Instituto* i el 1877: *Tratado de olivicultura*.

⁸³¹ L'ajuntament progressista de Palma acordà el següent: “El ayuntamiento aprobó por unanimidad solicitar el derribo de las murallas y el ensanche de la capital. Las industrias se ejercían en medio de la calle: carpinteros, herreros, zapateros y toneleros especialmente, por falta de local y lugar donde trasladarse pues no permitía Guerra edificar en el arrabal. El acuerdo cayó mal a la clase militar y dio lugar a polémicas. A LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV, 2-06-1865.

un dia per exemple moriren 109 persones i s'enterraren 113 cadàvers⁸³². A causa dels fets provocats pels efectes del còlera arribaren a l'octubre els Amics del Pobres procedents de Barcelona⁸³³.

Una altra de les propostes, a més de l'enderrocament de les murades, era el de la necessitat de crear un eixample a Palma, qüestió que es convertí en un nou debat i el juliol de 1866 ja es començà a parlar de l'eixample de Palma⁸³⁴.

A més del còlera de 1865, Palma visqué un altre episodi mortífer amb l'arribada de la febre groga el 1870. El municipi es trobava governat pels antics progressistes i pel republicans federals, ambdós des d'antany ja havien fet al·lusió a les millores a fer en matèria de sanitat pública. Des de l'Ajuntament encapçalat pel metge republicà, Rafel Manera, es va controlar mitjançant una comissió mixta permanent l'epidèmia de la febre groga⁸³⁵. La febre castigà de ple a la barriada obrera del Puig de Sant Pere –barri que mirava al mar i aixecat al costat de les murades-. Per aquest motiu aquesta barriada fou la que demanà amb més insistència l'enderrocament de les murades del Moll, que veien les murades com a símbol d'ofegament. El mateix any de la propagació de la febre groga, la Junta Provincial de Sanitat publicà un llibre *Historia de la fiebre amarilla que se padeció en Palma de Mallorca en 1870*, els seus autors eren els metges Josep Enseñat i Jaume Escala. En aquest llibre s'explicava la història dels fets i la gestió per part del govern municipal. El llibre pretenia deixar per escrit les conseqüències que podia produir una epidèmia i evitar caure en els errors passats i aprendre de l'experiència. D'aquesta manera es comprèn prou bé el destí final de les murades, justificat en aquells moments com a mesura indispensable per a la salubritat de la ciutat i perquè no tornés a produir-

⁸³² *Idem*, Vol. IV. 16-09-1865.

⁸³³ “Llegaron 7 catalanes entre ellos una mujer, que se ofrecieron gratuitamente para ayudar en el cuidado de enfermos. Se dijo que se presentaron al gobernador de Barcelona D. Antonio Hurtado comisiones de la sociedad Amigos de los Pobres pero se prescindió de los servicios de una brigada de 40 por haber entrado ya el cólera en Palma en un período de rápido descenso. En la junta celebrada por la tarde en el Casino del Amparo se asociaron a ellos algunas personas y divididos en 6 comisiones practicaron visitas a los atacados necesitados y los socorrieron. Se ignora si vino el Sr. Descolé miembro del Ateneo Catalán de la Clase Obrera y uno de los fundadores de la asociación, que había sido creada por el partido progresista. Estuvieron en Palma el día 17, bien que mirados con algún recelo por su ideología política pues se dirigieron principalmente a los suyos, los que figuraron entre los primeros donantes de la suscripción que abrieron en el referido Casino y en la tienda de los hermanos Miró, de la plaza de las Copiñas. Su representante fue D. Benito Seguí, frente al Correo, con los que se reunía diariamente. Habían hecho hasta el 7 de noviembre 2.833 visitas y repartido a enfermos indigentes 8.163 reales, de los 9.585 recaudados. Destacáronse en esta labor además de los citados los hermanos Estrada, tenderos”. A *Idem*, Vol. IV. 7-10-1865.

⁸³⁴ “Reunión en el arrabal de Santa Catalina con asistencia del capitán general Bassols y otras personas notables, con objeto de estudiar el ensanche del mismo y autorizar la construcción del nuevo caserío ante la insuficiencia del existente”. El 1869 arribà el permís per construir el raval. Aquell juliol de 1866 també es treballà en el projecte de canalització de les aigües de la ciutat, Paul Bouvy entregà un estudi a l'Ajuntament sobre la canalització i distribució de l'aigua de la Font de la Vila. Paul Bouvy que havia estat membre de l'Ateneu Balear i també havia participat en la dessecació de l'Albufera, morí a Barcelona l'abril de 1868. A *Idem*, Vol. IV. 11-07-1866.

⁸³⁵ La Comissió Mixta Permanent de les Juntes Provincial i Municipal de Sanitat estava formada pel president, Rafel Manera, el secretari, Juan Font i els vocals Llorenç Muntaner, Pere Parera, Joaquim Vanrell, Gabriel Martorell, el metge Josep Enseñat i el farmacèutic Pere Antoni Obrador. Aquesta comissió mixta designà una sèrie de campaments per aïllar i prevenir la població de les possibles pestes o febres que poguessin arribar a l'illa. Els indrets triats foren els castells de Bellver, Sant Carles, el Llatzeret, la fonda de Boria, la Font Santa i els predis de Son Anglada, Son Quint i Son Muntaner. A ENSEÑAT, J.; ESCALA, J. *Historia de la fiebre amarilla que se padeció en Palma de Mallorca en 1870*. Palma, 1870. p.26-27.

se una mortalitat com la que havien deixat per escrit. Amb l'assolament de la febre groga, el dia a dia canvià, la població palmesana emigrà a la part forana, les fàbriques tancaren, els diaris hagueren de veure's suspesos temporalment⁸³⁶. El novembre de 1870 l'edifici del Casino Republicano i el de l'Asistencia Palmesana van quedar acordonats, per haver estat envaïts pel tifus individus de les famílies que vivien en ells⁸³⁷. El més greu de tot era la situació d'atur a la qual havia arribat la ciutat a causa del tancament dels tallers. L'ajuntament republicà constituí una borsa de treball i algunes societats obreres com La Unión Artística (AIT) crearen també la seva pròpia borsa de feina. Per tant una de les principals víctimes de l'epidèmia foren les classes obreres i populars: exposades a la mort i exposades a quedar-se sense feina. S'entén l'eufòria que generà l'enderrocament parcial del febrer de 1873 per part de les classes obreres si ens atenem a tot el que havien patit. El discurs que les murades eren les culpables de les malalties i problemes higiènics que patia Palma havia estat interioritzat pel poble. Un discurs emprès pel republicanisme que de ben segur captà molts d'adeptes i a més ja portaven temps insistint amb la millora que reportaria per la ciutat l'enderrocament⁸³⁸.

Pel que fa a les raons econòmiques i industrials. Palma es trobava amb l'impediment de crear una indústria dins la seva pròpia urbs. El desenvolupament industrial es topà amb un gran obstacle, la llei del 16-09-1856 de les Ordenances Generals de l'Exèrcit que per motius de seguretat i defensa militar feia impossible el desenvolupament de la indústria vora les murades. Segons aquesta llei s'establien el que es coneixien com les "zones polèmiques" aquestes eren concretament tres zones. La primera zona polèmica s'estenia a 400 metres a partir de les murades i en aquesta franja de terreny estava totalment prohibit qualsevol tipus d'edificació. La segona s'estenia a 400 metres a partir de la primera zona. En ella es podia construir, però l'ofici no podia superar l'altura d'un pis. I la tercera zona polèmica tenia una longitud de 450 metres a partir de la segona. En aquesta la construcció havia de ser de planta baixa i s'havia d'utilitzar un sistema de murs i pilars molt prims i aposta les parets no podien suportar les vibracions de certs motors industrials⁸³⁹. La normativa de les zones polèmiques va desaparèixer amb la Llei del 7 de maig de 1895⁸⁴⁰. A més de les zones polèmiques altres mesures feien impossible el desenvolupament de la indústria dintre de la ciutat. Un d'aquests era el problema de les

⁸³⁶ El gener de 1871 tornaren a sortir amb el seu tamany ordinari *El Iris del Pueblo* i *El Progreso*, el mateix que els demés periòdics. Igualment, les societats també hagueren de tancar les seves portes.

⁸³⁷ També es trobaven en la mateixa situació l'Ateneo, la Tertulia del Progreso, el Círculo Mallorquín, el Casino Catòlic i el Casino Palmesano. A *Diario de Palma*, 9-11-1870.

⁸³⁸ Des de les pàgines de *El Iris del Pueblo* l'octubre de 1870 es deia que moltes persones atribuïen les males condicions higièniques de certs barris a l'existència de les murades, deien que impedièn la lliure circulació de l'aire i anunciaven que el seu enderrocament era necessari si es volia que Palma fos una població sana. També apuntaven que mentre governessin els monàrquics no se realitzaria. Dies després des de *El Iris del Pueblo* es continuava dient que ara es tenia l'oportunitat d'enderrocar el llenç de la murada que existia entre les portes del Moll i les Drassanes i així posar fi amb el desastre que patia el barri de Santa Creu o Puig de Sant Pere. Afegint la importància de la ventilació: "a mas de aquella mejora que la humanidad reclama, se obtendria un favorable cambio higiénico en la parte baja de la ciudad con la mayor circulación del aire, hoy poco menos que imposible gracias a las murallas". A *El Iris del Pueblo*, 11-10-1870 i 18-10-1870.

⁸³⁹ FUENTES, J.: *Op. cit.*, p.161.

⁸⁴⁰ CANTARELLAS, C.: *La arquitectura mallorquina desde la Ilustración a la Restauración*. Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1981, p.481.

vibracions de les parets de les cases veïnes a les indústries o bé la prohibició per part de l'Ajuntament de l'establiment de fàbriques que utilitzessin una màquina de vapor poderosa per por a les explosions⁸⁴¹. Per això la localització industrial de Palma s'inicià fora de les murades, naixent així les barriades industrials de La Soledad, els Hostalets, es Molinar o bé Santa Catalina. Nous barris com el del raval de Santa Catalina foren planificats pel govern republicà de Palma durant el 1869 i s'hi establiren nombroses fàbriques i es convertí en la major zona industrial de Palma.

Un cop proclamada la Primera República el govern republicà va promoure l'enderrocament d'un llenç de murada situat a una de les zones més castigades per les febres de l'època. En part fou en aquella zona perquè foren els veïns d'aquell indret que ho reivindicaren. A més de ser un motiu per qüestions higièniques, entre la població també es tenia la visió de que les murades havien perdut el seu ús principal, que era el de defensa, a causa de la inutilitat estratègica que suposaven davant l'armament modern. No opinaven el mateix els militars que s'oposaren des del principi a la mesura d'esbucar les murades, fins que proclamada la República, hagueren de cedir a l'ordre dictada pel president Figueres.

Un dels primers col·lectius populars que van lluitar per l'enderrocament de les murades foren els veïns de la Llonja –molt a prop del barri del Puig de Sant Pere-. La majoria de la seva població era marinera i precisaven sortir de nit de la ciutat quan les murades tancaven les seves portes⁸⁴². A tot això, se li ha d'afegir que aquesta zona de Palma fou una de les més afectades per la febre groga, el barri del Puig de Sant Pere fou l'indret de Palma amb més morts. A part també aquesta zona era on es localitzava l'incipient moviment obrer, precisament el col·lectiu dels mariners tenia la seva seu al carrer Apuntadors i també fou seu del local de l'Associació Internacional de Treballadors durant un cert temps. Cal tenir present que l'obrerisme durant els primers anys del Sexenni simpatitzava amb les idees emancipadores del republicanisme i l'anarquisme. Un cop proclamada la República el consistori palmèsà format per republicans va satisfer la demanda popular enderrocant les murades. Dies després de proclamar-se la República, foren els veïns del raval de Santa Catalina els qui sol·licitaven a l'Ajuntament que demanés al Govern de la República l'autorització per enderrocar el llenç de murada que anava del Baluard de Sant Pere a la Porta de Santa Catalina⁸⁴³. Aquest fet denota el ressò i l'efervescència social entorn al problema de les murades, les qual eren vistes com les culpables de tots els mals. Igualment el republicà Ignasi Vidal va recomanar a la Comissió de Foment que estudiés la manera de com aconseguir des de l'Ajuntament la desaparició de les zones militars considerades com un obstacle per l'eixample i les condicions higièniques de la població

⁸⁴¹ FUENTES, J.: *Op. cit.*, p.161.

⁸⁴² Hem de tenir en compte que els pescadors i mariners sortien a pescar a altes hores de la nit i el tancament de la porta de la murada dificultava molt el seu treball. Segons Ladaria es per aquesta raó que el llenç de murada d'aquest indret desapareix molt aviat. A LADARIA, M.D.: *Op. cit.*, p.69.

⁸⁴³ AMP, Arxiu Històric, 2156/3, actes municipals, 21-02-1873.

palmesana⁸⁴⁴. Com hem dit, els militars van ser un col·lectiu que feren front a la demanda popular i que veien amb reticències la voluntat d'enderrocar les murades, ells creien que sí que s'havien de conservar les murades perquè encara eren útils per la defensa de Mallorca.

Gestió municipal republicana i execució de l'enderrocament pas a pas

A l'octubre de 1868 aparegué la primera notícia sobre l'enderrocament de les murades i es tornava a obrir el debat encetat el 1865⁸⁴⁵. L'octubre de 1868 l'Ajuntament de Palma sol·licità l'enderrocament i va córrer a càrrec del republicà federal Humbert⁸⁴⁶. Després de la febre groga de 1870 el tema de salubritat fou vist com un dels principals motius passant per davant als motius industrials. Encara no havien tingut lloc els fets de la febre groga (setembre 1870) però a nivell sanitari la ciutat patia tot un conjunt de mancances i el maig de 1870 ja es començà a treballar en la proposta d'enderrocament. El maig de 1870 el batlle Manera demanà al Govern l'enderrocament d'un llenç de murada des de la porta del Moll fins a les Drassanes, tant com a mesura de salubritat pública com a millora que seria pel port⁸⁴⁷. Aleshores, aquell mes de maig de 1870 a proposta del batlle de l'Ajuntament de Palma, s'acordà elevar una exposició al Govern de la Nació perquè acordés l'enderrocament de la murada que anava de la Porta del Moll fins a les Drassanes com a mesura de salubritat pública i pel benefici que havia de reportar al port de Palma⁸⁴⁸. A l'octubre de 1870 –quan la febre havia entrat a la ciutat– la Junta Provisional de Sanitat va publicar al Ministeri de Foment mesures per millorar i netejar el port i sobretot extingir el focus de putrefacció que constituïen les aigües infeccionades pròximes a les Drassanes, zona de les més castigades i en el que tots els anys hi havia malalties insidioses⁸⁴⁹. Quasi dos anys després, eren l'apotecari Gabriel Dalmau i el metge Jaume Escales que van instar a l'Ajuntament l'enderrocament de la muralla, concretament sol·licitaren el llenç comprès entre la porta del Moll i el baluard de Sant Pere, i el motiu no era altre que per qüestions de salubritat pública. Des del consistori estudiaren la proposta i van elaborar dos informes sobre aquesta problemàtica, un per part de la Junta de Sanitat i un altre per part de la Comissió de Foment. Finalment, van comptar amb el suport de la Junta d'Obres del Port i aquesta Junta el 28 de novembre de 1872 es va dirigir al Rei⁸⁵⁰. En total la Junta d'Obres del Port va redactar dues

⁸⁴⁴ AMP, Arxiu Històric, 2156/3, actes Municipals, 19-09-1873.

⁸⁴⁵ “Poco más de tres años hace que en el seno del M.I. Ayuntamiento de esta ciudad brotó la idea de demoler los muros que nos rodean fundándose en razones de ensanche, del libre tránsito y de poder edificar en los terrenos comprendidos en la zona militar de esta plaza. La prensa trató este asunto y sostuvo una polémica, apoyando unos y reprobando otros la mejora anunciada por la ilustre corporación municipal. En cuanto a la salubridad creemos que no debe ser mucha la influencia que tiene el estar o no rodeado de murallas, supuesto que de ambas maneras circula libremente el aire. De que fomentaria la industria no vemos razón una vez obtenida la autorización de que hemos hablado”. A *Diario de Palma*, 22-10-1868

⁸⁴⁶ S'acordà convidar a la Junta Provisional de Govern perquè acordés l'enderrocament de les murades de la ciutat. A AMP, Arxiu Històric, 2155/1, actes municipals, 1868.

⁸⁴⁷ Es passà a examen i aprovació de la Direcció General d'Obres Públiques les memòries i plànols dels avantprojecte de reforma del port formats pels enginyers Antoni López, Miquel Herrero, Emili Pou i Nicolàs Cheli, militar, Antoni Morey, pilot i altres comerciants i pilots. LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. Maig 1870.

⁸⁴⁸ AMP, Arxiu Històric, actes municipals, 27-05-1870.

⁸⁴⁹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 22-10-1870.

⁸⁵⁰ *Idem*, Vol. V. 15-07-1872.

cartes al Rei, la primera al novembre de 1872 i una altra del mateix any per tal de fer efectiu l'enderrocament.

El juliol de 1872 la Junta de Sanitat de l'Ajuntament de Palma, un dels implicats en la lluita per l'enderrocament, apuntaven la necessitat de sanejar els barris veïns a la murada del mar compresa entre la porta del moll i el baluard de Sant Pere. A més apuntaven els beneficis que aportarien els nous solars de l'entorn de la murada i també seria beneficiós per les obres del port. Tot plegat ajudaria a posar fi al focus de putrefacció que la ribera de la vora provocava tots els estius⁸⁵¹. A més, també segons els republicans s'havia de promoure el sanejament de la platja amb un projecte global que passava per l'enderrocament de les murades, unes obres que revaloritzarien la zona amb la venda de terrenys buits⁸⁵². Així també ho veien des de la Comissió de Foment que argumentava que l'enderrocament aportaria un increment de riquesa i que es donaria major valor a les cases d'aquella zona de la capital⁸⁵³. La neteja de ports per problemes de salubritat tenia molta relació amb les murades que eren les culpables de l'ofegament i que no passés l'aire. A Palma la Junta Municipal de Sanitat el maig de 1873 va destinar una brigada pel sanejament de la platja del port⁸⁵⁴. No només hi havia problemes a Ciutat, a finals d'any, el govern de la República també va autoritzar a l'Ajuntament de Felanitx perquè procedís al sanejament d'una maresme a Portocolom on s'hi implicaren els republicans de Felanitx⁸⁵⁵.

El permís definitiu arribà amb la República, poc després de proclamada la República els republicans mallorquins s'espavilaren en sol·licitar l'aprovació com ja havien fet al 1872 dirigint-se al Rei Amadeu de Savoia durant el govern radical i republicà. Més endavant, un cop fet l'enderrocament del primer llenç de murada, el setembre de 1873 el republicà i diputat a les Corts, Ignasi Vidal, va recomanar estudiar a la Comissió de Foment el mitjà de dirigir-se a qui correspongués a l'objecte que aquest ajuntament aconseguís la desaparició de les zones militars que avui eren un gran entrebanc per l'eixample i les condicions higièniques de la població⁸⁵⁶.

Un cop proclamada la República s'instà al secretari del Govern Civil, Marià de Quintana, perquè enviés un telègraf a Madrid demanant a Estanislau Figueres –president del Consell de Ministres–, permís per enderrocar el tros de murada del mar, comprès entre el baluard de les Drassanes i el quarter de Cavalleria. En aquesta petició es va adherir la Junta d'Obres del Port. L'autorització va ser concedida però faltava el consentiment del ram de Guerra, únic competent

⁸⁵¹ AMP, Fons Pons, 1086/15, 1872.

⁸⁵² “El saneamiento de la playa podría conseguirse derribándose el lienzo de muralla comprendido entre ambas puertas, rellenando con los escombros aquella parte de mar señalada en el plan general del puerto. Esta reforma que a primera vista parece costosísima, no lo es, si se atiende a que la venta de los terrenos que se ganarian, sería por demás suficiente a cubrir los gastos por ella ocasionados”. Era un article escrit pel republicà Joaquim Quetglas titulat “Salud pública”.

⁸⁵³ AMP, Fons Pons, 1086/15, 1872.

⁸⁵⁴ AMP, Arxiu Històric 2156/3, actes municipals, 12-05-1873.

⁸⁵⁵ Els republicans d'aquesta localitat estaven ben involucrats ja que des de les pàgines del diari republicà es podia llegir el següent: “la actividad que despliegan nuestros correligionarios de tan importante pueblo en llevar adelante tan notables mejoras, es digna de todo encomio y aplauso, adelante. A *El Iris del Pueblo*, 16-12-1873.

⁸⁵⁶ AMP, Arxiu Històric 2156/3, actes municipals 1873, 19-09-1873.

en fortificacions. El brigadier Villavicencio encarregat accidentalment de la Capitania General es va oposar que es destruís part de la defensa de Palma i aleshores va situar durant la matinada les seves tropes a fi d'impedir l'enderrocament. Bona part de la ciutat estava ocupada militarment. Devers les 10 va començar a comparèixer gent que es dirigia cap a la plaça de Cort, donant visques no se sabia a qui, hissant-se les banderes a l'Ajuntament i a la Diputació, a la Casa Consistorial es va posar la bandera mallorquina sota l'espanyola en senyal de República Federal, que tant desitjaven els homes del partit republicà. S'havia rebut telegrama del Govern Provisional autoritzant l'enderrocament de la muralla, que va obtenir la influència del diputat a Corts, el radical Gabriel Reus. Damunt les 11 una gentada immensa portant banderes amb inscripcions democràtiques i acompanyat de dues bandes de música es va dirigir cap a la Llonja i va començar de seguida la projectada demolició. Fou el batlle popular qui llençà al terra la primera pedra davant els senyors Mata Dacosta, governador accidental, diputats provincials, regidors i membres destacats del partit. Durant la tarda nombrosos jornalers van aconseguir destruir un petit tros de la part superior del mur immediat al quarter de la Llonja. Tot es va fer amb el major ordre circumstància que va recomanar l'autoritat col·locant una inscripció que deia "Ordre" en el retrat del difunt propagandista republicà Miquel Quetglas Bauzà, el qual en celebració de la festa va ser col·locat en la balconada superior de la Casa Consistorial juntament amb el quadre de l'agermanat Joanot Colom.

Dia 17 de desembre de 1873 fou quan s'acabaren les obres de demolició que pretenien embellir i modernitzar la ciutat. La resta de murada va quedar en peu i la demolició total s'inicià a l'any 1902 i es prolongà fins als anys trenta del segle XX. Però, des del consistori republicà de Palma, durant tot el seu govern no es cansaren de sol·licitar l'enderrocament d'altres llenços de murada. El febrer de 1873 es va formar una Comissió Especial que tenia com objectiu proposar millores i reformes. Aleshores dita comissió sol·licità la concessió de demolició del llenç de la murada que anava des de la Porta Pintada fins a la de Sant Antoni⁸⁵⁷. Tot i que feia poc que s'havia aconseguit la demolició del primer llenç de murada, des de l'Ajuntament es creia necessari seguir endavant amb l'enderrocament d'altres llenços de murada, en aquest cas el de la Porta Pintada era necessari per poder apropar l'estació de ferrocarril a la ciutat⁸⁵⁸. Igualment, dia 19 de febrer de 1873, la Comissió Provincial demanava al govern de la República que concedís la autorització per la demolició d'aquest llenç de murada⁸⁵⁹. Pels republicans federals l'enderrocament va suposar el triomf d'un dels seus principals objectius.

⁸⁵⁷ AMP, Arxiu Històric, 2156/3, actes municipals, 18-02-1873.

⁸⁵⁸ "Después del lienzo inmediato al Puerto el que exige mas imperiosamente el ser derribado es la cortina de la Puerta Pintada terraplenando una parte del foso para dejar que la estación de ferrocarril, que está destinado a ser el alma de Mallorca, se establezca casi dentro el casco de población y no fuera". A *El Iris del Pueblo*, 18-02-1873.

⁸⁵⁹ Segons la Comissió, integrada per Antoni Marroig, Taltavull i Servera, l'enderrocament del llenç comprés entre la Porta Pintada i la de Sant Antoni suposaria un bé pel país que facilitaria l'eixample d'un barri que l'acumulació de fàbriques i l'augment de població l'havien convertit en un focus d'insalubritat i també s'evitaria que l'estació de ferrocarril es tingués que construir en un lloc allunyat del centre del comerç de Palma. A AGCM. *Actes de la Comissió Provincial, CP-2, (1873-1874)*, p.23.

Durant el Sexenni el govern republicà de Palma projectà molts canvis en matèria urbanística. El més important fou l'enderrocament de les murades i que donà pas a altres projectes com el de la projecció d'un nou barri a Santa Catalina. Tots els projectes anaren molt en relació a l'estat de salubritat pública però també amb l'interès de promocionar l'illa industrialment i comercialment. Per aquest motiu la Junta d'Obres del Port fou una de les que més s'implicà en sol·licitar l'enderrocament i el sanejament de la ciutat. Al darrera aquest projecte hi jugava un paper fonamental la burgesia mallorquina que durant aquells anys començava a fer-se un lloc en la política de l'illa i que precisament militava dins els corrents liberals progressistes i democràtics. Les bases en què es sustentaven els seus partits com en el cas del partit federal eren la petita i mitjana burgesia (vinculades a la indústria i comerç) i les classes populars, que com hem vist, foren un sector que clamà per l'enderrocament de les murades donat els casos de malaltia i atur que havien provocat dues grans epidèmies -el còlera (1865) i la febre groga (1870)- que assolaren Palma.

La primera vegada que es va començar a pensar amb la necessitat de realitzar un pla d'urbanisme que regulés el creixement de la ciutat de Palma fou el 1868, any de la Revolució. Va ser dut a terme per Pere d'Alcántara Peña arrel de la mala situació higiènica i sanitària que posà de manifest l'epidèmia del còlera de 1865. El mateix Pere Alcántara Peña el 1859 ja havia presentat un plànol topogràfic de la ciutat d'intramurs i va suggerir per primera vegada la necessitat de realitzar un eixample de la població⁸⁶⁰. Amb els efectes de les epidèmies el seu suggeriment va prendre més força i va comptar amb més partidaris, sobretot dels sectors liberals progressistes i demòcrates. Igualment la febre groga de 1870 féu que s'estengués la versió de l'enderrocament com a culpable de l'asfíxia que patien les classes obreres que vivien a la proximitat de les murades. La Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (SEMAP) també un any després del còlera va posar de manifest la necessitat de crear un eixample a la ciutat⁸⁶¹. L'estat de salubritat pública era una qüestió a la qual s'havia de posar fre i va ser on moltes entitats i molts de polítics liberals progressistes i demòcrates hi van dedicar més energia. També veiem com no es pot deslligar el tema de la demolició de les murades amb el tema higiènic. No fou casual que fos una entitat econòmica i lliberal com la SEMAP que demanés aquestes mesures ja que les conseqüències havien de ser positives pel desenvolupament industrial i comercial. Dia 2 de desembre de 1868, l'Ajuntament de Palma, va aprovar l'avantprojecte per l'eixample del barri de Santa Catalina, i el 23 de maig de 1869 el Govern concedí el vist i plau del tan desitjat eixample del raval de Santa Catalina. Una comissió d'obres de l'Ajuntament fou l'encarregada de la posada en marxa del projecte⁸⁶². La formació del plànol

⁸⁶⁰ LADARIA, M.D.: *Op. cit.* p.69.

⁸⁶¹ D'aquest fet ens queda el testimoni d'una carta de la SEMAP dirigida al marquès de la Sènia en la qual exposen el següent: "se tienen que levantar viviendas modestas donde puedan albergarse a reducido coste [els obrers], interesadas también las industrias que por su naturaleza no pueden ser ejercidas dentro del recinto de las poblaciones, en establecerse cerca de ellas: interesada sobre todo la salud pública, que exige la adopción de medidas higiénicas entre las cuales figura en el ensanche de población que desde el año 1866 viene realizándose, todo obstáculo a la continuación es un mal grave". A ARM, Fons SEMAP, *Caixa 33/21, Ensanche de Palma*.

⁸⁶² AMP, Arxiu Històric 2155, 25-5-1869.

va córrer a càrrec de Pere d'Alcántara Peña amb la col·laboració del l'arquitecte Antoni Sureda⁸⁶³. Els límits del projecte del barri de Santa Catalina eren els carrers avui denominats Joan Crespi i Indústria. Comprénia 79 illetes disposades en base a un sistema ortogonal amb una única plaça –denominada després del Progrés– de proporcions quadrangulars en posició central. L'amplada fixada per la xarxa viària oscil·lava entre els 12 i 14 metres⁸⁶⁴. El 1870 el raval anava prenent forma, s'havia arreglat el carrer major i s'havia anat aixecant edificis alineats correctament. Els carrers eren rectes i espaiosos conforme al plànol aprovat pel govern. Els veïns del raval havien vist, després de les restriccions del ram de guerra, com el seu barri podia créixer. Cosa que permeté a la població palmesana créixer de manera horitzontal i evitar els amuntegament de dintre murades i permeté als sectors industrials de la burgesia ubicar-hi les seves indústries.

El juny de 1873 *El Cantón Balear* escrigué un article sobre l'eixample de Palma⁸⁶⁵. A través d'ell podem veure com els republicans no s'acontentaren només amb la construcció d'un eixample a Santa Catalina sinó que també lluitaren perquè a Palma es construís un eixample més extens⁸⁶⁶. Com veiem els republicans seguien demanant més canvis urbanístics, reivindicaren un eixample més grandios. S'havia aconseguit iniciar l'eixample de Santa Catalina, s'havia aconseguit enderrocar el llenç de la murada del mar i ara es demanava un vertader eixample. La higiene pública juntament amb l'impuls de la indústria seguien essent un dels principals motius per realitzar un eixample total. També s'observa que una de les coses que més preocupava a la població era el valor dels nous terrenys i de les propietats d'intramurs. L'especulació era previsible i per això els federals intransigents del setmanari *El Cantón Balear* van proposar crear una societat que s'encarregués de gestionar les ventes per tal d'evitar l'especulació. Els intransigents d'aquest setmanari posaren com exemple que fos el banc Crèdit Balear l'encarregat de la gestió. Per tant, no podem deixar de comentar les conseqüències especulatives lògiques que sorgeixen de qualsevol pla urbanístic, i més en casos com aquests, on la desaparició de les murades, que alliberava i feia construïble tot el perímetre que abans era

⁸⁶³ CANTARELLAS, C.: *Op. cit.*, p.482.

⁸⁶⁴ *Idem*, p.482.

⁸⁶⁵ *El Cantón Balear*, 15-6-1873.

⁸⁶⁶ Vet aquí el que opinaven en plena República: "Rota la maldita argolla de piedra, llamada muralla, que oprimia el cuello de esta ciudad, es hora de que se piense en su ensanche necesario y por todos pedido. Las murallas solo han desaparecido en una mínima parte, gracias al reaccionarismo militar que hoy aun por desgracia todo lo inficiona, pero entrevemos el no lejano día en que desaparezca por completo [...]. Si se deja al egoísmo privado hacer lo que mejor se le antoje cuando caigan las murallas y con ellas la zona polémica al son de las trompetas del progreso [...] resultará un aborto monstruoso como el del barrio de Bellver o el Molinar [...] pero si el Ayuntamiento tiene de antemano el justo y racional plano de ensanche se reproducirá lo que en Santa Catalina cuyas nuevas edificaciones, calles y plazas anchas y rectas pueden competir con las de los pueblos mas adelantados, beneficiando de consumo al individuo y a la colectividad. [...] Que el ensanche de Palma és útil y hasta necesario solo podrán negarlo algunos propietarios de intramuros que temen ver disminuidas sus rentas. [...] No temen los que tengan propiedades que aquellas disminuyan de precio, pues la experiencia a demostrado lo contrario en todos los pueblos modernamente ensanchados porque la población aumenta a medida que aumentan los medios de vivir, y Palma con su ensanche, con el nuevo puerto, con el ferrocarril y con la independencia de Baleares (que es nuestra bella aspiración) aumentarán sus habitantes de manera prodigiosa. [...] Vean todos como el ensanche no puede originar baja alguna en el valor de determinadas propiedades y si por el contrario aumentar el de otras, el número de terratenientes, la riqueza pública, la población, el trabajo de los alfareros, herreros, albañiles, carpinteros, etc. y el bienestar moral y material de muchos no a costa de los demás sino en virtud de nuevas creaciones. A *El Cantón Balear*, 15-06-1873.

considerat com a zones polèmiques, i la nova planificació urbanística de barriades extramurs amb possibilitat edificadora d'indústries que tenien grans problemes si haguessin de construir-se intramurs pel tema dels motors i de l'espai, tot això va provocar un gran moviment especulatiu que des de files republicanes contemplaren: idearen un sistema que publicaren al seu setmanari. S'ha de tenir en compte que aquesta revalorització del sòl podria ser un altre dels factors que dugueren a emprendre aquestes mesures. Només podria confirmar aquesta hipòtesi especulativa un estudi rigorós de qui, com i quant va adquirir les parcel·les que a partir d'aquell moment eren urbanitzables. Però no és aventurat el pensar que foren els sectors de la burgesia més benestant els que aconseguiren enriquir-se amb aquests nous canvis, tot i que no ho podem demostrar amb dades concretes.

El projecte d'eixample total, en el qual volien que s'enderroquessin totes les murades, no es va veure complert a causa de la curta durada de la República. Amb l'eufòria de la República ells creien que tot era possible:

“Dejad que pasen algunos años más y el ensanche total y la desaparición completa de las murallas será un hecho. Más fuerte parecía la monarquía y cayó como cae todo lo que está contrapuesto con la moral y con el derecho que flotan siempre y llegan al puerto de salvación aun en las mas deshechas borrascas”⁸⁶⁷.

La idea d'un eixample total no es duagué a terme fins a finals del segle XIX, quan el 1896 es duagué a concurs el projecte de l'eixample, però fou a partir del 1868 que es va formar part del debat teòric. Finalment, i després de molts debats, no fou fins al 1901 que es va concedir el pla d'eixample a l'enginyer Bernat Calvet i el 1902 s'executaren les obres.

Del resultat final del que fou aquest primer eixample, segons Cantarelles l'eixample de Santa Catalina fou en principi un projecte ambiciós però la seva eficàcia és qüestionable tan a nivell d'urbanisme com d'infraestructures⁸⁶⁸. El municipi tenia la tasca d'establir la xarxa de clavegueram, la construcció dels carrers i demés serveis públics però sembla que, tal com posa de manifest Bartomeu Ferrà el 1891, la majoria de cases estaven en males condicions tal com ho estaven les antigues del carrer Sant Magi⁸⁶⁹. Com hem dit, l'especulació fou immediata a l'aprovació de l'eixample. Els solars deixaren de ser rurals i de poc valor per adquirir la categoria d'urbans. Molts individus van poder accedir a la possessió d'una casa, però les condicions higièniques eren bastant deficitàries, fet que ja partia de l'estat de la infraestructura urbana⁸⁷⁰. Tot i que, com ja hem vist, els republicans consideraven que aquest eixample era tot un exemple de com s'havien de fer les coses, segurament no es tractava més que de fer propaganda de la seva gestió política. Segons altres estudis com el d'Escartín, aquest procés

⁸⁶⁷ *El Cantón Balear*, 15-06-1873.

⁸⁶⁸ CANTARELLAS, C.: *Op. cit.*, p.483.

⁸⁶⁹ FERRÀ, B.: “Ensanche de Palma”, *BSAL*, tom IV, 139, octubre (1891), p.135-140.

⁸⁷⁰ CANTARELLAS, C.: *Op. cit.*, p.484.

urbanístic es va realitzar d'una manera anàrquica i desordenada. La manca de disposicions legals va provocar l'actuació de nombrosos especuladors, que sense l'auxili de tècnics competents construïren habitatges que no reunien les mínimes condicions d'habitabilitat. Les conseqüències de tot això va ser l'aparició d'un raval on regnava el desordre urbanístic, sanitari i higiènic⁸⁷¹.

Amb la ment posada a construir un eixample total i enderrocar poc a poc tot el perímetre de murada que envoltava la Palma d'intramurs, a part de la zona de Santa Catalina, l'Ajuntament també declarà d'utilitat pública la construcció d'una barriada en el Camp d'en Serralta. Es tractaven d'unes terres ubicades al costat de Santa Catalina. El juliol de 1870 la Comissió de Foment de l'Ajuntament de Palma declarà d'utilitat pública la construcció de dita barriada. El maig de 1871 el governador aprovava el plànol presentat per Nicolau Brondo per a la construcció d'una barriada als afores de la ciutat en un terreny denominat Camp d'en Serralta⁸⁷². A part del Camp d'en Serralta, entrats el 1874, sortí la proposta de Ramon Brotoner Feliu per tal que es declarés d'utilitat pública la construcció d'edificis al terreny situat enfront la Porta del Camp i de la Fàbrica de Gas, tot segons prové l'article 8 de la llei del 14 de novembre de 1868⁸⁷³. El març de 1874 es declarà d'utilitat pública la construcció d'una barriada als afores de la Porta del Camp e immediacions de la fàbrica de Gas. El *Diario de Palma* aplaudí aquesta mesura i apuntava que havien d'estar subjectes les edificacions a un bon pla de carrers rectes i amples com a Santa Catalina, evitant l'inqualificable totum recolutam de Bellver i el Molinar⁸⁷⁴.

Pels republicans la construcció de l'eixample de Santa Catalina va voler ser una mesura de modernització i que va anar lligada estretament amb la voluntat d'enderrocament de les murades i a una planificació urbanística per tal de fer-la industrialment i comercialment més potent i higiènicament més sostenible. Per millorar-la a nivell comercial i industrial fou necessari plantejar un millorament de la xarxa de transport marítim i ferroviari. En aquesta etapa es treballà a fons en l'estudi de portar el ferrocarril a Mallorca i en la reforma del port per millorar el trànsit marítim i les empreses dedicades al comerç. Mesures relacionades amb les bases del republicanisme, la burgesia, molts d'ells comerciants i industrials, els més interessats en promoure aquests canvis.

2.5.2 Modernització i desenvolupament econòmic. La reforma del Port de Palma. El ferrocarril i la seva xarxa territorial.

El govern de la diputació i municipal posaren els ulls en la necessitat de tirar endavant una reforma en el port de Palma. Encapçalaren reunions amb els comerciants i naviliers i ben prest s'organitzà una comissió integrada per homes provinents del sector comercial, de la junta

⁸⁷¹ ESCARTÍN, J.M.: *Op. cit.*, p.268.

⁸⁷² AMP, Arxiu Històric 2155/4, 30-5-1871.

⁸⁷³ AMP, Arxiu Històric 2157/1, 6-2-1874.

⁸⁷⁴ *Diario de Palma*, 31-3-1874.

d'agricultura, indústria i comerç i per l'ajuntament de Palma i diputació, a més de comptar amb l'enginyer d'obres públiques, Emili Pou. La primera reunió es celebrà el novembre de 1869 i fou convocada pel navilier Josep Rosich -monàrquic demòcrata- i tot seguit es formà la comissió⁸⁷⁵. A partir d'aquí des la Diputació es treballà en un projecte d'obres del port⁸⁷⁶. El febrer de 1870 s'aprovà dur a terme una neteja del port a càrrec de l'enginyer Emili Pou. Aquest elaborà un projecte complet de reforma del port com s'havia intentat prèviament el 1862⁸⁷⁷ i el juny de 1870 fou aprovat pel Ministeri de Guerra⁸⁷⁸. El projecte però no acabà d'arrencar i es tornà a reactivar el maig de 1871. El 1871 s'aprovava pel Ministeri de Foment entre els diversos projectes de millora i ampliació del port, el de l'enginyer Emili Pou. Aquest era un enginyer de camins, canals i ports que al 1868 havia estat nomenat com a enginyer d'Obres Públiques de Balears i va ser l'encarregat de realitzar la prolongació del moll nou del port de Palma, així com també realitzà millores en el port d'Eivissa. Va publicar una obra en referència al projecte del port titulada *Proyecto de mejora del puerto de Palma* (1871) per la qual va obtenir una medalla d'or a l'Exposició Universal de Barcelona (1888). Per gestionar les obres es creà una Junta d'Obres del Port que substituïa l'antiga junta creada el novembre de 1869 per la Diputació Provincial. El 2 de setembre de 1872, el federal Joaquim Quetglas, fou nomenat per formar part de la junta especial pel foment, execució i administració de les obres de millora del port⁸⁷⁹ i al mateix setembre tingué lloc la primera reunió de la Junta d'Obres del Port. Aquell 1872 s'avançà moltíssim amb el projecte i la Junta d'Obres del Port lluità també per enderrocar les murades⁸⁸⁰. El projecte de reforma del port contemplava la desaparició de la murada, la qual cosa donaria lloc a un millorament del barri de davant la mar i a la revalorització dels solars. La

⁸⁷⁵ Per aconseguir millores necessàries es formà la següent comissió: per part del comerç Pablo Sorá, Josep Casas, Bartomeu Pieras, Ignasi Fuster. Per la Junta d'Agricultura, Indústria i Comerç: Llorens Vicens i Agustí Frau. Per l'Ajuntament Lluís Salas i Gabriel Alzamora i per la Diputació Josep Rosich i Miquel Amer, units a l'enginyer d'Obres Públiques, Emili Pou, capità del port i cap de la secció de foment del Govern de la Província. Tots presidits pel Governador. Els membres enviats per l'Ajuntament corresponien al govern municipal republicà encapçalat pel batlle Manera.

⁸⁷⁶ Unes obres que consideraven indispensables i es consignà un pressupost de 8.000 escuts. AMP, Arxiu Històric 2155/2, 3-1-1870.

⁸⁷⁷ El març de 1870 Emili Pou envià el projecte al Ministeri de Guerra: "Cuerpo nacional de ingenieros de caminos, canales y puertos. Provincia de Baleares. Tengo la honra de remitir a V.S. adjunto el plano de las obras que proyecto en el puerto de Palma. De que si no se ofrece inconveniente se sirva disponer se estampe la conformidad del ramo de su digno cargo como se verificó en el año 1862 debiendo hacer presente a V.S que la única diferencia entre este proyecto y aquel es que en el actual se deja a la Riera sin variar de cauce por no creerlo indispensable para la conservación del puerto. Palma 12 marzo de 1870. Ingeniero jefe: Emilio Pou. A Arxiu Intermedi Militar de les Balears, Fons Comandància d'Obres, 508/1, 1843-1873.

⁸⁷⁸ El juny de 1870 el Ministeri de Guerra aprovà el projecte: Carta de la Capitania General de las Islas Baleares en data de 22 juny de 1870: "El ramo de guerra aprueba el proyecto de reforma del puerto de Palma formado por el Ingeniero Jefe de Obras Pública de esta provincia. El Exmo. Sr. Ministro de Guerra dice hoy al de Fomento lo siguiente. De conformidad con lo informado por el ingeniero general se ha servido disponer diga a vs. como de su orden lo verifico que no hay inconveniente por parte del ramo de guerra en que se lleve a efecto la reforma del puerto de Palma de Mallorca en arreglo el proyecto redactado por D. Emilio Pou ingeniero jefe de obras públicas de dicha provincia toda vez que no han de perjudicar en manera alguna a la defensa del Puerto. A Arxiu Intermedi Militar de les Balears, Fons Comandància d'Obres, 508/1, 1843-1873.

⁸⁷⁹ AMP, Arxiu Històric 2151/1, 2-9-1872.

⁸⁸⁰ A l'Arxiu Intermedi Militar de les Balears es conserva un document de la Junta de Obras del Puerto de Palma sobre el "Derribo del lienzo de muralla comprendida entre la prologacion de la fachada del cuartel de caballeria hasta 87/61 m. al este del flam? Izquierdo del baluarte de Santa Cruz". És un quadern de 60 pàgines. A AIMB, Fons Comandància de Obres, Caixa 517/2, zones polèmiques.

Junta d'Obres del Port envià un escrit al Govern on apostava per l'enderrocament i el sanejament de la platja:

“Palma podrá salir del molde que la oprime impidiendo su desarrollo ni ocupar el puerto a que legitimamente fue de aspirar, y aquella llaman la gran utilidad puede aspirar y a que la llaman la gran vitalidad de su comercio y de su naciente industria. Dicho obstaculo no es otro que el lienzo de la muralla comprendido desde la puerta nueva del muelle hasta el baluarte de atarazanas ambos inclusive. Esta parte de fortificacion era la menos importante por sus condiciones particulares y desde que el arte de la guerra ha progresado tan rapidamente, ha sido calificada de inútil por entendidos ingenieros. Al pie de este viejo muro se estiende la cenagosa playa que tantos veces con sus deleiteros mismas, ha cubierto de luto y desolacion a la capital de Baleares, siendo un foco perenne del mortíferas enfermedades”.

A finals d'agost de 1872, el diputat federal Ignasi Vidal, es presentà al Ministeri de Foment per donar fluïdesa a la reforma del port de Palma. Altres prohoms del republicanisme que havien fet gestions per tirar endavant l'expedient d'obres del port havien estat Antoni Villalonga i Eusebi Pascual que governaven en coalició amb els radicals⁸⁸¹. El setembre de 1872 va tenir lloc la primera reunió de la Junta d'Obres del Port per redactar el seu reglament. La junta estava composta de gent de tota ideologia política i tingué representació republicana de la mà de Joaquim Quetglas⁸⁸².

El maig de 1873 arribaren bones notícies. La Junta d'Obres del Port tenia reglament, dita aprovació havia interessat amb insistència de la superioritat el diputat radical Gabriel Reus⁸⁸³. El govern havia de subvencionar les obres amb igual quantitat que l'aportada per la Diputació, Ajuntament i el comerç⁸⁸⁴. La feina de la Junta d'Obres del Port s'estancà a partir d'aquell moment. L'octubre de 1873 es tenia la notícia que encara no s'havia constituït la Junta d'Obra del Port de manera definitiva⁸⁸⁵. No fou fins el març de 1874 que es començaren les obres del port que consistien en realitzar una prolongació del moll⁸⁸⁶.

⁸⁸¹ *El Iris del Pueblo*, 30-08-1872.

⁸⁸² Estava formada pel governador, president; Josep Rosich, comerciant, vicepresident; Joan Massanet Ochadon diputat provincial; Joaquim Quetglas, regidor; Agustí Frau: vocal de la Junta d'Agricultura, Indústria i Comerç; Bartomeu Pieras, comerciant; Bernat Canet, navilier; Joan Bosch Ferrer, navilier; Josep Quint Zaforteza, propietari; el Comte d'Aiamans, propietari; l'enginyer Cap d'Obres Públiques i Comandant Militar de Marina. LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 19-9-1872.

⁸⁸³ El 8 de març de 1873 el liberal progressista, Gabriel Reus, envià un telegrama des de Madrid informant de la aprovació del projecte de les obres del port. El projecte de modernització del moll havia estat aprovat, ara només restava que les obres s'iniciessin, cosa que succeí el mes de maig de 1873. A *El Iris del Pueblo*, 8-03-1873.

⁸⁸⁴ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 12-5-1873.

⁸⁸⁵ Un bon resum de la lentitud de la gestió del port per part de la Junta d'Obres del Port és el publicat el març de 1874: “Hoy cumplese un año que la Asamblea Nacional votó gracias por el dignísimo diputado a Cortes Gabriel Reus la ley establecimiento arbitrios especiales con destino a las obras del puerto de Palma. La Junta de Obras empezó a ejercer sus funciones en virtud de aquella ley y contado con que el Gobierno de la Diputación Provincial y el Ayuntamiento había ofrecido contribuir anualmente el primero con la cantidad de 125.000 pesetas, la segunda con la de 40.000 y el tercero con la de 20.000. Luego fue aprobado por la superioridad el proyecto de limpia del puerto y prolongación del muelle conforme al plano aprobado anteriormente por el Ministerio de Fomento y no a mucho que tuvo lugar la subasta para ejecutar dichas obras. A pesar de dicha subasta, no hemos visto todavía dar principio a trabajo alguno lo cual seguramente se debe a la tramitación que han de seguir los expedientes de obras públicas y a

Com hem vist, l'execució de la reforma del port de Palma, tingué molta relació amb l'enderrocament de les murades. Poc temps després de crear-se la Junta d'Obres del Port, el 30 de novembre de 1872, es dirigí a la majestat el rei Amadeu I i suplicà que autoritzés la demolició del llenç de murada. Els arguments que utilitzaren per convèncer-lo de la seva demolició era el de la inutilitat defensiva, la insalubritat de les aigües de la platja, la qual provocava mortíferes malalties i la necessitat de sanejar. Els membres de la Junta d'Obres del Port que signaven la carta eren Marià de Quintana, radical i president de la SEMAP en aquells anys, els naviliers Joan Bosch Ferrer i Bartomeu Pieras; Joan Pericàs, republicà; Agustí Frau de la Junta d'Agricultura, Indústria i Comerç; Joaquim Quetglas, destacat republicà que en aquells moments era regidor; Josep Quint Zaforteza i l'enginyer Emili Pou⁸⁸⁷.

La Primera República fou el moment idoni per intentar pal·liar el problema de les aigües de la platja de Palma. Fou la Junta Municipal de Sanitat de l'Ajuntament Popular la qui es reuní amb la Junta Provincial de Sanitat i la Junta d'Obres del Port per tal de tractar el desviament del clavegueram que s'abocava a la platja de la murada. Aquest fet va ser reconegut com a una mesura urgent que calia resoldre de manera immediata. Aleshores el batlle popular de Palma, el dia 9 de maig de 1873, acordà juntament amb les altres Juntes reunides que es procedís al sanejament de la platja del port⁸⁸⁸. Tot seguit, el 12 de maig de 1873, la Junta Municipal de Sanitat va destinar una brigada d'homes per tal de sanejar la platja del port⁸⁸⁹.

A la dècada dels anys 80 hi hagué una nova embranzida del comerç i el món de les navilières. Al cap davant d'aquestes empreses hi trobarem als burgesos republicans federals i que de nou emprendran noves reformes al port de Palma. Unes reformes lligades al desenvolupament econòmic i comercial de Mallorca. Tema que tractarem amb més profunditat al capítol cinqué quan parlem de l'època de la Restauració.

Altres projectes de la magnitud de l'enderrocament de murades, eixample o reforma del port era el d'aconseguir construir una via fèrria a Mallorca per millorar el comerç interior. Tot i que el ferrocarril a Mallorca no s'inaugurà fins a l'any 1875, feia anys que s'estava debatent la

los trabajos preliminares que debe efectuar todo contratista, como por ejemplo los de adquisición de máquinas, herramientas, y demás objetos análogos. Nosotros amantes de todo cuanto redundia en provecho de la riqueza pública no podemos menos de prestar nuestro débil apoyo al proyecto pronto a realizarse de mejorar nuestro puerto de mar, cuyo estado actual adolece de defectos graves que perjudican la navegación. Desde nuestras columnas, pues, encarecemos a la Junta de Obras, que acelere cuanto pueda la ejecución del plan, ya que desde hace algún tiempo se están recaudando cantidades a tenor de la ley de 7 de marzo de 1872. Pero al mismo tiempo que abogamos por la rápida marcha de este asunto manifestamos a la Junta que antes de empezar los trabajos haya nombrado el Ingeniero director, circunstancia prescrita por la orden de 17 de marzo del año pasado a fin de que ninguno de sus actos adolezca de vicio de nulidad, o cual podría reportar perjuicios a las obras y a la Junta misma encargada de su ejecución". A *Diario de Palma*, 7-3-1874.

⁸⁸⁶ AMP, Arxiu Històric 2157/1, 27-3-1874.

⁸⁸⁷ ARM, Fons SEMAP, *Caixa 33/11. Mejoras en el puerto de Palma*, carta del 30-11-1872.

⁸⁸⁸ "que se dicten las medidas oportunas para el saneamiento de la playa del puerto destinando una brigada a la extracción de las materias putridas bajo la dirección facultativa de dicha Junta Local de Sanidad". A AMP, Fons Pons, 1086/15.

⁸⁸⁹ AMP, Arxiu Històric 2156/3, actes municipals. 12-05-1873. Per realitzar dita operació la Junta Municipal de Sanitat va sol·licitar una llanxa a la Capitania General.

possibilitat d'instaurar una via fèrria a l'illa. El primer intent fou durant el Bienni Progressista (1854-1856) quan l'enginyer Paul Bouvy realitzà un estudi titulat *Programa de un camino de hierro de tercera clase entre Palma, Inca, Manacor y Felanitx*. També des del Círculo Mallorquí es debatí la necessitat d'instaurar el ferrocarril a Mallorca i es convidà al català Gisbert per preparar un projecte⁸⁹⁰. Durant el Sexenni Democràtic tornà a sorgir un fort interès per posar en marxa la instauració del tren a l'illa. El maig de 1870 el *Diario de Palma* parlava que es tornava a agitar la qüestió sobre la construcció d'un ferrocarril de Palma a Alcúdia, i no pas Inca com s'acabà projectant el 1872⁸⁹¹. Un any després, el desembre de 1871 hi hagué una reunió per tractar d'establir una via fèrria⁸⁹². El 1872 la gestió en pro del tren es va anar polint. El gener de 1872 hi hagué una reunió de la comissió organitzadora del ferrocarril que quedà dividida en quatre seccions. La Junta nomenà com a president al Comte de Montenegro, vicepresident a Joan Baptista Socies i a Marià de Quintana –del partit radical- i com a secretaris Miquel Fluxà i a Eusebi Estada. S'acordà també la formació d'un avantprojecte d'obres⁸⁹³. Pel juny de 1872 s'havien aconseguit accionistes. Es comentava que hi havia hagut una reunió a l'oratori de Montesión, es comentà que s'havien subscrit 2.916 accions, és a dir, la meitat del capital social, més altres 791. Així que s'acordà la constitució de la nova societat Ferrocarril de Mallorca i s'elegí una Junta de Govern⁸⁹⁴. Immediatament es publicaren alguns fulletons com *Camino de Hierro de Palma a Inca. Resumen de los trabajos de la comisión*⁸⁹⁵. Molts d'ells eren destacats monàrquics demòcrates, com Marià de Quintana, Pere Sans Serra i Joan Palou Coll, també molts provenien de la noblesa. Els republicans no hi tingueren gairebé presència però alguns com Manuel Salas, Nicolau Humbert o Lleonard Estelrich formaren part de la primera junta que aprovà els estatuts de la nova societat. L'òrgan republicà, *La Trompeta* en el seu si anuncià la reunió per formar la nova societat encarregada de la construcció del ferrocarril Palma-Inca⁸⁹⁶. *La Trompeta* estava molt vinculada amb els sectors liberals progressistes,

⁸⁹⁰ A l'estudi de Paul Bouvy realitzat el 1856 el seguí, un any després el 1857, l'estudi de dos enginyers catalans, els germans Gisbert. El projecte havia estat promogut pel marquès de Bellpuig, el masquès de la Bastida i el comte d'Aimans però no reeixí per manca de diners. Segurament es tractava del "Gisbert" que havia conegut l'illa anys abans i que es relacionava amb la gent del Círculo Mallorquí.

⁸⁹¹ *Diario de Palma*, 30-5-1870.

⁸⁹² Es va nomenar una comissió per comprovar les dades que va publicar Eusebi Estada en la seva memòria i per redactar les bases de la *sociedad empresaria* de l'obra. A LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 22-12-1871.

⁸⁹³ *Idem*, Vol. V. 28-1-1872.

⁸⁹⁴ Formada per: Sr. Comte de Montenegro, Antoni Montis Boneo –marquès de la Bastida, Joan Baptista Socias Oliver, Eusebi Estada Sureda, Damià Bernat Capó, Pere Sans Serra, Francesc Manuel de los Herreros, Gaietà Socias Bas, Josep de Cáceres Aguirre. I com a suplents: Joan Sureda Villalonga, Jordi San Simón Montaner –marquès del Reguer. Va autoritzar la constitució de la societat el notari Joaquim Pujol Montaner. El seu capital era de 2.215.000 pessetes, dividit en 4.250 accions de 500 pessetes cada una. La comissió inspectora va quedar composta per Joan Palou Coll, Miquel Rico, Agustí Frau i Miquel Fluxà. Van establir la seva secretaria al carrer Morey, número 8, entresòl. Firmaren les primeres bases de la societat anònima Ferrocarril de Mallorca el 15 de maig de 1872: El Comte de Montenegro, president; Joan Baptista Socias, vicepresident; el Marquès de Reguer, Joan Sureda Villalonga, Gaietà Socias, Pedro de Gorrostiza, Agustí Frau, Pere Gual, Emili Pou, Josep Astier, Jaume Miró Granada, Melcion Vidal, Rafel Pomar, Lleonard Estelrich, Comte d'Aiamans, Pere Sans Serra, Ignasi Fuster, Andreu Barceló Muntaner, Josep de Cáceres, Ramon Servera, Lluís Pou, Faust Gual de Torrella, Nicolau Cotoner, Pere Josep Gelabert, Rafel Amer, Manuel Salas, Nicolau Humbert, Jacint Feliu Ferrà, Josep Barceló, Joan Malbertí, Emili Lladó Borel, Antoni Mestres Gomez, Antoni Ferrer de la Cuesta, Bartomeu Ferrà, Joaquin Puigdorfilà, Miquel Fluxà, secretari; Eusebi Estada, secretari. A *Camino de hierro de Palma a Inca. Resumen de los trabajos de la comisión*. Palma, Impremta Pere Josep Gelabert, 1872, p.31.

⁸⁹⁵ Publicat a Palma a la impremta de Pere Josep Gelabert el 1872.

⁸⁹⁶ *La Trompeta*, 9-6-1872.

sobretot a partir de 1872 quan es féu la unió de candidatures entre el partit radical i el partit republicà federal. El juliol de 1872 s'anomenà a l'enginyer Eusebi Estada director facultatiu de les obres del camí del ferro. El gener de 1873 es començaren les obres del ferrocarril⁸⁹⁷. El març de 1873 va sortir cap a Madrid una comissió de la Sociedad del Ferrocarril de Mallorca amb l'objecte d'ajudar en els permisos i compra del material necessari per la construcció de la via fèrria⁸⁹⁸. Els diputats de les Corts com Gabriel Reus treballaren perquè fos possible el ferrocarril a l'illa⁸⁹⁹. També el juny de 1873 la Diputació Provincial va declarar d'utilitat pública les obres reformades de la via fèrria⁹⁰⁰. L'octubre de 1873, s'embarcaren en el vaixell *Lulio*, els comissionats per l'empresa del ferrocarril, Eusebi Estada, enginyer i Antoni Anckermann, maquinista, que marxen cap a Anglaterra per adquirir materials per la construcció de dita via⁹⁰¹.

Els treballs a favor del ferrocarril, iniciats a partir de la formació de la societat Ferrocarril de Mallorca (1872), avançaren i el 1875 es pogué inaugurar per primera vegada un mitjà de transport tan modern com era el tren que suposaria unes enormes avantatges en el camp de l'economia. El ferrocarril no es va poder inaugurar el 1874 tal i com es tenia previst, sinó que ja fou durant la Restauració que s'acabà d'enllestir el ferrocarril. La inauguració del ferrocarril a Mallorca, el dia 24 de febrer de 1875, fou un gran esdeveniment. Arribava a l'illa el mitjà de transport característic de l'era industrial, de la modernització econòmica. El tren uní, en uns primers moments, Palma amb Inca. En els anys posteriors s'afegiren a la xarxa ferroviària alguns dels municipis més dinàmics des del punt de vista econòmic. El tren tampoc tardà a connectar-se amb el port. Així, s'anava completant l'articulació del mercat interior. El ferrocarril permeté traslladar de manera molt més àgil i ràpida les produccions agrícoles i industrials de les distintes comarques mallorquines amb els objectius clars de ser distribuïdes per tota la geografia illenca i de ser expedides cap als mercats exteriors a través del port de Palma⁹⁰². Els federals (molts d'ells burgesos) amb la ment posada a créixer comercialment concebien necessàries la reforma de port –lligada a la millora del comerç- i la implantació del tren a Mallorca per distribuir les mercaderies. Ells eren propietaris de navilieres, de negocis comercials i industrials en la producció de farina, ferro, paper, alimentació, etc. i també de

⁸⁹⁷ *El Isleño* seguia informant sobre aquest inici d'obres: “días pasados dimos cuenta de haber empezado las obras de explanación del ferrocarril de Palma a Inca y hoy tenemos la satisfacción de anunciar a nuestros lectores que aquellos trabajos se llevan a cabo con la mayor actividad, por una brigada de operarios compuesta ya de más de 100 personas”. A *El Isleño*, 29-1-1873.

⁸⁹⁸ A mitjans març de 1873 es donen respostes. El governador de la província diu que ha rebut un telegrama del diputat menorquí Rafel Prieto on es comenta el següent: “Tenemos la satisfacción de participarle que la Asamblea ha aprobado definitivamente la exención de derechos del material del Ferrocarril. Amantes del progreso y de la prosperidad de esta isla, no podemos menos de agradecer a nuestros representantes en las Cortes el celo y la actividad que han desplegado para alcanzar de la Asamblea un beneficio tan grande como es la exención de derechos arancelarios del material de nuestra primera via férrea”. *El Tradicional*, 5-3-1873 i 18-03-1873.

⁸⁹⁹ *El Iris del Pueblo* donava l'enhorabona al diputat radical Gabriel Reus per la seva tasca com a diputat: “En la tarde de ayer recibióse un telegrama de G. Reus, diciendo que quedaba aprobado el proyecto de exención de derechos sobre el material para el ferrocarril de Mallorca. No podemos menos de elogiar el celo y actividad desplegados por el G. Reus en la Asamblea Republicana, en cuanto a estas islas se refiere. A *El Iris del Pueblo*, 14-03-1873.

⁹⁰⁰ *Diario de Palma*, 6-6-1873.

⁹⁰¹ El maig de 1874 va entrar en el port una goleta anglesa que conduïa la maquinària del ferrocarril d'aquesta illa. A LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 7-10-1873.

⁹⁰² ESCARTÍN, J.M.: *Op. cit.*, p.51.

caixes i bancs. Negocis que proliferaren a la dècada dels 80 coincidint amb la reorganització del partit federal després del cop d'estat de Pavía.

Paral·lelament a la construcció d'una via fèrria, també es projectà la construcció d'una estació. La mateixa gent de la Societat del Ferrocarril sol·licità la construcció d'una estació i feia necessari enderrocar més murada. L'Ajuntament manifestà que en principi estava d'acord però que seria de vertadera utilitat pública si l'estació es situava dintre de Palma. A finals de novembre l'Ajuntament segons dictamen de la Comissió de Foment acordà declarar d'utilitat pública la construcció de l'estació de ferrocarril a 75 metres de distància de les murades, que confrontava amb el camí de Ronda⁹⁰³. L'opció principal era ubicar-la enfront de la porta Pintada i per aquesta raó s'havia de sol·licitar la demolició del llenç de murada que anava de la porta Pintada a la porta de Sant Antoni. L'Ajuntament popular de Palma va sol·licitar que es declarés d'utilitat pública la construcció de l'estació de Palma en dita ubicació⁹⁰⁴. El motiu principal era que l'estació estaria situada en un lloc més cèntric de la ciutat, més a prop dels comerços, serveis, administració, etc. Eusebi Estada va redactar un avantprojecte per a l'estació d'extramurs de la ciutat. Pocs dies després, es donà lectura a una exposició que l'Ajuntament volia dirigir al Govern de la República per tal d'aconseguir l'autorització perquè l'estació de ferrocarril es situés a una distància de 150 metres de la cortina de les murades⁹⁰⁵. A principi de 1874, es tornava a posar sobre de la taula la necessitat que l'estació principal de ferrocarril de Palma-Inca es situés al costat del camí de Ronda front a la Porta Pintada⁹⁰⁶. El març de 1874 es tornava comentar la qüestió de l'estació de ferrocarril, s'informava que havia tornat passar a informe del cos d'enginyers militars. Des de *Diario de Palma* es comentava que es procurés harmonitzar els interessos de Palma com a plaça de guerra, amb els de la Societat Ferrocarril de Mallorca, per redundar ambdós en benefici del públic⁹⁰⁷. El juliol de 1874 el Ministeri de Guerra autoritzà la construcció d'una estació de Palma, havia d'estar a 75 metres de distància de la murada⁹⁰⁸, tal i com havien sol·licitat des del principi. No s'aconseguí procedir a un segon enderrocament parcial però s'arribà a l'acord de 75 metres entre el Ministeri de Guerra i la societat Ferrocarril de Mallorca.

A més del ferrocarril i l'estació, es plantejà la construcció d'un tramvia a la ciutat. L'estiu de 1874 es pensà amb la construcció d'un tren-tramvia com a complement necessari al ferrocarril. Havia de partir de l'estació i acabar al Moll⁹⁰⁹. El juliol de 1874 es concedí a Carlos Deuger la

⁹⁰³ AMP, Arxiu Històric 2156/3, 24-11-1873.

⁹⁰⁴ AMP, Fons Pons 1090/8, 1873.

⁹⁰⁵ AMP, Arxiu Històric 2156/3, 30-11-1873.

⁹⁰⁶ *Diario de Palma*, 15-1-1874.

⁹⁰⁷ *Diario de Palma*, 3-3-1874.

⁹⁰⁸ *Diario de Palma*, 27-07-1874.

⁹⁰⁹ Es definí l'itinerari: pont de la Porta Pintada, carrer Sant Miquel, Hospital Militar, hort de l'ex convent de Santa Margalida, antiga fàbrica de paper, carrer de la plaça de bous, petit tros del carrer dels Oms, Rambla, Teatre, Mercat, Born i Moll. Comenten que no s'havia seguit el traçat per Oms per la defectuosa rasant d'aquell carrer, en la qual la reforma podria donar lloc a grans expropiacions. LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. Estiu 1874.

corresponent autorització per estudis de doble línia de tramvia⁹¹⁰. El 1891 es creà una societat de tramvies a Palma i alguns republicans federals com Joaquim Quetglas participaren en les seves juntes directives.

Amb tot plegat, durant el Sexenni, s'intentà establir per part de les forces liberals progressistes i democràtiques un nou model de ciutat moderna, higiènica i oberta al món comercialment. Els federals seguiren defensant aquest model de ciutat i alguns homes de pes com Alexandre Rosselló Pastors continuaren la tasca iniciada pels seus predecessors. La burgesia federal s'implicà de ple en els projectes destacant l'industrial Ignasi Vidal Bennassar, els germans Quetglas (propietaris d'una farinera i de navilieres en el cas de Joaquim Quetglas), l'advocat Nicolau Humbert, Antoni Villalonga Pérez –de la noblesa i propietari de La Curtidora-, el propietari de La Petrolera i salineres -Manuel Salas-, etc. tots ells lluitaren perquè aquestes mesures es fessin realitat des de les institucions municipals, provincials o bé des de les Corts. Els projectes de millora industrial i comercial (reforma del port, del ferrocarril, del tramvia, etc.) proposats pels federals havien de provocar un enlairament de l'economia balear i entenien que en un estat federal, la riquesa generada beneficiaria directament a l'illa, és a dir, la descentralització permetria gestionar els seus propis recursos i per aquest motiu ja des de 1869 clamaven “Balears per Balears”. A més, algunes lluites com l'enderrocament de la murada defensades pels federals, aconseguiren aconseguir a les classes obreres i populars i guanyar-se la seva confiança i simpatia.

2.5.3. Supressió i enderrocament de convents: canvis d'usos i discurs sobre la laïcització de la societat

Durant el Sexenni Democràtic, tot i que venia de temps enrere, la ciutat de Palma sofrí transformacions profundes. Un altre dels canvis que patí la ciutat en aquella època fou el que tingué a veure amb la supressió de convents. Es produí un procés de laïcització i de modernització, desaparegueren monestirs i oratoris que majoritàriament es transformaren en espais públics. Des de l'inici del període revolucionari el govern provincial va dictaminar la supressió dels convents de monges. Dita supressió no es va dur endavant tot i el reclam dels republicans:

“Varias y repetidas veces nos hemos ocupado de la supresión de la mitad de los conventos de monjas decretada por el gobierno provisional y que sin embargo hasta el presente, en esta provincia, queda sin cumplir. Creimos que la subida al poder de los radicales, seria una garantia,

⁹¹⁰ Estudià la línia que partia de l'estació del ferrocarril i seguint per la carretera extramurs que acabava a l'últim del port i d'una altra línia de tramvia que parteix de la glorieta Born i que seguia la carretera del barri del Terreno i de l'establiment d'una estació o depòsit de vagons, quadres de cavalls i tallers de reparació vial en el glacis del nou barri, Santa Catalina.

para que dicho decreto obtuviera el debido cumplimiento, pero hasta hoy nada nos viene a demostrar, que siquiera se piense en hacer algo en este sentido”⁹¹¹.

En general la venta de convents, monestirs, hospitals, subministrà abundants solars, a vegades fins i tot es demolien i donaven lloc a l’obertura de nous carrers i places, a més de la reutilització com edifici públic per ubicar-hi una escola o un espai administratiu. El Sexenni fou una època propícia per dur a terme una laïcització de la ciutat i eliminar edificis religiosos. Les desamortitzacions provocaren un gran enrenou dintre de la societat mallorquina ja que s’oposaven al domini exercit i que exercia l’Església catòlica. L’Església fou forta sobretot als pobles on les forces liberals no obtingueren el recolzament necessari per procedir a les expropiacions o no tingueren la suficient valentia. A Palma fou diferent i es cercaren nous usos pels antics convents, la majoria foren destinats a locals d’ensenyament degut a la manca d’espais destinats a la instrucció pública però també s’obriren places públiques per millorar urbanísticament la ciutat.

En general, costà molt dur a terme l’execució de la desamortització com veurem en aquests exemples. El 1872, en el moment que pujà al poder el partit radical de Ruiz Zorrilla, *La Trompeta de la Revolución* creia que aviat es realitzaria l’enderrocament i venta de convents de monges que s’havien de suprimir segons la disposició del govern provisional de 1868. Es parlava sovint de la necessitat d’acabar amb la influència teocràtica. Per exemple, reclamaven que el bisbe entregués l’hort del convent de la Missió per poder edificar cases⁹¹²; i aprofitaven per ridiculitzar els clergues del convent de la Missió:

“Vulgo capellots consumeixen semanalment una carretada de vi tinto. Si això és així no estrayam que els mofletuts pares tinguin tant colorides les galtes”⁹¹³.

Aquell estiu de 1872 *La Trompeta de la Revolución* seguí insistint sobre el tema. Comentava que existia una reial ordre per traslladar les monges dels convents de Santa Magdalena, Caputxins, Tereses, Santa Catalina de Sena, Santa Clara, Sant Jeroni i la Concepció... Els mateixos veïns estaven d’acord en tirar avall els convents per obrir nous carrers i fins i tot i existien moltes sol·licituds per adquirir solars per construir cases⁹¹⁴. Aquell estiu de 1872 els republicans feren propaganda perquè la desamortització es fes efectiva i pitjaven perquè el govern radical -que acabava de pujar al poder- executés una de les demandes de la Revolució. Dels 12 convents de monges, comentaven que n’hi havia 7 a Palma, un a Inca, un a Sineu, dos a Menorca i un a Eivissa. La proposta dels republicans era que se’n suprimissin cinc de Palma i

⁹¹¹ *El Iris del Pueblo*, 4-07-1872.

⁹¹² *La Trompeta de la Revolución*, 23-06-1872

⁹¹³ *La Trompeta de la Revolución*, 23-06-1872

⁹¹⁴ La major part dels propietaris de les cases dels carrers de Sant Jaume havien presentat una molt fundada sol·licitud al batlle popular de Palma demanant que s’enderroquessin les tàpies de l’hort del convent de Santa Magdalena i s’obrís un carrer des de la Rambla fins al Born. També comentava que s’havien presentat diverses sol·licituds per adquirir solars del convent de les Tereses per construir cases. A *La Trompeta de la Revolución*, 7-07-1872

un de Menorca. Proposaven suprimir el convent dels Caputxins⁹¹⁵, Santa Magdalena, Tereses, Santa Catalina de Sena –indret el qual proposaven com a ubicació de l'estació principal del ferrocarril-, Sant Jeroni –proposat per oficines del Govern Civil- i el convent de la Concepció per ubicar-hi escoles públiques⁹¹⁶. Però la cosa estava paralitzada i des de *El Iris del Pueblo* comentaven que els convents de monges seguien al seu lloc⁹¹⁷. Pel mateix temps els federals preguntaven sobre el futur del convent de Sant Francesc d'Asís (Palma) i pels béns de la col·legiata de Lluc (Escorca), edificis desamortitzats anteriorment i que havien quedat estancats sense un projecte futur⁹¹⁸. Durant la Restauració l'ex convent de Sant Francesc continuava damunt la taula i s'hi plantejava fins i tot l'enderrocament⁹¹⁹.

A més de promoure la desamortització dels convents femenins, durant el Sexenni els republicans que governaren els consistori municipal dotaren de nous usos als convents desamortitzats el 1836. El 29 de novembre de 1871 el Banc Balear va comprar l'ex convent de la Misericòrdia en estat de ruïna, per enderrocar-lo i construir en el mateix solar la seva seu social. Fou el juliol de 1872 quan s'inicià l'enderroc d'aquest convent de monges⁹²⁰. El juny de 1873 –amb un govern republicà-, el govern envià una circular als governadors per inventariar i taxar tots els edificis religiosos. El governador de l'illa, Eusebi Pascual féu cas omís a l'execució de la circular. El setmanari federal intransigent *El Cantón Balear* es queixà i digué que tractant-se de les quintes s'obrava de diferent manera, és a dir, sí que aplicaven la llei però per la secularització no⁹²¹.

A altres localitats com Andratx, l'Ajuntament volgué expropiar propietats com l'oratori i l'hostejaria de Sant Elm, propietat fins aleshores de l'Església. Durant dos anys el batlle va retenir les claus de l'oratori que fins aleshores havia custodiat sempre el vicari de s'Arracó (Andratx). L'Ajuntament no volia retornar la propietat a no ser que l'Església pogués demostrar que l'oratori era propietat eclesiàstica. Tot i que l'Església el novembre de 1871 recuperà les claus de l'oratori de Sant Elm, la pugna per la propietat no posà punt i final el 1886, quan l'Arxiduc Lluís Salvador comprà la propietat a l'Ajuntament⁹²². A Pollença també es van aplicar mesures secularitzadores. El 1872 el regidor Ramon Cifre Català va proposar, i ho aconseguí, que l'Ajuntament no prengués part en cap acte religiós. Es va establir un cementiri per als no catòlics i l'any següent es varen suprimir les captes dins el poble i obrieres, menys les de la Patrona, Corpus i Sant Jaume i es prohibí als qui portaven la bacina el dia de la colcada que

⁹¹⁵ El 24 de maig de 1871 la Comissió Provincial de la Diputació presidida pel republicà Miquel Quetglas va aprovar la posada en subasta del convent dels Caputxins. AGCM, Actes de la Comissió Provincial, 1871-1872.

⁹¹⁶ *El Iris del Pueblo*, 18-06-1872.

⁹¹⁷ *El Iris del Pueblo*, 3-08-1872.

⁹¹⁸ “¿Qué se hace con los bienes de la colegiata de Lluch? ¿Qué se hace con el ex convento de San Francisco de Asís? Nada, nada, siempre nada”. A *El Iris del Pueblo*, 4-07-1872.

⁹¹⁹ El 1881 es va declarar monument nacional després de les gestions fetes per Josep Maria Quadrado i l'Acadèmia de Belles Arts. Avui en dia el convent de Sant Francesc segueix en peu i mantén una escola d'infantil, primària, secundària i batxillerat al centre de Palma.

⁹²⁰ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 29-07-1872.

⁹²¹ *El Cantón Balear*, 29-06-1873.

⁹²² Per més informació vegeu: MARTORELL, C. *Op. cit.*, 2014c.

poguessin baixar de la línia que marcava l'Església en la via pública. A més es va assolir la propietat del Puig de Maria El maig de 1872 es visqueren actituds anticlericals en el Puig de Maria (Pollença). El clergat pollencí va denunciar la profanació que es va cometre al Puig on el primer tinent de batle i una dotzena de companys entre els quals es comptaven el secretari de la corporació municipal i el jutge de pau; feren servir l'església de menjador; menjaren, begueren i fumaren i s'atreviren a pujar a la trona per proferir blasfèmies contra Déu i la Verge⁹²³. El Puig de Maria de Pollença com l'oratori de Sant Elm a Andratx foren dos dels espais expropiats a l'Església, una victòria dels govern liberal progressista i democràtic de 1872. Altres localitats com Inca passà junt al revés, segons la llei d'extinció de convents i cases religioses, el convent de monges de Sant Bartomeu s'havia de suprimir. Ja a l'octubre de 1868 el rector d'Inca sol·licità a l'Ajuntament, amb l'ajut dels veïns inquers, paralitzar la supressió⁹²⁴. Aquesta fou la tònica general als pobles i propietats eclesiàstiques estimades per suprimir, la qual cosa prova el molt que costà aplicar la llei de supressió de convents a Mallorca. Només a localitats amb un fort pes del republicanisme com Andratx o Pollença sí que s'aconseguí recuperar l'Oratori de Sant Elm (Andratx) i el Puig de Maria (Pollença) per part del poder civil i també a la ciutat de Palma, on els federals tingueren la batllia de l'Ajuntament de Palma des de 1869 i comptaren amb el suport de la Diputació Provincial.

⁹²³ SALAS, P.: *Op. cit.*, p.123-124. En quan als succeïts del Puig de Maria del maig de 1872 Pere Salas conta els esdeveniment a partir de les memòries del prevere Ramon Cifre: CIFRE, R.: *Dos-cents anys de vida parroquial a Pollença*. Pollença, Punt Gràfic, 1991.

⁹²⁴ L'Ajuntament féu cas a la petició del rector i tramità al Govern civil la paralització. MARTORELL, C.: *Op. cit.*, 2012, p.90.

3. CREACIÓ I VISIBILITAT DE LA CULTURA POLÍTICA REPUBLICANA FEDERAL A MALLORCA

El republicanisme federal mallorquí va conformar tota una cultura política que s'ha d'entendre com quelcom més complex, i ambigu, que no una determinada doctrina o un programa de partit⁹²⁵. En altres apartats d'aquest treball ja hem fet esment que en el si del republicanisme espanyol van existir dues grans cultures polítiques: una liberal progressista i una altra de liberal, també progressista, però més fonamentalment, popular i democràtica. La cultura liberal democràtica arrelà amb molta força a partir del Sexenni i fou la que adoptà el republicanisme mallorquí. Un republicanisme que també es va veure amenaçat de divisions i fragmentacions però que al llarg del segle XIX fou fidel a les idees federals i mantingué una postura a l'ala esquerra, tot i no aconseguí esdevenir una força política prou representativa⁹²⁶. Durant la Restauració Pi i Margall va dur a terme la reorganització del Partit Republicà Democràtic Federal que continuà essent un partit democràtic i dels sectors populars. A partir del decenni dels anys 90, tot i la negativa, es veié obligat a ajuntar-se amb els demés republicanismes i acabar formant Unió Republicana, perdent l'hegemonia que tenia el federalisme dintre del republicanisme mallorquí on convivia possibilites, salmeronians i zorrillistes. El republicanisme federal des d'abaix intentà transformar la societat i el primer que feren els seus prohoms fou començar a democratitzar les seves pràctiques, celebrant assemblees, eleccions de candidats i comitès i per escampar el seu ideal feren ús de la propaganda, la ritualització i l'elaboració d'un corpus simbòlic propi. En aquesta lluita cap a una societat més igualitària i lliure entenien que s'havien de dur a terme unes reformes bàsiques: república, sufragi universal,

⁹²⁵ Per Pere Gabriel aquesta cultura política viu en un llarg temps. Es configura, evoluciona, es modifica lentament, amb uns ritmes i unes escales diferents de les estratègies i les lluites polítiques del dia a dia, les quals estan inevitablement abocades a la conjuntura. GABRIEL, P.: Op. cit. 2007a, p.16.

⁹²⁶ En el cas de Catalunya, al llarg dels vuitanta, els piistes van aconseguir sens dubte una penetració popular com mai, van tenir les masses. Però políticament no van aconseguir, ni sols ni en companyia de les altres forces republicanes, posar en perill el règim de la Restauració. *Idem*, p.34.

separació de l'Església i l'Estat, minimització de l'exèrcit i generalització de la milícia ciutadana, implantació sense limitacions dels drets de reunió i associació, educació per a tothom, la incorporació de la dona en la vida pública, etc. Tot seguit, exposem la participació dels republicans federals durant el Sexenni Democràtic en aquests àmbits, que sense dubte forjaren una nova cultura política, la republicana federal.

3.1. Trets bàsics del republicanisme. Democràcia, igualtat, sufragi universal. República contra monarquia

A partir de la Revolució de Setembre es popularitzà l'odi cap a la monarquia per part dels republicans. Es veia a la monarquia d'Isabel II com la causa principal de l'endarreriment del país. Durant la nit revolucionària de l'1 d'octubre es deixà sentir pels carrers de Mallorca el crit de *Abajo los borbones*, a més del lema de *Abajo las quintas* i *Abajo los consumos*. Com ja hem fet esment també s'enderrocà l'estàtua d'Isabel II de la plaça de la Reina i es cremaren quadres de la monarca a les fogueres enceses aquella nit revolucionària a diverses localitats de l'illa. Els republicans federals pretenien modernitzar el país i per fer-ho consideraven clau acabar amb la monarquia, considerada símbol del passat i de l'endarreriment econòmic i social. Entenien que la República significava alegria i prosperitat, mentre que la monarquia era la tristesa i la misèria. Els federals tractaven de fer veure a les masses populars que la monarquia i més concretament - l'absolutisme- era el partit de la grandesa i del qual en formaven part les classes altes mentre que per contra el partit republicà federal era el partit dels pobres. El partit federal intentà en tot moment aglutinar les capes treballadores i populars a les seves files fent veure que era el partit que defensava els seus drets i que en milloraria el seu futur. En les primeres intervencions públiques que feren els republicans federals a Mallorca deixaven clar les diferències i les coses bones que aportaria una República Federal. Una d'aquestes primeres intervencions fou la protagonitzada a la plaça de bous de Palma, on presentaren un discurs amb fortes connotacions antimonàrquiques que realitzaren davant un públic de 2.500 persones⁹²⁷.

⁹²⁷ El comité republicano de Palma ha dirigido a sus correligionarios un elocuente manifiesto, que, después de exponerles los grandes bienes que alcanzaran con la proclamación de la República, los excita a la próxima lucha electoral con las siguientes palabras: "Se nos ha llamado a las urnas. El voto en estos momentos es nuestra bandera de combate. Electores republicanos acudid con esa fuerza moral de vuestro sufragio que es el arma de mejor ley. Luchad con brio. Ahuyentad todo linaje de temores. El sufragio es libre; desechad toda suerte de aviesas e insidiosas sugestión, votad según os dicte vuestra conciencia que todo el que intente, ora con amenazas, ora con dadivas, ora con promesas, cohibir vuestra voluntad, representada por vuestro voto, falta a los preceptos de la moral y es vuestro declarado enemigo. Meditadlo bien: la monarquía será la continuación de los abusos: la monarquía con sus atributos esenciales en España, nos llevará a una nueva dominación extranjera. La dominación de la casa de Austria nos dejó tras si el esqueleto de un gigante, la dominación de los Borbones nos dejó la bancarrota y la deshonra. Solo la República, la República Federativa, puede levantar nuestro crédito, reducir nuestros gastos, mejorar nuestra hacienda, moralizar la administración pública, pagar todas nuestras deudas y rediminiros de todos los pecados que han cometido la mayor parte de los monárquicos durante su funesta gobernación de más de 300 años. La historia de los reyes en España es el verdadero martirologio del pueblo. Aprenda una vez para siempre este pueblo, este pueblo eternamente vejado y oprimido que el es el único soberano de hecho y de derecho que solo a él compete esa soberanía y que el día en que la abdique, este día volverá a ser el principio de su esclavitud y de su inevitable ruina". A *La Discusión*, Madrid, 8-01-1869.

Una altra de les noves armes polítiques fou la proclamació del sufragi universal, clau per un partit com el republicà que havia de conformar la seva base electoral a través d'un sufragi ampli. La Revolució de Setembre havia propiciat la irrupció de les classes populars en la política i el partit federal volia generar una base electoral a partir de les classes populars, aquestes votarien per primer cop al país.

El juny de 1869 en motiu de la proclamació de la Constitució monàrquica s'alçaren algunes veus republicanes que protestaven i es negaven a acceptar una constitució de caràcter monàrquic. La majoria acatà la nova constitució però dintre del republicanisme començà aparèixer una tendència inconformista i intransigent. Però res podien fer, ja que estava decidit que es cercaria un rei estranger per suplir el tron deixat per Isabel II.

Un altre dels moments durs i més intensos fou el de l'elecció d'Amadeu de Savoia com a rei. Fou un rei que mai tingué el recolzament polític ni del poble ni dels mateixos polítics. La seva abdicació desencadenà la proclamació de la Primera República a les Corts de Madrid. En un article el propagandista federal -Miquel Quetglas- explicà les distintes divisions monàrquiques que existien a Espanya. Per una banda hi havia els carlins, els isabelins o alfoncins, els amadeistes i fins i tot els qui volien a Espartero com a rei. Criticà que finalment el govern del moment elegís un rei com Amadeu de Savoia i després aquest no tingués el suport de ningú⁹²⁸. Amadeu I des de l'assassinat del General Prim s'havia quedat sense suport i en general el país es mostrava hostil al nou rei. A Mallorca el desembre de 1870 van circular clandestinament per Palma impresos al·lusius a la vinguda del *rey macarroni*⁹²⁹. Finalment arribà l'esperada república, l'11 de febrer aconseguiren proclamar-la. A partir de 1873 els republicans mallorquins no es cansaren de reivindicar la Federal.

La lluita contra la monarquia era clau i la Revolució de Setembre havia suposat una enorme fita i per aquest motiu cada any el Casino Republicà programava uns actes festius. El 1869, per exemple, celebraren el primer aniversari de la supressió de la monarquia⁹³⁰. També quan es proclamà la República es feren actes per tots els pobles de Mallorca. En altres estudis sobre republicanisme federal es parla d'aquesta lluita contra la monarquia com una de les més

⁹²⁸ "Aquí ya no hay fe en una dinastía. Lo que está pasando entre los monárquicos, es un escándalo, pero un escándalo mayúsculo. Cada parcialidad tiene su rey en lotananza. El imbécil tradicionalismo sueña con la pronta coronación de Carlos VII. El viejo moderantismo sueña con su Isabel II o su Alfonso no sabemos cuantos. El bando de la Unión Liberal acaricia el advenimiento de su Cain II, y no falta todavía quien espera la democrática solución de Espartero rey... A ser los monárquicos españoles fieles a su fe, luego de coronado el rey saboyano era su deber agruparse todos en derredor de él, prestándole todo su apoyo y su valimiento. Tan enemigos son de la monarquía cuantos hoy dentro ella la combaten, como lo somos los federales republicanos. Facciosos son los carlistas, facciosos los isabelinos, facciosos los alfoncistas, facciosos los orleanistas y facciosos los esparteristas..." Quetglas acaba dient: "¿que diriais de los federales si una vez proclamada la República Federal en España advieramos con ella de igual modo que vosotros andais con la monarquía?"⁹²⁸. El que no sabia Quetglas és que això en certa manera acabaria passant en el seu partit i que seria una de les causes que faria naufragar la República.

⁹²⁹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 28-12-1870. Una de les víctimes per culpa d'aquest escrit fou Francesc Tomàs Oliver de l'AIT.

⁹³⁰ *El Rayo*, 26-09-1869. Els actes s'havien de celebrar en el Casino Central els dies 1, 2, i 3 d'octubre. Encara no s'havia aprovat la Constitució de 1869.

importants fites del republicanisme. Per exemple el treball de Carmen Pérez sobre el republicanisme federal a Madrid durant el Sexenni explica la visió dels republicans sobre la monarquia. Aquesta era vista al igual que els federals mallorquins com l'emblema del passat, simbolitzava el privilegi, representava el predomini d'un, mentre que la república era l'emblema del pervenir, simbolitzava la igualtat, la llibertat garantida per l'igual dret de tots⁹³¹. Aleshores, no hi podia haver-hi democràcia sense República. A Mallorca els republicans feien articles als seus diaris en aquest sentit. De fet aquest debat a Mallorca hem vist que es donà fins i tot abans de la Revolució de Setembre. Els demòcrates i republicans feren una conferència sobre si era possible la democràcia en una monarquia, conferència celebrada a l'Ateneu Balear i que tornaren a repetir just després de la Revolució de Setembre al Casino Liberal.

3.2 L'anticlericalisme i la laïcització de l'Estat. El lliurepensament

L'anticlericalisme fou uns dels trets distintius més rellevants dins del pensament i actuació dels republicans federals. Primer de tot cal explicar que entenem per anticlericalisme. En general s'entén per anticlericalisme aquelles actituds o idees que van des de la crítica a les institucions eclesiàstiques o persones concretes del clergat fins a atacs contra la religió en si mateixa, tot i que no necessàriament han d'anar unides. A l'Estat espanyol i també a les Illes Balears, l'anticlericalisme fou un fenomen social de primera magnitud des de mitjans del segle XIX fins al primer terç del segle XX. En el cas de Balears no ha estat gens estudiat, llevat d'algun petit article⁹³².

Des del segle XIX, la majoria del clergat (sobretot el regular) es va decantar sempre per l'absolutisme i el tradicionalisme per mantenir l'ordre de l'Antic Règim: perillaven els seus privilegis fiscals i jurídics; perillava el delme; volien evitar els projectes liberals desamortitzadors; i pretenien mantenir l'estat lluny dels afers de l'assistència social, tradicionalment en mans de l'Església. Aquesta va procurar finançar els moviments absolutistes i molts capellans aprofitaven els sermons dominicals per difamar el liberalisme. L'auge de moviments com el republicanisme federal o l'anarquisme foren els principals promotors de l'anticlericalisme a través de la seva premsa, sovint exacerbada per l'actitud confessional de l'Estat que lliurava plenament a l'Església les funcions educatives⁹³³.

⁹³¹ Pérez exposa un manifest republicà del 17 de novembre de 1868 que diu així: "Sólo existe la democracia donde existe la República... La monarquía es una institución de tal manera injusta, absurda, que donde existe, solo existe para conservar algun privilegio, para sostener alguna iniquidad... Los principios proclamados por la revolución; los derechos individuales... el sufragio universal... las libertades absolutas de imprenta y reunión... son principios incompatibles con la monarquía...". A PEREZ, C.: *Op. cit.*, 2001, p.102-103.

⁹³² Comptem amb algun estudi com el de Pere Fullana qui ha estudiat a fons el catolicisme social a Mallorca a l'època contemporània: FULLANA, P.: "Aproximació a l'anticlericalisme contemporani a Mallorca (1868-1936)", a *Comunicació*, 48-49, (1987), p.77-100.

⁹³³ MOLINER, A.: "Anticlericalismo y revolución liberal (1833-1874)" a LA PARRA, E.; SUÁREZ, M. (eds.): *El anticlericalismo en la España contemporánea. Para comprender la laicización de la sociedad*. Madrid, Biblioteca Nueva, 1998, p.69-126..

A Mallorca, l'anticlericalisme calà fort dins el republicanisme federal. Entre les pàgines dels seus setmanaris o diaris com *El Iris del Pueblo*, *El Rayo*, *El Trueno* o *El Cantón Balear* i altres sovintejaven els articles de to anticlerical. Destacava sobretot el setmanari *El Rayo* (1869-1870) que es considerà en aquell moment el setmanari republicà més anticlerical. A Mallorca durant el Sexenni existia una minoria republicana anticlerical molt militant i aquesta minoria era la que editava *El Rayo*⁹³⁴. Aquest setmanari tingué com a director a Joan Roca que també ocupava el càrrec de director de l'Escola Democràtica Republicana de Palma, un altre dels redactors que mantingué sempre una actitud anticlerical en el setmanari *El Rayo* era Josep Valls. El 1870 hagueren de canviar el nom a la capçalera *El Rayo* per problemes de denúncies i passà a anomenar-se *El Trueno* (1870-1871) i entre les seves pàgines es feia menció de la creació d'una societat lliurepensadora a Palma. A les pàgines del portaveu del PRDF –*El Iris del Pueblo* (1869-1876)- hi abundaven articles contra la institució eclesiàstica però a diferència de les altres publicacions no cercaven tan el sarcasme contra el clero sinó que eren articles que defugien una mica més del to sarcàstic i irònic i era el diari on fins i tot s'hi podien trobar clares propostes en favor de la laïcitat de l'Estat. En aquest camp destacà també l'obra *La cuestión religiosa* de Miquel Quetglas Bauzà, que s'imprimí en format fulletó el 1869. Es tractava de la publicació d'una sèrie d'articles que havien aparegut amb anterioritat com articles de primera plana al diari *El Iris del Pueblo*. També el seu germà, Joaquim Quetglas Bauzà escrigué a *El Iris del Pueblo* nombrosos articles sobre la supressió dels pressupostos al clero.

La qüestió laicitzadora, per força, havia de passar per l'ensenyament, ja que fins aleshores un dels puntals de l'Església catòlica era l'educació, la qual controlava completament. Un dels esforços majors durant els sis anys de Sexenni Democràtic fou el d'intentar crear escoles al marge de les institucions eclesiàstiques i a on no s'ensenyés la religió catòlica. Per primer cop a la Junta Provincial d'Educació no hi participà cap eclesiàstic i al capdavant hi figuraren els federals. No foren pocs els intents de crear escoles laiques al marge de l'Església per part dels sectors republicans i obreristes mallorquins, sobretot a Palma, on a més de crear escoles obreres als seus locals, els republicans federals tenien en ment augmentar les escoles de primer ensenyament que existien a l'illa. S'obriren escoles als extramurs de la ciutat, com per exemple a l'Indioteria, es Molinar, Santa Catalina... i altres com la de nines en ple centre de Palma, ubicant-se a l'antic convent de la Consolació. Durant la Restauració el panorama d'escoles públiques continuava essent molt pobre i no havia millorat i les classes populars continuaven tenint poques oportunitats per instruir-se. Es pogueren dur a terme grans projectes privats com el de la creació de l'Escola Mercantil (1880) per part de la burgesia republicana i liberal i també dins societat d'arrel popular -Unió Obrera Balear- on es conformà una important escola. En aquest apartat veurem alguns exemples de pràctiques anticlericals, és a dir, aquest xoc contra el poder de l'Església i també veurem algunes propostes laicitzadores que ocorregueren en la Mallorca del període del Sexenni.

⁹³⁴ FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1987, p.78

Antecedents al sorgiment de l'anticlericalisme

Des de principis del segle XIX els sectors eclesiàstics foren molt crítics amb el liberalisme i actuaren al costat dels absolutistes. Els liberals es convertiren amb el seu principal enemic ja que havien impulsat mesures com les desamortitzacions, la supressió del delme, la supressió de convents, etc. Mesures que en general afectaven als privilegis dels que sempre havia gaudit l'Església, essent el clero regular un del grans perjudicats de les polítiques liberals. Els catòlics es negaren a abandonar els seus privilegis i continuaren mantenint el monopoli educatiu i el de la beneficència. Fou en aquests àmbits on treballaren els republicans –un cop després d'haver accedit al poder-, conscients que allò que havien de fer era acabar amb el monopoli educatiu i assistencial controlat per l'Església. Per exemple, en les juntes educatives o de beneficència -formades a partir de 1868- hi participaren majoritàriament civils⁹³⁵. Els republicans comptarem amb el suport de les masses populars ja que des d'anys enrere havien presenciat les injustícies i abusos que realitzava part del clero. El poble i en especial els republicans havien bolcat la seva ràbia contra la institució dels dominics -homes de la Inquisició-, o els jesuïtes –que exercien el monopoli de l'educació-. Les crítiques i burles també anaven dirigides al clero regular que vivia als convents de Palma i dels quals criticaven la seva ganduleria i el bon viure.

L'eclosió anticlerical que es visqué durant el període del Sexenni i que es consolidà durant la Restauració comptà amb uns antecedents que ens donen a entendre el perquè un sector important de la població fou tant crític amb els sectors eclesiàstics des d'antany i recolzà al nou corrent polític, el republicanisme. Les fortes denúncies contra l'Església començaren durant el Trienni Liberal (1820-1823). Fou un dels períodes en què els liberals gaudiren del poder. Per exemple, suprimiren la Companyia de Jesús (ordre que s'expulsarà també durant la Revolució de 1868) i es suprimiren els convents que comptaven amb menys de 12 religiosos. Andreu Navarra parla del Trienni Liberal com l'edat d'or de la sàtira anticlerical. El poble havia percebut les males conductes del clero, aquestes males conductes estaven reflectides en les visites pastorals d'alguns bisbes que intentaren frenar els vicis dels sacerdots abans que fos massa tard perquè s'estava començant a despertar una violència popular contra el clero. Alguns exemples en aquest sentit, eren la prohibició el 1820 per part del bisbe de Cadis que els sacerdots fumessin dintre de l'església, que assistissin al teatre, als toros, als cafès, etc. Un altre cas fou el consell que féu el bisbe de Lleida al seu personal de no acompanyar a dones en públic ni entrar als prostíbuls⁹³⁶.

Ajudà a augmentar les files republicanes que les mesures decretades pels liberals al final no van suposar una millora per les classes subalternes. Cap a la dècada dels anys 50 el republicanisme

⁹³⁵ L'1 de novembre de 1868 la Junta Provisional de Govern destituí a Sebastià Gili com a director de les cases de beneficència. La Junta nomenà al prevere Miquel Coll com a director de la Inclusa i als laics Onofre Ferrer com a director de l'Hospital Civil i José Curós com a director de la Casa de la Misericòrdia. A *El Juez de Paz*, 1-11-1868. A partir de 1869 les juntes eren formades completament per laics.

⁹³⁶ NAVARRA, A.: *El anticlericalismo. ¿Una singularidad de la cultura espanyola?* Madrid, Cátedra, 2013, p.116.

creixia i per exemple la desamortització de Madoz (1855) no havia suposat una millora sinó al contrari, el govern els havia privat de les terres comunals de les quals es sustentaven des de feia segles, la qual cosa provocà el seu radicalisme i en conseqüència l'abraçada de les idees republicanes per part de les classes populars⁹³⁷. La Inquisició també fomentà l'odi popular, la casa de la Inquisició era coneguda popularment com *la casa negra*. Aquesta, el 1813, fou assaltada juntament amb el convent de Sant Domingo de Palma. En aquest assalt, les masses populars varen despenjar els quadres de les víctimes condemnades pel Sant Ofici que hi havia exposades al convent dominic. En aquest assalt hi participaren molts de xuetes⁹³⁸ que des d'antany havien estat criminalitzats a l'illa de Mallorca. Semblava que es posava fi a l'apartheid dels xuetes. Però el 1814 amb el retorn de l'absolutisme aquests es passejaren pels carrers de Ciutat donant visques a la Inquisició, a l'altar i al tron. A més cremaren exemplars de la Constitució de 1812 i feren befa dels xuetes i tornaren a penjar els quadres de les víctimes al convent de Sant Domingo. Amb l'arribada del Trienni Liberal, el 1820 foren cremats els quadres i les gramalletes⁹³⁹ dels condemnats. No és d'estranyar que en la desamortització de Mendizabal (1836) es suprimís el convent de Sant Domingo emblema del poder de l'Església i principal ordre defensora de la Inquisició. La injusta inquisició amb la seva persecució cap als més desvalguts segurament va ajudar a crear un descontent social contra l'Església. A més es donaven a conèixer escàndols d'abusos com els que arribaven provinents de la Península. Un dels casos més sonats fou el que realitzà Francisco Calderon el 1780 en l'hospici on treballava, aquest es dedicava a mantenir contactes carnals amb els al·lots de l'hospici. Segurament fossin una minoria els clergues que practicaren abusos però aquests fets ajudaren a fomentar el rebuig cap al clergat. A més dels casos d'abús sexual, el poble es queixava que clero practicava la mendicitat, cobrava drets senyoriais i abusava econòmicament del poble⁹⁴⁰. Per estudiar l'origen de l'anticlericalisme popular Andreu Navarra ens remet a examinar les actituds dels sacerdots i frares i diu que en les seves desviacions trobarem les claus per explicar els desprestigi de l'Església⁹⁴¹. Per tant com bé recalca aquest autor l'anticlericalisme no es pogué produir de manera aïllada, de sobte, com pretenia la historiografia tradicional, per instigació dels lliurepensadors, els maçons i els revolucionaris⁹⁴².

Una altra de les causes de l'eclosió de l'anticlericalisme furiós de les primeres dècades del segle XIX, fou el trist espectacle de veure el clero dividit per qüestions polítiques i el seu allunyament de la labor espiritual. Cosa que al llarg de tot el segle XIX fou continuadament denunciat per part dels republicans. No és d'estranyar que la manifestació de la llibertat de cultes que tingué lloc el febrer de 1869 fos organitzada pels artesans i anunciada a través de les pàgines de l'òrgan

⁹³⁷ Andreu Navarra diu: a mediados de los años cincuenta se verifica un auténtico auge de las ideologías republicanas españolas [...] Decepción de los sectores progresistas con los ideales liberales, y la total ruina y despojo de las clases subalternas rurales, empujadas al radicalismo por un gobierno que había privatizado de la noche a la mañana las tierras comunales de las que se sustentaban desde hacía siglos. A *Idem*, p.130.

⁹³⁸ Cristià mallorquí qui descendí de jueus conversos.

⁹³⁹ Eren les túniques que portaven els condemnats i que estaven exposades al convent.

⁹⁴⁰ NAVARRA, A.: *Op. cit.*, p.239.

⁹⁴¹ *Ibidem*.

⁹⁴² *Idem*, p.241.

del partit republicà federal, *El Iris del Pueblo*, en el qual s'anunciava una manifestació pacífica d'artesans en favor de la llibertat de cultes.

Un moment propici fou el període liberal del Bienni Progressista (1854-1856). Entre la premsa balear existí un fort debat que enfrontava als conservadors i als progressistes (sobre tot l'ala demòcrata) en la qüestió de la llibertat de cultes. Aleshores a Mallorca en aquests anys ja hi havia un grup de gent que estava a favor de la llibertat de cultes. La llibertat religiosa no era tolerada per l'Església catòlica i provocà l'odi i la crítica cap al poder dels catòlics i en conseqüència provocà l'esclat de l'anticlericalisme entre la població. Com recorda Mas i Vives, naturalment els demòcrates d'*El Iris del Pueblo* (primera època, 1855) es declaraven defensors de la llibertat de cultes i de la tolerància religiosa i acusaven de fanàtics i intolerants els homes del *Diario de Palma* que feien circular una exposició a les Corts en contra d'aquesta llibertat. Era molt comú també escriure contra els jesuïtes⁹⁴³. Però la llibertat de cultes no s'arribà a aplicar-se a causa de l'oposició catòlica i no fou fins a la Constitució de 1869 que es recollí el dret a favor de la llibertat de cultes. Algunes de les coses que sí s'aconseguien aquells anys previs a la Revolució de Setembre fou la de construir un cementiri per donar sepultura als protestants⁹⁴⁴. Poc a poc augmentava el col·lectiu dels protestants i a partir del Sexenni Democràtic eren molts els enterraments civils i no pas catòlics que es celebraven. Aquests enterraments provocaren un gran enrenou entre les veus més conservadores i catòliques. La mateixa indignació dels catòlics perdurà durant la Restauració.

El període del Bienni serví per sembrar una primera llavor en la demanda de la llibertat de cultes. En aquesta època es féu un gest de solidaritat cap als col·lectius rebutjats històricament com els xuetes i l'illa s'obrí a la modernitat acceptant noves doctrines religioses com la protestant. Els demòcrates defensaren la llibertat de cultes creient que s'havia d'acabar amb el monopoli de l'Església catòlica i s'havia d'apostar per la llibertat de pensament.

Grups divergents a l'empar del republicanisme: maçons, protestants i jueus

A la Mallorca dels anys 50 i 60 ja existia un pensament divergent a l'Església catòlica. Els grups que començaren a divulgar un pensament oposat a l'Església foren per una banda els protestants i per altra banda els maçons, ambdós recolzats i vinculats al republicanisme. Els integrants del comitè demòcrata a Mallorca a través del diari *El Iris del Pueblo* (1855) exposaren la seva sensibilitat social i el seu acostament a la classe obrera. Aquells primers demòcrates, respecte a l'Església, eren fills del més pur catolicisme liberal, defensors de la llibertat de cultes, conscients que era més important el cristianisme que el catolicisme tradicional⁹⁴⁵. El mateix

⁹⁴³Recordem els escrits polèmics entre Josep Maria Quadrado i el diari republicà. Quadrado respongué a l'article "Examen de las máximas jesuíticas publicadas por *El Iris*", publicat al *Diario de Palma* del 12 de juliol de 1855. Tot plegat va fer que les dues publicacions es denunciessin recíprocament i l'afer passés als tribunals. MAS, J.; *Op. cit.*, p.147.

⁹⁴⁴*El Principado*, Barcelona, 28-02-1867.

⁹⁴⁵FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1990, p.59.

Jeroni Bibiloni havia escrit el text *Cristiano-socialistas* (1848) on proposava el retorn al cristianisme primitiu, allunyant-se de posicions pròpies del catolicisme ultramuntà. Tot plegat, hi havia a Mallorca un grup de gent que des de el Bienni Progressista demanava la plena llibertat de cultes i ja més endavant durant el Sexenni va fer una passa més gran i reivindicà la plena separació de l'Església i l'Estat.

Durant el Bienni Progressista, un dels grups més importants foren els protestants. Les noves idees religioses que començaven a tenir entrada a l'illa, com la visió protestant, arribaren a través de les comunicacions marítimes –donada l'alta activitat dels mallorquins amb el món de la mar-. El 1856 van aparèixer fulletons protestants que segons es deia foren portats per uns navegants⁹⁴⁶. La secta dels protestants ja era coneguda a Mallorca a través de les pàgines de *El Estudiatón* que anunciava una obra de Jaume Balmes on comparava el catolicisme amb el protestantisme⁹⁴⁷. Amb anterioritat, el 1842 durant el Trienni Esparterista, s'havia intentat organitzar una missió protestant a Mallorca per part de Ramon de Montsalvatge però les circumstàncies polítiques l'obligaren a exiliar-se⁹⁴⁸. Un altre exemple era la comunitat protestant que treballava en el projecte de dessecació de l'Albufera (sa Pobla- Alcúdia). El 1864 els treballs de la dessecació estaven prou avançats, una empresa anglesa era l'encarregada d'emprendre les obres. Uns 700 obrers hi feien feina i l'objectiu no era altra que millorar la salubritat pública i evitar les febres. Sabut era que els anglesos que realitzaren la dessecació de l'Albufera pertanyien a la comunitat protestant. Aquests crearen una capella protestant a sa Pobla. En aquesta comunitat protestant hi tingué un paper importat l'enginyer anglès William Greene. Mr. Greene havia col·laborat en l'obra de Francesc Tudurí de la Torre (1825-1888) que el novembre de 1868 fundà la Societat Evangèlica Lliure de Maó⁹⁴⁹. Amb l'esclafit de la Gloriosa, el 1868 instal·là una capella protestant a Maó (Menorca), molt vinculada al republicanisme federal que començà a editar el diari *El Menorquín*. La capella fou promoguda per Francesc Tudurí de la Torre i sovint mantenia contactes amb el grup del setmanari mallorquí *El Rayo* que rebia el Butlletí de la Societat Evangèlica⁹⁵⁰.

Durant la Restauració el nombre de capelles metodistes augmentà i els membres de la comunitat protestant tenien certa simpatia amb el republicanisme i fins i tot militaven en el si del partit federal. Des de l'aparició del republicanisme a Mallorca sempre s'havia reivindicat la llibertat de cultes i la separació de l'Església de l'Estat cosa que provocà que col·lectius marginats com els dels protestants simpatitzessin amb la idea republicana. Hi ha exemples clars com en la localitat de Capdepera on els mateixos membres de la comunitat protestant eren membres de la

⁹⁴⁶“Recogieronse por los agentes de orden público los folletos protestantes clandestinos Extratos de las Sagradas Escrituras y El Alba, al parecer traídos por unos marinos”. LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. Juliol 1856.

⁹⁴⁷ De 1843, aquesta publicació tot i ser purament literària comptava amb redactors com Josep Barbier que professaven idees republicanes i que més endavant escrigué obres tenyides d'un important socialisme utòpic.

⁹⁴⁸ CAPÓ, C.: *Op. cit.*, p.10.

⁹⁴⁹ *Idem*, p.14.

⁹⁵⁰ El setembre de 1869 *El Rayo* informava que havia rebut el primer número del Butlletí Balear de la Societat Evangèlica que sota direcció de l'amic Francisco Tudurí de la Torre es publicava a Maó. A *El Rayo*, 5-09-1869.

societat mutual i cooperativa republicana Unió Obrera Balear.

També fou una època en la qual es crearen lògies maçòniques. El 1842, en el marc del Trienni Esparterista, va aparèixer la primera lògia mallorquina *Fidelidad masónica* del Gran Oriente Nacional de España, però es desconeix la seva continuïtat i hem d'esperar fins el 1860, moment en què tornen aparèixer notícies sobre elements maçònics. El 1860 es van rebre a Palma diaris maçònics com *La Reforma*, *La Libertad del Pensamiento* i *La República Ibérica*⁹⁵¹ i quatre anys després, el 1864, es creà una nova lògia, *La Fraternidad*. Aquesta es creà amb el nom de *Fraternidad número 187* i fou promoguda per Joan Gomila. Sempre existí un vincle especial entre la maçoneria i el republicanisme però fou durant el Sexenni Democràtic que gaudí de més èxit. El 1873 s'organitzà la lògia *Primera Luz*, lògia que estava integrada per molts de republicans. El gran objectiu de la maçoneria no era altra que la implantació d'una escola laica i lliurepensadora⁹⁵². Fet que feia que els republicans participessin de lògies maçòniques. Constantment mantingueren un enfrontament amb els jesuïtes, que era l'orde religiosa més interessada en mantenir l'hegemonia de l'educació confessional. Per això no és d'estranyar que des de la premsa demòcrata com *El Iris del Pueblo* es criticqués durament la Companyia de Jesús. No sabem amb exactitud qui eren els personatges que formaven part d'aquestes primeres lògies, la de 1842, i la de 1864. En canvi de les lògia *Primera Luz* (1873) i *Reforma* (1879) es té constància d'una alta participació de republicans. En aquest capítol dediquem un apartat concret a la maçoneria on profunditzarem més en la coneixença dels maçons mallorquins i la seva relació amb el republicanisme federal.

La lluita per la llibertat de cultes. El Sexenni

Arrel de la Revolució de Setembre van tenir cabuda altres cultes que no fossin només el catòlic. La Constitució de 1869 obligava a mantenir el culte catòlic però també permetia l'exercici públic o privat de qualsevol altre culte⁹⁵³. Pels sectors antimonàrquics, demòcrates, republicans i obreristes, l'Església catòlica era la causant de la decadència, de l'antiprogressisme, l'obscurantisme, etc.⁹⁵⁴ i calia combatre-la. El Sexenni fou un exemple de combat contra l'Església i a més aquesta va veure com perdia parcel·les de poder. Durant el Sexenni els republicans lluitaren a favor de la llibertat de cultes i la total separació de l'Església i l'Estat. L'únic que aconseguiren fou aplicar la llibertat de cultes però de mentre treballaren per establir una vertadera separació entre l'Església i l'Estat i així ho recolliren en el projecte de Constitució federal de 1873. Els republicans federals volien fer una passa més i posar fi al manteniment de l'Estat del culte i clero catòlics que quedaren recollits en la Constitució de 1869.

⁹⁵¹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. Resum 1860.

⁹⁵² NAVARRA, A.: *Op. cit.*, p.142.

⁹⁵³ La llei de llibertat de cultes quedava garantida a tots els estrangers residents a Espanya. I afegia que si alguns espanyols professessin una altra religió que no fos la catòlica, també era aplicable.

⁹⁵⁴ FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1987, p.80.

Per primer cop l'Església catòlica no fou l'única del país i es donà la possibilitat d'exercir a altres col·lectius religiosos com els jueus, els protestants, etc. que ara podien ser més visibles a la ciutat i pobles de Mallorca. Evidentment, el clergat mallorquí va mantenir una actitud reaccionària enfront a la Constitució de 1869, tal com havia passat en el debat del Bienni Progressista. Immediatament hi hagué reaccions per part dels clergat contra la llibertat de cultes i sobretot focalitzada contra els protestants. A principis de juny de 1869 es deia que el clero es preparava per combatre les falses doctrines del protestantisme⁹⁵⁵. A poc a poc s'anava estenent la propaganda protestant, el novembre de 1868 es sap que un anglès repartia fulletons sobre l'evangeli de Sant Marc i que en menys d'un quart d'hora havia repartit més de 500 exemplars⁹⁵⁶. Al poble de Lluçmajor es deia que un francès predicava contra la Església catòlica⁹⁵⁷. Poc després també arribava la notícia que a l'illa veïna, a Maó, s'havia erigit un altar de culte protestant⁹⁵⁸. Molts cops republicans i protestants sintonitzaren, en el cas de Menorca el portaveu de les idees republicanes federals –*El Menorquín*–, anava replet de notícies sobre la comunitat protestant de l'illa. Igualment a Mallorca, a localitats com Sóller, republicans i protestants compartien local⁹⁵⁹. A Palma just després de l'aprovació de la llibertat de cultes s'obrí una llibreria protestant a la plaça de Cort i s'ironitzava dient que hi anirien els republicans recentment elegits regidors per l'Ajuntament de Palma a inspirar-se⁹⁶⁰. Durant la Restauració, el maig de 1877, Mr. Brown i Joaquim Eiroa van obrir oficialment una capella protestant al carrer del Real –Palma. Durant el Sexenni els protestants havien pogut sembrar les primeres llavors del nou culte però fou realment a partir de la Restauració quan el culte protestant s'estengué per l'illa de Mallorca⁹⁶¹. La propaganda feta per propagandistes estrangers havia fructificat. També, el gener de 1877, s'havia obert una escola protestant a una casa del carrer d'Arabí⁹⁶², aquestes hagueren de tancar el mes d'abril per falta d'alumnes. En aquesta escola del carrer Arabí se l'havia titllat d'escola lliurepensadora. Les escoles metodistes eren un dels elements més importants del nou culte. Aprendre a llegir i escriure per interpretar la Bíblia era bàsic, per aquest motiu els protestants combinaven una capella amb una escola als indrets on s'assentaven. A l'estiu de 1879 s'impulsaren de nou escoles laiques lligades als protestants mallorquins. Fou Francesc Tuduri de la Torre - director de la Missió Evangèlica Balear- qui va establir al carrer

⁹⁵⁵ En altres indrets com Galícia, el cardenal arquebisbe de Santiago havia publicat un catecisme combatent la secta protestant. A *El Juez de Paz*, 1-06-1869.

⁹⁵⁶ *Diario de Palma*, 27-11-1868.

⁹⁵⁷ *El Juez de Paz*, 20-11-1868.

⁹⁵⁸ *Diario de Palma*, 30-11-1868. Dels protestants menorquins, sabem que l'any 1874 habitava a Maó Mr. Green el qui havia estat fins el 1868 el director de les obres de la dessecació de l'Albufera d'Alcúdia. Un dels seus col·laboradors fou Francesc Tuduri el fundador del Comité de la Sociedad Evangélica Libre, essent Maó un dels indrets amb un alt percentatge de protestats d'Espanya.

⁹⁵⁹ El febrer de 1870 existia una comunitat protestant a Sóller que estaven molt vinculats al partit republicà: "en la villa de Sóller cierto propagandista protestante estaba dando lecciones en el Casino Republicano de las doctrinas de su religión, cuando gracias al celo religioso del presbítero D. Miguel Coll, que se presentó al mismo Casino y combatiéndole con argumentos que su contrario no pudo destruir, logró persuadir al pueblo de tal manera de las maximas católicas, que produjo una irrisión contra el propagandista que a no haber sido por sus esfuerzos para pacificar a ciertas gentes indudablemente hubieran acontecido algunos desórdenes. A *Diario de Palma*, 28-02-1870.

⁹⁶⁰ *El Juez de Paz*, 13-07-1869.

⁹⁶¹ A finals d'any 1877 corria el rumor que s'havia intensificat la propaganda protestant i que es venien evangelis al cementiri i a la plaça major.

⁹⁶² LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. Gener de 1877.

dels Oms, 41, 1r, la seu d'una nova societat metodista i d'escoles laiques⁹⁶³. A més d'obrir escoles i capelles, també començaren a donar-se els primers matrimonis no catòlics. El gener de 1880 tingué lloc el primer matrimoni religiós no catòlic de Palma⁹⁶⁴.

El protestantisme i els corrents lliurepensadors proliferen a indrets com Capdepera on l'Església hagué de fer front a l'abundància de propaganda protestant que s'hi feia realitzant-hi missions catòliques⁹⁶⁵. Des de Capdepera intentaren propagar el nou culte a les viles veïnes d'Artà i Son Servera, topant molts cops amb l'oposició de l'Església. Altres localitats com Valldemossa, Pollença i Sóller havien rebut la visita de dos propagandistes estrangers, els quals repartiren llibres de propaganda protestant⁹⁶⁶. En el cas de Pollença, el desembre de 1884 s'establí una comunitat metodista i fou gràcies a la tasca de propaganda duta a terme per Joana Sancho de l'església evangèlica de Capdepera. Per aprofundir més sobre l'arribada dels protestants a l'illa de Mallorca comptem a l'existència de monografies dedicades a conèixer aquest col·lectius i a personalitats com el pastor Bartomeu Alou que fou un dels propagadors del metodisme a Capdepera⁹⁶⁷.

És interessant també conèixer el col·lectiu xueta en la defensa de la llibertat de cultes. Aquest col·lectiu havia estat malmenat pel poble qui sovint l'havia insultat. Els republicans tingueren sensibilitat amb els xuetes i s'aliaren amb ells per denunciar la unitat catòlica. De fet, el republicanisme comptava amb molts descendents xuetes a les seves files, com en el cas d'alguns membres com Josep Valls –redactor i director de *El Rayo* i que des del seu setmanari demostraren esser fervents anticlericals. També algunes societats obreres com *La Virtud Social*, societat de costureres, a la seva junta directiva hi tenien presència un important nombre de dones xuetes⁹⁶⁸ i també el gremi dels argenters estava format per aquest mateix col·lectiu que al llarg de la història s'havia dedicat als treballs d'argenteria⁹⁶⁹. Alguns dels prohoms del republicanisme com Joaquim Fiol Pujol o Alexandre Rosselló Pastors denunciaven amb la seva ploma les condicions d'inferioritat dels xuetes mallorquins⁹⁷⁰.

⁹⁶³ Francesc Tudurí de la Torre (1825-1888), era maonès i des de 1857 havia ingressat com a cadet a la secció de Infanteria, es conta que era un fervent catòlic i que fou expulsat de l'exèrcit per fomentar la indisciplina durant el període revolucionari. Posteriorment marxà a Barcelona on morí. El 8 de novembre de 1868 fundà la Sociedad Evangélica Libre de Mahón. Nascut a Maó, passà per Amèrica i estudià a París. No es sap amb exactitud la data de la seva conversió al protestantisme, però tenim notícies que des de 1860 havia treballat en pro de la seva extensió a Menorca. El mateix any 1860, creà la lògia maçònica Els Amics de la Humanitat. A CAPÓ, C.: *Op. cit.*, p.12-13.

⁹⁶⁴ Fou celebrat a la capella protestant del carrer del Real, 25, que era regentada per Mr. Brown, els nuvis eren Joan Castell i Maria Rosa Frau. LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 3-01-1880.

⁹⁶⁵ *Idem*, Vol. V. Juny de 1879.

⁹⁶⁶ A l'estiu de 1882, dos anglesos de la hostatjaria de Miramar de Valldemossa van repartir llibres de propaganda protestant i també ho feren a Sóller i Pollença. A *Idem*, Vol. V. 5-07-1882.

⁹⁶⁷ Vegeu: CAPÓ, C.: *Op. cit.* o DD.AA.: *El metodisme a Capdepera. 75è aniversari de la mort de Bartomeu Alou*. Palma, Documenta Balear, 2013.

⁹⁶⁸ Francisca Aguiló, Francisca Vidal i Catalina Picó. Aquestes tres formaven part de la junta directiva de La Virtud Social. La resta de junta estava formada per Josefa Sánchez, Francisca Gayà, Bàrbara Gayà, Maria Sánchez, Magdalena Mulet, Madgalena Alemany i Francisca Desclaus.

⁹⁶⁹ Per exemple el secretari de la Societat d'Obrers Argenters creada el 1870 era Josep Fuster, descendent convers.

⁹⁷⁰ Ambdós publicaren una obra el 1877: FIOL, J.: *Una preocupació mallorquina*. Palma, Imprenta P.J. Gelabert, 1877; ROSSELLÓ, A.: *La cuestión social en Mallorca*. Palma, Imp. de Bartolomé Rotger, 1877.

Des dels inicis de la Revolució, els obrers participaren en capítols anticlericals i existia un odi per part del poble cap a l'Església catòlica. Els obrers clamaven per una església lliure (potser la protestant) i al marge de l'Estat. Quan la Revolució de Setembre esclatà a Mallorca es va viure un cert grau d'agressivitat anticlerical a les barriades de treballadors com la placeta de Sant Jeroni de Palma⁹⁷¹. L'historiador Miquel Duran, no ens dóna més informació però era en els barris de treballadors, menestrals i artesans on s'hi mostraven actituds anticlericals i recordem que els organitzadors de la gran manifestació en favor de la llibertat de cultes del febrer de 1869 foren les classes obreres i populars. La manifestació celebrada a Palma congregà 2.000 persones. El detonant de la convocatòria de la marxa reivindicativa fou la prèvia recollida de firmes que feren les beates de la ciutat demanant la unitat catòlica. Els obrers no es podien permetre fer un pas enrere en matèria de la llibertat de cultes que recollia la nova Constitució que s'estava elaborant. La marxa sortí del Moll de Palma a les 11 del matí i havia estat convocada pel diari republicà federal *El Iris del Pueblo* amb el recolzament dels artesans. Com tota marxa, no hi faltaren les banderes i la música. En total hi havia cinc banderes del Casino Republicà, on s'hi aplegaven els obrers i republicans burgesos. Aquestes banderes portaven els següents lemes: *Viva la libertad de cultos, Viva la religión con honra, Viva la iglesia libre en el estado libre, Viva la iglesia independiente*. L'altra bandera era de dol i en ella s'hi trobava estampat *Loor eterno al asesinado en Burgos*⁹⁷². Els artesans i homes de *El Iris del Pueblo* ocuparen la plaça de Cort i una comissió de representats entre els quals hi havia Miquel Quetglas i Eusebi Pascual, foren rebuts per l'Ajuntament en el saló de sessions. Allà Miquel Quetglas va fer ús de la paraula i després Eusebi Pascual llegí una protesta dirigida al Govern de la nació. Entre els qui reberen a la comissió hi havia el federal Ignasi Vidal, que era batlle primer i el monàrquic demòcrata Miquel Socias Caimari. Ignasi Vidal, d'acord amb els motius de la manifestació, sortí al balcó a donar alguns visques i es dirigí als manifestants. Després la marxa es dirigí a la seu del Governador Civil on foren rebuts pel Governador Serrià, aquest recordà els fets succeïts a Burgos, i es repetiren els mateixos discursos de la plaça de Cort. Després de la visita al Governador la manifestació es dissolgué⁹⁷³. Des de *El Juez de Paz* - setmanari conservador que dirigia l'ex demòcrata Miquel Bibiloni Corró- es deia que mai s'havia vist una demostració popular duta a terme amb tant d'ordre i en tant d'entusiasme. Parlava que hi assistiren uns 2.000 individus, capitanejats per 7 o 8 persones i en la qual hi predominaven *aprendices de todas las artes y oficios*⁹⁷⁴.

Propostes i execucions laïcitzadores. El Sexenni.

El marc polític del Sexenni Democràtic, amb la Constitució de 1869, va permetre l'establiment de la llibertat de cultes. Els republicans havien defensat sempre la llibertat de cultes a Espanya,

⁹⁷¹ DURAN, M.: *Op. cit.*, 1980, p.24.

⁹⁷² Feia poc s'havia assassinat al governador de Burgos, Isidoro Gutiérrez de Castro, en motiu d'haver aplicat la nova llei de confiscació de béns eclesiàstics.

⁹⁷³ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 2-2-1869.

⁹⁷⁴ *El Juez de Paz*, 7-02-1869.

existien a Mallorca grups de protestants que demanaven poder exercir el seu culte, existia el col·lectiu xueta molts dolgut pels menyspreus històrics que havien recaigut sobre ells. A més d'acceptar la possibilitat que practiquessin altres religions amb igualtat de condicions que la religió catòlica, una altra de les seves lluites en aquesta matèria era veure satisfeta la separació entre l'Església i l'Estat. Des de sempre l'Estat havia subvencionat gran part de les despeses de l'Església catòlica, hi havia impostos favorables a l'Església com el delme, existia també una partida pressupostària pel clero... Aleshores fou durant el Sexenni Democràtic quan es van tirar endavant mesures per anar cap a una completa separació d'Església i Estat, sobretot en els mandats republicans. Un dels moments més prolífics fou la Primera República (1873) ja que els republicans governaren alguns municipis de les illes i engegaren mesures laiques que obligaven a desvincular l'Església de l'Estat. Com hem dit, foren mesures dutes a terme pels republicans que participaren del govern en els ajuntaments o bé en la Diputació Provincial de Mallorca o de les Corts. Alguns exemples de les mesures anticlericals decretades just després del triomf de *La Gloriosa* fou la supressió de la Companyia de Jesús, la prohibició als ordes religiosos d'adquirir béns, la dissolució de totes les comunitats religioses fundades després de 1837, amb excepcions i matisos, l'anul·lació de les subvencions estatals als Seminaris, etc.⁹⁷⁵. Un cop perduda la guerra de la Constitució del 1869 començaren les batalles per la seva concreció en lleis, que l'Església no estava disposada a perdre, i que amb gran dolor es va veure com s'aprovava el matrimoni civil, el projecte de llei de secularització dels cementiris, entre altres que es percebien com un atac profund no tan sols a l'Església, sinó a les creences fonamentals, catòliques, de la majoria dels espanyols tal com argumentaven⁹⁷⁶.

També la Revolució havia fet que associacions com les Conferències de Sant Vicens de Paul fossin suprimides a Mallorca pel governador el 30 d'octubre de 1868.

Una de les lleis encaminades a laïcitzar la societat fou la del matrimoni civil. El juny de 1870 *El Rayo* informava que havia estat aprovada per les Corts la llei de matrimoni civil⁹⁷⁷. A l'octubre d'aquell mateix any es celebrà a Palma el primer matrimoni civil⁹⁷⁸. Amb tot es va obrir un registre civil pel matrimoni civil i es van confiscar a l'Església els arxius del registre de matrimonis i defuncions⁹⁷⁹. En els primers mesos de l'any 1871 en el partit judicial de Palma es van celebrar 69 matrimonis civils, d'aquests 31 eren de Palma i 22 de Lluçmajor⁹⁸⁰. El diari carlí *La Constancia* ho detallava més clarament: a Palma 31, a Lluçmajor 22, a Bunyola 1, a Sóller 3, a Fornalutx 2, a Valldemossa 1, a Esporles 3, a Puigpunyent 1, a Calvià 1, a Andratx

⁹⁷⁵ BOHIGAS, J.: "Església i anticlericalisme a la Girona del Sexenni Democràtic i la Restauració Monàrquica (1868-1923)" a PUIGVERT, J.M. (Coord.): *Església, societat i poder a Girona*. Girona, Ajuntament de Girona, 2007, p.144.

⁹⁷⁶ *Idem*, p.147.

⁹⁷⁷ *El Rayo*, 12-06-1870.

⁹⁷⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 13-10-1870.

⁹⁷⁹ AMP, Arxiu Històric 2155/2, actes municipals 8-03-1869.

⁹⁸⁰ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. Juliol 1871.

4⁹⁸¹. Des de les publicacions republicanes es recomanava que la gent perdés la por i es casessin als jutjats un cop s'aprovés la llei, a més puntualitzaven que amb aquesta llei es reformava el codi civil i es treia a la dona de l'esclavitud⁹⁸². L'Església havia reaccionat de manera alarmant davant aquesta nova llei. Des del púlpit el rector de Son Servera insultà a una parella del poble que s'havia casat de manera civil, aquest rector alarmà als feligresos dels terrors de l'infern, i aconseguí que la parella es separés⁹⁸³. També els cercles catòlics feien conferències sobre aquesta qüestió, com la pronunciada pel prevere Miquel Maura al Cercle Catòlic⁹⁸⁴. Igualment, el bisbe Miquel Salvà, va emetre una carta pastoral denunciant els matrimonis civils als quals considerava simples concubinat, ell mateix també havia elevat una exposició a les Corts sobre la unitat catòlica⁹⁸⁵ davant els atacs que patia l'Església que es veia ofesa al veure executades aquestes mesures laïcistes. Mentre que pels cercles lliurepensadors i anticlericals aquesta mesura fou molt ben rebuda. Tal com deia *El Obrero*:

“Nos alegramos sobre manera, porque con esta reformas se verá palpablemente cuan innecesario es el cura para nacer, ni para casarse ni para morirse”⁹⁸⁶.

Els republicans federals de Mallorca feren bandera del matrimoni civil i animaren a les dones a casarse d'aquest mode. Els nous matrimonis es feren més freqüents a les zones més urbanes com Palma. A altres indrets com en el cas d'Alacant, foren els sectors populars com els jornalers, els mariners i les cigarrerers els grups urbans que amb més freqüència celebraren unions civils⁹⁸⁷. A Mallorca hem constatat en el registre de matrimoni civils de Palma l'acceptació que tingué entre el republicanisme on veiem com alguns membres del partit opten per la unió civil⁹⁸⁸. I perquè vegem l'èxit d'acollida entre les classes populars i els republicans a través d'aquesta taula podem veure com any rere any anava creixent el nombre de persones que optava pel matrimoni civil tot i la forta oposició que en féu l'Església mallorquina.

*Taula de matrimonis civils a Palma:*⁹⁸⁹

Any	Nombre de matrimonis civils
1870	2
1871	56

⁹⁸¹ *El Diario de Palma*, 12-07-1871.

⁹⁸² *El Rayo*, 2-01-1870.

⁹⁸³ Era el diari republicà *La Trompeta* qui portava aquesta informació i ells mateixos esmentaven que esbrinarien que hi havia de cert en aquest assumpte. *La Trompeta de la Revolución*, 7-07-1872.

⁹⁸⁴ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 5-11-1871.

⁹⁸⁵ DURAN, M.: *Op. cit.*, 1980, p.174.

⁹⁸⁶ *El Obrero*, 17-09-1870.

⁹⁸⁷ MIRA, A.: “Mujer, trabajo, religión y movilización social en el siglo XIX: modelos y paradojas”, *Historia Social*, 53, (2005), p.85-101.

⁹⁸⁸ Fou el cas per exemple del comerciant Josep Valls Fuster (1872) o el pintor Ricard Anckermann (1873), que a principi de la Revolució milità dins el moviment republicà federal o l'argenter Josep Valls Piña (1873). A AMP, Fons Pons 552/3, *Expedients matrimonis civils*, [1870, 1871, 1872, 1873, 1874].

⁹⁸⁹ Taula elaborada a partir de la font: AMP, Fons Pons 552/3, *Expedients matrimonis civils*, [1870, 1871, 1872, 1873, 1874].

1872	145
1873	205
1874	114

Durant la República arribà als seus màxims i després, el 1874, es continuaven celebrant matrimonis civils però les mesures restrictives que s'acabarien imposant posaren punt i final a la possibilitat de casar-se al marge de l'Església catòlica. Fins a la Segona República no es recuperà la llei de matrimoni civil.

Una altra mesura que capgirà l'ordre establert fou la proposta de l'Ajuntament de Palma de no assistir als actes religiosos. Aquesta mesura també l'executaren altres ajuntaments de Mallorca sobretot el 1873 quan aconseguiren proclamar-se batlles en algunes localitats en les eleccions municipals de maig de 1873. En el cas de Palma, immediatament després de la Revolució, el novembre de 1868, el consistori palmèsà prengué l'acord per majoria de no assistir a la publicació de la Bula de la Santa Creuada que s'havia de verificar a la Catedral⁹⁹⁰. D'aquesta decisió se'n alegrava la gent que formava part del Casino Liberal -aquest primer cercle demòcrata i dintre del qual hi havia un nucli de republicans que poc després organitzà el PRDF- s'alegrava perquè s'havia trencat amb la rutina, dient que aquesta ja no tenia raó de ser després que s'hagués inaugurat la gloriosa revolució⁹⁹¹. Tot i que la mesura fou aprovada per majoria, els anà ben just aprovar-ho, ja que s'acordà per deu vots contra nou vots⁹⁹².

El juny de 1869 després d'unes eleccions municipals pujaren al poder els republicans a l'Ajuntament de Palma. Allò primer que aprovaren fou que la corporació municipal no assistís ni costegés cap funció religiosa⁹⁹³. El mateix dia avisaven a les monges del convent de Santa Magdalena (Palma) que l'Ajuntament no costejaria la festa religiosa que anualment es celebrava a la ciutat⁹⁹⁴. Així que no assistiren a la festa de la Beata Catalina Tomàs i perquè vegem el to burlesc que en feien els republicans, vet aquí el que comentava *El Rayo* d'aquesta festa: “hoy se celebra con gran pompa la fiesta de esa gran señoramomia”⁹⁹⁵. L'insult de *señoramomia* venia perquè el cos d'aquesta beata es conservava embalsamat dintre d'una capella de l'església de Santa Magdalena (Palma). Era una de les beates mallorquines més venerades per la societat mallorquina. També, per primera vegada havia comparegut la premsa a les sessions de l'Ajuntament popular a invitació de la batllia. Aquests foren convidats a la votació sobre la proposició del batlle Rafel Manera de suprimir les festes religioses costejades amb fons

⁹⁹⁰ AMP, Arxiu Històric 2155/1, actes municipals, 30-11-1868.

⁹⁹¹ AMP, Arxiu Històric 2155/1, actes municipals, 4-12-1868.

⁹⁹² *Diario de Palma*, 27-11-1868.

⁹⁹³ *El Juez de Paz*, 20-07-1869.

⁹⁹⁴ *El Juez de Paz*, 20-07-1869.

⁹⁹⁵ *El Rayo*, 25-07-1869.

municipal i la decisió de no assistir l'Ajuntament en cap acte de culte públic. En la qual votaren tots els regidors del partit republicà, 17 en total que votaren a favor i en contra 7 regidors⁹⁹⁶.

El juny de 1869 es deia que pel Corpus només s'havien celebrat dues processons, una a la Catedral i l'altra a Sant Miquel. Des dels cercles lliurepensadors i anticlericals es tenia l'esperança que l'any següent no n'hi hauria cap i es creia que amb els diners que s'empraven en aquestes processons era suficient per salvar la misèria pública i privada de Palma. Apareixien notícies d'altres indrets on també s'aplicaven mesures laïcistes, aparegué la notícia de que l'Ajuntament de Cadis per majoria de vots havia decidit no assistir a cap funció religiosa, i el de Barcelona i altres ciutats importants també havien decidit no participar en funcions religioses⁹⁹⁷.

El gener de 1870 el consistori republicà suprimí l'ajut per la celebració de les festes patronals de Sant Sebastià i aquesta hagué de ser sufragada per un grup de persones devotes⁹⁹⁸. Aquest fou un cop dur per la societat creient, que era testimoni del rupturisme amb l'Església aplicat pels republicans. Igualment, no participaren en els festes de la Setmana Santa, no onejà a l'Ajuntament la bandera ni tampoc pagaren la il·luminació de la Catedral ni assistiren als actes religiosos. Només els regidors del partit monàrquic democràtic participaren en la processó del Dijous Sant. Es trencà amb la quotidianitat d'aquella festa, i per exemple els tambors de l'Ajuntament assistiren però sense vestir d'uniforme oficial, als carrers de la ciutat hi circulaven carruatges, rompent amb el devot i tradicional respecte propi d'aquells dies⁹⁹⁹. Aquell 1870 el mateix succeí amb la festa del Corpus. La processó no donà la volta per la Casa Consistorial, ni estava adornada amb els quadres dels fills il·lustres, ni s'erigí l'altar que s'acostumava i a més l'Ajuntament no hi assistí, només els batlles i regidors del partit monàrquic democràtic participaren en els actes transportant el pal·li¹⁰⁰⁰. A partir de 1870 l'Ajuntament de Palma també deixà de solemnitzar la festa en honor a Ramon Llull que es celebrava a l'església de Sant Francesc (Palma)¹⁰⁰¹.

El desembre de 1872 el portaveu carlí *La Honda Carlista* enumerava totes les funcions religioses suprimides pel govern republicà i criticava les noves despeses destinades a altres festivitats com les de commemorar als agermanats o al difunt Miquel Quetglas. Entre les festivitats religioses prohibides, a més de la Beata Catalina Tomàs, Sant Sebastià i la festa del Beat Ramon Llull, també anotaven que el Consistori republicà havia prohibit cantar l'alabat sigui Déu als serenos i no havia desplegat la bandera nacional el dia de la Immaculada¹⁰⁰².

⁹⁹⁶ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 16-06-1869.

⁹⁹⁷ *El Rayo*, 6-06-1869.

⁹⁹⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 20-01-1870. El mateix ocorregué el gener de 1873, tampoc l'Ajuntament costejà les festes de Sant Sebastià i així i tot un grup de persones piadoses organitzaren una solemne festa i processó dintre del temple que fou molt concorreguda (20-01-1873).

⁹⁹⁹ *Idem*, Vol. IV. 14 i 15 d'abril de 1870.

¹⁰⁰⁰ *Idem*, Vol. IV. 16-06-1870.

¹⁰⁰¹ *Idem*, Vol. V. 4-07-1870.

¹⁰⁰² *La Honda Carlista*, 14-12-1872.

El 1873 hi hagué un fet que crispà molt als sectors republicans intransigents, fou el funeral catòlic costejat per la Diputació Provincial al qui havia estat president de la Diputació, Sebastià Vila, monàrquic demòcrata¹⁰⁰³. El juny de 1873 en motiu de la celebració del Corpus també es visqueren alguns incidents i hi hagué sectors republicans federals que quedaren desencantats en motiu de la participació dels Voluntaris de la República en la festa religiosa. Aquell 1873 només hi hagué dues processos, la de la Catedral i la de la parròquia de Sant Miquel¹⁰⁰⁴. Aquesta mesura fou molt criticada pels federals intransigents, com ho havia estat el funeral de Sebastià Vila. També es visqueren algunes burles de to anticlerical en la processó de Sant Miquel, un grup d'homes no es descobriren el rostre i fumaven mentre veien passar la custòdia per davant seu. Pel que fa a la participació dels Voluntaris de la República en la celebració del Corpus *El Iris del Pueblo* s'excusava dient, que els Voluntaris de la República, havien estat convidats pels capellans de l'església de Sant Miquel i que en una reunió de capitans havien acordat no assistir a la manifestació catòlica representant el Cos de Voluntaris i que s'havia donat llibertat per assistir o no assistir a l'acte als milicians. Els intransigents al veure als Voluntaris de la República vestits amb el corresponent uniforme optaren per menysprear-los i insultar-los, argumentant que era indigna la seva assistència oficial a un acte religiós¹⁰⁰⁵.

El gener de 1874, l'Ajuntament de Palma canvià de color en motiu del cop d'estat de Pavía i es tornaren a costejar festivitats com la del patró Sant Sebastià, aquest cop la corporació municipal assistí als oficis de la Catedral. Feia cinc anys que estava interrompuda aquesta costum¹⁰⁰⁶. Hi hagué altres localitats de l'illa que s'enfrontaren amb l'Església. Fou el cas de municipis com Andratx, que un cop proclamada la República, el seu batlle –Miquel Moner- prohibí les manifestacions religioses sense previ permís. Això provocà que al poble es visqués més d'un ensurt en aquest sentit. Aquell 1873 el batlle republicà Miquel Moner va prohibir celebrar els funerals de cos present i prohibí les processons funeràries diürnes com a mesura higiènica. L'Església féu tot el possible perquè aquesta nova disposició no s'executés però no la pogué tornar enrere, tot i el suport que aconseguí del Governador civil. Un dels casos més sonats fou la prohibició de l'enterrament de l'esposa del polític i empresari de la indústria sabonera –Gabriel Moner- que acabà amb una tumult encapçalat pel rector del poble. Unes 80 persones increparen al batlle republicà Miquel Moner. També a l'abril de 1873, el batlle multà als capellans que havien organitzat la celebració religiosa del *salpàs*¹⁰⁰⁷ sense previ permís públic¹⁰⁰⁸.

¹⁰⁰³ El *Diario de Palma* recollia la notícia sobre les queixes que alçaren els sectors intransigents: “nuestro colega *El Cantón Balear* censura el que se hayan tributado oficialmente honras fúnebres católicas al Sr. D. Sebastián Vila presidente de la diputación provincial. Dice que las honras fúnebres oficiales han de ser meramente civiles, dejando a la familia del finado el derecho de celebrar exequias religiosas y acusa de déspotas y de fervientes católicos a los republicanos de la Comisión Provincial. Quien había de decir que los pertenecientes al partido que suprimió el capítulo de culto del presupuesto municipal hubiesen de verse algún día acusados de fervientes católicos. A *Diario de Palma*, 26-05-1873.

¹⁰⁰⁴ *Diario de Palma*, 13-06-1873.

¹⁰⁰⁵ *Diario de Palma*, 17-06-1873.

¹⁰⁰⁶ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 20-01-1874.

¹⁰⁰⁷ El salpàs era la visita que el rector o els vicaris feien a les cases en el temps pasqual, per beneir-les esquitxant-les d'aigua beneïda i sal.

¹⁰⁰⁸ Vegeu MARTORELL, C.: *Op. cit.*, 2014c, p.67.

Anteriorment, a principis de 1872 també se li imposà una multa de 15 pessetes al rector de s'Arracó per no tenir permís per celebrar les beneïdes de Sant Antoni, tot i que reclamà al·legant que era tradició i costum. En general, fou a les zones urbanes on arrelà amb més força l'anticlericalisme¹⁰⁰⁹, tot i els casos excepcionals d'aquesta localitat mallorquina que precisament era una de les més industrialitzades en aquella època.

Una altra de les fortes queixes era la partida pressupostària que rebia l'Església per part de l'Estat¹⁰¹⁰. Per contra els clergues es queixaven al govern que no cobraven i els republicans en feien befa d'aquesta qüestió, mencionant que ara els capellans intentaven declarar-se en vaga i dient: *seria de ver una huelga de machos con faldas*¹⁰¹¹.

El 1872, el federal Joaquim Quetglas escrigué diversos articles contra el pressupost estatal destinat al clero titulats *El arreglo y presupuesto del clero* on publicaren les despeses que suposava mantenir el clero. Joaquim Quetglas donava xifres i deia que avui en dia mantenir als curanderos d'ànimes, a les gents d'hàbit i sotana suposava una despesa de cent setanta-tres milions, cent cinquanta-vuit mil cinc-cents cinquanta-tres reals i vint cèntims. Quantitat molt elevada per les penúries que estava passant el tresor nacional i que suposava un anacronisme revolucionari. També parlava que l'Estat espanyol era el que millor retribuïa al clero, ja que cada habitant pagava una mitja de dues pessetes i vuitanta-set cèntims¹⁰¹². També com hem vist els republicans criticaven que amb els diners públics que es gastaven amb les processons podrien destinar els diners a la beneficència. O també fins i tot proposaven que amb aquests diners es podria armar la Milícia Ciutadana que des dels seus inicis sempre hagué d'afrontar els problemes de l'armament¹⁰¹³.

Més mesures laïcitzadores foren per exemple l'acord de construir un cementiri no catòlic en els terrenys contigus al cementeri. El febrer de 1872 l'Ajuntament de Palma assenyala el terreny per l'enterrament d'aquells que morissin fora de la religió catòlica¹⁰¹⁴. Tot i que el 1867 sembla que ja s'assenyala un espai com hem vist línies més amunt per la comunitat protestant. A altres localitats com Pollença també es destinà una part del cementiri pels no catòlics, mesura aprovada pel consistori republicà de Pollença. Aquell febrer de 1872 precisament es visqué un gran enterrament laic, fou l'enterrament del pare de les idees democràtiques de l'illa –Miquel Quetglas Bauzà. L'Església es negà a donar-li enterrament en la seva tomba familiar situada a la

¹⁰⁰⁹ Ja durant la Restauració, a mesura que la població es va anar aglomerant en els nuclis urbans s'hauria produït un fenomen de secularització evident. Per tant, a major urbanització, més descristianització, i en conseqüència una constant preocupació de l'Església mallorquina per fer-se present a Ciutat. A FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1990, p.14.

¹⁰¹⁰ "El clero ha cobrado ya del gobierno 22 millones. Esto son los notabilisimos triunfos espirituales de las gentes de sotana. Mire Vd. los pobrecitos, han cobrado del presupuesto 22 millones. Oh cuanta humildad, cuanto desprecio a las cosas mundanas . A *El Iris del Pueblo*, 9-05-1871.

¹⁰¹¹ *El Iris del Pueblo*, 25-08-1871.

¹⁰¹² *El Iris del Pueblo*, 26-11-1872.

¹⁰¹³ Així que des de *El Iris del Pueblo* es proposava que es llevés la paga als capellans i amb aquests diners es comprassin armes. Recollit per *El Juez de Paz*, 13-08-1869.

¹⁰¹⁴ AMP, Arxiu Històric, actes municipals, 12-02-1872. L'Ajuntament construí el cementiri no catòlic en el terreny contigu al cementiri catòlic.

part catòlica i el poble alçà un tomba monumental a la nova part no catòlica del cementiri en el seu honor. Sembla que el gener de 1871 ja s'havia viscut un primer enterrament civil. El setmanari internacionalista *La Revolución Social* contava que s'havia realitzat el primer enterrament civil al cadàver d'un membre del partit republicà que morí sense capellà ni sagrament. Acompanyaren el fèretre la música i uns 300 individus¹⁰¹⁵. Un altre dels enterraments civils que tingueren lloc durant el Sexenni Democràtic amb una certa tolerància religiosa fou el viscut a Capdepera el desembre de 1872¹⁰¹⁶. També a la localitat d'Andratx hi havia reservada una zona no catòlica al cementiri. Fou sobretot durant la Restauració que el clericalisme imperant va combatre bel·ligerantment la secularització dels cementiris i es visqueren molts episodis que acabaren en fortes disputes i aldarulls, sobretot en el cas dels enterraments a membres de la comunitat protestant. L'Església catòlica no tolerava i no respectava sovint la voluntat del difunt i enterrava catòlicament a gent que professava altres religions.

La Primera República suposà una gran ocasió per dur a la pràctica una política laïcista a Mallorca. Fou el moment en què s'intentà dur a terme la separació d'Església i Estat que quedava recollida en la Constitució Federal. En la Constitució Federal, que des de 1872 els republicans estaven debatin en les seves Assemblees federals, es deia que tots els cultes eren iguals davant la llei i que l'Estat no podria subvencionar cap culte. També establia que els cementiris públics fossin secularitzats i els gestionessin els ajuntaments¹⁰¹⁷. L'intent de dur a terme la separació entre l'Església i l'Estat provocà el xoc entre els sectors anticlericals i els catòlics. Un dels exemple més evidents en aquest sentit fou al municipi d'Andratx, on el batlle republicà federal –Miquel Moner Pallisser- intentà aplicar aquesta política laica provocant aldarulls, bregues, polèmiques entre l'Església i l'Ajuntament republicà. Durant tota la batllia de Moner, aquest no consentí que l'Església realitzés cap acte públic al carrer sense previ permís de l'Ajuntament. Un dels casos més sonats d'aquell any fou la celebració del salpàs en el marc de les festes de Pasqua, on s'acabà multant al clero que es passejava casa per casa a recaptar diners per l'Església. Una altra mesura que provocà gran enrenou fou l'adoptada per l'Ajuntament de Lluçmajor que proposava enderrocar les creus de pedra del terme municipal de Lluçmajor¹⁰¹⁸. També, els republicans aprofitaren la conjuntura de la República per suprimir confraries. S'atreviren a eliminar una de les confraries més antigues de Palma, la de la Sang establerta a l'Hospital General. Fou dissolta per ordre de la Diputació Provincial¹⁰¹⁹.

Els federals durant la Primera República continuaren treballant per posar fi a l'educació en mans de l'Església. Criticaven aquella educació que fatigava als nins amb l'estudi de la doctrina cristiana, en la memorització, en l'adoració que se'ls inculcava damunt l'Església. Des de que

¹⁰¹⁵ *La Revolución Social*, 22-01-1871.

¹⁰¹⁶ *El Iris del Pueblo*, 27-12-1872.

¹⁰¹⁷ PÉREZ, C.: *Op. cit.*, 2001, p.112.

¹⁰¹⁸ *Diario de Palma*, 21-04-1873.

¹⁰¹⁹ *El Tradicional*, 26-02-1873.

existia organització republicana a Mallorca, aquests demanaren la creació de més escoles i més mestres. Quan pujaren al poder municipal fomentaren la creació d'escoles municipals i un cop proclamada la República feren una passa més i volgueren acabar amb la religió a les aules. A més a manca de centres escolars a la ciutat i als pobles de Mallorca, els republicans s'havien afanyat en obrir escoles obreres en el si dels seus casinos. En motiu de l'aplicació d'una educació al marge de la religió durant la República, es donaren fortes topades entre l'Església i les autoritats municipals republicanes. En el cas de Catalunya, el ministeri de Foment havia autoritzat a Diputacions a establir centres educatius amb fons propis i això fou aprofitat en algun cas per a intentar substituir una direcció religiosa i imposar un model més laic¹⁰²⁰. En el cas de Mallorca, en el moment que es decretà voluntari l'ensenyament religiós a partir del 6 de maig de 1873¹⁰²¹, en algunes localitat mallorquines com Andratx el batlle republicà suprimí l'ensenyament de la doctrina cristiana¹⁰²². Tot aquell ideal encaminant a implantar una societat més laica no fou fàcil d'implementar a causa de la curta durada de la República però d'alguna manera suposaren els primers fonaments en la demanda d'un ensenyament laic al marge de l'Església i que en altres períodes històrics com la Segona República es va poder satisfer l'antiga demanda i augmentaren el nombre d'escoles.

Actctiuds anticlericals al Sexenni: premsa, sàtira i propaganda anticatòlica

A més de mesures encaminades a laïcitzar la societat mallorquina, paral·lelament es generà un anticlericalisme que poc a poc havien anat adquirint les classes obreres davant la misèria social i la bona vida del clero. El Sexenni fou una època en què l'anticlericalisme estava ben arrelat entre les masses obreres que lluitaven al costat dels republicans o bé de la Internacional. Els diaris republicans estaven plens de detalls anticlericals, uns més que els altres, però tots no deixaven escapar l'oportunitat d'alçar la seva veu contra el poder de l'Església.

El sarcasme i la ironia contra l'Església fou molt corrent en els diaris i en els discursos pronunciats des del carrer, places, casinos, etc. Les publicacions republicanes sovint feien befa del món del clero. Era molt comú trobar nombroses sàtires de tipus anticlerical entre la premsa republicana mallorquina. Una de les publicacions que utilitzà sovint la sàtira contra el clero fou *El Rayo*. Una publicació setmanal que durà gairebé un any (1869-1870) i dels qual era director Joan Roca i era editor Miquel Mas i Obrador que durant la Restauració engegà altres setmanaris de tipus anticlerical com *La Escoba* (1885). En aquesta publicació un dels redactors més compromesos en la lluita per la secularització era Josep Valls Fuster (després de la mort de Joan Roca seria director) que disposava de la seva secció anticlerical. A *El Rayo* després de quedar suspès per ordre governativa, el substituí *El Trueno* (1870). No s'escaparen de provocar als

¹⁰²⁰ GABRIEL, P.: "El món obrer i popular: visibilitat política i vertebració social" a DD.AA.: *La Diputació revolucionària 1868- 1874*. Barcelona, Diputació de Barcelona, 2003a, p.104.

¹⁰²¹ NAVARRA, A.: *Op. cit.*, p.148.

¹⁰²² El consistori republicà el 1873 realitzà inspeccions a les escoles i es proposà que es prohibís l'ensenyament de la religió a les aules. MARTORELL, C. *Op. cit.*, 2014c, p.52.

eclesiàstics *El Iris del Pueblo*, *La Bocina*, *La Trompeta*, *El Canton Balear* i també el diari lligat a la Internacional –*El Obrero*–.

Una de les primeres decisions que prengué l'Ajuntament republicà de Palma (el juliol de 1869) fou, com ja hem vist, que la corporació municipal no assistís ni costegés cap funció catòlica. A partir d'aquí, al batlle Rafel Manera se l'equiparà amb el català Suñer i Capdevila titllant-lo com a Capdevilla II¹⁰²³. Suñer i Capdevila s'havia caracteritzat per mantenir un combat ferm contra l'Església catòlica, publicant una obra titulada *Cartas de Suñer y Capdevila sobre María y Jesús* i també havia encapçalat una recollida de signatures entre els veïns de Reus que renunciaven al catolicisme¹⁰²⁴. Ara que s'ha de tenir en compte que l'actitud militantment atea de determinats federals, com el metge Sunyer i Capdevila, no era compartida per la majoria dels republicans¹⁰²⁵. Una de les primeres celebracions que es veren afectades per la decisió de l'Ajuntament republicà fou la festa en honor a la Beata Catalina Tomàs, que finalment la costejaren els feligresos al negar-se l'Ajuntament. L'Ajuntament encapçalat pel federal Rafel Manera no permeté que ningú es saltés la llei i va fer complir estrictament les noves mesures, la qual cosa, molts cops el portà a situacions de conflicte amb l'Església i els feligresos. El juny de 1869, l'Ajuntament republicà de Palma desmuntar a la nit una taula decorada al devora una pedra (davant l'Església de Sant Nicolau), on tradicionalment es deia que s'hi havia assegut la Beata Catalina Thomàs. Quan els feligresos se'n adonaren es generà l'alarma, es creà un gran rebombori davant la desaparició de la taula decorada. Finalment van aclarir que havia estat ordre del batlle popular, Rafel Manera, que ho manà a retirar al no tenir permís previ. Als sectors catòlics, la pujada al poder dels republicans a l'Ajuntament de Palma, els suposà un mal de cap ja que veren com se'ls retallaven privilegis fins aleshores intocables. A més de no costejar les festes religioses, exigien complir la llei, i al igual que un altre col·lectiu que es volgués manifestar havien de fer la sol·licitud administrativa corresponent. Per exemple, a l'estiu de 1869, el rector de Santa Eulàlia (Palma) es negà a pagar el cost de la làpida de numeració col·locada en el portal de dita església. Poc després el rector hagué de rectificar i accedir al pagament de la làpida¹⁰²⁶. El clero estava malacostumat, a partir d'ara no se li serien permesos els privilegis.

Un altre dels grans tema als quals feien befa els republicans eren sobre les possibles relacions sexuals que mantenien els clergues. Hi ha multitud d'exemples a la premsa, per exemple, el novembre de 1869, *El Rayo* insinuava i feia befa de les possibles relacions sexuals que havia

¹⁰²³ Això des del setmanari liberal *El Juez de Paz*, que ho féu després de l'aprovació per part de l'Ajuntament de Palma de no sufragar les celebracions catòliques. Titllaven al batlle Rafel Manera de Capdevila II. Tal vegada ajudava també que Sunyer Capdevila al igual que Rafel Manera era metge de professió.

¹⁰²⁴ *El Juez de Paz*, 13-05-1869. Suñer Capdevila havia presentat a les Corts una exposició firmada per 380 veïns de Reus en la qual deien que renunciaven al catolicisme.

¹⁰²⁵ BOHIGAS, J.: *Op. cit.*, p.149. En el cas del comitè de Girona eren més favorables a les idees moderades de Fernando Garrido. El seu discurs reflectia millor la diversitat religiosa existent dins el republicanisme: aquest oscil·lava, doncs, entre el liberalisme catòlic (amb elogis a l'humanisme evangèlic de Jesucrist) i l'anticlericalisme més radical i els atacs als *neos*.

¹⁰²⁶ AMP, Arxiu Històric 2155/2, actes municipals, 6-08-1869.

mantingut un capellà amb una jove devota. La notícia deia que el capellà de l'església regalava estampetes a les joves que anaven a combregar, com que no bastaven per a totes, els digué que passessin al dia següent per la sagristia. Una jove hi anà i sortí malparada¹⁰²⁷. Un altre xoc, fou el que mantingué el director de *El Rayo*, Josep Valls Fuster, que es retractà públicament d'allò inserit en el seu setmanari el dia 10 al·lusiu al capellà del Col·legi de Lluc, el reverend Francesc Tortell Pons, sobre el dret de pernada i la malversació de fons destinat al culte¹⁰²⁸. Els republicans també rebatien als clergues del Monestir de Lluc l'explotació il·legal que en feien de la venda de la llenya de les terres de Lluc¹⁰²⁹. Anys més tard, es seguia acusant al rector Francesc Tortell de talar els boscos del voltant del monestir. No s'havia aconseguit expropiar els terrenys de Lluc i el monestir en seguia fent ús per enriquant-se.

Els federals també tingueren xocs directes amb un altre eclesiàstic amb alts càrrecs, com fou el cas del prevere i canonge Pere Joan Julià. *El Rayo* era el setmanari més anticlerical que hi havia aleshores a Mallorca i el seu director –Joan Roca– s'atreuï a publicar els abusos que havia comès Pere Joan Julià, el qual semblava que havia deixat embarassada a una alumna de l'escola de la Puresa. Evidentment el director de *El Rayo* fou denunciat als jutjats. Fou a l'abril de 1870 quan es denuncià el solt de *El Rayo* corresponent al darrer diumenge¹⁰³⁰. El juliol de 1871 es publicà la sentència de l'Audiència de Mallorca sobre la causa criminal promoguda a instància de Pere Joan Julià prevere i canonge contra Joan Roca Pascual a la impremta Villalonga, sembla que constava d'un foli a dues columnes¹⁰³¹. Dins del col·legi de la Puresa saltaren les alarmes, tot i que feren costat al prevere, immediatament la directora Catalina Gili fou substituïda i poc després s'anomenà a Cayetana Alberta Giménez com a directora del centre¹⁰³². El judici entre Joan Roca i el canonge Julià es celebrà el maig de 1870¹⁰³³. Hi hagué diaris com *El Obrero* que donaren suport a *El Rayo* recordant els successos vergonyosos al col·legi de la Puresa¹⁰³⁴.

A altres col·legis religiosos, com el de nines del carrer Verí, s'acomiadà a una alumna del col·legi en motiu d'haver inculcat a les seves companyes màximes contra la religió. Segons Isabel Peñarrubia aquesta potser fos Magdalena Bonet. Ella mateixa, el 1872 escrigué alguns articles posant en el punt de mira a l'Església. Un dels seus escrits fou el titulat "La Clerigalla" i posava de manifest que l'Església catòlica sempre actuava contra la llibertat¹⁰³⁵. Bonet des de

¹⁰²⁷ "Una sola de varias invitadas fue la que asistió al cabo de un rato se oyeron gritos agudos de la hermosa joven y en seguida sale el cura hasta la puerta, echandofuera a la niña llorosa apostrofándola de hereje... mala cristiana, etc., etc., ¿Que pasaría entre el cura y la hermos aniña? Ejemplo de mansedumbre. A *El Rayo*, 28-11-1869.

¹⁰²⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 26-07-1870.

¹⁰²⁹ *El Iris del Pueblo*, 14-03-1873.

¹⁰³⁰ *Diario de Palma*, 26-04-1870.

¹⁰³¹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. Juliol 1871.

¹⁰³² *Diario de Palma*, 25-04-1870.

¹⁰³³ *El Rayo*, 15-05-1870.

¹⁰³⁴ De nuestro querido col·lega *El Obrero* tomamos las siguientes variedades: Isabel la casa está en cinta. Mucho reproduce la ex-reina. Cuantas ex-monjas, ex-reinas, ex-directoras, ex-puras tambien estan en cinta y sin embargo, ningun periódico se ocupa de su estado interesante". A *El Rayo*, 8-05-1870.

¹⁰³⁵ *El Iris del Pueblo*, 8-04-1872.

començament de la Revolució de Setembre havia fet part del moviment republicà i participava activament als casinos i als diaris, fent discursos i escrivint articles.

Els diaris anaven replets de casos comesos per clergues mallorquins. Arriben informacions des de Lluçmajor on també es culpava al rector d'haver travelat a propòsit sobre una jove devota¹⁰³⁶. Més burles aparegudes als diaris republicans i pròpies d'un anticlericalisme de caràcter popular fou aquesta publicada a *La Trompeta* on parlava que un pagès del poble d'Algaida estava treballant al camp i va sentir una punxada al front, no sabia el motiu de la punxada i se'n va anar a consultar-ho amb la seva esposa i per sorpresa es va trobar que cert capellà l'estava confessant al sistema modern. Al pagès dita invenció li va desagradar tant que per saber si era lícit o no va voler consultar-ho als tribunals¹⁰³⁷. A més de la qüestió sexual també es feia befa sobre el bon viure dels clergues, un grup de gent que no mirava prim amb el menjar i les begudes alcohòliques, mentre el poble passava gana i treballava hores i hores a les fàbriques o al camp. Aquest tipus de fets i situacions ajudaren a fomentar l'odi cap al clero:

“Hoy por las calles de la parroquia de San Miguel habrá exposición de curas gordos, coloradotes y rojizos. De aquellos que según el Conde de Toreno, se están muriendo de hambre”¹⁰³⁸.

Fins i tot es donaren actituds de menyspreu en diversos actes religiosos, arribant a perdre el respecte als catòlics. Un exemple clar i que trasbalsà la població conservadora i catòlica, fou el dia de la processó del Corpus on foren ofesos per un grup de republicans intransigents. En el moment que la processó passava per la plaça de la Mercè es van notar cert homes, que sense descobrir-se i fumant, van passar per davant de si a la custòdia¹⁰³⁹. A Pollença també passà una cosa similar, en el moment en què els terrenys del Puig de Maria passaren a titularitat pública, els republicans del poble ho anaren a celebrar fumant puros i bevent dintre de l'Església –cosa que ofengué als catòlics d'aquell poble. Altres episodis escandalosos realitzats per homes de l'església fou el protagonitzat pel rector de la parròquia de Santa Creu (Palma). Se'l acusava d'haver afusellat a una dona. No fou l'únic acusat de matar a una dona per zels, anys més tard el rector de Sa Pobla fou acusat per un fet similar¹⁰⁴⁰. El rector de Santa Creu, a més d'haver comès aquest crim, s'havia donat a conèixer pel seu ultramuntanisme i defensa del carlisme. Els

¹⁰³⁶ Així ho publicà *El Iris del Pueblo*: “cuentase que ayer al anochecer en la parroquial iglesia de Lluçmajor hubo sustos mayúsculos. Parece ser que una jovencita sumamente religiosa, subió como de costumbre a la Capilla del Santo Cristo a venerar aquella figura y que poco tiempo después un cura alto y seco se dirigió al mismo lugar y como reinaba allí completa oscuridad, tropezó el cura con la jovencita y allí tendidos a los pies del Cristo... Acudieron algunos devotos pero todo había ya pasado”. *El Iris del Pueblo* advertia: “cuidado jovencitas de Lluçmajor con los tropiezos de los curas ya lo veis, hasta en la iglesia caen las mujeres Sr. Ecónomo V. que tan fiel guardador es de su iglesia procure evitar tales tropiezos”. A *El Iris del Pueblo*, 6-04-1871.

¹⁰³⁷ *La Trompeta de la Revolución*, 23-06-1872.

¹⁰³⁸ *El Iris del Pueblo*, 3-06-1872.

¹⁰³⁹ *Diario de Palma*, 17-06-1873.

¹⁰⁴⁰ “El cura de Santa Cruz ha llevado a cabo otra heroicidad... ha fusilado una pobre mujer. *El Tradicional* puede bien publicar un poema de alabança de las hazañas de dicho sacerdote o ministro de Dios o canfbal, que da lo mismo”. A *El Iris del Pueblo*, 6-03-1873.

diaris republicans feren befa contra aquest rector que s'havia mostrat sempre bel·ligerant contra qualsevol espurna de llibertat¹⁰⁴¹.

La premsa, on s'hi exposaven multitud d'abusos comesos pels clergues, fou de gran ajuda per divulgar un pensament contra l'Església. L'anticlericalisme intentà elaborar tot un discurs contra el poder eclesiàstic, i la ficció d'un gran combat cultural entre les forces "obscurantistes" de l'Església, per un costat, i les del progrés i la República, per l'altra¹⁰⁴². A més de la premsa on s'hi expressava l'oposició al clero de manera satírica es donaren altres exemples de propaganda anticatòlica, feta des de les tribunes, places, casinos, llibres, etc.

A més de la propaganda anticlerical que podem trobar a la premsa republicana i als fulletons, també comptem amb els discursos i propagandistes que arribaren a Mallorca i defensaren la laïcitat. Per exemple tenim l'estada de Mr. Lambert que va fer propaganda anticlerical per diversos pobles de Mallorca. El maig de 1871 visità Pollença, Muro i Andratx. En dites localitats s'alçà un gran rebombori. A Pollença, Lambert encetà la polèmica demanant al vicari resposta sobre l'existència del purgatori i no obtingué resposta. Després anà a Muro on el clero el pretenia rebre a pedrades. L'exhibició de Lambert a Pollença havia arribat a les orelles dels clergues de Muro, els quals mostraren una actitud violenta contra Lambert. Tot acabà amb una simple amenaça gràcies a la intermediació del batlle de Muro¹⁰⁴³. En canvi, en la seva visita a Andratx fou el batlle qui engegà del poble a Lambert pels sermons que predicava, posicionant-se així al costat de l'Església¹⁰⁴⁴. També signava la notícia un tal M. Potser sigui Miquel Mas Obrador, l'editor i que més tard durant la Restauració engegà alguns setmanaris anticlericals i que primer havia passat per *El Rayo* (1869-1870) i *El Trueno* (1870). En Lambert havia visitat Mallorca durant la primavera de 1871, amb el sobrenom de Mr. Hume, ho féu en un moment en el qual el carlisme a Mallorca estava agafant volada a l'illa i havia arrasat a les eleccions generals de 1871 sobretot a la part forana i deixant als republicans sense possibilitats en els

¹⁰⁴¹ Vet aquí una altra de les crítiques cap a ell i que recordaven l'assassinat que havia comès i la seva proximitat amb el carlisme: "el cura de Santa Cruz fiero con sotana a quien es necesario cazar como lobo hidrofobo, acaba de cometer una de esas incalificables fechorias, de que damos cuenta en otra parte, y que hacen dudar si vivimos en un país cristiano y civilizado, o si nos encontramos en las regiones del centro de África. Si el carlismo tuviera razón de ser para nosotros, abandonaríamos sus filas para no hacernos solidarios de las iniquidades de este monstruo, que con las manos aun manchadas de sangre de sus víctimas levanta la hostia ante la cual se humillan sus satélites. Tememos que tal conducta dé origen a horribles y sangrientas represalias". A *El Iris del Pueblo*, 18-03-1873.

¹⁰⁴² BOHIGAS, J.: *Op. cit.*, p.162.

¹⁰⁴³ "Excitats per s'exemple, els capellans de Muro volgueren també acreditar-se y quant en Lambert va anar en aquesta vila que fonch alguns dies despues de los sucseit á Pollensa, alsaren es poble y amotinats el dirigiren á se casa den Lambert: un capellà gros y vermey una pedra amb una má y el sancristo en s'altre demanava es cap de s'heretge... Per fortuna den Lambert y honra de Mallorca hey havia á Muro un batle sensat y prudent, com heurien de ser tots, que veyá lo fuit de cap que anaven els seus paisans y en tota se seua influencia pogué conseguir apenas que en Lambert y se muller se amegassen..." Per acabà també posava de manifest l'ultraradicalisme de certs sectors de l'església lligats al carlisme: "a Mallorca no hem vist encara un capellà amb un sancristo em una ma y un trabuc en s'altre, pero ja hem vist aquest que duye una pedra en lloch de trabuc, quizàs perque no tenia aquesta arma; anam progressant, ¡Viva la fé! ¡Viva es clero de Muro que sap retratá tan bé y traduir al viu sas intencions de se gent que fa olor de cera!..." Signava l'article un tal M. que ja havia escrit unes quantes vegades sobre anticlericalisme. A *El Iris del Pueblo*, 13-05-1871.

¹⁰⁴⁴ "En Lambert va anar també a Andratx y per quan es poble l'escoltava en més gust que un sermó, el batle va voler darse a conèixer y fer olor de antich y proverbial batle andrixol; prohibí a nen Lambert que digues res y li manà que dins dues horas sortís des poble. ¿Heu vist may que una alcaldada de andrixol mes completa? Y això que aquest señó batle es enseñat. ¿Que feria si nou fos?". A *El Iris del Pueblo*, 13-05-1871.

nuclis rurals totalment dominats pels carlins. A més dels actes realitzats a tres pobles de Mallorca, en Lambert va fer algunes xerrades al Casino Republicà de Palma, el seu relat agradà tant que això li valgué que els companys mallorquins el fessin consoci, germà i fill adoptiu de Palma¹⁰⁴⁵. A finals de 1873 arribà la notícia que el propagandista Lambert havia mort. En aquells moments es trobava a Màlaga¹⁰⁴⁶, la informació arribà a través de diaris de Màlaga, i recordaven que a Mallorca hi havia vingut en distintes temporades¹⁰⁴⁷. Fos com fos, Lambert aconseguí guanyar-se l'amistat dels mallorquins i el més important era que el missatge que havia vingut a propagar Lambert havia calat entre la població burgesa i obrera que feia tertúlia política pels casinos republicans i que cada cop eren més conscients que havien de lluitar contra l'Església catòlica i en favor del lliurepensament.

A més dels diaris propis amb els quals contaven els republicans, aquests imprimiren fulletons que tractaven el tema religiós. Miquel Quetglas edità els seus articles titulats *Cuestión religiosa* el 1869 a la impremta de Jaime Ignacio Salom (Palma). El febrer de 1872, després de la mort de Quetglas, el llibre *Cuestión religiosa* tornava esser un dels més demandats a les redaccions dels principals diaris republicans¹⁰⁴⁸. També foren important tots els pamflets com el que es venia a la redacció de *El Obrero* titulat *Curas y demonios* i els treballs dels polítics i propagandistes republicans Roque Barcia i altres com els de Suñer Capdevila que es recomanaven a través de la premsa republicana. Recordem que per exemple el rector d'Andratx havia prohibit la lectura de les obres de Roque Barcia als seus feligresos. I des de la premsa fou *El Rayo* el que tingué una secció fitxa contra el clero i segurament n'era l'autor Josep Valls que després en fou director. Ell mateix segurament era l'autor d'un poema titulat "Lo que es un cura" a l'estiu de 1870¹⁰⁴⁹.

LO QUE ES UN CURA.
Muchos curas predicán
lo que no creen;
¡con qué, ya van uestes
si mucho mienten!
y es probado
que ningun mandamiento
han observado.
Son avaros y astutos
y hasta serviles;

¹⁰⁴⁵ *El Iris del Pueblo*, 5-04-1871.

¹⁰⁴⁶ Havia anat a Màlaga per donar una funció al Teatre Principal com a prestigiador: el francès Mr. Hume, del qual el seu vertader nom era E.A. Lambert i que moria en 43 anys d'edat. *El Iris del Pueblo*, 29-12-1873.

¹⁰⁴⁷ *El Iris del Pueblo*, 29-12-1873.

¹⁰⁴⁸ "Varias son las personas que se han acercado a esta redacción pidiéndonos el opúsculo que con el título de *Cuestión Religiosa* publicó hace unos tres años, nuestro malogrado compañero Miguel Quetglas. Hoy podemos contestar, que dicho opúsculo se halla de venta a dos reales el ejemplar en la librería de Juan Colomar. Tenemos entendido también que se trata de publicar una colección de los escritos de nuestro inmortal jefe, divididos en varias secciones incluyendo en ellas, trabajos políticos, literarios, morales y científicos. De seguro que nuestros correligionarios y el público ilustrado, aconsejaran como es debido a llevarse a efecto semejante publicación". A *El Iris del Pueblo*, 26-02-1872.

¹⁰⁴⁹ *El Rayo*, 3-07-1870. Signava V. Segurament Josep Valls que ja havia signat altres articles de tipus anticlerical.

poseen grandes bienes
 y muchos miles;
 dando prestado
 al ocho o diez por ciento
 y adelantado.
 Sin casarse poseen
 lindas doncellas
 y corren afanosos
 detrás de ellas;
 ¿y ligereza?
 que hablen los conventos
 y la pureza.
 Burgos y otros puntós
 daran noticias,
 del instinto del clero
 y de sus caricias;
 y eso es tan cierto
 como al morir un neo
 tocan a muerto.
 En fin, el que no crea
 En seguidillas,
 que espere a Carlos séptimo
 y sus cuadrillas;
 y por ventura
 sabrá demasiado
 lo que es un cura.

Mentre que des de la premsa, els catòlics també criticaren la postura anticlerical dels republicans. Per exemple el desembre de 1872, des de l'òrgan carlista *La Honda Carlista*, es criticava a *El Iris del Pueblo* dient que no feia falta que aplaudís totes les mesures que impulsava l'Ajuntament que poguessin ferir el sentiment dels catòlics mallorquins i deia que les seves pàgines anaven plenes de blasfèmies grosseres contra l'Església¹⁰⁵⁰. En aquest sentit *El Rayo* (1869-1870) també fou criticat per les seves actituds poc assenyades contra el clero¹⁰⁵¹. El grup de *El Rayo* era el més bel·ligerant contra l'església mallorquina. Més endavant, durant la Restauració, continuà aquesta actitud bel·ligerant contra el clergat mallorquí i es continuaran denunciant els abusos de l'església i les actituds de certs clergues. El republicanisme topà amb una església molt reaccionària i intolerant davant les actituds liberals i estengué per tota la població associacions, convents, escoles religioses que a més de propagar la fe cristiana tingueren com a missió contrarestar les forces republicanes i lliurepensadores que poguessin existir als pobles i la capital.

¹⁰⁵⁰ *La Honda Carlista*, 7-12-1872.

¹⁰⁵¹ Fou criticat perquè insultava de manera descarada al clero i atacava a personalitats que formaven part del món del clergat. *El Juez de la Paz*, 20-07-1869.

En realitat, el republicanisme federal no criticava la religió cristiana sinó que criticava a l'Església i demanava la completa separació d'Església i Estat, volien la llibertat per a tothom tant pels amics com pels enemics i a vegades parlen de Jesucrist com el primer republicà. Hi havia una clara influència del socialisme utòpic, sobretot d'aquell socialisme utòpic de Jeroni Bibiloni que ja descrigué a la seva obra *Cristiano-Socialistas* (1848). Dintre del món del clergat mallorquí existiren homes com Jeroni Bibiloni, franciscà exclaustrat, que foren crítics amb l'Església catòlica i en el seu cas fou un dels principals homes del PRDF, per exemple en les eleccions a Corts de 1869 fou un dels candidats elegits pel partit. En aquest sentit, els historiadors parlen d'una primera democràcia cristiana¹⁰⁵². Fou un grup minoritari els qui acceptaren les conquestes de la Revolució. En el cas de Mallorca l'exemple clar és el del prevere Jeroni Bibiloni, exclaustrat el 1835 i un dels pares del republicanisme federal. Després de la seva exclaustració es dedicà a l'ensenyament i exercí com a capellà de la Milícia Ciutadana durant el Bienni Progressista. Des de ben prest, participà dintre dels cercles del socialisme utòpic i mantingué contactes amb els cabetians catalans que publicaven els diaris *La Fraternidad* i *Padre de Familia*. L'obra escrita el 1848 –*Cristianos Socialistas*– fou vetada pel bisbe. En aquesta obra donava com a solució al problema social la instrucció i feia incís en com s'havien d'igualar les condicions i fortunes dels homes. Un altre personatge, però en aquest cas –laic– era Josep Barbier que a l'obra *Fe y esperanza* hi trobem una barreja de citacions bíbliques i de contingut ideològic socialista, on també era molt present la preocupació social¹⁰⁵³. Durant el Sexenni, Barbier residia a Madrid i participava en publicacions republicanes. Com molts d'aquella generació del Sexenni els seus pares també havien tingut un recorregut important en el camp del progressisme mallorquí. En el cas d'Antoni Villalonga Pérez, també el seu pare professava un pensament liberal progressista que el seu fill heretà. Les mateixes inquietuds del pare també heretaren els germans Quetglas –Miquel i Joaquim– on també en les biografies d'aquests es recalca el previ pensament liberal del seu pare, Bartomeu Quetglas.

Un dels exemples de la pràctica i estima a la religió cristiana durant el Sexenni eren les crítiques que van ploure contra el diari federal *El Menorquín* després d'haver publicat el dia del naixement de Jesús que aquell dia havia nascut *el gran embaucador de la humanidad*¹⁰⁵⁴. La publicació d'aquestes línies provocaren moltes decepcions entre els seus subscriptors i els editors del diari hagueren de demanar disculpes als seus lectors. Un altre exemple prou aclaridor potser seria la festa en honor a Sant Magí que feren els republicans del raval de Santa Catalina (Palma) quan feia poc que l'Ajuntament de Palma havia engegat la mesura anticlerical de no sufragar ni assistir en actes religiosos (1869). El cert és que aquella festa fou impulsada

¹⁰⁵² J. Andrés Gallego parla d'aquesta época com la "primera democràcia cristiana", com a primer intent per part d'un sector de catòlics progressistes i demòcrates de combatre la qüestió social i de col·laboració amb els grups progressistes. Citat per FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1990, p.55.

¹⁰⁵³ "Orad y trabajad, aprended y enseñad y orando, y aprendiendo conseguiréis triunfar para siempre". A *Ibidem*.

¹⁰⁵⁴ *El Menorquín*, Maó, 24-12-1873.

majoritàriament per republicans¹⁰⁵⁵. O quan des del Casino de Campos penjaren la pancarta: *solo adoramos a Cristo no más farsas*, mostraven que eren contraris a la institució catòlica però que eren cristians, tal vegada eren protestants. També és sabut que molts republicans federals es feren protestants i en el cas de la localitat de Capdepera els vincles entre un sector i un altre era conegut. O quan *El Rayo* es queixava que en els pobles els republicans acompanyaven als capellans a les processons amb els ciris i deia¹⁰⁵⁶:

“Francamente cada cual es dueño de professar la religión que quiera y bajo la bandera republicana caben todos los hombres, sean cuales fueran sus creencias religiosas. Pero eso de alumbrar, no me gusta”.

També durant la Restauració es repetiren aquestes discussions entre els mateixos federals que en un principi no sufragaven les festivitats religioses ni feien presència oficial en els actes catòlics, però després hi participaven i de la seva participació sempre se'n havien d'excusar contínuament. Els intransigents foren bastants crítics amb la participació dels republicans federals en els actes religiosos, un dels escàndols que criticaren fou la participació del cos de Voluntaris de la República en la processó del Corpus Cristi a Palma. Més que l'ateisme, a Mallorca predominà un republicanisme que més bé defensava la llibertat de cultes i de pensament. Respectaven la fe cristiana o fins i tot la professaven però criticaven la mala conducta de l'Església catòlica. Tot i que existí una minoria atea més lligada a l'anarquisme i al republicanisme socialitzant. L'ateisme és gairebé desconegut tot i que hi ha grups i persones que es definiren com ateus, com per exemple els homes de l'AIT mallorquina que dirigien *El Obrero*¹⁰⁵⁷ i alguns republicans com Ignasi Cortacans o Josep Boada que era subscriptor del diari lliurepensador *La Humanidad*.

També existí des de bon inici de la Revolució una associació de lliurepensadors a l'illa de Mallorca que comptà amb els seus propis mitjans de premsa com *El Rayo* i *El Trueno* ambdós es subtitulaven *periódico librepensador*. Aquest grup que girava entorn als setmanaris editats per Miquel Mas Obrador estaven en contacte amb altres associacions. Aquests intercanviaven premsa lliurepensadora de manera regular, arribada sobretot des de Catalunya. Fou el 1870 quan els lliurepensadors mallorquins, anunciaven a través de *El Trueno* que aviat es crearia a Mallorca una associació de lliurepensadors. Els lliurepensadors mallorquins podien seguir a través de *El Iris del Pueblo* els sumaris del setmanari català *El Hombre*, que era l'òrgan dels lliurepensadors de Tortosa¹⁰⁵⁸ i el sumari de *La Humanidad*, el setmanari de l'associació de lliurepensadors de Barcelona¹⁰⁵⁹. Dos mesos després informaven que *La Humanidad* la revista

¹⁰⁵⁵ Com bé deia *El Juez de Paz*: “los que han dirigido la fiesta en el arrabal son en su mayoría republicanos y no obstante no han olvidado las creencias religiosas de sus padres. Bien republicanos del arrabal enseñad a los concejales republicanos de nuestro ayuntamiento que todavía teneis religión”. *El Juez de Paz*, 20-08-1869.

¹⁰⁵⁶ *El Rayo*, 17-04-1870.

¹⁰⁵⁷ Deien: en política anarquistas, en economía colectivistas i en religión ateos.

¹⁰⁵⁸ *El Iris del Pueblo*, 8-03-1872. Altres cops havia aparegut el sumari d'aquesta publicació de Tortosa, fou el 25-01-1872 quan *El Iris del Pueblo* publicà el sumari de l'òrgan dels lliurepensadors de Tortosa.

¹⁰⁵⁹ *El Iris del Pueblo*, 14-03-1872.

quinzenal dels lliurepensadors de Barcelona havia mort a mans de l'Església¹⁰⁶⁰. Els contactes dels mallorquins amb la premsa lliurepensadora catalana no acabaven aquí, alguns mallorquins enviaren notícies i escrits per publicar a *La Humanidad, periódico semanal, eco de la asociación librepensadora de Barcelona*. Un d'ells fou Josep Boada Pineda, republicà federal¹⁰⁶¹, que l'abril de 1871 donà l'enhorabona al setmanari *La Humanidad* i clamà a favor l'ateisme i en el triomf de la raó sobre l'Església catòlica. Una Església que titllà d'obscurantista i tenebrosa i que a causa de la ignorància s'havia apoderat del poble però creia que aviat la ciència i la raó l'aturarien¹⁰⁶². Altres diaris republicans mallorquins com *La Bocina*¹⁰⁶³ o *La Trompeta*¹⁰⁶⁴ arribaven a la redacció catalana de *La Humanidad*, produint-se un intercanvi d'idees entre els lliurepensadors catalans i els republicans mallorquins. També fou important el cercle lliurepensador andritxol que es féu fort a partir del Sexenni i que comptà amb homes com Jaume Roca Bauzà, que a més de treballar com a gerrer, escrigué obres de teatre combatives. Una d'elles fou el *Pancaritat de s'Arracó* (1871)¹⁰⁶⁵ que es representava cada any el dilluns de Pasqua quan el poble anava de pancaritat a l'oratori de Sant Telm. En aquesta obra Jaume Roca representa la lluita del poder civil encarnat pel batlle i el poder eclesiàstic encarnat pel vicari. El batlle planeja fer-se amb la bacina en tot un discurs anticlerical. Al final el batlle no aconsegueix fer-se amb la seva i el poble es decanta en favor de donar la bacina a l'Església i no pas de l'autoritat del batlle. La idea final exposada per Jaume Roca indica la victòria de l'Església gràcies a la ignorància del poble que no ha dubtat en recolzar a l'Església i a mantenir la seva fe al seu patró, Sant Telm¹⁰⁶⁶. També el dia dels morts el mateix cercle lliurepensador d'Andratx feien una celebració anticatòlica al cementiri no catòlic i es llegien poemes en honor als seus morts.

El lliurepensament d'aquell moment estava imbuït d'un fort positivisme i així, s'autoconsiderava científic en oposició a la religió –que considerava metafísica, i creient cegament en la ciència, realitzà amplis esforços de divulgació dels coneixements científics més avançats. Proclamaven obertament l'objectivitat de la ciència i l'adveniment d'un futur positiu i

¹⁰⁶⁰ *El Iris del Pueblo*, 11-05-1872.

¹⁰⁶¹ Josep Boada Pineda era membre de l'Escola Democràtica Federal i havia escrit alguns cops articles a *El Obrero* durant el 1870.

¹⁰⁶² *La Humanidad*, Barcelona, 1-04-1871.

¹⁰⁶³ *La Humanidad*, Barcelona, 14-10-1871.

¹⁰⁶⁴ *La Humanidad*, Barcelona, 13-04-1872.

¹⁰⁶⁵ Es tractava d'un acte únic d'uns cin-cents versos, que escenificava les bregues del batlle i el vicari per fer-se amb els diners recollits a la bacina de la missa de l'oratori de Sant Elm. Els fets escenificats tingueren lloc en realitat el 1871, però l'obra sembla que es convertí en una representació obligada en el pancaritat anual. Es conserven algunes reedicions fetes durant la Segona República, moment en que es reedità tot el teatre de Jaume Roca Bauzà, un pagès d'Andratx. A MARTORELL, C.: *Op. cit.*, 2014c, p.71.

¹⁰⁶⁶ Algun fragment de l'obra teatral de Jaume Roca: [Ronquillo (el batlle)] (apuntant en so dit en es Sant): En aquell quadrot d'allà/ et penses que tanga pò; si me aturava amb això/ seria d'estrefolaris; tot es Rectós y Vicaris/ que hi ha a Mallorca plegats/ no son mes que uns desfrassats./ polissardos baix sa cota./ tots tenen se seua atlota/ per poderse devertí/ y de Sans com es de aquí/ sen riuhen dos mil vegades;/ però son llosas parades./ que tenen per agafà/ lo que'ls vas á donà/ tant si es òli com pinsans./ per això tenen es sant/ aquests grapats de bergants/ y no pensis altra cosa. A ROCA, J.: *Es pancaritat de s'Arracó. Pressa ab un acte escrita en vers per un pagès d'Andraitx*. Palma, Imprenta d'en Bartomeu Rotger, [18.?], p.7.

científic en el qual les interpretacions metafísiques de la vida quedarien superades¹⁰⁶⁷. Aquesta creença amb la ciència es pot intuir en l'article que envià des de Mallorca Josep Boada a la redacció de *La Humanidad*¹⁰⁶⁸. El lliurepensament mallorquí rebé molta influència de Catalunya tal com podem percebre a través de l'intercanvi de publicacions. Catalunya fou un dels indrets d'Espanya on el moviment del lliurepensament fou més avançat. Dintre d'aquest moviment convivien diversos grups com els republicans, sectors de l'anarquisme més oberts amb la col·laboració amb altres formacions polítiques o els maçons amb més inquietuds polítiques¹⁰⁶⁹. En aquest sentit Álvaro Girón diu que els anarquistes i republicans participaven en activitats lliurepensadores conjuntes de manera freqüent, sobretot es treballà conjuntament en la promoció d'escoles laiques i racionalistes¹⁰⁷⁰. Ja des dels inicis per exemple, la seu de la primera associació lliurepensadora catalana estava ubicada al carrer Mercaders, número 5, i era la mateixa seu que la Federació de la Regió Espanyola de l'AIT¹⁰⁷¹. Aquesta relació entre un grup important d'anarquistes i republicans va tornar a sorgir en els anys 80, rere un llarg període de clandestinitat. Com exemple trobem a la lògia *La Luz* de Rossend Arús on s'hi defensava el lliurepensament més radical i anarquista, tot i que estaven oberts a col·laborar amb els republicans¹⁰⁷². I és que el món de la maçoneria també estava dintre dels corrents del lliurepensament. A Catalunya la maçoneria era atea. Francesc Ferrer i Guardia escrigué a *Las Dominicales del libre pensamiento* un article titulat "Dios es el mal" (1898). Al contrari que a Catalunya i Balears a nivell d'Estat eren bastant conservadors en matèria religiosa. Mentre que la lògia catalanobalear era autònoma del Gran Orient Espanyol i agressivament anticlerical i hi predominava l'ateisme¹⁰⁷³. En una declaració de principis publicada pel Gran Oriente Nacional de España el setembre de 1875 es llegia que la religió era el consol suprem de la vida dels

¹⁰⁶⁷ PALÀ, A.: "Entre el nou dogma i la llibertat de pensar. Ideologia i bases filosòfiques del primer lliurepensament català (1868-1874)", *Recerques*, 55, (1991), p.189.

¹⁰⁶⁸ Ciudadanos redactores de *La Humanidad* per J. Boada y Pineda, Palma de Mallorca 21 de marzo 1871. Con inmensa e inexplicable satisfacción voy leyendo los números del periódico que Vds. Publican tan acerdadamente. Todos los ateos en masa no podrán menos de ver gustosísimos y de acoger cual se merece la valentía y decisión con que está defendida en su semanario la gran y sublime causa, Emancipación de la conciencia. La entera franqueza con que Vds., ha declarado la guerra a Dios es digna de ser imitada por todo ciudadano laborioso y honrado; ¿acaso hacer la guerra a Dios no es hacerla al retroceso, ¿a la ignorancia y a las tinieblas? Sea en buen hora destruida esa preponderancia clerical que solo ha dejado en pos de sí rastros de sangre en la tierra y páginas de luto y vergüenza en la historia. Esta, con inexorable elocuencia manifiesta los indignos embustes de las combinaciones divinas. El progreso científico personificado en nuestra estudiosa juventud seglar, acaba con toda revelación. ¿Qué les queda pues a los adeptos a Dios para sostener sus ridiculeces? Les queda el dominio de las gentes sencillas cuya ignorancia la clerigalla explota a su placer, ya influyendo desde el púlpito y el confesionario ya con las amenazas de los consabidos eternos castigos de Dios, de la próxima destrucción de la Iglesia; de los padecimientos y tribulaciones del Santo Padre, etc., etc. La lucha está empeñada, con ellos va el oscurantismo del pasado; con nosotros la luz del porvenir. Les desea salud y libertad en toda su significación su afectísimo S.S. J. Boada y Pineda. A *La Humanidad*, 1-04-1871.

¹⁰⁶⁹ GIRÓN, A. "Una historia contada de otra manera: libre pensamiento y darwinismos anarquistas en Barcelona, 1869-1910", a LIDA, C.E.; YANKELEVICH, P. (eds.): *Cultura y política del anarquismo en España e Iberoamérica*. Mèxic, Colegio de México, 2012, p.5

¹⁰⁷⁰ *Idem*, p.6.

¹⁰⁷¹ En el cas de l'internacional Gaspar Sentiñón, aquest va volcar la seva activitat a Barcelona en dos camps: el desenvolupament de la Internacional a Catalunya i la constitució de l'Associació Lliurepensadora de Barcelona. A *Idem*, p.7.

¹⁰⁷² *Idem*, p.11.

¹⁰⁷³ Cap al 1908 Alejandro Lerroux, José Nakens i Anselmo Lorenzo van escriure a Ferrer i Guàrdia demanant el seu suport per tal de què la masoneria no estigués subjecte al Gran Orient Espanyol que era massa prudent i conservador en matèria religiosa. S'estava gestant una Gran Lògia Catalanobalear autònoma i agressivament anticlerical, una espècie d'avanzada intel·lectual atea. A NAVARRA, A.: *Op. cit.*, p.144.

homes i convidava a cultivar la pròpia religió, mentre que la Lògia Regional Catalanobalear sols reconeixia el 1887 el dret a la lliure emissió i difusió del pensament, el dret a la lliure expressió de la consciència i al lliure exercici de cultes, el dret a la instrucció primària, gratuïta i obligatòria i a la secularització de l'ensenyament i la beneficència¹⁰⁷⁴. Es pot dir que tots els maçons eren lliurepensadors però no tots els lliurepensadors eren maçons. El moviment lliurepensador estava format doncs, per republicans i anarquistes que compartien la dissidència religiosa –l'anticlericalisme, entre aquests homes destacaren Francesc Ferrer i Guàrdia, Josep Lluas Pujals, Rosend Arus, Anselmo Lorenzo, etc. En el cas de Mallorca s'hauria d'estudiar en més profunditat i cercar sobretot els anys posteriors al Sexenni Democràtic dins l'organització mutualista i obrera Unió Obrera Balear, formada per republicans i anarquistes (aquest últims en minoria). En aquesta organització molts d'ells abraçaren les idees espiritistes. Els principals dirigents foren Fèlix Mateu Domeray i Ignasi Cortacans Garcia dos republicans que en aquella dècada llançaren un diari espiritista¹⁰⁷⁵. Pel que fa als anarquistes en el seu setmanari *El Obrero* (1869-1870) ja s'havien definit com a ateu en religió i en el cas d'Ignasi Cortacans un dels principals dirigents de la Unió Obrera Balear es parla que defensava l'ateisme i també el federal Josep Boada Pineda s'havia definit com ateu en una carta dirigida al setmanari lliurepensador català *La Humanidad*.

Cap a una església reaccionària

L'Església no es callà i intentà defensar el seu poder i combatre fermament les idees republicanes i socialistes. Va fer campanya dels mals llibres per tal de mentalitzar a la població i així frenar la propagació de la idea socialista¹⁰⁷⁶. La lluita contra els republicanisme i el socialisme començà ben prest. A partir de febrer de 1869, després d'haver tingut lloc la manifestació en favor de la llibertat de cultes, l'Església i un grup de beates ofeses per les profanacions comeses sobre l'Església, organitzaren una funció religiosa a la Catedral¹⁰⁷⁷. Des de la proclamació de *La Glosiosa*, l'Església disposà de la trona i els confessionaris per combatre als republicans i sovint predicava contra les seves polítiques republicanes. L'Església es valgué del suport de la població femenina per combatre als republicans. Aquests denunciaren les predicacions del clero des de les troncs i denunciaren també la docilitat de les dones que a causa de la seva ignorància actuaven al costat del clero. Entenien que el clero no s'havia de ficar en assumptes polítics i que la seva missió era dedicar-se a la vida religiosa, però no fou així i sovint els capellans s'aliaren amb les forces polítiques antiliberals com els carlins i predicaren

¹⁰⁷⁴ *Idem*, p.145.

¹⁰⁷⁵ El 1888 es celebrà a Barcelona el primer Congrés Internacional Espiritista i entre les adhesions figuraven el Centro Espiritista de Mahón i el Centro El Buen Deseo de Villacarlos. Mentre que a Palma es publicà un diari de curta duració, sols 4 números, redactat pel conegut polític D. Ignacio Cortacans, militar retirat que actuà propagant les seves idees avançades i d'un profund ateisme en matèria religiosa. Un dels seus redactors era D. Fèlix Mateu Domeray, fundador de la Unió Obrera Balear. A MASCARÓ, J.: *Historia de Mallorca*. Palma, Esago, 1979, Vol. VII, p.95.

¹⁰⁷⁶ *La Unidad Católica*, 5-05-1872.

¹⁰⁷⁷ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 6-02-1869.

contra la República¹⁰⁷⁸. La implicació política de certs rectors amb el carlisme fou denunciada des dels diaris republicans. Per exemple *El Iris del Pueblo* informava de les predicacions del capellà de Son Sardina més preocupat amb la política que amb la religió:

“Ayer un cura lechuguino, predicó los set sermons en Son Sardina. En sus chocarreras peroraciones, ocupose mas de la política que de la religión. Dejó demostrado ante el público, lo mal que comprenden la religión los curas jóvenes y currotacos. Esto se va, amigo Cabrer”¹⁰⁷⁹.

Als pobles els capellans ho posaren molt difícil als republicans i en particular a les dones republicanes que foren sovint insultades. Ocorregué en el cas de Selva, un poble on des de ben prest es creà un casino republicà i una societat obrera¹⁰⁸⁰. Per contra els republicans federals en les seves manifestacions als pobles de Mallorca explicaven als oients els abusos que cometia el clero i denunciaven les seves pràctiques anticristianes. Per exemple, en una manifestació organitzada pels republicans d’Inca, Sa Pobla, Muro i Binissalem es féu un discurs a la localitat de Sa Pobla per part de Fèlix Mateu Domeray i el ciutadà Noguera de Muro, on aquest últim parlà contra els abusos del clero i la seva conducta anticristiana¹⁰⁸¹. Vist el caire que prenia la revolució, bona part de la clerecia, especialment rural, simpatitzava amb el carlisme per la defensa aferrissada que feien dels valors religiosos tradicionals¹⁰⁸².

Els recursos amb els quals comptà el clero a més de la trona foren la premsa catòlica i els casinos i diaris carlins. Per exemple, el febrer de 1869 aparegué el primer número de *La Unidad Católica*, una publicació setmanal i òrgan de l’Associació de Catòlics que dirigia Josep Maria Quadrado i xocà constantment amb les veus republicanes i es convertí en un vertader diari d’oposició¹⁰⁸³ juntament amb els diaris carlins. L’Associació de Catòlics (1869-1875) s’estengué per altres localitats mallorquines com Palma, Sóller, Felanitx, Manacor i Artà¹⁰⁸⁴. També es fundà un Cercle Catòlic a Palma i Manacor i el 1873 es fundaren les Obreres de Sant Josep, amb l’objectiu de socórrer les mares i nines desvalgudes. I pel que fa als carlins també organitzaren els seus casinos com La Constància i els seus diaris propis que sovint es veren suspesos i immediatament eren substituïts per altres capçaleres com: *La Almudaina* (1869), *La Constancia* (1871), *La Honda Carlista* (1872), i *El Tradicional* (1873). El 1871 es convertiren

¹⁰⁷⁸ El gener de 1869 *El Iris del Pueblo* advertí de la predicació que feien els cures a les esglésies contra la República: “ojo señores curas del pueblo. Continuamente llegan quejas a nuestra redacción referente a predicaciones de varios curas contra la república. Vuestra misión, señores curas, no es predicar contra la república. A pesar de que ignorando, como ignorais, la religión de Jesucristo, es muy natural que insulteis a los verdaderos cristianos. A *El Iris del Pueblo*, 13-01-1869.

¹⁰⁷⁹ *El Iris del Pueblo*, 3-04-1871

¹⁰⁸⁰ *El Rayo*, 25-07-1869. Deia així: algunos de aquellos que no curan están insultando a muchas personas las mas pertenecientes al bello sexo, y sobretodo a la dueña de la referida casa en donde existe el casino, diciéndolas que los republicanos son asesinos, descamisados, pillos, sin vergüenzas, herejes, etc.”

¹⁰⁸¹ *El Iris del Pueblo*, 23-05-1870.

¹⁰⁸² BOHIGAS, J.: *Op. cit.*, p.148.

¹⁰⁸³ L’agost de 1869 Josep Maria Quadrado entrà en una disputa arrel d’un article publicat a *La Unidad Católica* titulat “Reacción” on anunciava que arribaria una reacció contra tot el que estava succeïnt amb els esdeveniments revolucionaris. Des de *El Iris del Pueblo* titllaren a Quadrado de carlista i un dels culpables de la conspiració carlista que havia tingut lloc feia poc a la ciutat de Palma. Al qual Quadrado constestà que no era de cap partit i que no es solidaritzava amb cap. Articles publicats al llarg de l’agost de 1869 a *La Unidad Católica*.

¹⁰⁸⁴ FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1990, p.77.

amb la força política vencedora ja que guanyaren les eleccions generals. En els seus casinos carlistes i associacions catòliques sovint organitzaren conferències que versaven sobre les qüestions que més els preocupaven com la proliferació d'organitzacions obreres com la Internacional, lleis laiques com el matrimoni civil, etc. i també xerrades encaminades a recuperar institucions ultramuntanes com la Inquisició. Aquests casinos i associacions també obriren escoles, tot per combatre la laïcització impulsada pel republicanisme i que feria de ple al control educatiu i assistencial del que sempre havia gaudit l'Església. Per exemple el Cercle Catòlic de Palma pel novembre de 1873 obrí una escola nocturna¹⁰⁸⁵, on a més hi tingueren lloc conferències dominicals. També des del bisbat s'afanyaren en redactar algunes pastorals com la que publicà el bisbe Miquel Salvà contra la llei de matrimoni civil. Durant la Restauració els bisbes mallorquins inclús s'atreverien a excomunicà diaris republicans.

La propaganda catòlica contra els republicans feta als pobles fàcilment obtenia bons resultats. Els capellans aprofitaven per espantar a les dones, que inclús els obligaven a separar-se pel seu bé dels marits que participaven dintre dels casinos i comitès republicans i també a separar-se dels seus pares o bé fills. Una cosa similar havia ocorregut als pobles amb aquelles parelles que havien decidit casar-se de manera civil, on a causa de la influència del clero moltes dones i homes i familiars d'aquests havien estat manipulats pel clero i havien desfet els seus matrimonis civils.

Des de *El Iris del Pueblo* també es comentava que fins i tot l'any 1871, en què havien guanyat les eleccions als pobles, es podia veure als vicaris i rectors presidint les meses i col·legis electorals¹⁰⁸⁶. El juny de 1871 en motiu de la celebració de la festa del XXV aniversari del pontificat de Pius IX, els senyors carlins finançaren part de la commemoració i també s'implicà l'Associació de Catòlics i un grup dones catòliques. Hi havia engalanades les cases particulars com la de la vídua de Villalonga de Togores, la de Quint Zaforteza, la de Ribas de Pina, la del Marquès de Vivot, i altres com els casino La Constància o el Cercle Catòlic. Mentre que la façana del casino republicà ostentava el transparent: *Viva la libertad de cultos*. No només celebraren actes a Palma sinó a altres pobles com a Sóller i Valldemossa que sufragà l'amo de sa Coma o a Campos, on precisament a la façana del Casino Republicà aparegué a la façana la imatge de Jesucrist sobre un cartell que deia: *solo adoramos a Cristo no más farsas*¹⁰⁸⁷. Missatge clarament dirigit contra l'Església catòlica però no en contra del cristianisme. Els republicans no combatien la fe cristiana sinó que combatien el poder de l'Església catòlica que s'havia corromput i que s'havia allunyat de l'essència del cristianisme. A través d'articles els republicans denunciaren la desigualtat entre rics i pobres que existia i, com havien fet els socialistes Jeroni Bibiloni i Josep Barbier amb de 1868, parlaven d'un repartiment igualitari de la riquesa que semblava impossible a causa de l'ambició dels rics, on no hi mancaven cites

¹⁰⁸⁵ *Diario de Palma*, 22-11-1873.

¹⁰⁸⁶ *El Iris del Pueblo*, 1-04-1871.

¹⁰⁸⁷ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 24-26 de juny de 1871.

bíbliques. Ja durant la Restauració, l'Església mostrà una cara més dura i exercí un fort clericalisme fent ús de la intransigència i la intolerància cap a la llibertat. A més durant la Restauració gaudí dels privilegis d'antany i proliferaren el nombre d'associacions catòliques. Durant el Sexenni l'Església exercí un important control sobre la població femenina i fou un dels terrenys on els republicans i republicanes foren més combatius. Calia treure a les dones de la ignorància, una ignorància que comptava amb la complicitat de l'Església que la volia submissa al marit, als fills i a la llar.

Carlisme versus republicanisme

Durant el Sexenni Democràtic existí un fort sentiment per combatre el carlisme i es convertiren en un dels màxims enemics del republicanisme. El carlisme a Mallorca va comptar amb la seva pròpia premsa i al igual que la premsa republicana patí el tancament del seus mitjans de comunicació. Motiu pel qual els diaris també eren de curta durada i aviat eren substituïts per altres capçaleres¹⁰⁸⁸. Durant el Sexenni els carlins formularen conspiracions contra el règim de llibertats que no podien tolerar de cap manera. A l'illa, la més coneguda fou la de l'agost de 1869 viscuda a Palma i que tingué lloc al quarter del Carme. L'Ajuntament republicà de Palma s'encarregà de fer front a la conspiració del 19 al 21 d'agost tramada pels carlins. Per fer-ho s'uniren de manera secreta totes les forces oposades al carlisme i es creà un comitè de salvació que comptà des d'un primer moment amb 150 homes. El comitè de salvació estigué integrat per les juntes directives de tres casinos, el de la Conciliación Liberal, el Casino Republicà i el de la Tertúlia del Progreso i es comprometeren a salvaguardar l'ordre i sobretot a demanar armes pels Voluntaris de la Llibertat¹⁰⁸⁹. Es tractava sobretot de salvaguardar les conquestes de la Revolució de Setembre davant els possibles atacs carlistes. A finals d'agost s'avortà la conspiració carlista i foren detingudes les persones implicades¹⁰⁹⁰. Hi estaven compromesos diversos oficials i sergents del Regiment de Galícia que foren conduïts a presó¹⁰⁹¹ i també havien estat condemnats el noble Manuel Sureda i els seus criats i el Sr. Canals, capità de cavalleria de D. Carles, propietari d'una perruqueria i perfumeria del carrer Costa d'Ambrós. Un any després els carlins encausats quedaren lliures¹⁰⁹². Les forces republicanes feia temps que estaven a l'aguait d'un possible atac carlí ja que hi havia rumors d'una conspiració¹⁰⁹³. Des de ben prest la gent del Comitè Republicà Federal i la Milícia Ciutadana oferiren el seu suport al batlle en cas d'alçar-se una revolta. Durant la primavera de 1869 també s'havien vist pasquins

¹⁰⁸⁸ Entre les capçaleres carlistes trobem *La Almudaina, El Cruzado, La Constancia, La Honda Carlista* i *El Tradicional*.

¹⁰⁸⁹ Els caps visibles de la comissió eren Josep Miquel Trias, Miquel Quetglas, Francesc Socias i Eduardo Infante. Aquests en unió al batlle de Palma es reuniren amb el Capità General perquè els facilités armes. AMP, Arxiu Històric, actes municipals, 2155/2, 20-08-1869.

¹⁰⁹⁰ *Diario de Palma*, 23-08-1869.

¹⁰⁹¹ *El Juez de Paz*, 20-08-1869.

¹⁰⁹² *Diario de Palma*, 30-05-1870.

¹⁰⁹³ “En esta Ciudad hay clubs tenebrosos que conspiran a favor de D. Carlos. Los conventos de monjas estan atestados de armas. Las parroquias de pólvora y balas. Los curas llevan el trabuco, la pistola y el puñal debajo de la sotana. Se fraguan sangrientos planes. Todo esto lo dicen los republicanos y a mí no me llega la camisa al cuerpo”. A *El Juez de Paz*, 7-08-1869.

pels carrers de Palma en favor de Carles VII¹⁰⁹⁴. En les primeres eleccions municipals de Palma a través de sufragi universal, el juny de 1869, ja es parlava que els carlistes, unionistes i neos s'ajuntarien per fer front als republicans en les eleccions municipals¹⁰⁹⁵, cosa que no pogueren impedir i també des del mateix setmanari republicà federal es comentava que els neos de la capital mallorquina estaven tristos després de les eleccions municipals i l'establiment d'una llibreria protestant a la plaça de Cort¹⁰⁹⁶. Feia poc que els carlins s'havien alçat en armes a Catalunya i per aquest motiu es rumorejava sobre la possibilitat de preparar una conspiració a Mallorca. A més de Palma, alguns pobles de la part forana com Sineu van demanar armes als mateixos veïns¹⁰⁹⁷. Les veus alarmants contra la possible conspiració carlista parlaven de batallons organitzats per comtes, marquesos, barons, canonges, capellans i sagristans, etc.¹⁰⁹⁸.

L'aixecament carlí de l'estiu de 1869, no fou un fet aïllat i es produí a diferents indrets de l'Estat espanyol durant els mesos de juliol i agost, triomfant a Catalunya, el País Valencià, la Rioja alabesa, Ciutat Real i Lleó¹⁰⁹⁹. En el cas de Mallorca no es visqueren conflictes armats però sí que hi hagué una conspiració carlista al quarter militar del Carme a Palma que fou descoberta a temps i res pogueren fer els carlistes, que es varen increpar pel Comitè de Salvació progressista i republicà. Aquests aconseguiren aixafar la conspiració amb l'ajuda de la milícia ciutadana que el dia de la descoberta eren 500 els homes que vetllaren a la plaça de Cort per si es produïen incidents¹¹⁰⁰.

Carlisme i republicanisme eren dues ideologies que xocaven frontalment. Al llarg del Sexenni Democràtic les tensions entre republicans i carlins es deixaren sentir pels carrers de Mallorca. El març de 1870 els alumnes d'una escola de Binissalem de la qual era mestre un capellà, va demanar permís a l'Ajuntament per treure al carrer una bandera carlista, tot seguit es dirigiren cap al casino republicà i a la casa d'alguns membres de la junta directiva amb la finalitat d'apedregar dites cases¹¹⁰¹. Era tota una actitud de provocació que evidenciava la confrontació que existia entre ambdues ideologies. Segons Miquel Duran als republicans anticlericals no els passà desapercebut el tracte de favor de l'Església amb el carlisme¹¹⁰². Ja hem vist a l'apartat sobre l'anticlericalisme com molts de rectors eren fermes defensors de la causa carlista i com durant l'estiu els republicans criticaven que els convents estaven plens d'armes. També els republicans del Casino de Selva toparen amb la intransigència del clergat carlí i van estendre la

¹⁰⁹⁴ *El Juez de Paz*, 7-04-1869.

¹⁰⁹⁵ *El Rayo*, 20-06-1869.

¹⁰⁹⁶ *El Rayo*, 11-07-1869.

¹⁰⁹⁷ *El Rayo*, 8-08-1869.

¹⁰⁹⁸ *El Rayo*, 22-08-1869.

¹⁰⁹⁹ TOLEDANO, L.: *Entre el sermó i el trabuc. El carlisme català contra la revolució setembrina (1868-1872)*. Lleida, Pagès editors, 2001, p.53-54.

¹¹⁰⁰ *El Rayo*, 22-08-1869.

¹¹⁰¹ *El Rayo*, 13-03-1869.

¹¹⁰² DURAN, M.: *Op. cit.*, 1980, p.145-147.

idea entre les dones a mode d'insults –sobretot dirigits a la madona de la casa on hi havia ubicat el casino- que els republicans eren assassins, heretges, etc.¹¹⁰³

Després d'una activitat insurreccional per part de les forces carlistes, a partir de 1871 els carlins mallorquins optaren per la via parlamentària i no com en anys anteriors que havien fet ús de la via insurreccional per arribar al poder. A Mallorca el març de 1871 es reuniren a la societat carlina La Constancia per acordar prendre part de les eleccions a Corts i foren elegits candidats pel primer districte: Manuel Sureda Boxadors, pel segon: el Marquès de Campofranco, i pel tercer: Jordi de San Simon Muntaner, pel de Manacor: Josep Quint Zafortesa i pel d'Inca: a Guillem Verd¹¹⁰⁴. En aquelles eleccions es proclamaren vencedors gràcies als vots trets a la part forana. El casino La Constancia que també donava nom al seu diari, estava situat al carrer Zaganada, però al setembre de 1871 traslladà la seva seu al carrer del Call¹¹⁰⁵. El setembre de 1873 aquesta societat fou suspesa pel governador en motiu que era considerada perillosa per l'ordre públic per les tendències polítiques que representava. Després de provar la via parlamentària, ja el 1872 els carlins es decantaren cap a les armes i iniciaren la Tercera Guerra Carlista, fet que suposà molts problemes als monàrquics demòcrates i republicans que intentaren suprimir les quintes però es veien impossibilitats a causa dels conflictes armats. En aquells moments va aparèixer pels carrer de Palma pasquins carlins en els quals es demanava el cap als que formaren part de la Junta Revolucionària i es donaven visques als convents de frares i monges¹¹⁰⁶. Al llarg del Sexenni Democràtic els republicans mallorquins hagueren de fer front al carlisme que comptava amb un nombre considerable d'adeptes, i que el 1871 aconseguí guanyar les eleccions generals gràcies sobretot als vots aconseguits als pobles. Miquel Quetglas denuncià l'auge del carlisme i l'oposició que feien aquests contra el republicanisme. Quetglas deia que existia una vasta lliga entre tots el reaccionaris mallorquins i que el seu objectiu era aniquilar als pocs liberals que en aquesta illa existien i al nou partit republicà federal. Quetglas parlava que els carlins per enderrocar als republicans comptaren amb el suport dels unionistes de Montpensier, els alfonsins, i els antics liberals progressistes com ocorria en el cas d'Andratx, Pollença i Lluçmajor que s'havien aliat amb els carlins¹¹⁰⁷. En tots aquests pobles el republicanisme tenia molts de seguidors i per aquest motiu es formaren coalicions entre liberals progressistes i carlins¹¹⁰⁸.

¹¹⁰³ *El Rayo*, 25-07-1869.

¹¹⁰⁴ *Diario de Palma*, 14-04-1871.

¹¹⁰⁵ Aquell diari aparegué l'abril de 1871 i la seva missió era defensar el catolicisme i la monarquia tradicional. A *El Juez de Paz*, 13-04-1869.

¹¹⁰⁶ *El Iris del Pueblo*, 20-06-1872. Anomenaven als carlins amb el nom de “hojalateros”.

¹¹⁰⁷ *El Iris del Pueblo*, 20-05-1871.

¹¹⁰⁸ “Parece que ya no es solamente en Pollensa que los progresistas han acabado por engrosar las filas del carlismo mallorquín, sino que tambien los de Algaida han hecho otro tanto. En las últimas y penúltimas elecciones el jefe de los progresistas ha llevado sus fuerzas al candidato tradicional sometiendo a su influencia. Menester es por tanto que, en las próximas elecciones de concejales los republicanos de Algaida vean aniquilar a los liberales traidores de dicha villa [...]. La capital es republicana, algunos pueblos importantes también, guerra pues, sin tregua ni descanso a los carlistas. A *El Iris del Pueblo*, 5-04-1871.

Un any després, el 1872, gràcies a què els carlins no s'havien presentat a les eleccions els republicans pogueren aconseguir representació a les Corts. El 1873 es volgueren tornar a presentar però era una aberració ja que com bé deien els republicans els carlins es trobaven alçats en armes a la Península¹¹⁰⁹. Després de decantar-se per la via de la insurrecció, els carlins mallorquins comptaren amb un nou mitjà, *La Honda Carlista*, que sortí a la llum l'octubre de 1872. També patí la censura i al llarg del Sexenni també veren com alguns dels seus caps patien la presó. El desembre de 1872, reberen la notícia que havia estat ex presoner el president del casino La Constancia, acusat de rebel·lió carlista¹¹¹⁰. Un any després s'acusà a Josep Capdebou i Magí Lladó també de rebel·lió carlista¹¹¹¹. Més censurens, fou la patida el juny de 1871 pel redactor de *La Constancia* Francesc Pou Ordines que anà a la presó per un dels seus articles¹¹¹². El gener de 1873 anà a la presó Damià Isern, redactor de *La Honda Carlista*, acusat per haver publicat un article que atacava la forma de govern establerta a Espanya¹¹¹³. *La Honda Carlista* existí d'entre 1872 i 1873 i sortia els dissabtes i l'editor era Mateu Sureda Sureda i s'imprimia a ca'n Guasp. A principis de febrer de 1873 aparegué una nova publicació carlista, *El Tradicional*, i el seu director fou Damià Isern qui havia estat redactor de *La Honda Carlista*. *El Tradicional* cessà després de vuit mesos intentant defensar la causa carlista¹¹¹⁴. No només hi havia presos carlins mallorquins a l'illa sinó que també a causa de la guerra carlina, les illes foren un centre d'arribada de presos carlistes. A finals dels període del Sexenni el carlisme era viu i participava activament en les festes de la Beata Catalina Thomàs formant part molts d'ells en la comissió organitzadora¹¹¹⁵, de la qual cosa els republicans de *El Iris del Pueblo* esmentaren que aquella festa es convertiria en una manifestació carlista. Però un altre cop tornà a patir detencions i el juliol foren presos com a carlistes diverses persones molt conegudes de la capital¹¹¹⁶. El carlisme mallorquí patí una forta repressió en aquell moment. A finals de juliol aquests presos foren posats en llibertat, havien estat detinguts i fets presoners al castell de Bellver per ordre de l'autoritat, a excepció d'alguns, contra qui s'instruïa causa militar¹¹¹⁷. Un d'aquest fou el prevere Miquel Coll, a qui se li féu un Consell de Guerra acusat de complicitat en la rebel·lió carlista, el fiscal va demanar per Coll, 17 anys, 4 mesos i un dia de presidi i el tribunal el va condemnar a sis mesos i un dia d'arrest. Aquest fou desterrat a Sóller¹¹¹⁸. Ell mateix ja havia residit a Sóller amb anterioritat i havia viscut fets escandalosos quan es discutí contra els protestants en el Casino Republicà de Sóller.

¹¹⁰⁹“En varios pueblos, según se nos dice, los carlistas tratan de tomar parte en las proximas elecciones de ayuntamientos. No comprendemos como un partido que está en armas que se ha colocado fuera de la legalidad, pueda tener la audacia o mejor desvergüenza e indignidad de presentarse en las urnas. Los carlistas son capaces de todo. Obren pues los liberales con ellos del mismo modo”. A *El Iris del Pueblo*, 3-07-1873.

¹¹¹⁰ *Diario de Palma*, 21-12-1872.

¹¹¹¹ *Diario de Palma*, 24-12-1873.

¹¹¹² *Diario de Palma*, 24-06-1871.

¹¹¹³ *Diario de Palma*, 3-01-1873.

¹¹¹⁴ *Diario de Palma*, 30-09-1873.

¹¹¹⁵ *Diario de Palma*, 2-07-1874.

¹¹¹⁶ *Diario de Palma*, 20-07-1874.

¹¹¹⁷ *Diario de Palma*, 30-07-1874.

¹¹¹⁸ *Diario de Palma*, 6-10-1874.

Fos com fos, els republicans federals sempre combateren les idees carlines, idees que topaven amb la modernitat proposada pel republicanisme i altres mesures que rompien els esquemes del tradicionalisme i el catolicisme com era la separació de l'Església i l'Estat. La rivalitat entre els defensors de l'Antic Règim era tan gran que fins i tot estaven disposats a reduir als contraris – els republicans- a la presó una vegada proclamat rei Carles VII. Per exemple a segons quins pobles, com el cas de Campos, els carlins estaven disposats a aniquilar als republicans després de l'abdicació d'Amadeu de Savoia. En aquella població els carlins es reuniren al seu club i formalitzaren una llista dels principals republicans del poble de Campos els quals devien ser “*atados y reducidos a prisión*”¹¹¹⁹.

Un altre fet destacat fou la relació que pogué existir entre els carlins i els federals intransigents a Mallorca. El 1873 molts cops s'acusà al federalisme intransigent de col·laborar amb els carlins. Ho feien per oposició a les polítiques dels republicans benèvolos que des del poder no estaven complint amb els principals ideals del republicanisme com per exemple la supressió de les quintes. A partir de la República les tensions entre benèvolos i intransigents augmentaren. S'acusava als intransigents de col·laborar amb la premsa carlista o de participació de carlins en les manifestacions organitzades pels intransigents. Per exemple des del portaveu del partit *El Iris del Pueblo* s'acusava a Josep Estade Coll –diputat provincial- de col·laborador del setmanari carlí *El Tradicional*. Concretament l'acusaven d'haver redactat un escrit sobre la divisió amb la qual es trobava sumida el partit republicà i que havia estat publicada per aquesta capçalera carlista¹¹²⁰. També la manifestació del setembre de 1873 organitzada per El Auxilio Federal es deia que s'havia actuat amb la complicitat dels carlins per desbaratar el govern republicà benèvol. En el cas de la premsa Carmen Pérez advertí d'aquests apropament dels intransigents als carlins, on molts cops aquests finançaven les seves redaccions per afegir més llenya al foc i provocar aldarulls i l'esgotament polític dels republicans benèvolos¹¹²¹. Per ventura, aquests dos grups –carlins i intransigents-, trobaren punts en comú com el de la descentralització administrativa, unida a l'oposició als benèvolos.

La classe social lligada al carlisme a Mallorca fou la noblesa. Una gran majoria de nobles i aristòcrates donaven suport al carlisme en les eleccions de 1871. Es tractava de persones molt influents a l'illa de Mallorca, tant pel seu poder social com pel seu poder econòmic. Molts d'ells eren els majors contribuents de Mallorca: el marquès de Bellpuig, el marquès de Vivot, Marià Villalonga Tugores, el comte de San Simon, Pedro de Verí i Salas, Josep Quint i Zaforteza, el marquès del Palmer, el marquès de la Romana, Faust Gual de Torrella, el comte Torre-Saura, Jordi Fortuny Sureda, Felip Villalonga Mir, el marquès de Campofranco, el comte de Montenegro, Pedro Morell Fontirroig, el comte d'Espanya, Juan Palou de Comasema, Nicolau Dameto Villalonga, Jaume Ballester d'Oleza, Pedro Rosiñol de Zagrana, Joan Nogués Pizá,

¹¹¹⁹ *El Iris del Pueblo*, 10-03-1873.

¹¹²⁰ *El Iris del Pueblo*, 29-03-1873.

¹¹²¹ PÉREZ, C.: “La prensa republicana madrileña durante el siglo XIX. *La Igualdad* y *El Combate* como ejemplo de periódicos republicanos”, *Historia y Comunicación Social*, 4, (1999), p.339.

Faust Morell Orlandis, Gabriel Verd Ripoll, Ramon Orlandis, Nicolás Brondo Zaforteza, Francesc Truyols Salas, Pedro Francisco Font dels Olors i Manuel Asprer¹¹²². El 1870 per exemple, les 10 principals propietats del terme municipal de Palma pertanyien a nobles carlins: al marquès de Campofranco, Adolfo de Reottehn y Guzman; a Joaquin Gual de Torrella; al marquès de Bellpuig, Francesc Xavier de Rocabertí-Boixadors Dameto i a Josep Quint Zaforteza¹¹²³.

Des de feia temps que l'alta noblesa mallorquina, que posseïa la major part de la terra, donava suport al règim antiliberal abanderat per l'Infant Carles Maria Isidre de Borbón i els seus successors, defensant la tornada a la tradició, a una monarquia absoluta, a una Església de grans privilegis i a una descentralització administrativa sota el lema: Dios, Patria, Rey y Fueros. Lligats als senyors de la noblesa mallorquina un altre grup social vital alhora de parlar d'èxit del carlisme foren els amos de possessió. Aquests a finals del segle XIX i principis del XX arribaren a exercir un paper de vertaders cacics rurals. I a l'entorn dels amos hi havia els jornalers que treballaven a les possessions a les ordres de l'amo. És evident que els amos exercien una gran influència damunt el vot dels pagesos. Els republicans denunciaren que en les eleccions generals de març de 1871 els pagesos s'havien deixat guiar pels seus cacics sense donar al seu vot la importància que posseïa i el canviaren per tabac o per alguna copa d'aiguardent. Aquests havien guanyat en els cinc districtes de Mallorca gràcies al caciquisme. Per Peñarrubia aquesta era l'explicació sobre la victòria electoral carlista¹¹²⁴. Hem de recordar que els republicans federals tragueren uns bons resultats als tres districtes electorals de Palma però als districtes de la part forana foren clarament superats pels carlins.

Un altre grup social fonamental del carlisme fou el clergat. El clero tenia una gran influència sobre les persones i això degué influir també d'alguna manera en la victòria del carlisme en les eleccions del març de 1871. La relació de la Església i el carlisme venia de molt enrere. Des de 1833 gran part de la Església havia declarat el seu suport als carlistes. La defensa a ultrança de la religió catòlica fou un dels principals ideals del carlisme i això fou un dels motius pels que una bona part del clero va optar per donar-li suport. Les reformes liberals, a més, estaven dirigides a l'eliminació de les diferències estamentals i un dels seus primers objectius fou el de rompre la tradicional unió del catolicisme amb l'Estat. Tot això es traduí en mesures contra l'Església com la supressió d'ordres religioses, supressió de la Inquisició o la desamortització de terres de l'Església, amb el qual es començà a rompre la posició de privilegi que aquesta havia mantingut durant segles¹¹²⁵. Es coneixen alguns clergues clarament vinculats al carlisme,

¹¹²² Recollit per Marta Gutiérrez a la memòria d'investigació: GUTIÉRREZ, M.: *Las elecciones de diputados a Cortes de 1871 en Mallorca. El triunfo del carlismo*. Memòria d'investigació, Universidad San Pablo-CEU, Madrid, 2012. Fruit d'aquest treball la mateixa autora publicà GUTIÉRREZ, M.: *La gran victoria del carlismo en Baleares. Las elecciones de 1871*. Madrid, Actas, 2013.

¹¹²³ GUTIÉRREZ, M.: *Op. cit.*, 2012. L'autora ho extreu de *Mallorca Agrícola* escrit per l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, Palma de Mallorca, Imprenta Mossèn Alcover, 1959, vol 1, p.26-43.

¹¹²⁴ PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 2005, p.168.

¹¹²⁵ GUTIÉRREZ, M.: *Op. cit.*, 2012.

un dels màxims afectats com hem vist fou Miquel Coll però també es coneixen les relacions del rector de Son Sardina, Santa Creu (Palma)¹¹²⁶ i a nuclis de la part forana com Calvià¹¹²⁷. Tots ells criticats durament pels republicans a través de la seva premsa. En general, fou en el món rural on el carlisme tingué el seu gruix polític i social i per contra el republicanisme s'estengué més fàcilment per les zones urbanes de Mallorca i la seva implantació a la part forana fou molt difícil en certa manera per la forta influència que exercia el tradicionalisme i conservadorisme en aquelles zones.

Després del Sexenni Democràtic alguns carlins foren desterrats de Mallorca, com fou el cas d'un dels diputats, Josep Quint Zaforteza. Els seus béns foren confiscats ja durant la Tercera Guerra Carlina el 1873. El 1875 fou desterrat a València per la seva adhesió a la causa carlina. Un cop acabada la guerra carlina, impulsà i dirigí la reorganització del carlisme. Posteriorment aparegueren noves capçaleres de premsa com *El Tambor* (1885-1887) o *El Centinela, semanario tradicionalista* (1886-1888), *El Suplemento* (1891-1892) i *La Tradición, periódico católico monárquico* (1891-1919). El carlisme seguí vinculat al catolicisme, però visqué algunes escissions. El cisma es va produir quan Necedal el 1888 creava la darrera de les tres grans branques del catolicisme espanyol de la Restauració: l'integrisme. La divisió dels catòlics espanyols impedí ulteriors obertures i accions compromeses de l'Església dins la societat. En general carlins i neocatòlics reivindicaven una política a favor d'un Estat íntegrament catòlic. Els catòlics que entraven en el joc polític liberal eren motejats amb el qualificatiu de "mestissos"¹¹²⁸.

3.3. Maçoneria i republicanisme

Dins el petit nucli de lliurepensadors mallorquins hi ocupava un lloc important la maçoneria. Una maçoneria que tingué un especial vincle amb el republicanisme en el cas de Mallorca i també a Menorca. Fou durant el Sexenni Democràtic i part de la Restauració que la maçoneria a Mallorca gaudí de més èxit, en concret el període que va de 1870 a 1890. Hi ha estudis profunds com el de Francisco Sanllorente que realitzà una tesi sobre la maçoneria balear (1800-1936)¹¹²⁹. Tot i que no existeixen estudis específics sobre republicanisme i maçoneria en el cas de l'illa de Mallorca, però sí de l'illa veïna de Menorca. Les lògies menorquines més importants com la de *Los Amigos de la Humanidad de Mahón* compten amb alguns estudis¹¹³⁰. En el cas mallorquí

¹¹²⁶ El rector de Santa Creu havia estat Bartomeu Morlà, el qual fou substituït a l'abril de 1870 pel Joan Pujol. Bartomeu Morlà, a l'abril de 1870, fou nomenat canonge pel Bisbe. Residia a Lluçmajor i es trobava major, també havia regentat la càtedra d'humanitat a l'antiga Universitat Literària. Era un fanàtic carlista, afecta a la casa del Marquès de la Romana. A LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. Abril 1870.

¹¹²⁷ Es deia que el rector de Calvià –Miquel Porcel– i el casino La Unión pertanyien a la facció carlista. A *Idem*, Vol. IV, 28-04-1870.

¹¹²⁸ FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1990, p.35.

¹¹²⁹ Es tracta de la tesi doctoral: La masoneria en las Islas Baleares (1800-1945) de Francisco Sanllorente Barragan realitzada a la UNED i dirigida per Feliciano Montero Garcia el 1995. El 1999 publicà part de la seva investigació en el següent llibre: SANLLORENTE, F.: *Op. cit.*, 1999.

¹¹³⁰ Alguns estudis són: MORALES, J.J.: "El Menorquín y la logia mahonesa de Los Amigos de la Humanidad" a *Actas II Symposium de Metodología Aplicada a la Hª de la Masonería Española*. Valladolid, Junta de Castilla y

manca fer un anàlisi sobre els acostaments del republicanisme en el camp de la maçoneria, que intentarem posar llum a continuació. A Mallorca prèviament a l'any 1868 havia existit una primera lògia fundada el 1842 –*Fidelidad Masónica*-. El 1842 coincidint amb el clima de llibertats del Trienni Esparterista aparegué la primera lògia maçònica a Mallorca –*Fidelidad masónica*- adscrita al Gran Orient Nacional d'Espanya. Aquesta degué desaparèixer el 1848 a conseqüència de la repressió de Nàrvaez. Una altra dada coneguda entorn a la maçoneria mallorquina, era que el 1860 es rebien a Palma diaris maçònics com *La Reforma*, *La Libertad del Pensamiento* i *La República Ibérica*¹¹³¹. També de cap als anys 60 s'intentà fundar la lògia *La Fraternidad* (1864) en un moment en el qual hi havia un grup de republicans dins l'òrbita del partit demòcrata, d'aquests demòcrates molts d'ells ja es definien com a republicans. Aquest grup participà dintre de l'Ajuntament de Palma, difongué propaganda subversiva, edità la seva pròpia premsa, entrà en contacte amb els altres grups republicans organitzats a la península, etc. i segurament formaren part de les lògies *Fidelidad masónica* i en la fundació de *La Fraternidad*. Més tard i ja entrats en el període de llibertats del Sexenni –el 1873- es formà la lògia *Primera Luz* integrada per republicans i més endavant el 1879 –ja durant la Restauració- bona part de la mateixa gent fundà la lògia *La Reforma*.

Durant el Sexenni Democràtic, el grup de republicans federals es va fer ben visible i tingueren molt a veure amb la fundació de la lògia *Primera Luz* (1873). A l'illa veïna, Menorca, s'havia fundat la lògia *Los Amigos de la Humanidad* (el 1864) on s'iniciaren molts mallorquins com veurem més endavant. Un dels membres de la lògia menorquina fou el mallorquí Llorens Frau Abrines que el 1873 creà *Primera Luz* a Palma. Anys després romangué a Catalunya i allà participà de la lògia *Avant* juntament amb Rosend Arús, els quals fundaren la regional catalanobalear amb un fort component federal i anticlerical. A la Gran Lògia Simbòlica Regional Catalana s'hi adherí la lògia mallorquina *Caridad* fundada el 1888. Es desconeixen quins foren els vincles amb la maçoneria catalana i quins foren els llaços que s'establiren en el moment en què ambdues formaren part de la mateixa orde, la Gran Lògia Simbòlica Catalanobalear¹¹³². Aquesta estava formada per republicans i anarquistes que compartien la dissidència religiosa –l'anticlericalisme- i la gran influència del lliurepensament dintre l'anarquisme i republicanisme on treballaven junts en la creació d'escoles laiques i racionalistes. En el cas de les Illes Balears i Mallorca en concret és molt desconeguda aquesta relació catalanobalear. Entre d'altres membres de la lògia catalana a més de Ferrer i Guàrdia, destacaren Josep Lluçs Pujals de *La Tramontana* on hi havia alguns mallorquins subscrits a la publicació que aquest mateix dirigia, Rosend Arús, Anselmo Lorenzo, etc.

León, vol. I, 1987, p.383-400 o MORALES, J.J.: “La mujer en la masonería menorquina en el siglo XIX” en *Actas IV Symposium Internacional de la Hª de la Masonería Española*. Alicante, Instituto de Cultura Juan Gil Albert, vol. II, 1990, p.657-685.

¹¹³¹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. Resum 1860.

¹¹³² Com ja hem fet referència, en el cas de Catalunya hi ha estudis i es sap que a finals del segle XIX la maçoneria catalana era atea. Francesc Ferrer i Guàrdia a *Las Dominicales del Libre Pensamiento* publicà un article on deixava clar l'ateisme dels maçons catalans amb el títol prou clarificador: *Dios es el mal* (1898). Al contrari que Catalunya i Balears a nivell d'Estat eren bastant conservadors en matèria religiosa. Mentre que la lògia catalanobalear era autònoma del Gran Orient Espanyol i agressivament anticlerical. A NAVARRA, A.: *Op. cit.*, p.144-145.

Arreu de l'Estat espanyol, els vincles entre la maçoneria i el republicanisme eren forts ja que l'objectiu de la maçoneria era compartit pel republicanisme, l'objectiu era la implantació d'una escola laica i lliurepensadora. Per això mantingueren un enfrontament constant amb els jesuïtes que era l'ordre religiosa més interessada en mantenir l'hegemonia de l'educació confessional. En el tema de l'educació, la lluita contra l'Església era evidentment i, pel que feia a la dona, calia alliberar-la de la influència clerical¹¹³³. El camp educatiu fou una de les grans batalles, els republicans mallorquins iniciaren des del Bienni Progressista un combat contra els jesuïtes a través de les pàgines de *El Iris del Pueblo* (primera època) i també durant tot el Sexenni tractaren d'allunyar a les dones dels confessionaris.

Segons Sánchez tenim maçons pràcticament a totes les formacions i a tots els grupuscles del ventall republicà, començant pel cap del partit republicà progressista, Ruiz Zorrilla, que va ser Gran Mestre del GOE entre 1870 i 1874. Morayta s'arreglera al capdavant del possibilisme, la junta directiva del qual presideix quan, el 1894, es distancien de Sagasta. Salas Anton i Odón de Buen figuren al partit republicà centralista de Salmerón, on també hi ha Lerroux. Entre els fusionistes tenim l'ara ex-possibilista Morayta, Emili Junoy. Pel que fa als federals, hi ha una nodrida representació maçònica: Castells, Roure, Vallès i Ribot, Bo i Singal, Pi i Arsuaga, Ribas Palau, Pla i Mas, Laban, Lostau, Serraclara i Litrán¹¹³⁴. En el cas de Salas Anton i Odón de Buen, el primer participà activament amb l'organització del Congrés Nacional Femení de Mallorca (1883) i sovint féu propaganda sobre aquest i ja més endavant, iniciats els anys 90, tant Salas Anton com Odon de Buen visitaven l'illa per escampar la flama republicana. També Odon de Buen visità l'illa amb els seus alumnes durant molts d'anys. Segurament fruit de les grans amistats que tenia a Mallorca.

En el cas de Catalunya hi havia lògies on la majoria dels membres simpatitzaven amb alguns partits determinats o hi militaven, com també hi havia lògies d'esperitistes, de militars i fins i tot d'empleats de la companyia d'electricitat, però cal afegir-hi que no sempre existia coherència ideològica entre els tallers i l'obediència que els iniciava ni entre els membres d'una lògia¹¹³⁵. I pel que fa a la maçoneria republicana i políticament més radical fou el sector més identificat i confós amb el moviment lliurepensador. Els corrents maçònics més moderats i poc o gens partidaris d'actuar directament en la societat i la política veuran amb un cert recel les complicitats amb un moviment que es declara majoritàriament ateu i excessivament compromès amb el republicanisme. Les famílies maçòniques més radicals, com els nuclis de *Barcelona Masónica*, l'*Asamblea de Logias Confederadas* o la Gran Lògia Simbòlica Catalanoblear (GLSRC), obtindran de l'activisme lliurepensador una plataforma excel·lent per a les seves aspiracions polítiques, centrades en la laïcització del país i l'adveniment de la República¹¹³⁶. També en la segona etapa de la Gran Lògia Simbòlica Catalanoblear no mancaren pas les veus

¹¹³³ SÀNCHEZ, P.: *La maçoneria a Catalunya. 1868-1936*. Barcelona, Ed.62, 1990b, p.87.

¹¹³⁴ *Idem*, p.177.

¹¹³⁵ *Idem*, p.178.

¹¹³⁶ *Idem*, p.95.

reivindicadores de l'autonomia de Catalunya, de què ja es parlà amb motiu dels Jocs Florals que presidí Pi i Margall pel maig de 1900, però fins a la dècada dels trenta no tornarem a trobar a la Catalunya urbana i a la comarcal un corrent catalanista dins la maçoneria tan sòlid i estès com els anys vuitanta¹¹³⁷. En el cas de Mallorca és desconeguda a dia d'avui la implicació que poguéu tenir la lògia *Caridad* adherida a la Gran Lògia Simbòlica Regional Catalanobalear. Pere Sánchez adverteix sobre la complexitat de delimitar el món republicà, lliurepensador i maçó:

“Si ja és complex delimitar clarament el camp d'actuació de la maçoneria, la qüestió es fa encara més imprecisa –laberíntica, diríem- quan constatem que tots tres elements formen un teixit de relacions intermitents però espesses on se superposen personatges, corrents, interessos, dobles i triples militàncies, dependències, contradiccions, afinitats i discrepàncies tant estructurals com conjunturals, sense oblidar les relacions amb l'espiritisme i amb l'anarquisme de la primera onada; però, quan la unitat d'acció es fa possible, la pràctica totalitat del republicanisme, del lliurepensament i de la maçoneria apareix plegada en un míting anticlerical o escolar laic¹¹³⁸.

Cal tenir present que si bé tots els maçons eren lliurepensadors no tots els lliurepensadors eren maçons¹¹³⁹. En el cas de Mallorca també és donaven aquestes dobles i triples militàncies. El 1870 s'estava apunt de constituir una societat lliurepensadora a Mallorca. Aquesta s'anunciava a través de la premsa republicana, en concret era *El Trueno* (1870) -setmanari que havia substituït a *El Rayo* (1869-1870)-, ambdós setmanaris federals i força anticlericals. Un dels seus redactors era Josep Valls Fuster –comerciant¹¹⁴⁰- qui mantenia a *El Rayo* una important secció anticlerical. Segurament era parent de Josep Valls Piña¹¹⁴¹ –comerciant- o de Claudi Valls Forteza –argenter-, els dos membres de la lògia *Primera Luz* i que eren descendents dels xuetes conversos i a més participaven dintre del republicanisme federal. En general hi hagué nombrosos republicans federals de renom que participen de les lògies maçòniques mallorquines. Un altre cas clar era el de Menorca. Aquest vincle entre republicanisme i maçoneria quedava evidenciat en la capçalera periòdica republicana federal *El Menorquín* que incorporava qualsevol mena d'informació sobre els maçons menorquins: inauguracions de temples, celebracions, etc. I des de 1864 comptava amb la lògia *Los Amigos de la Humanidad* on s'iniciaren alguns dels fundadors de les lògies mallorquines com Llorens Frau Abrines i Guillem Gelabert de la Torre¹¹⁴².

¹¹³⁷ *Idem*, p.218.

¹¹³⁸ *Idem*, p.98.

¹¹³⁹ El lliurepensament no admet cap dogma com autoritat. No hi ha altra autoritat que la raó.

¹¹⁴⁰ Vivia al tercer districte de Palma, al carrer Estrella, 30 i era fill de Jaume i Catalina. De professió comerciant. A AMP, Fons Pons, *Alistamiento para la formación de Voluntarios de la República*, 1873. Dia 23 de gener de 1872 es casà mitjançant matrimoni civil amb Aina Maria Segura quan ell tenia 23 anys. A AMP, Fons Benet Pons, 552/3, matrimonis civils, 1872.

¹¹⁴¹ El desembre de 1873 es casà pel civil a l'edat de 24 anys amb Catalina Segura. A AMP, Fons Benet Pons, 552/3. Matrimonis civils, 1873.

¹¹⁴² A Menorca el republicanisme estava molt lligat a la maçoneria. L'octubre de 1868 la premsa de Menorca donava la notícia de l'obertura de la lògia *Los Amigos de la Humanidad* número 158 que funcionava sota els auspicis del Suprem Consell de França al carrer de Gràcia de Maó. Aquesta arribà a comptar amb tres lògies a Maó i una a Ciutadella. Bernat Fàbregues Sintès, director de *El Menorquín*, Maó i simbòlic *Gutenberg* fou un dels animadors del

Els membres i el gruix social de la maçoneria mallorquina

Al llarg del segle XIX molts pilots i naviliers que feien la ruta transoceànica foren propers al republicanisme i a la maçoneria¹¹⁴³. Fou molt corrent durant la segona meitat del vuit-cents que confluïssin en els mateixos espais individus l'obediència maçònica i la republicana¹¹⁴⁴.

Pere Sánchez diu que tan dins el lliurepensament com en la maçoneria es constata que en ambdós moviments hi ha una mateixa majoria sociològica, composta per la burgesia petita i mitjana, els professionals i alguns obrers culturitzats¹¹⁴⁵. En el cas de Mallorca la lògia la *Primera Luz*, el 1878 es veu aquesta alta participació de la petita i mitjana burgesia però hi ha una baixa participació dels sectors obrers.

*Taula de la composició social de la lògia Primera Luz*¹¹⁴⁶:

Professió	Número	%
Pilots	16	31'38
Comerciants	7	13'73
Metges	5	9'80
Militars	-	-
Industrials	3	5'88
Empleats	4	7'84
Propietaris	3	5'88
Funcion. Duanes	3	5'88
Sastres	2	3'92
Estudiants	2	3'92
Altres	6	11'17
Total	51	100

En quan als republicans que participen dintre d'aquesta primera lògia maçònica podem parlar d'atenció a les llistes dels membres de la lògia *Primera Luz* de Palma de Mallorca que oscil·len

moviment republicà i la maçoneria a Menorca. La relació maçoneria i republicanisme és prou evident si observem que el juny de 1869 en la llista de subscripció per socórrer a les famílies dels joves correligionaris que havia estat encausats per victorejà la República i que ara es trobaven a la presó de Maó hi figuraven entre d'altres alguns republicans que formaven part de la lògia *Hermanos de la Humanidad*. A MORALES, J.J.: *Op. cit.*, 1987, p.324-325.

¹¹⁴³ A la lògia *Primera Luz* fundada el 1873 els pilots foren el grup social dominant numèricament de la lògia, en total arribaren a ser 16, tots mallorquins. En aquests anys les relacions mercantils amb les Illes del Carib, foren intenses; el 1853 eren 138 els velers mallorquins que feien la ruta del Carib. Foren nombroses les lògies existents en aquella zona, especialment Cuba i Puerto Rico, i es probable que aquests pilots mantinguessin contacte amb la maçoneria caribenya i fossin eficaços propagandistes de la ideologia maçònica a Mallorca. A SANLLORENTE, F.: *La masonería en las Baleares 1800-1945*. (Tesis doctoral s.p.). UNED, 1995, tom. I, p.55.

¹¹⁴⁴ PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 1996, p.43.

¹¹⁴⁵ SÁNCHEZ, P.: *Op. cit.*, 1990b, p.96.

¹¹⁴⁶ A SANLLORENTE, F.: *Op. cit.*, 1995, tom IV, p.1171.

entre 1873 i 1878. En aquesta hem localitzat un bon grapat de republicans entre els centenars que participaren en la lògia¹¹⁴⁷. Uns 15 republicans, els quals la majoria, formaven part de la petita burgesia i professions liberals. Sobretot trobem industrials, comerciants i metges, la qual cosa confirma allò que havien dit abans recordant l'estudi de Pere Sánchez sobre la maçoneria a Catalunya: tan dins el lliurepensament com la maçoneria es constata que en ambdós moviments hi ha una mateixa majoria sociològica, composta per la burgesia petita i mitjana, els professionals i alguns obrers culturitzats¹¹⁴⁸. Si bé Sánchez parlava de maçoneria en general, en el cas de Mallorca, hem comprovat com els republicans maçons, majoritàriament, pertanyien a la petita burgesia i professions liberals i no pas a la classe treballadora.

*Quadre de republicans membres de Primera Luz*¹¹⁴⁹:

Nom	Professió
Jorge Albis Bennassar	Propietari
Miguel Berga Oliver	Metge
Mateu Borràs Palau	Comandant
Fèlix Duval Oliver	Propietari
Martí Frau Oliver	Industrial
Juan Ginovart Pedret	Tinent
Rafel Manera Serra	Metge
Antoni Marroig Bonet	Propietari
Eusebi Miró Piquer	Comerç
Antoni Villalonga Pérez	Propietari
Jeroni Pou Magraner	Advocat
Guillem Serra Bennàssar	Metge
Claudi Valls Forteza	Argenter
Josep Valls Piña	Comerç
Ignasi Vidal Bennàssar	Industrial

El període que va entre 1870 i 1890 es considera l'època daurada de la maçoneria espanyola. Entre aquests anys s'han comptabilitzat a Mallorca 7 lògies, cinc d'elles a Palma, una a Lluçmajor i una altra a Manacor¹¹⁵⁰. Aquestes eren la lògia *Primera Luz* (1873-1884?), la lògia *Reforma* número 140 (1879-?), la lògia *La Razón* de Manacor (1880-1884?) la lògia *Fraternidad* número 127 de Lluçmajor (¿1881-1892?), la lògia *Prudencia*, número 26 (1883), la lògia *Reforma* número 15 (1885-?) i la lògia *Caridad* número 16 (1888-?).

¹¹⁴⁷ Segons les llistes alfabètiques de membres de la lògia Primera Luz elaborada per Sanllorente a *Idem*, p.1161.

¹¹⁴⁸ SÁNCHEZ, P.: *Op. cit.*, 1990b, p.96.

¹¹⁴⁹ Taula d'elaboració pròpia.

¹¹⁵⁰ SANLLORENTE, F.: *Op. cit.*, 1999, p.46.

Els primers antecedents que es coneixen eren la creació al 1842 de la lògia *Fidelidad Masónica* durant el Trienni Esparterista. Passats uns anys, el 1864, s'intentà fundar una nova lògia, la lògia *Fraternidad*. Aquesta sol·licità acollir-se a la obediència del Suprem Consell de França a través de la lògia menorquina de *Los Amigos de la Humanidad de Mahón* però a causa dels informes negatius damunt el seu promotor –Joan Gomila– no se li arribà a concedir la carta constitutiva¹¹⁵¹. Altres membres que militaven en aquesta embrionària lògia, a més de Joan Gomila, eren Guillem Gelabert de la Torre i Joan Bo Oliver que el maig de 1864 acompanyaren a Gomila a Maó per rebre l'aprovació de *Los Amigos de la Humanidad* de Maó i li demanaven que li reconeguessin el grau 33 a Gomila que deia que havia obtingut a Estats Units. A més, Gelabert i Bo s'iniciaren en la lògia *Los Amigos de la Humanidad* en aquell viatge a Menorca. El juliol de 1865 la lògia *Los Amigos de la Humanidad* envià dues cartes a París per tal que suspenguessin l'enviament de la Carta Constitutiva de la lògia mallorquina. Un altre dels membres de la futura lògia era Camille Descole el qual sol·licitava la suspensió de tota relació amb el germà Gomila per motius greus¹¹⁵². Joan Bo i Joan Gomila des de 1849 regentaven, juntament amb el republicà i socialista Jeroni Bibiloni, una escola de primer ensenyament a Palma. Rere l'intent fracassat de fundar el 1864 la lògia *Fraternidad* de Palma aparegué el 1873 la lògia *Primera Luz*. Es conserva un important document sobre aquesta lògia, un quadre dels seus components datat de l'1 de febrer de 1878¹¹⁵³ que ens permet conèixer la procedència social dels seus membres. Pel que fa al Sexenni, ja hem comentat que abans de fundar la lògia mallorquina *Primera Luz*, alguns dels fundadors eren membres de la lògia menorquina *Los Amigos de la Humanidad*. Era el cas d'un dels fundadors, Llorens Frau Abrines. Aquest el febrer de 1872 es va veure obligat a renunciar al càrrec d'orador per motius personals, el seu pare es trobava moribund i hagué d'anar a cuidar-lo –segurament s'hagué de desplaçar a Mallorca-. Frau escrigué una carta d'acomiadament als seus germans de la lògia menorquina:

“Ya no puedo menos antes que todo, de daros las gracias por la inmerecida honra que me habeis dispensado elegiéndome por tercera vez para el preciado puesto del orador”¹¹⁵⁴.

El mes d'abril ja es trobava un altre cop a Maó, moment en què rebé una carta d'un altre company resident a Mallorca, Guillem Gelabert de la Torre. Aquest era de professió escriptor, residia a Palma però també militava a la lògia de *Los Amigos de la Humanidad* i sembla que es va iniciar el setembre de 1867 segons el seu expedient personal¹¹⁵⁵. El motiu de l'enviament d'una carta al seu amic Frau era perquè no podia fer-se càrrec de les ocupacions que l'imposava la lògia, ja que es veia obligat a treballar fins la nit a causa de la situació econòmica que patia,

¹¹⁵¹ *Ibidem*.

¹¹⁵² SANLLORENTE, F.: *Op. cit.*, 1995, tom I, p.59. Segons una carta de la lògia *Los Amigos de la Humanidad* a Mr. Delongray de 26-07-1865 s'acusava a Joan Gomila de sodomita i estar relacionat amb una associació jesuïta.

¹¹⁵³ SANLLORENTE, F.: *Op. cit.*, 1999, p.48

¹¹⁵⁴ AIMB, Fons Almudaina, 2a secció, 894. Carta en data del 18-02-1872.

¹¹⁵⁵ El 1872 Guillem Gelabert residia a Palma al carrer Pelaires, núm. 86, tenia 25 anys i era solter. Tenia el grau 3 a la Lògia *Los Amigos de la Humanidad* i símbol Leonidas 2º. S'havia iniciat a Maó el 20 de setembre de 1867, tot i que Sanllorente el situa el 1864. A AIMB, Fons Almudaina, 2a secció, 894/37.

doncs feia poc que els seus pares havien mort i s'havia responsabilitzat dels seus germans. En total eren cinc els germans que vivien amb ell¹¹⁵⁶. Tan Frau com Gelabert foren uns dels fundadors de la lògia *Primera Luz* i ja hem vist com altres cops els mallorquins demanaven als germans menorquins l'aprovació per fundar lògies, per exemple hem vist el cas de l'intent frustrat de la lògia *La Fraternidad* de 1864.

Fou el 13 de juny de 1873 que aparegué la lògia *Primera Luz* de Palma de Mallorca amb el número 93. Fou una lògia que des dels seus inicis estigué sota la obediència del GONE (Gran Orient Nacional d'Espanya) i el 1876 s'acollí al Gran Orient Lusità Unit i a finals de 1879 aparegué amb el número 143 sota la obediència del GODE de Pérez¹¹⁵⁷.

Gràcies al document del quadre dels seus components que es conserva i que data de l'1 de febrer de 1878 es pot observar un llistat de 51 maçons que formaven la lògia d'aquell any. D'aquests, els 17 primers eren els fundadors i onze d'ells eren mallorquins el qual indica l'origen predominantment illenc¹¹⁵⁸. Altra característica era la presència de nou pilots, grup social dominant –arribant a ser 16 pilots i tots ells mallorquins-. El seu venerable mestre i fundador fou Llorens Frau Abrines, un actiu e important maçó que anys després col·laborà amb Rosend Arús per fundar la Gran Lògia Simbòlica Regional Catalano-Balear¹¹⁵⁹. Un altre membre destacat fou Antoni Villalonga Pérez, diputat el 1873 i líder del Comitè Republicà Federal de Balears. Segons Sanllorrente la presència de Frau i Villalonga de 35 i 57 anys, ambdós residents a Mallorca, plantejava el dubte de si s'iniciaren en alguna lògia mallorquina o peninsular, de la qual no es té constància. En el cas Llorens Frau, hem resolt el dubte i es sabem que estigué afiliat el 1871 a la lògia *Los Amigos de la Humanidad de Mahón* amb el grau 18¹¹⁶⁰ i també si ens remetem a la carta que Frau envià el 1872 als seus germans de la lògia ens diu que era el tercer any que era elegit com a orador, per tant ens remuntaríem a l'any 1870. De la lògia *Primera Luz* hi ha pocs documents. Un és la data de constitució de la lògia el 1873. Fins el 1876 no trobem noves dades i a partir de 1880 tornem perdre el seu rastre.

Dels republicans federals que participaren de la lògia *Primera Luz* gràcies al document de l'1 de febrer de 1878 podem observar entre d'altres a Guillem Serra Bennassar de Palma i de 33 anys, casat i de professió metge (aquest fou un dels homes forts del republicanisme federal en la seva reorganització els anys 80); també a Josep Valls Piña de Palma i de 28 anys, solter i dedicat al comerç; també observem a Antoni Villalonga de Palma i de 57 anys, propietari i casat; també a Fèlix Duval Oliver de Palma, de 44 anys i casat; també propietari, a Jordi Albis Bennassar que fou diputat el 1873 de 40 anys i casat també propietari, i per últim també destaca Rafel Manera

¹¹⁵⁶ AIMB, Fons Almudaina, 2a secció, 894. La carta l'escriu des de Palma el dia 15 d'abril de 1872 en direcció a Maó a nom de Lorenzo Frau.

¹¹⁵⁷ SANLLORENTE, F.: *Op. cit.*, 1999, p.47.

¹¹⁵⁸ *Idem*, p.48.

¹¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹¹⁶⁰ *Ibidem*. També ja hem parlat d'algunes cartes que es conserven a l'Arxiu Intermedi Militar de Balears i en el qual també es conserva un enviament que realitza Frau cap a Lisboa el 15 de noviembre de 1871. A AIMB, Fons Almudaina, 2a secció, 920.

Serra de Palma i 49 anys, casat i metge de professió¹¹⁶¹. D'entre aquests cal afegir-ne alguns més, ja que entre 1873-1884 -que durà aproximadament la lògia- un centenar de maçons passaren per la lògia *Primera Luz*. En el primer quadre lògic de 1878, composaven la lògia 51 membres i el segon quadre lògic de 1878 (març o abril) hi havia 103 maçons. Ja no era el Venerable Mestre Llorens Frau Abrines, ja que s'havia traslladat a Barcelona, però si que fou nomenat Venerable d'Honor. En canvi passava a ser el Venerable Mestre, Joan Lluís Oliver Sabrafén¹¹⁶². Ja el 1880 en el darrer quadre lògic que es conserva, el número de maçons era de 85 i era Venerable Mestre, Ramon Nuñez Martín, militar i nascut a la Península.

*Segons el quadre lògic de 1878 aquests eren els càrrecs directius de la lògia*¹¹⁶³:

Càrrec	Nom	Símbol	Grau
Venerable mestre	Llorens Frau Abrines	Leónidas	18
Primer vigilant	Juan Luis Oliver Sabrafén	Leónidas 2º	5
Segon vigilant	Rafel Manera Serra	Descartes	3
Orador	Francisco Sancho Mas	Mata	3
Secretari general	Félix Duval Oliver	Franklin	3

En aquest primer quadre podem observar la participació de destacats republicans federals com Rafel Manera Serra i Fèlix Duval Oliver.

*Segons el quadre lògic de 1879*¹¹⁶⁴:

Càrrec	Nom	Símbol	Grau
Venerable Mestre	Juan Luis Oliver Sabrafén	Leónidas 2º	18
Primer vigilant	Ramón Nuñez Martín	Nerón	18
Segon vigilant	Antonio Garcia Tous	Odóm Colóm	3
Orador	Guillem Serra Bennàsar	Volsey	5
Secretari general	Miquel Ripoll Roig	Macbeth	3
Orador adjunt	Eduard Sanllorent	Lanuza	3
Secretari adjunt	Juan Ginovart	Espronceda	3
Tresorer	Miquel Mestre	Pelayo	3

¹¹⁶¹ SANLLORENTE, F.: *Op. cit.*, 1999, p.58.

¹¹⁶² L'Església mallorquina en respecte a la maçoneria intentà allunyar els afiliats de les sectes maçòniques utilitzant la "conversió" d'alguns personatges coneguts de la societat mallorquina com Joan Lluís Oliver, Antoni Gelabert Cano entre d'altres. Pel que fa a Antoni Gelabert aquest escriu un article en descàrrec dels seus errors passats com a maçó a *Semanario Católico*, 6-10-1888 i *El Ancora*, 28-09-1888. A FULLANA, P.: *El moviment catòlic a Mallorca (1875-1912)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994a, p.198.

¹¹⁶³ Elaborat a partir de la tesi de Francisco Sanllorent. SANLLORENTE, F.: *Op. cit.*, 1995.

¹¹⁶⁴ Taula elaborada a partir de l'estudi de Francisco Sanllorent. *Ibidem.*

Gran expert	Guillem Gelabert de la Torre	Leónidas	5
Mestre de cerimònies	Juan Humbert	Thiers	4
Primer expert	Joan Valls Piña	Lulio	4
Segon expert	Bernat Pericás	Crespí	3
Arquitecte revisador	Eusebi Miró	Tell	3
Hospitalari	Jaume Serra Fuster	Mazzini	3
Segon mestre de cerimònies	Mateu Borrás	Oriente	3
Guardià temple	Josep Valleriola	Ptolomeo	3
Conserje	Pere Massanet	Barcia	4

En aquesta podem comptabilitzar més prohoms republicans i també podem veure els noms simbòlics escollits, molts d'ells relacionats amb el republicanisme, com: Mazzini, Barcia, Thiers o personatges locals com Odom Colom o Crespí, símbol de la lluita contra la monarquia. D'aquests 17 membres trobem a: Guillem Serra, Juan Ginovad, Eusebi Miró, Mateu Borrás, etc. Alguns d'ells com el botiguer Eusebi Miró, des dels anys 60 havia fet costat a les idees democràtiques formant part de la comissió que va rebre els Amics dels Pobres de Barcelona (1865), després trobem a dos membres del republicanisme federal lligats als seus barris com era el cas de Juan Ginovart que segurament era el Joan Genovard del barri de la Soledad i que fou un dels màxims propagadors de la idea en aquell indret de Palma. També Mateu Borrás estigué vinculat al republicanisme i a la barriada de Santa Catalina.

*Segons el quadre lògic de 1880*¹¹⁶⁵:

Càrrec	Nom	Símbol	Grau
Venerable mestre	Ramón Núñez Martín	Nerón	18
Primer vigilant	Guillem Gelabert de la Torre	Leónidas	14
Segon vigilant	Josep Gutiérrez Calvo	Zurbano	3
Orador	Jeroni Pou Magraner	Greco	3
Secretari general	Guillem Sastre Bennasar	Volsey	14
Orador adjunt	Eduard Sanllorent	Lanuza	3
Secretari adjunt	Josep Valleriola	Ptolomeo	3
Tresorer	Antoni Garau Colom	Odóm Colóm	3
Primer expert	Josep Valls Piña	Lulio	3
Segon expert	Jaume Serra Fuster	Mazzini	3
Arquitecte revisador	Eusebi Miró	Tell	3
Primer mestre de cerimònies	Antoni Pérez	Quevedo	3

¹¹⁶⁵ Elaborat a partir de l'estudi de Francisco Sanllorent. *Ibidem*.

Segon mestre de cerimònies	Miquel Ripoll	Maldonado	3
Guardià del temple interior	Andreu Aranda	León	3

En aquest quadre també tenim representació republicana: Jeroni Pou Magraner, Josep Valls Piña i Eusebi Miró. També s’ha de tenir present que el 1879 es creà una nova lògia a Mallorca, la lògia *Reforma*. Jeroni Pou es convertí amb un líder del republicanisme mallorquí (ho serà del republicanisme radical progressista) en el decenni dels noranta del segle XIX i com veiem les seves primeres passes en el món republicà les féu en el si de les lògies, on d’alguna manera es trobava escampada la idea republicana.

A més de la participació de republicans en lògies maçòniques, entre la seva premsa s’incorporaven notícies que tenien a veure amb la maçoneria, això passava sobretot a Menorca, però en el cas de Mallorca per exemple tenim que el setmanari intransigent *El Cantón Balear* publicava la mort a Anglaterra de lord Zettand, gran mestre de la maçoneria anglesa¹¹⁶⁶. O l’exemple de participació de maçons republicans en una manifestació republicana, on havien cridat l’atenció els birrets que portaven els músics d’Inca i les figures en forma de triangle que portaven¹¹⁶⁷. Possiblement fou en aquests grups maçons com el d’Inca on s’hi trobaven aplegades les classes obreres, de les quals no tenim constància als documents conservats de la seva participació en les lògies mallorquines, unes lògies on hi abunden els sectors provinents de la petita i mitjana burgesia.

Un altre aspecte de la maçoneria era que al igual que el republicanisme donaven una gran importància a l’educació. L’educació pels maçons era clau, per això el Gran Orient d’Espanya (GODE) fundat el 1869, subratllava la facultat eminentment educadora de la maçoneria. El butlletí oficial de la obediència destacà en in comptables ocasions aquella qualitat: “la misión de la masonería es de paz y de enseñanza”, “desearía extirpar del mundo la ignorancia, la superstición y el vicio”¹¹⁶⁸. Sovint les lògies creaven escoles pels membres. En el cas de Maó (Menorca), la lògia *Los Amigos de la Humanidad* el 1870 havia obert una escola nocturna gratuïta pels fills dels maçons¹¹⁶⁹. El 1878 la lògia mallorquina *Primera Luz* també obrí càtedres de francès i gramàtica. En el cas de les lògies adherides a la GLSRC com foren *Caridad* i *La Fraternidad* estaven dins un grup que exigia la més completa laïcització de l’ensenyament¹¹⁷⁰. També els impulsors el 1864 de la lògia *La Fraternidad* havien obert un col·legi modern a Palma el 1849 donat la manca de possibilitats que hi havia a Palma per instruir-se, una educació

¹¹⁶⁶ *El Cantón Balear*, 26-05-1873.

¹¹⁶⁷ *Diario de Palma*, 24-02-1873.

¹¹⁶⁸ ÁLVAREZ, P.: “Los masones españoles decimonónicos y la secularización de la enseñanza”, *Bulletin d’Histoire Contemporaine de l’Espagne*, 32-36, (2003), p.70.

¹¹⁶⁹ Des del diari republicà federal *El Menorquín*, Maó deien: “aplaudimos con entusiasmo tan laudable pensamiento y auguramos con ello un feliz porvenir para nuestra juventud si se instruye con las sanas doctrinas de los librepensadores. A *El Menorquín*, Maó, 23-11-1870.

¹¹⁷⁰ ÁLVAREZ, P.: *Op. cit.*, p.72.

que en aquests anys seguia monopolitzant l'Església catòlica. El bisbat de Mallorca el 1888 informava també del perill que suposava una escola laica creada a Palma pels maçons¹¹⁷¹.

3.4 El primer feminisme: participació política i educació femenina

Un altre cop els estudis Pere Sánchez vinculats a Catalunya en ajuden a posar llum a les relacions que existien entre el feminisme i el republicanisme, ell mateix en un article explicà l'aparició del primer feminisme català vinculat al lliurepensament republicà i a l'espiritisme. Per Sánchez cal buscar en aquests espais, sense oblidar els pioners anarquistes, la gènesi del moviment d'emancipació de la dona a Catalunya, com també a la majoria de països llatins¹¹⁷². En aquest article tracta qüestions tan importants com la lluita contra l'Església per treure a les dones del fort control que exercia aquesta sobre elles. El clericalisme era el primer i el pitjor enemic. Com bé apunta, mentre els republicans i anarquistes somiaven amb la república o l'acràcia, llurs dones segueixen anant a missa... Per a aquests homes, l'enemic era a casa, ja que l'esposa, era l'aliada del capellà, el que tenia poder fins i tot per a mediatitzar les relacions sexuals dels matrimonis. Aleshores apartar la dona del catolicisme era una necessitat imperiosa i la primera gran batalla per l'emancipació de tota societat¹¹⁷³. Les primeres feministes opinen exactament el mateix, elles denunciaven el control de l'Església sobre la dona. Paral·lelament al primer feminisme com veurem apareix un feminisme masculí. Durant el Sexenni Democràtic a Mallorca, foren les dones les que encapçalaren aquesta lluita per la seva emancipació i comptarem amb el suport un bon grapat de companys que militaven en els comitès, casinos, escoles, etc. republicanes. També el col·lectiu anarquista denuncià l'opressió de les dones i la influència de l'Església sobre elles i també es crearen grups de dones obreres que denunciaren la seva situació de doble opressió que patien, al treball i a casa. Com arreu, la lluita a Mallorca no es focalitzà cap a l'obtenció del sufragi femení, també com a Catalunya i arreu de l'Estat espanyol –el moviment feminista no era sufragista, com ho era l'anglosaxó¹¹⁷⁴. La primera lluita fou contra aquell primer enemic, el clericalisme.

A Mallorca fou durant el Sexenni Democràtic que les dones per primera vegada s'organitzaren i sortiren al carrer i formaren part de la política mallorquina. Hi hagué algunes dones que tingueren una forta participació dintre del republicanisme federal com era el cas de Magdalena Bonet Fàbregues (1854-?), qui escrigué als diaris republicans i participà activament en totes les

¹¹⁷¹ En la visita del bisbe Jacint Maria Cervera al Papa (1888) expressà que el problema religiós a Palma radicava en la creació d'una escola laica per adolescents, fruit d'una secta maçònica. A Arxiu Secret del Vaticà (a partir d'ara ASV), Visita ad Sacra Apostolorum Limina, Mayoricer 480 (7 de novembre 1888, fs. 425-430).

¹¹⁷² SÀNCHEZ, P.: "Els orígens del feminisme a Catalunya (1870-1920)", *Revista de Catalunya*, 45, octubre (1990a), p.33.

¹¹⁷³ *Idem*, p.34.

¹¹⁷⁴ En aquest sentit Pere Sánchez explica els motius següents: primerament perquè la Catalunya de la Restauració és ben lluny d'Anglaterra o els Estats Units; en segon lloc, perquè les dones d'ací opinen que és inútil i fins i tot perjudicial atorgar-los el vot abans d'haver conquerit la plena llibertat de consciència. Recordem que la prevenció envers la dona farà que, durant la Segona República, un sector de l'esquerra es mostri contrari a atorgar-li el vot pels mateixos motius que cinquanta anys enrere, argumentant que el vot femení seguia essent, encara, el vot sorgit de les sagristies. *Idem*, p.34-35.

activitats polítiques que es desenvoluparen aquests anys¹¹⁷⁵. Altres dones que participaren en actes republicans fou la propagandista forana Consuelo Aragón, la qual realitzà una conferència al març de 1871 al Casino Republicà de Palma. Aquesta també visità Menorca. A Palma Consuelo Aragón causà un gran entusiasme i es tornà a programar una altra conferència¹¹⁷⁶. En ella Aragón parlà de la trista situació que vivia l'esclau modern, és a dir, els obrers, en un món on els privilegiats regnaven i sotmetien a aquests a situacions injustes com les quintes i matrícules de mar¹¹⁷⁷. A més de participar a la tribuna com a oradores o com articulistes als diaris, les dones eren molt visibles a les manifestacions, conferències, escoles, casinos, etc. dels cercles republicans i lliurepensadors. No només fou a Palma que les dones participaren en actes polítics sinó que en gairebé tots els pobles on hi hagué mobilitzacions republicanes es constata la participació de dones. Com el cas de Calvià i Capdeïà on la crònica ens parlava d'una alta participació femenina en una manifestació en la qual s'inaugurava el Casino Republicà de Calvià¹¹⁷⁸. També fou important la presència de les dones a les escoles creades en el si de les societats republicanes. Des de les organitzacions republicanes es treballà molt en donar instrucció als obrers i obreres. Per exemple el Casino Republicà comptava amb 100 ciutadanes que assistien a l'escola totes les nits¹¹⁷⁹, a més de nins i homes. També en una jornada lúdica celebrada al Casino Republicà de Palma, en la crònica es destacava l'alta participació de dones: "el número de señoras y señoritas que asistieron a ella fue extraordinario"¹¹⁸⁰. Hi ha nombrosos exemples de dones al capdavant de manifestacions i actes lúdics republicans. No és d'estranyar que en el cas de Palma, des de ben prest -durant els fets revoltosos de la nit del 2 d'octubre del 1868- s'organitzés un grup de dones reivindicant els principis de la Revolució de 1868¹¹⁸¹.

Tant homes com dones demanaren –tot i que tímidament- la igualtat entre homes i dones. Aquestes reivindicacions ja havien estat recollides pels socialistes utòpics, partidaris de l'abolició del matrimoni i en favor de l'amor lliure i de la igual participació de les dones en la política. Sembla que en el cas de Mallorca hi havia nombrosos coneixedors i defensors

¹¹⁷⁵ Magdalena Bonet Fabregues fou l'exemple de dona compromesa i que participà activament dintre el partit federal, fent un discurs en favor de la participació femenina i contra el clericalisme. A altres ciutats també sorgiren veus com les de Bonet, per exemple en el cas català les dones republicanes catalanes participaren en els aixecaments urbans contra l'obscurantisme i encapçalaren agitacions contra el reclutament militar o contra l'impost de consums. Algunes dones com Isabel Vilà de Llagostera es convertiren amb actives militants republicanes i participaren junt als seus companys en aixecaments, després de l'aixecament armat Isabel Vilà es centrà en l'organització de l'AIT. En aquesta localitat, l'any 1869 van sortir al carrer 800 dones solitant l'abolició de les quintes i matrícules de mar. La xifra de 800 persones és molt elevada tenint en compta que Llagostera tenia uns 3.500 habitants. A altres localitats com Saragossa es va convocar també una manifestació per iniciativa femenina i a Valladolid desfilaron al cap davant més de 300 dones. A Barcelona també es destacava la presència de dones que portaven banderes i pendons i en el cas de València es van reunir entre 25.000 i 30.000 persones. A SANFELIU, L.: "Republicanism and women's citizenship in the sixties", *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, 46, (2011), p.91-110.

¹¹⁷⁶ Conferència titulada "Discursos en encomiación de las excelencias de la República Federal". A *El Iris del Pueblo*, 5-04-1871.

¹¹⁷⁷ *El Iris del Pueblo* acabava elogiant a la oradora: "terminado su discurso con un animado y conmovedor relato profético tan propio de la esquisita sensibilidad de una joven y ante el cual nos pareció asistir a uno de aquellos antiguos espectáculos religiosos, en que las Sibilas y Pitonisas en medio de raptos extáticos manifestaban al pueblo la voluntad del Ser Supremo". A *El Iris del Pueblo*, 5-04-1871.

¹¹⁷⁸ *El Rayo*, 27-02-1870.

¹¹⁷⁹ *El Rayo*, 27-02-1870.

¹¹⁸⁰ *El Iris del Pueblo*, 30-05-1870.

¹¹⁸¹ BIBILONI, M.: *Op. cit.*, 1871, p.28.

d'aquestes idees. Recordem els utòpics seguidors de Cabet –on el màxim exponent fou el prevere Jeroni Bibiloni- o els fourieristes –amb el mallorquí resident a Madrid, Antoni Ignasi Cervera-. Per tant, val a dir que aquest primer feminisme no era únicament defensat per dones, sinó que també hi havia homes partidaris de la igualtat. Un exemple clar era el de Fèlix Mateu Domeray i més clar ens queda si pensem que el 1881 ajudà a organitzar el primer Congrés Nacional Femení juntament amb altres homes i dones del món republicà i lliurepensador mallorquí i català. Tot i que no hem de perdre de vista que encara hi havia un llarg camí a recórrer i que les coses no foren tant fàcils. El Sexenni fou un període on les dones foren visibles però no tothom combregava amb la idea que aquestes havien d'adquirir els mateixos drets que els homes i se'ls seguia marginant única i exclusivament a l'àmbit domèstic. Predominava la visió doncs, de la dona com esposa i mare. En general es considerava a la dona com un ésser distint però complementari de la naturalesa de l'home, tot això conduïa al reforçament del seu paper com a mare i esposa, agent organitzador de l'espai domèstic, privat, al mateix temps, que donat els seus atributs naturals, quedava fora dels seus marges l'actuació pública i per suposat l'acció ciutadana plena de l'exercici actiu de la política¹¹⁸². Per Espigado molt poc va canviar l'apreciació d'allò què eren les dones i d'allò què s'esperava d'elles, a pesar del canvi revolucionari. El tarannà angelical d'esposa i mare, va seguir circulant amb profusió. Per Espigado, les reformes aplicades pels republicans conduïren cap a l'ampliació de l'horitzó educatiu de les dones, en la convicció que es formaven no per assaltar la universitat, sinó simplement per formar millor al fill-ciudadà¹¹⁸³. Després del Sexenni, a Mallorca el 1881 la Junta de Senyores vinculada a la Unió Obrera Balear demandà l'accés a l'educació superior i alguns federals obriren una escola d'estudis primaris i de segon ensenyament mixtes amb estudis superiors dirigits a les dones (l'Escola Mercantil). El Sexenni fou una època encara embrionària i la mentalitat envers l'emancipació de la dona era en aquella època pobre si observem les paraules del mateix Francesc Pi i Margall que el 1869 publicà *La misión de la mujer en la sociedad* i deia:

“No creo que la mujeres deban nunca mezclarse en nuestras sangrientas luchas civiles; no creo ni aún deba tomar parte en esas manifestaciones ruidosas que de algun tiempo acá vemos entre nosotros; no creo ni que deba hacer exposiciones en pro ni en contra de tales o cuales principios que se estén agitando; pero creo, sí, que puede y debe influir en la política, sin separarse del hogar doméstico... Lo repito: en el hogar doméstico, no fuera de él, ha de cumplir la mujer su destino”¹¹⁸⁴.

¹¹⁸² ESPIGADO, G.: “El género sometido a consideración durante el Sexenio Democrático (1868-1874)” a MARCOS, M.C.; SERRANO, R. (eds.): *Mujer y política en la España Contemporánea (1868-1936)*. Valladolid, Universidad de Valladolid, 2012a, p.38.

¹¹⁸³ *Idem*, p.61.

¹¹⁸⁴ ESPIGADO, G.: “Género y culturas republicanas: Algunas preguntas en busca de respuestas”, a MARTÍNEZ, F.; RUIZ, M. (eds.): *El republicanismo de ayer a hoy. Culturas políticas y retos de futuro*. Madrid, Biblioteca Nueva, 2012b, p.185.

Una visió semblant veu el prevere Jeroni Bibiloni quan a finals de 1868 descriu una llar d'una família republicana on la dona té cura dels fills i del seu marit. En tot cas, s'inicià un lent camí que començà a construir-se durant el Sexenni Democràtic. En algunes societats com El Auxilio Federal les dones podien exercir com a sòcies, a més ja hem dit que participaven activament en els casinos com a propagandistes o com a oients o com a alumnes de les classes nocturnes que es practicaven i participaven a les manifestacions republicanes. Les dones més visibles i que es guanyaren el respecte dels polítics republicans durant el Sexenni foren les dones lligades a federalisme intransigent com Magdalena Bonet Fàbregues o les propagandistes convidades pels intransigents Consuelo Aragon o Mina Puccinelli. També existí una societat de cosidores –La Virtud Social- vinculada en un primer moment al republicanisme federal i després a la Internacional anarquista. Aquest col·lectiu de dones participava de les manifestacions, protagonitzava vagues i escrivia al setmanari *El Obrero* (1869-1870). A partir del 80 s'uniren totes –republicanes i anarquistes- sota l'aixopluc de la societat mutual i cooperativa Unió Obrera Balear. També, durant el Sexenni, no fou gens menyspreable la lluita de les dones republicanes contra les quintes.

Breus notes sobre els utòpics i l'emancipació de les dones

Ja hem dit que a Mallorca hi hagué uns importants antecedents vinculats al republicanisme i socialisme. Hi hagué un grup de cabetians amb el prevere Jeroni Bibiloni al capdavant i un grup de fourieristes que trobà amb Antoni Ignasi Cervera un dels seus màxims representats. Aquests difongueren el seu pensament a través de la premsa. En el cas de Jeroni Bibiloni, prest escrigué a *El Genio de la libertad* un diari progressista i en els quals ja aparegueren articles titulats “El socialismo” atribuïts a ell. També aparegueren a *El Iris del Pueblo* (1855) quatre articles titulats “El socialismo” que també s'han d'atribuir a Bibiloni. En breus períodes *El Genio de la Libertad* incorporà articles de diaris que s'estaven fent a Catalunya de caràcter socialista com *La Fraternidad* o *Padre de família* dirigits per Narcís Monturiol. També des de Madrid era conegut tot allò que Cervera impulsava, com les seves escoles i diaris obreristes lligats al pensament republicà i socialista de Fourier. Els utòpics reclamaven la igualtat de la dona i en els seus mitjans mantingueren un viu debat sobre la qüestió de la dona. Per exemple hi hagué dones dins el corrent saintsimonià com Claire Démar que des de les pàgines de diaris impulsats per elles, com *La Mujer Libre*, va demanar la derogació de la llei de matrimoni per ser la causa de l'esclavitud de les dones¹¹⁸⁵. En general les saintsimonianes franceses demanaven entorn el 1830 l'abolició de les penes per adulteri, el restabliment del divorci i l'establiment del sufragi autènticament universal¹¹⁸⁶. També les seguidores d'Owen negaren el matrimoni basat en la propietat i defensaren el control de la natalitat, de mode que s'associà socialisme amb amor lliure o sexe sense matrimoni. Al igual que Claire Démar –saintsimoniana- que estava en contra

¹¹⁸⁵ A més denuncià la misogínia dels qui declaraven que tots els homes eren iguals i després no ho aplicaven ja que tractaven a les dones com a serfs. Deixà una obra titulada *Mi ley de futuro* en la qual reivindicava el matriarcat. A PÉREZ, J.S.: *Historia del feminismo*. Madrid, Catarata, 2011, p.71.

¹¹⁸⁶ *Ibidem*.

del poder de l'home en el matrimoni i com alternativa proposava l'amor lliure. Mentre que l'altre socialista utòpic, Charles Fourier fou el defensor absolut de la igualtat entre sexes¹¹⁸⁷. El socialisme utòpic abordà sense prejudicis qüestions que ningú de la seva època s'atreuís, com la condemna del matrimoni indissoluble per ser la institució causant de injustícia e infelicitat en la relació entre sexes i sobretot el fet d'haver situat la qüestió femenina en l'eix del procés de construcció d'una societat més lliure i igualitària¹¹⁸⁸. A Espanya, la principal publicació fourierista era la revista quinzenal *El Pensil Gaditano* que estava dirigida per dues dones, Margarita Pérez de Celis i María Josefa Zapata Cárdenas¹¹⁸⁹. Respecte a les dones en aquesta publicació es reclamava la igualtat en la relació entre els sexes i es denunciava la doble explotació de la dona treballadora¹¹⁹⁰. En el cas de Mallorca la presidenta de la primera societat obrera femenina de costureres La Virtud Social –Josefa Sánchez– segurament volent gaudir d'independència econòmica es ficà a treballar de costurera en una fàbrica palmesana –tal com feien les dones que fugien de la submissió a la qual estaven sotmeses–, de mentre treballava a la fàbrica escrivia articles denunciant la doble explotació a *El Obrero* i més tard es va treure el títol de mestra a la Normal de Mestres de Balears, concretament el 1873 i passà a exercir de mestra. Casualment Josefa Sánchez Sancha era natural d'Algecires (Cadis) on s'editava la publicació feminista *El Pensil Gaditano*¹¹⁹¹. Segurament era bona coneixedora d'aquesta publicació ja que en els seus articles publicats a *El Obrero* elaborà un discurs feminista molt avançat, que situava com veurem, a les mallorquines entre els grups femenins més destacats de l'Estat espanyol. De Josefa Sánchez no tornem a tenir més notícies després del Sexenni.

Durant el Sexenni Democràtic tot i la aprovació de la llei de matrimoni civil, el codi penal de 1870 (que no fou reformat fins l'any 1928) castigava l'adulteri de les dones amb pena de presó menor. El Codi Civil de 1889 determinava que les dones casades adquirien una nova personalitat jurídica que les obligava a obeir als seus marits. Segons aquesta legislació, els homes a través del matrimoni es convertien automàticament en els representants legals de les seves dones i en els administradors dels béns conjugals. Per altra banda, el Codi de Comerç de 1885 també havia prohibit a les dones exercir qualsevol activitat comercial sense permís dels

¹¹⁸⁷ Fourier planificà els falansteris que es tractava d'associacions o falanges en les quals els medis de producció, treball i els allotjaments eren comuns, plantejà la rotació de les ocupacions per tenir així l'oportunitat de trobar “un treball que fos a la vegada lucratiu i apropiat per l'expressió creadora de la seva personalitat”, per aconseguir l'harmonia en tots els terrenys, inclús en les relacions sexuals, on la llibertat havia de ser la pauta per l'amor. *Idem*, p.76.

¹¹⁸⁸ *Ibidem*.

¹¹⁸⁹ Ambdues rebutjaren el matrimoni, prenen la difícil decisió de treballar per guanyar-se el sustento i poder esdevenir lliures e independents, en un temps on els salaris femenins eren exigus i mal vistos. De literates i periodistes passen a cercar-se la vida com a mestres, costureres, cigarrereres... A MUIÑA, A.: *Rebeldes periféricas del siglo XIX*. Madrid, La Linterna Sorda, 2008, p.34.

¹¹⁹⁰ BERBEL, S.; CÁRDENAS, M.; PALEO, N.: *Ideas que cambian el mundo. Una mirada desde la izquierda feminista*. Madrid, Cátedra; Universitat de València, 2012, p.60.

¹¹⁹¹ El 1872-1873 havia sol·licitat examinar-se a l'Escola Normal de Mestres de Mallorca i obtingué el títol de mestra el 1873. En el seu expedient de sol·licitud es reflectia la seva procedència d'Algecires. El 1870 ja devia viure a Mallorca ja que presidia la societat La Virtud Social. A Arxiu Històric de la Universitat de les Illes Balears (a partir d'ara AHUIB), Fons Escola Normal de Magisteri i Annexa, 1873.

seus marits¹¹⁹². Així que en general la llei impedia a les dones entrar en els negocis públics i també se'ls negava la capacitat electoral¹¹⁹³.

Pel que fa als primers socialistes utòpics mallorquins sabem que un moment donat –com ja hem fet referència- incorporaren articles de *La Fraternidad*, n'inseriren dos que feien referència a l'emancipació de les dones. Un era “Nuestra Sociedad, la mujer del gran mundo”¹¹⁹⁴ i l'altra era “La mujer proletaria respecto a sus hijos”¹¹⁹⁵. També els fourieristes de Madrid amb el mallorquí Antoni Ignasi Cervera encapçalant setmanaris obreristes com *El Trabajador* o *El Taller* incorporaren articles referents a l'alliberament de les dones. El 1851 publicaven un article titulat “Pobres mujeres” on defensaven la necessitat que tots aquells homes que demanaven la igualtat també l'havien de reclamar per les dones ja que aquestes vivien una doble opressió, l'opressió per la seva condició social i l'opressió sexual per esdevenir esclaves de l'home¹¹⁹⁶. Signava un tal C que potser fos Sixto Cámara, col·laborador habitual de *El Trabajador* que anys posteriors escrigué una obra titulada *Pobres mujeres*. També durant el Bienni Progressista els demòcrates mallorquins i niu dels primers republicans llançaren el diari *El Iris del Pueblo* – primera època, 1855-. Allà hi trobem articles dels principals republicans socialistes del país com Sixto Cámara, Roque Barcia o Fernando Garrido. Envers a la dona trobem la incorporació del fulletó abans esmentat, titulat “Pobres mujeres” de Sixto Cámara¹¹⁹⁷. També publicaren una narració curta de George Sand titulada *Las flores de mayo*¹¹⁹⁸. Es prou conegut que George Sand visità Mallorca (des de finals de 1838 fins el febrer 1839) juntament al seu company, el músic Frederic Chopin, i que aquesta professava idees socialistes. El pare del republicà federal – Antoni Villalonga Pérez- havia estat un dels pocs mallorquins que es relacionà amb la parella Sand-Chopin en la seva visita a Mallorca. Un altre dels setmanaris impulsats pel grup fourierista de Madrid fou *El Taller* (1852-1853) on també trobem alguns articles demanant la igualtat entre homes i dones, com l'escrit per M. Cancio Villamil on anunciava que en breu arribaria la redempció de les dones¹¹⁹⁹. També s'anunciaven obres lligades al primerenc feminisme molt vinculades a la necessitat d'instruir les dones com era el llibre: *Educación de las madres de*

¹¹⁹² BERBEL, S.; CÁRDENAS, M.; PALEO, N.: *Op. cit.*, p.58.

¹¹⁹³ ESPIGADO, G.: *Op. cit.*, 2012a, p.51.

¹¹⁹⁴ Fou publicat en *El Noticiero Balear*, 9-12-1847, aquest substituï *El Genio de la Libertad* (el novembre de 1847 fins el 1848).

¹¹⁹⁵ *El Noticiero Balear*, 11-12-1847.

¹¹⁹⁶ Vet aquí un fragment: [...] pobres mujeres y como pesan sobre vuestra alma apasionada, las férreas formas de esta sociedad. Cuan esclavas sois de sus leyes y caprichos. Que ignorantes los hombres de vuestro valor. Insensatos que hablan siempre de libertad y conservan esclava a la mujer, sin medios propios de subsistencia. Insensatos que predicen las mas atrevidas teorías sobre igualdad y ni sueñan en reconocer los mismos derechos a la mujer, su mas dulce compañera. Pero tened un poco de paciencia desgraciadas. Los tiempos van a cumplirse y es la mujer la destinada a quebrantar la cabeza de la serpiente. Ya que estais tan olvidadas de los demás, este periódico, se encargará de contaros vuestra historia, de escribir vuestro presente y de enseñaros las leyes mas que probables del porvenir. Entre tanto decid a los hombres que la opresión entró en el mundo con la servidumbre de la mujer y que no saldrá de él sino obteniendo su emancipación; decidles que no le es dado a la mujer y que no saldrá de él sino obteniendo su emancipación, decidles que no le es dado a la mujer esclava formar hombres libres; decidles, en fin, que la esclavitud de un sexo es mucho mas insuportable que la esclavitud de una casta; decidlo de parte mía. A *El Trabajador*, Madrid, 31-03-1851.

¹¹⁹⁷ *El Iris del Pueblo*, 29-08-1855.

¹¹⁹⁸ *El Trabajador*, Madrid, 15-06-1851.

¹¹⁹⁹ *El Taller*, Madrid, 31-06-1852.

familia o de la civilización del género humano por medio de las mujeres. Es tractava d'una obra francesa escrita per L. Aime Martin i que havia estat traduïda la cinquena edició d'aquesta a Espanya per Roberto Robert. La seva missió era *influir extraordinariamente en la moralidad y desarrollo intelectual de las familias obreras*¹²⁰⁰.

El combat a l'Església

Un dels principals enemics amb els que es toparen aquestes dones i homes que reclamaven la igualtat fou l'Església catòlica. Una Església la qual elles mateixes també veien com el principal obstacle i en aquest sentit enfocaren la majoria dels seus discursos a combatre als sectors eclesiàstics. No només elles eren conscients que l'enemic era l'Església. En general des dels cercles republicans es culpava a l'Església de la ignorància de les dones. Trobem quantitat d'exemples. Un dels primers actes de rebel·lia fou protagonitzat per una jove estudiant que féu un discurs anticlerical en el col·legi de senyorettes del carrer Verí (Palma). Per aquest motiu fou acomiadada, culpant-la d'haver inculcat entre les seves companyes idees contràries a la religió. L'assumpte transcendí als cafès i casinos republicans i fins i tot a la premsa local de l'illa¹²⁰¹. El mateix febrer de 1870 una ciutadana féu un discurs contra el fanatisme religiós a l'Escola Democràtica i alertava als companys i companyes dient:

“Abrid los ojos a la luz, ciudadanos y ciudadanas, huid de los confesionarios incompatibles con la civilización de los pueblos”¹²⁰².

No només eren veus femenines les que demanaven la seva alliberació sinó que no tenia perquè ser una demanda exclusivament sortida de cercles femenins. En aquest sentit el setmanari *El Rayo* defensava la incorporació de les dones en la política i criticava als carlistes i els deia que les dones prendrien part en els assumptes polítics i advertia als carlins que les dones totes soles es bastaven i sobraven per donar-los una bona lliçó¹²⁰³. Els carlins no podien tolerar veure com les dones agafaven protagonisme en la vida política mallorquina. Des dels seus setmanaris blasfemaren contra dones com Magdalena Bonet. Fou el cas de *El Cruzado* que malparlà de Bonet i el seu pare sortí a la defensa de la seva filla a través d'un escrit a *El Iris del Pueblo*¹²⁰⁴. Bonet continuà la seva tasca d'oradora i es centrà en gran mesura en criticar l'Església catòlica. L'abril de 1872, Magdalena Bonet Fàbregues publicà un article titulat “La Clerigalla” on criticava l'actuació de l'Església catòlica sempre contrària a les idees de la llibertat. Bonet s'aferrava a la llibertat de pensament i en el seu article acabava dient:

¹²⁰⁰ *El Taller*, Madrid, 15-07-1853.

¹²⁰¹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 7-02-1870. Segons Isabel Peñarubia es tractaria de Magdalena Bonet a PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 2006, p.103-104.

¹²⁰² *El Rayo*, 13-02-1870.

¹²⁰³ *El Rayo*, 8-05-1870.

¹²⁰⁴ En *El Iris del Pueblo* del 19-05-1871 apareix la carta escrita per Ignasi Bonet, pare de Magdalena Bonet, al director de *El Iris del Pueblo* en defensa de la seva filla i demanant que l'autor de l'article a *El Cruzado* sortís de l'anonimat. Article recollit al treball de FERRER, M.: “Aspectos del feminismo en Mallorca” a *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Geneològics, Heràldics i Històrics*, 13, (2003), p.87.

“No temo a la calumnia, ni hasta a los mismos verdugos de la humanidad. Por eso la adoro, por eso señores católicos a pesar de vuestros insultos y calumnias de vuestra amenaza y excomuniones estaré predispuesta a adorar a la libertad de pensamiento y aquella forma de gobierno que realice la redención de la humanidad, que depende de la Ciencia, la Moral y la Justicia”.

Per Bonet la religió catòlica era una farsa i era el gran enemic de la llibertat i l'acusava de ser una de les principals culpables de l'endarreriment de la societat però per a ella la llum de la raó aviat il·luminaria la boira sembrada per l'Església¹²⁰⁵. De fet Magdalena Bonet fou criticada per l'Església. Alguns clergues malparlaven d'ella des de les troncs de les esglésies. Anys després, quan un grup de dones entre els quals hi havia Magdalena Bonet llançaren el projecte d'organitzar un Congrés Nacional Femení a Palma, l'Església s'encarregà de frenar l'activitat i també frenà l'impuls d'escoles laiques i mixtes com l'Escola Mercantil.

En aquest sentit l'historiador Juan Sisinio Pérez diu que en els països protestants hi hagué més espai i possibilitats perquè sorgissin veus feministes; no hi havia santes que imitar ni ordres religioses de monges dedicades a l'educació. En canvi en les zones i països on l'Església catòlica s'aferrava a les tradicions de l'Antic Règim i s'oposà a tot canvi liberal, els valors d'obediència i sacrifici foren la norma inculcada a les nines en la seva educació, sempre amb la Verge Maria i les santes com exemples a seguir; i amb les monges com educadores front a l'Estat i a l'escola pública¹²⁰⁶. Més endavant reprendrem la qüestió de l'educació i les dones.

Les obreres s'organitzen: primeres societats

El mercat laboral continuava totalment segregat per sexes, les dones tenien pitjors condicions laborals, els salaris més baixos i una quantitat de professions vetades. Les grans desigualtats socials que caracteritzaven l'Espanya del segle XIX desembocaren en importants mobilitzacions obreres entre les quals les dones també foren protagonistes i reivindicaren la doble discriminació que afrontava en el mercat laboral: com obreres i com a dones. En el cas d'Espanya, Teresa Claramunt, una obrera tèxtil retratada en moltes ocasions com la Louise Michel espanyola, fou sens dubte una de les dones que més contribuïren a forjar les reivindicacions d'igualtat de les dones dintre del moviment obrer espanyol¹²⁰⁷. Durant la Restauració la publicació integrista *El Áncora* titllà a Magdalena Bonet com la Louise Michel de Mallorca. Era la dona que més s'havia significat en la demanda dels drets de les dones a Mallorca.

El Sexenni Democràtic fou una època propícia per l'organització del moviment obrer. La llibertat d'associació i reunió permetia la creació de societats obreres, una de les més importants

¹²⁰⁵ *El Iris del Pueblo*, 18-04-1872.

¹²⁰⁶ PÉREZ, J.S.: *Op. cit.*, 2011, p.58.

¹²⁰⁷ BERBEL, S.; CÁRDENAS, M.; PALEO, N.: *Op. cit.*, p.73.

fou el Centre Federal de Societats Obreres creat el 1869 a l'òrbita dels republicans federals i a principi de 1870 s'adherí als principis de l'Associació Internacional de Treballadors (AIT) on hi predominà la tendència anarquista. Fou el 1870 quan es creà la primera organització obrera femenina a Mallorca, La Virtud Social, que eren cosidores. El febrer de 1870 des de les pàgines del portaveu del Centre Federal de Societats Obreres -*El Obrero*- ja es parlava de la necessitat que les dones s'organitzessin també com els homes. Dintre del Centre Federal de Societats Obreres de Palma les dones hi tingueren un paper destacat. En un article també publicat a *El Obrero* es parlava de la participació femenina i del que suposaria l'organització de les dones per l'emancipació de la classe treballadora:

“La hermosa mitad del género humano entra en la vida política y social, dichosos seríamos si ella comprendía las inmensas ventajas de la Asociación, único medio de cicatrizar las llagas que siglos de tiranía y nausabundo, despotismo, tienen abiertas en el corazón del cuarto estado. Las mujeres como madres cariñosas deben ayudar a la emancipación de sus hijos y esposos. Las hermosas y lindas jóvenes obreras deben formar sociedades para reclamar como los hombres, sus derechos pisoteados miles de veces, por los grandes monopolizadores. La mujer debe ocupar sus puestos y por eso es necesario y tiene un deber de entrar en la vida social. Ella tiene los mismos derechos que el hombre. Nosotros al pedir justicia, la pedimos para todos los seres humanos. Pero para realizarla, necesitamos su apoyo. Por eso suplicamos a las laboriosas jóvenes obreras, que desean el bien de sus hermanas, procuren infundir en todas ellas la semilla de la regeneración social”¹²⁰⁸.

Aquell mateix febrer de 1870, en una reunió al Centre Federal de Societats Obreres, Francesc Tomàs, en el seu discurs es dirigí a totes les joves que escoltaven per primer cop un acte com aquell i els convidà a formar associacions per aconseguir la seva emancipació social i a més explicà que els obrers al reunir-se per demanar drets també reclamaven els drets de les dones. Acabà dient que allò que més li agradaria veure era la publicació d'un diari redactat per obreres tal com succeïa a França, Amèrica i altres països. En aquest moment les relacions entre els republicanisme i els obrers de l'AIT funcionava, el trencament arribà després del Congrés Obrer de Barcelona del juny de 1870. Francesc Tomàs no fou l'únic que féu discursos reivindicant la igualtat de les dones. També ho feren Miquel Payeres –sabater i secretari del Comitè Republicà Federal de les Balears durant alguns anys- que al final del seu discurs digué que la felicitat, el bé i la realització de la justícia només era possible en una República Democràtica Social i Universal. Després parlà el teixidor Josep Codol i també parlà del bé que suposaria l'associació de les dones, igualment Joan Roca féu la mateixa menció i ja per últim el vicepresident de la societat La Igualdad féu un discurs per tal de demostrar a les dones els beneficis que els aportaria la creació d'una societat:

¹²⁰⁸ *El Obrero*, 10-02-1870.

“Una vez unidas las mujeres, estableceríamos casas cunas para los hijos, fondas y casas de instrucción y recreo... Animó a las mujeres para asociarse y a sus suplicas se empezó una asociación de obreras que se afiliaron a los grandes principios de la Internacional”¹²⁰⁹.

Seria el naixement de la societat de cosidores La Virtud Social. En el cas de Mallorca, els homes de l'entorn republicà més socialitzant estaven a favor de la igualtat entre homes i dones. No sembla que succeeixi el mateix en altres indrets republicans on els propis republicans foren contraris a la incorporació de les dones en política. En canvi a Mallorca hi ha un grup que treballa sobretot en la creació d'escoles per dones i nines, i també en la creació de societats obreres exclusivament femenines. En aquests grups hi participà gent propera a la Internacional i aquells republicans defensors d'una República Obrera¹²¹⁰. També l'entusiasme que existeix des de 1869 per alliberar a la dona explica perquè a Mallorca, anys més tard, s'impulsaren projectes d'una envergadura considerable com el de la celebració d'un Congrés Femení d'orde nacional (1883).

La societat La Virtud Social, en un primer moment girà entorn del republicanisme i sovint apareixien notícies de la seva creació al setmanari federal *El Rayo*. A partir del març de 1870 les obreres de La Virtud Social s'uniren a l'AIT. S'uniren perquè consideraven que la Internacional era la única associació en el món que es composava solament d'obers i obreres i en un comunicat sol·licitaven la federació en el Centre Federal i acabaven amb un salut i completa i radical emancipació de tots els que pateixen, en data del 18 de març i signat per la presidenta Josefa Sánchez i la vicesecretaria F. [Francesca] Palou¹²¹¹. A partir de febrer de 1870 la majoria de societats obreres s'adheriren a l'AIT de tendència anarquista fins a la baixada d'afiliació que es visqué arrel de la febre groga i la repressió de la Comuna parisenca el 1871. Paral·lelament a l'organització de la primera societat obrera femenina, es donà el primer discurs al Centre Federal pronunciat per una dona. Es tractava d'una jove de 17 anys i des de *El Obrero* se la felicitava pel seu discurs on protestava contra tots els tirans i animava a totes les filles del poble a lluitar per la causa popular¹²¹². Segurament el realitzà alguna membre de la nova societat obrera de l'agulla.

La feina en el terreny de l'emancipació dels obrers i obreres feta per les dones de La Virtud Social va ser immediatament coneguda per altres col·lectius femenins de fora de Mallorca. Aquests altres grups femenins, que lluitaven per la redempció social dels treballadors, es feren ressò de la tasca feta per les mallorquines en pro de l'organització de les obreres i en pro de la denuncia de la situació de desigualtat de la dona. Segons les obreres de Madrid, les

¹²⁰⁹ *El Obrero*, 10-02-1870.

¹²¹⁰ Aquest concepte ha estat treballat per Román Miguel González, per ell la República Obrera està constituïda a partir del discurs demoesocialista, en el qual l'acció i militància en el PRDF no impedia ni era incompatible –més bé tot el contrari– amb l'acció i militància a l'AIT. A MIGUEL, R.: *Op. cit.*, p.258.

¹²¹¹ *El Obrero*, 24-03-1870.

¹²¹² *El Obrero*, 24-02-1870.

mallorquines eren unes de les capdavanteres en l'organització de les obreres¹²¹³. Durant aquests anys hi hagué un intercanvi de comunicació i idees amb les obreres de Madrid, en els òrgans de premsa d'aquests grups apareixien cartes entre les obreres de Madrid i les mallorquines. Per exemple una obrera de Madrid, Maria Rodríguez Fernández, felicitava a les mallorquines en un article publicat a *La Solidaridad* –òrgan de l'AIT de Madrid i que incorporà el setmanari *El Obrero* i *La Federación* de Barcelona¹²¹⁴. En el mateix número de *El Obrero* podem trobar la resposta que enviaren les mallorquines a les madrilenyes, on feien menció de la importància de realitzar una propaganda activa contra totes les tiranies, cosa que es podia fer si s'unien totes les dones. Elles havien de destruir l'ordre actual de les coses, acabar amb les absurdes lleis, la ignorància i l'esclavitud de les classes treballadores. També havien de posar punt i final al fanatisme, a l'ensenyament teocràtic, etc. Un cop canviada l'organització social ja no estarien sotmeses a l'autoritat dels pares, al marit –que considerava aquest com un objecte de luxe, una submissa esclava de la seva voluntat. Signaven la carta la presidenta Josefa Sánchez i J.P¹²¹⁵.

El més reivindicat per aquestes dones i que comptà amb el recolzament dels homes de la Internacional fou la manca d'instrucció de les dones, la misèria del seu jornal, la destrucció de llocs de feina per a les dones en benefici dels homes, les llargues jornades laborals que realitzaven, arribant a 12 hores diàries que no els permetien temps lliure, un treball que sovint era pesat i els consumia. Tot plegat, per a elles es tractava d'una injustícia social i davant la injustícia proposaren en primer lloc l'associació com la primera passa de l'emancipació¹²¹⁶. En canvi el discurs dels republicans federals eren més moderats i es pot dir que únicament s'afanyaren en donar instrucció a les dones però no criticaren l'explotació laboral que patien obrers i obreres, sinó que la seva lluita es centrà en la lluita contra la influència del clero sobre la dona.

La Virtud Social des de les immediateses comptà amb seixanta afiliades i componien la junta: Josefa Sánchez- presidenta, Francisca Gayà –vicepresidenta, Bárbara Gayà –tresorera, Maria Sánchez –comptable, i les vocals: Magdalena Mulet, Magdalena Alemany, Francisca Aguiló,

¹²¹³ “En Madrid tienen lugar numerosas conferencias economico sociales por los obreros internacionales de aquella sección. En una de dichas conferencias M.R. (obrero) aprovechando la terminación del debate, se levantó a exponer sus quejas por la manera injusta y brutal con que es tratada la mujer en la actualidad y manifestó su adhesión a la Internacional esperando en ella su emancipación. Felicitó a las obreras que en Ginebra y Palma han formado secciones internacionales y excitó al Comité para que haga cuanto pueda para organizar la sección de obreras. La idea de emancipación se desarrolla en todas parte y la mujer aceptando las ideas de la Internacional, cumple su misión sobre la tierra y rompe con todas las farsas que por tantos siglos le han convertido en instrumento de la teocracia. Las obreras de Palma envían a las de Madrid un abrazo fraternal”. A *El Obrero*, 17-03-1870.

¹²¹⁴ *El Obrero*, 31-03-1870; *La Federación*, Barcelona, 27-03-1870.

¹²¹⁵ *El Obrero*, 31-03-1870. Isabel Peñarubia en el seu estudi sobre el primer feminisme a Mallorca comentava aquesta doble explotació que patien les dones, la laboral i la que rebia per part del pare i el marit. Vegeu PEÑARRUBIA, I., *Op. cit.*, 2006.

¹²¹⁶ Algunes de les seves reivindicacions: “compañeras: esto no puede seguir ya más así con nuestro consentimiento unos tienen todos los derechos sin tener ningún deber, otros tienen todos los deberes; venid todas y unidas cual hermanas defenderemos los intereses de nuestro trabajo contra las continuas asechanzas de este infame capital, venid y hagamos ver al mundo que las obreras mallorquinas a pesar del fanatismo y a pesar de todo queremos tomar activa parte en la destrucción de todos los privilegios”. Després d'aquesta crida, en nom de 60 associades convocaven a les dones a l'assistència d'una reunió al Centre Federal de Societats Obreres i finalitzaven dient: “si venis caminais a vuestra salvación, si os quedais autorizais vuestra esclavitud y humillación”. A *El Obrero*, 26-05-1870.

Francisca Vidal i la secretària Francisca Desclaus i la vicesecretaria Catalina Pico¹²¹⁷. Sorpren que dintre de la junta directiva hi participessin algunes jovenetes que poc després serien mestres. Fou el cas de Josefa Sánchez, Francisca Vidal i Francisca Desclaus. El que demostra que eren dones que sabien llegir i escriure les que organitzaren el 1870 a les obreres mallorquines. Potser algunes d'elles elegiren independitzar-se dels seus pares sense casar-se i trencant amb les normes socials establertes. Aquestes dones per guanyar-se la vida es veren obligades a treballar a les fàbriques de teixits mallorquines, algunes acabaren les seves carreres el 1873 com fou el cas de Josefa Sánchez i altres com Desclaus i Vidal les trobem exercint de mestres durant els anys 80. En el cas de Francisca Vidal estigué casada amb el propagandista republicà i mestre de la Unió Obrera Balear, Fèlix Mateu Domeray.

Les obreres de La Virtud Social també apuntaren a l'Església catòlica com un dels principals enemics de l'emancipació de la dona. Fet que compartien amb els republicans federals i que trobaren amb la lluita contra l'Església el pol en comú¹²¹⁸.

L'organització femenina de cosidores girà entorn a mig centenar d'afiliades¹²¹⁹. En aquest grup se'ls perdé la pista degut a la seva desorganització i no es tornaren a organitzar fins el març de 1873, moment en què iniciaren una vaga per demanar l'augment del salari, i en la seva refundació van comptar amb 60 obreres¹²²⁰. Es reorganitzaren després d'una certa crisi per la persecució derivada de la Comuna de París, però també els degué afectar la invasió de la febre groga a finals de 1871. Segons Pere Gabriel el gremi de modistes fou una d'aquestes seccions de l'AIT que amb la seva acció reivindicativa, entre 1870 i 1873 aconseguiren millores laborals¹²²¹. Durant els anys de la seva visibilitat, aquestes participaren en les vagues i manifestacions convocades i fins i tot van brodar el seu estàndard propi per acudir a les manifestacions. En una manifestació contra les quintes encapçalaren la marxa, aquesta manifestació havia comptat amb una alta participació femenina¹²²².

¹²¹⁷ *El Obrero*, 26-05-1870.

¹²¹⁸ Alguns exemples sobre la crítica a l'Església: Deien que la dona havia de representar un gran paper en la Revolució Social i apuntaven que uns dels grans impediments era la superstició i el fanatisme i per això proposaven que les dones deixessin de mirar el cel i contemplessin la terra perquè se'n adonessin que aquesta estava plena d'injustícies i deia que el germà necessitava el suport de la germana per ser lliure, homes i dones eren germans i per això calia ajudar-se per destruir tot el que veien i per establir la Justícia Social sobre la terra. Aleshores es necessitava trencar amb les antigues costums i per això les obreres de La Virtud Social demanaven que els obrers portessin a les seves esposes, les seves mares, acabaven amb un Visca la Igualtat, Llibertat, Fraternitat entre tot el gènere humà. A *El Obrero*, 16-06-1870.

¹²¹⁹ A l'abril de 1870 eren 56 afiliades segons *El Obrero*, 7-04-1870. A finals de maig eren 60 i en el moment de celebrar-se el Congrés Obrer de Barcelona eren 71 obreres segons *La Federación*, 23-6-1870.

¹²²⁰ *La Federación*, Barcelona, 29-03-1873.

¹²²¹ Vegeu GABRIEL, P. *Op. cit.*, 1975.

¹²²² Vegeu aquesta visibilitat femenina als carrers de Palma en aquesta crònica sobre la manifestació en homenatge als agermanats que va tenir lloc el febrer de 1870: "las hermosas palmesanas, las bellas y nunca bien ponderadas hijas del pueblo, saludaban a los rojos pendones, colocando en ellos, una multitud de lazos, palmas y laureles; al momento de llevar a cabo su demostración a favor del pueblo soberano, eran saludadas con grandes aclamaciones y nutridos aplausos. Gracias, gracias honradas obreras, vosotras que tomásteis una parte tan directa en la manifestación del día 6. Ahora habeis comprendido que adular a las reinas impuras deshonra a sus aduladores y los que solo honra, solo enaltece y solo admira en el mundo, es el respeto y el amor que se profesa al pueblo reunido a la augusta magestad del único rey posible del único soberano que siempre realizará la justicia". A *El Obrero*, 10-02-1870.

Les mallorquines foren un exemple a seguir en la lluita contra l'emancipació. A més dels contactes amb les madrilenyes, a l'agost de 1870 Elisa Huigon des de *La Federació* de Barcelona es posà en contacte amb les mallorquines perquè també les considerava unes capdavanteres de l'emancipació femenina. Huigon féu una proposta de coordinació entre les pioneres d'aquell moment que segons ella eren Josefa Sánchez de Mallorca, María Rodríguez Fernández de Madrid, Modesta Periu de Saragossa i Narcisa de Paz Molin de Granada¹²²³. Algunes dades sobre aquestes primeres feministes com el cas de Modesta Periu, sabem que era de Saragossa i exercí de periodista, morí el 1871 a causa d'una tisis que va contraure en el penal del Saladero (Madrid). Periu era internacionalista, republicana federal i germana de les seves companyes de gènere. Va publicar articles a *El Combate* o *El Jurado Federal*. Participà en l'obra conjunta *La Bandera de la Revolución* (1871) amb el mallorquí Josep Barbier Rosselló a Madrid. Altres dones que militaren en l'AIT com el cas de la mallorquina Josefa Sánchez era Guillermina Rojas Orgis, la qual com Josefa Sánchez, havia estudiat a l'Escola Normal de Mestres. Guillermina Rojas estudià a Cadis i obtingué uns dels primers títols semiuniversitaris de mestre de instrucció superior el 1868. Va abandonar definitivament la docència el 1872 i es posà a treballar de costurera. En el cas de Josefa Sánchez com hem dit era presidenta de la societat de costureres i que durant el Sexenni Democràtic també obtingué el títol de mestra a Palma. En el cas de Guillermina Rojas va fundar a Cadis uns dels primers clubs republicans de dones, -la Asociación Republicana Femenina Mariana Pineda (1869)-. A Madrid va obrir un centre per l'educació de les dones treballadores. Guillermina Rojas es considerada la primera dona activista de la Internacional espanyola¹²²⁴. En el cas de Mallorca, a més de lluitar contra el capitalisme, l'Església, la doble explotació a casa i al treball, aquestes obreres alertaren d'altres mals que patien les dones, la manca d'instrucció, etc. com per exemple el perill que tenien les joves treballadores de caure en la prostitució, en una crida a les obreres. Per això culpaven a la societat capitalista perquè no instruïa les joves obreres i pels baixos salaris que rebien¹²²⁵.

Segurament existiren contactes entre les republicanes mallorquines i les internacionals, tant unes com les altres acabaven d'aterrar en la vida política mallorquina, i la línia que separava els seus interessos, com en la lluita contra el clero, devia esser ben prima. Les internacionals mallorquines durant el 1870 estaven molt influïdes pel discurs anarquista que predominava dins l'AIT mallorquina tal com es desprèn en els articles publicats per les cosidores, però aquestes no deixaren de participar en espais republicans com l'Escola Democràtica que fou local de la societat o de participar en campanyes secularitzadores i contra les quintes. A l'any 1873 es donà un acostament entre els internacionalistes mallorquines i cantonalistes o intransigents, ja que compartien les mateixes manifestacions, un discurs semblant basat en l'emancipació de la gran família humana i el suport als moviments cantonals d'Alcoi, Màlaga, etc. Tornem a trobar Magdalena Bonet, ara enquadrada dins la tendència intransigent del republicanisme, escrivint

¹²²³ PEÑARRUBIA, I., *Op. cit.*, 2006, p.86-87.

¹²²⁴ MUIÑA, A.: *Op. cit.*, p.57.

¹²²⁵ *El Obrero*, 26-05-1870.

articles al setmanari federal intransigent *El Cantón Balear*¹²²⁶. Mentre que es fa difícil seguir la pista a les internacionals ja que no comptaven amb un òrgan de premsa, l'últim diari que havien llançat era *La Revolucion Social* (1871) i tingué una durada molt curta publicant quatre números el gener, i igualment, la societat de cosidores, havia passat un temps desorganitzada i fins el 1873 no tornaren a activar-se. No sabem amb exactitud si el seu discurs continuava essent un dels més radicals, segurament sí, ja que tornaren a guanyar més vagues i altres col·lectius femenins com les esparteres o un grup de treballadores aparadores organitzaren una societat obrera. Des de ben prest els sabaters havien fet una crida a les obreres del calçat perquè s'unissin als obrers¹²²⁷. Però no fou fins el 1873 quan es creà una societat vinculada al món de la sabata, la societat d'obreres esparteres¹²²⁸. Aquest mateix any sembla que es crearen noves societats obreres femenines, el març de 1873 es deia que s'estava organitzant activament una secció d'obreres aparadores¹²²⁹. Dins l'AIT el 1873, més de 8.000 dones s'havia afiliat al sindicat de manufactures i 5.000 d'aquestes afiliades eren membres de la Federació Regional Espanyola¹²³⁰. A partir de la Restauració hi haurà un acostament clar entre les internacionals i les republicanes.

Durant la dècada dels 80 moltes de les internacionals militaren en la Junta de Senyores de la entitat mutualista Unió Obrera Balear i participaren en l'organització del Congrés Nacional Femení de 1883, com fou el cas de la internacionalista Francisca Vidal Tous i que també presidí la federal intransigent Magdalena Bonet Fàbregues. Ara sí que federals i internacionalistes es mesclaven i treballaven juntes sota l'aixopluc de la societat Unió Obrera Balear, una societat mutual de caire reformista i majoritàriament republicana però que també comptava amb un petit nucli d'anarquistes.

En el moment en el qual a Mallorca s'organitzaren les primeres societats obreres femenines la indústria també es començava a desenvolupar i la dona també s'introduïa al món del treball a les noves fàbriques. El viatger Charles T. Bidwell en la seva obra *Les Illes Balears* escrita el 1876 (reeditada el 1997)¹²³¹ descriu que hi havia a Palma diferents fàbriques de dimensions molt reduïdes que donaven feina a un gran nombre de persones, entre les quals també hi havia dones. No existien a Mallorca tallers o fàbriques a gran escala, tot i algunes excepcions al port de Maó¹²³² i dues fàbriques de Palma que ja utilitzaven vapor com a font d'energia. L'arribada de

¹²²⁶ PEÑARRUBIA, I., *Op. cit.*, 2006, p.124.

¹²²⁷ El gremi de sabaters intentà persuadir a les obreres del ram del calçat dient que les dones tenien dret a ser lliures i no esclaves del capital i del fanatisme. A *El Obrero*, 12-05-1870.

¹²²⁸ Es formà en el si de la Federació Palmesana de l'AIT arrel de la victòria en una vaga el mes de març de 1873. A *La Federación*, Barcelona, 29-03-1873.

¹²²⁹ *Boletín de la Federación Regional Española de la Asociación Internacional de los Trabajadores*, Alcoi, 13-03-1873.

¹²³⁰ Dades estretes d'una carta de Francesc Tomàs al sector femení de Bolonia reproduïda a MARTÍNEZ, M.T.: *Cartas y circulares de la Comisión Federal de la Región Española*. Barcelona, Universitat de Barcelona, 1979, p.175. Citat per SANFELIU, L.: *Op. cit.*, p.104.

¹²³¹ BIDWELL, C.T.: *Les Illes Balears*. Palma, Leonard Muntaner Editor, 1997, (1a. edició 1876).

¹²³² En el cas de Menorca, una de les indústries del sector tèxtil més important que es creà fou l'empresa Indústria Mahonesa i el 1873 les dones protagonitzaren una important vaga juntament als companys internacionalistes.

la indústria havia provocat el desviament de mà d'obra femenina que abans treballava en el sector agrari i en el treball domèstic cap als tallers i fàbriques de sastreria, fabricació de veles, filatura, etc., ocupats principalment per dones; per tant, els sous eren en aquestes indústries molts baixos¹²³³. L'abaratiment del salari femení fou un dels principals motius de la contractació de mà d'obra femenina¹²³⁴.

Pel que fa a entitats republicanes exclusivament femenines, en el cas de Mallorca no n'hi hagué cap. En canvi a la Península hi havia alguns exemples de societats republicanes exclusivament femenines. Isabel Pons, menorquina, milità en una organització femenina a Madrid¹²³⁵. També a Madrid, el juliol de 1869, havia nascut la Asociación Republicana de Mujeres amb l'objectiu d'ajudar mutualment a l'obrer i a la dona "les dues classes més desheretades de la societat" equiparant l'emancipació dels obrers i la de les dones, com més tard faran les anarquistes i socialistes¹²³⁶.

Dins el republicanisme mallorquí era prou conegut el cas de Magdalena Bonet –que compta amb alguna biografia de caràcter divulgatiu- però en realitat no es coneixen altres dones republicanes d'una important trajectòria com la de Bonet. Altres noms que veurem més endavant eren el de la ciutadana Albons. Destacaren també les propagandistes de fora de l'illa Mina Puccinelli i Consuelo Aragon, les quals feren discursos en els casinos republicans mallorquins. No només es mobilitzaren les dones de la ciutat, als pobles les dones també participaven activament de la política local dintre de l'òrbita republicana. En general es tracta de dones anònimes. A Capdepera hi havia un grup de dones de les quals en coneixem els seus noms ja que participaren en la subscripció l'abril de 1873 en solidaritat als presos a la Mola de Menorca¹²³⁷. A Capdepera a finals de febrer de 1873 organitzen una manifestació contra els carlins. El motiu de la convocatòria reivindicativa fou a causa que el dia 25 de febrer els carlins s'havien manifestat amb l'objectiu d'enterrar la República. En aquesta manifestació organitzada pels republicans de Capdepera hi participaren 300 persones d'ambdós sexes¹²³⁸. En general la societat mallorquina, majoritàriament conservadora i catòlica- no estava disposada a tolerar que una dona pogués participar en política i sovint es burlaren de les dones que participaven en

¹²³³ PEÑARRUBIA, I., *Op. cit.*, 2006, p.81-82

¹²³⁴ En relació amb els seus companys, les dones patien una explotació encara més brutal a les fàbriques, cobrant tres reals al dia mentre que els homes podien arribar a guanyar-ne vull o nou al principi de segle XX a MARTORELL, C.: "Del camp al teler. Les fàbriques de teixits: una lectura en clau femenina", *Lluc*, 884-885, (2014a), p.45.

¹²³⁵ Aquesta era l'esposa del republicà i batlle Francesc Pons i Alsina de Maó. Isabel Pons de Alsina pertanyia a l'associació La Fraternidad, associació filantròpico-política, que es reunia tots els dilluns al Casino republicà. Fou presidit per Carmen Munté i hi formaven part de la seva junta directiva entre d'altres, Carolina Barbano, Josefa Mateos, Matilde Crespo, Trinidad Pérez España o Inés Vera i les esposes de coneguts republicans com María de la Serna de Ample Fuster, Isabel Pons de Alsina o Eustaquia Arjón de Gallo. A PÉREZ, C.: *Op. cit.*, 2001, p.125.

¹²³⁶ OROBON, M.A.: "Alegorías y heroínas: usos políticos de la imagen femenina en el Sexenio Democrático (1868-1874)" a MARCOS DEL OLMO, M.C.; SERRANO, R. (eds.): *Mujer y política en la España Contemporánea (1868-1936)*. Valladolid, Universidad de Valladolid, 2012, p.51.

¹²³⁷ Aquestes eren: María Melis Flaquer, Bàrbara Ferrer Melis, Antònia Ferrer Melis i Margalida Alzina Mas. A *El Iris del Pueblo*, 6-02-1873.

¹²³⁸ *El Iris del Pueblo*, 3-03-1873.

política¹²³⁹ i anys més tard provocaren l'alarma entre els sectors conservadors i catòlics amb l'organització del Congrés Nacional Femení (1883).

Figures femenines destacades dins el republicanisme federal mallorquí

Durant el Sexenni la presència de les dones al carrer manifestant-se i als casinos republicans fou notòria. A més protagonitzaren nombrosos discursos en espais considerats fins aleshores només per homes. També tingueren espai en els diaris on de tant en tant apareixien articles signants per dones. Els propis discursos realitzats en els casinos sovint eren publicats a les pàgines de les capçaleres republicanes. Per exemple, el maig de 1870 *El Iris del Pueblo* publicà un discurs de Magdalena Bonet realitzat al Casino Republicà¹²⁴⁰. El juny de 1870 *El Rayo* inseria una poesia titulada “A las republicanas”¹²⁴¹. A l'any 1872 trobem un article de caire anticlerical escrit per Magdalena Bonet¹²⁴². El juliol de 1872 trobem que una tal Hortensia X signà un article titulat “La muger” que versà sobre l'emancipació de les dones¹²⁴³. Aquell juliol de 1872 també aparegueren discursos de Mina Puccinelli i Magdalena Bonet. L'abril de 1873 Mina Puccinelli escrigué un article a *El Cantón Balear* titulat: ¿Existo yo?. Aquesta segons la necrològica publicada el 1910 a *El País* i basant-se en el *Recuerdos de 1872* de Miquel dels Sants Oliver deia que el juliol de 1872 havia vingut Mina o Guillermina Puccinelli, segons la crònica havia estat portada pels elements més extremistes de la població. L'honoraren com a capitana de les tropes que anaven amb Garibaldi en la campanya dels Vosgos, recordant que també fou col·laboradora del diari republicà *La Igualdad* de Roque Barcia i que fou amiga immortal de Modesta Periu i una de les campiones de la democràcia¹²⁴⁴. Vingué juntament amb Ubaldo Quiñones que també col·laborava a *El Iris del Pueblo* i ja cap el 1873 a *El Cantón Balear* i fou un gran amic del federal intransigent Fèlix Mateu Domeray, amiatat que conservaren al llarg de la Restauració. En l'article d'Hortensia publicat a *El Iris del Pueblo* de l'estiu de 1872 aquesta demandava els mateixos drets civils que els homes. També a més de l'opressió que patien les dones pel sacerdot i el pare/marit, aquesta també posava de manifest que un altre dels elements que oprimien a la dona era la moda. Davant la ignorància de les dones també comentava que era impossible que poguessin decidir si era millor una monarquia o una república i parlava de la necessitat d'instruir a les dones i així podrien esdevenir lliures¹²⁴⁵. Una més d'aquestes dones que escrivien, era la ciutadana Albons que també destacà la importància de la instrucció com a mitjà per lliurar la dona d'aquella opressió. Per Albons s'havia de fer front a la ignorància i a la superstició. A més a més, culpava la família i la societat, no sols el clero, de l'esclavitud de la

¹²³⁹ Un exemple el tenim reflectit a *El Juez de Paz*. En el moment en què es donava notícia de l'obertura d'un local exclusivament de dones a Alacant comentaren: “en Alicante se organiza un club de señoras para predicar la idea republicana... ya no le faltaba otra cosa al partido republicano que tener un gallinero de esta especie”. A *El Juez de Paz*, 13-07-1869.

¹²⁴⁰ *El Iris del Pueblo*, 9-05-1870.

¹²⁴¹ *El Rayo*, 5-06-1870.

¹²⁴² *El Iris del Pueblo*, 18-04-1872.

¹²⁴³ *El Iris del Pueblo*, 10-07-1872.

¹²⁴⁴ *El País*, 27-12-1910.

¹²⁴⁵ *El Iris del Pueblo*, 10-07-1872.

dona¹²⁴⁶. La ciutadana Albons, possiblement sigui Margalida Albons la qual el març de 1872 participà en la subscripció oberta pel diari *El Iris del Pueblo* en favor del monument funerari a Miquel Quetglas¹²⁴⁷.

Una altra de les protagonistes femenines que tingueren relació amb el republicanisme mallorquí fou Modesta Periu, d'ella només sabem que era una obrera de Saragossa propera a la Internacional i que establí contactes amb Barcelona, Madrid, Andalusia i Balears i el seu nom complet era Modesta Periu Mulet¹²⁴⁸. *El Iris del Pueblo* el maig de 1870 publicà una proclama de la correligionària aragonesa que animava al poble espanyol a prendre les armes per forçar l'adveniment de la República Federal. Les mallorquines internacionals també coneixien la tasca de l'aragonesa ja que era una de les principals dones que es posaren als costats dels homes a reivindicar drets i a lluitar per la República Federal. Morí el 1871 en el penal madrileny del Saladero. També havia col·laborat a l'obra *La Bandera de Revolución* publicada a Madrid el 1871 coordinada pel mallorquí Josep Barbier i Lluís Coll¹²⁴⁹. Aquestes tribunes eren conegudes a les illes i els seus articles i proclames s'inserien també en els principals diaris republicans. Per exemple *El Menorquín* l'estiu de 1870 inseria un article de Modesta Periu i de Narcisa de Paz – directora del setmanari *La Voz de la República*¹²⁵⁰–.

També alguns republicans escrigueren sobre la qüestió de la dona. Es tractava d'articles encaminats a demanar la igualtat entre homes i dones. També apareixien poemes dedicats al treball de la dona i de la seva importància en la generació d'un canvi social. Per exemple, Gabriel Ferrer dedicà un poema a les collidores d'oliva¹²⁵¹, també Fèlix Mateu Domeray dedicà un poema a les pollencines i la lluita empresa al costat dels republicans pollencins. Altres republicans federals publicaren articles dirigits en millorar la situació de la dona. Un d'ells, fou el publicat pel diputat provincial menorquí –Antoni Taltavull– titulat *La mujer*¹²⁵² o el de Tulio Ginard sobre l'educació de la dona¹²⁵³. El d'Antoni Taltavull Carreras fou publicat a *El Iris del Pueblo*, un jove republicà menorquí i diputat electe pel districte de Maó. A causa del seu càrrec a la diputació, Taltavull portava dos anys residint a Palma¹²⁵⁴. Posà èmfasis en el problema de la manca d'instrucció de les dones i la clara necessitat de treballar en la instrucció d'aquestes¹²⁵⁵.

¹²⁴⁶ PEÑARRUBIA, I., *Op. cit.*, 2006, p.106.

¹²⁴⁷ *El Iris del Pueblo*, 1-03-1872.

¹²⁴⁸ *La Bocina*, 22-10-1871.

¹²⁴⁹ Modesta Periu col·laborà juntament a altres tribuns com Francisco Garcia López, Francesc Pi y Margall, Roque Barcia, Gonzalo Serrallera, Federico Carlos Beltran, Antonio Aguayo, Florentino Pelaez, Jesus Calvo Romeral, Eduardo Navarro, Robustiano Trelles, Ángel Arenas i altres escriptors. Es tractava de tot un seguit de fulletons polític-socials. BARBIER, J.; COLL, L.: *La Bandera de la Revolución*, tom I, Madrid, 1871.

¹²⁵⁰ *El Menorquín*, Maó, 28-08-1870.

¹²⁵¹ *El Iris del Pueblo*, 30-12-1870.

¹²⁵² *El Iris del Pueblo*, 13-05-1871.

¹²⁵³ *El Iris del Pueblo*, 27-05-1871.

¹²⁵⁴ *El Menorquín*, 22-05-1871.

¹²⁵⁵ “Cuando el pueblo español, penetrando en la corriente de las grandes ideas que iluminan el último tercio de este siglo, arrancó en 1868 los derechos individuales de entre los brazos de Isabel II, es altamente bochornoso que la mujer por su carencia absoluta de luces, sea una remora a la emancipación popular, con su adhesión a un pasado que retrocede ante la piqueta revolucionaria, y confúndese en la noche de los tiempos absolutos. La propaganda de las

Durant el Sexenni, Magdalena Bonet Fàbregues (1854-?), fou la dona més prolífica en la lluita republicana a Mallorca. Participava dels actes polítics organitzats pels republicans i escrivia als diaris afins. Fou l'exemple per a les demés dones mallorquines que s'acostaren a formar part del teixit republicà federal mallorquí. Des de prest s'oposà a l'Església catòlica, la qual tenia atrapades a les dones en la ignorància a través de la trona i el confessorari. Un cop aprovat el matrimoni civil, Bonet fou lloada com a exemple de dona lliurepensadora per diferents diaris republicans peninsulars. La seva família influí en la seva manera de pensar i es convertí en una activista per la causa republicana. Era filla d'un republicà intransigent, el menestral Ignasi Bonet Rubí i la seva mare provenia d'una família de teixidors. També el seu cosí Manuel Bonet Palau, de la mateixa edat que Magdalena, participava activament junt a ella en el federalisme intransigent dins El Auxilio Federal.

Mentre que el seu pare, Ignasi Bonet, era membre actiu de l'Escola Democràtica i de l'Acadèmia Federal Instructiva d'Artesans¹²⁵⁶. Aquesta última era l'escola que engegà el 1852 Miquel Quetglas i que un cop esclatà la Revolució de Setembre es recuperarà el nom de l'antiga escola que havia tancat les seves portes el 1856. Totes aquestes societats federals eren properes al republicanisme més de caire socialitzant i la seva base estava formada per les classes obreres i populars que eren les que encapçalaven les seves juntes directives. La vida de Magdalena Bonet compta amb una biografia realitzada per la historiadora Isabel Peñarrubia¹²⁵⁷. D'ella es sap quan va néixer però no es sap quan morí. Va néixer a Palma el 1854 i era filla única, els seus pares

doctrinas redentoras que han de unir estrecho lazo a la gran familia humana bajo la federación universal, sensible es decirlo, no ha alcanzado mas que en parte al bello sexo. Deplorable descuido que compromete el problema definitivo del porvenir que bulle en la mente de los librepensadores y de los apóstoles de la República. La misión de la mujer, de la madre de familia en la sociedad, es tanto mas transcendental, cuanto mas se agita y siente la necesidad de destruir por completo, las oligarquías y las burocracias, para establecer sobre sólidos cimientos el gobierno del pueblo por si mismo. La mujer cuando por su desarrollo intelectual vea a sus pies rasgado el velo de las preocupaciones, educará a sus hijos para la independencia y la patria, en vez de inocularles insensiblemente como hasta aquí ese fanatismo tradicional, blanco de nuestros ataques y martirlogio sublime en la cruzada de la libertad. Y para que la mujer alcance este grado de cultura que exige ya la marcha progresiva de nuestra sociedad, y se entregue en brazos de un siglo que cruza desconociéndolo, importa sobremanera que nos preocupe un solo pensamiento; su instrucción. El progreso del hombre y el atraso de la mujer es un contrasentido deplorable; el pasado rivalizando con el presente; el porvenir rodeado de sombras, sincronismo que simboliza un período de desconcierto interponiéndose en la aplicación del ideal absoluto y abrazando al mismo tiempo la negación del porvenir. Reducir al no ser esa temible fantasmagoría con que la mujer encanta y adormece al niño en la cuna, cavar un sepulcro a esa tiranía quimérica que ejerce en el mismo con tesis erróneas y absurdas que generalmente tuercen los impulsos del corazón y entorpecen el desarrollo natural de la inteligencia sería precipitar el triunfo de la República imposibilitando para siempre en política las retroacciones y en religión destruyendo de raiz ridículas paradojas. La lucha gloriosa entre el despotismo y la libertad, entre la coerción arbitraria y el derecho natural que registra un extenso catálogo de mártires en la historia contemporanea pasa desapercibida para la mujer. No trascienden, no, en el santuario de la familia, esos vaivenes políticos, ese choque de ideas luminosas, barómetro del progreso de los pueblos. Contraste singular entre luz y sombra. Consorcio inconcebible entre dos inteligencias, una estacionaria, la otra progresiva. ¿Ha calculado nunca el hombre el retraso considerable que sufre la causa de la civilización con la ignorancia supina de la mujer? Lejos de nosotros el pensamiento de convertir la mujer a la política pretendemos, sí, arrancarla de ese fanatismo tradicional que la preocupa y trasformarla en ser inteligente y racional. Siembre el hombre en el seno de la familia la semilla de la revolución social inspirando a la mujer el amor a las grandes ideas y traduciéndole en lenguaje sencillo las verdades proclamadas por la ciencia y ella transmitirá a nuestros hijos casi resuelto el problema de este siglo, la redención del pueblo. Cuando comprenderá el hombre el sacrificio cruento de tantas víctimas inmoladas en ares de una idea depende de la instrucción de la mujer". A.T.C A *El Menorquín*, Maó, 22-05-1871. Per Antoni Taltavull Carreras (A.T.C.).

¹²⁵⁶ PEÑARRUBIA, I., *Op. cit.*, 2006, p.99.

¹²⁵⁷ PEÑARRUBIA, I.: *Magdalena Bonet i Fàbregues (1854?). Feminista i líder política*. Palma, Ajuntament de Palma, 2007b.

eren Ignasi Bonet Rubí i Joana Fàbregues i vivien a un pis de la costa d'Arabí, fins i tot després de casada¹²⁵⁸. El 1870 quan tenia 16 anys, publicà sis articles a *El Iris del Pueblo*. A causa de les seves intervencions fetes en el Casino fou insultada pel diari carlí, *El Cruzado* (1869-1871). El maig de 1871 el pare de Magdalena Bonet, Ignasi Bonet, va escriure al director de *El Iris del Pueblo* sobre els articles que *El Cruzado* portava sobre la seva filla comentant-li la controvèrsia exagerada a la qual s'havia arribat¹²⁵⁹. Ignasi Bonet defensava la seva filla Magdalena dels atacs que havia rebut del diari carlí *El Cruzado*. El diari escometia contra Magdalena, entre altres raons, per la seva actitud agosarada amb la mestra del col·legi Verí¹²⁶⁰.

Magdalena Bonet es donà a conèixer al Casino Republicà Central de Palma el febrer de 1870 en una intervenció després d'haver sol·licitat la paraula¹²⁶¹. La seva intervenció fou lloada per Miquel Quetglas Bauzá a la premsa balear¹²⁶². Bonet centrà el seu discurs en contra de l'Església catòlica i en aquesta primera aparició pública a més de malparlar de l'Església parlà de la instrucció com a mitjà per acabar amb el fanatisme i arribar al triomf de la raó, considerant que era l'únic camí per arribar a la República Democràtica Federal. El mateix mes, el diari federal de Menorca -*El Menorquín*- comentava que a Mallorca existia un Club Republicà de Dones, parlava de Magdalena Bonet com una jove que residia a Palma i que formava part d'aquest club. No hi ha altra notícia ni indicatiu que a Mallorca existís un club republicà específic per a dones, però sí que és sabut que aquestes dones participaven de totes les activitats organitzades pel Casino Republicà, participaven de la seva escola i de les seves conferències. També feia poc s'havia constituït la societat de dones obreres La Virtud Social. Per tant *El*

¹²⁵⁸ *Idem*, 2007, p.3. L'autora comenta: tenim molt poca informació biogràfica de la líder feminista Magdalena Bonet. Com és freqüent quan es fa història de les dones, la invisibilitat a què foren sotmeses fa que no trobem dades sobre la seva activitat laboral.

¹²⁵⁹ *El Iris del Pueblo*, 18-05-1871.

¹²⁶⁰ El febrer de 1870 Magdalena havia estat expulsada del col·legi per a senyoretes del carrer Verí perquè havia defensat les seves idees racionalistes a classe, tot polemitzant amb la mestra. L'alumna en qüestió intentava conscienciar les altres estudiants de la necessitat d'una educació racional i pràctica, semblant a les dels al·lots, sense que ells dedicassin tant de temps a resar i a labors. PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 2007b, p.5.

¹²⁶¹ “Levantóse luego, la bella ciudadana, para dirigirse a la tribuna, a la cual fue espontáneamente acompañada por algunos galantes jóvenes del Casino. Era la vez primera que un individuo del bello sexo ocupaba la tribuna del Casino Republicano, y los ánimos todos estaban en suspenso ansiosos de oír su palabra. Por de pronto nos apareció cual otra sacerdotisa, colocada en actitud misteriosa, sobre el trípode. El silencio se impuso a todos, y ya por el resuelto ademán de la linda oradora, ya por el sublime prestigio de una extrema hermosura, ya por su serenidad, imagen de la pura serenidad del cielo, todos esperaban que de sus labios de rosa vertiera perlas de entusiasmo que electrizarían hasta un punto indicible la multitud atenta y religiosamente preparada a escucharla”.

¹²⁶² Aquest era el comentari que feia Miquel Quetglas a la premsa: “Describir el mágico efecto que produjo en la multitud allí reunida, la sonora, dulce y persuasiva palabra de la encantadora doncella de quince años, de la inspirada y candorosa ciudadana Magdalena Bonet (que tal es su nombre) es tarea punto menos que imposible. Una serie de espontáneos y estrepitosos aplausos interrumpió a cada momento su breve pero elocuente discurso. Jamás habíamos acertado a imaginar la realidad de la sensación que produce la defensa de la idea del bien en boca de un ser en su primera iniciación a la vida luminosa de la inteligencia. Oír combatir al monstruo de la execrable tiranía humana, en sus dos caras más asquerosas y feas; la teocracia y la monarquía, la cadena del alma y la del cuerpo por una inspirada ninfa que siente hervir en su virgen y purísimo corazón el santo amor a la libertad extendiéndolo al bienestar universal de la gran familia humana, equivale a sentirse trasladados a un mundo nuevo, a un mundo quimérico de inexplicable felicidad. ¿Quién puede dudar ya de nuestro trío? La mujer asida de la mano del obrero llega hoy a la vida del derecho y de la libertad; y esa débil e infortunada pareja que ha sido el eterno paria de la historia humana, pide por fin la reivindicación de su personalidad al objeto de no ser por más tiempo tratada como cosa. Bien venidos seáis obreros y mujeres. El humanitario manto de la democracia republicana os cubre a entrambos. Para todos es el reinado del trabajo, de la paz y de la justicia. Bien venidos seáis. A *El Menorquín*, Maó, 12-03-1870.

Menorquín segurament confonia les dues organitzacions. Aquest intercanvi d'idees entre *El Iris del Pueblo* i *El Menorquín* féu que Magdalena Bonet es posés en contacte amb una maonesa. En una carta entre ambdues es recalca la importància que les dones fessin propaganda entre les dones per fer obrir els ulls a les demés davant la nova realitat que els oferia la República Federal:

“Hermana mía: es necesario que comprenda V. que sin nuestra ayuda les será difícil a nuestros hermanos el obtener el triunfo: ayudémosles en todo lo que podamos, haciendo todos los esfuerzos posibles en favor de nuestra causa, que es el bien de la humanidad entera; enseñemos las verdaderas doctrinas democráticas, únicas que hizo predicar Jesucristo a sus apóstoles, que son amor, paz y caridad entre todas las personas; no descansen en hacer la propaganda entre nuestras hermanas, pues hay muchas que serian republicanas si supiesen que significa la República, y hoy están confundidas con el fanatismo religioso, porque no tienen más instrucción; por eso es necesario que nos dediquemos a la propaganda activa, que las hagamos comprender que tanto derecho tiene el hombre como la muger (magnífico!); es preciso que nosotras las mujeres les hagamos caer esa venda que llevan delante de los ojos: y si alguno osara criticarnos, no tendría V. valor de presentarse al campo de la discusión conmigo? (bien!) Por este motivo le suplico no cese de propagar nuestras doctrinas por todas partes en donde se encuentre, pues de ella depende el triunfo de la República federal”¹²⁶³.

Ja durant la Primera República, el 29 d'abril de 1873 una correigionària de Maó escrivia al director de *El Menorquín* perquè incorporés un article sota les inicials F.F.P. Possiblement fos la companya maonesa amb la qual Bonet s'havia cartejat. La menorquina en el seu escrit feia una crida perquè les dones estiguessin al costat dels seus homes, fills i germans en les properes eleccions i parlava de l'oposició al sistema de quintes i també el tema de la instrucció de les dones. Era més bé un escrit de propaganda electoral per mobilitzar la ciutadania de cara a les eleccions¹²⁶⁴.

¹²⁶³ *El Menorquín*, Maó, 12-03-1870.

¹²⁶⁴ Ciudadanas, hermanas mías, dignas hijas del pueblo mahonés yo os saludo con un saludo fraternal emanado del alma [...] Unidas a nuestros esposos, hijos y hermanos, edificaremos fuerte muro que ellos seran muy pocos para destrozár. Somos mujeres y como la ley no lo permite no tenemos voto; pero tenemos corazón para arrostrarlo y vencerlo todo, rogando a nuestros hermanos que voten unidos la República Democrática Federal, única forma de gobierno que es posible hoy día en nuestra anda y hasta hoy desgraciada España. Decidles que apoyando la república será la paz del hogar, la tranquilidad de las familias, el sostén y amparo del pueblo: que consolidando la República Federal, el hombre vuelve a recobrar todos los derechos que la monarquía le había arrancado y se hace digno del pueblo que le vio nacer. Queridas ciudadanas: cual será nuestra alegría considerando que solo nosotras tendremos derechos sobre nuestros hijos, y no los arrancaran de nuestros pedazos de su corazón, el hijo nacido de sus entrañas; aunque aquel hijo sea su amparo, su sostén, su único apoyo, poco les importa a aquellos hombres desalmados sin caridad y sin conciencia, que aquella mujer muera de dolor o de hambre, con tal que a ellos les sirva de eslabon para formar la cadena que ha de tiranizar al pueblo. En la odiosa contribución de sangre nosotras somos las que padecemos porque somos débiles y somos madres y por tanto tenemos que contribuir al feliz planteamiento de este colosal edificio que se va a construir, y alentar a nuestros hermanos para que vayan con valor a depositar una piedra segura y fuerte, que esta piedra será un voto en las urnas [...] Concluyo encargándoos que deis instrucción a vuestros hijos, que no permitáis que sean ignorantes, que la sabiduría y la ilustración han de ser el progreso de hoy en adelante; ya que somos pobres no podemos dejar a nuestros hijos otro legado mas que la buena instrucción, las buenas máximas y los consejos. A *El Menorquín*, Maó, 5-05-1873.

A la dècada dels 80 continuà participant en els cercles republicans. Es va casar amb el periodista Manuel Luis Rico Colom, director de *El Pueblo Balear*, òrgan del Partit Republicà Progressista. Rico, el 1873 ja militava dins els rengles republicans com Magdalena Bonet, però dins una tendència diferent: el Partit Progressista Democràtic Radical. El 1873 era propietari d'una sastreria anunciant a la premsa republicana que fabricava barrets frigits pels Voluntaris de la República. Manuel Lluís Rico Colom i Magdalena Bonet es casaren el 1879 quan Magdalena tenia 25 anys i Rico en tenia 34. Tingueren 6 fills¹²⁶⁵. Tan Rico com Bonet en la dècada dels 80 militaven en lògies maçòniques. Havien militat a la lògia menorquina de *Los Amigos de la Humanidad*, segurament en un moment d'exili després de la frustrada organització del Congrés Nacional Femení el 1883. Tot i que no fou possible la seva realització, la tasca empresa pel grup de mallorquines fou lloada arreu de la península i per exemple el diari *La Voz de la República* dirigit per Narcisa de Paz Molin donava l'enhorabona a la tasca de Bonet. Segurament Bonet i el seu marit passaren un temps a Menorca. Es perdé el rastre d'ambdós després d'una tasca intensa preparant el Congrés. El 1886 el seu marit participà en els actes revolucionaris per enderrocar la monarquia i el matrimoni s'exilià a Barcelona¹²⁶⁶, ara bé conservaren la casa al carrer Arabí de Palma. Al 1895 Manuel Rico morí a Palma de tuberculosi. Bonet degué passar una mala temporada durant la malaltia del seu home tenint sis infants, alguns tan petits com de tres i cinc anys. Una vegada viuda continuà vivint amb son pare i fills al mateix segon pis del carrer Arabí número 13 de Palma. Però el 1904, quan morí el pare, es perd absolutament el rastre de Magdalena i els seus fills. Segons Isabel Peñarubia, tot plegat ens inclina a pensar que es traslladaren a viure fora de Mallorca; tal vegada Magdalena aprofità els contactes que tenia amb el feminisme i el republicanisme de la Península per cercar-hi una certa protecció¹²⁶⁷. O també potser retornés a Menorca on hi tenia grans amistats lligades als cercles lliurepensadors i maçons. En el capítol de la Restauració descriurem les passes polítiques que féu Bonet i destacarem un cop més la seva feina en pro de la igualtat de la dona i les relacions amb Menorca.

Una altra de les tribunes fou Mina Puccinelli, aquesta establí estretes relacions amb els cercles republicans, sobretot amb el grup dels intransigents. Mina Puccinelli, des de 1870 residia a Madrid i dirigia el diari polític i satíric *El León*. Segons Miquel del Sants Oliver va arribar a Palma el juliol de 1872. Arribà acompanyada amb un altre propagandista, Ubaldo R. Quiñones. Tant l'un com l'altre mantenien contactes amb *El Iris del Pueblo* i també amb Magdalena Bonet, que des de 1870 havia intercanviat opinions respecte al matrimoni civil¹²⁶⁸. La vinguda

¹²⁶⁵ PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 2007b, p.8.

¹²⁶⁶ El 1887 el matrimoni Rico-Bonet resideix al barri de Gràcia de Barcelona. Informació a partir de la carta entre Manuel Rico Colom i l'algaidí Antoni Pericàs Campins en data del 10 d'agost de 1887, conservada a l'Arxiu personal Antoni Pericàs Campins.

¹²⁶⁷ PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 2007b, p.8.

¹²⁶⁸ A finals de 1870 Magdalena Bonet era col·laboradora de *El Iris del Pueblo* i demanà al propagandista republicà Ubaldo R. Quiñones que escrivís alguns articles sobre el matrimoni civil. En resposta, Quiñones publicà els articles al diari mallorquí i li dedicà a Bonet els escrits: "no tengo el placer de conoceros personalmente, me han dicho que sois joven y estais soltera". També li comentà que havia llegit els seus discursos quan es trobava pres. A *El Iris del Pueblo*, 28-12-1870.

de Puccinelli s'havia donat a conèixer a través de la premsa i els federals intransigents preparaven una xerrada de la propagandista al seu local¹²⁶⁹ que foren els que en certa manera acolliren a les dues propagandistes foranies. La societat republicana intransigent El Auxilio Federal convidava a tots els republicans al míting que havia de realitzar la líder mazziniana, aquesta era presentada pel diari com la campiona de la democràcia i amiga immortal de Modesta Periu. En l'acte programat per la societat El Auxilio Federal intervingueren Mina Puccinelli, Ubaldo Romero Quiñones que féu un discurs filosòfic, i Magdalena Bonet que elogià la tasca de Mina Puccinelli¹²⁷⁰. Durant l'estada de Puccinelli per Mallorca aquesta es dedicà a escriure articles a la premsa republicana mallorquina¹²⁷¹ i també a fer conferències sobre la repressió de la Comuna de París. El darrer document signat per Puccinelli aparegué publicat en el setmanari dels intransigents *-El Cantón Balear-* sota el títol de "Existo yo". No es sap quan temps residí a Mallorca o si envià la seva col·laboració des de Madrid. Miquel dels Sants Oliver diu que el 1873 sota el govern de Castelar fou empresonada com a propera als fets de la Comuna de París¹²⁷².

Una altra de les tribunes vingudes de fora i que es dedicaven a fer propaganda republicana era Consuelo Aragon, de la qual ja hem parlat que visità Mallorca i Menorca on realitzà algunes conferències. Sembla que era companya de Lambert, el propagandista lliurepensador i del qual hem parlat a l'apartat sobre anticlericalisme, Lambert féu diversos actes de propaganda lliurepensadora i anticlerical a distints pobles de Mallorca.

La visita de Consuelo Aragon provocà una gran impacte entre la població. En el cas de la seva visita a Menorca es tenen dades que xifren en unes mil persones al Club Republicà Federal de Maó. D'aquestes mil persones hi havia unes tres-centes ciutadanes. Després d'ella parlà el seu espòs, el ciutadà Lambert, el qual parlà sobre el fanatisme religiós¹²⁷³. També visitaren el Club Federalista de Maó –l'altra club que hi havia a la ciutat de Maó- i el Club Republicà de Villacarlos (actual Es Castell)¹²⁷⁴. El seu company, Lambert, morí a Cadis el 1873. Aquell any residien a la ciutat de Cadis i també es dedicaven a fer discursos per les places. En un discurs fet des de l'Ajuntament de Cadis, mentre es dirigia a la plaça per celebrar la proclamació de la Federal, Consuelo Aragon fou retratada per un cronista local:

¹²⁶⁹ *El Iris del Pueblo*, 16-07-1872. Mina Puccinelli es troba de pas per la capital de Palma. El Auxilio Federal convidava als republicans que volguessin assistir a un acte on aquesta hi participaria.

¹²⁷⁰ La crònica publicada a *El Iris del Pueblo* era signada per Fèlix Mateu Domeray –futur director del setmanari intransigent *El Cantón Balear-*. I contava: "en la sesión pública celebrada el miércoles 17 en el Auxilio Federal abierta la sesión subió a la tribuna la heroína de la democracia universal ciudadana Mina Puccinelli. Al relatarlos el tenaz y horrible perseguimiento que había sufrido de los gobiernos monárquicos... El entusiasmo y la emoción ahogaba sus palabras... Bajó de la tribuna entre los estrepitosos aplausos de la concurrencia que contemplaba en el semblante de Mina el valor y la elocuencia". A *El Iris del Pueblo*, 20-07-1872.

¹²⁷¹ A *El Iris del Pueblo* publicà un article que es titulava *Ingratitud*. Vegeu *El Iris del Pueblo*, 23-07-1872.

¹²⁷² Recollit a PEÑARRUBIA, I., *Op. cit.*, 2006, p.132.

¹²⁷³ En el seu discurs comparà l'estat actual del poble espanyol amb l'estat del mateix abans de la Revolució de Setembre: "España había dormido por espacio de más de cuatro cientos años y que despertó al ruido de los cañones de Alcolea, escitó a los padres de familia a que procurasen por todos los medios posibles instruir a sus hijos pues la ilustración debe ser condición indispensable de un pueblo que desea la libertad". A *El Menorquín*, Maó, 17-06-1871.

¹²⁷⁴ *El Menorquín*, Maó, 17-06-1871.

“Como una embaucadora y vendedora de elixires, que iba recorriendo con su carromato distintas poblaciones, en compañía de un peligroso *communard*, y que respondía al mítico nombre de Consuelo de Aragón¹²⁷⁵”.

A Mallorca també s’havien dedicat a la propaganda política i a la venda de medicaments, recordem els successos d’Andratx, on s’acabà expulsant a Lambert per la venda de medicaments. Aquest fou l’excusa que utilitzà l’Ajuntament d’Andratx per multar a Lambert¹²⁷⁶. Al igual que Mina Puccinelli, Consuela Aragon també pertanyia al grup de republicans més a l’ala esquerra que clamaven per una República Federal construïda des de baix i pel poble. Eren vides també lligades a la repressió política en fet històrics com la Comuna de París. En el cas de Mina Puccinelli, una autèntica heroïna, que no és d’estranyar que despertés les ganes de conèixer-la per part dels republicans mallorquins que segurament assistiren entusiasmats a escoltar-la i en el cas de Consuelo Aragon, la companya d’un *communard* com era Lambert.

Dins la Internacional mallorquina també hi participà un grup molt actiu de dones. En aquesta hi predominà la línia bakunista però també existí un nucli menys influenciable de socialistes marxistes que alguns cops treballaren amb els republicans, fent ús de la doble militància. En el cas dels personatges femenins que es coneixen, sembla que militaren activament al costat del grup anarquista que girava entorn a Francesc Tomàs, Guillem Arbós, Francesc Coll, Joan Sánchez, etc., que eren els que editaven la publicació *El Obrero* i des de les seves pàgines sempre clamaren per la igualtat entre homes i dones. Entre les militants va destacar la presidenta de La Virtud Social, Josefa Sánchez, que escrivia a *El Obrero* o el cas poc conegut de Joana Maria Palmer que tenia al seu càrrec la biblioteca de la Federació Palmesana de l’AIT i també se’ns informava que s’estava fent feina amb l’establiment d’una escola¹²⁷⁷. Sembla que el 1873 la Federació Local de Palma de l’AIT es trobava a la casa particular d’aquesta Joana Maria Palmer, ja que per subscriure’s als fulletons que aquests editaven calia dirigir-se a Maria Palmer en direcció c/Pietat, 13 de Palma¹²⁷⁸. Com altres internacionals, fent ús de la seva condició de dones, es prestaren a fer allò que tradicionalment en situacions de clandestinitat forçada i de conflicte obert amb les autoritats sempre havien fet. Prestaren els seus domicilis per encobrir i ocultar, serviren d’enllaç per garantir els contactes entre cèl·lules internacionalistes perseguides. Josefa Querol i Eulalia Grajales a València, Petronila Peraire a Barcelona, Alfonsa Gallarda i

¹²⁷⁵ ESPIGADO, G.: *Op. cit.*, 2012b, p.180.

¹²⁷⁶ Mr. Lambert havia arribat a Andratx i aquest havia estat multat per venda ambulat de medicaments i dedicar-se a la cura de malalts sense permís. Probablement la multa només era una excusa ja que de veritat el que estaven fent era reprimir a un propagandista d’idees llirepensadores. El maig de 1871 va anar a Pollença, Muro i Andratx on es dedicà a fer propaganda anticlerical. A Andratx aprofitaren la venda ambulat sense permís per multar-lo. A MARTORELL, C.: *Op. cit.*, 2014c, p.53-54.

¹²⁷⁷ Sembla que el local estava al carrer de la Pietat, 13, de Palma. A SECO, C.: *Asociación Internacional de los Trabajadores. Actas de los Consejos y Comisión Federal de la Región Española (1870-1874)*. Barcelona, Universitat de Barcelona, 1969, tom II, acta del 24-02-1873, p.67.

¹²⁷⁸ *Boletín de la Federación Regional Española de la Asociación Internacional de los Trabajadores*, Alcoi, 24-04-1873. En un anunci sobre la venda del fulletó *Lo que es el partido republicano ante el obrero moderno* s’informava que per les comandes d’aquest fulletó de propaganda socialista revolucionària s’havien de dirigir a Maria Palmer, carrer de la Piedad, 13, Palma de Mallorca.

Carmen Franzón a Cadis, Josefa Martínez de Mena a Xerès, María de la O a Paterna de la Rivera, Josefa Yacer a Alcoi, Emilia Giribet a Saragossa, Carmen González a Sanlúcar de Barrameda, eren algunes d'aquestes dones al servei de l'associació de treballadors¹²⁷⁹. I també ho fou el cas de Joana Maria Palmer que s'hauria d'afegir en aquesta llarga llista de col·laboradores.

També destacà Francisca Vidal, vocal de la societat La Virtud Social i més endavant es casaria amb el federal intransigent Fèlix Mateu Domeray. Francisca Vidal quan tenia 19 anys fou vocal de La Virtud Social. Havia nascut dintre d'una família obrera de Palma. Al igual que ella, la seva mare, Antònia Tous, també era modista. Francisca Vidal fou una autodidacta i durant els anys 80 del segle XIX va realitzar classes per a nines i dones obreres a l'escola que fundà, amb altres feministes, dins la societat republicana Unió Obrera Balear (UOB). Entre aquestes s'hi trobava la seva germana Isabel. Encara en els anys noranta continuava exercint de mestra de les filles dels associats i associades de la UOB. En aquesta tasca l'ajudava la seva filla major, Antònia, que aleshores només comptava amb 14 anys. A més de n'Antònia, va tenir una altra filla, na Francisca Mateu Vidal. Les dues eren mestres i regentaven una moderna escola de Palma. El 1883 Francisca Vidal participà a la junta organitzadora del Congrés Femení Nacional que s'havia de celebrar aquell any a Palma i que a causa de la pressió eclesiàstica i dels successos que ocorrien al país contra la persecució de les idees més radicals es va haver de suspendre. Les seves idees internacionalistes dels seus primers anys de joventut evolucionaren al llarg del pas del temps cap al republicanisme obrerista de la Unió Obrera Balear dels anys 80¹²⁸⁰. Francisca Vidal Tous va néixer a Palma el 1851 i morí a Palma el 1939¹²⁸¹. Morí en edat avançada. Les seves filles Francisca i Antònia també es dedicaren a la tasca de mestres. En el cas d'Antònia Mateu Vidal als 14 anys ja ajudava a la seva mare –Francisca Vidal Tous a l'escola de la Unió Obrera Balear. El 1900 les dues filles del matrimoni Mateu-Vidal es tragueren el títol de mestra. Van obrir un modern col·legi a Palma però sembla que passaren part de la seva vida a Artà on una d'elles s'hi casà. També es sap de la participació d'una d'elles en el moviment esperantista. Les dues finiren en edat avançada a Artà¹²⁸².

Una altra d'aquestes mestres era Francisca Desclaus que també havia format part de la junta directiva de la societat de cosidores La Virtud Social. En l'apartat de la Restauració reprendrem la tasca en pro de l'emancipació femenina d'aquestes dones.

¹²⁷⁹ ESPIGADO, G.: *Op. cit.*, 2012b, p.179.

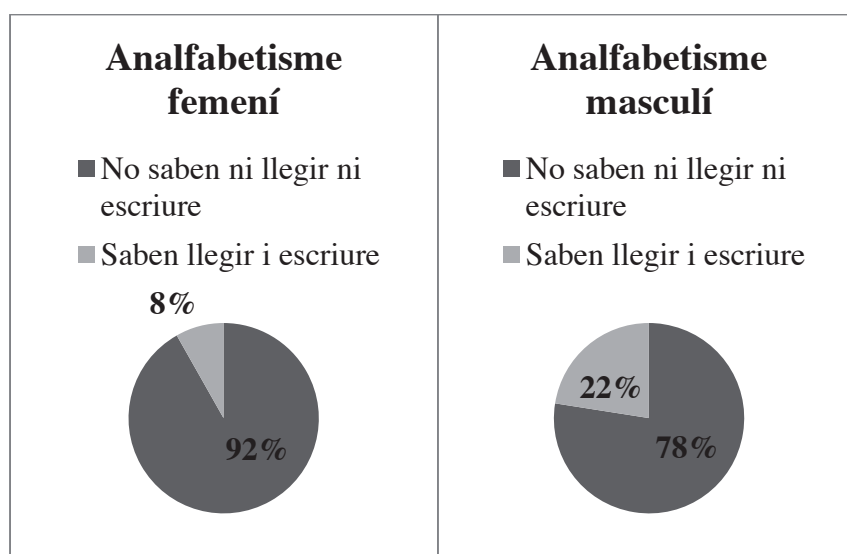
¹²⁸⁰ GRUP D'ESTUDIS LLIBERTARIS ELS OBLIDATS: *Op. cit.*, p.176 i DICCIONARI BIOGRÀFIC DE DONES: *Francesca Vidal Tous [entrada de diccionari en línia]. Xarxa Vives d'Universitats, [Data de consulta: 9 agost de 2014] <http://www.dbd.cat/index.php?option=com_biografies&view=biografia&id=1319>*.

¹²⁸¹ DICCIONARI BIOGRÀFIC DE DONES: *Francesca Vidal Tous [entrada de diccionari en línia]. Xarxa Vives d'Universitats, [Data de consulta: 9 agost de 2014] <http://www.dbd.cat/index.php?option=com_biografies&view=biografia&id=1319>*.

¹²⁸² Antònia Mateu Vidal morí a l'edat de 93 anys el 22 de desembre de 1975. Vivia al carrer Costa i Llobera, núm. 74 d'Artà. Mentre que la seva germana morí el 6 de desembre de 1968 i també vivia al carrer Costa i Llobera a Artà. Segons la revista artenenca *Bellpuig* del desembre de 1975 i la revista *Bellpuig* del 10-01-1969.

La idea d'instruir a les dones al igual que els homes venia d'enrere, concretament dels homes de la il·lustració¹²⁸³. No era una educació basada en la igualtat, si bé eren uns inicis encara que rancis però que s'han de tenir en compte i algunes dones van començar a participar de la política a través de les societats econòmiques d'amics del país. El 1787 Carles III creà les Juntes de Dames de Mèrit i Honor en el si d'aquestes societats. A Mallorca la SEMAP també comptava amb algunes dones a les seves files¹²⁸⁴. A més, polítics de la talla de Jovellanos o Campomanes defensaren insistentment la necessitat de participació de les dones en aquests espais públics¹²⁸⁵ i també des de la SEMAP mallorquina s'impulsà la creació d'escoles públiques per a dones¹²⁸⁶. Però arribats a 1868 la situació per la instrucció femenina no havia millorat gaire. La taxa d'analfabetisme era molt alta. A Espanya el 1869, el 90% de les dones eren analfabetes¹²⁸⁷. Segons el cens de població de les Balears de 1860 hi havia 125.465 dones que no sabien ni llegir ni escriure i en el cas dels homes no era molt millor, eren 103.214 el total de població masculina analfabeta, en un total de 133.132 homes. Per contra sols 8.493 dones sabien llegir i escriure entre una població femenina total de 136.686 dones¹²⁸⁸.

Gràfiques sobre la taxa d'analfabetisme a Mallorca (1860)¹²⁸⁹:

¹²⁸³ L'educació es va convertir en un dels eixos centrals del projecte il·lustrat. Un sector influent de polítics il·lustrats va defensar la importància de l'educació per redefinir els rols socials de les dones. Carles III impulsà el 1783 la creació de les primeres escoles específiques de nines amb l'objectiu de promoure un nou model de dona austera, laboriosa i amb habilitat per les tasques domèstiques. BERBEL, S.; CÁRDENAS, M.; PALEO, N.: *Op. cit.*, 2012, p.52.

¹²⁸⁴ El 1795 trobem a Catalina Sureda, Joana Aina Vidal Serra de Marina i Maria Sureda Valero com a sòcies de la Societat Mallorquina d'Amics del País (SEMAP) a MARTORELL, C.: "Dona i educació: iniciatives educatives per a la dona a principis del segle XIX" a XXVII Jornades d'Estudis Històrics locals *La Guerra del Francès (1808-1814)*. Palma, Institut d'Estudis Balearics, 2009b, p.305.

¹²⁸⁵ Una d'aquestes dones era Josefa Amar, il·lustrada que es mostrà en tot moment en desacord amb les nines que s'eduquessin en convents de monges e inclús es qüestionà l'existència de dits convents. A BERBEL, S.; CÁRDENAS, M.; PALEO, N.: *Op. cit.*, p.54.

¹²⁸⁶ Vegeu MARTORELL, C.: *Op. cit.*, 2009b.

¹²⁸⁷ BERBEL, S.; CÁRDENAS, M.; PALEO, N.: *Op. cit.*, p.58.

¹²⁸⁸ Segons el Censo de población de 1860, ARM, Fons SEMAP, Caixa 33/6. Acabat d'imprimir el 31 d'agost de 1861 segons la inscripció general dels habitants de la província la nit del 25 de desembre de 1860.

¹²⁸⁹ Elaboració a partir del cens de població de 1860.

El 1887 la taxa masculina d'analfabets havia baixat, però la femenina es mantenia molt similar a la de 1869, apropant-se al 90%. El 1887 l'índex femení d'analfabetisme era del 88'05%, mentre que el masculí era del 73'65%¹²⁹⁰. Si observem la gràfica l'analfabetisme femení havia baixat lleugerament d'un 92% (1860) a un 88'05% (1887).

Durant la Restauració es paralitzaren els impulsos en la millora de la instrucció pública i els republicans no tingueren pes en els governs de la Restauració i no pogueren canviar des de dalt les polítiques educatives, però sí que ho feren des de baix, des de la seva pròpia capacitat per crear infraestructures gràcies a la solidaritat i l'esforç de molts republicans, com fou el cas de Unió Obrera Balear, que comptà amb una escola o l'Escola Mercantil, més lligada a la burgesia republicana.

Durant el Sexenni, els republicans federals foren conscients que davant la ignorància que aprofitava l'Església catòlica s'havia de fer un gran esforç i donar instrucció a les dones. Des dels seus casinos dissenyaren escoles tant per nins com per nines i també per adults. Quan pujaren al govern municipal feren un gran esforç per intentar obrir més escoles públiques. Per exemple en l'escola del Casino Republicà de Palma s'havien escolaritzat 130 nines i un nombre igual de nins¹²⁹¹. Els republicans treballaren pràcticament des de la seva organització en la tasca de fomentar la instrucció de les classes populars i no feia distinció de sexes. Durant el Sexenni es crearen escoles al Casino Republicà de Palma i a l'Escola Democràtica Federal on es donà un impuls a la instrucció de les dones¹²⁹². En un primer moment foren les filles dels socis les primeres en fer-ho, formant un gran nombre d'alumnes. Els republicans federals entenien que la instrucció era el mitjà a través del qual el poble sortiria de l'esclavitud, consigna repetida una i altra vegada des de les tribunes dels casinos. Al llarg de la dècada dels 80 i 90 sorgiren iniciatives com les d'Unió Obrera Balear impulsades per Fèlix Mateu Domeray o les del Centre Instructiu Obrer a finals del segle XIX.

En aquells moments embrionaris també sorgí una idea innovadora i que a partir dels 80 les escoles republicanes impulsaren. Es tractava de la implantació de la coeducació a les aules. Una primera experiència a Mallorca es generà entorn al grup d'obrers més radicalitzats que vivien entorn del Centre Federal de Societats Obreres adherit a l'AIT. Aquests fundaren una escola en el Centre Federal en la qual no es feia distinció entre nins i nines¹²⁹³. Pioneres dins el món de la reivindicació feminista com Concepción Arenal o Emilia Pardo Bazán ja incorporaven al seu discurs la coeducació. A Mallorca el 1880 s'inaugurà l'Escola Mercantil,

¹²⁹⁰ PEÑARRUBIA, I.: "Los orígenes del primer feminismo y el Congreso Femenino Nacional de Mallorca (1869-1883)", *Trocadero*, 19, (2007a), p.115

¹²⁹¹ PEÑARRUBIA, I., *Op. cit.*, 2006, p.63

¹²⁹² L'Escola Democràtica Republicana comptava a principis e 1870 amb 80 alumnes. A *El Menorquín*, Maó, 12-01-1870.

¹²⁹³ Per a les seves filles reclamaven una educació igual que els homes dient: "la educación e instrucción de las hijas del obrero no puede ni debe considerarse de menor importancia que la de los varones... Nosotros deseamos para las hijas de los obreros una verdadera y perfecta educación, no como adorno o lujo de saber" A *El Obrero*, 25-11-1869.

una escola fundada pels republicans i liberals i que es definia com un centre on s'aplicava la coeducació, a més tenia ensenyament superior específic per a la dona.

Una altra de les millores que s'introduïren fou la creació d'una Escola Normal de Mestres, la seu fou al Col·legi de la Puresa. Aquesta s'inaugurà el maig de 1872¹²⁹⁴. Recordem que entre les primeres diplomades hi havia la president de la societat obrera de cosidores, Josefa Sánchez. L'octubre de 1874 per ordre del Rector de Barcelona fou tancada l'Escola Normal de Mestres, que havia estat creada feia tres anys per la Junta Provincial de Instrucció Primària¹²⁹⁵. En general costà molt que les dones poguessin rebre una instrucció igual que la dels homes. Fou en el Congrés Pedagògic de 1892 que triomfaren les tesis defensades per Concepción Arenal i Emilia Pardo i en el qual es va concloure el dret de les dones a rebre tot tipus d'instrucció. Així, a partir de 1900 se duguren a terme importants reformes en el sistema educatiu: s'implantà l'educació mixta a les escoles de primària, s'amplià l'ensenyament d'assignatures científiques a nins i nines, es comencen a ensenyar noves professions a les dones, es crea l'Escola Superior de Magisteri, es permetia assistir a les dones a la universitat (1910)¹²⁹⁶. Durant el Sexenni Democràtic s'havia constituït l'Associació per l'ensenyament de la Dona a Madrid el 1871. Concepción Arenal treballà estretament amb Fernando de Castro –krausista- en tots els seus projectes de instrucció femenina. L'Associació per l'ensenyament de la Dona fou l'experiència pilot per dignificar a les dones a través de l'educació. La Institució Lliure d'Ensenyament (ILE) li donà relleu el 1876, després que Francisco Giner de los Ríos, el seu rector e impulsor juntament amb Rafael María de Labra, entrés en contacte amb Fernando de Castro¹²⁹⁷. Els krausistes dedicaren un gran esforç en millorar la condició de les dones i defensaren l'educació femenina.

S'ha dit que la lluita contra els confessionaris a països com Espanya fou el principal objectiu i no pas el reclam del sufragi universal donat l'hegemonia que exercia l'Església damunt la dona en el segle XIX¹²⁹⁸ i per això les republicanes i republicans es centraren més a donar instrucció a la dona per allunyar-la de l'Església, principal culpable de la seva ignorància, on existia un 90% d'analfabetisme femení. El mateix vèiem que ocórrer a Mallorca. A diferència d'altres indrets de l'Estat espanyol, les republicanes mallorquines no organitzaren cap club exclusivament femení com per exemple el de Mariana Pineda presidit per Guillermina Rojas, uns clubs que molts cops actuaren molts propers a l'AIT i alhora defensaren una República Federal Social i es feia difícil establir una frontera entre aquest dos¹²⁹⁹. Durant la Segona República el discurs feminista no havia canviat tant, s'havia d'alliberar primer de tot a les dones dels confessionaris. A més d'aquestes republicanes i altres pertinents als cercles més radicals de l'AIT no eren les

¹²⁹⁴ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 13-05-1872. *El Iris del Pueblo* també informava sobre l'obertura d'una Escola Normal al local de La Puresa. *El Iris del Pueblo*, 7-05-1872.

¹²⁹⁵ *Diario de Palma*, 12-11-1874

¹²⁹⁶ BERBEL, S.; CÁRDENAS, M.; PALEO, N.: *Op. cit.*, p.72.

¹²⁹⁷ MUIÑA, A.: *Op. cit.*, p.45.

¹²⁹⁸ PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 2007a, p.120.

¹²⁹⁹ ESPIGADO, G.: "Mujeres radicales (1848-1874)", *Ayer*, 60, (2005), p.39.

úniques que trencaven amb el model tradicional, també hi havia les escriptores i les poetes que participaven públicament en molts actes i que moltes d'elles estaven dintre de l'Ateneu Balear. Per Isabel Peñarrubia aquesta generació d'al·lotes formades durant aquells sis anys de democràcia va fruir el 1882 i foren les que organitzaren el Congrés Nacional Femení, una generació que aleshores tenia prop de trenta anys¹³⁰⁰.

Fèlix Mateu Domeray i el primer feminisme

Però dins la lluita feminista, no només eren les dones les que reivindicaven la igualtat. En aquest sentit Fèlix Mateu Domeray (1850-1926), republicà intransigent que envestí projectes com el de El Auxilio Federal i el setmanari *El Cantón Balear* fou un dels homes que més treballà per l'emancipació de la dona i escrigué en els mitjans en favor d'aquestes e inicià al llarg del segle XIX importants iniciatives educatives en favor dels obrers i obreres. Defensor d'una República Social Obrera més endavant acabà iniciant a Mallorca l'Agrupació Socialista de Palma vinculada al PSOE després de tota una vida dedicada a divulgar les idees mutualistes i cooperativistes lligades al republicanisme.

En els seus estudis Pere Sánchez parlava d'aquest feminisme masculí i posava els exemples dels republicans Odón de Buen i Cristóbal Litrán. En el camp republicà-lliurepensador, Odón de Buen i Cristóbal Litrán eren els capdavanters en aquesta lluita¹³⁰¹. En el cas de Catalunya un clar exemple dels qui defensaren de manera radical la plena igualtat de sexes eren Josep Lluнас Pujals i el setmanari *La Tramontana* que ell dirigia i en el qual conflüen el catalanisme, l'anarquisme republicanitzant i el lliurepensament, calaix de sastre doctrinal on cabien totes les doctrines amb la condició que professessin la passió anticlerical¹³⁰².

Fèlix Mateu Domeray tenia un poema dedicat a les pollencines republicanes i també té alguns escrits a *El Cantón Balear* lloant a les dones. Durant el Sexenni Democràtic fou un ferm defensor de l'abolició de les quintes i l'opressió de les dones. Organitzador del Congrés Femení i impulsor d'una escola obrera. La seva esposa, Francisca Vidal Tous (1851-1939), era professora de l'escola obrera dins la societat mutual Unió Obrera Balear. Aquests escrits foren publicats el 1873 a *El Cantón Balear*, del qual ell n'era el director. Un d'aquests escrits es titulava "Era esposa y madre"¹³⁰³. En aquest Fèlix Mateu ens mostra el patiment de les dones, esposes i mares, al perdre els seus fills i esposos per situacions tan injustes com puguin ser el marxar a defensar una pàtria que no senten o morir per ferides provocades pel feixuc treball. I

¹³⁰⁰ PEÑARRUBIA, I., *Op. cit.*, 2006, p.119-120.

¹³⁰¹ L'obra escrita més significativa era el llibre de C. Litrán *La mujer en el cristianismo* (1892), el pròleg de la qual O. de Buen va escriure. En aquest, Buen afirma en un llenguatge més pròxim als dels intel·lectuals àcrates que no pas al del republicanisme salmeronià (pertanyia al Partit Republicà Centralista) que l'explotació que patia l'obrer era molt inferior a aquella a què era sotmesa la dona i que el significat i els objectius de la lluita proletària eren incompresos per les dones a causa de l'estat de marginació i obscurantisme a què secularment havien estat sotmeses. SÀNCHEZ, P.: *Op. cit.*, 1990a, p.35.

¹³⁰² *Ibidem*. El combatiu nucli de *La Tramontana* va ser el que més es va ocupar de la lluita feminista i es féu ressò en les seves pàgines de tot allò que importava al moviment d'emancipació de les dones.

¹³⁰³ *El Cantón Balear*, 27-04-1873.

deixa clar que només pateixen aquestes injustícies els pobres perquè els rics puguin seguir vivint amb totes les comoditats. Conclou que els pobres treballen pels rics. Al llarg de la seva vida, Fèlix Mateu reivindicà el republicanisme més socialitzant, fins a principi del segle XX quan el partit socialista agafà volada a Mallorca es sumà a les seves files. Ell mateix té un poema dedicat a les mares i als fills i posa a la República Federal com la gran esperança per acabar amb l'opressió que pateixen els pobres¹³⁰⁴.

Madre e hijo:

¡Hijo mío! El alma llena
De veneno, y cruel furor
Siento que aumenta mi pena
Cuando bárbara cadena
Nos sujeta á un opresor.
Sin ser tu madre, mi vida
Diera por tu libertad
Cuando el látigo homicida
Produce terrible herida
En tu rostro de bondad.
Si ries, mi sufrimiento
Aumenta el genio del mal;
Si lloras, el firmamento
Parece alegre y contento
Al vernos juntos llorar
Cuando me siento abatida,
De rodillas ante Dios,
Le pido donde se anida
La muerte, porque la vida
Es mas amarga a los dos.
Y elevada en el espacio
Perturbada mi razón,
Veo forjarse un palacio
En cuyo centro un topacio
Ensancha mi corazón.
Y sin poder darme cuenta
Fingiendo ténue sonrisa,
Veo un rótulo que ostenta
Aquí la libertad caliente
A los buenos, y a los malos pulveriza
A los dos nos dan asiento
Porque es patria celestial;
Y cual ráfaga de viento

¹³⁰⁴ *El Cantón Balear*, 29-05-1873.

Recorrer en el Parlamento
República Federal.
Y una vez libres y unidos
Ante tan precioso don;
Nuestros pechos decididos
Hagan frente a los bandidos,
Que matan la Ilustración.

Fèlix Mateu Domeray uns anys abans també publicà un poema improvisat al setmanari *El Rayo* en una visita al poble de Pollença on defensà el federalisme i l'abolició de les quintes. Vet aquí les seves composicions improvisades en una reunió organitzada pels republicans pollencins a l'església desamortitzada de Montesion (1836)¹³⁰⁵:

Oh Pollensa, admiració
Me causa voret tranquil·la
Baix d'es pes que t'eniquile
D'aqueixa nea opinió
Es veura tots es teus camps
Sembrats de flors y verdure
En fa veure se ternura
D'es que son republicans
Es calvari deleitós
Es puich, s'errosa bedia
No consentan tirania
Dins un pobla tan gloriós
Segons s'ordre y seriedad
Que en aquesta Iglesia veim
Tots a lo menos ja creim
Que tenim fraternidad
Es sufragi universal
Es pobles fa soberanos
Cridam tots, ¡fora tiranos!
¡viva España federal!

Després en féu una dedicada a les pollencines i a la qüestió de les quintes:

Hermosetas pollensinas
Que vermeyas duis las cintes
En que d'or vos donan mines
Digau sempre: fora quintes!

¹³⁰⁵ *El Rayo*, 10-04-1870.

De Fèlix Mateu també es sap de la seva militància en grups espiritistes. L'espiritisme fou precisament un dels espais on les dones tenien un gran protagonisme. Amb la ràpida descristianització de les classes populars urbanes –o almenys una part important d'aquestes– s'expandeixen nous corrents espirituals com l'espiritisme que s'implantà sòlidament entre molts nuclis de la classe obrera i es convertí d'alguna manera, en una religió de recanvi. El feminisme s'hi consolidà perquè l'espiritisme fou per molts anys, l'únic espai associatiu on la dona participava en completa igualtat amb l'home. A més la dona hi ocupà un lloc privilegiat pel fet que normalment era ella la mèdium, que en les reunions metapsíquiques, es posava en contacte amb l'esperit i exercia de sacerdotessa. El grup mallorquí a l'entorn de Fèlix Mateu Domeray estigué en contacte amb la publicació espiritista més important, que era la revista setmanal *La Luz del Porvenir* fundada el 1878. Aquesta fou impulsada per Amàlia Domingo Soler i era una revista escrita i dirigida per dones que s'adreçava a les dones i en la qual col·laboraven feministes d'arreu de l'Estat, com Rosario de Acuña o Carmen de Burgos. *La Luz del Porvenir* era una publicació teista però força anticlerical, partidària del racionalisme científic i defensora incansable de l'emancipació moral de la dona i de la igualtat plena de sexes. Les seves pàgines ens apropen a aquest món femení d'avantguarda on, darrere les comunicacions amb esperits, les reivindicacions feministes i un singular sincretisme religiós-científic, traspuia una poc dissimulada presència de la soledat, la sublimació del sofriment i una diàfana reivindicació del sentiment¹³⁰⁶.

El lliurepensament mallorquí florirà amb força a la dècada dels 80. Tots jugaran a l'entorn de la societat republicana mutualista i cooperativista de la Unió Obrera Balear i en quan al moviment feminista intentaràn impulsar un Congrés feminista a nivell estatal com veurem més detalladament en el capítol dedicat a l'etapa de la Restauració. L'activisme femení d'impulsos republicans, maçons i lliurepensadors intentà coordinar, per primer cop, a tots els grups disseminats per diversos punts d'Espanya. Les seves forces confluïren en el Primer Congrés Nacional Femení de les Balears, el gener de 1883. Debateren com aconseguir l'accés a l'educació, premissa indispensable per desenvolupar la capacitat intel·lectual de les ments feministes i desterrar el fanatisme religiós. L'escàndol que suposà la celebració d'un simposium de dones avançades a Mallorca fou enorme. La premsa oficial s'aferrissà contra elles¹³⁰⁷. Després de 1883, la família de Fèlix Mateu seguí mantenint les seves inquietuds en el camp republicà i feminista. A Mallorca no aconseguí crear un altre grup espiritista després del primer intent de 1881, però seguiren mantenint contacte amb els grups espiritistes de Barcelona com el de Amàlia Domingo Soler, grups plenament vinculats en l'emancipació femenina i obrera.

Després de 1874, Fèlix Mateu no fou castigat com altres companys federals, tot i que fou un dels homes més cercats al llarg de 1873 per les seves col·laboracions amb els possibles atacs cantonals, els seus articles publicats en el setmanari que dirigia –*El Cantón Balear*– o bé en el

¹³⁰⁶ SÀNCHEZ, P.: *Op. cit.*, 1990a, p.38-39.

¹³⁰⁷ MUIÑA, A.: *Op. cit.*, p.62.

moment que organitzà una manifestació antiquintès en contra de la voluntat del govern benevol mallorquí. A partir de 1881 la figura de Fèlix Mateu tornà a ser visible, participant en el dia a dia de la constitució de la societat mutual i cooperativa Unió Obrera Balear (UOB). Tot i que es coneixen alguns actes públics de Fèlix Mateu com la seva participació en l'enterrament civil de *Es Sagoné* dia 18 d'octubre de 1875, on van acompanyar el fèretre del membre del partit federal un gran nombre de correligionaris i també sonà la música. El mateix Fèlix Mateu Domeray pronuncià l'elogi fúnebre al cementiri¹³⁰⁸. A partir de 1881 a la Unió Obrera Balear exercí com a mestre de l'escola de la UOB i també dirigí el setmanari *Unión Obrera Balear*. El 1886 per motiu polític la societat es veu obligada a tancar les seves portes i fugí a Barcelona on treballà en diferents redaccions de periòdics barcelonins. Al 1893 es troba residint a Mallorca i obre una nova capçalera republicana i obrerista *La Voz del Pueblo* (1893-1894) i més endavant inicià una nova empresa periòdica amb *La Actualidad* (1898-1900) amb redacció també a Catalunya. Els seus darrers anys de vida són molt desconeguts i acabà exercint com a conserje a l'escola de la Cambra de Comerç i acabà adoptant les idees socialistes. Morí el 1926 a l'edat de 76 anys (havia nascut al 1850).

3.5 L'obrerisme i el millorament de la situació de les classes populars

Des dels anys 50 i 60 els diaris propers a la ideologia republicana havien propagat la importància de l'educació com a mitjà per transformar la societat. Fou el cas dels diaris obreristes dirigits per Antoni Ignasi Cervera com *El Trabajador* o *El Taller* que eren ben clars en aquest sentit. La idea d'instruir el poble collà entre els primers republicans a Mallorca i el 1851 es creà l'Acadèmia Instructiva Artesana de la mà de Miquel Quetglas. L'Acadèmia Instructiva tenia l'objectiu d'instruir als obrers com estava fent Cervera a Madrid i que aguantà fins el 1856. Després del Bienni Progressista l'escola de Quetglas fou prohibida pel nou règim. A partir de la Revolució de Setembre van poder néixer nous projectes com l'Escola Democràtica Federal, es recuperà la capçalera de l'Acadèmia Instructiva, però li afegiren el nom de Federal, es crearen escoles en el si dels casinos republicans, etc. Paral·lelament els republicans que a partir de 1868 ocuparen les institucions s'apresuraren en donar un impuls a les escoles públiques de primer ensenyament. Els republicans federals lluitaren pel dret a l'educació dels més desvalguts -les classes obreres i populars-. Una vegada proclamada la República Federal els mallorquins estaven convençuts que aprofitarien la seva autonomia per fer arribar a tot el poble, ciutadans i ciutadanes, la instrucció. Exigien que hi hagués llibertat d'ensenyament, que als obrers l'instruir-se no els suposés una despesa per a les seves butxaques i també proposaven obrir dos instituts, una universitat, cursos de dia i nit de totes les assignatures i allò propi de les escoles d'instrucció primària. Aquestes escoles s'havien de finançar amb les subvencions atorgades per l'Estat, la província i els municipis¹³⁰⁹. El panorama educatiu era molt pobre, només existia un institut de segon ensenyament i la universitat havia estat abolida (1829) i a

¹³⁰⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 18-10-1875.

¹³⁰⁹ Segons un article signat per un tal F. a *El Iris del Pueblo*, 19-05-1873.

més recordem que existia una alta taxa d'analfabetisme entre la població mallorquina que rondava per a les dones entorn el 92% i en el cas dels homes entorn al 78%, segons dades estretes del cens de 1860. El temps per capgirà la situació educativa a Mallorca fou molt poc i els governs següents tornaren arraconar el problema de l'educació a l'Estat espanyol.

Els republicans federals havien denunciat la manca de instrucció pública que existia a Mallorca i ho feren des de ben prest, en un article de Joaquim Quetglas publicat a l'Almanac de *El Isleño* anys abans d'esclatar la Revolució de Setembre, on feia notar la manca d'escoles i la manca de mestres i la precarietat laboral que patien el col·lectiu de mestres. La poca oferta educativa que existia era controlada per l'Església que normalment controlaven escoles plenament lligades a l'Església o alguns religiosos exercien de mestres a les poques escoles públiques que existien. Els republicans no podien consentir que l'educació romangués controlada per l'Església, pels republicans l'educació era una eina d'emancipació social, una manera de trencar amb els poders de l'Antic Règim, i entenien que la religió havia de deixar d'abraçar-ho tot. Per aquest motiu lluitaven perquè s'instaurés una societat laica on la religió fos una qüestió lliure i d'àmbit privat. A partir de 1868, un cop pujaren al poder els republicans, treballaren per fomentar noves escoles de primer ensenyament i també centraren els seus esforços en pagar als mestres. Els mestres sovint patien retards en els seus pagaments i les noves juntes locals formades just després de la Revolució de Setembre, treballaren per aconseguir partides pressupostàries en favor del col·lectiu de mestres, tot però dins un ambient ple de dificultats econòmiques als ajuntaments que molts cops féu impossible resoldre el problema¹³¹⁰.

Els republicans federals participaren de les noves juntes educatives, immediatament després de la Revolució de Setembre es creà una Junta Provisional de Primer Ensenyament que bàsicament estigué formada per homes de la revolució: Marià de Quintana, Joaquim Quetglas, Agustí Frau, Jeroni Bibiloni, Andreu Barceló Muntaner –catedràtic–, Jaume Balaguer, Jacint Feliu Ferrà, Francesc Gacies i Joaquim Fiol. Entre els federals trobem a Joaquim Quetglas –que ja havia mostrat la seva preocupació en aquesta matèria– i a Jeroni Bibiloni –prevere i professor de l'Institut Balear-. Una de les primeres mesures que prengueren fou la de restablir l'Escola Normal de Mestres. A partir del curs 1869 es pogueren fer oposicions de mestre, davant l'evident necessitat de comptar amb més mestres per poder fer front al greu problema d'analfabetisme. També es crearen juntes locals d'ensenyament als ajuntaments. Al de Palma per exemple hi formaren part una important quantitat de republicans federals¹³¹¹. Durant els sis

¹³¹⁰ Un cop formalitzada la Junta Provisional de Govern s'exigí que es pagués als mestres els sous endarrerits. El president de la Junta, Marià de Quintana, exigí als batlles que atenguessin les seves obligacions de pagar als mestres. Al *Butlletí Oficial de la Província* (BOP), 12-10-1868. També el Governador Serinà obligà als batlles a abonar les quantitats que devien als mestres, al BOP, 18-11-1868.

¹³¹¹ Després de la Revolució de Setembre l'Ajuntament de Palma formà la seva pròpia Junta Local de Primer Ensenyament. Fou creada el 14 d'octubre de 1868 per Domingo Alzina –prevere–, Ignasi Vidal, Lluís Pou, Miquel Quetglas, Pere Antoni Obrador, Antoni Portell González, Josep Tomàs Ferrà i Gabriel Humbert. Entre els republicans hi havia Ignasi Vidal, Miquel Quetglas i Gabriel Humbert. El 1872 es creà una nova Junta Local d'Ensenyament amb Gabriel Oliver, Jaume Suau, Guillem Malbertí, Ignasi Vidal, Eusebi Pascual, Josep Pericàs, Joaquim Quetglas,

anys de govern democràtic es dugué a terme un treball intens en la creació de noves escoles. Per exemple es destinà l'edifici de l'ex convent de Sant Francesc per crear-hi escoles, impulsaren escoles als barris palmesans de la Bonanova, a s'Indioteria¹³¹² i a Santa Catalina. També crearen dues escoles de pàrvuls a l'edifici del convent de la Consolació i en el districte de la Llonja. Més endavant, el 1872, es proposà establir dues escoles completes en es Molinar, una de nins i una de nines¹³¹³. La tasca de la comissió de l'ajuntament republicà fou immensa i la seva feina quedà reflectida en els setmanaris republicans. En el cas de l'escola creada a la Llonja fou una escola que la batallaren amb esforç els membres de la junta local i que gràcies a la seva insistència aconseguiren un espai en la casa anomenada Casa de la Llonja¹³¹⁴.

A més de crear escoles de primer ensenyament a Palma, la Junta Local d'Instrucció pública va treballar per crear escoles nocturnes per a nins i joves. Fins aleshores existien dues escoles nocturnes pels joves a Palma però només hi tenia cabuda una franja d'edat en concret. Per aquest motiu l'Ajuntament republicà creà dues escoles nocturnes més¹³¹⁵. Un dels problemes més comuns que es trobà la Junta local fou el de la manca de locals adients per muntar-hi una escola. A més, alguns dels que ja existien no requerien unes bones condicions higièniques i una distribució acceptable. S'estirà sovint de la possibilitat d'ocupar espais desamortitzats, així aconseguí ocupar una part de l'ex convent de Sant Francesc i fer-se amb l'edifici de monges de la Consolació¹³¹⁶. Per garantir una bona qualitat de l'ensenyament la junta local d'instrucció féu nombroses visites a les escoles i també es van fer proves a mode de examen per avaluar el coneixement dels alumnes¹³¹⁷. Una altra de les millores pedagògiques que impulsaren fou la de crear escoles de pàrvuls, aquestes no existien a Palma i els republicans deixaren entreveure la seva inquietud obrint dues escoles de pàrvuls, una a la part alta de Palma i l'altre a la part

Joaquim Vanrell i Joan Perelló, gairebé tots ells republicans federals. A AMP, Arxiu Històric 2155/2, actes municipals, 25-05-1869 i 1-03-1872.

¹³¹² Per primer cop es crearen escoles de primer ensenyament, una per nins i una per nines, en aquesta barriada de Palma. Fins aleshores els habitants de s'Indioteria tenien l'opció d'anar al barri veí, al de Son Sardina, separat per quatre kilòmetres i que suposava pels infants caminar tres quarts d'hora. AMP, Fons Pons, FP 1738/27, *Junta local de primera enseñanza, 1870. Memoria de los trabajos hechos y principales acuerdos tomados por esta junta desde su instalación hasta fin del año*. [1870].

¹³¹³ AMP, Arxiu Històric 2155/2, actes municipals, 25-05-1869; 8-10-1869 i per a les escoles del Molinar vegeu sessió de dia 4-11-1872.

¹³¹⁴ El setmari republicà *El Rayo* enaltia la tasca desenvolupada per l'Ajuntament de Palma en el camp de l'educació. Comentava que Salas (segurament Manel Salas) havia estat nomenat per formar part de la comissió per demanar un local a la casa de la Llonja per tal d'establir-hi una nova escola. A *El Rayo*, 17-10-1869.

¹³¹⁵ Durant l'any 1869 aquesta proposta fou tirada endavant i s'inaguraren el 3 de novembre i en elles hi assistiren 110 alumnes, la qual cosa prova l'èxit que tingueren les escoles nocturnes on hi podien assistir els nins i joves que de dia es veien obligats a treballar per ajudar a les seves famílies. AMP, Fons Pons, FP 1738/27, *Junta local de primera enseñanza, 1870. Memoria de los trabajos hechos y principales acuerdos tomados por esta junta desde su instalación hasta fin del año*. [1870].

¹³¹⁶ Per demanar que es cedís una part de l'ex convent de Sant Francesc es formà una comissió a propòsit. També sol·licitaren per la zona de Sant Miquel –la qual defineixen com populós barri– el convent de Sant Antoni de Viana però sembla que no prosperà. AMP, Fons Pons, FP 1738/27, *Junta local de primera enseñanza, 1870. Memoria de los trabajos hechos y principales acuerdos tomados por esta junta desde su instalación hasta fin del año*. [1870].

¹³¹⁷ Es toparen amb algunes decepcions com per exemple en l'escola de la barriada de la Vileta on el nivell dels alumnes fou molt dolent. AMP, Fons Pons, FP 1738/27, *Junta local de primera enseñanza, 1870. Memoria de los trabajos hechos y principales acuerdos tomados por esta junta desde su instalación hasta fin del año*. [1870].

baixa¹³¹⁸. Més endavant, durant els anys 80, els republicans que gestionaven l'Escola Mercantil tornaren a insistir en l'educació dels més petits i crearen els primers jardins d'infància. La voluntat final de totes aquestes propostes no era altra que la d'augmentar la concurrència a les escoles per part dels fills dels obrers i jornalers i motivar a aquests nous alumnes els desitjos d'aprendre. Els republicans ja havien fet constar en els seus escrits l'abandó escolar dels nins que es veien obligats a treballar o ajudar a les seves famílies en les feines del camp. Ho havia exposat Isidre Arabí mostrant el problema al poble agrícola de Sa Pobla i ho havia exposat també Antoni Ignasi Cervera a la ciutat de Madrid a través dels seus diaris o Joaquim Quetglas en els seus articles i com a alternativa a l'absentisme escolar plantejaven les escoles nocturnes.

*Quadre d'escoles públiques de Palma (1869)*¹³¹⁹:

Escola de nines del c/ Torrella
Escola de nins San Felio
Escola de pàrvuls Llonja
Escola de pàrvuls Consolació
Escola de nines del raval de Santa Catalina
Escola de nins del raval de Santa Catalina
Escola de nines de la Bonanova
Escola de nins de la Bonanova
Escola de nines de la Vileta
Escola de nins de la Vileta
Escola de nines del Secar de la Real
Escola de nins del Secar de la Real
Escola de nines de Son Sardina
Escola de nins de Son Sardina

El panorama educatiu anterior a 1869 era molt pobre. Existia en el centre de Palma la masculina del carrer Sant Feliu i la femenina del carrer Torrella i a les barriades hi havia col·legis a Son Sardina, a la Vileta i al Secar de la Real, que devien esser els barris més poblats d'extramurs. Amb l'arribada de la indústria i l'establiment de fàbriques i tallers a Palma, la ciutat cresqué i rebé molta població dels pobles que s'establiren a les barriades perifèriques de la ciutat com Santa Catalina, Es Molinar, La Soledad, etc. L'Ajuntament de 1869 posà esment i cura en les necessitat educatives de la població palmesana i es volgué dotar als barris d'escoles. Uns

¹³¹⁸ Una s'ubicà a l'ex convent de Consolació (oberta el 19/11/1869) i l'altre a una casa de la plaça de la Pau al districte de la Llonja (oberta dia 19/12/1869). AMP, Fons Pons, FP 1738/27, *Junta local de primera enseñanza, 1870. Memoria de los trabajos hechos y principales acuerdos tomados por esta junta desde su instalación hasta fin del año.* [1870].

¹³¹⁹ Elaboració pròpia.

treballs que s'aturaren després de 1874 i un altre cop es relegà la cartera educativa a l'Església catòlica. Una altra opció era l'ensenyament particular, en el cas de Palma existien nombrosos centre i acadèmies particulars, sobretot pel que fa al segon ensenyament donat que sols existia l'Institut Balear i també existien centres privats d'ensenyament femení¹³²⁰.

Durant la Primera República els republicans federals mostraren el seu interès per seguir millorant el panorama educatiu a Mallorca i així ho narraven en els articles d'opinió com el de Gabriel Ferrer on insidia en què després de proclamar-se el cantó balear s'havia de fer molta feina en matèria instructiva. Una de les propostes estatals fou la de suprimir la religió a les escoles i que s'aplicà en el cas d'Andratx on el batlle republicà Miquel Moner s'encarregà de prohibir l'ensenyament religiós¹³²¹. Una altra de les tasques més satisfactòries vinguda de la mà de la República, fou la creació d'una biblioteca popular. Aquesta s'ubicà al poble de Llucmajor sota l'impuls dels republicans federals. Dia 18 de novembre de 1873 el Govern de la República concedí una biblioteca popular. En part fou gràcies als treballs previs de l'ex diputat i Governador civil –Eusebi Pascual Orrios. No s'ubicà a Palma ja que Eusebi Pascual ho utilitzà com una mostra d'agraïment al poble de Llucmajor al qual havia representat dues vegades a l'Assemblea Nacional, a més recordem que Llucmajor era una de les viles més republicanes. Els ciutadans de Llucmajor li van agrair nomenant-lo Fill Adoptiu. El local on quedà instal·lada la biblioteca fou l'ex convent de Sant Bonaventura. La biblioteca popular s'havia iniciat amb un total de 157 volums als quals es sumaren 200 volums donats per l'escindit Ateneu Balear, una aportació del mateix Eusebi Pascual de 58 volums i d'altres personatges com Lluís Salas, Antoni Catany –metge-, Andreu i Antoni Salvà, Miquel Verdera Pons, etc¹³²². Després de la Primera República, Eusebi Pascual es decantà pel republicanisme possibilista, al igual que l'ex batlle de Llucmajor, Andreu Salvà, que també s'afilià a les files del Partit Possibilista.

Com hem vist, un dels objectius dels republicans federals fou instruir a les classes obreres, per fer-ho hem vist com aprofità la via institucional per millorar l'educació a Mallorca però també des dels seus centres crearen escoles populars. S'enfrontaven a distints problemes com l'elevat analfabetisme i la manca de temps de les classes obreres per instruir-se a causa de les seves llargues jornades de treball. Una de les primeres escoles gestionades pels republicans fou l'Escola Democràtica Federal que precisament els seus horaris eren nocturns, quan els obrers tenien més disponibilitat per assistir a classe. Des dels inicis aquesta escola ubicada al carrer Estrella de Palma comptà amb 40 alumnes. L'escola ubicada en el Casino Republicà també realitzava les seves classes a les nits i en aquestes hi acudien nins, nines, homes i dones, formant un total de fins a cent ciutadanes entre les que acudien a classe totes les nits. La il·lusió per canviar el rumb de la societat era gran i aviat els obrers i obreres feren costat a les propostes

¹³²⁰ El gener de 1869 es creà el Col·legi La Esperanza que era un centre de primer ensenyament per a “senyoretetes”, també el 1870 Isabel Simonet obrí un col·legi ala plaça del Mercat i d'antany existia La CriANÇA.

¹³²¹ Aquesta mesura comptava amb uns antecedents. El 1870 el Ministre de Foment, el Sr. Echegaray, proposà el projecte d'eliminar de supressió de l'ensenyament catòlic i religiós a les escoles. A *El Rayo*, 17-04-1870.

¹³²² FONT, B.: *Historia de Llucmajor, Vol. VI, el siglo XIX*. Llucmajor, Ajuntament de Llucmajor, 1995, p.368-369.

emancipadores dels federals. En el cas de l'Escola Democràtica Federal, fundada el 1869, estigué regentada per homes lligats al republicanisme més socialitzant. Al capdavant de l'escola hi havia Miquel Quetglas –era el president honorari-, Joan Roca i Francesc Tomás –vicepresident-. En el discurs inaugural de l'Escola Democràtica posaren damunt la taula la fe en el republicanisme com a millor camí per trencar amb les injustícies socials del quart estat, s'exposà la situació de misèria en la que vivien millars de famílies treballadores, i es plantejà combatre la ignorància a través de la instrucció i l'ensenyament lliure¹³²³. L'Escola Democràtica Federal n'era un primer pas. Aquesta fou molt propera als sectors més radicalitzats de *El Obrero*, que mesos després es decantaren per la Internacional anarquista, amb el seu vicepresident –Francesc Tomàs- com a líder del Centre Federal de Societats Obreres. A partir del setmanari *El Obrero* s'impulsà un debat en el qual es debatia quin tipus d'instrucció havien de rebre les classes obreres. S'arribà a la conclusió que existien privilegis que feien impossible que l'ensenyament fos igualitari per tothom ja que l'Estat procurava la instrucció dels privilegiats i es destacà que a través de la instrucció dels obrers els explotadors ja no els podrien xuclar la sang a causa de la seva ignorància¹³²⁴. Però a partir de l'estiu de 1870, Francesc Tomàs fou expulsat de l'Escola Democràtica, aprofitant la suposada malversació de diners que havia fet del forn cooperatiu de La Emancipación creat en el si del Centre Federal de Societats Obreres. Els anarquistes adherits a la Internacional organitzaren la seva pròpia escola en la qual hi tenia cabuda per primer cop a Mallorca la coeducació, una altra de les innovacions era la desaparició de la religió de l'escola i la no imposició o adoctrinament polític dels nins¹³²⁵. Pel que fa als republicans federals també concebien una educació al marge de la religió i també no estava al seu ordre del dia l'ensenyament religiós, just al contrari, també es lluitava perquè la religió catòlica sortís de les escoles. A més de l'Escola Democràtica Federal i l'escola del Casino Republicà es van crear en altres societats republicanes altres escoles. Fou el cas de la cooperativa El Porvenir (1869) que organitzà una escola gratuïta pels socis consumidors¹³²⁶ i el 1873 la societat intransigent El Auxilio Federal també obrí una escola per obrers i obreres.

Escola catòlica front escola laica

L'Església catòlica en vista de les polítiques laïcistes de la Revolució de Setembre s'afanyà en organitzar als seus i el 1869 es creà una Associació de Catòlics a Palma. Republicanisme i catolicisme entraren en un vertader combat, els republicans culpaven a l'Església de l'endarreriment de la societat. De fet les escoles obreres creades pels republicans anaven encaminades a fer obrir els ulls als obrers de la incultura i ignorància que patien a causa de la manca d'instrucció. Una instrucció que estava monopolitzada pels catòlics i en la qual un dels eixos essencials era l'aprenentatge de la doctrina cristiana. Per exemple des de l'Escola

¹³²³ *El Obrero*, 16-12-1869.

¹³²⁴ *El Obrero*, 17-03-1870.

¹³²⁵ El gener de 1872 un grup de la Federació Local Palmesana creà una escola socialista. A *La Federación*, Barcelona, 28-01-1872.

¹³²⁶ *El Obrero*, 6-01.1870.

Democràtica Republicana del que més se'n alegraven precisament era que a la seva escola els estudis que s'ensenyaven no eren inútils i no únicament servien per fanatitzar el poble, com sí ho havien estat els estudis lligats a les escoles públiques i religioses¹³²⁷.

Les rivalitats arribaren sobretot en el terreny femení. L'Església s'havia guanyat el suport i la complicitat de la dona, una dona submissa i que acudia a missa diàriament i es creia tot allò predicat pels rectors des de la trona. Per exemple, immediatament després d'haver-se creat l'Associació de Catòlics (1869-1875) es va crear una Associació de Senyores, aquesta estava dirigida per capellans i tenia com a principal finalitat l'ensenyament femení. Aquestes sostenien sis escoles tant per a nines com per a dones adultes¹³²⁸. Una organització prou potent i que de ben segur féu ombra al discurs emancipador llançat pels republicans o republicanes com Magdalena Bonet que focalitzaren el seu discurs precisament en treure a la dona de la ignorància i la influència clerical. Les escoles de l'Associació de Catòlics s'havien creat bàsicament per combatre l'ensenyament laic i a més de Palma, va comptar amb altres centres a Sóller, Artà i Manacor. Tot en un moment en què l'Església veia trontollar totes les institucions i en fou mestre i director Miquel Maura Montaner¹³²⁹. També, durant la Primera República es va crear l'escola d'afinitat catòlica de Pere Ballester¹³³⁰.

El tradicionalisme de l'Església fins i tot havia combatut la idea que a les dones se'ls permetés la instrucció primària, consideraven que sols ho podien fer les dones destinades a monja i les que pertanyien a les classes privilegiades¹³³¹.

Durant la Restauració s'imposà el clericalisme i es mostraren intolerants davant qualsevol propòsit d'ensenyament laic encapçalat pels republicans. Així, a partir d'aquesta etapa, es consolidà l'hegemonia de l'ensenyament religiós arreu de l'Estat però amb especial incidència en indrets com Mallorca i Girona i amb menys proporció País Basc¹³³².

¹³²⁷ Això és el que deien els homes de l'Escola Democràtica Federal: "Allí podrán aprender los socios e hijos de los mismos, la verdadera doctrina abandonando por completo esa rutina de estudios inútiles que durante tantos años no hizo otra cosa que fanatizar al pueblo apartándole siempre del conocimiento exacto de sus verdaderos deberes y derechos. El pueblo ya conoce el engaño en que hasta hoy le han tenido, privándole de instrucción para sus fines particulares, pero hoy protesta asociándose, a fin de adquirir por sí mismo lo que siempre le negaron: instrucción *El Rayo*, 5-09-1869. L'escola s'ubicà al carrer Fiol, núm. 16 de Palma. Els professors eren socis que s'havien ofert gratuïtament per donar classe. L'octubre de 1869 es parlava que assistien a classe més de 40 alumnes a *El Rayo*, 17-10-1869. El desembre es traslladaren al carrer Estrella a *El Rayo*, 5-12-1869.

¹³²⁸ Una al c/de Ballester, amb 4 mestres i 72 alumnes; una al c/Miñones, amb 8 mestres i 100 alumnes; una al c/Sant Bartomeu, amb 4 mestres i 85 alumnes, i una al c/Apuntadors, amb 10 mestres i 150 alumnes. En total doncs, aquestes 6 escoles tenien 677 alumnes i 41 mestres. Les matèries que s'impartien: catecisme, llegir i escriure, les regles del càlcul més senzilles i les normes de cortesia. A PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 2006, p.69.

¹³²⁹ FULLANA, P.: *Op. cit.*, 1990, p.77.

¹³³⁰ Des de l'òrgan carlista *El Tradicional* s'alegraven de l'obertura de dita escola ja que consideraven que l'ensenyament es trobava substituït. A *El Tradicional*, 9-05-1873

¹³³¹ Segons el diari republicà *La Bocina* i recollit al llibre de PEÑARRUBIA, I.: *Op. cit.*, 2006, p.65.

¹³³² Entre els ordres existents a Mallorca abans de la desamortització, podem esmentar els Jesuïtes (amb col·legi a Palma, obert el 1561 i reobert el 1878, i a Pollença, obert el 1687 i tancat el 1767); els Agustins (Palma, 1480, i novament 1892), els Carmelites (Palma, 1321, i novament 1962) i els Pares de Sant Felip Neri (Palma, 1712 i novament 1853). Els ordres religiosos masculins fundats a Mallorca foren: Pares de Sant Alfons o Ligorins (Felanitx, 1866; l'any 1910 s'uneixen als Teatins); Germans de la Caritat Terciaris de Sant Francesc d'Assís (Porreres, 1866;

3.6 La simbologia i la representació de la cultura republicana. Rituals i calendaris

Durant el Sexenni es conformà una nova cultura política, la republicana federal, que s'anà congriant entorn als anys anteriors. Durant aquests sis anys la cultura federal mallorquina es dotà d'una sèrie de senyes d'identitat i símbols que donaren al republicanisme federal tot un seguit de noves creences, mites i una simbologia diferenciadora de qualsevol altre moviment o cultura política: lemes, banderes, música... i tingueren continuïtat al llarg de la Restauració i pervisqueren dintre del republicanisme mallorquí del segle XX. Una de les senyes d'identitat més definitòries fou la lluita per l'abolició de la monarquia, per aquest motiu una de les primeres accions que feren, a partir de la proclamació de la Revolució de Setembre de 1868, fou enderrocar l'estàtua d'Isabel II, representant de la monarquia i també es substituïren els noms dels carrers que feien referència a personatges de la monarquia. Així, l'octubre de 1868 amb el nou batlle Miquel Estade Sabater, l'Ajuntament acordà que la plaça d'Isabel II, el carrer Príncep i el carrer de la Reina passessin a nomenar-se plaça de la Llibertat, carrer de la Unió i carrer de la Marina¹³³³. També es cremaren quadres de la monarca Isabel II en distintes localitats mallorquines i fins i tot es cremaren els arxius als pobles de Porreres i Santanyí per tal d'eliminar llistats de propietats. En general es féu destrossa a qualsevol element considerat enemic assaltant-se les duanes, les cases dels recaptadors d'impostos, etc. Tot amb la finalitat d'imposar la igualtat i la justícia i acabar amb aquella societat governada per una monarquia centralista, pels cacics i el clero.

Contra aquella monarquia centralista que els havia oprimit al llarg de la història, els republicans mitificaren temps passats, com per exemple el període històric en què Mallorca havia sigut un regne independent durant l'època medieval i que havia gaudit d'autonomia i esplendor comercial i també es centraren en recuperar els vincles històrics amb els territoris de l'antiga Corona d'Aragó. A partir d'aquí, els republicans mallorquins cercaren els seus propis referents històrics i els trobaren en els agermanats, tal com havien fet també els valencians commemorant als agermanats o els castellans amb els comuners. Els mallorquins reivindicaren sobretot les figures de Joanot Colom i Joan Crespí com a símbol de lluita contra la monarquia de Carles V.

l'any 1923 s'uneixen als Germans de La Salle); Pares Missioners dels Sagrats Cors (Sant Honorat, Algaida, 1890); Pares Franciscans del Tercer Orde Regular (Llucmajor, 1893). També s'establiren ordes religiosos masculins vinguts de fora: Germans de les Escoles Cristianes o de La Salle (Palma, 1902); Pares Carmelitas Descalços (Palma, 1923); Pares Escolapis (Palma). Els ordres religiosos femenins fundats a Mallorca foren: Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül (Felanitx, 1798); Germanes Franciscanes Filles de la Misericòrdia (Pina, 1856); Germanes Terciàries de Sant Agustí (Palma, 1859); Religioses de la Puresa de Maria (Palma, 1874); Germanes Missioneres dels Sagrats Cors (Campos, 1891); Germanes Trinitàries (Felanitx, 1809); Congregació de les Filles de la Providència (Felanitx, 1882, unides a les Teatines l'any 1948); Filles de la Sagrada Família o del Temple (Palma, 1882). I també diverses congregacions femenines vingudes de fora com: Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül (Palma, 1879); Religioses del Sagrat Cor (Llucmajor, 1902); Germanes Dominiques de la Presentació (Pont d'Inca, 1903); Religioses de les Escoles Pies o Escolàpies (Palma, 1857). A OLIVER, J.: "Ensenyament religiós a les Illes Balears als segles XIX i XX" a DD.AA.: *L'escola en la memòria*. Palma, Ajuntament de Palma; Govern de les Illes Balears, Conselleria d'Educació i Cultura; Fundació Sa Nostra, 2007, p.58.

¹³³³ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 16-10-1868.

Però també cercaren referents simbòlics d'entre els seus contemporanis, al igual que els catalans reivindicaren als màrtirs Ramon Xauradó, mort el 1837, a Francesc de Paula Coello, mort 1851 o a Abdó Terrades, mort el 1855, els republicans federals mallorquins també glorificaren a personatges mallorquins com era el cas de Miquel Quetglas Bauzà (1826-1872), un dels pares del republicanisme i la democràcia a l'illa. A diferència dels catalans, Miquel Quetglas havia mort de manera natural el febrer de 1872, mentre que els catalans havien mort a causa de les seves idees. A Catalunya els referents implicaven sempre una actitud de lluita, aixecament i combat¹³³⁴. A més de commemorar a Miquel Quetglas (finit el 1872), els mallorquins elegiren als agermanats Joanot Colom i Joan Crespí com a símbols de la seva lluita. Aquests eren considerats màrtirs d'una causa popular. A l'any 1870 l'Ajuntament de Palma va proclamar fill il·lustre a Joan Crespí (Joanot Colom ja havia estat nomenat fill il·lustre el 1841 –durant un període progressista-). Aquell 1870 també es publicà un opuscle sobre els agermanats a càrrec del cronista general del Regne, Pere d'Alcàntara Penya. Fou el febrer de 1870 quan començaren a organitzar actes en favor dels agermanats recordant l'alçament dels menestrals contra la monarquia del 7 de febrer de 1870. El primer diumenge de febrer Palma es vestí de festa. Els carrers i les places estaven plenes de gent, les banderes i les músiques militars tampoc hi faltaren. A la plaça del Rosari de Palma, lloc on vivia Joan Crespí es col·locà una làpida de marbre¹³³⁵. En aquesta festa hi participà gent d'arreu de l'illa, foren quatre les bandes de música que hi tocaren, dues eren de la part forana, una de les altres era l'Orfeó Republicà. Segons la crònica hi havia milers d'homes que segons sembla la majoria eren jornalers, també encapçalaven la manifestació els alumnes de les distintes escoles republicanes. Entre la gent es podien observar una cinquantena de banderoles, entre elles les que contenien lemes demòcrates, socialistes, les que portaven el noms dels agermanats, les de l'orfeó i gimnàstica del Casino Republicà, la de l'ofici dels mariners, etc. En elles es podien llegir les reivindicacions típiques dels federals com l'abolició de les quintes, l'abolició de les matrícules de mar, l'organització d'una milícia ciutadana, la sobirania nacional, la descentralització administrativa, la unitat dels furs, glòria als comuners, ensenyament lliure, llibertat de cultes, llibertat de premsa, no més esclaus, redempció social, pau, treball i justícia, crits en favor de l'associació, etc.¹³³⁶ Al costat

¹³³⁴ GABRIEL, P.: "Cultures polítiques republicanes del vuit-cents: Insurrecció, democràcia i federalisme", *Quaderns d'Història*, 6, (2002), p.251.

¹³³⁵ Avui en dia encara es conserva i diu així: *Al primer instador del beneficio común Juan Crespí, peraire, y los primeros iniciadores de la idea democrática en Mallorca, que congregados en este sitio resolvieron vindicar los derechos del pueblo, levantándose en armas para defenderlos con sus vidas, el día 7 de febrero de 1870. Dedicada esta lápida conmemorativa el primer Ayuntamiento popular de Palma, 7 de febrero de 1870.*

¹³³⁶ Aquests eren els missatges que contenien les banderes i pendons de la manifestació en favor dels agermanats: "Juradas por la junta revolucionaria el año 1868" (dues banderes), "Libertad de enseñanza", "Libertad de cultos", "Libertad de imprenta", "Abolición de las quintas y matrículas de mar", "Unidad de fueros", "Sufragio universal", "Desestanco de lo estancado", "Fuera derecho de consumo", "Abolición de la pena de muerte", "Milicia ciudadana", "Fuera borbones", "Gloria eterna a los caudillos de las comunidades de Mallorca. Juan Crespí, Juan Odon Colom, Miguel Colom, Pedro Bagur, N. Ripoll", "Hasta cuando hemos de vivir tan oprimidos, Crespí", "Orfeón republicano balear", "Casino republicano de Palma", "Gimnasio del Casino Republicano", "Llor a los comuneros", "Los operarios de la imprenta a los Comuneros de Mallorca", "El Iris del Pueblo. La prensa libre", "La Igualdad. Sección dramática republicana federal", "La escuela republicana a los mártires del a libertad", "Escuela democrática federal", "Libertad de enseñanza", "Los alumnos de la Escuela democrática a los mártires de la libertad". De Felanitx: "República federal", de Manacor "Gloria a Juan Crespí", "Llor a Odon Colom". De Pollença "Soberania nacional", "Desestanco de lo estancado", "República federal", "El bien de las madres fuera quintas y matrículas de mar". De

d'aquests lemes que portaven les classes populars no hi faltaven dues banderes roges, pròpies dels gruix que reivindicaven la *República Obrera*¹³³⁷ i que es movia entorn al Centre Federal de Societats Obreres i a la xarxa de casinos republicans. La façana de l'Ajuntament també s'adornà, s'exposaren els quadres d'alguns fills il·lustres com els dels agermanats, sonà també música i s'escamparen rams de murta¹³³⁸. Aquesta manifestació tractava de retre homenatge segons ells als comuners que lluitaren i moriren en defensa de la democràcia, els drets i les llibertats del poble mallorquí. Els republicans valencians també recuperaren i reivindicaren la lluita de les germanies.

Aquesta recuperació de la lluita del poble contra la monarquia de Carles V anà més enllà de Mallorca. El febrer de 1873 es representà a Madrid una obra teatral sobre Joan Crespí –paraire-¹³³⁹. Es tractava en certa manera de la lluita del poble contra l'opressió de la monarquia. Qualsevol monarquia era considerada dolenta pel poble i des del govern republicà s'intentà alguns cops esborrar qualsevol rastre monàrquic a l'illa. Per exemple des de l'Ajuntament de Palma el 1869 es deixà de sufragar la festivitat en honor a Jaume I –cada 31 de desembre es commemorava el dia del desembarcament de Jaume I junt a les seves tropes a Ciutat-, a Andratx la nit revolucionària s'esbucà la pica on tradicionalment deia la llegenda que havia begut el cavall de Jaume I. Els actes de commemoració de les germanies van caure malament als sectors catòlics i conservadors de l'illa. Havien vist com feia poc l'Ajuntament de Palma havia suprimit les festes religioses i també havia suprimit la festa de la conquesta del rei en Jaume que des de feia segles es celebrava i en canvi els republicans estaven organitzant una manifestació

Llucmajor “Gloria a los mártires de la libertad. Colom y Crespí”, “Que se cumpla la Revolución de Setiembre, toda, toda, toda”. D'Artà “Bandera nacional”, “Soberanía nacional. Descentralización completa. Unidad de fueros. Abolición de la pena de muerte”, “Abolición de las quintas, del estanco de sal y tabaco, y de toda contribución indirecta”, “Sufragio universal, sanción de las leyes por el pueblo, institución del jurado. “Libertad de cultos, de imprenta, de reunión, de asociación, de industria y de tráfico”. De Capdepera: “Bandera nacional”, “Republicanos de Capdepera al levantamiento de las garantías constitucionales”, “Soberanía nacional. Descentralización completa. Unidad de fueros. Abolición de la pena de muerte”. “Abolición de las quintas, fuera contribuciones indirectes”. “Libertad de enseñanza, de cultos, de imprenta y de industria”. “Sufragio universal. Un jurado para toda clase de delitos. ¡ Republica! (Pendones rojos). Del Centre Federal de Societats Obreres: “Libertad, Igualdad, Fraternidad y Justicia”. “El lazo fraternal de obreros panaderos”, “República democrática social universal”, “La Igualdad, sociedad de obreros zapateros. Viva la redención del obrero!”. “Sociedad de obreros alfareros. Viva la fraternidad entre la familia humana”. “Sociedad de Obreros albañiles. Viva la revolución social”. “La fraternal sociedad de obreros esparteros. ¡No más deberes sin derechos!”. “Los obreros de Establiments: Llor a los mártires de la libertad”. Centro filantrópico. Sociedad de Tejedores: Viva el reinado del Trabajo. Unión artística. Sociedad de carpinteros, ebanistas, silleros, tapiceros y escultores: “Viva la justicia social”. Sociedad de obreros curtidores: La Unión hace la fuerza; unidos, venceremos. La Perseverancia. Sociedad de obreros cordeleros: “No más esclavos, viva la libertad del obrero”. Sociedad de obreros de las fábricas de fideos: “Viva la igualdad sobre la tierra”. La Solidaridad. Sociedad de obreros Herreros: “Viva la redención del esclavó moderno”. La Protectora industrial. Sociedad de obreros sombrereros. “Viva la libre Federación de libres asociaciones de obreros”. La Construcción naval. Sociedad de obreros carpinteros de ribera: “Paz, Trabajo y justicia”. Obreros vidrieros: “Viva la Asociación Internacional de Trabajadores”. Sociedad de obreros plateros. Aspiramos a la libertad, dentro de la igualdad”. Casino Republicano de Selva: “Libertad, Igualdad y Fraternidad”, “Viva la asociación”. Casino del Arrabal “Llor a los mártires de la libertad”. Sociedad de hojalateros: “Llor eterno a los mártires comuneros”. A *El Obrero*, 10-02-1870.

¹³³⁷ Hem explicat el significat de República Obrera en un altre apartat. Ho recordem un altre cop, aquest concepte ha estat treballat per Román Miguel González, per ell la República Obrera està constituïda a partir del discurs demoesocialista, en el qual l'acció i militància en el PRDF no impedia ni era incompatible –més bé tot el contrari- amb l'acció i militància a l'AIT. A MIGUEL, R.: *Op. cit.*, p.258.

¹³³⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.; *Op. cit.*, Vol. IV. 7-02-1870.

¹³³⁹ *El Iris del Pueblo*, 6-02-1873. El republicà Rodríguez Solís féu un comentari sobre aquesta obra.

commemorativa pel diumenge 6 de febrer en honor als agermanats¹³⁴⁰. L'Ajuntament palmèsà presidit per Rafel Manera el desembre de 1870 tampoc volgué celebrà la festa de la Conquesta del Rei en Jaume¹³⁴¹. Els republicans mallorquins no es sentien identificats amb cap monarquia i des de feia temps havien intentat recuperar etapes històriques en les quals el poble s'havia imposat a la monarquia, una d'elles era la Revolta Forana de 1450 o les Germanies de 1521. L'ex demòcrata Miquel Bibiloni Corró havia fet una novel·la sobre Simó Ballester *Lo Tort*, un dels herois de la Revolta Forana i els ajuntaments progressistes havien declarat fill il·lustre a un dels dirigents de les Germanies¹³⁴². Durant el Sexenni la lluita dels agermanats esdevingué una de les senyes d'identitat més importants del republicanisme federal. El febrer de 1870 en motiu de la celebració de l'aniversari de l'aixecament de la Germania s'homenatjà multitudinàriament als agermanats. Els principals oradors foren Miquel Quetglas, Miquel Estade, Joan Lladó, Antoni Marroig, Joan Roca i Francesc Tomàs. Feren els seus discursos des de la balconada del casal Villalonga Escalada on hi residia el republicà federal Antoni Villalonga i Pérez¹³⁴³. La manifestació en homenatge als agermanats també es celebrà a la localitat de Manacor i comptà amb la participació dels principals prohoms del Comitè Republicà Federal¹³⁴⁴.

Per altra banda, la mort de Miquel Quetglas Bauzà, el qui havia estat un dels primers propagandistes de les idees democràtiques i republicanes de Mallorca, va causar un gran ressò dintre de la població illenca. El seu enterrament es convertí en una de les majors manifestacions. Unes 30.000 persones acompanyaren el seu cadàver. El clero li va negar la sepultura després de les dures crítiques que havia llançat Quetglas a l'Església catòlica. Per aquest motiu l'hagueren d'inhumar i l'enterraren a la part alta del cementeri on un grup de correligionaris condicionaren el lloc. Allà mateix s'alçà un monument que costejà el poble a través d'una subscripció popular organitzada pel PRDF. En el monòlit –encara conservat– es podien llegir les següents inscripcions: “al modesto hijo del pueblo”, “al intrépido soldado del librepensamiento” o “al gran apóstol del principio federalista”¹³⁴⁵. La seva transcendència fou tal que fins i tot la fàbrica de papers de fumar d'Antoni Bestard Ramis posà la seva imatge en els llibrets de paper i també ho la fàbrica de llumins de Francesc Roca que agafà la imatge de Quetglas per posar a les capsetes de llumins. El 1873 quan es complí el primer aniversari de la mort de Miquel Quetglas, l'Ajuntament li dedicà un gran corona i va cedir a la família la propietat del terreny que ocupava la seva sepultura. Aquest dia s'organitzà una manifestació en memòria del cap ciutadà Miquel

¹³⁴⁰ *El Juez de Paz*, 20-01-1870.

¹³⁴¹ *El Juez de Paz*, 29-12-1870.

¹³⁴² L'Ajuntament republicà de Palma proclamà fill il·lustre al pareire Joan Crespí el 1870, a més posà una làpida comemorativa a la plaça del Rosari on havia nascut. Pel que fa al barreter Joanot Colom, un dels caps de la Germania, l'Ajuntament progressista del Trienni Esparterista de 1841 el declarà fill il·lustre i el 1865, un altre govern municipal progressista li dedicà un carrer, el que unia la plaça de Cort amb la plaça Major.

¹³⁴³ *El Juez de Paz*, 10-02-1870.

¹³⁴⁴ *El Juez de Paz*, 10-02-1870.

¹³⁴⁵ El monòlit pompós dedicat a Quetglas tenia esculpides en pedra les següents paraules: “Al modesto hijo del pueblo Miguel Quetglas y Bauzá. Fallecido en XIX de febrero de 1872”, “Al intrepido soldado soldado del libre pensamiento”, “Sus correligionarios en testimonio de respecto y admiración ofrecen el tributo a su alta gratitud”, “Al gran apóstol del principio federalista”.

Quetglas¹³⁴⁶. Les banderes espanyoles i mallorquines es col·locaren a l'Ajuntament de Palma i a la Diputació Provincial, en el balcó d'aquest edifici es col·locà també un retrat de Miquel Quetglas. La manifestació partí de la plaça de Cort a les 10 del matí acompanyada de quatre bandes de música i cartells on es podien llegir inscripcions a favor de la República i la democràcia i es dirigiren cap al cementiri. Es van pronunciar discursos i es va col·locar la primera pedra del panteó monumental que havia d'aixecar-se en el lloc on estava enterrat. Quetglas era tan respectat que fins i tot el dia 15 de febrer de 1873, dia en què s'aconseguí el permís per enderrocar un llenç de la murada¹³⁴⁷, s'hi instal·là un retrat seu amb el lema "ordre" per evitar disturbis. La transcendència de Quetglas era tal que també s'imprimiren composicions populars i romanços en el seu record i també s'imprimí una obra pòstuma editada per Bartomeu Rotger el 1875. El 1873, any de commemoració de la mort de Quetglas, sortí a la llum *A la memòria del C. Miquel Quetglas que morí dia 18 de febre de lo any 1872, el sendugueren dia 19 y l'enterraren dia 20*, Palma, Impremta M. Borràs, [1873], i dos anys més tard es publicà l'obra pòstuma *Propaganda democràtica*, Palma, Impremta de Bartomeu Rotger, 1875. A més de commemorar-se l'aniversari de la mort de Quetglas, dies abans s'havia celebrat amb molta alegria l'arribada de la República. Per aquest motiu el febrer de 1873 augmentaren les manifestacions republicanes en favor de la República Federal i els federals tornaren treure als carrers les seves pancartes amb els lemes en favor de la Federal, també van decorar els seus casinos amb quadres simbòlics amb la figura de la República i altres campions de la democràcia com el català Tresserra¹³⁴⁸ i s'imprimiren composicions populars com la titulada *Viva la República española* a càrrec del mateix Borràs¹³⁴⁹.

Durant la Restauració continuava essent reivindicada la figura de Miquel Quetglas Bauzà, en el Casino Republicà no hi mancava una imatge del pare del federalisme a Mallorca, també en els discursos pronunciats en l'efemèride de l'11 de febrer no hi faltaven unes paraules en al·lusió a la memòria de Miquel Quetglas. Igualment en les celebracions no hi faltava la música festiva de l'himne de Riego o la Marsellesa.

Per altra banda, no podem deixar de banda un element tant important en la configuració de la pròpia imatge i identitat com són les vestimentes i la música, que també s'anaren caracteritzant. Un exemple d'això era el *gorro frigio*, que es convertí en un dels símbols identitaris d'aquesta cultura. Durant la Revolució Francesa fou adoptat com a símbol de llibertat i del republicanisme. A Mallorca la seva popularitat cresqué tant que fins i tot als diaris republicans hi havia anuncis de les botigues on es podien anar a comprar. Ben prest, el 1869, el diari liberal

¹³⁴⁶ L'Ajuntament nomenà una comissió pel diumenge dia 23. A AMP, Arxiu Històric 2156/3, actes municipals, 13-02-1873.

¹³⁴⁷ L'enderrocament de les murades fou una de les demandes que des dels inicis del Sexenni els republicans federals més reivindicaren. Aquestes eren vistes com les culpables de la manca de salubritat pública i de l'amuntament poblacional que patia la ciutat. Finalment el febrer de 1873 obtingueren el vist i plau per enderrocar un llenç de murada de davant la mar.

¹³⁴⁸ Per exemple el casino republicà de Capdepera estava adornat amb un quadre de Ceferí Tresserra i també de la República el dia de la manifestació republicana. A *El Iris del Pueblo*, 28-02-1873.

¹³⁴⁹ Vegeu apèndix.

El Juez de Paz feia esment a la quantitat de *gorros frigios* que es veien per totes parts¹³⁵⁰. Un exemple concret de com les classes populars republicanes feien ostentació del seu ideari era per exemple en les festes del barri palmesà del Puig de Sant Pere on es comentava que s'havien exhibit gran nombre de *gorros frigios*. *El Juez de Paz* comentava que aquest any (1870) el *gorro frigio* havia sortit triomfant¹³⁵¹. Una de les botigues on un podia adherir el famós *gorro frigio* tal com s'anunciava a *El Iris del Pueblo* era a la sastreria del pare de Manuel Rico Colom –futur espòs- de la republicana Magdalena Bonet, filla i cosina dels federals Ignasi i Manel Bonet.

Pel que fa a la música també s'anaren popularitzant una sèrie d'himnes i cançons i ben aviat es creà un orfeó republicà. Aquest era dirigit per Joan Goula. Sabem que interpretaven *De bon matí* i l'*himne a la llibertat*, la música era de C.[ciudadà] Goula i la lletra d'un jove poeta anomenat Joan Lladó¹³⁵². El músic Joan Gomila també composà alguns cops per l'orfeó. I a vegades els cors d'Anselm Clavé actuaren a l'illa. L'orfeó republicà estigué relacionat des del seu origen amb el moviment musical de Catalunya i sempre féu part de l'Associació dels Cors de Clavé¹³⁵³. A més tenim constància que les bandes de música tocaven música militar i himnes patriòtics com el de Riego en les manifestacions. L'himne de Riego fou en un principi un més dels diversos intents de fabricar un himne republicà¹³⁵⁴. Altres músiques de les que es nodrí aquesta cultura foren l'himne de Garibaldi. Com diu Pere Gabriel, aquest himne acompanyà la mateixa popularització del personatge i perdurà molt més del que tots plegats hem pensat. En qualsevol cas, indiscutiblement, La Marsellesa havia d'acabar essent l'himne republicà i popular de tota l'esquerra política¹³⁵⁵. Pels actes de celebració de la proclamació de la República Federal a part de sonar les bandes locals, comptaren amb la participació de la música del regiment de Soria¹³⁵⁶. Des de ben prest, a Mallorca sonaven els himnes de Riego, Garibaldi i la Marsellesa al igual que als altres punts de la Península. A la localitat de Campos en una manifestació republicana sonà la famosa trilogia: Riego, Garibaldi i Marsellesa¹³⁵⁷. I per acabar, cal fer esment al tema de les banderes. Un cop exiliada la reina Isabel II es llevà l'escut monàrquic a la bandera nacional. Es volgué recuperar el color morat, que portaven les milícies ciutadanes del Trienni Liberal i també símbol dels comuners. Tot i que durant la Primera República també es va voler adoptar una bandera a imitació dels colors de la francesa: vermella, blanca i blava. Destacà també la bandera vermella, que fou molt present a les manifestacions de l'illa. La bandera tricolor que havia predominat en les barricades de 1869 començà a ser substituïda per la bandera roja, que des d'aquests moments fou utilitzada al mateix temps pels internacionalistes, pels socialistes jacobins i bona part de la *República Obrera*. A partir de la Comuna de París de

¹³⁵⁰ *El Juez de Paz*, 13-08-1869.

¹³⁵¹ Mentre que a l'any anterior hi hagué algun incident després de que la policia manés retirar un *gorro frigio*. A *El Juez de Paz*, 30-06-1870.

¹³⁵² *El Iris del Pueblo*, 30-05-1870.

¹³⁵³ És important recordar que Anselm Clavé, promotor de les societats corals, romangué desterrat a Palma el 1856. MARIMON, A.: *Op. cit.*, 2001, p.84-85

¹³⁵⁴ GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 2002, p.250

¹³⁵⁵ *Ibidem*.

¹³⁵⁶ *El Iris del Pueblo* (17.6.1873)

¹³⁵⁷ *El Juez de Paz*, 22-09-1870.

1871, l'exaltació del vermell –com a bandera i com a categoria identitària- cresqué entre aquests sectors¹³⁵⁸. A Mallorca ja hem vist com en la manifestació del febrer de 1870 en honor als agermanats hi havia dues banderes roges. Per altra banda, com a exemple de sentiment federalista, devora la bandera nacional en moltes ocasions onejà una bandera pròpia, la mallorquina.

Per altre banda no podem deixar de mencionar que fou durant el Sexenni que s'anà configurant un calendari propi: es celebrava l'aniversari de la revolució, la proclamació de la República, la proclamació de la República Federal, es celebraven efemèrides com la de l'afusellament del general Rafel de Riego el novembre de 1869, on fins i tot es repartiren gravats del general, es commemoraven revolucions, etc. Durant la Restauració any rere any es celebrava també la proclamació de la Primera República amb un banquet presidit tant per republicans federals, salmeronians, possibilistes i progressistes i també es recordava el dia de *La Gloriosa* i els Cors de Clavé seguien cantant les cançons d'antany: *Els pescadors*, *Flors de maig*, *El bon matí*, *Arre moreu*, *Els nets dels Almugavers*, etc. Els federals seguiren reivindicant antigues premisses i realitzaren una important tasca en la reivindicació del sufragi universal, la llibertat d'associació, la llibertat de pensament, reivindicant un ensenyament laic, treballant per aconseguir més autonomia, etc. Com hem dit les figures de Miquel Quetglas foren les més recordades però també hi havia altres personatges com Pi i Margall que a la seva mort es volgué fer un homenatge a Palma i esculpiren un bust de la seva figura que presidí el banquet. També a Pollença en una vetllada al casino republicà presidia la sala els qui havien estat els presidents de la Primera República, Francesc Pi i Margall i Nicolás Salmerón.

¹³⁵⁸ MIGUEL, R.: *Op. cit.*, p.333

4. MÉS ENLLÀ DEL PARTIT I LA POLÍTICA INSTITUCIONAL. ELS ESPAIS DE SOCIABILITAT I LA PROPAGANDA REPUBLICANA FEDERAL

El republicanisme s'ha d'entendre com un moviment que va més enllà d'uns programes polítics, fou un moviment que va configurar tota una cultura¹³⁵⁹. Aquesta nova cultura política havia de fer front a l'individualisme liberal, així que els defensors dels valors democràtics apostaren per la primacia de la de la col·lectivitat i per la primacia de la societat civil¹³⁶⁰ i d'aquí la importància de la sociabilitat. No és d'estranyar que les seves demandes anessin encaminades a reivindicar el sufragi universal, drets de reunió i associació... Aquesta sociabilitat fou estructurada de manera "horitzontal-igualitària- i tendint cap a "l'esquerra"¹³⁶¹.

Més enllà de la política estricta, els moviments republicans, utilitzant noves formes en l'actuació política com la premsa popular o el fulletó de propaganda ideològica, el míting, les tribunes públiques o la sociabilitat, aconseguiren cohesionar i organitzar a qui els seguien, arribant a comptar amb una àmplia base militant¹³⁶². Per aquest motiu a més dels programes polítics i els èxits i fracassos electorals és important conèixer de prop els espais de sociabilitat

¹³⁵⁹ Pere Gabriel explica que la cultura política «s'ha d'entendre com quelcom més complex, i ambigu, que no una determinada doctrina o un programa de partit. Una cultura política viu en un temps llarg, es configura, evoluciona, es modifica lentament, amb uns ritmes i unes escales diferents de les estratègies i les lluites polítiques del dia a dia, les quals estan inevitablement abocades a la conjuntura. Una cultura política en aquest sentit és persistent i acumulativa». GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 2007a, p.16.

¹³⁶⁰ Vegeu MORALES, M.: "Cultura política y sociabilidad en la democracia republicana" a SERRANO, R. (coord.): *España, 1868-1874: nuevos enfoques sobre el sexenio*. Valladolid, Junta de Castilla y León, Consejería de Educación y Cultura, 2002b, p.211.

¹³⁶¹ Tenia com a senyes d'identitat més visibles els valors i actituds manifestats per els seus membres en el dia a dia, com eren la solidaritat entre els seus membres; el sotmetiment de la gestió de govern a la consideració de les assemblees de socis; la democràcia interna, com el recurs al sufragi universal en la presa de decisions; la renovació periòdica dels càrrecs directius... A *Idem*, p.212. En aquest text Morales també ens remet aprofundir més detalladament sobre la caracterització de la sociabilitat a AGULHON, M.: *Le Cercle dans la France bourgeoise 1810-1848. Étude d'un mutation de la sociabilité*. París, Armand Colin, 1977.

¹³⁶² SANFELIU, L.: *Op. cit.*, p.91.

republicana que foren un eix importantíssim en la conformació d'una cultura política republicana a Mallorca. Les associacions, clubs, etc. es conceberen com a llocs d'instrucció científica professional, però també com a centres públics de debat, de discussió, de reivindicació sociopolítica e inclús de lluita i resistència en els que la igualtat era la pulsio determinant. Aquests espais no foren necessàriament agrupacions oficials del PRDF però la seva influència en la vida del partit fou molt important. Fins i tot a vegades els casinos esdevingueren la seu central del PRDF, o la redacció d'un periòdic. En el cas de Mallorca el Casino Republicà fou seu del PRDF i seu del periòdic *El Rayo* (1869-1870) i també del Centre Federal de Societats Obreres. Aquests centres desenvoluparen funcions tant polítiques com educatives molt importants i foren centres de discussió política però també d'expressió de l'opinió republicana. Així, els clubs assumien característiques pròpies dels ateneus i es convertiren en centres de difusió cultural. O com ha apuntat altres historiadors, l'associacionisme republicà, racionalista e igualitari, funcionà no sols com espai d'oposició política, sinó com escola de ciutadania, com a espais de sociabilitat republicana¹³⁶³. Dins la sociabilitat republicana a més dels casinos i hagué altres escenaris i espais propicis com el carrer i el barri; els cafès i les tavernes o les rebotigues dels tallers artesanals.

Balears fou una de les províncies amb més activitat associativa, sobretot a nivell urbà. Les províncies i ciutats on més proliferaren els casinos foren Girona, Navarra, Barcelona, Saragossa, Cadis, Guipúscoa, Sevilla, Jaén, Logronyo i Balears¹³⁶⁴. Pel que fa a la creació de casinos i clubs republicans, durant el Sexenni es donà un gran impuls en la creació d'espais republicans. Hem vist que existien uns antecedents no gens menyspreables en el terreny de la sociabilitat democràtica i republicana a la Mallorca dels anys 50 i 60. Els espais amb els quals comptaven els republicans mallorquins eren: l'Acadèmica Instructiva Artesana, el Casino El Amparo, el diari *El Iris del Pueblo* (1855) o el Círculo Mallorquí entre d'altres. Immediatament després del triomf de la Revolució de Setembre es creà a Palma el Casino Republicà¹³⁶⁵, abans els republicans mallorquins compartien amb els progressistes el Casino Liberal. Aquest fet es repetí arreu de la geografia espanyola. En el centres es desenvoluparen funcions tant polítiques com educatives molt importants i foren centres de discussió política però també d'expressió de l'opinió republicana¹³⁶⁶.

Altra qüestió a tenir en compte és que els clubs republicans del Sexenni esdevingueren sobretot un òrgan de propaganda i compliren un paper similar al de la premsa que, no obstant, seguí

¹³⁶³ Hi ha nombrosos estudis que ens determinen la importància de la sociabilitat republicana com: MIGUEL, R.: *Op. cit.*; GABRIEL, P. *Op. cit.*, 1999; REIG, R.: "El republicanismo popular", *Ayer*, 39 (2000), p.83-102; PÉREZ, C.: *Op. cit.*, 2001; GUTIÉRREZ, R.A.: *Op. cit.*, p.151-174; o BATALLA, R. *Els casinos republicans: política, cultura i esbarjo. El Casino de Rubí, 1884-1939*. Barcelona, Abadia de Montserrat, 1999.

¹³⁶⁴ Destacaren sobretot Catalunya, Andalusia i País Vasc. Més endavant el 1882 destacaven sobretot Barcelona i Madrid amb 26 i 30 societats respectivament, molt per darrera hi havia les províncies de Cadis (9 societats), Valencia (8), Balears, Canaries, Granada i Sevilla (amb 6 cadascuna). A GUEREÑA, J.L.: "La sociabilidad en la España contemporánea" a SÁNCHEZ, I.; VILLENA, R. (coord.): *Sociabilidad fin de siglo: espacios asociativos en torno a 1848*. Cuenca, Universidad de Castilla La Mancha, 1999, p.31-33.

¹³⁶⁵ L'agost de 1869 es constituí el Casino Republicà de Palma sota presidència de Joaquim Quetglas.

¹³⁶⁶ PÉREZ, C.: *Op. cit.*, 2001, p.182.

essent el principal mitjà d'acció propagandística. Premsa i clubs mantingueren una estreta relació i cooperació com ocorre a Alacant amb el Club Los Radicales i el diari *La Revolución*, representants de l'opinió intransigent; o a Barcelona amb el Club dels Federalistes i el periòdic d'Almirall *El Estado Catalán* que, a més de compartir local, arribaren a ser coneguts ambdós pel mateix nom, el del periòdic¹³⁶⁷.

A Mallorca la nova cultura política, la republicana federal, esclatà amb força després de *La Gloriosa* i proliferaren els espais de sociabilitat republicana, sobretot a la capital Palma però també en distints pobles de l'illa. A més, ben aviat comptaren amb els seus propis mitjans de comunicació que actuaren com a pont per difondre la seva idea política. Destaquen el que fou l'òrgan del partit *El Iris del Pueblo* (1869-1876), o bé *El Rayo* (1869-1870), *El Obrero* (1869-1870)¹³⁶⁸, *El Trueno* (1870), *La Trompeta de la Revolución* (1872-1873), *La Bocina* (1871-1872), *El Cantón Balear* (1873-1874)¹³⁶⁹.

4.1 A Palma. Per una geografia urbana de la sociabilitat i la propaganda republicana federal

A partir de la Revolució de 1868 l'organització i expansió del republicanisme federal mallorquí fou ràpida. En poc temps es crearen casinos, societats instructives, premsa, etc. En gran part gràcies a la llibertat d'associació i d'expressió que eliminava la prohibició i clandestinitat dels anys anteriors. A més, els republicans mallorquins comptaven amb uns precedents amb l'organització de xarxes socials i que a partir del moment en què s'obriren les portes a la llibertat d'associació fou aprofitat per crear infinitats d'associacions i per promoure la sociabilitat mitjançant l'aplicació dels valors democràtics i de la igualtat front a l'individualisme liberal. Es tractava d'associacions polítiques que molt cops combinaven la vessant instructiva, mutual i recreativa per atreure a les classes obreres i populars. Però entre aquestes una de les més importants fou l'organització del Comitè Republicà Federal de Mallorca on les bases del republicanisme hi participaven i formaven part de les decisions polítiques a través de les assemblees o votacions fent ús de les pràctiques democràtiques que professaven. Els republicans mallorquins creient en la descentralització del poder fundaren comitès locals arreu dels pobles i la ciutat i plegats formaren un òrgan per damunt dels comitès locals, el Comitè Republicà Federal de la província on es prenién les decisions col·lectivament. Un complement en els comitès locals foren els casinos, en molts districtes de Palma es fundaren casinos com en el cas del barri de La Vileta, La Soledad o Santa Catalina i igualment als pobles paral·lelament a l'organització del comitè es fundaren casinos. Eren espais on la gent afí anava a llegir els diaris,

¹³⁶⁷ GUTIÉRREZ, R.A.: *Op. cit.*, 2001, p.166.

¹³⁶⁸ *El Obrero* es començà a editar el novembre de 1869 i a partir del juliol de 1870, després de 34 números, es convertí en el portaveu de l'Associació Internacional de Treballadors (AIT). A partir d'aquí es trencaren les relacions amb el republicanisme.

¹³⁶⁹ Per saber més sobre les publicacions republicanes vegeu: GARGALLO, A.: *Op. cit.*, 2006, p.395-428. Tot i que hi ha algunes capçaleres com *El Iris del Pueblo* que l'autora la situa cronològicament entre 1869-1873, aquest diari es mantingué fins el 1876 amb molts alts i baixos.

a fer tertúlia política, a escoltar els principals oradors del republicanisme mallorquí, a participar en reunions de societats obreres, a participar de les seves escoles o dels serveis mutuels, etc.

4.1.1 El partit i els comitès del PRDF

Després de la participació d'alguns republicans en la junta revolucionària o en la junta provincial de govern tocà el torn de l'organització d'una candidatura pròpiament republicana per participar de les primeres eleccions. A finals d'any de 1868 es convocaren eleccions i el desembre el partit republicà convocà una reunió general a la plaça de bous de Palma per tal de designar una comissió electoral¹³⁷⁰. Les cròniques diuen que hi hagué molta animació i la jornada transcorregué amb el major ordre. Però dies abans, *La Discusión*, informava de les queixes que sorgiren entre les veus conservadores en veure que la idea republicana anava creixent, aleshores alarmaren que hi hauria conflictes sagnants, inevitables catàstrofes, etc., si es celebrava aquesta reunió. Per aquest motiu molta gent havia abandonat la ciutat fent cas als auguris o s'havien tancat a casa i la ciutat romangué com diu *La Discusión*: trista i silenciosa¹³⁷¹. A pesar de tot, la reunió fou un èxit, hi van assistir entre 2.500 i 3.000 persones. Al llarg de la reunió es van pronunciar distints discursos en defensa dels principis de la idea republicana i es proclamà la República Federal com la única forma de govern capaç de garantir la felicitat. Després es passà a elegir mitjançant el sufragi universal als membres que havien de compondre el comitè electoral. Així que fou elegit president Joaquim Fiol, vicepresidents: Miquel Quetglas i Gabriel Humbert, vocals: Antoni Villalonga, Enric Bonet, Cristòfol Pons Clar, Rafel Manera, Gabriel Dalmau, Ricard Anckerman, Guillem Miró, Antoni Marroig, Josep Elías, Jaume Ordinas Sancho i com a secretaris Eusebi Pascual i Vicenç Mora¹³⁷².

Després de l'elecció de la primera candidatura es procedí a la constitució d'un Comitè Republicà Federal de la província de Balears. El 1869 ja existia un Comitè Republicà Federal de les Balears. Aquest estava encapçalat per Miquel Quetglas, Antoni Villalonga, Rafel Manera i Ignasi Vidal. La resta de membres eren: Manuel Bonnín, Josep Guarro, Josep Elías, Joan Roca, Jaume Ordinas, Bartomeu Barceló, Vicenç Mora, Miquel Trián, Sebastià Bauzà, Josep Bauzà i Guillem Miró¹³⁷³. Tot aquests republicans federals romangueren a primera línia durant tot el Sexenni i destacaren Miquel Quetglas, Ignasi Vidal, Josep Guarro o Joan Roca entre d'altres. També des de gener de 1869 formaven part del PRDF, Epifani Fàbregues –que el 13 de gener era substituït per Antoni Villalonga–, el prevere Jeroni Bibiloni, Miquel Quetglas, l'advocat Gabriel Humbert i els secretaris Eusebi Pascual i Vicenç Mora¹³⁷⁴.

¹³⁷⁰ Subscriviren aquesta convocatòria: Miquel Quetglas Bauzà, Antoni Villalonga Pérez, Vicenç Mora Capellà, Guillem Miró Piquer, Joaquim Quetglas Bauzà, Ignasi Vidal Bennàssar, Ricardo Anckermann Riera, Joaquim Estrada, Lluís Salas, Josep Elías Gallach, Fèlix Duval i Antoni Pericàs.

¹³⁷¹ *La Discusión*, Madrid, 20-12-1868.

¹³⁷² *La Discusión*, Madrid, 20-12-1868.

¹³⁷³ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 29-12-1869.

¹³⁷⁴ *El Iris del Pueblo*, 13-01-1869.

El Comitè Republicà Federal de Balears s'havia implicat en la demanda d'armes per la Milícia Ciutadana. També havia tingut esment dels republicans catalans reprimits pels fets ocorreguts l'estiu de 1869, on molts arribaren presos a Mallorca. El desembre de 1869 el Comitè Republicà Federal de les Balears va convocar una subscripció a favor dels presos i emigrats del PRDF¹³⁷⁵. També, el maig de 1869, el Comitè Republicà havia participat en el debat i presa de decisions per tal de reunir-se a Tortosa per celebrar el pacte federal entre els catalans, valencians i aragonesos i balears.

Però segons Pere Gabriel, el comitè illenc real no es degué formar fins el 1870 quan es celebrà el 26 de maig una assemblea amb representacions dels pobles. A partir de 1870 es constituïren comitès locals a distints pobles com Santanyí, Felanitx, Lluçmajor, Manacor, Porreres, Campos o Pollença¹³⁷⁶. El mateix autor –Pere Gabriel, reflexiona sobre un possible mallorquinisme o catalanisme amb la nova denominació del partit presa a 1870 amb el nom de Partit Republicà Federal de l'Estat Balear¹³⁷⁷. Reprendrem aquesta qüestió en capítols posteriors. El maig de 1870 tingué lloc la reunió per parlar de l'organització de l'Estat Balear. El Comitè convocà una reunió pel dia 26 de maig de 1870 al local del Casino Republicà de Palma situat al carrer Sant Bartomeu¹³⁷⁸. Tenien representació totes les localitats de les Illes Balears que tinguessin un comitè constituït o el constituïssin. Cada localitat havia de nomenar un o tres representants autoritzats, amb un sol vot cadascun. Així cada localitat es començà a organitzar. Per exemple el Comitè Republicà de Palma convocà una reunió en aquest sentit pel 15 de maig per tal de nomenar tres delegats per participar en la reunió del 26 de maig¹³⁷⁹.

Amb aquesta organització es tractava de dur a terme els ideals del federalisme. Com bé deia *El Iris del Pueblo*:

“Ciutadans: el comitè d'Estat està cridat a complir una gran missió: organitzem les Balears amb el vincle sagrat de la Federació duts per les màgiques paraules de la Igualtat i Fraternitat a fi de que en breu poguem cridar visca la República Federal¹³⁸⁰.”

Sembla que el juny de 1870 es renovà el Comitè i per això el Comitè Republicà d'Estat Balear havia convocat una reunió per celebrar una votació. El punt de celebració era el Casino Republicà. El president continuà essent Miquel Quetglas¹³⁸¹ i un any després també continuava essent ell el president¹³⁸². El 1872 el Comitè Republicà Federal de les Balears havia variat. El

¹³⁷⁵ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 29-12-1869. El comitè no havia canviat gaire, signaven el comunicat en solidaritat als presos catalans: Miquel Quetglas, Antoni Villalonga, Rafel Manera, Ignasi Vidal, Manuel Bonnin, Josep Guarro, Josep Elias, Joan Roca, Jaume Ordinas, Bartomeu Barceló, Vicenç Mora, Miquel Trian, Sebastià Bauzà, Josep Bauzà i Guillem Miró.

¹³⁷⁶ GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 1975, p.94.

¹³⁷⁷ *Idem.*, p.94-95.

¹³⁷⁸ *El Iris del Pueblo*, 5-05-1870.

¹³⁷⁹ *El Iris del Pueblo*, 6-05-1870.

¹³⁸⁰ *El Iris del Pueblo*, 5-05-1870.

¹³⁸¹ *El Iris del Pueblo*, 31-05-1870.

¹³⁸² *El Iris del Pueblo*, 29-05-1871.

febrer morí el qui havia estat president i líder del partit –Miquel Quetglas Bauzà (1826-1872)- i en aquells moments componien el Comitè Provincial del Partit Republicà: Miquel Monjo Gelabert, Ignasi Vidal com a vicepresidents, Miquel Payeras i Jaume Suau com a secretaris i Josep Guarro, Rafel Manera, Eusebi Pascual, Miquel Vidal, Antoni Villalonga, entre d'altres, com a vocals¹³⁸³. Després de Miquel Quetglas Bauzà fou elegit president, el noble Antoni Villalonga Pérez.

Mentre que a la ciutat, el Comitè Local de Palma estigué encapçalat per un dels homes més importants del republicanisme federal, l'industrial, Ignasi Vidal Bennassar. Durant el 1873 en fou el president i a Palma es visqué certa tensió entre les distintes tendències, benèvols i intransigents, que aquell any ja estaven prou definides. Els benèvols seguiren controlant l'Ajuntament, la milícia ciutadana, i fins i tot alguns dels seus homes com Eusebi Pascual, durant la Primera República fou nomenat Governador civil i el comitè local estigué format per estava format per Ignasi Vidal –president-, Joaquim Quetglas –vicepresident, Gabriel Oliver, Miquel Valls, Antoni Marroig, Antoni Villalonga, Guillem Morro, Nicolau Company, Joan Genovard –tots ells vocals- i Rafel Manera –secretari- i a Faust Malbertí com a vicesecretari¹³⁸⁴. Alguns d'ells eren regidors a l'Ajuntament republicà i altres com Antoni Villalonga es convertirien en diputats a Corts. Però a Palma els intransigents comptaren amb els seus propis cercles de propaganda com fou la societat El Auxilio Federal i el setmanari *El Cantón Balear* (1873-1874) que tractaren de fer ombra als republicans benèvols però no ho aconseguiren.

La ciutat de Palma es dividia en vuit districtes i a cada districte els republicans hi tenien el seu centre republicà o un espai afí quan hi havia període d'eleccions i s'havien d'elegir candidats democràticament. El primer districte, el districte de l'Ajuntament, comptava amb el Casino Republicà, el segon anomenat de Montesion, abastava la zona de la plaça de Santa Eulàlia i es solien reunir a un local de la plaça on hi havia instal·lada la redacció d'un diari republicà, el tercer districte de Sant Antoni de Viana utilitzava l'Escola Democràtica, el quart, Sant Antoni de Pàdua, es reunia al Teatre del Liceu, el cinquè era la Llonja i les reunions es feien a una fusteria del carrer Montenegro, el sisè districte, el raval de Santa Catalina, es congregava al Casino La Marina, el setè districte ubicat a La Soledad es reunia a la casa de Genovard, de la que devia ser propietari el republicà Joan Genovard propietari d'un polvorí i per últim el vuitè districte, a la Vileta, es reunia al Casino de la Vileta¹³⁸⁵. Això pel que fa a la ciutat de Palma. En els pobles normalment quan es fundava el comitè del partit paral·lelament es fundava també un casino en el seu si i molts cops aquest mateix grup polític encapçalava alguna societat de socors mutus en el poble. Veurem alguns casos estudiats com als pobles de Lluçmajor o Andratx. A Mallorca s'establiren comitès locals a moltes poblacions. Miquel Roman parla que hi havia constituïts 22 comitès. Més endavant veurem els pobles que tenien constituït comitè i casino. Sobretot el

¹³⁸³ *El Iris del Pueblo*, 26-02-1872.

¹³⁸⁴ *El Iris del Pueblo*, 4-01-1873.

¹³⁸⁵ *El Iris del Pueblo*, 12-12-1872.

republicanisme quedà concentrat a les zones urbanes com Palma o als pobles més grans on la seva economia es trobava diversificada: Lluçmajor, Sóller, Pollença, Andratx, Felanitx o bé Manacor amb algunes excepcions com Porreres, Campos o Algaida.

A Palma, a més del comitès provincial i local, hi havia casinos, escoles republicanes, orfeons, societats de socors mutus, cafès, la milícia ciutadana, etc. Xarxes que sens dubte ajudaren a escampar i fer forta la idea republicana federal i que tot seguit analitzem.

Taula d'espais republicans creats a partir de 1869 (Palma)¹³⁸⁶:

Nom de la societat	Any de fundació
Casino Central Republicà	1869
Escola Republicana Democràtica	1869
Acadèmia Federal Instructiva d'Artesans	1869
El Centro	1869
Cafè de'n Mas	1870
Casino La Soledad	1870
Casino La Vileta	1870
Casino es Molinar	1870 (citat per Antoni Marimon)
Centre Federal de Societats Obreres	1869
Cooperativa El Porvenir	1869
Orfeó Republicà Balear	1870
La Verdad Republicana	1871
Casino La Marina (Santa Catalina)	1866/1872
El Auxilio Federal	1872

4.1.2. Els casinos republicans i altres locals (cafès, societats instructives...)

Els republicans federals mallorquins crearen tota una xarxa de sociabilitat mitjançant la creació de casinos, escoles, orfeons, ateneus... La seva premsa pròpia ha estat un element clau per recrear els espais republicans. Formaren part d'aquests espais de sociabilitat republicana els carrers, les places on es manifestaren els republicans federals, els cafès i les tavernes –els cafès foren espais de conspiració i de propaganda política i quedaren en un segon plànol amb la proclamació dels drets de reunió i associació, sense deixar per aquest motiu de participar en la sociabilitat democràtica¹³⁸⁷. A Mallorca els anys abans de 1868 degueren esser important els cafès-teatres com els dirigits per militants destacats com Joan Roca que a partir de 1869 edità *El*

¹³⁸⁶ Taula d'elaboració pròpia.

¹³⁸⁷ MORALES, M.: *Op. cit.*, 2002b, p.219.

Rayo. També destacaren com espais de sociabilitat les tertúlies de les rebotigues, en els anys de clandestinitat fou famosa de rebotiga de la farmàcia de Pere Antoni Obrador del partit progressista i amb els quals treballaren els primers demòcrates com Marià de Quintana o el mateix Miquel Quetglas. També era freqüent trobar a la premsa indicacions de botigues on es podien dipositar donatius per les subscripcions populars en favor d'alguna causa justa. Per exemple les botigues els germans Miró i la Josep Elías, el 1865, recolliren els donatius generats pels Amics dels Pobres de Barcelona i també el 1869 un es podia subscriure al setmanari *El Rayo* acudint o bé a la redacció o al Casino Republicà o bé a la Casa Rayó del passeig de la Farina, can Serra escultor al carrer Sant Miquel, la botiga Elías del carrer Jaume II, el magatzem de farines de devora la Porta del Mar (magatzem regentat per Miquel Quetglas) i la barberia del Moll¹³⁸⁸, tots vinculats als negocis de la petita i mitjana burgesia republicana federal.

Altres espais foren les societats de socors mutus, els casinos i cercles, els clubs democràtics, les cooperatives, les escoles nocturnes, etc. Aquests es convertiren en institucions bàsiques pel desenvolupament del republicanisme espanyol i va permetre l'articulació de les classes populars i on es feren realitat els principis de democràcia, de fraternitat i de solidaritat. La premsa i el fulletó també foren clau alhora de difondre la cultura republicana i exerciren com un espai més de sociabilitat republicana. Després del triomf de la Revolució es crearen quatre casinos, sense comptar el Casino Republicà Central¹³⁸⁹ que era el més important i on hi havia establerta la redacció d'alguns diaris i on s'hi reunien alguns societats obreres. A partir de 1870 es crearen noves societats, fet que indicava que el republicanisme s'anava incrementant dia a dia. El novembre de 1871 el nombre de casinos havia augmentat i existien a Palma les següents societats i clubs republicans: el Casino Republicà –presidit per Gabriel Oliver Bennassar-, l'Escola Democràtica –presidida per Ignasi Vidal-, el Casino la Marina del raval de Santa Catalina –dirigit per Francesc Oliver Berga-, el Cafè d'en Mas –de Rafel Mas-, i el Casino de la Soledad –presidit per Joan Genovard. Ja cap el 1872 existia també la societat La Verdad Republicana¹³⁹⁰, vinculada a la facció intransigent i un any després El Auxilio Social (1872-1874). També des de prest es creà una cooperativa, El Porvenir (1869) i un Orfeó Republicà (1870). Després del gener de 1874 foren uns anys totalment clandestins i haurem d'esperar el 1880 moment en què es reorganitzà el partit federal i sorgiren nous espais com el diari *El Comercio* (1880-1883), el Centre Republicà Federal, la societat de socors mutus Unió Obrera Balear, etc. amb noves cares i antics prohoms de la democràcia i republicanisme federal.

Un dels espais claus del republicanisme federal mallorquí fou el Casino Republicà. Aquest fou un dels primers casinos polítics que es varen organitzar a Palma després de la Revolució de Setembre. Els seus estatuts foren presentats a l'Ajuntament de Palma l'agost de 1869 pel seu

¹³⁸⁸ *El Rayo*, 9-01-1870.

¹³⁸⁹ *El Rayo*, 9-05-1869.

¹³⁹⁰ *El Iris del Pueblo*, 26-02-1872.

president Joaquim Quetglas i el seu secretari Antoni Pericàs Sastre¹³⁹¹. El seu caràcter polític quedava ben reflectit a l'article primer del reglament on s'especificava la voluntat de difondre les doctrines democràtiques i d'aconseguir el seu triomf per mitjans legals. El foment de l'educació també era un dels objectius del Casino, tal com s'especificava en l'article segon dels seus estatuts¹³⁹². De fet aquest Casino disposà d'una escola republicana que ocupava quatre sales. Una d'elles comptava amb una biblioteca i a les altres s'hi desenvolupava l'ensenyament primari, lliçons de música i educació física¹³⁹³. A final de 1869 s'inauguraren les classes i els espais de formació pels socis del Casino¹³⁹⁴. Des de la seva inauguració la premsa de l'illa se'n va fer ressò, per exemple *El Obrero* deia el següent:

“El Casino Republicano ha abierto una clase de primera enseñanza para todos los niños y adultos; sean cuales fueran sus opiniones y creencias”¹³⁹⁵.

El febrer de 1870 *El Rayo* parlava que el Casino Republicà comptava amb cent ciutadanes que assistien a escola totes les nits i altres tan nins com homes també acudien un gran nombre¹³⁹⁶. També s'hi va fundar un centre de segon ensenyament amb un director i un assistent, i comptà amb un nombre d'alumnes que no superava els trenta el 1871, també comptaren amb una Acadèmia Artística on es feien conferències sobre política¹³⁹⁷. El director de l'escola del Casino Republicà fou Gabriel Ferrer, aquest el març de 1870, va treure a la llum un nou mètode de lectura que recollia els principis democràtics¹³⁹⁸. Sovint Gabriel Ferrer, escrivia articles al diari republicà *El Iris del Pueblo*. El setembre de 1870 ja hi havia una escola nocturna i segons *El Iris del Pueblo* cada cop era més la gent que hi acudia¹³⁹⁹. Al mateix temps de l'èxit de l'escola nocturna del Casino Republicà, s'obrí també una escola nocturna al Casino de sa Vileta¹⁴⁰⁰. Recordem les altes taxes d'analfabetisme de les classes populars i l'absentisme escolar dels infants. Una de les solucions al problema dels infants obligats a treballar fou el de les escoles nocturnes i com veiem aquestes foren un èxit.

El Casino Republicà també fou molt important perquè esdevingué la seu del Comitè Republicà

¹³⁹¹ AMP, Fons Pons 1505/29, *Casino Republicano: objeto y reglamento de esta sociedad*, 1869.

¹³⁹² COLOM, A.J.: *Assaig d'història de l'educació a la Mallorca contemporània*. Palma, UIB, 1991, p.261.

¹³⁹³ DURAN, M.: *Op. cit.*, 1980, p.215.

¹³⁹⁴ Vet aquí el projecte instructiu del casino: “durante la semana que sigue quedaran instaladas las clases en el casino republicano central. Habrá un salón dedicado exclusivamente a instrucción primaria, otro para la escuela de música que ya cuenta con muchos discípulos; otro para gimnasia, sin olvidar el espacioso salón de lectura y biblioteca que contará con una infinidad de libros de propaganda y otro gran número de periódicos”*El Rayo*, 21-12-1869.

¹³⁹⁵ *El Obrero*, 25-11-1869.

¹³⁹⁶ *El Rayo*, 27-02-1870.

¹³⁹⁷ LLUÍS SALVADOR, ARXIDUC D'ÀUSTRIA: *Les Balears descrites per la paraula i el dibuix, volum II*. Palma, J. Olañeta, 1984, p.378.

¹³⁹⁸ Ferrer publicà un llibre sobre el nou mètode de lectura i es trobava a la venda al carrer de Sant Bartomeu, número 34, a la botiga d'enquadernacions on s'imprimien capçaleres de diaris republicans, i tenia un cost de mig real. A *El Rayo*, 13-03-1870.

¹³⁹⁹ *El Iris del Pueblo*, 26-09-1870.

¹⁴⁰⁰ Des de la tribuna de *El Iris del Pueblo* deien: “la instrucción es la base de toda la sociedad bien ordenada. Los pueblos, para ser libres, deben ser bien instruidos. Barbarie es sinónimo de esclavitud. ¿Quereis mis queridos correligionarios aumentar sobre las bases de granito a la libertad?. Fundad escuelas, instruid al pueblo”. A *El Iris del Pueblo*, 26-09-1870.

Federal de Mallorca. En els seus estatuts ja quedava clar que el seu objectiu era difondre les doctrines democràtiques i aconseguir el triomf d'aquestes pels mitjans legals, a més del foment de l'educació. Per exemple al Casino Republicà, o també anomenat Central, a partir de maig de 1870 s'hi dugué a terme la renovació de les bases del partit i fou allà on es reunia normalment el Comitè Republicà Federal de l'Estat Balear. D'alguna manera era l'eix central, era per allà on passava tot el moviment republicà. La seu social del Casino Republicà fou al carrer Sant Bartomeu número 42, però el juliol de 1872 canviaren de domicili i passaren al carrer Soledad número 10, domicili que havia estat la seu de la societat de socors mutus i recreativa La Protectora¹⁴⁰¹. Abans de traslladar-se al carrer Sant Bartomeu havien estat al carrer dels Oms¹⁴⁰². Fou al desembre de 1869 quan s'inaugurà aquest nou local a l'ex convent de monges¹⁴⁰³. Des de la seva creació ocupaven un local al carrer dels Oms, número 92 i allà normalment s'hi reunia el partit republicà¹⁴⁰⁴, al desembre amb la intenció de tenir un local més gran es traslladaren allà on hi havia hagut el convent de monges de la Misericòrdia i que fins aleshores havia estat la seu del jutjats¹⁴⁰⁵ al carrer Sant Bartomeu número 42. L'amplitud del local els permeté organitzar una escola amb quatre sales, i així es donà cabuda a l'escola de nins i nines de primària, d'ensenyament secundari i de gimnàstica, també no hi mancava un espai de tertúlia i reunió i un gabinet de lectura i una biblioteca. Possiblement comptà amb un petit teatre per les conferències i mítings i les funcions de caire recreatiu. El 1872 quan passaren a l'ex local de La Protectora segurament no tingueren problemes d'espais havent acollit la seu d'una de les societats més important de Mallorca, La Protectora s'havia fundat al 1849 i fou una de les primeres societats de socors mutus amb una important vessant lúdica.

Els casinos republicans creats a Palma o altres pobles esdevingueren també la seu de les noves societats obreres que s'organitzaren a Mallorca a partir de 1869. Tal com havia ocorregut a Lluçmajor, a Palma les primeres reunions per la constitució de societats obreres del 1869 es celebraren en el Casino Republicà. Fins i tot, quan s'organitzà el Centre Federal de Societats Obreres (desembre de 1869), les reunions de les diferents societats obreres es feien inicialment a l'esmentat casino. La col·laboració entre les societats obreres i els republicans sovintejaren els primers mesos de 1870. El maig-juny de 1870 un grup d'obrers molt radicalitzats i influïts per la Primera Internacional trencaren amb els republicans. Però, segons Pere Gabriel, els internacionals no aconseguiren rebatre l'enorme influència republicana sobre el primer obrerisme mallorquí¹⁴⁰⁶. En ells, hi havia el qui havia estat secretari del Casino Republicà¹⁴⁰⁷ – Francesc Tomàs Oliver- que poc després sortí del Casino Republicà i de l'Escola Democràtica Republicana trencant amb el republicanisme i decantant-se de ple per la idea anarquista. Als diaris republicans era molt comú trobar convocatòries anunciant reunions de distintes societats

¹⁴⁰¹ *El Iris del Pueblo*, 12-07-1872.

¹⁴⁰² *El Rayo*, 5-12-1869.

¹⁴⁰³ *El Rayo*, 19-12-1869.

¹⁴⁰⁴ *El Rayo*, 23-05-1869.

¹⁴⁰⁵ *El Rayo*, 5-12-1869.

¹⁴⁰⁶ GABRIEL, P., *Op. cit.*, (1975), p.100-112.

¹⁴⁰⁷ Havia estat secretari a l'abril de 1870. *El Iris del Pueblo*, 30-04-1870.

obreres al Casino Republicà.

A banda d'esdevenir l'espai de reunió del Comitè Republicà Federal de les Balears i del Centre Federal de Societats Obreres, el Casino Republicà es féu molt popular entre els obrers, jornalers i burgesos de Palma per les activitats que anaven organitzant diàriament. A través de la premsa republicana hem pogut recompondre l'enorme activitat política que realitzà el Casino Republicà del que desafortunadament no es conserva cap llibre d'actes o correspondència. A més d'assistir a l'escola alguns socis i fills de socis i d'acudir per llegir els diaris, el Casino organitzava xerrades com havia fet antany al Casino Liberal. A partir del gener de 1869, els republicans promogueren xerrades entorn dels principis democràtics i ho feren primerament al Casino Liberal. Aquestes xerrades provocaren el divorci entre monàrquics i republicans i ben aviat els republicans volgueren crear el seu propi casino però no ho feren fins l'agost de 1869 en què foren acceptats els seus estatuts. El diumenge 24 de gener de 1869 a les 8 de la nit hi hagué una conferència sobre l'abolició de les quintes i matrícules de mar. El secretari del moment era Fèlix Duval qui també sabem que era secretari de l'entitat acadèmica i científica -Ateneu Balear-¹⁴⁰⁸. L'últim diumenge de gener el Casino Republicà continuà amb l'exposició dels principis democràtics. Aquesta vegada es tractà el tema de l'abolició de la pena de mort¹⁴⁰⁹. A principis de febrer es continuà amb l'exposició dels principis democràtics i es tractà el tema de la llibertat d'associació¹⁴¹⁰. Després se'n féu una sobre l'establiment de societats cooperatives¹⁴¹¹. I a finals de febrer dins el marc de conferències sobre principis democràtics es parlà de la seguretat individual¹⁴¹². Més endavant i quan el Casino Republicà ja estava més que inaugurat, l'octubre de 1869, es dugué a terme una reunió per tractar d'assumptes filantròpics¹⁴¹³.

A més de les xerrades en el Casino Republicà s'hi celebraven funcions recreatives. Aquestes vingueren majoritàriament de la mà de l'Orfeó Republicà¹⁴¹⁴. Altres actes lúdics era l'acomiadament o rebuda dels diputats a les Corts en el local del Casino després de la tasca duta a terme al Congrés dels Diputats¹⁴¹⁵. Però el que predominà més fou la vessant instructiva que a través de conferències i parlaments dels oradors omplí les nits al Casino. Alguns cops les conferències foren realitzades per republicans i republicaness de fora de l'illa. Per exemple acudí

¹⁴⁰⁸ *Diario de Palma*, 22-01-1869.

¹⁴⁰⁹ *Diario de Palma*, 29-01-1869.

¹⁴¹⁰ *Diario de Palma*, 12-02-1869.

¹⁴¹¹ *Diario de Palma*, 22-02-1869.

¹⁴¹² *Diario de Palma*, 26-02-1869.

¹⁴¹³ *El Rayo*, 10-10-1869.

¹⁴¹⁴ Per exemple el 29 de maig de 1870 s'organitzà una funció on actuà l'Orfeó Republicà i alguns oradors. En la crònica es posava èmfasi en l'assistència d'un bon nombre de senyores i senyoretetes. L'orfeó dirigit per Goula interpretà "Alborada catalana" i "De bon matí", també el director de l'escola del casino, Gabriel Ferrer, recità uns versos dedicats a la llibertat, Valls llegí un vers i Vicens Mora llegí una poesia, després sonà el piano i es donà pas al ball. Després Miquel Quetglas féu un discurs humorístic i Joan Roca llegí un poema de Luis Eguilaz "Flores y niñas" i un altre cop es donà pas al ball. Finalment l'orfeó interpretà "Himno a la libertad" amb música de Goula i lletra del jove poeta Lladó. A *El Iris del Pueblo*, 30-05-1870.

¹⁴¹⁵ L'abril de 1872 el Casino Republicà va obsequiar amb unes serenates als diputats de la coalició radical-republicana Quintana, Villalonga, Pascual, Vidal i Fiol que havien de sortir per la tarda en direcció a Madrid. Els correligionaris s'havien congregat al Casino Republicà per acomiadar-los i acompanyar-los fins al Moll de Palma. *El Iris del Pueblo*, 18-04-1872.

a parlar al Casino, Consuelo Aragón, que pronuncià una conferència titulada “Discursos en encominación de las excelencias de la República Federal”¹⁴¹⁶. Normalment eren els prohoms del republicanisme mallorquí els que encapçalaven les vetllades polítiques del Casino. Per exemple el setembre de 1869 el president del Comitè Republicà, Miquel Quetglas Bauzà, pronuncià un discurs que fou titllat de magnífic per la premsa¹⁴¹⁷. En moment d’eleccions els candidats a diputats pujaven a la tribuna a pronunciar els seus discursos¹⁴¹⁸. També amb la intenció d’obrir debat s’organitzaven conferències com el que es féu sobre la qüestió de la llibertat d’ensenyament¹⁴¹⁹.

En una altra línia, una altra de les activitats que s’hi feien era la preparació de manifestacions republicanes i obreres, i també no oblidem les votacions per elegir candidats per les eleccions o per formar part de les juntes dels comitès locals o provincials o per debatre qüestions que afectaven el rumb del partit¹⁴²⁰.

Al llarg del Sexenni Democràtic els presidents del Casino Republicà variaren. En total foren presidents i secretaris els següents personatges, tots ells reconeguts homes del PRDF:

Presidents del Casino Republicà	Any
Joaquim Quetglas Bauzà	1869
Gabriel Oliver Bennasser	1870
Miquel Quetglas Bauzà	1871
Antoni Salas Palmer	1873

Secretaris del Casino Republicà	Any
Fèlix Duval Oliver	1869 (abans de la fundació)
Antoni Pericàs Sastre	1869
Francesc Tomàs Oliver	1870
Pedro Arte	1870
Josep Aguiló Aguiló	1870
Bernat Tomàs Saura	1871
Josep Aguiló Aguiló	1871
Miquel Payeras	1872

¹⁴¹⁶ *El Iris del Pueblo*, 5-04-1871.

¹⁴¹⁷ *El Rayo*, 12-09-1869.

¹⁴¹⁸ L’abril de 1872 en una reunió del partit celebrada al Casino Republicà prengueren la paraula Antoni Villalonga, Eusebi Pascual i Ignasi Vidal, els tres diputats electes pels tres districtes de la capital. *El Iris del Pueblo*, 8-04-1872.

¹⁴¹⁹ *El Iris del Pueblo*, 30-05-1871.

¹⁴²⁰ Per exemple l’abril de 1872 es celebrà una reunió en el Casino Central en la qual parlaren Gabriel Oliver, Joaquim Quetglas, Fernández Latorre –autor de la proposició-, Antoni Marroig, Llucl Torrella i altres, i es demanà que els diputats republicans que representaven les Balears sortissin del govern. Els militants que havia acudit a la reunió aprovaren la sortida dels diputats balears en la votació feta en el Casino. A *El Iris del Pueblo*, 29-04-1872.

Gran part del temps que durà el Casino Republicà fou secretari Josep Aguiló Aguiló. La presidència també degué variar sovint, tot i que no comptem en cap llibre d'actes o registres de la societat el Casino Republicà i únicament comptem amb el diaris republicans com *El Iris del Pueblo* i altres per refer la història del Casino Republicà. Els càrrecs es renovaven anualment fent ús de l'exercici de democràcia que propagaven els republicans¹⁴²¹.

Paral·lelament a la fundació de casinos republicans, on s'hi entremesclava la vessant mutual, recreativa i instructiva, es crearen societats específiques per promoure la instrucció dels obrers. Una d'elles fou l'Escola Democràtica Republicana Federal fundada l'octubre de 1869. Aquesta escola creada pels republicans federals anava encaminada a dur a terme una de les seves principals lluites: la de millorar la instrucció de les capes obreres i populars. A Palma faltaven escoles on acudissin les classes baixes, en aquests se'ls havia de facilitar l'accés a l'educació i per aquest motiu l'Escola Democràtica Republicana fou una escola que establí classes nocturnes, és a dir, amb uns horaris que s'adaptaven a la jornada laboral dels obrers i obreres i eren de franc pels socis. L'escola pogué funcionar fins al cop d'estat de Pavía i es pogué mantenir econòmicament perquè el professorat en els seus inicis realitzava les classes sense rebre cap remuneració¹⁴²² i les quotes dels socis foren suficients per mantenir el local¹⁴²³. L'escola fou regida per una junta directiva que es renovava anualment. Per Antoni Colom aquesta fou la primera experiència organitzada de la pedagogia obrerista d'esquerres a Mallorca¹⁴²⁴. Com han dit altres autors era una escola autogestionada¹⁴²⁵. Aquesta escola clamava per la llibertat d'ensenyament, és a dir volien un ensenyament allunyat de l'Església que fins ara ho havia dominat tot, i proposava un aprenentatge diferents sense haver d'ensenyar "estudis inútils que sols servien per fanatitzar al poble"¹⁴²⁶.

A més del vessant educatiu, que ja quedava prou reflectida en el nom escollit, també s'hi desenvolupà una tasca política en el si de l'Escola Democràtica Republicana. L'Escola Democràtica es convertí en el centre republicà del districte tercer de Palma i les decisions del PRDF que afectaven als seus veïns es debatien en el local de l'escola, així com també s'hi celebraven votacions per elegir candidats, juntes, capitans de districte de la milícia de voluntaris, etc¹⁴²⁷.

¹⁴²¹ Normalment a finals d'any s'elegia nova junta directiva. *El Iris del Pueblo* publicava l'anunci que deia el dia de la reunió per renovar les onze persones que havien de desenvolupar els càrrecs de la junta del Casino Republicà.

¹⁴²² Quan es traslladaren al carrer Estrella, un local més ampli, pogueren fer front als costos d'un professor remunerat.

¹⁴²³ Els socis de l'Escola Democràtica podien dur els seus fills a l'escola sense que els costés diners.

¹⁴²⁴ COLOM, A., *Op. cit.*, 1991, p.259-262.

¹⁴²⁵ MARIMON, A., *Op. cit.*, 2001, p.84.

¹⁴²⁶ *El Rayo*, 5-09-1869.

¹⁴²⁷ Per exemple, el març de 1872, l'Escola Democràtica convocava una reunió per tractar el tema de les eleccions. El mes de juliol, es celebrava una reunió de socis per tractar assumptes interessants del partit. La mateixa escola a

Les primeres notícies sobre la creació de l'escola les trobem al setmanari *El Rayo* qui avançaren la notícia de l'obertura de l'Escola Democràtica al carrer Fiol de Palma, a principis de setembre de 1869. Com bé anunciava la premsa, dita escola tenia com a finalitat plantejar una escola democràtica i republicana per tal de donar al poble allò que sempre se'ls havia negat, la instrucció¹⁴²⁸. A les seves immediateses l'escola inicià puntualment el curs i totes les nits hi acudien més de 40 alumnes¹⁴²⁹. Sota la direcció d'alguns dels seus socis aprenien a llegir i escriure i a realitzar operacions elementals d'aritmètica¹⁴³⁰.

L'escola s'inaugurà definitivament a l'octubre de 1869, mes en què presentaren els seus estatuts a l'Ajuntament de Palma. El president de l'Escola Democràtica Republicana era president Joan Roca, el director del setmanari federal *El Rayo* i el secretari era Francesc Arbona, de professió sabater. Segons els seus estatuts l'objecte d'aquesta societat era:

“Esta sociedad formada con el principal objeto de fomentar la instrucción creando en la misma una escuela nocturna para que los socios e hijos de los mismos menores de 15 años puedan aprender a leer y escribir”¹⁴³¹.

Un altre dels personatges més importants que promogueren l'Escola Democràtica fou Francesc Tomàs Oliver, que ocupà la vicepresidència. Aquest treballava a Palma com a picapedrer i el novembre de 1869 impulsà el diari *El Obrero* i el Centre Federal de Societats Obreres que a principis de 1870 abraçà les idees de la Internacional de caire anarquista¹⁴³². A finals d'any, 1869, l'escola funcionava i es traslladaren a un local més gran, al carrer Estrella a un magnífic local dels baixos d'un pis¹⁴³³. Poc després feren a Miquel Quetglas Bauzà president honorari i el convidaren a participar en una reunió de socis on donà les gràcies pel nomenament¹⁴³⁴. Recordem que Quetglas havia estat un dels primers republicans en impulsar escoles obreres. Fou el 1852 l'any que creà l'Acadèmia Instructiva d'Artesans i que durà fins al final del Bienni Progressista i en aquells moments era el president del Comitè Republicà Federal de Balears. El setmanari *El Obrero* féu una crònica del dia de la inauguració del nou local i també publicà el

l'agost emetia un comunicat on feia saber que tots aquells correligionaris del partit que no estassin continuats a les llistes electorals acudissin el dia 13 i 14 a l'ajuntament. A finals de 1872, l'Escola Democràtica seguia involucrada en temes electorals, el setembre per disposició del president de l'Escola es celebrà una reunió extraordinària per nomenar a tres individus que en unió al comitè havien de verificar els treballs preliminars per la pròxima elecció de diputats provincials. A l'octubre es convocava als socis per tractar el tema de l'organització del partit republicà. Eren els encarregats d'organitzar l'electorat del tercer districte de Palma.

¹⁴²⁸ *El Rayo*, 5-09-1869. La notícia completa deia: “Gracias al pueblo, que por fin vemos una cosa que nos gusta. Nos han asegurado que dentro de breves días empezará sus tareas una sociedad de republicanos situada en la calle de Fiol núm. 16 con el fin de plantear una escuela democrática-republicana: Allí podrán aprender los socios e hijos de los, la verdadera doctrina, abandonando por completo esa rutina de estudios inútiles que durante tantos años no hizo otra cosa que fanatizar al pueblo aparándole siempre del conocimiento exacto de sus verdaderos deberes y derechos. El pueblo ya conoce el engaño en que hasta hoy le han tenido, privándole de instrucción para sus fines particulares, pero hoy protesta asociándose, a fin de adquirir por si mismo, lo que siempre le negaron: instrucción.

¹⁴²⁹ *El Rayo*, 17-10-1869.

¹⁴³⁰ *El Rayo*, 17-10-1869.

¹⁴³¹ AMP, Fons Pons 1505/21, *Escuela democrática republicana. Reglamento de esta sociedad*, 1869.

¹⁴³² A l'agost de 1870 Francesc Tomàs sortí de l'Escola Democràtica per la forta enemistat que existia entre els republicans i els internacionals anarquistes.

¹⁴³³ *El Rayo*, 5-12-1869.

¹⁴³⁴ *El Rayo*, 12-12-1869.

discurs inaugural que precisament havia fet Miquel Queglas –president del Comitè Republicà Federal de Balears¹⁴³⁵.

Més endavant hi hagué apropaments entre l'Escola Democràtica i l'Acadèmia Instructiva Federal. Al igual que l'Escola Democràtica aquesta estava constituïda per menestrals, artesans i petits burgesos que es movien dintre de l'òrbita de la cultura republicana democràtica i popular¹⁴³⁶ i que tenien una important preocupació per la instrucció dels obrers. Entre els promotors de la idea d'unir les dues escoles hi havia el sabater Ignasi Bonet, pare de la intransigent Magdalena Bonet¹⁴³⁷. La proposta d'unificació no reeixí i cada centre continuà treballant individualment.

El març de 1870 la junta directiva de l'Escola Democràtica Republicana estava composta pels següents membres: Joan Roca, president; Francesc Tomàs, vicepresident; Josep Boada, vicepresident; com a vocals: Antoni Llobera, Antoni Nadal; de depositari: Antoni Bestard; de secretaris: Joan Sbert i Guillem Llofriu, de vicesecretari: Pere Ripoll¹⁴³⁸. Tots ells com hem dit provinents del món de la menestralia i amb una especial sensibilitat cap a les lletres i el coneixement. Com veurem ratlles més avall la majoria d'ells eren sabaters.

Un dels episodis més sonats fou el de l'expulsió de l'internacionalista Francesc Tomàs de l'Escola Democràtica, des del juny de 1870 aquest s'havia bolcat en la difusió de la Internacional anarquista a Mallorca i a partir d'aquí s'enemistà fort amb els republicans als quals titllava de burgesos i explotadors. Els republicans federals de l'Escola Democràtica

¹⁴³⁵ En Palma de Mallorca, el domingo 12 del corriente a las seis de la tarde, tuvo lugar por una numerosa concurrencia la inauguración, del nuevo local destinado para Escuela-democrática Republicana. El Presidente honorario ciudadano Miguel Quetglas, pronunció un elocuente discurso en favor de los intereses del trabajo. Hizo la historia del obrero esclavo, paria, siervo y hoy proletario, el cual se asocia para realizar el augusto reinado del trabajo y dijo que entonces las maquinas cumplirían su verdadera misión: porque hoy muchas veces sumen en la miseria, millares de familias, a causa de las injusticias sociales; que el obrero unido con el de inteligencia eran los únicos que habían realizado una nueva creación, por eso decía que Fulton inventor del vapor, y Franklin que de siempre castigaba de imprenta, llegó a inventar el para-rayos, “arrancando el rayo a los cielos y el cetro a los tiranos”; debían ser venerados, como unos santos, por los trabajadores. Deploró la falta de fraternidad entre los obreros y que esta era uno de los mayores males que los afligen. Dijo que la ignorancia debía ser combatida con denuedo, por medio de la instrucción, congratulándose del entusiasmo que respira la juventud esperanza del pueblo obrero, y confiaba en la enseñanza libre ayudada de la mas pura moral, y sin ningún conocimiento innecesario o sean fantásticos y estrambóticos. Dijo: ¿creeis que las batallas y los ejércitos valen algo? No. –Lo verdaderament grande y racional, es el Trabajo. Demostró con una lógica admirable, como las primeras parejas que aparecieron sobre la faz de la tierra, tuvieron la necesidad del colectivismo por la miseria y el hambre y que la humanidad marchaba a grandes pasos hacia su perfección o sea el colectivismo, por la abundancia en donde plantearía en toda su pureza el dogma de Libertad, Igualdad y Fraternidad entre todos los hombres; y terminó su discurso dando un viva a la República como única forma de gobierno que permite a los obreros discutir los grandes problemas sociales. El presidente C. Roca pronunció otro magnifico discurso y el vicepresidente C. Tomas, dio las gracias en nombre de los obreros a tan valientes defensores del cuarto Estado. A *El Obrero*, 16-12-1869.

¹⁴³⁶ La cultura liberal democràtica fou cosa d'aquests sectors: els treballadors d'ofici, que eren els menestrals, els fills dels menestrals i els professionals. Es tractava de militants conscients, el que s'ha definit com a homes de lletra, autodidactes, preocupats per la lectura i per les llums i pel coneixement. Aquests tenien respecte per la saviesa i el coneixement, l'autodidactisme, així com la consideració de la il·lustració com element clar d'ascens e inserció en el món social. Ells foren uns elements claus en la vertebració d'aquest conglomerat popular. A GABRIEL, P.: “Trabajador de oficio y política en el siglo XIX: el buen obrero y la ilustración autodidacta” a SANZ, V.; PIQUERAS, J.A.: *En el nombre del oficio. El trabajador especializado: corporativismo, adaptación y protesta*. Madrid, Biblioteca Nueva, 2005, p.236-239.

¹⁴³⁷ *El Trueno*, 31-07-1870.

¹⁴³⁸ *El Rayo*, 6-03-1870.

aprofitaren que Tomàs havia estat acusat de malversació en la gestió econòmica de la cooperativa La Emancipación de l'AIT i l'expulsaren de l'escola el mes d'agost. Després de Francesc Tomàs s'elegiren nous secretaris que formaven part de la junta directiva de la societat, sabem que ho foren Castellà¹⁴³⁹, Trián¹⁴⁴⁰, Roca¹⁴⁴¹ i Montaner –aquest convocava una reunió per l'1 de gener de 1871. L'any següent foren secretaris: F.Castellà¹⁴⁴², Luís Tarongí¹⁴⁴³ i Jaume Bestard¹⁴⁴⁴. El 1872 continuava Jaume Bestard Payeras¹⁴⁴⁵ i també ho fou Josep Terrassa¹⁴⁴⁶ i Francesc Arbona¹⁴⁴⁷. El 1873 continuava Francesc Arbona com a secretari¹⁴⁴⁸, també ho fou Francesc Llodrà¹⁴⁴⁹, Antoni Moranta¹⁴⁵⁰ i Miquel Pol¹⁴⁵¹ i tornà a repetir Francesc Arbona¹⁴⁵² i ho fou fins a finals d'any. Durant la Primera República fou president de l'Escola Democràtica l'industrial Ignasi Vidal. La majoria de membres de les seva junta directiva provenien del gremi dels sabaters. Els sabaters tenien a més la seva pròpia societat, La Igualdad, i fou una de les primeres que es crearen i que més obrers agrupà¹⁴⁵³. Aquesta societat es movia entre la Internacional anarquista que tenia com a líder a Guillem Arbós, membre de l'Aliança Democràtica de Bakunin i també es movia entorn del republicanisme amb figures destacades com la de Miquel Payeras Llabrés que fou el president de La Igualdad i que formà part del Comitè Republicà Federal de Balears essent secretari i a més participà en el Congrés Obrer de Barcelona de 1870 junt a l'anarquista Francesc Tomàs Oliver. La majoria dels seus membres no participaren activament en la Internacional mallorquina, llevat de Miquel Pol que fou secretari de La Igualdad el 1870 adherida a l'AIT i segurament féu ús de la doble militància.

Aquest grup de l'Escola Democràtica estigué molt involucrat en la presa de decisions que afectaven al tercer districte de Palma. Durant la Primera República, la majoria dels homes que hem comptabilitats participaren en la companyia del tercer districte dels Voluntaris de la República i tingueren càrrecs importants com el de tinent, subtinent o bé caporal.

¹⁴³⁹ *El Iris del Pueblo*, 27-09-1870.

¹⁴⁴⁰ *El Iris del Pueblo*, 9-12-1870.

¹⁴⁴¹ *El Iris del Pueblo*, 14-12-1870.

¹⁴⁴² *El Iris del Pueblo*, 1-04-1871.

¹⁴⁴³ *El Iris del Pueblo*, 12-04-1871.

¹⁴⁴⁴ *El Iris del Pueblo*, 29-11-1871.

¹⁴⁴⁵ *El Iris del Pueblo*, 23-02-1872.

¹⁴⁴⁶ *El Iris del Pueblo*, 13-06-1872.

¹⁴⁴⁷ *El Iris del Pueblo*, 13-08-1872.

¹⁴⁴⁸ *El Iris del Pueblo*, 13-02-1873.

¹⁴⁴⁹ *El Iris del Pueblo*, 8-07-1873.

¹⁴⁵⁰ *El Iris del Pueblo*, 2-08-1873.

¹⁴⁵¹ *El Iris del Pueblo*, 19-08-1873.

¹⁴⁵² *El Iris del Pueblo*, 28-08-1873.

¹⁴⁵³ La societat de sabaters La Igualdad es constituí a finals de 1869 i formà part del Centre Federal de Societats Obreres. El desembre de 1869 tenia el seu local a la casa Can Pastor, a la plaça del Pes del Carbó, i més tard al carrer de la Llongeta, número 39. La societat de sabaters fou una de les fundadores del Centre Federal de Societats Obreres a finals de 1869. A principis de 1870 s'adherí als principis de la Internacional. En aquells moments la societat comptava amb 400 socis i el seu president era Miquel Payeras i el seu secretari Miquel Pol, sent substituït molt prest per Guillem Arbós. En el moment de participar en l'assemblea nacional de l'AIT a l'Estat Espanyol, l'abril de 1870, eren 520 afiliats. Tot i que el mes de juny, en el Congrés de Barcelona, sumaven un nombre de 400, 52 s'havien donat de baixa per impagament. Protagonitzà algunes vagues. El 1873 la secció de sabaters va participar en el III Congrés de la Federació de Sabaters de la Regional Espanyola, celebrat a Barcelona entre els dies 1 i 6 de novembre de 1873 on començà a destacar Sebastià Alorda. A GRUP D'ESTUDIS LLIBERTARIS ELS OBLIDATS: *Op. cit.*, p.83-84.

Quadre dels membres de l'Escola Democràtica¹⁴⁵⁴:

Nom	Professió	Edat	Voluntari República
Joan Roca	Periodista	-	-
Josep Boada	-	-	-
Antoni Llobera Tomàs	Sabater	35	Caporal (2a companyia)
Antoni Nadal Payeras	Forner	35	Voluntari (3r districte)
Antoni Bestard Ramis	Botiguer	38	Tinent (3a companyia)
Joan Sbert Jaume	Terrissaire	37	Tinent (4a companyia)
Guillem Llofriu	Terrissaire	37	Caporal (4a companyia)
Pere Ripoll Marroig	Sabater	30	Caporal (3a companyia)
Francesc Tomàs Oliver	Picapedrer	25	-
F. Castellà	-	-	-
Lluís Taronjé	-	-	-
Jaume Bestard Payeras	Esparter	20	Voluntari (3r districte)
Josep Terrassa	-	-	-
Fco. Arbona Rovellat	Sabater	24	Voluntari (4t districte)
Francesc Llodrà Sastre	-	-	Caporal (5a companyia)
Antoni Moranta Frau	Sabater	21	Subtinent (3a companyia)
Miquel Pol Quetglas	Sabater	25	Subtinent (3a companyia)
Sebastià Trian	-	-	-

Durant tot el Sexenni, l'Escola Democràtica Republicana continuà submergida en la tasca educativa. L'octubre de 1872 anunciava que tots els dijous a partir de les 8 de la nit donarien lliçons del sistema decimal a tots els socis que en volguessin aprendre¹⁴⁵⁵. A més de les classes organitzaren altres actes. A finals de novembre de 1873 tingué lloc una conferència sobre la Història General d'Espanya a càrrec del republicà Sebastià Trian¹⁴⁵⁶. Sembla que l'Escola estigué en peu fins al cop d'estat del general Pavía. El darrer que sabem era que es tenia anunciat per l'1 de gener una reunió per elegir junta directiva i una comissió d'admissió de socis que havia de regir l'any 1874 i continuava com a secretari Francesc Arbona¹⁴⁵⁷. Aquesta darrera etapa l'Escola Democràtica fou dirigida per Ignasi Vidal¹⁴⁵⁸ i pel secretari que més cops

¹⁴⁵⁴ Relació feta a partir dels documents pertinents a l'organització del Cos de Voluntaris de la República. AMP, Fons Pons 1089/13, *Negociado de la milicia ciudadana. Sobre la organización de los voluntarios de la República y armamento de los mismos, año 1873*. [1873].

¹⁴⁵⁵ *El Iris del Pueblo*, 16-10-1872.

¹⁴⁵⁶ *El Iris del Pueblo*, 5-11-1873. Sobre aquesta conferència es deia el següent: "el estudio de la historia o no representa nada o es la clínica donde se aprenden las enfermedades de los pueblos".

¹⁴⁵⁷ *El Iris del Pueblo*, 28-12-1873.

¹⁴⁵⁸ AMP, Fons Pons, *Alistamiento para la formación de Voluntarios de la República*, 1873. Ignasi Vidal Bennàssar tenia 42 anys i era ferrer, vivia al carrer Pelaires 88 que pertanyia al primer districte de la ciutat. Els seus pares eren Ignasi i Jerònima.

havia regit la secretaria de l'escola, el jove sabater Francesc Arbona¹⁴⁵⁹.

Una altra societat organitzada fou l'Acadèmica Federal Instructiva d'Artesans. A finals d'abril de 1870 entre les pàgines de *El Iris del Pueblo* havia aparegut l'anunci que l'Acadèmia Federal Instructiva d'Artesans convocava als socis pel proper diumenge de maig i era secretari Guillem Llofriu¹⁴⁶⁰. Es creava així una nova societat vinculada al republicanisme i a l'obrerisme amb l'objectiu d'instruir a les classes populars. Un mes abans, el març de 1870, el terrissaire Guillem Llofriu havia estat secretari de l'Escola Democràtica Republicana i ara sembla que s'involucrava en un nou projecte. L'escola agafà el nom de l'antiga Acadèmia Instructiva d'Artesans creada el 1852 sota l'impuls de Miquel Quetglas Bauzà i fou l'espai en el qual s'agruparen els republicans fins el 1856. Després, en època de clandestinitat, Quetglas mantingué un club clandestí on s'hi trobava el grup amb inquietuds republicanes. Segurament un grup d'antics membres recuperaren l'Acadèmia, ara li afegien el terme "federal" perquè les llibertats del període permetien la denominació política de federal.

L'Acadèmia Federal Instructiva al igual que l'Escola Democràtica estava formada per la menestralia i fins i tot potser en aquells moments fos una societat molt vinculada a la gent de la Internacional, ja que el maig havia de tenir lloc la següent conferència: "Socialisme i llibertat"¹⁴⁶¹. Com hem explicat hi hagué apropaments impulsats pel l'intransigent Ignasi Bonet –menestral- per unir l'Escola Democràtica amb l'Acadèmia Instructiva d'Artesans en un sol centre¹⁴⁶². Però la unió sembla que no es produí ja que a l'abril de 1870, l'Escola Democràtica Federal i l'Acadèmia Instructiva treballaven per separat i el maig l'Acadèmica organitzava una conferència. Però no hem de descartar que més endavant s'acabessin unint a l'Escola Democràtica ja que no tornem a tenir notícies de l'Acadèmia Instructiva Federal.

La gent que l'estiu de 1869 havia aixecat l'Escola Democràtica com era el cas de Joan Roca o Francesc Tomàs eren d'una generació més jove que els homes que havien viscut el període del Bienni Progressista i les repressions de Narvaez, com era el cas de republicans més majors com Ignasi Bonet (pare de Magdalena Bonet) o Miquel Quetglas Bauzà, tot i que aquest era el president honorari de l'Escola Democràtica Republicana i el terrissaire Guillem Llofriu també era d'una generació més major¹⁴⁶³. Ambdues escoles tenien un perfil similar molt properes al republicanisme més socialitzant i per tant particip d'una cultura republicana democràtica i popular. De fet la família Bonet formà part dels sectors intransigents i defensaven una república construïda pel poble. De la Acadèmia Instructiva Federal no en tenim gaire informació i desconeixem també la resta d'impulsors d'aquesta acadèmia, que possiblement es tractà de gent

¹⁴⁵⁹ AMP, Fons Pons, *Alistamiento para la formación de Voluntarios de la República*, 1873. Francesc Arbona Rovellat s'allistà a la milícia de voluntaris amb 24 anys. Era sabater de professió i els seus pares eren Francesc i Magdalena i vivien al carrer Paners, número 14, al districte 4t de Palma.

¹⁴⁶⁰ *El Iris del Pueblo*, 30-04-1870.

¹⁴⁶¹ *El Iris del Pueblo*, 24-05-1870.

¹⁴⁶² Informació de la unió el primer número de *El Trueno*, 31-07-1870.

¹⁴⁶³ El 1873 comptava amb 37 anys d'edat i Ignasi Bonet Rubí comptava amb 39 anys. AMP, Fons Pons, *Alistamiento para la formación de Voluntarios de la República* [1873].

que havia participat en la primera etapa o bé com impulsor o bé com alumne.

També s'organitzà El Centro, societat instructiva. Es tractava d'una societat semblant a l'Escola Democràtica i l'Acadèmia Instructiva Federal, com aquestes, el seu objectiu era la instrucció de les classes populars. S'havia d'inaugurar el 14 de gener de 1870 i tenia la seva seu al carrer Paners, número 1. El vicesecretari era Tulio Ginard i era *El Obrero* qui informava de la sessió inaugural¹⁴⁶⁴. Un dels actes dels quals tenim constància era del debat que s'havia de dur a terme entorn a la instrucció antiga i de l'edat mitja comparada amb la moderna. Signava el comunicat Juli Ginard, potser fos família de Tulio Ginard. Sovint apareixia als diaris propaganda dels actes i reunions de El Centro. A finals de gener de 1870 era secretari Jaume Llobera –capeller-¹⁴⁶⁵. És poca la informació però tot apunta cap un interès per l'educació i la renovació del sistema educatiu. Segons els estatuts sembla que el 15 de desembre de 1869 els presentaren i era president interí Bernat Simonet i secretari interí Jaume Llobera. En quan a l'objectiu i regles de la societat destaquen les següents:

“El objeto de la sociedad es proporcionar a los asociados instrucción y solaz sin que tienda en nada a política. Artículo 2: La sociedad abrirá a las 11 de la noche y en verano abrirá a las 6 de la mañana y se cerrará a las 12 de la noche, exceptuando los días de función que se cerrará cuando concluya. Art. 3º el que aspirase a socio deberá solicitar su ingreso por conducto de otro socio, dirigiéndose el aspirante al secretario de la sociedad por medio en el que manifieste su deseo y exprese su nombre apellido y señas de su domicilio, sugestándose en los artículos que marca este reglamento. Art. 4: verificadas estas formalidades decidirá la Junta en votación secreta, si debe o no debe ser admitido”¹⁴⁶⁶.

Un dels seus homes com hem vist fou Tulio Ginard, un jove que el maig de 1871 havia publicat un article a *El Iris del Pueblo* titulat “La educación de la mujer”¹⁴⁶⁷. Aquest morí prematurament a l'edat de 19 anys, aquesta és la necrològica publicada al diari republicà de *El Iris del Pueblo*¹⁴⁶⁸:

El 31 de diciembre de 1871 pasó a mejor vida víctima de una larga y penosa enfermedad nuestro amigo y correligionario Tulio Ginard, cuya temprana muerte, pues contava apenas 19 años ha dejado sumisa en el mayor dolor y desconsuelo a su familia al par que ha causado un hondo sentimiento a cuantos tuvieron el honor de tratar tan amable y simpático joven cuya despejada y viva imaginación con su talento nada vulgar hacia de él un niño con cabeza de experimentado anciano. Su amor al estudio al Trabajo y a su idea regeneradora formava todo su bello ideal [...] Amado Tulio séate la tierra ligera.

¹⁴⁶⁴ *El Obrero*, 13-01-1870.

¹⁴⁶⁵ Segons a l'allistament dels Voluntaris de la República, Jaume Llobera Permanier era capeller i vivia en el primer districte de Palma a la plaça de Cort i tenia 33 anys. AMP, Fons Pons, *Alistamiento para la formación de Voluntarios de la República* [1873].

¹⁴⁶⁶ AMP, Fons Pons 1505/34, *El Centro, sociedad instructiva*, 1869.

¹⁴⁶⁷ *El Iris del Pueblo*, 27-05-1871.

¹⁴⁶⁸ *El Iris del Pueblo*, 12-01-1872.

El 1884 sembla que es reorganitzà i dos anys després també es creà una cooperativa del mateix nom¹⁴⁶⁹. Recuperen així antigues capçaleres en els quals havien participat amb la il·lusió de donar instrucció i compartint les idees democràtiques i republicanes les quals defensaven.

Un altre dels espais republicans fou el Cafè d'en Mas. Aquest fou un d'aquests espais de sociabilitat republicana amb els qual comptà la ciutat de Palma. També se'l coneixia com el club d'en Mas i estava situat al carrer Ferreria al barri artesanal de sa Gerreria, situat a intramurs, al casc antic de la ciutat. Marimon diu que possiblement aparegué cap al 1870 i que tenia constància de la seva existència el febrer de 1871¹⁴⁷⁰. Però, sembla que el cafè ja existia al 1869 ja que els primers números de *El Iris del Pueblo* informaven que Rafel Mas del carrer Ferreria regentava un cafè i que posseïa un gall per fer bregues de galls. Un dels republicans que participaven a l'entorn del cafè de Rafel Mas era l'adobador Gabriel Pérez Ros¹⁴⁷¹, republicà que havia estat comandant de la Milícia de Voluntaris i que signava l'anunci en data de 3 de març de 1869¹⁴⁷².

El juliol de 1872 morí Rafel Mas –el propietari del cafè– segons la necrològica era un republicà que havia dedicat part de la seva vida a propagar les idees democràtiques i republicanes. Era el propietari i el president de la societat coneguda com a Cafè d'en Mas i se'l recordava com un entusiasta de les idees federals. La seva casa-societat fou un dels centres polítics on el poble acudia a debatre els principis democràtics, sembla a més que tenia defectes físics¹⁴⁷³. Segons la necrològica:

“En la tarde de día de ayer pasó mejor vida nuestro estimado amigo y correligionario el ciudadano Rafael Mas, quien a pesar de sus defectos físicos, había dedicado su existencia a la propaganda de las ideas democrático republicanas. Propietario y presidente de la sociedad conocida por Café de Mas, llevado por su entusiasta y desinteresado amor a las ideas federales, su casa sociedad fue uno de los centros políticos donde el pueblo acudia a debatir los principios democráticos, afirmando así de cada día más en su creencia. Numeroso fue el concurso de amigos y correligionarios que acompañaron el cadáver de nuestro amigo hasta su última morada, demostrando así el aprecio que le profesaban. Nosotros, que vemos desaparecer uno a uno a nuestros antiguos amigos a los que desde nuestra juventud nos ayudan en la tarea de constituir en Palma y después en Mallorca todo el partido republicano, no podemos menos de derramar algunas lágrimas sobre la tumba del amigo que para siempre de nosotros se separa, deseándole el

¹⁴⁶⁹ AMP, Fons Pons, *Sobre aprobación del Reglamento de la Sociedad El Centro*, 1884 (expedient desaparegut) i també al mateix Fons Pons hi ha l'expedient FP 1536/49 titulat *Sobre la reforma del reglamento de la sociedad El Centro* (1886) i també l'expedient FP 1536/38 *Sobre la aprobación del reglamento de la sociedad El Centro Cooperativa* (1886).

¹⁴⁷⁰ MARIMON, A., *Op. cit.*, (2001), p.83.

¹⁴⁷¹ Era adobador de professió i vivia a sa Calatrava on majoritàriament habitaven els adobadors de pells i blanquers. Gabriel Pérez Ros tenia 38 anys. AMP, Fons Pons, *Alistamiento para la formación de Voluntarios de la República* [1873]

¹⁴⁷² Ho recollia el diari liberal *El Juez de Paz*, 15-03-1869.

¹⁴⁷³ *El Iris del Pueblo*, 29-07-1872.

eterno descanso¹⁴⁷⁴.

Rafel Mas tal com diu la necrològica formava part d'una primera generació de republicans i qui redactava l'obituari era un dels joves que formarien la nova generació de republicans apareguda durant el Sexenni Democràtic.

Una altra de les entitats republicanes de renom fou l'Orfeó Republicà Balear. Segons ha apuntat Antoni Marimon, el 1870 es creà l'Orfeó dirigit pel mestre Joan Goula. Diu el mateix autor que cal recordar la militància del gran promotor de les societats corals, el català Josep Anselm Clavé que havia estat desterrat a Palma el 1856. De fet, l'Orfeó Republicà estigué relacionat des del seu origen amb el moviment musical de Catalunya i sempre féu part de l'Associació dels Cors de Clavé¹⁴⁷⁵. Però les primeres informacions que apareixen als diaris republicans assenyalen que el juny de 1869 ja existia l'Orfeó Republicà Balear a Palma i el dirigia Joan Goula, de qui deien que es tractava d'una persona eminent en l'art de la música¹⁴⁷⁶. Per altra banda, Miquel Duran, explicava que Joan Goula era el titular de l'Òpera del Teatre i explicava que l'Orfeó Republicà Balear ajudà als presos republicans catalans empresonats a Bellver¹⁴⁷⁷ i que en total havien recaptat 13.067 reals¹⁴⁷⁸. Ell mateix contava que havien obert un nou local a l'ex convent de la Misericòrdia al carrer de les Monges. L'Orfeó es va dedicar a fer subscripcions en favor dels republicans que van haver d'emigrar¹⁴⁷⁹. Per altres fonts hem pogut esbrinar que Joan Goula arribà a l'illa de Mallorca per participar en un acte del Círculo Mallorquí¹⁴⁸⁰, entitat molt propera als primers demòcrates i que després de la petita estada de Goula a Mallorca, els demòcrates mallorquins van demanar que es quedés a l'illa exercint com a professor de música. A partir de la Revolució de Setembre oferiren a Goula dirigir l'Orfeó Republicà que es creà a l'estiu de 1869¹⁴⁸¹.

A Catalunya les societats corals eren molt conegudes. Des de la creació de la societat coral *La Fraternidad* sota direcció de Josep Anselm Clavé l'auge d'aquest tipus de societats no aturà fins el 1867. No sabem si a Mallorca existí una societat coral abans de 1869, no n'hem trobat cap indicatiu, però sí que creiem que el desterrament dels germans Clavé el juliol de 1856 hauria influït en la creació d'una societat coral o almenys a organitzar el naixent republicanisme mallorquí. Sens dubte el desterrament dels germans Clavé fou un dels més influents. A partir d'aquí imaginem que sorgiren tota una sèrie de contactes amb els cercles republicans de Barcelona i es

¹⁴⁷⁴ *El Iris del Pueblo*, 29-07-1872.

¹⁴⁷⁵ MARIMON, A., *Op. cit.*, 2001, p.84-85.

¹⁴⁷⁶ *El Rayo*, 27-06-1869.

¹⁴⁷⁷ DURAN, M., *Op. cit.*, 1980, p.143.

¹⁴⁷⁸ *El Rayo*, 2-01-1870.

¹⁴⁷⁹ DURAN, M., *Op. cit.*, 1980, p.143.

¹⁴⁸⁰ Joan Goula degué arribar a Mallorca el 1866 ja que l'octubre de 1866 debutà a Mallorca la companyia lírica italiana de la qual Goula era mestre i director. LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. 13-10-1866. El desembre de 1860 actuava a Barcelona al Conservatori. *El Telégrafo*, 19-12-1860.

¹⁴⁸¹ Referència localitzada a la història del centenari de l'entitat mallorquina Círculo Mallorquí: SANMARTÍN, J.: *Op. cit.*, 1951.

divulgaren els Cors de Clavé a Mallorca¹⁴⁸². Sobre el desterrament dels germans Clavé, en la necrològica de Josep Anselm Clavé que es publicà el febrer de 1874 als diaris locals, recordaven aquest desterrament del juliol de 1856. Recordaven que Josep Anselm Clavé havia estat confinat a Palma juntament amb el seu germà Antoni i que foren traslladats a Maó on a causa dels escassos recursos econòmics foren ajudats pels socis de la coral La Fraternidad. Fou a Maó que Josep Anselm Clavé va compondre *Emma* i *Enriqueta* –nom d’una de les seves filles¹⁴⁸³. Abans de l’esclat de *La Gloriosa*, a l’estiu de 1868, en el Teatre de Palma es cantaren algunes peces d’Anselm Clavé a benefici d’aquesta persona¹⁴⁸⁴.

El cert és que les classes obreres i populars en el moment que es creà l’orfeó republicà hi participaren i perduraren al llarg de tot el segle XIX. Aquestes societats corals de Clavé complien funcions socials pròpies de les associacions obreres del moment. Aquestes funcionaven com a societats d’ajuda mútua i moltes d’elles disposaven de caixa de resistència pel manteniment de vagues i recaptaven fons per usos socials per mitjà de captives o concerts, per fins benèfics (destinats a escoles i hospitals) o per exemple salvar a joves obrers del servei militar mitjançant el pagament d’una suma determinada de diners¹⁴⁸⁵. Carbonell també parla que la majoria d’entitats tenien un rígid reglament de comportament durant les hores d’assaig que incloïa un tauler de sancions per no assistir, per parlar durant la interpretació d’una obra, per fumar, blasfemar, o per mostrar actituds violentes. Aquest fet indica clarament l’interès de les societats corals per la formació i l’educació espiritual de les classes populars, integrants de tals associacions¹⁴⁸⁶. En el cas dels estatuts de l’Orfeó Republicà Balear de 1892 també es recullen una sèrie de multes en cas d’incomplir sense previ avís els assajos setmanals.

La participació de l’Orfeó Republicà dintre del republicanisme mallorquí va des de la participació en actes com manifestacions, inauguracions, actes de propaganda, etc. i també l’actuació, moguts per la solidaritat amb la idea ja sigui per recaptar fons per alliberar correligionaris o per poder participar en algun projecte. Per exemple el març de 1870 es parlava de si havia d’acudir o no l’Orfeó Republicà en una manifestació republicana a Sóller¹⁴⁸⁷. El maig d’aquell any van realitzar una actuació al Casino Republicà, l’Orfeó dirigit per Joan Goula tocà una albada catalana titulada *De bon matí* i *Himne a la llibertat*, de la qual la música era de Goula i la lletra d’un jove poeta –Lladó¹⁴⁸⁸. Un mes abans havien participat en una funció benèfica per tal de redimir la sort dels quintats, sota la direcció de Goula interpretaren “Els

¹⁴⁸² “Vinieron confinados a Palma por sus ideales políticos los hermanos Antonio y José Anselmo Clavé de Barcelona, por orden del capitán general de Catalunya D. Juan Zapatero y Navas, hombre de la confianza de Espartero”. LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. III. 5-07-1856.

¹⁴⁸³ *Idem*, Vol. V. 24-02-1874.

¹⁴⁸⁴ *El Principado*, Barcelona, 5-07-1868.

¹⁴⁸⁵ CARBONELL, J.: “Los Coros de Clavé, un ejemplo de música en sociedad”, *Bulletin d’Histoire Contemporaine de l’Espagne*, 20, (1994), p.71.

¹⁴⁸⁶ *Idem*, p.72.

¹⁴⁸⁷ *El Rayo*, 20-03-1870.

¹⁴⁸⁸ *El Iris del Pueblo*, 30-05-1870. Aquest Lladó era Joan Lladó que més endavant el 1873 participarà en la festa d’obertura del nou local del Cercle Republicà Federal de Barcelona.

pescadors” i “De bon mati”¹⁴⁸⁹. En motiu del còlera, a finals de l’any 1870 féu un concert a benefici de les vídues de la febre groga al Teatre Principal, on també havien d’actuar els Cors de Clavé¹⁴⁹⁰. Aquell desembre de 1870 el músic Joan Gomila composà per l’orfeó i el desembre s’informava que Joan Goula acabava de compondre un cor de veus soles dedicades a l’Orfeó Republicà Balear, el cor portava el títol de *Prometatge* i la lletra era del publicista català Thos i Codina¹⁴⁹¹. Poeta català que havia passat per l’illa com a desterrat el 1869.

No tornem a tenir notícies de l’Orfeó Republicà fins el 1872, en el moment en què l’orfeó convocava als seus individus i als accionistes de La Charanga per a una reunió el dia 1 de maig per tractar assumptes del seu interès¹⁴⁹². Aquell abril de 1872 era secretari Josep Aguiló qui també havia estat secretari del Casino Republicà¹⁴⁹³. Sembla que estaven dins un procés de renovació de la direcció, ja que al juny d’aquell any publiquen el següent comunicat:

“Se convoca a reunión general de Orfeón, Charanga republicana y profesores de la misma para el domingo 16 a las 12 de la mañana para tratar de la elección de nuevo director”¹⁴⁹⁴.

Després de Goula, fou escollit com a director de la xaranga republicana Bartomeu Perelló. Un dels primers actes fou la serenata que dedicaren als diputats que viatjaren cap a Madrid¹⁴⁹⁵. Aquesta xaranga republicana depenia del Casino Republicà i des de la seva creació el local on s’ubicaven era el mateix que aquest casino¹⁴⁹⁶. El 1871 la publicació liberal conservadora que dirigia Miquel Bibiloni Corró comentava que la xaranga del Casino Republicà i els cors del seu orfeó havien ofert un concert la nit de les verges i es sorprenia de l’alt nivell d’aquesta i sobretot del grup de joves que hi participaven amb l’objectiu d’instruir-se i al mateix temps divertir-se i que en pocs mesos havien aconseguit rivalitzar amb els aficionats d’altres indrets i especialment de Catalunya¹⁴⁹⁷.

Més membres d’aquest orfeó foren el jove professor Vicens i del qual se’n deia que era un digne successor de l’avantatjat Goula. També formava part dels cors un tal Ventura¹⁴⁹⁸. Goula per aquestes dates es trobava a Moscou juntament amb la seva esposa Dionisia Fité de Goula on havien obtingut gran èxit¹⁴⁹⁹. Sens dubte Goula degué ser un home important dins la creació i organització d’aquest orfeó, en el qual hi estigué fins devers 1870, moment en què abandonà

¹⁴⁸⁹ *El Rayo*, 24-04-1870.

¹⁴⁹⁰ *El Iris del Pueblo*, 20-12-1870.

¹⁴⁹¹ *El Iris del Pueblo*, 20-12-1870.

¹⁴⁹² *El Iris del Pueblo*, 29-04-1872.

¹⁴⁹³ Es tractava de Josep Aguiló Aguiló escrivent de professió. El 1873 tenia 21 anys i s’allistà al cos de Voluntaris de la República.

¹⁴⁹⁴ *El Iris del Pueblo*, 15-06-1872.

¹⁴⁹⁵ *El Iris del Pueblo*, 17-04-1872.

¹⁴⁹⁶ *El Iris del Pueblo*, 18-04-1872. Informaven que la xaranga del Casino Republicano havia obsequiat amb una serenata als diputats balears.

¹⁴⁹⁷ *El Juez de Paz*, 26-10-1871.

¹⁴⁹⁸ *El Iris del Pueblo*, 23-12-1870.

¹⁴⁹⁹ *El Iris del Pueblo*, 29-12-1870.

Mallorca per realitzar una gira per les principals ciutats europees¹⁵⁰⁰.

Palma no era l'únic indret on hi havia un orfeó republicà organitzat. A Inca hem vist com a una manifestació republicana sortí una banda de música que portava símbols maçònics i també a altres pobles com per exemple sa Pobla sabem que els republicans federals d'aquella localitat també comptaven amb un orfeó. El mestre d'escola Isidre Arabí s'encarregà juntament amb altres federals d'organitzar una banda de música republicana al poble¹⁵⁰¹. Més que d'orfeons en si el que s'organitzava en aquests pobles eren bandes de música potser vinculades a les bandes de música municipals on en les seves actuacions, sota un govern municipal republicà, interpretaven els himnes relacionats amb la idea republicana com la Marsellesa, l'himne de Riego, etc. També hi havia bandes de música al poble de Capdepera. Durant la dècada dels 90 el món orfeonista revifà amb força i fou una de les organitzacions més fortes del republicanisme mallorquí i sovint establí llaços de fraternitat amb altres orfeons republicans participant en els festivals que s'organitzaven per tota la geografia espanyola.

Una altra de les societats organitzades pels republicans foren les cooperatives. El 2 de maig de 1869 es fundà una cooperativa de consum a Palma, era la primera experiència cooperativista que s'organitzava a Mallorca. Fou engegada pels republicans federals i ben aviat ja comptaren amb 439 socis. La seva seu social estava ubicada al carrer dels Oms i la seva primera botiga la inauguraren el 19 de maig al carrer de Sant Miquel, a l'estiu –el mes de juliol- n'obriren una altra a la plaça major, donat que la primera botiga se'ls havia quedat petita¹⁵⁰². Des del mes de febrer de 1869 un grup de republicans encapçalats per Fèlix Duval treballaren en l'organització d'aquesta cooperativa¹⁵⁰³. Totes les reunions es feren al local del Casino Republicà de Palma. Necessitaven 400 accions per iniciar la cooperativa i el maig ja tenien recopilades dites accions i els socis necessaris, així que pogueren començar la seva aventura. Normalment tenien una secció fitxa al diari obrerista *El Obrero* i a més intercanviaven cartes amb el setmanari català *La Federación*. A més publicaren un butlletí propi de la cooperativa on hi havia resumits els moviments econòmics de la cooperativa i exposaven els productes que es podien aconseguir a la

¹⁵⁰⁰ D'ell en sabem alguns aspectes biogràfics. Miquel Duran conta que la companyia titular de la temporada del 1869 era la del mestre Goula que tenia contractades figures dels teatres italià com Archina Bianco, actuacions de les quals s'ocupà la revista teatral melodramàtica de Milà. Fou precisament sota la batuta de Goula que debutaren a 1869 els músics Uetam i el 1870 el tenor Bou. El juny de 1870 Goula sortí cap a Barcelona en direcció a París, aquest anava acompanyat de la seva esposa –contractada per funcionar en el teatre de l'òpera italiana d'aquella gran ciutat (segon *Diario de Palma*, 13-06-1870). Treballaren a altres ciutats com Moscou, això fou a l'agost on Goula i la seva esposa foren contractats pel teatre de Moscou (segons *Diario de Palma*, 31-08-1870). A l'abril de 1874 morí la seva esposa - Dionisa Fité de Goula, artista que havia nascut a Barcelona el 1847 i era filla d'un menestral i als 21 anys s'havia casat amb el mestre director i compositor Joan Goula i s'havia dedicat a l'art líric dramàtic. Aquesta el 1868 havia iniciat la seva carrera a Palma en el teatre del qual era empresari i director el seu espòs. Havia recorregut els teatres de Moscou, Hamburg, i altres d'Alemanya, etc.(segons *Diario de Palma*, 18-04-1874). Aquell 1874 Goula arribava procedent d'Alemanya on es trobava allà perquè havia estat contractat per la temporada 1874-1875 com a mestre i director de l'orquestra del teatre imperial de Sant Petersburg. A *Diario de Palma*, 18-07-1874.

¹⁵⁰¹ LLINARES, J.: *Op. cit.*, 2008, p.157.

¹⁵⁰² *La Federación*, Barcelona, 8, 15 i 22 d'agost de 1869.

¹⁵⁰³ Altres socis foren Cayetano Forteza Valls, Mariano Piña Valls, Mateu Vidal Nicolau, Pau Bestard Vicens, Jaume Pericàs Estela, Fèlix Duval Oliver i Josep Estadés Coll. A ESTELRICH, L.M.: *Sociedades mercantiles mallorquinas del siglo XIX. Historia social y económica de Mallorca en los protocolos notariales (1825-1900)*. Palma, Institut Balear d'Economia, 2009, p.34.

botiga¹⁵⁰⁴. L'èxit fou tal que en motiu del còlera patit a la ciutat a l'octubre de 1870 no es veren obligats a tancar les seves portes ni tan sols a pujar els preus¹⁵⁰⁵.

Com havien fet altres societats republicanes, també volgueren contribuir en dotar d'instrucció a les classes populars. A principis de gener de 1870 tenien la intenció de crear una escola elemental gratuïta pels consumidors¹⁵⁰⁶.

Al llarg de la seva existència aconseguiren organitzar cinc botigues a Palma als carrers de: Sant Miquel, Socors, Pelleteria, St. Pere, Plaça de Abastos i tenien un magatzem al carrer dels Oms. També veren com els anarquistes de l'AIT muntaven la seva pròpia cooperativa. El març de 1870 es creà La Emancipación, però aquesta sofrí problemes de malversació i s'acusà a Francesc Tomàs Oliver de la mala gestió i d'apropiar-se diners. Sembla que a Felanitx el juliol de 1870 també s'organitzà una cooperativa lligada a la Internacional o almenys pretenien seguir els estatuts aprovats en el Congrés Obrer Regional de Barcelona¹⁵⁰⁷. La cooperativa republicana de El Porvenir aconseguí aguantar durant tot el Sexenni i amb la distribució de les cinc botigues i la publicació d'un butlletí podem deduir que fou un dels projectes de més èxit dels republicans. Amb tot, les classes obreres i populars properes al republicanisme tenien un espai on poder obtenir els seus queviures a un preu raonable. La cooperativa comprava a l'engròs articles de consum, majoritàriament alimentaris¹⁵⁰⁸ i els venia a preus assequibles als seus socis i nous consumidors. Darrera aquest projecte també hi havia la petita burgesia republicana de Ciutat, que era una les proveïdores dels aliments i gèneres que es venien a les botigues de la cooperativa. Entre els venedors d'articles hi havia coneguts republicans que regentaven un petit negoci a Palma, per exemple el llibreter Joan Colomar, el botiguer Joaquim Estrada, Antoni Bestard, Gaietà Forteza i Mateu Vidal propietari d'una ferreria, aquests tres últims socis fundadors de la cooperativa. També els germans Miró amb la seva botiga a la plaça de les Copinyes ofería als socis la possibilitat de comprar els seus productes o bé el farmacèutic Gabriel Dalmau que regentava una farmàcia al c/ Montesion, el capeller Jaume Llobera que tenia botiga a la plaça de Cort, Vicens Caballero venia pintures, Josep Elías botiguer que venia paraigües, Eusebi Miró que venia fils o Pablo Mut que venia la rebosteria elaborada al Casino Republicà Central¹⁵⁰⁹, etc.

Un altre dels casinos fou La Verdad Republicana que fou creat el setembre de 1871 i que aglutinà al sector del federalisme intransigent. En moment d'eleccions sovint aparegueren

¹⁵⁰⁴ Aquest butlletí només aconseguí treure un número el 15 de setembre de 1870 però la intenció era que sortís cada quinze dies un nombre nou.

¹⁵⁰⁵ *El Iris del Pueblo*, 11-10-1870.

¹⁵⁰⁶ *El Obrero*, 6-01-1870.

¹⁵⁰⁷ *El Obrero*, juliol 1870.

¹⁵⁰⁸ Entre els aliments que oferien les botigues de El Porvenir tenim: ametlles, anís, arròs, sucre, bacallà, cafè, xocolata, xoriç, faves, ciurons, farina, fonoll, saïm, patates, formatges, sal, sopes, sobrassada, oli, aiguardents, llibrets de fumar, fosfors, vinagre, ous, maïs, llenties, espècies, vins, etc. A *Boletín de la Asociación cooperativa El Porvenir*, 15-09-1870.

¹⁵⁰⁹ *Boletín de la Asociación cooperativa El Porvenir*, 15-09-1870.

anuncis de reunions. Un dels homes d'aquesta societat fou el seu secretari Lluís Taronjé Forteza, el qual també havia format part de l'Escola Democràtica Republicana. Sembla que a l'agost de 1872 es desfà i d'aquí sorgí l'altre casino i mútua –El Auxilio Federal¹⁵¹⁰. La seva seu estava ubicada a la plaça major i en el seu trajecte polític deixà clara la seva ideologia. Un dels casos que ajudaren a reafirmar la seva intransigència fou l'enemistat amb el republicà benèvol Eusebi Pascual –el van titllar molts cops de conservador-. Amb La Verdad Republicana arribaren les primeres tensions entre ambdues tendències del federalisme. Aquestes, el 1873, estellaren amb més força. També era membre de La Verdad Republicana Federal, l'advocat Josep Estade Coll, que també s'enemistà força amb el sector benèvol i per això sovint se'l criticava pel seu acostament als carlins per tal de destruir els republicans. De fet Josep Estade havia estat el president de La Verdad Republicana en el moment en què també ho era del Comitè Republicà Federal de Palma i era el fill del navilier progressista Miquel Estade¹⁵¹¹. El 1871, aquest havia perdut unes avantvotacions per presentar-se a les eleccions provincials i a partir d'aquí començaren fortes tensions entre les dues faccions del partit republicà que sempre estigué controlada per la facció benèvola. L'any següent, el 1872, Estade vetà a dos companys republicans del tercer districte invalidant els seus vots i afavorí a un carlí en el govern de la Diputació Provincial¹⁵¹². Josep Estade fou el personatge més destacat de La Verdad Republicana, era el fill de Miquel Estade Sabater, propietari d'una naviliera. Aquest fou batlle de Palma del gener al novembre de 1865 i també de l'octubre de 1868 al gener de 1869. El seu avi, Josep Estade Omar (1782-1849) també navilier, havia estat el cap del Partit Progressista de Mallorca. Josep Estade Coll a diferència del seu pare i avi es dedicà a l'advocacia¹⁵¹³. Inicià els seus estudis de dret a la Universitat de Barcelona en el curs 1856-1857. Abans però ja havia acudit al col·legi dels S.S. Carreras al barri de Sant Gervasi juntament amb el seu germà Antoni. Obtingué el títol de llicenciat el 1862. Després abandonà Barcelona per realitzar un doctorat a Madrid¹⁵¹⁴. Josep Estade Coll participà en la redacció de *El Iris del Pueblo* de la segona època, a partir de 1871 trencà les seves relacions amb els antics companys i els hi féu oposició des de la societat La Verdad Republicana. Més endavant, el 1873, no formà part de l'organigrama de El Auxilio Federal però defensà els seus membres exercint de la seva professió d'advocat. De La Verdad Republicana Federal no és conserven els estatuts¹⁵¹⁵. A partir de l'estiu de 1872 aquesta societat desapareix i pren el relleu El Auxilio Federal.

El juny de 1872 aparegué una nova societat, El Auxilio Federal, de tendència republicana

¹⁵¹⁰ *El Iris del Pueblo* en to pejoratiu deia: “de la escoria de una sociedad que se titulaba la Verdad Republicana nació el Auxilio Federal y de esta surgen los carlistas. A *El Cantón Balear*, 3-04-1873.

¹⁵¹¹ *El Iris del Pueblo*, 29-11-1871.

¹⁵¹² En una sessió de la Diputació Josep Estade Coll vetà a Estelrich i Pericàs per no tenir acta de diputat constituïda i s'anul·laren els vots d'aquests dos afavorint als carlins. A *El Iris del Pueblo*, 4-11-1872.

¹⁵¹³ Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (AHUB), Expedient acadèmic de Josep Estade Coll. Es conserva l'acta de baptisme i per la qual cosa sabem que va néixer dia 24 de novembre de 1838. Com hem dit era fill de Miquel Estade Sabater, comerciant i de Maria Josefa Coll Crespí, ambdós naturals de Palma i veïns de la parròquia de Santa Eulàlia. Concretament vivien a la illeta 52 a la casa número 22.

¹⁵¹⁴ Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (AHUB), Expedient acadèmic de Josep Estade Coll.

¹⁵¹⁵ El reglament de l'associació que fa referència a La Verdad Republicana Federal a l'Arxiu Municipal de Palma apareix com expedient desaparegut.

federal intransigent. A més de casino polític era una societat mutual. Estava clarament vinculada a la tendència republicana federal pura. El seu òrgan d'expressió fou el setmanari *El Cantón Balear* (abril de 1873- gener de 1874). Alguns dels càrrecs de la junta directiva eren ocupats per Miquel Oliver Rotger, president; el conegut republicà Fèlix Mateu Domeray, secretari; Manuel Ramos Puig, secretari segon; Joan Figueres, secretari tercer; i Joan Reinés Escat, secretari quart¹⁵¹⁶. La seva seu es trobava ubicada al carrer Vallori, número 15, però a l'agost de 1873 canviaren el seu local i el passaren al carrer del Carme, número 16, en aquell moment era president Miquel Fornés Palmer¹⁵¹⁷. Foren presidents de El Auxilio Federal: Miquel Oliver Rotger¹⁵¹⁸ i cap al maig de 1873 era president Josep Vilar Nebot¹⁵¹⁹ i ja a l'agost de 1873 ho era el mariner Miquel Fornés Palmer¹⁵²⁰. Mentre que a la secretaria hi havia el mestre Fèlix Mateu Domeray¹⁵²¹, director de *El Cantón Balear*. Altres homes destacats foren el sabater Pascual Torrens que fou president de la comissió que havia de tractar assumptes del partit després del conflicte pels candidats elegits pel Comitè Provincial¹⁵²². Els presidents d'aquesta societat provenien de sectors de la petita burgesia palmesana però la seva base social es nodrí de menestrals i obrers fabrils i del camp.

Taula de presidents de El Auxilio Federal:

President	Professió	Edat
Miquel Oliver Rotger	Professor	31 anys
Miquel Fornés Palmer	Mariner	-
Josep Vilar Nebot	Comerciant	33 anys

Un altre dels aspectes pels que també treballaren fou l'educació. L'abril de 1873 la societat de socors mutus El Auxilio Federal comptà amb una escola. Des de les pàgines de la veu intransigent –*El Cantón Balear*– es parlava que a l'escola hi acudia un gran nombre d'alumnes i era aquesta una escola de primeres lletres. Sols s'admetien els fills dels socis i el preu que es demanava per cada alumne era d'un *cuartillo* de real a la setmana que anava destinat a les despeses del material¹⁵²³. Recordem que en el Casino Republicà també s'hi donaven classes de primer i segon ensenyament i que també existia a Palma l'Escola Democràtica Republicana, l'Acadèmia Instructiva d'Artesans i El Centro. Fèlix Mateu Domeray, mestre de professió, segurament degué exercir de mestre d'aquesta escola ja que en els anys posteriors, durant la

¹⁵¹⁶ *Reglamento de El Ausilio Federal. Asociación política y de socorro mútuo*. Palma, Imprenta de Juan Colomar, 1872, p.6.

¹⁵¹⁷ *El Iris del Pueblo*, 13-08-1873.

¹⁵¹⁸ *El Iris del Pueblo*, 16-11-1872.

¹⁵¹⁹ *El Cantón Balear*, 26-05-1873.

¹⁵²⁰ *El Iris del Pueblo*, 13-08-1873.

¹⁵²¹ *El Iris del Pueblo*, 16-11-1872.

¹⁵²² *El Cantón Balear*, 6-04-1873.

¹⁵²³ *El Cantón Balear*, 13-04-1873.

Restauració, aquests fou el director i mestre de l'escola de la societat de socors mutus i cooperativa Unió Obrera Balear. També degué exercir com a mestre el seu president Miquel Oliver Rotger que era professor¹⁵²⁴.

Una altra dels vessants de El Auxilio Federal fou l'organització dels obrers. Aquesta arribà a organitzar una secció de sabaters. El maig de 1873 hi hagué una convocatòria per tots els federals de la secció de sabaters que s'havia de celebrar al local propi de la secció a la plaça de la Mercè, número 7¹⁵²⁵. També els mariners s'aproparen a El Auxilio Federal ja que Miquel Fornés estava al capdavant de la secció de mariners de l'AIT que tenien el seu local al carrer Apuntadors número 59¹⁵²⁶. Els mariners foren un dels gremis més organitzats i forts juntament amb els picapedres, fusters i sabaters. Els mariners es mogueren entre la Internacional i el republicanisme intransigent. Per altra banda els sabaters també eren un dels col·lectius obrers més importants i el més nombrós de Mallorca. Entre els sabaters més destacats dintre de El Auxilio Federal hi havia Pascual Torrens Hongado¹⁵²⁷, Manuel Bonet¹⁵²⁸, cosí de Magdalena Bonet, Bartomeu Villalonga i Joan Sastre Mascaró. Altres membres destacats del federalisme intransigents eren el cafeter Gabriel Gil Coll¹⁵²⁹, el sastre José Rubio¹⁵³⁰ o el jornalero Francesc Ramírez. Aquest grup es presentà en les eleccions municipals de 1873 i aconseguí bons resultats en el districte sisè de Palma i se'l coneixia com la candidatura de la Internacional. A Mallorca existí una tendència marxista dintre de la Internacional amb manco pes que l'anarquista, aquesta tendència cal buscar-la en aquest grup d'homes a l'entorn de El Auxilio Federal i participant de societats obreres lligades a l'AIT. Un altre dels vessants més destacats, a més de l'instructiu i la d'organitzar els obrers, fou el vessant mutual de la societat. Una de les funcions de la societat era donar socors mutus a tots els seus associats i podien ser socis totes les persones majors de 15 anys sense distinció de sexes.

La societat El Auxilio Federal fou la societat principal amb la qual comptaven els intransigents mallorquins. A finals de març de 1873 els federals purs presentaren el seu programa i venia signat pels següents personatges: Miquel Fornés, Josep Vilar, Fèlix Mateu, Francesc Ramírez, Gabriel Gil, Pascual Torrens, Jaume Alemany, Manuel Bonet, Faust Fuster, Bartomeu Riera en

¹⁵²⁴ Miquel Oliver Rotger quan s'allistà al Cos de Voluntaris de la República tenia 31 anys i era professor. AMP, Fons Pons, *Alistamiento para la formación de Voluntarios de la República*, 1873.

¹⁵²⁵ *El Cantón Balear*, 1-05-1873.

¹⁵²⁶ *El Cantón Balear*, 24-04-1873.

¹⁵²⁷ Sabater de 30 anys que vivia al carrer de la Missió de Palma. El 1873 s'allista a la milícia de voluntaris de Palma. AMP, Fons Pons, *Alistamiento para la formación de Voluntarios de la República*, 1873.

¹⁵²⁸ AMP, Fons Pons, *Alistamiento para la formación de Voluntarios de la República* [1873]. Manuel Bonet Gómez apareix en l'allistament a la milícia de voluntaris de la República pel 4t districte. Apareix com a sabater de 33 anys fill d'Andreu i Pilar i que viu al c/Vallori, 6.

¹⁵²⁹ AMP, Fons Pons, *Alistamiento para la formación de Voluntarios de la República* [1873]. Gabriel Gil Coll que apareix en l'allistament a la milícia voluntària del districte 4t apareix com a cafeter de 32 anys fins de Joan i Magdalena i que viu al c/Vallori, número 14.

¹⁵³⁰ AMP, Fons Pons, *Alistamiento para la formación de Voluntarios de la República* [1873]. José Rubio Miguel apareix a l'allistament de voluntaris del districte 4t com a sastre de 40 anys fill de Miguel i Pelegrina i que viu al carrer Jaume II, número 32.

data del 30 de març de 1873. Es componia de 9 punts¹⁵³¹. Molts d'aquests homes formaven part de la junta de El Auxilio. Per veure la seva ideologia també ens podem fixar en aquest escrit publicat a la seva premsa. Publicava unes regles pràctiques del que significava ser federal i deia que el sofista federal es distingia del mode següent: en primer lloc el que acceptava governs civils no era federal, perquè el federal no podia voler un delegat del poder centralitzador que deprimís la llibertat de províncies, govern que ha de presidir a les diputacions provincials. Segon: el que acceptava els tribunals, jutges de primera instància, fiscals i promotors, magistrats i togats de tribunals suprems i suprems consells, no era federal, perquè l'administració de justícia havia d'estar exercida pel poble en forma de jurats. Tercer: el que acceptava l'administració centralitzadora de hisenda, no era federal perquè l'administració dels béns i demés havia d'estar a càrrec dels municipis respectius. Quart: el que acceptava capitànies generals i comandàncies no era federal, perquè l'autoritat civil i militar en la federació residia en la Diputació Provincial o poder cantonal nascut del sufragi¹⁵³². Com veiem es tractava de tota una proposta anticentralista i en defensa del municipalisme i la construcció d'unes estructures polítiques, administratives i judicials de tipus federal on la Diputació o Cantó havien de tenir un important paper, així com també el poble que mitjançant el sufragi universal podia opinar i participar en la política o en casos com els de justícia a través dels jurats populars, etc. Aquesta visió pura del federalisme no fou la majoritària durant el Sexenni però arrel de l'organització de El Auxilio Federal i d'un diari –*El Cantón Balear*– anà creixent i comptà amb adeptes a Palma i a la zona del Raiguer amb pobles com Lloseta, Selva o Inca però en cap cas foren capaços de superar als republicans que controlaven la majoria d'organitzacions i institucions.

Tot i que no tingueren tant de suport com els benèvolos, comptaren amb la seva pròpia base. Els intransigents pogueren tirar endavant un setmanari, *El Cantón Balear* (1873-1874), i tal com informen les seves pàgines, aquests es nodria d'un bon grapat de simpatitzants. Aquests eren: Antoni Sabrafrem, Josep Vilar, Joan Santandreu, Gabriel Gil, Fèlix Mateu, Bartomeu Villalonga, Francesc Ramírez, Cristòfol Palent, Joan Sastre, Jaume Alemany¹⁵³³.

Tenien relacions amb els intransigents d'arreu de l'Estat espanyol, ja hem esmentat la visita de Mina Puccinelli o d'Ubaldo Romero Quiñones i l'estada a Madrid a l'estiu de 1873 d'uns

¹⁵³¹ Recordem aquests 9 punts: el primer punt deia que la base política del partit republicà democràtic federal era i seria la República Democràtica Federal amb exclusió de tota altra forma de govern, inclús la República unitària. La segona deia que el municipi i la província tenien sencera llibertat per donar-se l'organització que jutgessin convenient. El tercer que l'organització tenia dos caràcters: un de propaganda i l'altra de resistència. El quart punt parlava que en l'estat actual del Partit Republicà Federal perjudicava en gran mesura als seus fins la creació de tot cos central, perquè la seva mateixa naturalesa el portava a exercir la coacció sobre l'esperit democràtic del partit. El cinquè punt deia que la línia de tots els delegats del partit republicà federal era la que marcaven junts l'esperit i la lletra dels seus principis, sense atendre a generar algun de conveniència que directe o indirectament es trobava en discòrdia amb ells. El sisè punt deia que el mandat de tots els delegats del partit, això era, diputats a Corts i provincial, regidors, etc. era imperatiu i en virtut d'aquesta regla havien de donar compte als seus comitents de la seva conducta, sempre que li demani i dimitir del càrrec quan les seves opinions no es trobin conformes amb les dels seus representants. El setè punt deia que el partit inspirava i manava i els seus delegats reflectien les seves opinions i executaven els seus mandats. El vuitè parlava que s'establiria la incompatibilitat de càrrecs i el novè que cada districte elegia als seus representants, tant per diputats provincial, com per regidors, etc. *El Cantón Balear*, 3-04-1873.

¹⁵³² *El Cantón Balear*, 6-04-1873.

¹⁵³³ *El Cantón Balear*, 6-07-1873.

quants intransigents¹⁵³⁴ i seria interessant esbrinar les relacions que pogueren tenir amb l'intransigència insurreccional de Roque Barcia i l'infuència d'altres personatges que passaren una temporada breu a Mallorca com Joan Fernández Latorre que ben aviat es posicionà en contra dels pactes entre els radicals i els federals del 1872¹⁵³⁵. Pel que fa a Barcia durant la República publicà un nou diari intransigent *La Justicia Federal*, que deixà de publicar-se el juliol de 1873 moment en què es proclamà el cantó de Cartagena.

Un altre espai fou el Club Republicano Democrático del Cuarto Colegio que com diu el nom sorgí del col·legi electoral del districte quart. El 1873 els republicans d'aquest districte organitzaren el seu propi club. L'activitat començà el març de 1873 en el moment en què tenim notícia de la celebració d'una junta general extraordinària pel dia 30 de març de 1873¹⁵³⁶. El seu president era Miquel Rodríguez i el secretari era Francesc Serrano¹⁵³⁷. La seu la tenien al carrer de la Missió numero 61 de Palma. Durant tota la trajectòria d'aquest club, Francesc Serrano fou sempre secretari i la vicepresidència fou regida per Ginès Català¹⁵³⁸. Sovint publicaven comunicats a la premsa sobre les reunions de les seves juntes, la darrera data que es té sobre aquesta societat era d'un comunicat on es convocava junta general el desembre de 1873¹⁵³⁹. Romangueren al costat de la tendència federal benèvola i ben aviat criticaren la postura dels intransigents. Van emetre un comunicat a través de *El Iris del Pueblo* dient que estaven totalment en contra de la reunió i manifestació organitzada pels republicans intransigents de El Auxilio Federal¹⁵⁴⁰. A més de Ginès Català, Francesc Serrano i Miquel Rodríguez també eren membres un tal Arbona (que podria ser Francesc Arbona de l'Escola Democràtica o els teixidors Jaume o Antoni Arbona veïns de la zona) i un tal Cabot. Juntament a Rodríguez aquests formaven part de la comissió de la Sociedad 4º Colegio per tal d'enllestir les avantvotacions per les eleccions municipals del juliol de 1873¹⁵⁴¹. Segurament s'organitzà aquest club per combatre l'activitat que feia El Auxilio Federal en el districte quart i cinquè de Palma. Tots els membres d'aquest club vivien entorn dels carrers Oms, Missió, Vallori i Carme

¹⁵³⁴ A l'estiu de 1873 uns quants intransigents mallorquins viatjaren a Madrid. Informava d'aquest viatge *La Trompeta*: els ciutadans Ramírez, Mateu i altres tres de la seva *calaña*, persones totes molt conegudes, han sortit cap a Madrid acompanyades de mil homes comissionats pel nombrós partit intransigent d'aquestes illes per demanar al govern segons de públic se diu la destitució del ciutadà Pascual i de tots els funcionaris republicans. *La Trompeta* ironitzava sobre la nombrosa quota de militància que tenien els intransigents i finalitzava dient: "esperem que a la tornada portin una bandera turca per hissar-la en el Castell de Bellver en senyal de triomf que aconsegueixin. Pobres intransigents". A *La Trompeta*, 20-07-1873.

¹⁵³⁵ Juan Fernández Latorre (La Corunya, 1849-1912). El 1870 retornà a Espanya després d'haver redactat una proclama per la qual fou condemnat i hagué de fugir a França. Durant la Primera República fou diputat a Corts. Amb el cop de Pavía es tornà exiliar a França. El 1882 fundà *La Voz de Galicia* i el 1891 fou un altre cop elegit diputat republicà per La Corunya.

¹⁵³⁶ *El Iris del Pueblo*, 27-03-1873.

¹⁵³⁷ *El Iris del Pueblo*, 1-04-1873.

¹⁵³⁸ *El Iris del Pueblo*, 25-08-1873.

¹⁵³⁹ *El Iris del Pueblo*, 6-12-1873.

¹⁵⁴⁰ *El Iris del Pueblo*, 1-04-1873. "En reunión general de hoy, ha acordado por unanimidad esta sociedad hacer público que desapruéba y censura la conducta seguida por la titulada comisión organizadora de El Auxilio Federal para llevar a efecto la reunión y manifestación que ha de tener lugar el día de hoy y en particular la parte más o menos directa que algunos socios de esta sociedad hayan tenido, en ella, declarando al mismo tiempo que se honra estando al lado de los comités constituidos".

¹⁵⁴¹ *El Iris del Pueblo*, 7-07-1873.

on la societat intransigent El Auxilio Federal també s'hi movia i havia aconseguit captar gran part de les masses obreres. Francesc Rodríguez Oliver vivia al carrer dels Oms i era cadirer, en aquells moments tenia 20 anys i tenia un altre germà, en Miquel, que també era cadirer més major que ell, de 40 anys i que compartien casa. Mentre que l'altre membre que coneixem, Francesc Serrano, era escriptor i també vivia al carrer dels Oms i tenia 27 anys. L'altre personatge que en tenim alguna referència, podria ésser Miquel Cabot Jaume, sabater que vivia al carrer del Carme¹⁵⁴². Fos com fos en les eleccions municipals, provincials i a les Corts foren els homes del corrent benèvol els que se'n dugueren els vots, els intransigents sols es presentaren a un districte de la perifèria de Palma.

Del mateix estil que el Club Republicano Federal del Cuarto Colegio nasqué l'espai Local Viuda de Pericàs e hijos, també organitzat el 1873. Es tractava dels republicans benèvols del tercer districte de Palma. El local utilitzat era l'antiga fàbrica de cordills de la Vídua de Pericàs e fills del carrer Bonaire de Palma. L'andritxol Lluç Tortella –qui aconseguí ser diputat el maig de 1873- en fou secretari¹⁵⁴³. L'empresari del sabó, Lluç Tortella Pujol, havia estat un dels dirigents del republicanisme federal a Andratx. Allà havia organitzat el Comitè Republicà Federal d'Andratx i també havia organitzat una societat de socors mutus anomenada El Fomento de la qual Tortella n'era el president.

El Cantón Balear comentava una reunió convocada en aquell local on diu que només hi assistiren Lluç Tortella, Josep Pericàs, Antoni Taltavull Salas -aquest darrer menorquí¹⁵⁴⁴. Pel que fa a Lluç Tortella en el moment en què perillava la seguretat a l'illa de Mallorca a causa de la possible arribada de tropes insurrectes mostrà des de Madrid -on s'hi trobava exercint com a diputat per les Balears- la seva preocupació i la seva ajuda en cas de que l'assumpte perillés. Per tant home de la línia benèvola i no pas intransigent. Tot i que el Club Republicà del Districte Quart i l'espai de la Vídua de Pericàs no foren centres com els que hem vist abans, els hem inclòs perquè d'alguna manera esdevingueren un espai polític i ideològic del republicanisme federal mallorquí. L'objectiu principal era aconseguir el suport a les urnes dels electors del districte 3r i 4t de Palma i per aquest motiu crearen aquestes dues societats on bàsicament s'hi desenvoluparen reunions polítiques que afectaven a decisions del partit i que tractaven de contrarestar les altres forces republicanes que els poguessin fer ombra.

Un altre dels casinos republicans fou el Casino La Marina de Santa Catalina ubicat a extramurs de la ciutat de Palma. Als afores de la ciutat van prendre força barris obrers i populars com el de Santa Catalina que representava el districte sisè de Palma. La ciutat havia crescut molt a mitjans segle XIX, la qual cosa generà l'aparició de nous barris com Santa Catalina, Es Molinar, La Soledat, La Vileta entre d'altres. Santa Catalina estava situat a extramurs, al ponent de la Ciutat

¹⁵⁴² AMP, Fons Pons, *Alistamiento para la formación de Voluntarios de la República*, 1873.

¹⁵⁴³ *El Iris del Pueblo*, 25-04-1873.

¹⁵⁴⁴ *El Cantón Balear*, 24-07-1873.

i era veïna de la populosa barriada del Puig de Sant Pere i de La Llonja. Les murades separaven Santa Catalina d'aquells antics barris d'intramurs de Palma. També Santa Catalina era la ruta de pas dels ciutadans cap al poble d'Andratx o a la inversa i ambdós nuclis de població estaven lligats al mar ja fos al comerç, al món navilier o als treballs del mar tradicionals: pescadors, calafats, mariners... El nom del casino, La Marina, representava el petit univers dels cataliners i la seva relació amb el mar. A partir de la projecció de l'eixample de 1869 al raval de Santa Catalina també es convertí en un dels principals punts fabrils de la ciutat.

El Casino La Marina fou un primers casinos que s'organitzaren a Palma vinculats al republicanisme. L'historiador –Antoni Marimon- diu que es creà a 1868 i que cap a 1872 s'identificava amb el republicanisme federal¹⁵⁴⁵. Però hi ha constància que ja existia el 1866. El seu president era Antoni Salom, veí del raval de Santa Catalina i els seus estatuts es presentaren el maig de 1866 i quedà aprovat a l'octubre d'aquell 1866 sota la presidència d'Antoni Salom i amb la societat instal·lada al carrer de l'Hort de Santa Catalina. En aquella època les societats en què el dret a associació es trobava restringit, les societats havien de sol·licitar previ permís si volien celebrar una reunió. Això per exemple passava cada cop que es volia renovar la junta directiva. Per exemple, el 1867, Antoni Salom ara com a secretari, sol·licitava permís a l'Ajuntament per reunir-se en junta¹⁵⁴⁶. No sabem fins quan durà aquesta primera organització del Casino La Marina, sembla que hi degué haver un parèntesi i el març de 1869 aprofitant el període de majors llibertats es tornà organitzar. Ara ho feia sota la presidència de Josep Reynés. No era l'única barriada de ciutat que comptava amb un casino, també segons Marimon n'hi havia un a la Soledad i també a es Molinar, això devers 1870¹⁵⁴⁷. L'objecte d'aquesta societat era la següent:

“El casino se funda con el objeto de proporcionar a sus socios los medios de adquirir conocimientos útiles y facilitarles diversiones. Al efecto podrán establecerse en esta sociedad las secciones de instrucción que permita el número de socios, habrá su gabinete de lectura con periódicos y otras morales escogidas, habrá su billar y otros efectos para los juegos no prohibidos”.

Els estatuts es presentaren el 13 de març de 1869 i era president Josep Reynés¹⁵⁴⁸. Al mes d'octubre de 1869 componien la junta directiva: president: José Reynes; vicepresident: Sebastià Juan; comptador: Adolfo Vives; tresorer: Luis Vaquer; secretari: Ramon Duch¹⁵⁴⁹; vicesecretari: Jaume Planici; vocals: Antoni Reus, Francesc Vidal, Antoni Mximo, Manuel Calafat, Nicolau

¹⁵⁴⁵ MARIMON, A., *Op. cit.*, 2001, p.83.

¹⁵⁴⁶ AMP, Fons Pons: 1506/11, *Casino de la Marina*, 1866.

¹⁵⁴⁷ MARIMON, A., *Op. cit.*, 2001, p.83.

¹⁵⁴⁸ AMP, Fons Pons: leg. 1505/23, *Casino de la Marina*, 1869.

¹⁵⁴⁹ Sabater i Voluntari de la República pel districte 4t de Palma. AMP, Fons Pons, Alistamiento para la formación de Voluntarios de la República [1873].

Ramis, Jaume Guardiola, Gabriel Barceló¹⁵⁵⁰.

El desembre de 1870 *El Iris del Pueblo* informava que els socis del casino La Marina havien aixecat en el seu local un temple a Talía i que havia de proporcionar als veïns grates vetllades¹⁵⁵¹. També feia poc que havien organitzat una subscripció per auxiliar als pobres del barri de Santa Catalina¹⁵⁵². A més normalment en aquest casino els republicans celebraven totes les reunions de partit i les corresponents votacions del seu districte. A finals de 1871 era president del Casino La Marina -Francesc Oliver Berga -que sovint formà part de les candidatures municipals. El setembre de 1872 aquesta entitat quedà dissolta, però no sabem si després continuà. Era president en aquell moment Alexandre Vidal i estava establerta al carrer Rubí¹⁵⁵³.

A més de les barriades des Molinar (més conegut com a Figueres Baixes en aquells moments) o la Soledat o sa Vileta hi hagué altres localitats palmesanes com Son Sardina que també comptaren amb el seu espai republicà. A Son Sardina els republicans es reunien a la taverna de cas Puput¹⁵⁵⁴. També, el 1870 un veí de Son Sardina, Miquel Vich, informà al batlle popular de Palma que a les 4 de la tarda tendria lloc una reunió pública amb l'objecte de fer propaganda pacífica republicana¹⁵⁵⁵. Hi havia altres cafès i tavernes on sorgiren nuclis de republicans, com és el cas de la zona de sa Gerreria amb el cafè d'en Mas al casc antic de la ciutat. També les barriades populars de Palma foren importants electoralment i era en aquests districtes on els republicans aconseguiren nombrosos vots.

Com hem pogut constatar a través de Santa Catalina, als afores de Palma el republicanisme federal estigué dotat d'una certa organització. En el barri de La Vileta a més d'organitzar-se un casino republicà i una escola, també s'hi establí una societat de la Internacional¹⁵⁵⁶. Foren els homes vinculats al republicanisme més socialitzant com Francesc Tomàs que el febrer de 1870 participaren en una reunió republicana¹⁵⁵⁷. Francesc Tomàs com hem anant dient, en els seus inicis milità dins l'òrbita del republicanisme però a partir del trencament de les relacions amb el Congrés Obrer de Barcelona celebrat el juny de 1870 dedicà tota la seva vida a defensar la Internacional anarquista. Donada la propaganda que degué fer Francesc Tomàs per La Vileta no és d'estranyar que s'hi organitzés una societat obrera adherida a la Internacional. Pel que fa als republicans federals, el setembre de 1870 obriren una escola nocturna a la Vileta¹⁵⁵⁸. Sovint els

¹⁵⁵⁰ AMP, Fons Pons: leg. 1505/23, Casino de la Marina, 1869.

¹⁵⁵¹ *El Iris del Pueblo*, 31-12-1870.

¹⁵⁵² *El Juez de Paz*, 16-11-1870.

¹⁵⁵³ AMP, Fons Pons 1505/23, Casino de la Marina, 1869.

¹⁵⁵⁴ Segons *El Juez de Paz* i també recollit per Miquel Duran a la seva obra DURAN, M.: *Op. cit.*, 1980.

¹⁵⁵⁵ AMP, FP 1297/21 Correspondència sobre manifestació pública, 1870.

¹⁵⁵⁶ A principis de 1870 existia la Societat d'Obrers de la Vileta formada per diferents oficis: sabaters, picapedrers, fusters, llauradors i teixidors. Estava formada per un total de 51 afiliats devers l'abril de 1870 i el juny de 1870 havia crescut i passat a 108 afiliats. Després d'un curt període de desorganització es tornà activar a la tardor de 1871. GRUP D'ESTUDIS LLIBERTARIS ELS OBLIDATS: *Op. cit.*, p.177-178.

¹⁵⁵⁷ *El Rayo*, 27-02-1870.

¹⁵⁵⁸ *El Iris del Pueblo*, 26-09-1870.

republicans paral·lelament a l'obertura d'un casino obriren també una escola amb l'objectiu d'instruir les masses obreres que s'havien vist privades de poder accedir a l'educació bàsica. A més en el cas de la Vileta i moltes altres societats republicanes les classes es feien a les nits, moments en què els obrers podien acudir a l'escola després d'haver culminat la seva jornada laboral.

A la barriada de La Soledat (Palma) també s'hi organitzà un casino i n'era el president Joan Genovard, d'aquí que aquest espai fos conegut com la Casa de Genovard. Joan Genovard era un industrial que era propietari d'un polvorí. A mitjans segle XIX les classes populars habitaren aquestes conrades dels afores de la ciutat properes al camí de Sineu i Manacor i paral·lelament s'hi instal·laren fàbriques. Una de les fàbriques més conegudes fou la de flassades de Can Ribes, també el republicà Francesc Roca hi tenia la fàbrica de llumins. En quan al casino, tenim constància de la seva existència almanco des de novembre de 1871. Tant a Santa Catalina com a La Soledat o altres barriades obreres eren indrets on els republicans hi tenien un cert pes social i electoral, ho podrem comprovar al capítol que tracten la qüestió de les eleccions. Aquest pes a les barriades continuà durant la Restauració i eren nuclis poblats majoritàriament per les classes obreres i populars i on molts de burgesos republicans hi tenien les seves fàbriques. L'historiador Antoni Marimon hi situava un casino republicà el 1870, segurament es devia referir a la Casa de Joan Genovard. Igualment pel que fa al casino de Es Molinar, que esmenta Marimon, no n'hem trobat indicis a la premsa republicana ni als arxius sobre associacions obreres conservades als arxius municipals i provincials.

4.2. Part Forana. La seva geografia

A la part forana el republicanisme arrelà a les localitats més grans com Manacor, Sóller, Pollença, Lluçmajor, Felanitx o Andratx. Però no només es concentrà en aquests pobles sinó que des de l'organització del PRDF s'anaren creant comitès locals i casinos a diversos nuclis de població mallorquins. Amb la reorganització del Comitè Republicà Federal de l'Estat Balear del maig de 1870 es crearen nombrosos comitès locals i casinos. També hi hagué un impuls considerable durant la Primera República en què aquest corrent s'havia estès arreu de l'illa.

*Quadre de casinos republicans federals*¹⁵⁵⁹:

Nom de la societat	Any de la fundació
Casino Republicà de Lluçmajor	1869
Casino Republicà d'Inca	1870
Casino Republicà de Pollença	1870
Casino Republicà d'Andratx	1870

¹⁵⁵⁹ Quadre d'elaboració pròpia.

Casino Republicà de Calvià	1870
Casino Republicà de Binissalem	1870
Casino Republicà de Santanyí	1870
Casino Republicà de Lloret	1871
Casino Republicà de Felanitx	1872
Casino Republicà de Manacor	1872
Casino Republicà de Pòrtol	1873
Casino Republicà de Selva	1873
Casino Republicà d'Algaida	1873
Casino Republicà d'Alcúdia	1873
Casino Republicà de Capdepera	1873

El 1872 sabem d'altres pobles en els quals existí un nucli republicà organitzat, es tracta de grups de la part forana que organitzaren una comissió republicana per participar a l'enterrament civil de Miquel Quetglas Bauzà el febrer de 1872. Dels pobles que no hem citat en aquest requadre s'hauria d'incloure: Sineu, Muro, sa Pobla, Sóller, Lloseta, Alaró, Campos, Artà, Santa Maria i Montuiri¹⁵⁶⁰.

Segons les bases del PRDF primer es constituïa un comitè local i paral·lelament s'establia un casino per tal de fer propaganda de la idea. Molts cops com veurem aquests nuclis republicans també controlaven una societat de socors mutus en el poble.

*Quadre de la xarxa de comitès locals*¹⁵⁶¹:

Nom de la societat	Any de fundació
Comitè Republicà Federal de Pollença	1869
Comitè Republicà Federal de Felanitx	1869
Comitè Republicà Federal de Campos	1870
Comitè Republicà Federal d'Inca	1870
Comitè Republicà Federal de Son Servera	1872
Comitè Republicà Federal de Binissalem	1873
Comitè Republicà Federal de Manacor	1873
Comitè Republicà Federal de Pòrtol	1873
Comitè Republicà Federal de Selva	1873
Comitè Republicà Federal d'Alcúdia	1873

¹⁵⁶⁰ *El Iris del Pueblo*, 21-02-1872.

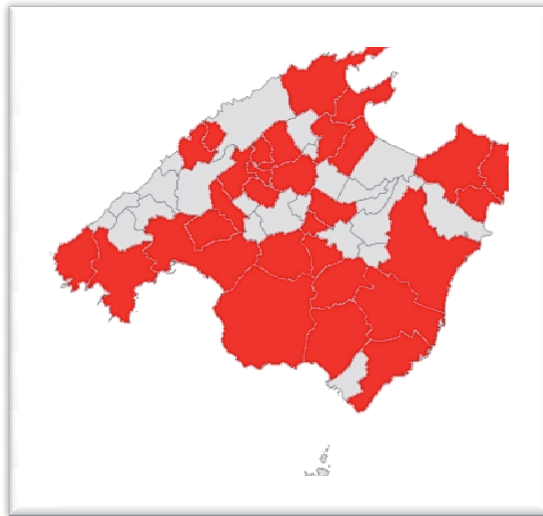
¹⁵⁶¹ Quadre d'elaboració pròpia.

Comitè Republicà Federal d'Algaida	1873
Comitè Republicà Federal de Muro	1873
Comitè Republicà Federal de sa Pobla	1873
Comitè Republicà Federal de Fornalutx	1873
Comitè Republicà Federal de Porreres	1873
Comitè Republicà Federal de Santanyí	1873
Comitè Republicà Federal de Manacor	1873

A partir de la proclamació de la Primera República s'incrementaren el nombre de comitès i casinos a Mallorca. Apareixen nous espais republicans que no tenim comptabilitzats en el requadre de casinos com: Son Servera, Mancor, Muro, sa Pobla, Fornalutx i Porreres. Però des de 1869 hi havia pobles on el republicanisme s'organitzà ben aviat. A la comarca de Llevant comptaven amb pobles tan importants com Lluçmajor, Felanitx o Manacor. Aquests a principis de l'any 1870 realitzaren un acte lúdic en el Puig de Sant Salvador (Felanitx) que comptà amb la participació dels republicans de Lluçmajor, Manacor i altres pobles¹⁵⁶². A l'entorn de la comarca de Llevant-Migjorn hi havia també el nucli republicà de Campos o Algaida. I ja més al nord de la comarca de Llevant s'ha de tenir en compta el nucli de Capdepera, Artà i Son Servera. A altres indrets de la geografia mallorquina podem destacar el nucli de la Serra de Tramuntana amb Sóller i Fornalutx o el nucli del Raiguer amb Selva, Inca, Mancor i Binissalem com a nuclis més forts i més amunt a la zona nord de Mallorca tingué una forta presència el republicanisme a Pollença, Alcúdia i també a sa Pobla. Mentre que al Ponent de Mallorca hi havia una forta organització als pobles d'Andratx i Calvià. En canvi els pobles petits i de l'interior difícilment el republicanisme arrelà i tots aquests pobles continuaren essent nuclis amb un fort pes del caciquisme i el conservadorisme. De totes maneres a la part forana fou on manco suport electoral aconseguí el republicanisme, els pitjors resultats els treien al districte de Manacor i al d'Inca i fou una constant al llarg del segle XIX. Malgrat l'existència d'organitzacions republicanes en aquestes localitats, gairebé sempre s'imposava el conservadorisme molt vinculat a l'Església catòlica i el caciquisme que es feia més evident en el món rural. Alguns cops, sobretot durant la Primera República, les forces republicanes s'imposaren i governaren els municipis d'alguns pobles de Mallorca.

¹⁵⁶² *El Juez de Paz*, 20-01-1870.

*Pobles amb organització republicana durant el Sexenni*¹⁵⁶³:

En el mapa podem observar sis comarques: Tramuntana, Nord, Raiguer, Pla, Llevant i Migjorn. Les capitals de comarca foren indrets on el republicanisme hi tingué certa importància. Es tractava de localitats amb una economia diversificada, que es dedicava al camp, a la producció, al comerç, etc. i eren també les zones més poblades. En canvi els pobles petits i manco poblats foren fàcilment controlats pels poders d'antany.

A les localitat de la Serra de Tramuntana com hem avançat destacaren pobles com Sóller. En aquest després de *La Gloriosa* comptaren amb una organització formada a l'entorn del metge Andreu Pastor Oliver, *el metge roques*, i altres homes com Pablo Ozonas, Ramon Miró, Coll i Rullan¹⁵⁶⁴. El republicanisme a Sóller perdurà al llarg de la Restauració i s'hi crearen societats republicanes important com la Unió Obrera Balear. Sóller era aleshores una vila rica on la burgesia hi tenia uns negocis pròspers. Entre els sollerics destacà el metge Andreu Pastor Oliver que el 1870 es trobava a la ciutat francesa de Montpeller¹⁵⁶⁵, un any després –el 1871- formava part de les llistes electorals de Sóller. Al tombant de segle publicà a *La Unión Republicana* una nota necrològica en record de la mort de Francesc Pi i Margall i fou un dels defensors del federalisme de Pi i Margall a Mallorca. També havia destacat Josep Pinya Roig que se'l coneixia com el Miquel Quetglas del poble de Sóller. Aquest havia mort als 63 anys el gener de 1873 i se'l destacava com un veterà de la democràcia, un filantrop i el primer cap republicà de Sóller¹⁵⁶⁶. Josep Pinya es dedicava al comerç i a la indústria al poble de Sóller¹⁵⁶⁷. Durant la Primera República fou batlle el republicà Pablo Ozonas, mentre que Ramon Miró i Jorge Llinàs

¹⁵⁶³ Elaboració pròpia. Donat que les demarcacions del mapa són actuals, s'ha d'advertir que hi ha pobles en aquesta època que no assoliren la seva independència fins a principi de segle XX. Alguns són Ses Salines, Consell, Costitx, Ariany i Sant Llorenç. En total tenim 30 municipis amb representació republicana.

¹⁵⁶⁴ Segons Llabrés Bernal el febrer de 1872 són els propagandistes més actius del republicanisme a Sóller.

¹⁵⁶⁵ Escriu articles a *El Iris del Pueblo* des de Montpeller. A *El Iris del Pueblo*, 27-12-1870.

¹⁵⁶⁶ *El Iris del Pueblo*, 28-01-1873.

¹⁵⁶⁷ També publicà una necrològica Ramon Miró i apuntà que el poble havia perdut a uns dels majors propagandistes del republicanisme solleric. A *El Iris del Pueblo*, 3-02-1873.

foren els representants sollerics en l'assemblea de comitès convocada pel Comitè Provincial Republicà Federal que presidia el comerciant Joaquim Quetglas. Algunes de les activitats que es dugueren a terme per part dels sollerics fou una manifestació republicana que tengué lloc el març de 1870¹⁵⁶⁸. Els republicans de Sóller comptaven amb un casino i a l'hivern de 1870 cediren el seu espai al grup de protestants sollerics i l'Església catòlica es mostrà reaccionària davant aquest fet. Durant la Restauració l'Església local s'enfrontà un altre cop amb els republicans davant la vinguda de republicans maçons a Sóller.

Al costat de Sóller hi havia el poble de Fornalutx. El republicanisme també aconseguí penetrar en aquesta petita localitat i durant la Primera República es constituí el Comitè Republicà Federal de Fornalutx. Fou el 6 d'abril quan els federals de Fornalutx es reuniren per acordar el comitè¹⁵⁶⁹. Un dels primers actes públics del nou Comitè local fou per commemorar l'abolició de les quintes. En primer lloc es van reunir a la casa del batlle Pere Antoni Nadal el qual féu un discurs i després el ciutadà Jordi Mayol Valls –que era secretari del Comitè– amb una talla amb la mà pronuncià l'abolició de les quintes. Tot seguit aquesta talla fou arrastrada pels carrers i cremada enmig de la plaça. Sonà la música i la manifestació es dissolgué en crits de victòria a favor de la República Democràtica Federal¹⁵⁷⁰.

Al ponent de la Serra de Tramuntana s'hi trobava la localitat d'Andratx. Aquest poble al igual que a Sóller, la seva economia no només es basava en l'agricultura. Eren pobles grans i que comptaven amb un port que era la via comercial més important d'aquestes localitats i que foren fonamentals pel desenvolupament de la seva economia. En el cas d'Andratx fou molt important la indústria sabonera i el 1855 ja era considerat el poble més industrial de Mallorca. El febrer de 1870 hi havia organitzat un Casino Republicà i feia poc havia organitzat una reunió de propaganda republicana¹⁵⁷¹. Un any després el rector del poble malparlava dels liberals i dels qui posseïen llibres i fulletons del propagandista republicà Roque Barcia¹⁵⁷². Un dels homes forts del republicanisme andritxol fou Lluç Tortella Pujol¹⁵⁷³ que el 1873 es convertí en diputat a Corts. Ell juntament a altres homes com Miquel Moner Pallicer o l'escriptor d'obres teatrals Jaume Roca Bauzà foren els homes més importants i dedicaren molts d'esforços en dur a terme la separació de l'Església i l'Estat durant la Primera República en el moment en què fou batlle d'Andratx Miquel Moner. Per aquest motiu es veren submergits en diversos aldarulls que recollim en l'apartat sobre l'anticlericalisme. A més del Casino Republicà, els republicans andritxols es mogueren entorn de la societat de socors mutus El Fomento que també comptà amb una escola republicana. També la majoria dels seus homes provenien del sector econòmic

¹⁵⁶⁸ *El Rayo*, 20-03-1870.

¹⁵⁶⁹ Quedà compost de la següent manera: president: Pere Antoni Nadal; vicepresident: Jaume Albertí Reinés; vocals: Benet Busquets, Antoni Albertí Busquets, Antoni Bisbal, Jordi Puig Vicens, Antoni Reinés i els secretaris: Jordi Mayol Valls i Pere Mayol Arbona. A *El Iris del Pueblo*, 15-04-1873.

¹⁵⁷⁰ *El Iris del Pueblo*, 15-04-1873.

¹⁵⁷¹ *El Rayo*, 27-02-1870.

¹⁵⁷² *La Bocina*, 5-11-1871.

¹⁵⁷³ Lluç Tortella Pujol era propietari d'una indústria de sabó. Sempre va estar al capdavant de la societat mutual El Fomento i també del Comitè Local d'Andratx. A MARTORELL, C.: *Op. cit.*, 2014c, p.65.

més important del poble, la indústria del sabó, tan Lluç Tortella com Miquel Moner eren propietaris d'una fàbrica¹⁵⁷⁴. El relleu dins el republicanisme andritxol el prengué el metge Pere Ferrer Pujol que fou batlle el 1885 i 1886. Al costat d'Andratx, i més a prop de Palma hi havia la localitat de Calvià on també el febrer de 1870 s'hi creà un casino i una escola republicana. La seva obertura s'havia celebrat mitjançant una manifestació pels pobles de Calvià i Capdellà i que comptà amb la música dels veïns d'Andratx. Les cròniques fetes pels diaris recalcaven la important presència femenina en aquest acte¹⁵⁷⁵.

En quan a la zona nord, la capital republicana d'aquest indret va ser Pollença, la qual al llarg del segle XIX continuà tenint una important tradició republicana i sovint s'enfrontà a les forces catòliques i conservadores de poble que també hi tenien un gran pes. Els pobles veïns d'Alcúdia i sa Pobla també es sumaren a la idea del republicanisme, sobretot durant la Primera República. En el cas de Pollença segons Antoni Marimon el 1870 hi devia haver un casino¹⁵⁷⁶. Segurament ja existia al 1869, ja que el setembre el Comitè Republicà de Pollença sol·licità a l'Ajuntament de Pollença armament per la milícia ciutadana davant el perill de l'aixecament carlista¹⁵⁷⁷. Un dels actes de propaganda republicana que es coneixen era la visita al poble del propagandista Fèlix Mateu Domeray –futur director del setmanari *El Canton Balear* (1873-1874)-. A l'abril de 1870 Fèlix Mateu va visitar Pollença i es celebrà una reunió pública a l'església desamortitzada de Montesion on ell mateix recità un poema dedicat als republicans pollencins¹⁵⁷⁸. També dedicà uns versos a les pollencines i els animava a participar en la lluita contra les quintes¹⁵⁷⁹. Un dels homes del Comitè Republicà de Pollença fou Rafel Cortés que morí el 13 d'octubre de 1870, era el vicepresident del Comitè, en aquest jove se'l recordava com un dels més entusiastes defensors de la idea republicana¹⁵⁸⁰.

En les eleccions de 1871 els progressistes de Pollença s'aliaren amb els carlins i presentaren com a candidat a Gabriel Llobera Cánaves que era un membre del casino carlista La Constància¹⁵⁸¹. Aquesta aliança electoral es donà en molts altres pobles on el republicanisme era molt fort. Ocorregué el mateix a Andratx, Lluçmajor o bé Algaida tot amb l'objectiu que els republicans no es fessin amb el poder. Com passà en les viles dominades pels carlins, aquests

¹⁵⁷⁴ Miquel Moner Palliser formava part de la petita burgesia andrixola. A partir de 1870 participà en el Comitè Republicà Federal d'Andratx i durant la Primera República fou elegit batlle. Després de la Primera República fou detingut i desterrat juntament amb altres líders del republicanisme illenc com Antoni Villalonga, Ignasi Bonet o Fèlix Duval. La seva detenció arribà a principis de novembre de 1875 on fou detingut i incomunicat a la presó de Palma del convent dels Caputxins. Aviat fou posat en llibertat i marxà desterrat a Alcúdia. El desterrament de Miquel Moner fou curt, el dia 20 de novembre de 1875 la premsa palmesana informava que aquest havia tornat a casa seva junt a la seva família. Miquel Moner continuà implicat en la política local del poble d'Andratx durant el període de la Restauració i es convertí en un dels homes del Comitè Republicà Federal de Mallorca de la dècada dels 80's i el 1881 reorganitzà el Comitè Republicà Federal d'Andratx. Després de la crisi de la indústria del sabó passà a regentar una fàbrica de ciment titulada La Perfecció amb seu a Palma. Va morir entorn a l'any 1890. A *Idem*, p.72-73.

¹⁵⁷⁵ *El Rayo*, 27-02-1870.

¹⁵⁷⁶ MARIMON, A.: *Op. cit.*, 2001, p.83-84.

¹⁵⁷⁷ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 16-09-1869.

¹⁵⁷⁸ Poema que hem recollit en un altre apartat i que fou publicat a *El Rayo*, 10-04-1870.

¹⁵⁷⁹ Hermetas pollensinas/ que vermeas duis las cintes./en que d'or vos donan mines/ digau sempre: ¡fora quintes!.

¹⁵⁸⁰ *El Iris del Pueblo*, 15-10-1870.

¹⁵⁸¹ *El Iris del Pueblo*, 19-04-1871.

des del poder municipal intentaren posar fre als republicans i molts cops aprofitaren la seva superioritat imposant multes als seus afiliats. Això li ocorregué al botiguer republicà Jaume Bonnin que es veié sorprès pel batlle i una parella de guàrdies civils que anaren a la botiga perquè hi veren llum a dintre, tot i que la botiga estava tancada. En realitat Bonnin estava preparant el seu viatge a la fira de Sineu juntament amb dos homes, però la Guardia Civil posà una multa al botiguer¹⁵⁸². Qualsevol excusa era bona per derrotar a l'enemic polític. Aquestes malifetes es poden resseguir també a través dels episodis que han anat sorgint sobre el republicanisme federal d'Andratx quan per exemple el batlle multà al propagandista anticlerical Lambert.

El març de 1873 al poble de Pollença va tenir lloc la primera vaga obrera realitzada pels oficials i mossos del gremi sabaters de Pollença. Aquests es mobilitzaren per tal de demanar un augment del salari. Els mitjans de comunicació carlins comentaven que finalment els sabaters no havien aconseguit res i que aquesta vaga havia estat fruit de la Internacional¹⁵⁸³. Al mes següent, els republicans pollencins organitzaren una manifestació de propaganda¹⁵⁸⁴, segurament per preparar les eleccions generals que s'havien de celebrar el mes de maig. En aquella manifestació hi féu un discurs l'inquer Mateu Vicens, lligat al republicanisme intransigent de Fèlix Mateu Domeray. Tot i que difícilment la candidatura intransigent pogué superar al candidat del corrent benèvol, el pollencí Jordi Albis. El republicanisme pollencí es relacionà amb els republicans d'Alcúdia, sa Pobla i també d'Inca, districte electoral al qual formaven part. El 1872 foren protagonistes d'un dels capítols més anticlericals. Aconseguiren que el Puig de Maria fos de titularitat pública i no de l'Església, fent ús de l'espai els republicans pollencins celebraren un dinar dintre de l'església del Puig. Aquests fets escandalitzaren als habitants conservadors de la vila de Pollença. També el govern republicà pollencí de la Primera República aconseguí habilitar un cementiri civil.

En el cas del poble veí de sa Pobla fou el 1873 quan s'encengué la flama republicana. Després de la proclamació de la República es creà el Comitè Republicà de sa Pobla¹⁵⁸⁵. A Muro, que també pertanyia al districte electoral d'Inca, feia poc que s'havia creat un Comitè Republicà¹⁵⁸⁶. A sa Pobla un dels homes més importants del republicanisme fou el mestre Isidre Arabí, amic de Miquel Quetglas Bauzà i que treballaren per propagar els ideals del republicanisme molt abans de la Revolució de Setembre. Aquest organitzà un casino La Fraternidad Social i una banda de música republicana¹⁵⁸⁷. També, en el cas de Sa Pobla els seus habitants s'havien vist immersos en el problema de la dessecació de l'Albufera a mitjans segle XIX. A sa Pobla no volien que es

¹⁵⁸² *El Iris del Pueblo*, 9-05-1871.

¹⁵⁸³ *El Tradicional*, 14-03-1873.

¹⁵⁸⁴ *El Cantón Balear*, 17-04-1873.

¹⁵⁸⁵ Estava compost per Jaume Carrió, president; Bartomeu Crespí, vicepresident; i els vocals: Sebastià Crespí i Sebastià Bennàssar i el secretari era Jaume Adrover. A *El Iris del Pueblo*, 31-03-1873.

¹⁵⁸⁶ Era president Bernat Noguera, vicepresident: Bernat Carrió, i vocals: Nadal Cerdó i Gabriel Gamundí i el secretari era Antoni Morey. A *El Iris del Pueblo*, 5-03-1873.

¹⁵⁸⁷ Per més informació vegeu: JORDÀ, J.P.: "La Primera República a sa Pobla" a II Jornades d'Estudis Locals Sa Pobla. Sa Pobla, Ajuntament de Sa Pobla, 2013, p.143-153.

dugués a terme la dessecació ja que veien perillar aquelles terres que fins aleshores eren comunals, però també eren un important focus d'infeccions i malalties. Aquelles obres foren executades per una empresa anglesa i foren molts els treballadors obrers que hi feren feina. Segurament els obrers que hi treballaren acabaren sent bons coneixedors de la religió protestant que professaven els seus caps i també de les idees socialistes que es començaven a conèixer a l'illa.

Pel que fa a Alcúdia, també es formà un Comitè Republicà, des del maig Jordi Albis, que es presentava com a candidat a les eleccions a Corts pel districte d'Inca, comptà amb el suport de Agüera, president del Comitè Republicà d'Alcúdia¹⁵⁸⁸. Aquest el juliol de 1873 estava compost per Joan Sureda, Pablo Jové, Pedro Oliver, Ramon Morey i Miquel Ferragut com a secretari¹⁵⁸⁹. Un dels actes que s'organitzà a Alcúdia fou la festa d'acomiadament dels diputats Eusebi Pascual i el menorquí Antoni Taltavull per la qual s'havien creat comissions a distints pobles del districte d'Inca que celebraren l'acomiadament amb unes serenates dedicades als diputats¹⁵⁹⁰.

La zona nord de Mallorca estigué molt en relació amb la comarca del Raiguer ja que formaven part del districte electoral i també judicial d'Inca. El poble d'Inca conegué el seu desenvolupament econòmic amb l'arribada del tren el 1875 i el seu enlairament industrial sobretot es produí a principis del segle XX. Durant el Sexenni la seva economia era bàsicament agrària, ara que era la capital del districte i això començava a fer-la important. Segons Antoni Marimon i Miquel Duran el 1870 a Inca comptaven amb un casino on hi havia creat un ateneu¹⁵⁹¹. Mentre que Isabel Peñarrubia comentava que a Inca hi havia una escola republicana federal¹⁵⁹². El maig de 1870 es trobava a Inca el propagandista Fèlix Mateu Domeray el qual realitzà una sessió a l'escola democràtica d'Inca, aquest dia l'escola fou apedregada i un jove fou ferit mentre escoltava la paraula de Fèlix Mateu¹⁵⁹³. Sovint existien aquest tipus d'agressions, ocorregué un fet similar al poble de Binissalem on el mestre d'escola –que era capellà- apedregà junt amb els seus alumnes les cases dels dirigents republicans binissalemers¹⁵⁹⁴. Un mes abans, en motiu de la demanda de l'abolició de les quintes, els inquers realitzaren una manifestació que fou interrompuda pel batlle i el jutge tancà a la presó alguns avalotadors¹⁵⁹⁵, entre ells el propagandista Fèlix Mateu. Després d'aquesta manifestació es creà un Comitè Republicà Federal a Inca i feren president honorari a Fèlix Mateu Domeray, mentre que el president era Antoni Valls, el vicepresident Gaspar Torrens, els secretaris Joan Pujades i Josep Amengual i el vicesecretari era Francesc Valls¹⁵⁹⁶.

¹⁵⁸⁸ *El Cantón Balear*, 22-05-1873.

¹⁵⁸⁹ *El Iris del Pueblo*, 24-07-1873.

¹⁵⁹⁰ *El Cantón Balear*, 8-06-1873.

¹⁵⁹¹ Ho recollen de *El Rayo*, 27-02-1870.

¹⁵⁹² PEÑARRUBIA, I., *Op. cit.*, 2006, p.66.

¹⁵⁹³ *El Iris del Pueblo*, 13-05-1870.

¹⁵⁹⁴ *El Rayo*, 13-03-1870.

¹⁵⁹⁵ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 3-04-1870.

¹⁵⁹⁶ *El Iris del Pueblo*, 14-05-1870.

A la zona del Raiguer fou on la corrent intransigent captà més simpaties, tot i així no aconseguiren ser una gran força. En les eleccions de 1873 només presentaren candidatura al districte d'Inca i aconseguiren 221 vots. El candidat fou Fèlix Mateu però es tantejà la possibilitat que fos un inquer, Mateu Vicens, a qui atribueixen unes grans qualitats com a propagandista i que era vist en moltes simpaties entre els habitants d'Inca i per això també plantejaren que fos el candidat a batlle. Aquest sembla que fou l'autor d'un discurs sobre les quintes en una manifestació a Pollença¹⁵⁹⁷. Per escampar l'ideal federal pur realitzaren una trobada d'amics del districte electoral d'Inca i es tenia pensat realitzar una manifestació el diumenge pel poble d'Inca¹⁵⁹⁸. A Inca durant el període de la Restauració s'organitzà una sucursal de la societat mutual i cooperativa Unió Obrera Balear que prengué volada en la dècada dels 90 i fou una de les més importants juntament amb la de Palma, Lluçmajor i Sóller. Indrets tots ells amb uns importants antecedents republicans.

L'arribada de la República provocà que s'organitzessin també nous comitès com ocorregué a Selva i Mancor de la Vall. El març de 1873 es constituí el Comitè Republicà Federal de Mancor amb la idea de que aviat aconseguirien el benestar i prosperitat de tots els pobles¹⁵⁹⁹. A Selva també es constituí un Comitè Republicà el març de 1873¹⁶⁰⁰. Des de temps enrere a Selva comptaven amb un corresponsal dels diaris *El Iris del Pueblo* i més endavant el portaveu federal pur *El Cantón Balear*, aquest era Manuel Piferrer i també formava part del Comitè Republicà de Selva¹⁶⁰¹. El Comitè quedà compost de la següent manera: pel notari Jaume Rotger com a president i els vicepresidents Manuel Piferrer Pujol i Llorens Llabrés Amer i els secretaris Nicolau Vallori Solivellas i Antoni Lull Muntaner¹⁶⁰². El març de 1873 es reuniren a Selva comissions de diferents societats republicanes d'Inca i Lloseta i també de Palma. Segurament era una reunió impulsada pels sector intransigent del partit hi que tenia la seva força en la zona del Raiguer. Informava d'aquest esdeveniment el corresponsal Piferrer¹⁶⁰³. Una de les famílies de Selva de tradició republicana era la del futur líder del moviment obrer mallorquí Francesc Tomàs Oliver, el seu pare era el saig del poble i el seu padrí s'havia dedicat a la política. El seu fill, Francesc Tomàs –picapedrer- havia participat en el Casino Republicà Central i en l'Escola Republicana Democràtica i després destacaria com a líder del moviment obrer espanyol dins el corrent anarquista.

Un altre dels pobles del Raiguer era Binissalem. El 1870 es creà un Casino Republicà que el febrer d'aquell any realitzà un ball. Un altre dels fets que hem explicat línies més amunt va ser quan el mestre i capellà juntament als seus alumnes van apedregar les cases del principals

¹⁵⁹⁷ *El Cantón Balear*, 1-05-1873.

¹⁵⁹⁸ *El Cantón Balear*, 8-06-1873.

¹⁵⁹⁹ *La Trompeta*, 23-03-1873.

¹⁶⁰⁰ *La Trompeta*, 23-03-1873.

¹⁶⁰¹ *El Cantón Balear*, 27-04-1873.

¹⁶⁰² *El Iris del Pueblo*, 6-05-1873.

¹⁶⁰³ *El Iris del Pueblo*, 12-03-1873.

republicans del poble¹⁶⁰⁴. Aquest succés demostrà la confrontació entre les forces conservadores i el republicanisme. Ja durant la Primera República fou una de les localitats on en les eleccions a Corts guanyaren els intransigents i per aquest motiu tenien la intenció de crear un comitè intransigent al poble¹⁶⁰⁵.

Un altre dels municipis era Marratxí, al costat de Palma, aquest municipi estava compost per diferents nuclis de població, un d'ells Pòrtol. En aquest nucli l'abril de 1873 es creà un comitè i un casino¹⁶⁰⁶. Es deia que des de 1849 havia brillat la idea republicana a Pòrtol, i ara el nou Casino estava compost per Llorenç Capellà Rubí com a president, Bartomeu Amengual com a vicepresident, Miquel Bestard Serra i Josep Serra Ramis com a vocals i com a secretaris Mateu Seguí i Josep Serra Barrera¹⁶⁰⁷.

Mentre que al lllevant mallorquí la ciutat més important i que donava nom al districte electoral i judicial era Manacor. El 1870 tenim constància de la presència republicana a Manacor. Un dels principals homes del partit eren Llorenç Galmés, Joan Pastor Morey i Bartomeu Frau¹⁶⁰⁸. Llorenç Galmés fou protagonista d'episodis conflictius amb l'Església durant la Restauració. Sobre l'activitat del republicanisme a Manacor, sabem que a principis de 1872 s'havia celebrat una manifestació republicana al poble i sembla que a partir d'aquí el republicanisme revifà amb força¹⁶⁰⁹. El 1872 es féu una forta campanya electoral per donar a conèixer la coalició electoral entre republicans i radicals. Els casinos republicans de Manacor i Felanitx –els més importants de la comarca- es reuniren per preparar els actes de propaganda de la nova candidatura. Un dels que participaren en aquests actes fou Joaquim Quetglas Bauzà que parlà dels avantatges de la coalició¹⁶¹⁰. El candidat pel districte electoral de Manacor era el radical Marià de Quintana. Aquesta era l'opinió dels republicans i el candidat radical al qual havien de votar:

“Los republicanos de ese distrito ven con satisfacción y apoyaran con el mayor entusiasmo la candidatura radical, más cuando la elección recae en personas tan consecuentes en sus principios como el señor de Quintana”¹⁶¹¹.

En les segones eleccions d'aquell 1872, després de la dimissió dels republicans del govern de coalició, presentaren a Joaquim Quetglas com a candidat¹⁶¹². Després de la proclamació de la Primera República es celebrà una manifestació federal a Manacor. Un quants ciutadans

¹⁶⁰⁴ *El Rayo*, 13-03-1870.

¹⁶⁰⁵ *El Cantón Balear*, 8-06-1873.

¹⁶⁰⁶ *El Iris del Pueblo*, 1-04-1873.

¹⁶⁰⁷ *El Iris del Pueblo*, 23-04-1873.

¹⁶⁰⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 28-04-1870.

¹⁶⁰⁹ *El Iris del Pueblo*, 23-01-1872.

¹⁶¹⁰ *El Iris del Pueblo*, 26-03-1872. La crònica diu que fou escoltat amb molta d'atenció i entusiasme i que les idees federals anaven adintran-se entre els camperols i que gràcies a la propaganda que s'estava fent la idea republicana era captada en els pobles més incults.

¹⁶¹¹ *El Iris del Pueblo*, 26-03-1872.

¹⁶¹² *El Iris del Pueblo*, 10-08-1872.

republicans dirigiren la seva paraula: Pastor, Galmés, Frau, Llull i un altre dirigent¹⁶¹³. Un mes després, el 22 de març de 1873, els republicans renovaven els seu Comitè Republicà Federal¹⁶¹⁴. El novembre de 1873 el Comitè Republicà de Manacor es va renovar i canvià totalment¹⁶¹⁵.

Al costat de Manacor, una altra de les localitat amb presència republicana fou Son Servera. Aquest era un indret en el qual des de la Revolució de Setembre havia germinat l'ideal republicà¹⁶¹⁶. El 1872 era vicepresident del Comitè Republicà Federal de Son Servera, Jaume Nebot¹⁶¹⁷. Durant la Primera República el Comitè Republicà estava compost per Jaume Servera Brunet com a president, Miquel Forteza Fuster com a vicepresident, com a vocals: Joan Nebot, Josep Aguiló i Miquel Servera, com a secretari Jeroni Sureda i com a vicesecretari Mateu Nebot¹⁶¹⁸.

Altres pobles on hi hagué una presència republicana de la comarca de Llevant fou Capdepera i Artà. Ambdós pobles a partir de la proclamació de la Primera República participaren en una manifestació al poble de Son Servera. Aquests posaren la música a la manifestació on sonaren els himnes com la Marsellesa, l'himne de Garibaldi i altres himnes patriòtics que acompanyaren als manifestants pels carrers del poble fins a la plaça major i un cop allà llegiren discursos¹⁶¹⁹. A Capdepera també es celebrà una manifestació per celebrar l'arribada de la República¹⁶²⁰. Un dels homes del republicanisme a Capdepera fou Luciano Alzina que sovint escrivia a *El Iris del Pueblo*. Aquest féu la crònica de la manifestació celebrada el 16 de febrer i contava que el saló del Casino Republicà de Capdepera estava ple de gent, on hi faltaren els adornaments amb quadres simbòlics de l'ideal republicà, dels quals un representava la figura de la República i l'altre era del sinòptic del ciutadà Tresserra. La manifestació que es congregà a la placeta de la Creu fou molt nombrosa i pronunciaren discursos els republicans Antoni Ferrer i Gabriel Orpi¹⁶²¹. Els gabellins ja havien fet una manifestació a finals de març per combatre la manifestació que dos dies abans havien realitzat els carlins al poble amb l'objectiu de voler enterrar la República. Aquesta manifestació comptà amb la participació d'unes tres-centes persones de ambdós sexes¹⁶²².

¹⁶¹³ *El Iris del Pueblo*, 20-02-1873.

¹⁶¹⁴ Era president Llorenç Galmés Sansó, el vicepresident Antoni Castor Dalmau, el depositari Antoni Femenies, els vocals eren Mateu Sansó, Rafel Valls i els secretaris Bartomeu Nadal i Antoni Serra. A *El Iris del Pueblo*, 22-03-1873.

¹⁶¹⁵ Era president Antoni Martorell, vicepresident Francesc Picó Miró, depositari Guillem Caldentey, vocals: Miquel Fiol i Guillem Ginard, el secretari era Gaspar Rexarch i el vicesecretari era Martí Moner. A *El Iris del Pueblo*, 25-11-1873.

¹⁶¹⁶ *El Iris del Pueblo*, 7-03-1873.

¹⁶¹⁷ El març de 1872 morí la seva esposa. *El Iris del Pueblo*, 2-03-1872.

¹⁶¹⁸ *El Iris del Pueblo*, 25-06-1873.

¹⁶¹⁹ *El Iris del Pueblo*, 7-03-1873.

¹⁶²⁰ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 13-02-1873.

¹⁶²¹ *El Iris del Pueblo*, 28-02-1873.

¹⁶²² *El Iris del Pueblo*, 3-03-1873.

Al costat de Capdepera, al municipi d'Artà, ben aviat es celebrà la proclama de Cadis. Els republicans artanencs van preparar una manifestació amb cintes vermelles¹⁶²³. El setembre de 1869, un any després, fou quan es celebrà un any de *La Gloriosa* al poble d'Artà¹⁶²⁴. Un dels homes del republicanisme artanenc fou Epifani Fàbregues que també militava al Comitè Republicà Federal de Palma. Fàbregues era un home de posició benestant, era un hisendat i comptava amb algunes propietats al poble d'Artà.

Un altre indret important i que fou un dels pobles amb més pes del republicanisme era Felanitx. Un poble veí de Manacor –capital de Llevant- i de Lluçmajor –capital de Migjorn-, dos grans municipis on també la idea republicana havia germinat. El 1869 hi havia un comitè republicà organitzat a Felanitx i estava capitanejat per Julià Suau Carrió¹⁶²⁵ que el 1873 fou diputat a Corts. Aquest procedia del Partit Moderat de Felanitx i a partir de *La Gloriosa* evolucionà cap a les idees republicanes. A principis de 1870 els republicans de Lluçmajor, Manacor, Felanitx i altres pobles es reuniren al Puig de Sant Salvador (Felanitx) per tal de dur a terme un acte lúdic¹⁶²⁶. A partir de 1870 tenim notícies que es celebrà una manifestació contra les quintes i no hi mancaren els discursos, les banderes, la música i una participació d'un centenar de persones¹⁶²⁷. El president del Comitè Republicà Federal de Felanitx era Bartomeu Alzamora. El 1872 en motiu de les eleccions a Corts es dugué a terme una important campanya coordinada pel casino de Manacor i el de Felanitx que comptà amb la invitació de Joaquim Quetglas a la comarca. Ja durant la Primera República es treballà amb el sanejament del port de Portocolom (Felanitx). En aquesta tasca s'hi van engrescar molts de correligionaris de Felanitx¹⁶²⁸. Els temes de salubritat pública eren dels que més preocupaven als republicans i tractaren de pal·liar possibles infeccions i epidèmies com havien fet en el cas de Palma. A un dels llogarets de Felanitx –Cas Concos- hi hagué també un nucli organitzat de republicans que a l'abril de 1870 volgueren organitzar actes de propaganda però l'alferes de cavalleria –Joan Obrador Riera- juntament amb el vicari impediren la celebració de l'acte¹⁶²⁹. Durant la Restauració el republicanisme felanitxer girà entorn de la figura del notari Juli Fermín Quiñones i fins i tot fundaren un diari republicà.

En la zona sud de Mallorca, coneguda com el Migjorn, es desenvolupà un fort republicanisme, la seva capital –Lluçmajor- fou on més seguiment tingué la idea republicana. També al seu costat al poble de Campos i Santanyí hi hagué una organització durant el període del Sexenni Democràtic. Per altra banda, el republicanisme de la zona de Lluçmajor es féu extensible als pobles veïns del Pla de Mallorca com Porreres i Algaida on també existí un nucli republicà organitzat. Un dels homes de les files democràtiques sembla que fou Mr. Paulino, que era

¹⁶²³ DURAN, M.: *Op. cit.*, 1980, p.139.

¹⁶²⁴ *El Rayo*, 19-09-1869.

¹⁶²⁵ *El Juez de Paz*, 20-12-1869.

¹⁶²⁶ *El Juez de Paz*, 20-01-1870.

¹⁶²⁷ *El Rayo*, 27-03-1870.

¹⁶²⁸ *El Iris del Pueblo*, 12-05-1873.

¹⁶²⁹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 28-04-1870.

l'enginyer agrònom Paulino Verniere. Aquests segons Miquel Bibiloni i Corró “se engolfaba en las sinuosidades de una filosofía mal entendida, de una religión negativa y de un socialismo repugnante”¹⁶³⁰. Paulino Verniere formava part dels cercles demòcrates que giraven entorn a l'Ateneu Balear, ell mateix havia realitzat algunes conferències a Lluçmajor sobre l'evolucionisme. Però mai milità dins cap cercle republicà. Amb anterioritat a Lluçmajor s'hi havien dut a terme activitats lligades a la propaganda democràtica com per exemple durant el Bienni Progressista (1854-1856) on es celebrà una gran festa al Santuari de Gràcia amb la Milícia Nacional com a protagonista. Immediatament després del triomf de la Gloriosa i amb la mirada posada en les eleccions, Miquel Quetglas i el pintor Ricard Anckermann, ambdós membres del recent creat PRDF, anaren a Lluçmajor a realitzar un acte de propaganda republicana. Miquel Quetglas va exposar els principis fonamentals del sistema republicà i posà especial èmfasi en la supressió de les quintes i en el mecanisme de les contribucions indirectes, mentre que Ricard Anckermann en to calorós parlà sobre l'ideal republicà. Aquesta visita generà que al dia següent un important nombre de persones es concentrés per demostrar el seu suport a la República Federal¹⁶³¹. Des de 1869 els llucmajorers comptarem amb un Casino Republicà en el qual també hi havia una escola d'adults¹⁶³². El Casino Republicà tenia la seva seu a la plaça. També com passava a molts altres indrets les primeres societats obreres s'allotjaven al Casino republicà, el 1870 la Unión de Canteros tenia la seu al Casino Republicà de Lluçmajor¹⁶³³. Així els trencadors s'agruparen en una Unión de Canteros de Lluçmajor, el 1870, i els treballadors del camp, una mica més tard, a principis de 1874, en la societat La Felicidad¹⁶³⁴. La Unión de Canteros a principis de 1873 passà a denominar-se La Fe i l'havien encapçalada homes com Mateu Ripoll, o Damià Salvà i Antoni Garcias Vidal, relacionats quasi tots amb la famosa illeta dels republicans de s'Arenal¹⁶³⁵. Les primeres reunions per constituir aquesta societat obrera s'havien donat en el Casino Republicà. Estigué molt relacionat amb l'estalvi i l'ajut mutu, el seu objectiu fou el de crear caixes de resistència per proporcionar recursos als socis que n'haguessin de menester. Actuaven com a societats d'estalvis i préstecs: els socis pagaven unes petites quantitats mensuals (1, 2 o 3 rals de velló). Devers el 1881 els trencadors es tornaren a constituir: Unión de Canteros y Auxilios Mutuos presidida per Antoni Sastre Tomàs i també es constituí la societat d'estalvis La Confianza presidida per Miquel Tomàs Tomàs¹⁶³⁶. I també es creà la Unión Obrera Lluçmayorense adscrita a la Unió Obrera Balear fundada el 1881¹⁶³⁷.

¹⁶³⁰ DURAN, M.: *Op. cit.*, 1980, p.186.

¹⁶³¹ *El Iris del Pueblo*, 9-01-1869.

¹⁶³² GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 1992, p.31.

¹⁶³³ El 1870 era president Mateu Ripoll Ginard, vicepresident Damià Salvà Salvà, secretari Antoni Garcias Vidal, recaptador Guillem Puig, comptador Joan Llaneras, vocals: Joan Salvà Taberner, Antoni Gamundí Noguera, Miquel Oliver Salvà, Julià Tomàs Garau, Gabriel Oliver Servera, Maties Monserrat Salvà i Antoni Clar Carbonell. *Idem*, p.36.

¹⁶³⁴ Aquesta era presidida societat La Felicidad, societat de treballadors del camp era presidida per Pau Salvà i era secretari Maties Salvà. *Ibidem*.

¹⁶³⁵ *Idem*, p.12. Sobre aquesta illeta i sobre la casa dels republicans de s'Arenal, hom pot veure en especial les pàgines que hi dedicà Bartomeu Font Obrador: FONT, B.: “Arenal: miscelánea històrica del caserío (1861-1930)”, a *Ferías de Lluçmajor*, Lluçmajor, Ajuntament de Lluçmajor, 1975, p.5-62.

¹⁶³⁶ GABRIEL, P.: *Op. cit.*, 1992, p.12.

¹⁶³⁷ A destacar com a més importants el picapedrer Joan Ginard Fullana que fou el primer president i Miquel Tomàs Sastre, que actuà de secretari. A finals de 1885 eren uns 200. A mitjan de 1886 eren 300. Se situà a la Plaça al

Reprendrem aquesta qüestió en altres capítols però durant la seva vida al poble de Lluçmajor la població s'escandalitzà pel lliurepensament practicat. Cap a 1893 les societats obreres que fins aleshores hi havien tingut un gran pes, com els picapedrers, ara passaren a tenir el major pes els sabaters i entre ells hi calà aviat la nova idea socialista. Després de la visita a Lluçmajor de Pere Pascual, Francesc Roca i Bartomeu Bestard es va crear una primera societat obrera de resistència de sabaters dita La Emancipación Obrera¹⁶³⁸. En part el món socialista que florí a finals del s.XIX i principis del XX a Lluçmajor era hereu de la cultura lliurepensadora i republicana del vuit-cents.

El 1870 els republicans de Lluçmajor havien participat a l'acte lúdic del Puig de Sant Salvador (Felanitx) juntament amb els correligionaris de Manacor i Felanitx. També participaren en una manifestació a Santanyí juntament a altres republicans vinguts de Palma o Felanitx. Entre els republicans de Lluçmajor que participaren en l'acte de Santanyí hi havia els següents republicans: Ripoll, Taberner i Salvà¹⁶³⁹. Aquest Taberner devia ser Nicolau Taberner que el setembre de 1873 fou candidat pel primer districte de Lluçmajor en les eleccions provincials¹⁶⁴⁰. Es tractava d'un comerciant i administrador municipal¹⁶⁴¹ i que havia presidit ininterrompudament la societat La Protectora, almenys entre 1866 i 1876. També formà part de la minoria republicana a l'Ajuntament de 1869-1872 i sembla que mantingué una gran coherència ideològica al llarg de tot el segle¹⁶⁴². Mentre que aquest Salvà, era Andreu Salvà Galmès, de s'Arenal, que fou alcalde quan es constituí el nou ajuntament l'1 de febrer de 1872 i repetí l'agost de 1873, proclamada ja la República¹⁶⁴³. Mentre que Ripoll, era Mateu Ripoll Ginard, comerciant i propietari, que també fou regidor i membre de La Protectora, així com també fou l'impulsor d'unes primeres societats obreres mutualistes que agrupà fonamentalment els trencadors. En els anys 80 fou membre del Casino de Lluçmajor i president de La Protectora i es començà a relacionar amb els liberals sagastins¹⁶⁴⁴. Ampliaven el nucli republicà de Lluçmajor el mestre originari de Santanyí –Sebastià Tomàs Ferrando-. Els seguiren una sèrie de joves del moment: a més de Mateu Ripoll, Antoni Garcias Vidal, Joan Sastre Llambies, etc. En el cas de Antoni Garcias –*l'amo Antoni des forn*- amb la proclamació de la República passà a ser el nou secretari fins el 1875 que hagué de dimitir. També havia estat secretari de la Unió dels

numero 3, a la casa de Joan Oliver. Creà una caixa d'estalvis (el juny de 1885), una escola i una cooperativa del guix i altres materials per a la construcció a benefici dels socis picapedrers, els quals segons sembla eren majoria. El juny de 1884 es creà una societat paral·lela per activitats més recreatives i festives, La Tertúlia. *Idem*, p.13.

¹⁶³⁸ Antics socis de la Unió Obrera com A.T. (Antoni Tomàs?) i S. E. (Sebastià Estela?) ara eren els corresponsals del setmanari socialista *La Bandera Roja*. *Idem*, p.53.

¹⁶³⁹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 28-04-1870.

¹⁶⁴⁰ *El Iris del Pueblo*, 3-09-1873.

¹⁶⁴¹ GABRIEL, P.: *Op. cit.*, p.11. El nom complet era Nicolau Taberner Salvà, *caseta* de malnom.

¹⁶⁴² *Idem.*, p.51.

¹⁶⁴³ *Ibidem.*

¹⁶⁴⁴ *Ibidem.*

Trencadors el 1870 i fou soci de numero del Casino de Lluçmajor¹⁶⁴⁵. En el cas de Mateu Ripoll, aquest passà al partit de Sagasta el 1881 i el 1900 passà a presidir La Protectora¹⁶⁴⁶.

Aquest grup que hem descrit foren els qui crearen el 1866 la primera societat moderna de socors mutus a Lluçmajor, l'1 de març de 1866. Un dels màxims impulsors fou Nicolau Taberner. Els anys vint del segle XX encara existia. Havia plegat a un nombre ben considerable de socis: 145 l'octubre de 1869, 449 el juny de 1886, 305 el març de 1900. A la seva presidència hi trobem els republicans vuitcentistes, primer, Nicolau Taberner Salvà, després Mateu Ripoll i a finals de segle, Joan Sastre¹⁶⁴⁷.

A més de la manifestació republicana de Santanyí, també participaren en una manifestació al poble de Campos el setembre de 1870. Aquesta manifestació comptà amb l'assistència de republicans de Lluçmajor, Porreres, Santanyí i Felanitx i van recórrer els carrers precedits de la música i es pronunciaren discursos¹⁶⁴⁸. El 1872 tornem a tenir notícies dels republicans de Lluçmajor i la seva participació en les eleccions de l'agost de 1872, se'ns informa que els republicans d'aquesta localitat son tot un exemple perquè en el primer dia d'eleccions ja han anat a votar i el posen com a poble modèlic i diuen que és el poble republicà per excel·lència¹⁶⁴⁹. Ja durant la Primera República al poble de Lluçmajor existien dos grups republicans diferenciats –benèvols i intransigents– els dos estaven molt enfrontats¹⁶⁵⁰. Una de les propostes a l'Ajuntament de Lluçmajor fou l'enderrocament de les creus de terme que entenien que s'havia d'eliminar qualsevol símbol religiós. També en aquest poble fou on s'instal·là la primera biblioteca popular que promogué el govern de la República i que adoptà el nom de Eusebi Pascual Orrios, que durant la Primera República exercí de Governador Civil de Mallorca i s'encarregà d'organitzar la primera biblioteca popular.

Un altre dels pobles de la zona era Campos. El 1870 s'alarmà a la població dient que els republicans assaltarien les cases la nit del 14 i 15 d'abril. Segurament havia de tenir lloc una manifestació contra les quintes com les que es solien fer en aquelles dates a molts indrets de l'illa. El capellà aconseguí que el batlle rodegés el poble amb carrabiners perquè no hi hagués incidents¹⁶⁵¹. A l'estiu els republicans feren una manifestació organitzada per la gent del Comitè i Casino Republicà del poble¹⁶⁵². Aquesta manifestació havia de comptar amb la música del poble de Felanitx i havia de comptar amb una comissió del Casino Republicà de Palma¹⁶⁵³. En aquesta manifestació tres neos –catòlics i conservadors– insultaren a un dels republicans de

¹⁶⁴⁵ *Ibidem.*

¹⁶⁴⁶ *Idem.*, p.52.

¹⁶⁴⁷ *Idem.*, p.11.

¹⁶⁴⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 18-09-1870.

¹⁶⁴⁹ *El Iris del Pueblo*, 26-08-1872.

¹⁶⁵⁰ *El Tradicional*, 20-03-1873.

¹⁶⁵¹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 28-04-1870.

¹⁶⁵² *El Iris del Pueblo*, 10-08-1870.

¹⁶⁵³ *El Iris del Pueblo*, 10-08-1870.

Campos, Joan Pastor¹⁶⁵⁴. El republicanisme a Campos es vivia intensament i a més de la manifestació de l'abril i de l'agost, n'hi hagué una altra organitzada aquell setembre de 1870. En aquesta hi van assistir els afiliats de Porreres, Santanyí, Felanitx i Lluçmajor, que van recórrer els carrers precedits de la música i pronunciaren discursos¹⁶⁵⁵. El 1872 es comparava l'èxit republicà de Campos amb el de Lluçmajor i en motiu de fer campanya per les eleccions es deia:

“Bien se conoce que Campos no está lejos de Lluçmajor. Adelante, ardientes defensores de la República Federal. Adelante hijos de Campos [...]”¹⁶⁵⁶.

Un altre dels pobles era Santanyí. Des de 1870 hi havia un casino¹⁶⁵⁷. Un dels primers republicans federals que apareixia a la llum pública al 1870 era Jaume Adrover qui en un petit article publicat a *El Rayo* deia que era un deure dels republicans federals pacífics arribar a la República pel camí de la legalitat. Aquest demostrava quin era el seu posicionament davant els fets insurreccionals i les tendències que havien aparegut dintre del republicanisme¹⁶⁵⁸. El 1870 s'organitzà una manifestació i aquesta fou encapçalada per Jaume Adrover i Haro Pomar, a més d'Andreu Bonet que era el president del Casino Republicà. Aquesta comptà amb la participació de republicans arribats d'altres indrets. Hi participaren els republicans com: Antoni Pericàs, Joaquim Estrada, Simó Vidal, Pablo Mut, J. Terrassa i altres. De Lluçmajor hi participaren Ripoll, Taberner i Salvà i del Comitè de Felanitx hi participà el seu president Bartomeu Alzamora. No hi faltaren les banderes, la música i es parlava d'una participació d'un centenar de persones¹⁶⁵⁹. Durant la Primera República era el president del Comitè Republicà Federal de Santanyí: Jaume Vidal Vidal, el vicepresident Jaume Vidal Escales, els vocals: Bartomeu Sastre Ferrer, Jaume Llambias Ferrer, Rafel Ferrer Danús, Jaume Escales Vila, Jaume Forteza Aguiló i els secretaris eren: Antoni Miró Pomar i Jaume Rigo Vidal¹⁶⁶⁰. A l'agost de 1873 es renovà el Comitè i no varià gaire del comitè elegit el mes de març¹⁶⁶¹.

Mentre que al Pla de Mallorca, en aquests nuclis de l'interior de Mallorca fou més escassa la presència del republicanisme federal, tot i que hem de tenir en compte l'organització de comitès a pobles com Algaida, Porreres, Lloret de Vistalegre o Sineu. Es tractava bàsicament de nuclis rurals amb un fort pes del catolicisme i conservadorisme. A Algaida per exemple el 1873 comptaven amb un casino i uns dels homes del republicanisme algaidí foren Antoni Pericàs Campins, un funcionari de l'Ajuntament d'Algaida i també destacà el menestral Joan Oliver

¹⁶⁵⁴ *El Trueno*, 21-08-1870.

¹⁶⁵⁵ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 18-09-1870.

¹⁶⁵⁶ *El Iris del Pueblo*, 26-08-1872.

¹⁶⁵⁷ MARIMON, A.: *Op. cit.*, 2001, p.83-84.

¹⁶⁵⁸ *El Rayo*, 16-01-1870.

¹⁶⁵⁹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. IV. 28-04-1870.

¹⁶⁶⁰ *El Iris del Pueblo*, 1-03-1873.

¹⁶⁶¹ El president elegit fou Rafel Ferrer Danús, el vicepresident Jaume Llambias Ferrer, com a vocals s'elegiren a Guillem Vila Portell, Cosme Vicens Vidal, Andreu Escales Rosselló, Andreu Perelló Salom, Onofre Bonet i com a secretaris els mateixos que ho havien estat abans, Antoni Miró Pomar i Jaume Rigo Vidal. A *El Iris del Pueblo*, 12-08-1873.

Mudoy¹⁶⁶². Es desconeix el moment exacte de la constitució del Casino Republicà d'Algaida, el gener de 1873 Joan Oliver notificava a l'Ajuntament d'Algaida el trasllat de local al carrer de l'Esperança número 8. El president del Casino era el mateix Joan Oliver, mentre que Antoni Pericàs era l'elegit per acudir a les reunions del Comitè Republicà Provincial. Un altre dels homes influents del republicanisme federal algaidí fou Eduard Sureda propietari de la possessió de Castellitx¹⁶⁶³. Prèviament, el març de 1872, els republicans algaidins s'havien manifestat contra les quintes on s'hi hagueren de presenciar les forces de carabiners i guàrdia civil a causa dels incidents generats. En les eleccions d'abril de 1872 es presentaren plegats radicals i republicans i es preveia la victòria d'aquesta coalició per damunt de l'adversari principal, el conservador Armengol¹⁶⁶⁴. Mesos després en les eleccions del setembre de 1872 les coses havien canviat moltíssim, els radicals havien passat a ser també enemics, juntament amb els carlistes, moderats i unionistes. Tots ells s'havien unit perquè la força republicana no guanyés les eleccions i des de *El Iris del Pueblo* es comentava el següent en contra de la corrupció política i el fort caciquisme que es vivia al món rural:

“En Algaida durante las pasadas elecciones unieronse todos los partidos a fin de derrotar al candidato republicano. Como trabajan unidos los dos bandos en que desde antiguo viene dividido aquel pueblo, bandos que se odiaban a muerte cometiéronse toda clase de atropellos y coacciones, haciendo uso del soborno y de la amenaza, consiguiendo así retraer a los votos republicanos, que allí como en la mayor parte de los pueblos, pertenecen a la clase mas pobre y desgraciada. La corrupción política de la clase más acomodada de los pueblos ha llegado en esta isla a su colmo. Estos ricachones, carecen de pudor y conciencia política. Entregan su influencia al poderoso, sea cual fuere con tal que les proteja y apruebe sus escandalosos abusos en el manejo de los intereses comunales. No tienen mas Dios que el Dinero. Y así no nos extraña si un día fueron moderados, otros unionistas, otro carlistas y por último radicales, para emprender de nuevo la rotación de esta rueda de escándalo y degradación. La civilización es necesario vaya a barrer la inmundicia que pudre a los pueblos rurales”¹⁶⁶⁵.

Mentre que en les eleccions municipals de 1873 els federals denunciaren davant la Comissió Provincial les malifetes dels carlins locals. Coneguts carlistes com Miquel Mariano Ribas de Pina, Josep Quint Zaforteza i Pere Font i Roig havien amenaçat als electors dels indrets de Randa i Pina amb retirar-los els arrendaments de les terres i exercint la coacció i el suborn i passant de casa en casa demanant el vot. D'aquesta manera, fent ús de pràctiques caciquistes, no aconseguiren arrabassar la batllia als carlistes.

Un altre de les localitats que comptaren amb un nucli republicà fou el poble de Lloret, el maig de 1871 s'inaugurà el casino i també havia de tenir una escola per tal de que la classe pagesa es

¹⁶⁶² FULLANA, P.: “Les reivindicacions populars a Mallorca després del setembre de 1868. El cas d'Algaida”, *Lluc*, 833-834, (2003), p.3-8.

¹⁶⁶³ *Idem*, p.7.

¹⁶⁶⁴ *El Iris del Pueblo*, 3-04-1872.

¹⁶⁶⁵ *El Iris del Pueblo*, 3-09-1872.

veïes lliure d'exploitadors cacics i del clero¹⁶⁶⁶. També s'organitzà un Comitè Republicà a Porreres el 1873. El 1872 sembla que hi havia un Casino en el qual hi feren campanya per les eleccions d'abril de 1872 el candidat a diputat Eusebi Pascual juntament amb el republicà de Porreres, un tal Vanrell i segons la notícia devia fer poc temps que s'havia anat desenvolupant el republicanisme a Porreres ja que deien que aviat es col·locaria al nivell de poble com Sóller, Lluçmajor, Pollença, Felanitx, Manacor i Andratx¹⁶⁶⁷. L'abril de 1873 el Comitè Republicà Federal de Porreres tenia com a president Joan Roig Sitjar, com a vicepresident a Gabriel Ferrando Rosselló, com a vocals Salvador Soler Verd i Sebastià Melià Mesquida i com a secretari Julià Oliver Vaquer¹⁶⁶⁸. Altres localitats on hi hagué alguna mobilització per part dels republicans fou per exemple a Santa Eugènia. El febrer de 1870 hi hagué una reunió molt nombrosa per tal de propagar la idea republicana¹⁶⁶⁹. Però sembla que no s'arribà a organitzar cap comitè ni casino.

La xarxa republicana del món rural que s'establí durant el Sexenni serví de llavor per renéixer amb força anys més tard. Sovint aquesta xarxa de la part forana es veié dominada pel món conservador, caciquil i catòlic i només aconseguí ésser fort en les localitats més grans i amb una economia més diversificada. Localitats com Andratx, Lluçmajor, Pollença, Felanitx o Manacor iniciaren un fort combat contra l'obscurantisme i fins i tot aconseguiren dominar les batllies i imposar les seves idees. Durant la Restauració la presència del republicanisme federal continuà essent present en moltes localitats però la repressió i les normes restrictives ho posaren sempre molt difícil. Fins a la dècada dels 80 no es tornaren a reorganitzar els republicans a la part forana i la seva poca implantació sempre fou l'assignatura pendent dels republicans federals mallorquins. Llevat de Palma i alguns pobles¹⁶⁷⁰, no hi havia un suport real als pobles, aquests eren controlats fàcilment per les xarxes del caciquisme rural.

4.3 La premsa republicana federal i les publicacions de propaganda republicana

La llibertat de premsa establerta durant el període del Sexenni va provocar una proliferació de diaris arreu de l'Estat espanyol. A Espanya es van publicar més de 2.700 periòdics i en el cas de Catalunya 343 capçaleres¹⁶⁷¹. A Mallorca també sorgiren un grapat de periòdics lligats a les diferents tendències polítiques i per tant fou a partir de la Revolució de Setembre que començaren a sorgir diverses publicacions ara ja de caràcter obertament republicà. Entre les que

¹⁶⁶⁶ *El Iris del Pueblo*, 15-05-1871.

¹⁶⁶⁷ *El Iris del Pueblo*, 2-04-1872.

¹⁶⁶⁸ *El Iris del Pueblo*, 17-04-1873.

¹⁶⁶⁹ *El Rayo*, 27-02-1870.

¹⁶⁷⁰ Es tractaria d'aquest pobles que ja tingueren una forta importància les idees republicanes durant el Sexenni com per exemple Andratx que el 1885 aconseguí dominar la batllia o Capdepera que formà govern sovint coalicionant-se amb els liberals.

¹⁶⁷¹ Dades recollides a GUILLAMET, J.: *L'arrencada del periodisme liberal. Política, mercat i llengua a la premsa catalana (1833-1874)*. Vic, Eumo Editorial, 2010, p.98.

destaquen *El Iris del Pueblo*, *El Rayo*, *El Obrero*¹⁶⁷², *El Trueno*, *La Bocina*, *La Trompeta de la Revolución* i *El Cantón Balear*. Aquestes publicacions foren fruit de la llibertat de premsa. A més durant el període del Sexenni Democràtic aparegueren nombroses publicacions periòdiques de diverses tendències. Segons Miquel Duran les principals publicacions de l'època foren: *El Isleño*, *El Correo de Mallorca*, *Diario de Palma*, *La Dulzaina*, *El Juez de la Paz*, *El Previsor*, *El Iris del Pueblo*, *La Almudaina*, *La Unidad Católica*, *El Progreso*, *La Tertulia*, *El Rayo*, *El Fomento*, *El Estudiante*, *La Conciliación Liberal*, *El Obrero*, *El Observador*, *El Cruzado* i *La Flaca*¹⁶⁷³. En aquest llistat hauríem d'afegir *El Eco de Mallorca* –portaveu dels radicals–, la premsa carlina com *La Almudaina*, *La Constancia*, *La Honda Carlista* o *El Tradicional*, la republicana intransigent com *El Cantón Balear*, la internacionalista amb *La Revolución Social*, altres com *El Magisterio Balear*, etc. Afegit als bolletins tant de la província com l'eclesiàstic.

Sobre la premsa republicana del Sexenni Democràtic comptem amb petits estudis com el d'Ana Gargallo dedicat a analitzar les distintes publicacions republicanes que es generaren durant aquest període¹⁶⁷⁴. Després existeix l'estudi concret sobre la publicació *El Cantón Balear* realitzat per Francisco Díaz de Castro¹⁶⁷⁵, però no hi ha cap estudi global de premsa republicana mallorquina.

Aprofitant l'aire revolucionari que es respirava, el gener de 1869 va néixer *El Iris del Pueblo* (1869-1876). Era la segona època d'aquest diari ja que el 1855 s'havia iniciat la seva primera època. Durant aquesta segona època fou dirigit pels germans Quetglas Bauzà -Miquel i Joaquim- ambdós ja havien tengut una primera experiència en la primera època de *El Iris del Pueblo*. El director de la publicació era Miquel Quetglas Bauzà, que ho fou fins a la seva mort, el febrer de 1872, després el rellevà el seu germà Joaquim Quetglas. El seu subtítol definia ideològicament la publicació: “*periódico republicano federal*”, el maig de 1872 canvià de subtítol i introduí: “*eco del partido republicano federal de Mallorca*”. Era un diari que sortia tots els dies menys els festius. L'editor de *El Iris del Pueblo* fou Pablo Mut Ripoll i en els últims anys ho era Bartomeu Rotger. Mentre que el propietari era Joan Ricard Gilet –almenys a l'abril de 1871-. En quan als punts de subscripció es podien fer al local administratiu del diari que estava a la plaça Santa Eulàlia, número 1, 2n o també es podia fer a les llibreries Gil o Montaner¹⁶⁷⁶. Durant la Primera República els punts de subscripció eren al local de l'administració que seguia a la plaça de Santa Eulàlia, i també a la llibreria Joan Colomar al carrer Fideus –número 2- i al taller d'enquadernació de Nicolau Mulet al carrer Plateria i Perejil¹⁶⁷⁷.

¹⁶⁷² A partir del juliol de 1870 començaren una nova època baix el mateix nom però amb el subtítol de *periódico científico. Órgano de la Federación Local Palmesana de la Asociación Internacional de Trabajadores*.

¹⁶⁷³ DURAN, M., *Op. cit.*, 1980, p.221.

¹⁶⁷⁴ GARGALLO, A.: *Op. cit.*, 2006.

¹⁶⁷⁵ DÍAZ DE CASTRO, F.J.: *Op. cit.*, p.179-187.

¹⁶⁷⁶ *El Iris del Pueblo*, 1-04-1871.

¹⁶⁷⁷ *El Iris del Pueblo*, 13-02-1873.

El desembre de 1868 en el moment en què el republicanisme s'estava organitzant i fent-se visible sortí el rumor que aviat apareixeria la segona època de *El Iris del Pueblo*¹⁶⁷⁸ i ja el gener de 1869 s'anunciava la sortida al carrer de *El Iris del Pueblo*, s'informava que s'havia repartit el primer i el segon número del diari republicà¹⁶⁷⁹. Tot i la llibertat d'expressió, la premsa ideològica com *El Iris del Pueblo* molts cops hagué de fer front a denúncies i tancaments. Però hi hagué un moment en què el diari es va veure obligat a fer una aturada i que no eren pas per motius polítics. *El Iris del Pueblo* romangué uns quants dies sense publicar-se per un inconvenient amb la impremta. Estigué aturat un mes i mig, fins que tornà a publicar-se el 15 de juny de 1869¹⁶⁸⁰. També hagué de deixar de publicar-se quan la ciutat quedà assolada per la febre groga i tornà a reparèixer a la tribuna pública a inicis de 1871¹⁶⁸¹. Però majoritàriament les tancades foren per motius polítics. L'abril de 1872 –fruit de les confrontacions polítiques– la impremta de *El Iris del Pueblo* fou assaltada durant la nit i destruïren part del material de la impremta, a més s'hagué de deixar de publicar durant dos dies¹⁶⁸². Els motius foren pers qüestions de rivalitat electoral. També aquell abril de 1872 els temps es presentaven difícils per l'empresa periodística de *El Iris del Pueblo*, ja que havien estat denunciats. També ho foren el portaveu dels monàrquics radicals –*El Eco de Mallorca*– i el republicà federal –*La Trompeta de la Revolución*. En total foren deu les denúncies que van caure sobre *El Eco de Mallorca*, *El Iris del Pueblo* i *La Trompeta de la Revolución*¹⁶⁸³. Durant aquell moment l'editor responsable de *El Iris del Pueblo* era Andreu Lladó Verd que després de les denúncies fou conduït a la presó i fou substituït per Francesc Cloquell¹⁶⁸⁴. Aquest també hagué de passar per la presó¹⁶⁸⁵. Foren uns temps moguts que obligaven a canviar cada punt d'editor per denúncies i multes. Després vingueren bons temps pels republicans, la primavera de 1872 aconseguiren els seus primers diputats a les Corts amb Eusebi Pascual, Ignasi Vidal i Antoni Villalonga. També la República fou un període tranquil en què la publicació estigué controlada pels republicans benèvols que eren els que governaven les institucions, a pesar de les rivalitats amb els intransigents.

Però sens dubte el moment més crític fou amb l'arribada del cop d'estat de Pavía (gener de 1874) on sovint s'imposà la censura. *El Iris del Pueblo* es dirigia als seus lectors i els advertia que en els moments actuals l'obligaven a ser molt moderat si volien aguantar el seu diari¹⁶⁸⁶. A final de gener de 1874 per ordre de l'autoritat fou suspesa deu dies la publicació de *El Iris del Pueblo*, però la publicació tornaria reparèixer després d'aquests deu dies de suspensió¹⁶⁸⁷. *El Iris del Pueblo* fou l'únic diari republicà supervivent. Més endavant, arribaren més suspensions.

¹⁶⁷⁸ *Diario de Palma*, 12-12-1868: Según hemos oído decir saldrá pronto en esta capital un periódico titulado *El Iris del Pueblo*. Creemos nosotros que será la continuación del que con igual nombre se publicó en 1855.

¹⁶⁷⁹ *Diario de Palma*, 7-01-1869.

¹⁶⁸⁰ *Diario de Palma*, 16-06-1869.

¹⁶⁸¹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 2-01-1871.

¹⁶⁸² *El Iris del Pueblo*, 6-04-1872.

¹⁶⁸³ *Diario de Palma*, 27-04-1872.

¹⁶⁸⁴ *El Iris del Pueblo*, 30-04-1872.

¹⁶⁸⁵ El ciudadano Cloquell, preso por supuesto delito de imprenta fue puesto el sábado en libertad a *El Iris del Pueblo*, 18-06-1872.

¹⁶⁸⁶ *Diario de Palma*, 8-01-1874.

¹⁶⁸⁷ *Diario de Palma*, 10-02-1874.

El juny de 1874 fou detingut per desobediència al governador, Bartomeu Rotger –editor de *El Iris del Pueblo*–, essent suspès i multat el rotatiu amb 1.000 pessetes. Aquest hagué de romandre a la presó dels Caputxins durant 14 dies i fou desterrat després al poble d’Inca. *El Iris del Pueblo* pogué tornar a sortir a la llum el 28 de novembre amb l’amnistia decretada pel govern el dia 18¹⁶⁸⁸. Aconseguiren aguantar fins el 1876. Els estudis existents fins aleshores apuntaven que *El Iris del Pueblo* havia durat fins el 1874 però a través d’altres fonts hem pogut veure la continuació que tingué el diari. *El Isleño* informava de les suspensions i reparacions de *El Iris del Pueblo*¹⁶⁸⁹. A partir de 1875 s’obligà al diari republicà suprimir el subtítol “eco del partido republicano federal de Mallorca”. Tot i així, a finals de desembre de 1875 tornà esser suspès durant un mes¹⁶⁹⁰. A l’agost de 1876 *El Iris del Pueblo* posava punt i final a la seva trajectòria davant les adversitats a les que havia de fer front contínuament. El darrer editor va ser Bernat Gilet i la seu es trobava al carrer Sindicat, numero 162¹⁶⁹¹.

L’empresa periodística fou tirada endavant per la mateixa gent que ja ho havia fet el 1855. El diari fou dirigit pels germans Quetglas –Miquel i Joaquim– i comptaren amb el suport de molts redactors i col·laboradors. Un d’ells fou el director de *El Rayo*, Joan Roca Pascual, que escrigué al diari fins a la seva mort prematura el maig de 1872¹⁶⁹². Segons Lluís Alemany el director de *El Iris del Pueblo* era Miquel Quetglas i entre els redactors hi figuraven Joaquim Quetglas, Antoni Marroig, Fèlix Duval, Josep Ramis Arbona, Josep Valls, Miquel Guasp Pujol, Joan Roca, Miquel Ignasi Oliver. A més també hi col·laboraven Felipe Curtoys, Eusebi Pascual, Ignasi Vidal, Antoni Taltavull i Mateu Barceló. També comentava que Josep Estade fou director durant uns dies, però va censurar unes disposicions de l’Ajuntament de Palma en motiu de la febre groga i sorgiren desavinences amb la redacció i cessà del càrrec¹⁶⁹³. També hi escrivien Fèlix Mateu, Josep Boada, Andreu Pastor Oliver i l’editor Pablo Mut¹⁶⁹⁴.

El Iris del Pueblo comptà amb la presència de corresponents i fins i tot alguns passaren uns mesos a Mallorca. Fou el cas de Joan Fernández Latorre, aquest havia estat condemnat a presó el juliol de 1872 i abans exercia com a redactor del diari republicà mallorquí¹⁶⁹⁵. Potser també fos tancat a la presó Ubaldo Romero Quiñones que havia estat pres juntament amb Joan Fernández Latorre¹⁶⁹⁶. Probablement vingueren a Mallorca per realitzar actes de propaganda

¹⁶⁸⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 26-06-1874.

¹⁶⁸⁹ Bartomeu Rotger, director de *El Iris del Pueblo* havia estat desterrat a Inca a *El Isleño*, 12-11-1874 però a finals de mes es comunicava que havia tornar a la palestra *El Iris del Pueblo* després d’un mes de suspensió segons *El Isleño*, 28-11-1874.

¹⁶⁹⁰ *El Isleño*, 15-12-1875.

¹⁶⁹¹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 9-08-1876.

¹⁶⁹² *El Iris del Pueblo*, 18-05-1872.

¹⁶⁹³ ALEMANY, L.: *Op. cit.*, 1955.

¹⁶⁹⁴ GARGALLO, A.I.: *Op. cit.*, 2010, p.38-39.

¹⁶⁹⁵ S’informava que havia estat posat en llibertat a València l’amic i company de redacció de *El Iris del Pueblo* –Joan Fernández Latorre, després d’uns mesos de injustícia tancat a la presó de Serranos. Fou reclòs a presó sense motiu, en aquells moments vivia amb els seus pares. Tot sembla que el motiu de la seva captura fou perquè portava dues cèl·lules electorals a la butxaca. A *El Iris del Pueblo*, 2-07-1872.

¹⁶⁹⁶ A mitjans juliol *El Iris del Pueblo* informava que havien arribat procedents de Madrid i València els ciutadans Joan Fernández Latorre i Ubaldo Quiñones. A *El Iris del Pueblo*, 17-07-1872.

republicana. Joan Fernández Latorre havia estat 9 mesos a Mallorca, pràcticament tot el 1872 fins el setembre i havia tengut una alta participació en les eleccions d'aquell any¹⁶⁹⁷. Mentre que Quiñones era el corresponsal des de Madrid de *El Iris del Pueblo* i l'estiu de 1872 es trobava a Palma, normalment participava en la redacció de *El Iris del Pueblo* amb articles o també amb obres com *Tipos de Alcolea* que omplien les pàgines del diari setmanalment¹⁶⁹⁸. Quiñones era un home de la intransigència, col·laborador de *El Combate* i que havia sortit de l'exèrcit al haver-se negat a jurar a Amadeu de Savoia. A partir de 1873 col·laborà obertament amb l'intransigent mallorquí Fèlix Mateu i sovint escrigué a *El Cantón Balear*, amistat que continuaren durant la Restauració. El petit nucli intransigent després de no poder mantenir les seves publicacions (*El Rayo* i *El Trueno*) passaren a formar part de la redacció de *El Iris del Pueblo*. Dins la redacció de *El Iris del Pueblo* hi escrivien homes partidaris del federalisme pur com Joan Roca, Josep Valls, Josep Estade i Fèlix Mateu¹⁶⁹⁹. Fou a finals de 1872 quan es produí el divorci entre les dues postures arrel d'unes eleccions provincials i aquest grup creà la societat El Auxilio Federal (1872-1874) i més endavant el setmanari *El Cantón Balear* (1873-1874).

Normalment a *El Iris del Pueblo* els articles de fons, aquells articles publicats en primera plana, solien ésser escrits tant per Miquel com per Joaquim Quetglas. Aquest últim seguí als anys 80 publicant articles on es tocaven els aspectes més ideològics del republicanisme. En *El Iris del Pueblo* sovint escriví sobre el clero i els pressupostos de l'estat destinats a aquests incidint en la separació de l'Església de l'Estat, també escrigué sobre el que significava la República Federal i en exposar les avantatges del federalisme com la via que solucionaria el malestar generat per la monarquia centralitzadora. En la seva segona etapa al cap davant de *La Autonomía* (1883-1884) continuà incidint en aquests temes, en divulgar el pensament federal, explicant la nova estructura organitzativa de l'estat federal, explicant els beneficis de l'organització federal, enaltint la força dels municipis en un govern descentralitzat, etc. També Miquel Quetglas fou l'home que més articles de fons publicà de 1869 a 1872.

Quadre d'algunes articles dels germans Quetglas:

Títol	Data
El poder ante la soberanía del pueblo (M.Q.)	13-01-1869

¹⁶⁹⁷ *El Iris del Pueblo*, 16-09-1872. Anuncien la partida de Juan Fernández Latorre. A finals de 1872 Latorre tornà a conèixer la presó, el desembre fou posat en llibertat el col·laborador de *El Iris del Pueblo* Juan Fernández Latorre que romangué tancat a les presons de Girona per infundades sospites que s'aixecaria (segons *El Iris del Pueblo*, 24-12-1872). El 1873 es trobava a Barcelona i seguia mantenint una amistat amb els republicans federals mallorquins (segons *El Iris del Pueblo*, 14-03-1873).

¹⁶⁹⁸ El juliol de 1872 s'informa que Ubaldo R. Quiñones, "nuestro ilustrado colaborador y amigo" se'n va de Palma cap a Madrid. A *El Iris del Pueblo*, 24-07-1872. El maig de 1872 s'informava que Ubaldo Romero Quiñones havia entrat a formar part de la redacció de *El Combate* (segons *El Iris del Pueblo*, 21-05-1872). A principi de gener de 1872 Ubaldo Romero Quiñones havia estat declarat baixa de l'exèrcit perdent el seu grau de comandant de cavalleria per negar-se a jurar a D. Amadeu de Savoia com a rei.

¹⁶⁹⁹ Abans els intransigents havien comptat amb setmanaris propis com *El Rayo* o *El Trueno* però no aconseguiren mantenir una publicació que sovint es veia amenaçada per les autoritats civils i eclesiàstiques.

Subsidio industrial (M.Q.)	2-05-1870
Subsidio industrial II (M.Q.)	4-05-1870
Subsidio industrial V (M.Q.)	14-05-1870
Iniciativa republicana (J.Q.)	19-05-1870
Matrimonio civil (M.Q.)	17-08-1870
Restauración monárquica (M.Q.)	23-11-1870
De la administración local (M.Q.)	5-04-1871
La reacción jesuítica (M.Q.)	7-04-1871
El arreglo del presupuesto del clero (J.Q.)	18-11-1872
El arreglo del presupuesto del clero II (J.Q.)	20-11-1872
El arreglo del presupuesto del clero III (J.Q.)	22-11-1872
El arreglo del presupuesto del clero IV (J.Q.)	26-11-1872
La abolición de quintas (J.Q.)	4-02-1873
Transformación federal (J.Q.)	6-06-1873
El porvenir de la República (J.Q.)	27-12-1873

En aquest quadre es pot observar a la perfecció aquells temes que més preocupaven als republicans federals del Sexenni: la sobirania del poble, la laïcització de la societat, la descentralització del poder, l'abolició de les quintes, la proclamació d'una república federal, etc.

A finals de març de 1869 va néixer el setmanari *El Rayo* (1869-1870)¹⁷⁰⁰. L'editor responsable era Miquel Mas Obrador¹⁷⁰¹, qui més endavant encapçalà altres iniciatives periodístiques com *El Látigo* –dins una línia molt anticlerical-. El seu primer director va esser Joan Roca Pascual –que també havia col·laborat com a redactor amb *El Iris del Pueblo*. El subtítol evidenciava les idees que professava: *Semanario político satírico. Viva la Republica*. Més endavant quan Joan Roca deixà de ser director canvià de subtítol pel d'*El Rayo, semanario político, satírico y librepensador* i continuava conservant el *Viva la República*. El següent director i propietari fou Josep Valls Fuster¹⁷⁰². En el seu número 6 incorporà una il·lustració permanent donat l'èxit en què havia estat rebuda la publicació¹⁷⁰³. El setmanari *El Rayo* sortia tots els diumenges i costava un real mensual i un *cuartillo* el numero solt. El setmanari es podia adquirir a l'administració que estava ubicada al carrer de Sant Bartomeu, numero 34 i també un es podia subscriure als següents indrets: al Casino Republicà, a la redacció del diari *El Iris del Pueblo* al carrer de les Monges, a l'Escola Democràtica Federal del carrer Estrella, al cafè d'en Mas situat al carrer Ferreria Alta, a la Casa Rayó del passeig de la Farina, a can Serra escultor al carrer Sant Miquel,

¹⁷⁰⁰ A mitjans març ja s'anunciava que dintre de pocs dies apareixeria un nou setmanari titulat *El Rayo*. A *Diario de Palma*, 13-03-1869.

¹⁷⁰¹ L'editor responsable fou Miquel Mas Obrador fins el 29 d'agost de 1869.

¹⁷⁰² *El Rayo*, 3-07-1870.

¹⁷⁰³ *El Rayo*, 4-04-1869. Es comanà una vinyeta-làmina a Barcelona.

a la botiga Elías del carrer Jaume II, al magatzem de farines de devora la Porta del Mar i a la barberia del Moll¹⁷⁰⁴. Aquests últims vinculats als negocis de la petita i mitjana burgesia republicana i vinculats a la propaganda republicana. A la redacció de *El Rayo* també s'admetien subscripcions a *El Obrero*, *La Flaca* i a tota classe de publicacions que tinguessin esment de la instrucció del poble. També el gener de 1870 convidava a tots els seus lectors a subscriure's a *El Estado Catalán*, diari republicà intransigent que es publicava a Barcelona sota la direcció de Valentí Almirall¹⁷⁰⁵. Durant un temps l'administració del setmanari estigué ubicada a la llibreria de Gil a la costa d'Ambrós i a partir del setembre de 1869 passà a la plaça del Rastrillo, número 7¹⁷⁰⁶. Fou el desembre de 1869 que es traslladà al carrer Sant Bartomeu, número 34. L'administrador era Nicolau Mulet, d'ofici encuadernador i que tenia el taller instal·lat al carrer Sant Bartomeu, número 34¹⁷⁰⁷. En total s'editaren setanta números en format de quatre pàgines a dues columnes i sortia els diumenges.

Com altra premsa política d'aquella època patí la censura. La tardor de 1869 tant *El Rayo* com *El Iris del Pueblo* havien estat denunciats davant els tribunals per demandes particulars¹⁷⁰⁸. Un dels casos més sonats fou el de la sentència que dictà l'Audiència de Mallorca sobre la causa criminal promoguda a instància del prevere i canonge Pere Joan Julià contra el director Joan Roca Pascual –aquest responsabilitzà al redactor Josep Díaz-. La querella fou publicada el 1871 per la impremta Villalonga. El canonge Julià –director del col·legi La Puresa- es va querellar contra Josep Díaz del Valle –redactor de *El Rayo*- per injúria greu, i per aquest delictes se li demanà 27 mesos de desterrament a 8 lligües de distància de Palma i una multa de 100 duros. El motiu de la causa era que havia publicat en el setmanari *El Rayo* del 24 d'abril de 1870 un solt referint-se a certs rumors sobre l'estat en què es trobava una nina del col·legi (segons sembla embarassada), sobre la priora i determinada escena escandalosa, i sobre el director d'aquell lloc. Tot i que es condemnà a Josep Díaz del Valle el vertader autor era Joan Roca Pascual –director del periòdic-, però va atribuir tota la responsabilitat al jornalero Josep Díaz del Valle, natural de Gijón i veí de Palma, solter i de 31 anys. Josep Díaz no fou localitzat i s'ignorà el seu parador. A l'agost de 1870 aquest mateix figurà com l'editor responsable del diari que substituï *El Rayo* –*El Trueno*-¹⁷⁰⁹. Sobre aquest cas se'n parlà molt a la ciutat i els altres mitjans de premsa també feien esment al procés en què s'havia vist imbuït *El Rayo*¹⁷¹⁰. Per exemple el setmanari *El Obrero* a finals d'abril de 1870 informava que el setmanari popular i satíric de Roca havia estat denunciat davant els tribunals¹⁷¹¹. El juliol de 1870 *El Rayo* hagué de deixar de

¹⁷⁰⁴ *El Rayo*, 9-01-1870, p.1-2.

¹⁷⁰⁵ *El Rayo*, 30-01-1870.

¹⁷⁰⁶ Essent director Joan Roca i l'editor responsable Miquel Mas Obrador. A *El Rayo*, 5-09-1869.

¹⁷⁰⁷ *El Rayo*, 26-12-1869. Nicolau Mulet havia treballat durant 17 anys al taller de la impremta Joan Colomar.

¹⁷⁰⁸ *El Juez de Paz*, 1-10-1869.

¹⁷⁰⁹ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 30-07-1871.

¹⁷¹⁰ A la causa, que interessà poderosament l'atenció del poble baix, deposaren quatre advocats, un metge, Josep Maria Quadrado i fins a 11 testimonis de diferents classes i categories, que provaren la falsedat d'allò escrit i així Catalina Gili, rectora que havia estat de l'establiment, tornà gaudir de la confiança de les famílies de les alumnes.

¹⁷¹¹ *El Obrero*, 28-04-1870.

publicar-se¹⁷¹² i fou substituït per *El Trueno* que naixia a finals d'aquest mes. Segurament havia deixat de publicar-se per haver hagut de fer front a la denúncia de l'abril de 1870.

El Rayo destacà pel seu anticlericalisme i l'atac directe al clero mallorquí cosa que féu que molts cops els seus modes, les seves sàtires, etc. fossin criticades:

“Visto que el semanario titulado *El Rayo* insulta de una manera descarada al clero atacando personalidades ... Hallo que debo condenar y condeno al adolente colega a que estudie un poco sus doctrinas y dé a sus satiras la forma que debe darse a todo escrito razonable”¹⁷¹³.

I com hem vist fou protagonista d'uns dels capítols més escandalosos després de la denúncia feta pel canonge Julià. Al setmanari no hi mancava una secció fitxa de caire anticlerical i normalment era el director Josep Valls Fuster l'autor d'aquesta columna. Segurament fou l'autor del poema: “Lo que es un cura” que venia signat per V. El comerciant Josep Valls al llarg del Sexenni va combatre a l'Església catòlica, després del seu pas per *El Rayo* es veié immers en una altre conflicte contra el prior del Santuari de Lluc. Com a lliurepensador que era, el 1872 optà per casar-se de manera civil. El setmanari també s'emmarcà dins una línia federal intransigent però no entrà en grans controvèrsies amb la resta de companys del Comitè Republicà Federal de les Balears.

Un dels principals impulsors de *El Rayo* fou Joan Roca Pascual que fou director fins que fou acusat pels fets del col·legi de la Puresa. *El Rayo* s'havia iniciat el 28 de març de 1869 i finalitzà el 24 de juliol de 1870, Joan Roca Pascual fou director fins el número 58 i després ho fou Josep Valls Fuster. El juliol de 1870 Joan Roca es va veure obligat a retirar-se de la vida política activa a causa d'una malaltia¹⁷¹⁴. El maig de 1872 definitivament moria i *El Iris del Pueblo* publicà una necrològica que deia així:

“A las 8 de la noche del día de ayer pasó a mejor vida, nuestro correligionario y compañero de redacción el malogrado ciudadano Joan Roca Pascual. Apenas cumplidos los treinta años cuando el joven se halla en la plenitud de la vida, baja nuestro amigo al sepulcro después de dos años y medio de enfermedad que tantas jóvenes existencias arrebatada en nuestra isla. Dedicado al arte desde su niñez deja trabajos bastante notables en pintura y escultura. La revolución del sesenta y ocho, que produjo en los ánimos efervescencia tanta, hirió la ardiente y elevada imaginación de nuestro malogrado amigo, dedicándose desde aquel día con ombrosa actividad a la propaganda de las ideas republicano federales. Fue fundador y propietario de la revista semanal *La Dulzaina*, director de *El Rayo* y redactor de *El Iris del Pueblo* hasta que el estado de su salud obligole a separarse de la vida política. Su muerte no puede menos de ser sentida de cuantos tuvieron el

¹⁷¹² *El Diario de Palma*, 29-07-1870.

¹⁷¹³ *El Juez de Paz*, 20-07-1869.

¹⁷¹⁴ Nuestro querido y particular amigo el ciudadano Juan Roca ha tenido que ir a pasar una temporada a su pueblo natal, con el objeto de restablecer su algo quebrantada salud. Deseamosle un pronto restablecimiento. A *El Rayo*, 3-07-1870.

gusto de poder apreciar las bellas cualidades que adornaban al joven finado. Nuestros correligionarios podrán tributarles el último homenaje de aprecio y respeto acompañando su cadaver al cementerio rural de esta ciudad, esta tarde a las 6, desde la casa mortuoria cita en la calle de los Ángeles número 24. Antes de concluir no podemos menos de dar nuestro pesame a su anciana y desconsolada madre y hermanos por la irreparable pérdida que han experimentado pudiendo abrigar la seguridad de que nuestras lágrimas se confunden con las suyas”¹⁷¹⁵.

De Joan Roca ja comentarem el seu pas regentant un cafè-teatre abans de l'esclat de la Revolució de Setembre. Després aquest passà a dedicar-se a l'empresa periodística fent part de *La Dulzaina* (1868-1869) i començà a militar activament dintre del republicanisme en aquells espais propers al republicanisme socialitzant com l'Escola Democràtica Federal de la qual fou el primer president. A més de Joan Roca i Josep Valls, van esser redactors Joan Lladó Figuerola¹⁷¹⁶ –segurament era el jove poeta que féu intervencions al Casino Republicà i que utilitzà el pseudònim de Candido al diari- i d'ell també coneixem una intervenció en un Club Republicà de Barcelona el 1873. També foren redactors: Ignasi Vidal, Fèlix Duval, Josep Llambias, A. Reus –veí d'Alaró-, Guillem Forteza, Miquel Berga, Joaquim Quetglas, Antoni Catany –des de Barcelona, Fèlix Mateu, Mateu Borràs –aquest havia fet algunes publicacions sobre les eleccions, Josep Boada i el català Antoni Feliu i Codina de Barcelona i un tal P.M.F. de Maó. Aquest Feliu i Codina fou un dels catalans desterrats al Castell de Bellver l'octubre de 1869. A partir de l'arribada de presos de Barcelona la redacció de *El Rayo* establí contacte amb els principals intransigents catalans¹⁷¹⁷. Després dels seu pas per Mallorca alguns catalans com Antoni Altadill o Antoni Feliu i Codina continuaren tenint contacte amb la redacció de *El Rayo* i algun cop aparegué publicat algun escrit en agraïment a l'acolliment que havien fet els mallorquins al setmanari *El Rayo*.

Mentre que *El Trueno* (1870) fou un setmanari que nasqué en motiu de la suspensió de *El Rayo*. De subtítol portava el nom de *periódico republicano y librepensador*. L'administració i la redacció es trobaven al carrer de Sant Bartomeu, número 34 on també es trobava el Casino Republicà i on mesos abans es trobava la seu de la publicació *El Rayo*. El preu d'un número era d'un *cuartillo* i la mensualitat costava un real. Era un setmanari que sortia tots els diumenges. Talment igual que l'anterior publicació *El Rayo*. El primer número sortí el 31 de juliol de 1870. Mantingué els mateixos subscriptors de *El Rayo* –que un cop suspesa aquesta publicació continuaren en *El Trueno*, els qui volien esborrar-se ho havien de comunicar al repartidor. Un dels principals redactors de l'empresa de *El Trueno* era Josep Díaz del Valle –l'acusat després de la denúncia del canonge Pere Joan Julià-, trobem estampada la seva firma al primer número

¹⁷¹⁵ *El Iris del Pueblo*, 18-05-1872.

¹⁷¹⁶ *El Rayo* comentava “nuestro compañero de redacción Juan Lladó Figueras va a publicar en breve una obra en verso bajo el título de Ensayos poéticos” a *El Rayo*, 17-02-1870.

¹⁷¹⁷ Foren desterrats a Mallorca: el director de *El Estado Catalán*, Valentí Almirall i els redactors Antoni Feliu i Codina i Emili Morros, van ser empresonats i traslladats a Balears, de manera que el diari encara es va publicar alguns dies sense ells. Havien estat comissionats per l'Ajuntament per a convencer els sublevats de depositar les armes, amb el diputat Gonçal Serraclara i l'editor i llibreter Innocenci López Berganossi, en tant que alcalde popular de districte. A GUILLAMET, J.: *Op. cit.*, p.103.

de *El Trueno*. Ideològicament *El Trueno* es definí en el seu primer número:

“Defensaremos hasta donde alcancen nuestras plumas y nuestras fuerzas la República Democrática Federal porque creemos que es la clase de gobierno del pueblo para el pueblo y porque entranya en si el reinado de la libertad, igualdad y fraternidad. Reconocemos, aceptamos y propagaremos las decisiones y acuerdos del Comité Republicano Federal, siempre que sus principios estén acordes con nuestro credo democrático¹⁷¹⁸”.

Segons Lluís Alemany aquest setmanari publicà quatre números, del 31 de juliol al 21 d'agost de 1870 i es creà per substituir *El Rayo*¹⁷¹⁹. Provablement en el que fou el seu darrer número inseriren un full volant com a suplement, ja que era el número 4, on l'editor responsable –José Díaz del Valle– demanava disculpes per les paraules publicades el 21 d'agost sobre la notícia d'un incendi ocorregut al carrer Concepció de Palma en el qual menysprearen l'actuació dels caps oficials i la tropa de l'exèrcit en les mesures preses¹⁷²⁰. Això molestà a les forces oficials de l'Ajuntament i després d'aquest enfrontament no es tornà a publicar *El Trueno*.

Miquel Mas Obrador a la dècada dels 80 donà continuïtat a *El Trueno*, seguint amb la línia de posar noms relacionats amb els fenòmens atmosfèrics, batia al nou setmanari amb el nom de *El Huracan*. Ara però, ja no es definia com a lliurepensador però segurament eren molts els lliurepensadors i republicans que llegien el nou diari propietat del republicà federal Joan Oliver *Maneu*, industrial, i editat per Miquel Mas Obrador. A l'entorn de *El Trueno* s'intentà constituïr una primera associació de lliurepensadors a Mallorca. Es pot dir que tant en *El Rayo* com en *El Trueno* hi militaven un grup d'homes molt combatiu amb l'Església catòlica i partidari de les corrents lliurepensadores i que participaven de lògies maçòniques o bé més endavant participaren en grups espiritistes o en promocionar l'ensenyament laic a Mallorca.

Una altra de les publicacions republicanes fou *La Bocina* (1871-1872). Abans del Sexenni Democràtic ja havia sortit a la llum pública, el 1858, però aprofitant la bona conjuntura del període pogué tornar a publicar-se. L'administració es trobava a la plaça de Santa Eulàlia, número 1. El preu era d'un real i mig al mes i un sol nombre costava mig real. El lloc on s'imprimia era a la impremta Colomar. El director i propietari era Francesc Calafell Deyà i l'editor responsable Antoni Albons¹⁷²¹. El primer número sortí dia 1 d'octubre de 1871 i finí el 4 de febrer de 1872. Formaren part de la redacció alguns dels col·laboradors de *El Iris del Pueblo*¹⁷²². Però segons Lluís Alemany aquest setmanari es fundà el 1870 i es guardava en secret el nom dels seus redactors i atribueix part dels seus articles als homes d'idees avançades com

¹⁷¹⁸ *El Trueno*, 31-0-7-1870.

¹⁷¹⁹ ALEMANY, L.: *Op. cit.*, 1955.

¹⁷²⁰ *El Juez de Paz*, 25-08-1870.

¹⁷²¹ *La Bocina*, 17-12-1871.

¹⁷²² “Apareció el semanario satírico *La Bocina*, de cuya redacción formaron parte algunos colaboradores de *El Iris del Pueblo*. Se tiraba en la imprenta de Juan Colomar, 2 páginas, folio a dos columnas, figurando como editor responsable Antonio Albons. Terminó al llegar al número 19, el 4 de febrero de 1872 es difícil hallar su colección completa”. A LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 1-10-1871.

Marroig, Quetglas, Estade, etc. i afegeix que el diari es publicà sols per combatre a *El Juez de Paz* de Miquel Bibiloni Corró i posà punt i final quan aquest últim deixà de sortir. Mentre que en *El Juez de Paz* no hem trobat cap al·lusió contra aquesta publicació.

El 13 de març de 1880 tornà aparèixer un número i era director Josep Ramis Arbona i el bibliòfil Lluís Alemany afirma que fou publicat per combatre a *El Violón*¹⁷²³. Josep Ramis Arbona havia participat a les files del republicanisme.

Una altra publicació fou *La Trompeta de la Revolución* (1872-1874) que es definia com un diari polític, satíric i burlesc. El seu primer número sortí al carrer el dia 11 de febrer de 1872. Els punts de subscripció es feien a l'administració a la plaça Santa Eulàlia, 1, 3 com *La Bocina* i com aquest també s'imprimia a la impremta de Joan Colomar¹⁷²⁴. Sortia tots els diumenges i els seus preus eren d'un real i mig al mes o mig real un nombre solt. A partir del número 4 canvià el seu nom i passà de dir-se *La Trompeta* per dir-se *La Trompeta de la Revolución, periódico democrático*¹⁷²⁵. Tot i que tenia en comú el local de l'administració i la impremta, els editors no foren els mateixos. El primer editor amb el qual comptà *La Trompeta de la Revolución* fou Francesc Cloquell i més endavant ho fou Andreu Lladó Verd¹⁷²⁶. Aquest dos havien estat també editors de *El Iris del Pueblo* i ambdós havien estat denunciats. Lladó era editor a l'abril i Cloquell al juny de 1872, moments en què ambdós havien patit una denúncia. Segurament Lladó després de passar per *El Iris del Pueblo* marxà a *La Trompeta* i Cloquell a la inversa de *La Trompeta* marxà a *El Iris del Pueblo*. Com la resta de publicacions republicanes patí la censura i algun assalt com el viscut una nit d'abril de 1872¹⁷²⁷, durant el mateix mes també fou denunciat juntament als diaris *El Eco de Mallorca* i *El Iris del Pueblo*¹⁷²⁸. Després amb la victòria dels republicans i radicals a les Corts no hi hagué més incidents a la redacció de *La Trompeta* i es mostrà al llarg del 1872 molt propera al govern de coalició de republicans amb radicals. També s'enemistà sovint amb el setmanari federal intransigent *El Cantón Balear*. *El Cantón Balear* deia el següent d'aquesta publicació:

“*La Trompeta de la Revolución*, antes progressista, después demócrata, hoy republicana...” comunicava que Romero Quiñones havia fet un discurs i havia estat rebut a xiulades i pedrades¹⁷²⁹.

El Cantón Balear anomenava al diari de manera pejorativa *El Trompetin* i parlava que donava suport al candidat monàrquic radical Joaquim Fiol que es presentava pel districte d'Inca¹⁷³⁰. Així

¹⁷²³ ALEMANY, L.: *Op. cit.*, 1955.

¹⁷²⁴ Primer es va imprimir a la impremta de Joan Colomar i a partir del canvi de nom a la impremta de Bartomeu Rotger.

¹⁷²⁵ *La Trompeta de la Revolución*, 3-03-1872.

¹⁷²⁶ *La Trompeta de la Revolución*, 19-05-1872.

¹⁷²⁷ *La Trompeta de la Revolución*, 7-04-1872.

¹⁷²⁸ LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. Abril de 1872.

¹⁷²⁹ *El Cantón Balear*, 6-04-1873.

¹⁷³⁰ *El Canton Balear*, 17-04-1873.

que podem pensar que *La Trompeta de la Revolución* portava a les seves files gent que provenia del moderantisme i dins una línia monàrquica democràtica i que en un moment donat es decantà pel republicanisme però més moderat, lluny de la intransigència. Era el grup disposat a pactar i fer coalicions com les que precisament feren radicals i republicans per les eleccions de 1872. A partir de les divergències entre benèvols i intransigents predominà en *El Iris del Pueblo*, una visió del republicanisme més moderada i sovint xocà amb el grup de *El Cantón Balear*. També s'entén que els seus editors fossin ex editors de publicacions com *La Trompeta*. La pugna entre *La Trompeta de la Revolución* i *El Cantón Balear* arribà als insults i més d'una vegada es ficaren personalment amb l'intransigent Fèlix Mateu pel seu color de pell i l'insultaren titllant-lo de negret d'Angola. Fèlix Mateu deia precisament que gràcies a ells en el mercat de l'Havana es podia vendre per mil duros un negre d'Angola però que tots els trompeters junts com no fos en moneda falsa no donarien ni un duro¹⁷³¹. Fèlix Mateu Domeray era fill d'un indià mallorquí i la seva mare era cubana.

Els articles de *La Trompeta* no anaven signats i per això es fa difícil conèixer quins foren els homes amb què comptà la redacció. El que sabem és que a més de poder subscriure's a Palma, també es podia fer a Eivissa i l'encarregat era Josep Verdera¹⁷³². La vida de *La Trompeta de la Revolución* posà punt i final el juny de 1874 quan fou suspesa pel govern civil. Fou suprimida la publicació per insults i atacs injustificats a la corporació per ordre el governador de la província¹⁷³³.

L'abril de 1873 en plena Primera República aparegué *El Cantón Balear, periódico republicano federal puro* (1873-1874). Per tant de tendència intransigent. Era l'òrgan de la societat El Auxilio Federal. El primer nombre sortí el dijous 3 d'abril de 1873 i valia dos reals al mes i un *cuartillo* de real el nombre solt. Les subscripcions es feien a El Auxilio Federal al carrer Vallori, número 15, i era també on s'hi dirigia la correspondència. A partir del número 26 la direcció consignada era el carrer del Vidre, 29, que fou quan el setmanari tornà aparèixer després d'haver patit una suspensió de 105 dies¹⁷³⁴. Aquesta era la casa del seu director, Fèlix Mateu Domeray.

L'editor responsable era el sastre Josep Rubio i la impremta on s'imprimia el diari era la de Villalonga, però els dos darrers números s'imprimiren a la impremta Guasp –imprentes vinculades al conservadorisme-. Mentre que el seu director era Fèlix Mateu Domeray i la resta de redacció estava composta per: Josep Villar, Gabriel Gil, Bartomeu Villalonga, Francesc Ramírez, Joan Sastre i Jaume Alemany. Gairebé tots eren membres de El Auxilio Federal. Per Díaz de Castro, la figura més interessant de la redacció era la del seu director, Fèlix Mateu Domeray, cubà de naixement, mulato fill de mallorquí i cubana. Va aparèixer a Mallorca l'any

¹⁷³¹ *El Canton Balear*, 24-04-1873.

¹⁷³² *La Trompeta de la Revolución*, 27-04-1873.

¹⁷³³ AMP, Arxiu Històric, actes municipals, 12-06-1874. També el *Diario de Palma* del 13-06-1874 anunciava la seva suspensió: "ha sido suprimido por orden del Sr. Gobernador de la Provincia, el periódico *La Trompeta de la Revolución* por injurias contenidas en su último número contra algunos concejales"

¹⁷³⁴ DÍAZ DE CASTRO, F.J.: *Op. cit.*.

1870 participant com a propagandista republicà, segons diverses notícies de *El Iris del Pueblo*. El 1872 fou secretari de la societat El Auxilio Federal i el 1873 sense èxit es presentà a les eleccions de diputats per Inca. Tornà al periodisme creant *Unión Obrera Balear* (1882-1886), *La Voz del Pueblo* (1893-1894) i *La Actualidad* (1898-1900)¹⁷³⁵. A més d'aquestes experiències periodístiques també provà sort a la redacció d'algun diari català.

Ideològicament –*El Cantón Balear*- s'enemistà sovint amb *El Iris del Pueblo* que representava la tendència benèvola. La discòrdia entre ambdues tendències ja estava sembrada amb l'aparició de la societat La Verdad Republicana Federal i també de El Auxilio Federal però el fet que ara comptessin amb un diari permet seguir la pugna entre ambdues línies de pensament republicà. De fet, en aquest sentit això era el que opinava *El Iris del Pueblo* sobre l'aparició de *El Cantón Balear*:

“Segun se nos ha dicho ayer apareció un periodicuelo intitulado *El Cantón Balear* dirigido por un individuo de los pertenecientes al Auxilio, quien por medio de documento público se hizo solidario de la conducta observada en el seno de la Diputación Provincial, por el C. Josep Estade. Los liberales de Palma, y en especial los republicanos no ignoran que el C. Estade se pasó al campo reaccionario. No hicieron lo mismo los que aprobaron su conducta? Es indudable. *El Cantón* es pues, un periódico reaccionario, con objeto de dividir al gran partido federal; por lo tanto no se debe estrañar que aparezca en la misma imprenta donde se publica un periódico carlista. Los afines pronto se encuentran. Cuando decimos lo sabemos de oídas pues no hemos tenido ocasión de ver un solo número del famoso *Cantón*”¹⁷³⁶.

Sovint els acusaven de col·laboradors dels carlins, això ocorregué més d'un cop, vet aquí com els acusen perquè el rotatiu s'imprimia a la impremta Villalonga. La historiadora Carmen Pérez ja ho insinuà en un dels seus estudis on digué que molts cops els carlins finançaven als intransigents per crear tensions i crispacions entre els republicans benèvols¹⁷³⁷. També es veu com els benèvols acusen als carlins de col·laborar amb els intransigents en la manifestació contra les quintes del setembre de 1873. *El Iris del Pueblo* quan aparegué el primer número de *El Cantón Balear* insinuava la bona sintonia entre carlistes i intransigents.

“Después de escritos los anteriores sueltos acerca la aparición de *El Cantón Balear*, hemos recibido un número de este pequeño periódico. Como sospechamos es una publicación reaccionaria, que no se ocupa de otra cosa, mas que de combatir a personas respetables del partido federal. No nos estraña. Los que como Josep Estade y Fèlix Mateu se pasaron al campo carlista, estan en el deber de combatirnos. ¿Que otra cosa podia esperarse de ellos? Damos la enhorabuena a *El Tradicional* por el esfuerzo que va a tener con *El Cantón*, deseando a ambos

¹⁷³⁵ *Idem*, p.180.

¹⁷³⁶ *El Iris del Pueblo*, 5-04-1873.

¹⁷³⁷ PÉREZ, C.: *Op. cit.*, 1999, p.339.

mucha vida y abundante suscripción”¹⁷³⁸.

Aquest setmanari patí nombroses denúncies. Les denúncies arribaren sobretot perquè feren una gran oposició a la fracció dominant del republicanisme federal. També el seu director –Fèlix Mateu- patia sovint la presó. Una de les crítiques més fortes les llançaren sobre el Governador de la província durant la Primera República –Eusebi Pascual, un dels membre més destacats del partit republicà mallorquí-. Entre els mesos de juliol i octubre *El Cantón Balear* es quedà sense el seu director Fèlix Mateu Domeray i no tornà aparèixer fins dia 26 d’octubre. Fèlix Mateu s’havia hagut d’allunyar un temps de la política¹⁷³⁹. Va romandre a la presó dels Caputxins. Aquest havia estat denunciat pel Governador de la província –Eusebi Pascual- en motiu d’haver-se donat notícies falses sobre les quintes en els tres últims números de *El Cantón Balear* i qui havia de defensar el diari no era altre que l’advocat Josep Estade¹⁷⁴⁰. A finals d’any, Fèlix Mateu també es va veure involucrat amb altres denúncies. El 13 de gener de 1874 havia de tenir lloc una vista pública contra el director de *El Cantón Balear*, Fèlix Mateu, pels delictes de calúnnia i de rebel·lió comesos per mitjà de la impremta. L’encarregat de la defensa tornava ser Josep Estade Coll. Era el mateix cas que el juliol, el denunciador era Eusebi Pascual Orrios. Des del *Diario de Palma* es deia que sobtava que totes les causes que tenien lloc en el partit judicial de Palma d’aquell trimestre eren polítiques i cap per delictes comuns¹⁷⁴¹. El que demostra l’efervescència política del moment i la crispació política entre uns i altres sectors. Per tant des de les files de *El Cantón Balear* es va combatre la postura dels republicans federals benèvola i una de les seves lluites les centrà contra el governador civil Eusebi Pascual –un dels homes més importants d’aquella línia-.

La causa criminal que per denúncia del Governador civil –Eusebi Pascual- s’instruïa contra Fèlix Mateu Domeray de *El Cantón Balear* per tres articles contra les quintes havia estat elevada al plenari i qualificada pel fiscal de la audiència de calúnnia contra el batlle de Palma per la qual cosa se li aplicaven de sis mesos i un dia a quatre anys i dos mesos de presó correccional i multa de 500 a 5000 pessetes i també se li aplicava delictes per rebel·lió amb càstig a partir 12 anys de reclusió a la mort¹⁷⁴². També fou denunciat Josep Estade Coll i altres moltes persones en motiu de la manifestació que feren els quintos el dia 3 de setembre de 1873 sota el lema “cumplase lo prometido” que encara estava en sumari però ja es deia que constava de més de 600 folis i ja s’havia aplicat un embargament a 14 processats, entre ells a Josep Estade amb una multa de 750 pessetes cadascun. També hi havia una tercera causa sobre la societat El Auxilio Federal, també per denúncia del Governador civil¹⁷⁴³.

Finalment, amb el cop d’estat de Pavía, el dia 5 de gener de 1874 fou suspesa la publicació de

¹⁷³⁸ *El Iris del Pueblo*, 5-04-1873.

¹⁷³⁹ *El Cantón Balear*, 26-10-1873.

¹⁷⁴⁰ *Diario de Palma*, 18-07-1873.

¹⁷⁴¹ *Diario de Palma*, 24-12-1873.

¹⁷⁴² *Diario de Palma*, 5-12-1873.

¹⁷⁴³ *Diario de Palma*, 5-12-1873.

El Cantón Balear per ordre del governador civil interí, Emilio Linares. El darrer número era del dia 1 de gener de 1874 i estava imprès a la impremta Guasp, com hem avançat una altra impremta vinculada a les idees més conservadores.

El novembre de 1869 aparegué el nou setmanari *El Obrero* (1869-1870), amb el subtítol de *órgano de los que ganan el pan con el sudor de su rostro*. Fou el 4 de novembre de 1869 quan es llançà el primer número de *El Obrero*. Un altre dels lemes incorporats a la part dels subtítols era el de *Libertad, Igualdad y Fraternidad entre todos los hombres*. L'administració i redacció es trobava a la plaça del Rastrillo, número 7, al segon pis. Sortia tots els dijous i el preu de la subscripció era d'un real al mes. Més endavant sortí els dissabtes. Els exemplars solts valien 25 cèntims. S'imprimia a la impremta Joan Colomar i l'editor responsable era M. Miteras. Però ja en el número 2 l'editor i el propietari canvià i passà a les mans de Francesc Tomàs¹⁷⁴⁴. Els punts de subscripció eren els següents: a la seva redacció i administració a la plaça del Rastrillo, a la llibreria Joan Colomar, a la llibreria de Mas al carrer del Call, al cafè de Mas al carrer Ferreria, al Casino de Santa Catalina, a l'Escola Democràtica, a les societats obreres de sabaters i fusters i a la botiga de la cooperativa El Porvenir¹⁷⁴⁵. Tots ells espais republicans on hi sovintejava la classe obrera de Palma. En la seva primera fase tenia el subtítol *órgano de todos los que ganan el pan con el sudor de su rostro*. La redacció passà al carrer Sant Bartomeu, número 34. Al mateix local que *El Rayo* i que el Casino Republicà. A partir del gener de 1870 *El Obrero* es convertí en l'òrgan d'expressió del Centre Federal de Societats Obreres. Francesc Tomàs deixà de ser el propietari i la redacció de *El Obrero* quedà a càrrec d'un consell de redacció compost d'obriers delegats del Centre Federal de Societats Obreres¹⁷⁴⁶. S'intentà augmentar la seva mida, a principi d'aquell gener s'informà que si aconseguien 500 subscriptors es doblaria la mida del diari sota les condicions d'un preu de 4 reals el trimestre, vuit el semestre i 16 reals anuals vàlid a tot Espanya¹⁷⁴⁷. Però al següent número, al número 11, s'informava que no s'havia arribat a la xifra de 500.

Des de la seu administrativa de *El Obrero*, un es podia subscriure als següents diaris: *La Solidaridad* –òrgan de l'Associació Internacional de Treballadors de la secció de Madrid, a *La Federación* –òrgan setmanal del Centre Federal de Societats de Catalunya i a *La Justicia Social* –revista republicana que es publicava a Madrid i redactada per grans pensadors¹⁷⁴⁸. Els contactes en diferents redaccions era gran, a final de març de 1870 intercanviaren 30 diaris de *El Obrero* amb la redacció de *La Solidaridad* de Madrid i enviaren a la redacció de *La Egualianze* (Nàpols) el diari *El Obrero* i esperaven el canvi¹⁷⁴⁹. Altres indrets on arribava *El Obrero* i altres intercanvis que es produïen eren els següents: des de l'administració de *El Obrero* admetien

¹⁷⁴⁴ A partir del Congrés Obrer de Barcelona del juny de 1870 es decantaria per l'anarquia però començà les seves passes fent part del Casino Republicà i l'Escola Democràtica Republicana. A *El Obrero*, 4-11-1869.

¹⁷⁴⁵ *El Obrero*, 4-11-1869.

¹⁷⁴⁶ *El Obrero*, 6-01-1870.

¹⁷⁴⁷ *El Obrero*, 6-01-1870.

¹⁷⁴⁸ *El Obrero*, 10-03-1870.

¹⁷⁴⁹ *El Obrero*, 24-03-1870.

subscripcions a *La Federación* de Barcelona, *La Solidaridad* de Madrid, *La Reforme Sociale*, *La Internationale* de Brussel·les, *Le Solidarité* de Newchatel, *Le Egalité* de Ginebra i *Le Mirabeau* de Verviers¹⁷⁵⁰. És a dir a les grans ciutats europees on hi havia organització obrera, una organització dels obrers que consideraven que havia de ser de caire internacional –la unió de tots els treballadors- i per això tots conflüen sota l'aixopluc de l'Associació Internacional de Treballadors creada el 1864 i que s'havia donat a conèixer a Espanya amb intensitat després dels fets de la Revolució de Setembre de 1868.

Després del Congrés Obrer de Barcelona –juny de 1870- el diari passà a denominar-se: *El Obrero*, òrgan de l'Associació Internacional de les Societats Obreres de les Balears. El juliol prenia aquesta altra capçalera: *El Obrero, periódico científico, organo de la Federación Local Palmesana de la Asociación Internacional de Trabajadores*¹⁷⁵¹. Després de 34 nombres i de treure un bon nombre de suplementos amb les actes del I Congrés Regional de l'AIT, a principis de juliol de 1870, començaren una nova època que ara portava per subtítol *periódico científico, órgano de la Federación Local Palmesana de la Asociación Internacional de Trabajadores*, s'iniciava així la segona època de *El Obrero* en la qual estaven adherits a l'AIT. Aleshores en aquesta segona època de *El Obrero* el setmanari fugí per complet de qualsevol influència republicana i abraça la idea anarquista i realitza fortes campanyes en favor de l'apoliticisme.

El setembre de 1870 la redacció i administració de *El Obrero* traslladà les seves oficines a la plaça de Sant Antoni número 48,1, de Palma¹⁷⁵². En aquests moments s'estava duent a terme una reorganització interna en el si de la Federació formant-se una secció de propaganda, encarregada de portar *El Obrero*. El consell de redacció estava format per Joan Sánchez com a secretari amb substitució de Francesc Tomàs, Francesc Cañelles, Joan Rotger i Guillem Arbós¹⁷⁵³.

El juny de 1870 tingueren problemes per mantenir en marxa el diari. Se li afegí el problema del desfalc de diners en el qual es culpà a Francesc Tomàs d'apropiar-se dels diners de la cooperativa La Emancipación del Centre Federal de Societats Obreres¹⁷⁵⁴. En el moment en què *El Obrero* fou suspès el diari català *La Federación* fou l'òrgan de comunicació dels obrers mallorquins¹⁷⁵⁵. *La Federación* es distribuïa a Mallorca, i hi col·laboraven també les societats

¹⁷⁵⁰ *El Obrero*, 9-06-1870.

¹⁷⁵¹ *El Obrero*, 21-07-1870.

¹⁷⁵² *El Obrero*, 24-09-1870.

¹⁷⁵³ *El Obrero*, 25-11-1869.

¹⁷⁵⁴ Això era el que deia *Diario de Palma* en aquest sentit: “el periódico anarquista *El Obrero* que por ahora ha suspendido sus tareas, pues según tenemos entendido deben hacerse algunas reformas en el centro de las sociedades obreras y este sin duda será el motivo que ocasiona la suspensión del citado periódico. Lo que si deseamos de veras es que los alarmantes rumores que estos días se han esparcido sobre desfalco en la caja salgan fallidos porque todo esto redundaría en grave perjuicio de los pobres trabajadores que componen aquella sociedad. Esperamos con ansia el resultado. A *Diario de Palma*, 26-06-1870.

¹⁷⁵⁵ *La Federación* aparegué l'1 d'agost de 1869 i posà punt el 3 de gener de 1874. Fou fundat per Farga i Pellicer i era l'òrgan del Centre Federal de Societats Obreres de Barcelona dels inicis fins el juliol de 1870, moment en què es convertí en l'òrgan de la Federació Barcelonesa de l'AIT. Fou suspès governativament i el maig i juny de 1872 fou

mallorquines. A l'agost de 1869 hi havia a Mallorca uns 50 subscriptors¹⁷⁵⁶. L'equip de *El Obrero* també hagué de fer front al còlera que assolà la ciutat. En total el diari deixà de sortir el mes d'octubre de 1870, després del seu desè nombre de dia 8 d'octubre de 1870. Amb tot, havien sortit 44 nombres en dues èpoques, a més d'un bon nombre de suplementos i de totes les actes del primer congrés de la Internacional a l'Estat espanyol. La causa del seu cessament d'activitat fou la forta epidèmia de la febre groga que va afectar Palma aquestes dates i que va sumir la vida econòmica de la ciutat en una vertadera crisi, que sofriren en més gran mesura els obrers, que acabaren desmobilitzant-se i suspent la impressió del seu òrgan. Fou durant els mesos d'inactivitat quan l'òrgan d'expressió dels mallorquins passaria a ser *La Federación* de Barcelona, canviant fins i tot les subscripcions a aquest darrer mitjà de premsa.

Als inicis de *El Obrero* es treballà prop del republicanisme federal. De fet el seu propietari s'havia mogut inicialment dins els cercles republicans, participant en el Casino Republicà i en l'Escola Democràtica Federal. Però a partir del Congrés de Barcelona hi hagué una clara ruptura i la gent de *El Obrero* evolucionà cap a l'AIT i defensà els ideals anarquistes de Bakunin. Després de *El Obrero* impulsaren altres capçaleres com *La Revolución Social* (1871)¹⁷⁵⁷ o *El Proletario* (1873)¹⁷⁵⁸ ja clarament desvinculades del republicanisme i aquí de cada cop més criticaren per la seva condició de burgesos explotadors. A l'any 1876 van sortir alguns números del diari *El Obrero*, òrgan de la Associació Internacional de Treballadors¹⁷⁵⁹. Potser fossin números antics que tornaren a circular pels carrers de la ciutat.

Publicacions de propaganda republicana

No són molts els fulletons que s'ha conservat als arxius i biblioteques però a través de la premsa republicana tenim constància de la creació d'obres com per exemple la *Cartilla Democrática*, que eren unes cartilles de lectura per als infants que s'imprimiren donada la necessitat de disposar d'uns materials per l'ensenyament a les recent creades escoles

substituint per *El Trabajo*. Fou el setmanari internacionalista més influent de l'època de la Federació Regional Espanyola.

¹⁷⁵⁶ *La Federación*, 22-08-1869 i 28-11-1869.

¹⁷⁵⁷ Era un diari de caire internacionalista, i era l'òrgan d'expressió de la Federació Palmesana de l'Associació Internacional de Treballadors. Era el successor de *El Obrero* i va sortir per primer cop el dia 8 de gener de 1871. Sortia els diumenges i en total van sortir tres números. L'últim es publicà el dia 22 de gener. Segurament el motiu principal pel qual només sortissin tres nombres fou l'alta fiança que varen haver de pagar per treure de la presó a un dels seus redactors, Francesc Tomàs, empresonat per un article publicat al mateix setmanari. El preu era de mig real per nombre, un real i mig al mes pels subscriptors de Palma i 5 reals el trimestre pels subscriptors de la part forana. El seu subtítol era "*aspiramos a la igualdad de clases por la igualdad económica de todos. Esto solo es posible después de una Revolución Social*". La seva seu estava a la mateixa seu que havia tingut *El Obrero*, al nombre 48 de la plaça de Sant Antoni. El setmanari constava de quatre pàgines i de les mateixes seccions o gairebé les mateixes que *El Obrero*. Essent similar el seu consell de redacció: Francesc Tomàs, Joan Sánchez, Miquel Fornés, Joan Rotger i Miquel Arbós. Aquest Miquel Fornés que estava a la societat de mariners també milità a El Auxilio Federal i es mogué entre el republicanisme i l'AIT fent ús de la doble militància de la qual participaven molts d'internacionalistes.

¹⁷⁵⁸ *El Proletario*, que era una publicació de la Federació Palmesana de la Internacional, havia de sortir el dia 1 de setembre i només en tenim notícia almenys del mes de setembre de 1873. No s'ha trobat cap exemplar i per aquest motiu es dubte de si algun cop sortí a la llum algun número. Aquesta publicació aparegué anunciada a l'òrgan de *La Federación* i al butlletí de l'Associació Internacional de Treballadors amb seu a Alcoi.

¹⁷⁵⁹ L'autor parla que no els ha pogut veure. A LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. Resum 1876.

republicanes. Aquesta cartilla fou obra del republicà Gabriel Ferrer, director de l'escola del Casino Republicà de Palma. Era un mètode que recollia els principis democràtics i es trobava a la venda a la botiga d'enquadernació del carrer Sant Bartomeu on precisament es trobava la redacció de *El Rayo* o *El Obrero* i també la seu del Casino Republicà. Aquesta cartilla de lectura que es venia per mig real¹⁷⁶⁰. A més d'aquests materials purament didàctics trobem un altre tipus de publicació més política com l'obra de Mateu Borràs titulada *Cuatro mots de veritats sobre ses votacions de 1869* i a l'any següent ho tornà a fer i signà com un pagès de la vila de Felanitx. Aquesta obra informava de com els senyors i en general les classes riques podien corrompre el dret a vot del ciutadans amb la nova llei de sufragi universal, advertint que el sufragi universal era lliure i que cap individu s'havia de veure amenaçat alhora de votar. Sobretot al món rural es donava la influència del vot per part dels senyors i amos als treballadors del camp. Però sens dubte una de les obres més importants d'aquella època fou *Cuestión religiosa* de Miquel Quetglas. Aquesta publicà el 1869 i es tornà anunciar després de la seva mort (1872). Costava dos reals a la llibreria de Joan Colomar. Es tractava d'una sèrie d'articles d'opinió que havia publicat anteriorment al diari *El Iris del Pueblo*. El 1872 després de la seva mort, la premsa anunciava que s'havia publicat un opuscle sobre la qüestió religiosa¹⁷⁶¹. Una altra obra de Miquel Quetglas pràcticament desconeguda fou *Propaganda Democrática* publicada després de la seva mort - el 1875- per la impremta de Bartomeu Rotger, l'editor de *El Iris del Pueblo*. Es tractava de diversos articles publicats per Miquel Quetglas que incorporava articles com *Juicios de un trabajador*¹⁷⁶². No sabem per quin motiu aquest *Juicios de un trabajador* no havia estat publicat abans, era un defensa de les classes obreres escrita abans de 1870, un any en què es donà un canvi de tendència radical dins l'obrerisme mallorquí amb la nova orientació que prengué el moviment obrer arrel del Congrés de Obrer de Barcelona (1870). Aquesta obra, *Jucios de un trabajador*, realment existí i estava integrada dins una obra més ampla -*Propaganda Democrática*- que com hem dit s'edità el 1875¹⁷⁶³. Miquel Quetglas es convertí amb una de les senyes d'identitat i simbòliques del republicanisme federal mallorquí i fou recordat en la memòria dels republicans de l'illa. De fet just després de la seva mort s'imprimiren uns versos titulats *A la memoria del C. Miguel Quetglas*. Concretament s'imprimiren un any després de la seva mort, el febrer de 1873, on es recordava la figura del pensador demòcrata i republicà mallorquí. D'aquell any també data un romanç publicat també el 1873 per commemorar l'arribada de la República: *Viva la República Española*. Ambdues publicacions s'editaren a la impremta propietat de Mateu Borràs qui el 1869 havia realitzat l'obra referent a les eleccions i al sufragi universal¹⁷⁶⁴.

¹⁷⁶⁰ *El Rayo*, 19-12-1869.

¹⁷⁶¹ *El Iris del Pueblo*, 26-02-1872.

¹⁷⁶² Llabrés Bernal comentava que Miquel Quetglas havia publicat l'obra *Juicios de un trabajador* i que era un llibre el qual li atribuïa a ell però que no havia vist mai. A LLABRÉS, J.; POU, J.: *Op. cit.*, Vol. V. 19-02-1872.

¹⁷⁶³ Se'n conserva un exemplar a la Biblioteca de Catalunya, en canvi a Mallorca aquesta obra es pràcticament desconeguda tal com apuntava el mateix Llabrés Bernal que no en sabia de la seva existència.

¹⁷⁶⁴ Mateu Borràs comptava amb una botiga de llibres pròpia al carrer Sindicat, 159 de Palma. A més Borràs havia format part de la redacció de *El Rayo*.

Una altra obra importat que circulà entre els republicans i les biblioteques dels casinos fou la publicació de la causa criminal contra Joan Roca per part del prevere Pere Joan Julià de 1871 a la impremta Villalonga. I una altra obra cabdal pels obrers afins a la idea republicana i de la Internacional degué ésser l'obra *La Asociación Internacional de los Trabajadores* de Oscar Testut en la qual el republicà Fèlix Duval hi tingué certa implicació essent el traductor. Fou el 1871 quan s'edità aquesta obra de caràcter internacional i en la que hi féu la tasca de traductor del republicà Fèlix Duval Oliver. Fèlix Duval Oliver apareix alguns cops com a propietari i altres com a empleat ja que treballà com empleat de la Diputació Provincial durant el Sexenni. El seu pare Antolín Duval havia participat també de les idees progressistes i el fill de Fèlix Duval –Carles Duval Mas- fou l'organitzador de la societat d'obers tipògrafs de Mallorca –La Imposible (1880)- i més tard dirigent de la UGT a Catalunya. Fèlix Duval voltà pels ambients republicans obreristes com l'Escola Democràtica Federal i amb anterioritat, durant el Bienni Progressista, havia format part de la Milícia Nacional. El més destacat de Fèlix Duval durant el Sexenni era la seva implicació en la societat cooperativa El Porvenir (1869) on hi exercia un càrrec en la junta de direcció de la que fou la primera cooperativa fundada a Mallorca. Tornant a l'obra, el 1871, el mateix Fèlix Duval havia repartit aquest exemplar de *La Asociación Internacional de los Trabajadores* a la redacció del *Diario de Palma*. A la llibreria de Joan Colomar es podia adquirir per un *cuartillo* de real l'obra:

“La Internacional, origen de esta poderosa Asociación de Trabajadores: sus estatutos y reglamento, su organización, propaganda, estado actual, recursos con que cuenta, objeto que se propone, número de sus miembros, ideas que profesan, etc. demostrados por los discursos pronunciados, acuerdos tomados y las relaciones, informes y documentos oficiales leídos en los congresos de obreros de Ginebra, Lausana, Bruselas y Basilea¹⁷⁶⁵ .

Sobre la Internacional hi ha que dir que després de la celebració del Congrés Obrer de Barcelona (juny 1870), al local de la Federació Local de Palma es podia comprar la col·lecció de les actes de dit congrés i a més es podia comprar la fotografia dels delegats del mateix congrés¹⁷⁶⁶. De Mallorca hi havia participat el picapedrer Francesc Tomàs i el sabater republicà federal Miquel Payeras. També les administracions dels diaris venien obres o fulletons com per exemple el full volant que tenia a la venda *El Obrero* que es titulada *El diablo y los curas*. Cadascun costava un *cuartillo* i si se'n compraven 25 s'aplicava un 40% de rebaixa¹⁷⁶⁷. Segurament aquest fulletó no s'imprimí a l'illa. Més endavant els anarquistes de l'AIT totalment enemistats amb el PRDF publicaren un fulletó titulat *Lo que es el partido republicano* on demostrava la falsedat dels republicans en el compliment de les seves promeses pels obrers (1872).

¹⁷⁶⁵ *El Iris del Pueblo*, 27-03-1872.

¹⁷⁶⁶ *El Obrero*, 28-07-1870.

¹⁷⁶⁷ *El Obrero*, 4-11-1869.

4.3.1. Contactes i relacions polítiques i cultural amb el republicanisme hispà i l'uropeu

Els llibres i la premsa fomentaren les relacions polítiques i culturals amb el republicanisme hispà i europeu. La premsa republicana i el fulletó de propaganda exerciren de plataforma pública de la idea republicana, era el lloc on exposà la crítica al sistema monàrquic i on fer proselitisme. També possibilità l'intercanvi d'idees amb el republicanisme hispà i europeu i estar al corrent de les darreres tendències i de com avançava l'ideal de construir una federació universal.

A més de les obres escrites estrictament pels federals mallorquins sovint els diaris republicans de Mallorca incorporaven a mode de propaganda publicitat sobre altres obres que es feien a la Península i se'n publicaven algunes ressenyes. Fins i tot s'inseria als diaris com a regal pels lectors l'obra completa a mode de fascicles. Entre aquestes obres podem destacar les de propagandistes com Ubaldo Quiñones titulada *Tipo de Alcolea* que era una novel·la històrica que feia referència als succeïts d'Alcolea. *El Iris del Pueblo* l'inserí entre les seves pàgines l'estiu de 1872 amb la col·laboració de la impremta Joan Colomar¹⁷⁶⁸. En aquesta mateixa línia per exemple *El Trueno* volia inserir en el primer número el fulletó de Josep Maria Orense titulat *Derecho público republicano federal* però per manca d'espai no el van poder publicar¹⁷⁶⁹. El mateix diari recomanava les obres: *Historia de las germanias de Valencia* i *Breve reseña del levantamiento republicano de 1869* escrit pel republicà Manuel Fernández Herrero, director de la *Revista Federal* de Madrid i precedida d'un pròleg del propagandista Roque Barcia. Altres obres dels quals es feia propaganda era *Historia de las Clases Trabajadoras* de Fernando Garrido amb pròleg d'Emilio Castelar¹⁷⁷⁰. Altres títols dels quals la premsa republicana mallorquina se'n feia ressò eren *La federación española*, *El evangelio del pueblo*, *Revolución de la iglesia en España*, *Teoría del infierno* o *La ley de la vida*, *Cartas a su santidad Pío IX*, *El papado ante Jesucristo*, *Cartilla religiosa*, *Dios salve al país/Dios salve al rey*, *El testamento de los Reyes*, *Ahora o nunca*, *Manifiesto a la nación*, *La revolución por dentro o sea la República Federal explicada por sí misma*. Totes aquestes publicacions es podien adquirir a través del diari *El Iris del Pueblo*. També oferien l'opuscle *Carta de Suñer i Capdevila sobre María y Jesús* i *Discurso de Pi y Margall sobre la libertad religiosa*¹⁷⁷¹. Moltes d'aquestes obres eren de caire anticlerical i intentaven fomentar una cultura laica i republicana.

El setmanari intransigent *El Cantón Balear* també feia propaganda d'aquelles obres amb postures més radicals defensant un federalisme pur. Per exemple feien propaganda del fulletó escrit pel director de *El Estado Catalán*, Valentí Almirall, titulat *Idea exacta de la federación*, i

¹⁷⁶⁸ *El Iris del Pueblo*, 4-07-1872.

¹⁷⁶⁹ *El Trueno*, 31-07-1870.

¹⁷⁷⁰ *El Trueno*, 21-08-1870.

¹⁷⁷¹ *El Iris del Pueblo*, 22-03-1872.

van arribar a inserir aquesta obra entre les pàgines del seu diari cap al mes de maig¹⁷⁷². Feia esment a les obres publicades per propagandistes com Romero Quiñones a qui titllaven d'amic i feien publicitat de la seva nova obra *Tipos de la corte*¹⁷⁷³. D'aquest mateix autor es recomanava l'obra *La Fórmula Social* i el rotatiu intransigent en recomanava la seva lectura i la seva adquisició per 3'50 pessetes a l'administració de dit diari.

De propagandistes com Fernando Garrido, una de les obres amb més èxit foren la ja comentada de *Historia de las clases trabajadoras* i el *Boletín de las Clases Trabajadoras* que a més de poder-se adquirir a l'administració de *El Iris del Pueblo* també es podia aconseguir a l'administració de diaris com *El Obrero*¹⁷⁷⁴. Fernando Garrido era un republicà socialista que tingué els seus seguidors a Mallorca sobretot a l'entorn de l'Escola Democràtica Republicana o l'Acadèmia Instructiva d'Artesans. Un altre dels publicistes més destacats fou Roque Barcia, d'ell sabem que el rector d'Andratx parlà en contra de la gent que posseïa llibres i fulletons de Roque Barcia¹⁷⁷⁵. Aquests es podien adquirir als tallers d'enquadernació de Nicolau Mulet al carrer Plateria, número 25 i Perejil, 21 i 23 i que abans havia tingut la seu a la redacció de *El Iris del Pueblo* i al Casino Republicà. Roque Barcia tingué relacions estretes amb els mallorquins i el 1871 es presentà pel districte tercer de Palma com a diputat, ja hem esmentat que el 1863 realitzà un pròleg a una obra de Miquel Bibiloni Corró sobre Simó Ballester lo Tort, un dels caps de la revolta forana viscuda al segle XV a Mallorca.

També es feren moltes traduccions d'obres d'altres indrets com la del francès M. Louis d'Appilly titulada *Los amigos del pueblo* i traduïda per Ramon Esparza. Es tractava d'una novel·la de costums democràtiques i maçòniques. L'objecte d'aquesta obra era demostrar el quadre de l'enorme lluita desenvolupada entre el geni de la revolució i l'església, la propietat, la família, i els principis tots sobre els quals descansa la societat¹⁷⁷⁶. Un dels temes que més polèmica alçaren foren els de commemorar les germanies. En aquest sentit el publicista conservador Josep Maria Quadrado publicà el seu discurs sobre Joanot Colom i que es podia adquirir a la llibreria del *Diario de Palma*¹⁷⁷⁷. Per altra banda, el govern republicà encomanà una obra al cronista de la ciutat Pere d'Alcantara Peña en favor dels agermanats. De cap el 1873 s'estrenà amb èxit als teatres el drama titulat Joan Crespí basat amb l'aixecament de les Comunitats de Mallorca¹⁷⁷⁸. La recuperació i admiració de la història dels agermanats per part dels republicans era tal que el 1870 les classes obreres i populars juntament al Centre Federal de Societat Obreres i els casinos republicans organitzaren una manifestació reivindicant els seus avantpassats. En capítols anteriors ja destacarem la biblioteca personal d'Antoni Villalonga

¹⁷⁷² *El Cantón Balear*, 17-04-1873.

¹⁷⁷³ *El Canton Balear*, 24-04-1873.

¹⁷⁷⁴ *El Obrero*, 10-03-1870.

¹⁷⁷⁵ *La Bocina*, 5-11-1871.

¹⁷⁷⁶ L'obra constava de quatre parts que formaven quatre toms de 360 pàgines, i tenia un cost de 10 reals però també es podia adquirir una edició econòmica per 7 reals el tom. A *Diario de Palma*, 16-12-1870.

¹⁷⁷⁷ *Diario de Palma*, 18-02-1870.

¹⁷⁷⁸ *Diario de Palma*, 10-02-1873.

Pérez que contenia nombroses obres pròpies del pensament democràtic i republicà que professava Villalonga. Obres de Proudhon, Fourier, Sant Simon, Pi i Margall, Fernando Garrido, etc. Tots ells autors que no hi faltaven a casa dels republicans burgesos ni a les biblioteques dels casinos, escoles i ateneus republicans on hi acudien els obrers i jornalers. Totes elles, lectures pròpies d'una cultura republicana democràtica i popular.